



Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju

Slovenski

uporniki, dobrovoljci in vojaki

(Izbor objavljenih elektronskih člankov)

Elektonska knjiga, Ljubljana

Pro-Andy, Maribor

2017

Namesto uvoda

Predstavljam na enem mestu najbolj zanimive članke in zapise o naših upornikih, prostovoljcih (dobrovoljcih), vojaki in vojakinjah, razvrščenih po letu starosti in nacionalnih vojskah, ki so bili objavljeni na moji spletni strani, po raznih časopisih in revijah.

Vsako nacionalno vojsko v kateri so slovenski vojaki in vojakinje sodelovali, sem na kratko opisal in dodal tekst vojaške prisege, ki mnogo pove!

Njihov izbor ni bil načrtovan niti nisem sledil določenim kriterijim za pisanje. Odločitev je bila vedno na podlagi spoznanje njihove osebne veličine in prispevka k slovenski vojaški zgodovini do leta 1991. Skoraj vsi so nosili uniformo. Pretežno gre za upornike, dobrovoljce, vojaki, pa tudi obveščevalce in protiobveščevalce ter tajne sodelavce ...

Njihove zgodbe objavljam, da ne bodo pozabljeni.

Avtor

Urednica: dr. Irena Kranjc

Lektorica: Liljana Kranjc tekavec, univ. dipl. prof. slav.

Seznam pripadnikov po vojskah (ime, priimek, čin in funkcija):

AVSTRO-OGRSKA VOJSKA6 (Kratek zgodovinski presek, vojaška prisega)

- **Blaž, Žemva**, general pehote, načelnik GŠ AOV,
- **Davorin, Žunkovič** – podpolkovnik AOV in venetolog.

VOJSKA KRALJEVINE SRBIJE19 (Kratek zgodovinski presek, vojaška prisega)

- **Janko, Stibel - Vukasović** – polkovnik Vojske Kraljevine Srbije in Jugoslavije,
- **Ivan, Gosar** – Škofjeločan, slovenski junak in kapetan srbske vojske,
- **Antonija, Javornik** – slovenska junakinja, narednica Vojske Kraljevine Srbije.

DOBROVOLJCI – PROSTOVOLJCI51 (Kratek zgodovinski presek, vojaška prisega)

- **Ivan, dr. Ples** – kapetan AOV, dobrovoljec, častnik za zveze, partizan,
- **Lovo, Kuhar – Prežihov Voranc** – agent Kominerne, pisatelj,
- **Tone (Anton), Batagelj** – rez. major VKJ, policijski komisar in inšpektor, pesnik.

VOJSKA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE98 (Kratek zgodovinski presek, vojaška prisega)

- **Viktor, Andrejka** – polkovnik VKJ, prvi načelnik ObC VKJ v Ljubljani,
- **Ivan, Rues** – podnarednik VKJ, žrtev štajerskih partizanov in Ozne,
- **Vladimir, Andoljšek** – kapetan bojne ladje VKJ,
- **Drago, Slekovec** – podpolkovnik VKJ, načelnik obveščevalnega centra VKJ v Ljubljani.

UPORNIKI 184 (Kratek zgodovinski presek, vojaška prisega)

- **Jožef, Gabršček**, orjunaš, tigrovec in uspešen dvojniki ObC VKJ v Ljubljani,
- **Jože, Zalar** – sokol, tigrovec, partizan,
- **Danilo, Zelen** – vojaški vodja TIGR-a, tajni sodelavec ObS VKJ in britanske,
- **Milovan, Zelen** – tigrovec, lažni partizan in četniško-britanski obveščevalec,

SLOVENSKA PARTIZANSKA VOJSKA 270
(Kratek zgodovinski presek, vojaška prisega)

- **Jože, Srebrnič** – agent Kominterne, primorski partizan in narodni junak,
- **Božidar, dr. Fajdiga** – vojaški zdravnik petih vojska, tudi partizanske,
- **Vladimir, dr. Kante** – namestnik upravnika politične policije, sodelavec Vosa in Ozne,
- **Lepoldina, Mekina** – vodja Vos-a v Ljubljani, prva povojna žrtev slovenske Ozne,
- **Slavka, dr. Becele - Rankovič** – slovenska partizanska, majorica JLA,
- **Janko Premrl - Vojko** – tigrovec, partizan in narodni heroj.

JUGOSLOVANSKA LJUDSKA ARMADA 354
(Kratek zgodovinski presek, vojaška prisega)

- **Anton, Božič** – častnik štirih vojska, jugoslovanski dobrovoljec, generalmajor JLA,
- **Otmar, Kreačič** – generalpolkovnik JLA, narodni heroj, Jugoslovan slovenskega rodu.
- **Stanislav, Brovet** – admiral, namestnik zveznega sekretarja za ljudsko obrambo,
- **Stanko, dr. Kodrin** – rez. podpolkovnik letalstva JLA, prvi slovenski doktor obramboslovja.

SLOVENSKA VOJSKA392
(Kratek zgodovinski presek, vojaška prisega)

- **Edvard, Vaupotič** – podpolkovnik in **Drago, Kocmut**, pomagača general Maistra,
- **Anton, dr. Žabkar** – kapiten SV, prvi slovenski doktor vojaških ved,
- **Frank, van Krevel** – promotor Slovenske vojske v tujini.

**JUGOSLOVANSKA VOJSKA V DOMOVINI – SLOVENSKI
 ČETNIKI 419**
(Kratek zgodovinski presek, vojaška prisega)

- **Vladimir, Vauhnik** – polkovnik VKJ, nemški in britanski agent, četniški brigadni general,
- **Anton, dr. Krošl** – zgodovinar, politik, četniški obveščevalec,
- **Hrvoje, Maister** – polkovnik, v primežu tujih obveščevalnih služb in slovenske Udbe,
- **Stanislav Rapotec - Rappy** – kapetan JViD, britansko-četniški obveščevalec, slikar.

SLOVENSKI DOMOBRANCI – KVISLINŠKA VOJSKA 483
(Kratek zgodovinski presek, vojaška prisega)

- **Vinko, Levstik** – domobranski poročnik, emigrant, začetnik sprave.

»**CERKVENA VOJSKA**« **494**

- **Jožef, dr. Korošak** - pater Bruno, »božji bojevnik« iz Prlekije.

AVSTRO-OGRSKA VOJSKA

(Kratek zgodovinski presek, vojaška prisega)

Avstro-Ogrska, ki je štela okrog 50 milijonov prebivalcev, je bila ustanovljena leta 1867 s pogodbo avstrijskih in madžarskih politikov o preoblikovanju avstrijskega cesarstva in madžarske kraljevine v skupno, dvojno (žolto) monarhijo.

Tudi avstrijska in madžarska vojska sta bili preoblikovani, pa so bile tako formirane skupna vojna mornarica in tri vojske:

- **Skupna cesarsko-kraljeva vojska** (Kaiser und Königliches Heer K. u. K.), kratko imenovana Avstro-ogrska vojska (AOV) v pristojnosti vojnega ministrstva na Dunaju;
- **Avstrijska vojska**, imenovana Cesarsko-kraljevo domobranstvo (Kaiser und Königliche Landwehr K. k.), kamor je spadala tudi »Črna vojska« oz. Landsturm;
- **Madžarska vojska**, imenovana Kraljevo madžarsko domobranstvo (Königlich-Ungarischer Honved K. u.), skrajšano Honved.

Vse tri vojske so bile operativno podrejene skupnemu generalštabu AOV, s tem da so domobranske enote opravljale prvenstveno obrambne in zaščitne naloge.

Slovenski delež v AOV je bil minimalen, vsega 2 % vojaštva ali letno okrog 10.000 nabornikov.

Vendar pa so slovenski vojaki uživali poseben ugled zaradi svoje hrabrosti, izreden pa je bil tudi delež pri vodenju in poveljevanju AOV.

Slovenski polki (prek 80 % slovenskih vojakov) so bili: 2. planinski, 97. tržaški, 87. celjski, 17. kranjski, 47. mariborski, 26. mariborski domobranski in 27. ljubljanski domobranski polk.

Uradna poveljevalna jezika v vojski sta bila nemški in madžarski, v omenjenih slovenskih polkih pa je bil poveljevalni jezik slovenski. Tako so tudi tuji častniki morali obvladati slovenščino ...

Pomembno je tudi dejstvo, da so bili na vrhovnih vojaških položajih trije generali – admirali slovenskega rodu, in sicer:

- **Aleksander Krobotin**, feldmaršal, baron (1840, Olmütz – 1933, Dunaj), vojni minister avstro-ogrske monarhije od 1912 do 1917. Njegov oče Gregor Hrovatin (Crobotin), podpolkovnik AOV, je bil rojen 1807 v Stražišču 76 pri Trziču;
- **Blaž Zemva**, general pehote, načelnik GŠ AOV 1912–1913, več o njem v članku;
- **Wilhelm Tegetthoff**, viceadmiral in baron (1828, Maribor – 1871, Dunaj), poveljnik vojne mornarice AOV od 1868, zmagovalec pomorske bitke pri Visu in

Helgolandu; brat Karel, (1826–1881), feldmaršalporočnik, načelnik obveščevalne službe AOV.

Vojaška prisega:

Prisegamo Bogu Vsegamogočnemu, da bomo Njegovemu Apostolskemu Veličanstvu, našemu presvilemu vladarju in gospodu, Francišku Jožefu Prvemu, po božji milosti cesarju avstrijskemu, kralju češkemu itd., in Apostolskemu kralju ogerskemu, zvesti in pokorni, da bomo presvitlega cesarja, generale in sploh vse svoje predpostavljene in višje poslušali, jih častili in branili, njih zapovedim in poveljem v vsakteri službi pokorščino skazovali, da se bomo zoper vsakega sovražnika ktereakoli in kjerkoli Njegovega cesarskega Veličanstva volja ukaže, na vodi in na suhem, po dnevi in po noči, v bojih, naskokih, spopadih in v vsakoršnem početju, z jedno besedo, povsod, vsak čas in o vsaki priliki junaško in možato bojevali, da ne bomo svojih čet, svojih bander, zastav in topov nikakor in nikdar zapustili, da se ne bomo nikoli udajali ni v najmanjšo sporazumljenje s sovražnikom, ampak da se bomo vsegdar vedli tako, kakor vojni zakoni govore in kakor se spodobi pravim vojakom ter da hočemo na ta način častno živeti in umreti. Tako nam Bog pomagaj. Amen!

Blaž Žemva

- pehotni general, načelnik GŠ avstro-ogrske vojske

(Oče, Blaž Žemva – major, sinova Janez in Blaž – pehotna generala avstro-ogrske vojske – sorodniki na Bledu in okolici)¹



Janez in Blaž Žemva, pehotna generala avstro-ogrske vojske, 1913
(Vir. Posnetek iz Gorenjskega glasa, Kranjc, 2004)

Dva avstro-ogrska generala, Janez (Johann) in Blaž (Blasius) Žemva (Schemua), od katerih je bil slednji tudi 1911–1912 načelnik GŠ avstro-ogrske vojske, izvirata iz pokljuške veje znane rodovine Žemva. Čeprav obstajata dve veji, je skoraj gotovo, da gre za enovito rodovino Semfa, tudi Semffa, nemško Schemua in slovensko Žemva, ki pa je iz cerkvenega arhiva verjetno napačno preimenovana (prepisana) v Semla (Semlla).

Po podatkih iz cerkvenih matrikul, ki so jih 2003 zbrali in uredili v arhivu Ljubljanske nadškofije, sta znani dve veji: zatrniško-mevkuška in pokljuško-krniška veja. Začetnik zatrniško-mevkuške veje je Adam Semlla z ženo Marjeto oz. njun sin Andrej Žemva, ki je bil rojen 17. 11. 1638 v Satrniku (Zatrnik). Njegov sin Jurij, rojen 8. 3. 1701 v Zatrniku, je bil najprej poročen z Dorotejo Žemva (iz druge, mlajše veje), v drugo pa se je poročil z Jero Rekar. Sin Gregor, rojen 9. 3. 1748 v Zatrniku, se je 3. 7. 1776 poročil z Marijo Žitnik in nastanil v vasi Meukusch (Mevkuš) številka 1. Tudi njegov sin Matija, rojen 24. 2. 1778, poročen s Heleno Kunshla, je prebival v vasi Meukush (Mevkuž). Nazadnje se je v Mevkužu 19. 1. 1815 rodil sin Blaž, ko so vejo nadaljevali vsi ostali »slovenski« nasledniki s priimkom Žemva (okrog 50 družin, največ v okolici Bleda).

¹ Povzetek avtorjevega podlistka (8 nadaljevanj) v *Gorenjskem glasu*, julij/avgusta 2004 in VZG Logatec, oktober, 2005.

Namreč, druga, mlajša veja, po vsej verjetnosti tudi izvira iz Zatrnika, le da za začetnika veje Mathiasa Semlo, poročenega z Marino, ter za njunega prvega sina Jurija Žemvo, rojenega 4. 4. 1654, ni navedenega kraja rojstva (verjetno je šlo za Satrnik oziroma Zatrnik). Šele za Jurijevega sina Pavla, rojenega 23. 1. 1686, je navedeno, da se je poročil 4. 5. 1722 z Lucijo Pokljukar in da sta z ženo živela na (Stari) Poklukki. Naslednik Janez je bil rojen 22. 12. 1723 in se je 18. 9. 1757 poročil z Marjeto Pretnar. Živela sta na Poklukki številki 23, ko je prvič navedena tudi hišna številka. Njihov sin Urban, rojen 20. 5. 1769, se je 13. 2. 1792 poročil z Nežo Gogala, s katero sta prevzela posestvo.

Urban in Neža sta imela dva sinova, Blaža in Janeza ter hčerko Uršulo. Dne 31. 1. 1808 se je na Krnici rodil sin **Blaž**, ki se je pozneje kot **major avstrijske vojske** nastanil v Celovcu, pa je tako tudi začetnik krniško-celovške podveje, katere najznamenitejša predstavnika sta Johann (Janez) in Blasius Schemua (Blaž Žemva), oba pehotna generala avstro-ogrsko vojske.

Njuni potomci na Koroškem niso znani, vendar pa je skoraj gotovo, da obstajajo saj so leta 2002 na dražbi na Dunaju prodajali dokumente iz zapuščine generala Blaža Žemve, ki jih zdaj posedujeta zbiratelj iz Ljubljane. Direktnih potomcev s priimkom Schemua pa v sosednji Avstriji zelo verjetno ni, saj nista imela otrok ...



Brata Blaž (stoji) in Janez Žemva s soprogami, Celovec, okrog 1885
(Odkupljena fotografija, last Pavleta C. in Borisa Z, oba Ljubljana)

Blaž Žemva – Blasius Schemua, major avstrijske vojske, je bil rojen 31. januarja 1808 v vasi Krnice 79 pri Gorjah. Z devetnajstimi leti je oblekel vojaško suknjo, ostal v vojski in aprila 1859 dosegel čin majorja. Leta 1836 je bil predavatelj v vojaški akademiji v Dunajskem Novem mestu, potem pa je bil namestnik poveljnika v Nabrežini. Zaradi

prizadevnosti je bil večkrat odlikovan. Upokojen je bil 25. novembra 1859. Večkrat je prihajal na Pokljuko, v Krnice. Umrl je 21. januarja 1871 v Celovcu, kjer je tudi pokopan.

Blaž Žemva je imel dva sinova – Janeza in Blaža, in oba sta šla po očetovi (vojaški) poti. Celo prekosila sta ga – oba sta postala pehotna generala (najvišji generalski čin), Janez tudi baron, mlajši Blaž pa je celo dosegel najvišji položaj v avstro-ogrski vojski, položaj načelnika generalštaba.

Prva sta javno o dveh bratih – generalih Žemva pisala dr. Bruno Hartman (Večer, 1991) in Božo Bedenik (Dnevnik, 1995).

Prvi sin, **Janez Žemva – Johann Schemua, baron, pehotni general**, je bil rojen 21. septembra 1850 v Celovcu na Koroškem. Po vojaški realki je že z devetnajstimi leti (1869) končal vojaško akademijo v Dunajskem Novem mestu in bil kot poročnik postavljen na svojo prvo poveljniško dolžnost v 7. pehotnem polku. Zgodaj, že 1877, pa je končal še Vojno šolo in kot generalštabni častnik vse do čina polkovnika opravljal odgovorne dolžnosti v GŠ. Bil je tudi povzdignjen v plemiški stan. Dne 1. novembra 1889 je bil povišan v čin generalmajorja in imenovan za poveljnika 7. planinske brigade, s katero je sodeloval pri okupaciji Bosne in Hercegovine. Leta 1904 je postal poveljnik 31. divizije v Mostarju. Nato je bil premeščen v Innsbruck na Tirolsko, kjer je bil 16. marca 1909 postavljen za poveljnika korpusa in obenem poveljnika domobranstva na Tirolskem in Vorarlbergu. Dne 1. maja 1909 je bil povišan v feldmaršalporočnika, kmalu zatem, 1. novembra 1909, pa je v pehotnega generala. Zaslužen je za organizacijo gorskega bojevanja in za uspešno obrambo Tirolske. Zaradi zdravstvenih razlogov se je 24. maja 1912 upokojil. Umrl je 29. aprila 1919 v Innsbrucku, kjer je tudi pokopan. Družinsko stanje ni znano.

Drugi sin, **Blaž Žemva – Blasius Schemua**, pehotni general, je bil rojen 2. januarja 1856 v Celovcu na Koroškem. V letih 1911–1912 je bil tudi **načelnik GŠ avstro-ogrske vojske** in kot general slovenskega rodu dejansko prvi dosegel najvišji položaj v hierarhiji avstro-ogrske vojske.



Blaž Žemva, pehotni general

(Zasebni album Katarine P.)

Blaž je vojaško realno končal v St. Pöltnu, 1874 pa tudi vojaško akademijo »Marie Teresie« v Dunajskem Novem mestu. Kot osemnajstletni poročnik je bil najprej dodeljen 7. pehotnemu polku. Kot sposobnega častnika so ga v letih 1879–1881 določili za vodjo vojaške misije v Iranu, pa si je tako že pri 27 letih »prislužil« dve visoki tuji odlikovanji. V letih 1882–1884 je obiskoval visoko vojno šolo »Franz Josef« na Dunaju, na kateri je v letih 1893–1897 tudi predaval. Leta 1898 je bil povišan v čin polkovnika in 1902 postavljen za poveljnika 66. polka. Dne 1. maja 1905 je bil imenovan za poveljnika 55. pehotne brigade v Trstu, obenem pa tudi povišan v čin generalmajorja. Leta 1908 je bil imenovan za poveljnika 18. pehotne divizije v Mostarju. Nato se je vrnil na Dunaj in bil 1910 postavljen za načelnika mobilizacijskega oddelka na obrambnem ministrstvu. Prvega maja 1909 je bil povišan v čin feldmaršallajtnanta – feldmaršalporočnika in decembra 1911 postavljen za načelnika GŠ avstro-ogrske vojske, na katerem je ostal samo leto dni.

Nasledil ga je cesarjev ljubljenelec Konrad von Hötzendorf. Menda so generalu Žemvi očitali premajhno odločnost. V toku balkanskih vojn je postal tajni cesarjev svetnik. Dne 1. novembra 1913 je bil imenovan za poveljnika 16. korpusa v Dubrovniku in obenem povišan v pehotnega generala. Tega leta je tudi zahteval upokojitev. 12. februarja 1914 je bil premeščen na položaj poveljnika 2. korpusa 4. armade na Dunaju, na katerem naj bil zakrivil avstrijski poraz v bitki pri Komarovu. Cesar je na predlog generala Potioreka zavrnil njegov zahtevek za upokojitev. Postavljen je bil za poveljnika obrambe na Donavi, od Kremisa do Bratislave. Dne 23. marca 1915 je bil vendarle upokojen na podlagi ponovnega zahtevka.

Umril je 21. 11. 1920 v Celovcu, kjer je tudi pokopan v družinski grobnici. Njegovi potomci (po soprogi) menda še živijo v Avstriji, sorodniki, kot sem že navedel, tudi v Sloveniji (šest družin v okolici Bleda), ki pa doslej javno niso bili predstavljeni.

Na spletni strani vojaškega muzeja na Dunaju je bila 20. 11. 2002 napovedana aukcijska prodaja dokumentov iz zapuščine pehotnega generala Blaža Žemve, načelnika GŠ avstro-ogrske vojske, po kateri so za ceno 1.200 € ponujali 13 listin, in sicer:

- veliki ukaz o povišanju v čin polkovnika 1898,
- veliki ukaz o povišanju v čin generalmajorja 1905,
- veliki ukaz o povišanju v čin feldmaršalporočnika 1909,
- veliki ukaz o povišanju v čin pehotnega generala 1913 (vse s podpisom cesarja Franza Josepha in vsakokratnega vojnega ministra),
- cesarski rokopis ukaza o postavitvi za načelnika generalštaba 1911,
- cesarski rokopis o imenovanju za tajnega dvorskega svetnika,
- cesarski rokopis ukaza o upokojitvi 1915,
- povabilo za sprejem pri cesarju Franzu Josephu in nadvojvodi Franzu Ferdinandu,
- zahtevek za upokojitev 1913,
- zavrnitev zahtevka za upokojitev, ki ga je podal feldmaršalporočnik Potiorek 1913,
- dva rokopisa z oceno poveljevanja generala Schemue z 2. korpusom v Galiciji 1914/15,

- fotografijo Schemue kot podpolkovnika s soprogo in prijatelji.

Vse listine sta odkupila Boris Zupančič in Pavle Car, zasebna zbirateljca iz Ljubljane. Gre za izjemno pomembne dokumente za slovensko vojaško zgodovino. Del dokumentov sem si 2. 6. 2004 tudi ogledal in dobil dovoljenje za objavo. Zbirateljca seveda nista mogla ugotoviti ali so navedene dokumente prodajali potomci generala Žemve (morda po soprogi) ali pa kakšen zbiratelj. Važno je, da so zdaj v Sloveniji.

Pripovedujejo, da je stari avstrijski major Blaž Žemva rad zahajal v rojstno vas, posedal z rojaki in jim dajal za pijačo in tobak. Pa tudi slovensko je dobro govoril. Ali sta se sinova Janez in Blaž zavedala slovenskih korenin, lahko samo ugibamo. Major Blaž Žemva je bil bratranec Janeza Žvegla – Johanna Schwegla iz Krnic, kjer je imel gostilno in kramarijo.

Njegov sin Josef Schwegel se je rodil 1836 v Zgornjih Gorjah, po domače »Pri Dorniku«. Bil je eden izmed najbolj znanih avstrijskih diplomatov. Za zasluge na zunanjepolitičnem in gospodarskem področju je dobil tudi baronski naslov. Bil je tudi poslanec kranjskega deželnega zbora, podpiral je gradnjo železnic na Gorenjskem, ustanovitev ljubljanske univerze, denarnih zavodov ipd. Zelo verjetno je, da je na določen način podpiral napredovanje dveh mlajših častnikov in sorodnikov iz Krnic. Baron Jožef Schwegel, tudi Švegel ali Žvegel, je v svojih spominih zapisal, da se je rodil kot otrok slovenskih staršev in da se je svojega nacionalnega izvora zavedal, vendar pa je bil prepričan, da so bili davni predniki vendarle nemškega rodu. Njegov nečak dr. Ivan Švegel (1875–1962), tudi uspešen diplomat in minister Kraljevine Jugoslavije, pa je bil velik nasprotnik Nemcev! Nekaj podobnega se je dogajalo tudi z rodbino Žemva in njenimi člani, saj sta **partizanko Vero** rešila gotove smrti prav sliki obeh stricev, generalov avstro-ogrske vojske (objavljenih na začetku članka).

Na Stari Pokljuki številka 23 oziroma na Krnici številka 79, so vse do leta 1990 živeli »Figovčevi«, sorodniki Janeza Žemve oz. njegove hčerke Ane, poročene **Pristov** Prav otroci Ane Pristov, med katerimi je prvi in nezakonski sin **Janez Žemva**, so direktni nasledniki »generalske« oziroma krniško-blejske podveje.

Pod hišno številko Krnica 79 je vzidana majhna marmorna plošča z napisom: ***Na tem področju je v času NOB delovala relejna kurirska postaja G-6. Kurirji ZZB NOV, 1980.*** »Figovčevi« so dejavno podpirali NOB. Na tej relejni postaji, s skoraj nedostopnim bivakom v Krištani, se je od poletja 1943 zvrstilo 15 kurirjev, ki so vzdrževali zveze z G-8 (pozneje G-29), G-4, G-30 in drugimi.

Na Krnici 79 sta po Urbanovi smrti ostala sin Janez in starejša hčerka Uršula, rojena 3. 10. 1774, ki se je poročila k Žvegljevim v Gorje, njena hčerka pa k Voduškovim na Bled. Janez se je poročil z Mino Žemva iz Mlekuž. Imela sta dve hčerki. Prva je že zgodaj umrla, mlajša Ana pa je bila rojena 27. 7. 1884 na Krnici 79. Z Ambrožičem je naprej imela nezakonskega sina Janeza, rojenega 14. 9. 1908 na Krnici, ki je **obdržal priimek Žemva**. Janez je služil vojsko Kraljevine Jugoslavije.

Po povratku iz vojske se je poročil in si zgradil hišo na Rečici, kjer se mu je 18. 7. 1936 rodil sin Peter. Sin je služil v JLA 1957 v Kolašinu, v Črni gori.

Tudi Peter je 1966 dobil sina Petra, ta pa pred nekaj meseci sina Roka. So edini neposredni moški potomci »generalske« veje Žemvinih. S potomci generala Blaža Žemve na Koroškem niso imeli nobenih stikov. Obdržali pa so nekdanje domače ime s Krnice – »Pri Figovcu«, »Figovčevi«.

Ana se je pozneje poročila s Simonom Pristovom iz Podnarta, s katerim je imela tri hčerke – Katarino, Ivano in Jero, ter sina Matevža. Tudi vsi Pristovi iz Krnice 79 so neposredni sorodniki obeh generalov.

Katarina, poročena Mulej, ima štiri otroke (Franc, Janez, Katarina in Minka). Ivana, poročena Šimnic, ima šest otrok (Tončka, Ivanka, Minka, Jožica, Matevž in Franc). Jera se je najprej poročila v partizanih, po vrnitvi iz nemškega taborišča pa se je ponovno poročila s Poljancem, vendar otrok ni imela. Najmlajši Matevž, tudi partizanski častnik, je imel štiri otroke (Jožica, poročena Pintar, Katarina, poročena Poljanec, Antonija, poročena Jakopič in Janja). Ko so 1990 zapuščali hišo na Krnici števil. 79, je prav Matevževa hčerka **Katarina vzela s seboj obe fotografiji generalov Janeza in Blaža in ju shranila v družinskem albumu**. Vsi naštetih otroci Ane Žemva, poročene Pristov, ki je umrla 1957 na Krnici, so seveda tudi (genetsko) sorodniki obeh generalov Žemva, Janeza in Blaža. Tega doslej niso vedeli z gotovostjo, le slutili so. Ko sem jim pokazal in predal rodovnik obeh vej rodovine Žemva, so bili seveda nadvse veseli in ponosni na svoja dva generalska sorodnika.

Na Krnici števil. 79 je v izbi s krušno pečjo na steni visel tudi večji okvir s steklom, za katerim so bile vse družinske fotografije. Med njimi sta bili tudi dve fotografiji, na kateri so bili domači zelo ponosni: dva sina strica Blaža, ki sta postala generala avstro-ogrske vojske! Tudi nemške patrolje, ki so zalezovale partizane po Pokljuki, so z zanimanjem ogledovale prav ti dve fotografiji in niso mogli verjeti, da je ta revna hiša dala dva avstro-ogrska generala! In prav ti dve fotografiji sta kmalu zatem rešili življenje najmlajši hčerki Jeri, partizanki Veri. Zgodba je sicer že znana, vendar jo kaže ponoviti zaradi mlajših rodov, kakor tudi nekaterih novih podatkov.

Najmlajša hčerka Ane Pristov, Jera, se je marca 1943 pridružila partizanom na Pokljuki. Skoraj gotovo je, da je Jera šla k svojemu fantu Iztoku Seidlerju, zidarju, ki je mladost preživljal pri babici na Gorjah. Iztok se je že 1941 pridružil partizanom in bil avgusta 1942 kot poveljnik bataljona ranjen na Pokljuki, kjer se je zdravil, verjetno tudi ob pomoči Jere. Oba sta se zatem pridružila Pokljuškemu bataljonu, kjer sta se še bolj zblížala. Odločila sta se za poroko, saj je Jera zanosila. Iztok je zaprosil poveljstvo Gorenjskega odreda, da bi se poročil z Jero. Dobil je pristanek, vendar sta morala v drugo enoto, v Žirovsko četo. Na poti tja sta se maja 1943 tudi civilno in cerkveno poročila. Verjetno sta bila celo prva gorenjska partizana, ki sta se poročila. Patrolja Žirovske čete, v kateri sta bila Iztok in njegova žena Jera – partizanka Vera, je tiste dni vodila na Dolenjsko skupino neoboroženih borcev. Na Žirovskem Vrhu so jih Nemci obkolili. Patrolja je sprejela neenakopravno borbo. Iztok je kot puškomitraljezec dolgo časa ščitil umik neoboroženih partizanov, vendar so ga Nemci zadeli. Njegova zakonska družica je pograbila puškomitraljez in branila sebe in svojega mrtvega moža. Vendar ji je zmanjkalo streliva, pa so jo Nemci zajeli. Vse ujete partizane, Vera je bila edina partizanka, so Nemci najprej odpeljali v Žiri. Domačini so takoj prepoznali Figovčev Jero, ki si je ponosno nadela triglavko z veliko rdečo zvezdo, ko so ji jo Nemci zbili z glave. Potem so jo odpeljali v begunjske zapore,

kjer je šla skozi pekel gestapovske mučilnice. Splavila je tudi nedonošenega otroka. Bilo je skoraj gotovo, da je bodo ustrelili.

Njena mati Ana Pristov je poslala sosedovo Johano Repečnik, ki je edina znala nemško, na policijsko postajo na Bledu in prosila, naj Jeri Pristov vendar prizanesejo. S seboj je imela **sliki avstro-ogrskih generalov Blaža in Janeza Žemve** in skušala dopovedati nemškemu policistom, da sta to Jerina mrzla strica. To je pomagalo, pa so Jero poslali na »prevzgojo« v koncentracijsko taborišče Auschwitz, od koder se je 1945 srečno vrnila na Krnico. Pozneje se je poročila s Poljanec Jožetom, vendar otrok ni mogla imeti. Umrla je 1992.

Med partizani je bil tudi najmlajši Anin sin, Matevž Pristov.

Partizan in vojaški zdravnik, polkovnik, je bil tudi dr. Miha Žerjav, sicer iz zatrniško-mevkuške veje. Pa še kdo je bil vojak. Vendar fotografij nimam, saj ima vsaka za sebe posebno zgodbo.

Direktni sorodniki obeh generalov so torej Peter Žemva z Bleda in njegove sestrične iz pokljuško-krniške veje oz. njuni nasledniki, indirektni pa vsi ostali člani pripadniki rodovine Žemva, ki izhajajo iz zatrniško-mevkuške veje.

Moj namen je bil, da spodbudim raziskave o usodi pripadnikov slovenske vojaške inteligence, brata Janez in Blaž Žemva pa sta sodila prav v njen vrh. Oba sta se tudi našla v zadnji, »zamudniški« knjigi Enciklopedije Slovenije. Neposredne sorodnike smo identificirali na Bledu, tudi tiste genetske po ženski liniji. Morda se bo še kdo oglasil s kakšno zanimivo zgodbo. Vsekakor pa bo potrebo poiskati znance in sorodnike rodovine Žemva (Schemua) onstran meje, v Avstriji ...

Davorin Žunkovič

- slovenski častnik, zgodovinar in venetolog

ŽUNKOVIČ Davorin (1858–1940), podpolkovnik avstroogrške, »slovenske« in vojske kraljevine SHS, zgodovinar in venetolog. Rojen je bil v vasi Podložje pri Ptujski gori v kmečki družini. Osnovno šolo je končal v domačem kraju, gimnazijo pa v Mariboru. Nato se je opredelil za vojaški poklic in v Innsbrucku končal vojaško kadetnico. Kot častnik avstroogrške vojske je služboval na Moravskem, v Šleziji, Hercegovini in Črni Gori, kot častnik jugoslovanske kraljeve vojske pa v Mariboru in Nišu.

V času službovanja se je temeljito ukvarjal z zgodovinskimi in kulturološkimi problemi Slovencev. Tako je 1902 napisal etimološko-kulturozgodovinsko študijo **KRAJEVNA IMENA GORNJEGA PTUJSKEGA POLJA**, v kateri je dokazal, da so meje njiv na Ptujskem polju stare več kot dva tisoč let, torej še pred graditvijo rimskih vojaških cest. S

tem je ovrigel trditev, da bi se Slovenci naseljevali v teh krajih šele od 6.stoletja naprej, in dokazal, da so tukaj živeli že kot avtohtono ljudstvo! Leta 1911 je na Dunaju izšla šesta izdaja njegove knjige v nemškem jeziku *DIE SLAVEN, EIN URVOLK EUROPAS* (Slovani, evropski prarod, v prvi izdaji 1905 pa naslov *KDAJ SO SE SLOVANI NASELILI V EVROPI?*), s katero je Žunkovič dejansko postavil temelje venetologije.

Ker se je s to knjigo javno predstavil ne samo kot Slovenec, temveč je tudi odločno nasprotoval različnim nemškim in domačim teorijam o izvoru Slovanov, so se ga vojaške oblasti na hitro znebile tako, da so ga 1911 upokojile s činom majorja. Nastanil se je v Mariboru. V letih 1913 in 1914 je bil redni sodelavec revije *Staroslovan*. Zanimivo je poudariti, da je Žunkovič kot častnik izbral in dokazal, da so prav številni vojaški izrazi temelj evropskega prajezika – venetščine! Sam pravi, da bi »...raziskava in grafična predstavitev starodavne obrambne mreže dali zelo koristne rezultate, s pomočjo katerih bi naredili velik korak naprej v spoznavanju starejše zgodovine.« Seveda je njegove predpostavljene najbolj motilo to, da je Žunkovič naravnost omenjal, da je »zmotna znanost našla plodna tla ravno v Nemčiji, za katero vsakdo ve, da je njeno ozemlje eno samo grobišče Slovanov: živ dokaz so slovanska imena pokrajin in naselij. Ponemčevanje je trajalo sto in sto let, a mi še vedno ne razbiramo njihov pomen...«

Z začetkom prve svetovne vojne so ga reaktivirali in ga s činom podpolkovnika poslali na galicijsko fronto. Leta 1915 je izšel njegov *ETYMOLOGISCHES ORTSNAMEN LEXIKON*, njegovo drugo najpomembnejše delo. Zaradi protirežimskega »delovanja« ga je 1916 vojaško sodišče degradiralo in kaznovalo z enoletnim strogim zaporom. Po pritožbi je bil na ponovnem sojenju oproščen krivde, vrnili so mu čin podpolkovnika, in ga premestili na Cetinje v Črni gori.

Razpad avstroogrške moharhije ga je zatekel na Dunaju, od koder se je na poziv generala Maistra takoj vrnil v Maribor. Bil je postavljen za predavatelja in ravnatelja sedemrazredne vojaške realke v znani mariborski »kadetnici«, dejansko prvi slovenski vojaški šoli, na kateri se je zbralo 193 gojencev. Kot pobudnik teorije o avtohtonosti Slovanov je Žunkovič v vojaški šoli dopuščal tudi uporabo srbsčine. Med gojenci te vojaške realke, večina se je udeležila bojev za Koroško, so bili tudi Josip ČERNI, poznejši admiral in poveljnik Jugoslovanske vojne mornarice (1943 – 1950), in Božidar KRAUT, generalpodpolkovnik JLA.

Po oblikovanju države SHS in nove jugoslovanske (kraljevske) vojske je bil Žunkovič premeščen v Niš. Že leta 1921 je bil na lastno prošnjo upokojen, pa se je ponovno vrnil v Maribor. V letih 1923 – 1933 je honorarno upravljal Študijsko knjižnico v Mariboru. Umrli je 1940 v Mariboru, kjer je tudi pokopan

Leto dni pred svojo smrtjo je Žunkovič v Mariboru objavil v samozaložbi kratko razpravo *SLOVENSKA VOJNA ZGODOVINA OD KRISTUSOVEGA ROJSTVA DO LETA 1443*, ki je popolnoma neznan slovenski javnosti, predvsem vojaški (ohranjeni so samo še trije izvodi: v mariborski univerzitetni, knjižnici ljubljanske filozofske fakultete in slovanski knjižnici). V njej je opozoril na številne zgodovinske vire, ki omenjajo prelomne točke slovenske nacionalne in vojaške zgodovine, predvsem pa na pozabljenega hrvaškega zgodovinarja in frančiškana Andrije Kačića (1704 v Makarski, 1760), ki je 1759 v svoji knjigi o slovenski, hrvaški in bosanski zgodovini navedel zanimive podatke o slovenski

zgodovini, pa tudi 50 slovenskih kraljev od Kristusovega rojstva naprej! Tega slovenska »uradna« zgodovina nikjer ne omenja! Namerno ali ne, je seveda vprašanje. Žunkovič je za to krivil »slovensko akademijo« (ni objavila »niti ene črke glede naše stare zgodovine«), pesnika Simona Gregorčiča (zaradi verzov o slovenski zgodovini – »Vsemu svetu nepoznane, od nikogar spoštovane) in dr. Jožeta Glonarja (zaradi besed: »Mi nsimo bili nikdar nič. In tudi danes nismo nič in tudi v bodoče ne bomo nič, ker se v tej smeri ne bo nikdar kaj spremenilo«). Ker je podpolkovnik Žunkovič v svoji kratki razpravi o »slovenski vojni zgodovini« (28 strani) iz Kačičevih zapiskov naštel »slovenske kralje« od Kristusovega rojstva do leta 1443, se mi je zdelo kar zanimivo in primerno, da na kratko povzamem podatke (letnica, kralj države in ime slovenskega kralja), in sicer:

- Leto 7, kralja Dalmacije in vseh slovenskih pokrajin – **Batan** in zatem **Pinet**;
- Leta 244, kralj vseh slovenskih držav (Avarov ali Abarov) – **Svates**;
- Leta 350, kralj – **Surina**;
- Leta 400, kralj vseh slovenskih držav in Dalmacije – **Radegost**, skitskega porekla;
- Leta 401, osvoji Rim – **Alarik**, gotsko-slovenski kralj;
- Leta 451, kralj - **Atila**, ogrsko-slovenski kralj, pokopan blizu Ptuja;
- Leta 454, po smrti Atila, vladala oba sinova do 467 - mlajši **Elek** (Irnak?) in starejši **Denjgiš**;
- Leta 467, Eleka porazil kralj slovenskih držav - **Ardarik**;
- Leta 470, Denjgiša porazil in Liburnemcem vladal slovenski kralj - **Kunimund**;
- Leta 473, kralj Slavonije in današnje Srbije – **Teodomir**;
- Leta 474, kralj slovenskih dežel, Dalmacije, Grčije in Italije (od 493), Teodomirov sin – **Teodorik**;
- Leta 506, kralj Dalmacije in ostalih dežel – **Selimir**;
- Leta 541, kralj Dalmacije, Drača in Drinopolja – **Ostroil**;
- Leta 550, kralj Dalmacije, Grčije, od 552 tudi Makedonije in Ilirije (od takrat tudi slovenske dežele), Ostroilov sin – **Svevlad**;
- (Leta 564, so Slovenci – Abari vpadli preko Donave in zasedli vse pokrajine, vladar je bil – ban);
- Leta 614, kraljeval Slovenov- Abarom – **Kajan**;
- (Leta 639, Hrvati, po svojem banu Hrvatu imenovano pleme izpod Babine gore, pregnali del Slovencev kot stare prebivalce in naselili krajino – Hrvaško!)
- Leta 644, premagal furlanskega vojvodo Vuka slovensko-abarski kralj – **Kajm**;
- Leta 677, vladal v Bolgariji slovenski kralj – **Butaja**;
- Leta 756, kraljeval nad slovenskimi deželami, Furlandijo in Longobardijo – **Budimir**;
- Leta 796, kraljeval, zidal samostane in širil vero – **Svetolik**;
- Leta 808, kraljeval, na lovu smrtno ponesrečil – **Vladislav I**;
- Leta 812, kraljeval in se bojeval z Ogrji – **Tomislav**;
- Leta 813, zadnji kralj Bolarije – **Mihajlo**;
- Leta 819, kralj slovenskih pokrajin in Dalmacije – **Borna**;
- Leta 821, po smrti očeta je kraljeval in porazil slavonskega bana Ljudevita Bornov sin – **Ladislav**;
- Leta 822, kralj slovenskih dežel – **Gostomil**;
- Leta 829, kralj Dalmacije in Hrvaške – **Tomislav**;
- Leta 864 – kralja slovenskih dežel - **Demagoj** in **Inik**;
- Leta 872 – po smrti Demagoja, kralj Dalmacije– **Sedeslav**;
- (Leta 880 – širil krščansko vero slovenski apostol Metodij):

- Leta 890 – kralj Slavonije – **Branislav**;
- Leta 890 – kralj Dalmacije in ostalih slovenskih dežel, naslednje leto porazil Bavarce in Francoze – **Mučimir**;
- Leta 920, kraljeval – **Mihajlo**;
- Leta 939, na Hrvaškem vladata – **Primislav** in **Boleslav**;
- Leta 949, ban Pribina ubil slovenskega kralja – **Miroslava**;
- Leta 1059, na Hrvaškem vlada kralj – **Krešimir** in od 1065 njegov **sin**;
- Leta 1074, na Hrvaškem vlada kralj – **Zvonimir**;
- Leta 1077, v srbskih pokrajinah vlada kralj – **Mihajlo**;
- Leta 1100, v srbskih deželah in Dalmaciji vlada kralj – **Bodin**;
- Leta 1115, v slovenskih pokrajinah je kraljeval – **Jure**, nato pa bratov sin – **Grubiša**;
- Leta 1141, v slovenskih pokrajinah vladajo trije bratje – **Radoslav** (poklonil otok Mljet menihom), **Ivan** in **Vladimir**;
- Leta 1161, vlada slovenskim pokrajinam – **Deša**;
- Leta 1171, vlada slovenskim pokrajinam odličen vojskovodja, Dešov sin – **Nemanja**;
- Leta 1190, kraljeval slovenskim pokrajinam Nemanjin sin – **Stipan**;
- Leta 1200, kraljeval slovenskim pokrajinam, Dalmaciji in Raški, Stipanov sin – **Simeon**;
- Leta 1317, kraljeval sin Stipana Nemaniča – **Uroš**;
- Leta 1331, sin Uroša vrgel očeta v zapor in 1340 zasedel Makedonijo, Romunijo in druge dežele ter se oklical celo za cesarja – **Stipan**;
- Leta 1373, kralj Ogrske in Bosne – **Tvrđko**;
- Leta 1403, ogrski kralj – **Ludovik**;
- Leta 1416, kralj Bosne – **Ostoja**, proti kateremu se je 1415 boril tudi slovenski ban Pavel Kupor, bil ujet, zašit v volovsko kožo in vržen v vodo;
- Leta 1235, kralj Ogrske – **Bela**;
- Leta 1443, umrl drugi bosanski kralj – **Tvrđko**.

Takrat, leta 1443, pa je bilo, zaključuje podpolkovnik Žunkovič svojo razpravo »...tudi **konec slovenske kraljevine**, ki je sicer dolgo obstojala, toda le bolj po imenu, ko so dobili Osmani vso politično vodstvo na Balkanu v svoje roke«. Jaz sem sicer naštel kar 57 »slovenskih kraljev« (Žunkovič jih omenja 50), proti njihovem slovenskemu poreklu pa bodo seveda »ogorčeno« protestirali zgodovinarji na Hrvaškem, v Bosni, Srbiji in celo v Bolgariji. Podatke je pač zbiral hrvaški frančiškan (Kačić), ne pa slovenski častnik (Žunkovič). Naj se jezijo na svojega...

Ker je bil podpolkovnik Žunkovič dejansko pionir venetske teorije o avtohtonosti Slovencev, je bil trn v peti avstroogrskim in nemškimi zgodovinarjem, po 1918 pa tudi vsem domačim zgodovinarjem, ki so sprejeli in širili teorije o »preseljevanju Slovencev« in o njihovem »plemenskem sorodstvu« s Srbi in Hrvati. Zato so morale njegove knjige, pisane sicer v nemščini, iz domačih knjižnic. V uvodu svoje glavne knjige o slovanskem temelju Evrope je zapisal: »Zavedam se, da je zanikanje trditve o samoniklosti Slovanov ena izmed najhujših zmot oziroma znanstvenih ponaredkov, kar jih je kdaj bilo.« In dalje: » Slovence je (treba) obravnavati kot najbolj ohranjeni ostanek evropske predzgodovine. Najstarejši pisni spomenik Evrope, rune (venetska pisava, moja opomba), so slovanskega izvora v sodobnem jezikovnem pomenu...«

Ponovno je na Žunkoviča opozoril 1998 Leopold VERBOVŠEK s knjigo V SENCI ZGODOVINE, v kateri je Žunkovič temeljito predstavljen kot začetnik slovenske venetologije, skoraj nič pa ne zveemo o njem kot častniku, zgodovinarju, človeku. Ravno zato si podpolkovnik Davorin Žunkovič zasluži vsestransko in objektivno predstavitev v vojaškem, zgodovinskem in kulturološkem pogledu.

VOJSKA KRALJEVINE SRBIJE

(Kratek zgodovinski presek, vojaška prisega)

Vojska Kraljevine Srbije je bila sestavljena iz treh kategorij oz »pozivov«, odvisno od starosti pripadnikov: »prvega« (21–31 let), »drugega« (32–37 let), »narodno vojsko« pripadnikov »tretjega poziva« (38–45 let) in »zadnjo obrambo« (18–20 in 46–50 let).

Kraljevina je bila razdeljena na območja (oblasti), pa so se tako imenovale tudi enote (korpusi, divizije): Moravska, Drinska, Donavska, Šumadijska, Timočka in Vardarska. Obstajali so tudi elitni kraljev gardni polk, obmejne in orožniške enote, letalski korpus in zaledne enote.

Pehotna divizija je bila zelo močna enota, saj je štela 19.000 vojakov in 430 častnikov. Sestava je bila naslednja: 4 pehotni polki, konjeniški polk, topniški polk, podporne in zaledne enote.

Vrhovni poveljnik je bil prestolonaslednik Aleksandar, zadnji načelnik GŠ je bil vojvoda Radomir Putnik, njegov namestnik pa general Živojin Mišić, oba prekaljena generala iz obeh balkanskih vojn.

Vojska je štela 400.000 vojakov, ki so bili razporejeni v tri armade (poveljniki: generali Petar Bojović, Stepa Stepanović in Pavle Jurišić - Šturm), Užiško vojsko (general Miloš Božanović), armado iz novih krajev in štiri četniške odrede. Poveljnik orožništva je bil slovenski polkovnik Janko Stibel - Vukasović, poročen s hčerko (nemškega) generala Šturma!

Po sarajevskem atentatu je leta 1914 AOV, skupaj z bolgarsko napadla Srbijo, ki se je dve leti uspešno upirala premočnim silam. Nazadnje se je konec leta 1916 okrog 145.000 srbskih vojakov prek Albanije umaknilo na otok Krf, kjer je bila srbska vojska obnovljena (3 armade in Jugoslovanska dobrovoljska divizija), in je potem skupaj z zavezniki septembra 1918 na solunski fronti napadla bolgarsko in AOV ter osvobodila Srbijo.

Prisega:

Jaz, (ime in priimek), prisegam pred vsemogočnim Bogom, da bom vrhovnemu poveljniku oboroženih sil, kralju Petru Prvemu, vedno in povsod zvest, z vso dušo privržen in poslušen; da bom poslušal in zvesto izvrševal zapovedi svojih nadrejenih starešin; da bom pogumno branil kralja in domovino in ne bom nikoli oskrnil vojaške zastave. Tako mi Bog pomagaj!

Janko Stibel - Vukasović,

polkovnik Vojske Kraljevine Srbije in Jugoslavije ter njegovi potomci – prispevek k slovensko-srbskim odnosom²

POVZETEK

Slovensko-srbski odnosi imajo svojo zgodovino, tudi vzpone in padce. Čeprav so odnosi po razpadu SFRJ stagnirali, je v zadnjem času zaznati nekaj poskusov Slovenije, da pomaga Srbiji pri integraciji v družino evropskih narodov.

² Soavtor članka: **Jože Maček**, akad. prof. em. ddr. Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani.

V zgodovinskem spominu obeh narodov sta zasidrana zlasti dva izjemna dogodka. Prvi spada v dobo balkanskih vojn 1912–1913, ko je 28 slovenskih zdravnikov, na čelu z dr. Ivanom Oražnom³ pohitelo na pomoč ranjencem na bojiščih (prva vojaška zdravnikarica sta bila od 1864 dr. Štefan Nedok in dr. Ivan Kovač). Kmalu zatem se je v 1. svetovni vojni 1914–1918 srbski vojski priključilo 435 slovenskih dobrovoljcev, 194 jih je sodelovalo v proboju solunske fronte 1917⁴.

To je bil tudi pravi razlog, da so Srbi v letih 1941–1942 nudili nesebično pomoč tisočim slovenskim izgnancem. Prijateljske in druge vezi so ostale.

Naravnost neverjetna je bila vojaška pot Janka Stibiela, ki se je najprej kot dobrovoljec pridružil upornikom v Bosni. Leta 1876 je bil sprejet v srbsko vojsko in 1912, kot prvi Slovenec, postal polkovnik srbske Vojske Kraljevine Srbije.

Na podlagi arhivskega gradiva z Dunaja in iz Beograda je prvič dokumentirano prikazana razvojna pot polkovnika Janka Stibiela - Vukasovića, ki se je moral prikrivati, ker so ga avstrijske vojaške oblasti dvakrat obsodile na smrt zaradi dezerterstva.

Polkovnik Janko Stibel - Vukasović je bil cenjen kot pogumen in odličen častnik, zato je bil tudi postavljen za poveljnika srbskega orožništva in nazadnje pomočnika poveljnika Dravske divizije v Ljubljani.

Tudi njegovi potomci so bili znani v Sloveniji: sin Milan kot basnopisec, hčerka Jelena kot borka za "aleksandrinke" v Srbiji, najmlajši sin Pavle, akademik, pa kot strokovnjak za zaščito rastlin.

Janko Stibel Vukasović je najpomembnejši med slovenskimi prostovoljci. Čeprav je ostal v Srbiji, ni pretrgal vezi s Slovenijo. Pred smrtjo, 1923, si je zaželel, da počiva v rojstnem Vrtovinu, na Vipavskem.

IZVLEČEK

Janko Stibel - Vukasović je bil rojen 1851 v Vrtovinu, umrl 1923 v Ljubljani, pokopan pa v Vrtovinu. Končal je pomorsko šolo in tri leta služil v avstro-ogrski vojni mornarici. L. 1876 se je kot prostovoljec udeležil uporniških vstaj v Bosni, nato pa je vstopil v Vojsko Kraljevine Srbije. Udeležil se je obeh balkanskih vojn in 1. svetovne vojne. Dosegel je čin polkovnika. Bil je poveljnik srbskih orožnikov, nazadnje pomočnik poveljnika Dravske divizije v Ljubljani. Najstarejši sin Milan Vukasović je bil znan pisatelj basni, hčerka Jelena pa se je omožila v Franciji. Njegov najmlajši sin Pavle Vukasović je v Franciji doktoriral iz zoologije. Bil je profesor na univerzi v Novem Sadu in član Srbske akademije znanosti in umetnosti v Beogradu.

KLJUČNE BESEDE

³ Oražen, Ivan, *Med ranjenimi srbskimi brati*, Ljubljana, 1913

⁴ Kranjc, F. Marijan, *Slovenska vojaška inteligenca*, Grosuplje, Grafis Trade, 2005, str. 190–193

slovenski prostovoljci, srbska vojska, balkanske vojne, prva svetovna vojna, raziskovalci, zoologija.

ABSTRACT

Janko Stibel – Vukasović was born 1851 Vrtovin, died 1923 in Ljubljana, buried in Vrtovin. He completed the nautical school and served for three years in the Austro-Hungarian navy. In 1876 he participated in the rebellion movement in Bosnia and then joined the army of the Kingdom of Serbia. He advanced to the rank of colonel. He was commander of Serbian Gendarm, at last Dravska Division assistant commander in Ljubljana. He took part in both Balkan Wars and in World War I. His oldest son Milan was a well known writer of basnien and daughter Jelena was married in France. His youngest son Pavle Vukasović got in France a Ph. D. in zoologie. He was professor on the University in Novi Sad and member of the Serbian Academy of sciences and arts in Beograd.

KEY WORDS

slovene volunteers, Balkan wars, World War I, explorers, zoologie.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri:

- VA RA Dunaj – Vojni arhiv Republike Avstrije, Dunaj, Fond: *Temeljna knjiga (Grundbuch) Avstro-ogrske vojne mornarice*, fascikla števil. 114 – 6012, str. 72, *Kadrovski list za Janka Stibel*. Pridobljen 5. novembra 2012, v prevodu dr. Jožefa Jerka.
- VA RSr Beograd – Vojni arhiv Republike Srbije, Beograd Fonf Vojske Kraljevine Jugoslavije, škatla števil. 2005/564: *Kadrovski dosje Janko (Anton) Vukasović, pehotni polkovnik*. Opomba: ker je bil dosje v razpadanju in ga ni bilo mogoče kopirati, ga je generalmajor Milisav Sekulić, ročno prepisal.

Literatura – monografije:

- Čamprag, Dušan: *Pavle Vukasović (1893–1973)*. Beograd: SANU, 1998, str. 403-438.
- ES Enciklopedija Slovenije: *Stibel (Stibil), Janko, tudi Vukasović*. Ljubljana: Mladinska knjiga zvezek 12, 1998, str. 314.
- Kranjc, F. Marijan: *Slovenska vojaška inteligenca*, Grosuplje, Grafis Trade, 2005, str. 331–353.
- Oražen, Ivan: *Med ranjenimi srbskimi brati*, Ljubljana, 1913
- PSBL Primorski slovenski biografski leksikon: *Stibel - Vukasović, Janko*. Gorica 1988, 14. snopič, str. 466–467.
- SBL Slovenski biografski leksikon: *Stibel - Vukasović, Janko*, Ljubljana, 1971, str. 485
- Slovenski biografski leksikon: *Stibel-Vukasović, Janko*. Ljubljana 1971, 11. zvezek, str. 485.

- Tavano, Luigi: *Religiosita e Societa nelle Confraternite di Gorizia*. (s Goriziana, 1983 (Bratovščina Sv. Trojice, 15. stoletje, vodili frančiškani, dominikanci in salezijanci).
- Zbornik Kladivarji: *Janko Kos, nekrolog*. Ljubljana, 1936, str 714,
- Zbornik Kladivarji: *Skozi albansko golgoto v dobrovoljce*. Ljubljana, 1936, str. 174
- Zbornik Kladivarji: *Vse za Jugoslavijo*, Ljubljana, 1936, str. 197.

Literatura – članki:

- Digitalna verzija: *Soča*. Gorica 18. maja 1876, www.google.
- Nedok, Aleksander: *Pavle Vukasovič, medicinec*. Beograd, november 2012, elektronsko pismo Marijanu F. Kranjcu.
- Gabršček, Andrej: *Spomini*, Slovenski narod, Ljubljana, 12. avgust 1933.
- Genealogija: *Rodbinska veja Stibelov iz Vrtovin*, Koper, avgust 2012, www.tatjana-malec.si.
- Čamprag, Dušan: *O Pavletu Vukasoviću, zasebno*. Pismo drrr. Jožetu Mačku, Novi Sad, septembra 2012.
- Vukasovič - Štibiel, Jelena. *Slovenska dekleta v Srbijo, mesto v Aleksandrijo!* Soča, Gorica, datirano 10., objavljeno 13. septembra, 1913.
- Župni urad Kamnje, *Dopis*, 1968.

Janko Stibel (Stibjel, Stibil, Stibilj) - Vukasovič, polkovnik Vojske Kraljevine Srbije (VKS) in Vojske Kraljevine Jugoslavije (VKJ) – življenje in delo⁵

Rodovina Stibel (slovensko Stibilj) izhaja iz italijanskega dela Tirolske (Karnije). Začetnik veje iz Vrtovin pri Ajdovščini je Janez Stibel (1800–1878), mlinar in kmetovalec. Janko Stibel je bil rojen 2. septembra 1851 kot osmi otrok v kmečki družini Antona Stibjela (1824–1911) in Tereze, rojene Čermelj (1831-1878) v Vrtovinu. Osnovno šolo je obiskoval v Ajdovščini, nato pa od 1862 do 1868 realko v Gorici. Leta 1869 je končal civilno navtično šolo (akademijo) v Reki, ki je spadala pod ministrstvo za trgovino tedanje Avstro-Ogrske. Po končani šoli se je 12. maja 1870 prostovoljno priključil avstro-ogrskemu mornariškemu korpusu kot mornar 4. razreda v triletno službo, z mesečno plačo 3 forinte. Obenem je bil evidentiran kot rezervist v 7. pehotnem polku v Gorici. Navedeni vojaški podatki so prvič dostopni iz objavljenega dokumenta Vojnega arhiva na Dunaju⁶. V predstavljenem dokumentu tako prvič izvemo za uradno inačico imena in priimka – Johann Stibjel (Ivan Stibjel). Med službovanjem v Avstro-ogrski vojni mornarici je bil 18. septembra 1870 povišan v mornarja 3. razreda in 4. februarja 1871 v mornarja 2. razreda. Že 25. Aprila 1871 je bil povišan v prvi podčastniški čin – orožar (Waffengast), ki je ustrezal rangu vodnika (narednika), na rokavu pa je imel oznako orožja in dve beli zvezdici. Že naslednji dan je dobil naziv skladiščnik (pomorskega) orožja

⁵ ES: *Stibel (Stibil), Janko, tudi Vukasovič*, str. 314.

SBL: *Stibel - Vukasovič, Janko*, str. 485.

PSBL: *Stibel - Vukasovič, Janko*, str. 466–467.

⁶ VA RA Dunaj: *Grundbuch*, fascikla št. 114–601.

(Waffenquartiermeister). Dne 31. marca 1873 je bil povišan v višjega orožarskega narednika s tremi belimi zvezdicami na obeh rokavih.

Na drugem listu omenjenega dokumenta v Vojnem arhivu je pomemben zapis, da je 30. novembra 1873 dezertiral in da ga v domačem kraju niso mogli najti, zato ga je vojaško sodišče AOV 1874 (v odsotnosti) obsodilo na smrt zaradi dezertiranja. Na koncu je na podlagi dokumenta št. 36 z dne 13. julija 1916 naknadno zapisano, da se "zadržuje v Srbiji kot polkovnik s priimkom Vukasović".



Janko Stibiel - Vukasović, polkovnik

(Vir: Kladivarji, 1936, foto – 1917, Mikra)

Na podlagi dostopnih podatkov je ostalo nejasno samo službovanje v letu 1874. Po zapisu v SBL naj bi Janko Stibiel (Stibil) služboval v Gorici na finančni inšpekciji, medtem ko je v njegovem kadrovskem listu zapisano, da je bil "uslužbenec firme Sv. Trojice". Šlo je za eno od cerkvenih bratovščin, ki se je ukvarjala s človekoljubno dejavnostjo, tudi z romarji in okrevajočimi bolniki⁷. Po navedbah v SBL⁸ je Janko Stibiel v času od 1875 do 1876 sodeloval kot eden prvih slovenskih dobrovoljcev v Srbiji, Bosni in Hercegovini. Takole je zapisano: "Ko je izbruhnil v Hercegovini upor proti Turkom in se je Srbija pripravljala na vojno, je Stibiel poleti 1875 odšel tja in stopil v prostovoljski zbor generala Đorđa Stratimirovića. Ker Srbija ni začela vojne, je Stibiel odšel v Bosno k četi Petra Mrkonjića (Petra Karadorđevića), ki je spomladi 1876 zaradi nasprotovanja Milana Obrenovića in Avstro-Ogrske opustil vojskovanje. Zato je šel Stibiel z rojakom Aleksandrom Tomanom v Hercegovino k vojvodi Miću Ljubibratiću, kjer se je odlikoval kot poročnik v četi francoskega kapetana Barbieua." O tem je nekoč novinar Toman pisal v Slovenskem narodu. Mićo Ljubibratić (Ljubovo pri Trebinju, 1839 – Beograd, 1889) je bil srbski vojvoda v Hercegovini. V bosansko-hercegovski vstaji 1875 je bil po nalogu srbske vlade eden njenih vodij. Leta 1876 je prešel v Bosno, kjer pa so ga Avstrijci ujeli. V Srbijo se je vrnil 1877 in 1882 sodeloval v hercegovsko-bokeljski vstaji. Prvi je v srbsčino prevedel koran. Zavzemal se je sicer za muslimane, za sebe pa je trdil, da je samo Hercegovec.

⁷ Taviano, *Religiosita e Societa nelle Confraternite di Gorizia*.

⁸ SBL *Stibiel Vukasović, Janko*, str. 485.

Ko je Srbija poleti 1876 napovedala vojno Turčiji, se je Janko Stibel vrnil v Srbijo in se v drinskem dobrovoljskem odredu bojeval na bosanski fronti. Ker je znal italijansko, je bil za nekaj časa kot tolmač dodeljen garibaldinski legiji, ki je iz Italije prišla na pomoč Srbom. Zgodba je sicer všečna, vendar ni dovolj preverjena. Nekaj podobnega je objavljeno tudi v zborniku *Kladivarji* (str. 22), kjer se v nadaljevanju navaja še naslednje: leta 1876 se je »Stibel vrnil domov na Goriško«, kjer so ga za 10 dni zaprli in kaznovali še s 50 goldinarji, njegovega plamtečega nacionalizma pa niso mogli zatreti. Še istega leta je »Stibel znova zapustil Gorico« ter se pridružil srbskim prostovoljcem v bojih proti Turkom.

V "Soči", glasilu "Slovenskega političnega društva goriškega za brambo narodnih pravic", je bilo 18. maja 1876⁹ omenjeno, da sta "Hubmajer in Stibel maja 1876 odšla v Bosno, kjer je Hubmajer prevzel poveljstvo uporniških sil".

Miroslav Hubmajer, 1851–1910, iz Ljubljane, avstrijski rezervni podčastnik - topničar, stavec. Pridružil se je "tujski legiji", ki ji je poveljeval vojvoda Ljubibratić. Odlikoval se je kot pogumen borec in več poveljnik in je bil pozneje izbran celo za poveljnika upornikov severne Bosne. Zatem je četoval v Črni gori in Srbiji, kjer mu je ruski general Černjajev, takratni poveljnik srbske vojske, podelil čin podporočnika. Miroslav Hubmajer je 1884 v Bukarešti skupaj z Vaso Pelagićem podpisal spomenico za balkansko-karpatško federacijo. V Beogradu je živel od 1890 do 1896, nato se je preselil Sarajevo, kjer je 1910 umrl kot arhivar deželnega muzeja. Miroslav Hubmajer bi si zaslužil vsaj skromno monografijo, saj je bil kot slovenski dobrovoljec in častnik vodja uporov v dveh deželah, Bosni in Makedoniji.

Po PSBL¹⁰ pa naj bi bil Janko Stibel tudi dopisnik "Soče" in "Slovenca" s psevdonimom "Vrtovinski" in "Jugosloven". Pregled vseh števil "Soče" iz leta 1876 v digitalni knjižnici Slovenije je pokazal, da so bila v skoraj vsaki številki od maja do oktobra t. l. obširna in strokovna poročila z "jugoslovanskega bojišča". Prvo je bilo objavljeno 30. junija 1876 brez podpisa, že v naslednji številki z dne 7. julija 1876 pa je sledil na prvi strani domoljuben članek z naslovom "Srbija maršira, Slovani se vesele", pa tudi slavospev knezu Milanu, "prvemu Srbu, ki bo izgnal barbarske Turke". Poročila so sledila do oktobra 1876.

Iz tega izhaja, da sta Hubmajer in Janko Stibel odšla med dobrovoljce v Srbijo in Bosno šele maja 1876, kar pomeni, da pisanje SBL o delovanju Janka Stibiela od maja 1875 do maja 1876 ni povsem točno. V časopisu *Slovenec* od maja do decembra 1876 so redno objavljali poročila z "jugoslovanskega bojišča", vendar brez omembe vira, razen 27. julija 1876, ko je neki "Gorjanec" napisal uvodnik z naslovom "Zvijaje in laži", v katerem razkriva, da Turki lažejo v svojih poročilih ne samo z bojišča, temveč tudi sicer.

Tudi "Slovenski narod" je oktobra in novembra 1875 nekajkrat poročal o odnosih med Turki in Srbi ter Črnogorci. Dne 26. novembra 1875 je bilo objavljeno, da je "Hubmajer v soboto zapustil Ljubljano in se vrnil v Bosno." Maja 1876 je »Soča« poročala, da je Hubmajer ponovno odšel v Bosno.

⁹ Digitalna verzija "*Soča*", 18. maja 1876.

¹⁰ PSBL *Stibel - Vukasović, Janko*, str. 466-467.

V nadaljevanju sledi opis kariere Janka Stibiela v srbski vojski. Vanjo je bil sprejet¹¹ 10. aprila 1876 in je dobil čin vodnika (narednika), potem pa je napredoval v naslednje čine: podporočnik 6. januarja 1878, poročnik 2. aprila 1883, kapetan 2. razreda 22. februarja 1888, kapetan 1. razreda 31. maja 1894, major 1. maja 1898, podpolkovnik? (verjetno preskočil), polkovnik 29. junija 1912.

Sodeloval je v vojnah:

- 1875 v uporuh proti Turkom, 83. pehotni polk, bil ranjen;
- 1876–1878 v bojih proti Turkom na Drini kot dobrovoljec v enotah pod poveljstvom poročnika Pavla Jurišića in generala Ranka Alimpića;
- 1885–1886 v srbsko-turški vojni, ranjen pri Slivnici;
- 1912–1913 v 1. in 2. balkanski vojni (srbsko-turška vojna) v sestavi srbskega vrhovnega poveljstva v Skopju, od 4. novembra 1913 glavni poveljnik srbskega orožništva;
- 1914–1918 v 1. svetovni vojni kot glavni poveljnik srbskega orožništva.

Podeljena so mu bila naslednja odlikovanja:

- srebrna medalja za pogum kot dobrovoljcu v bojih proti Turkom,
- zlata medalja Miloša Obilića za pogum kot dobrovoljcu v bojih proti Turkom,
- takovski križ VI. stopnje kot dobrovoljcu v bojih proti Turkom,
- takovski križ V. stopnje kot dobrovoljcu v bojih proti Turkom,
- red belega orla IV. stopnje,
- red belega orla II. stopnje,
- zlata medalja kralja Petra I. za prizadevno službovanje 1913,
- Karađorđeva zvezda III. stopnje,
- Karađorđeva zvezda II. stopnje,
- spomenice vseh treh vojn in
- albanska spomenica.

Opravljal je naslednje poveljniške dolžnosti:

- od 18. januarja 1878 vodnik (narednik) v Čuprijski brigadi;
- od 5. avgusta 1878 vodnik (narednik) v 5. bataljonu v Nišu, zatem v 12. polku v Prokuplju;
- od 30. oktobra 1879 do 1. aprila 1883 vodnik (narednik) v 6. bataljonu v Beogradu (1881 rojen sin Milan);
- od 1. aprila 1883 do 18. aprila 1886 kot vodnik in poveljnik 11. čete v 12. pehotnem polku;
- od 18. aprila 1886 do 20. aprila 1889 poveljnik čete v 5. bataljonu v Beogradu (1887 rojena hčerka Jelena);
- od 20. aprila 1889 do 18. septembra 1892 poveljnik 5. bataljona v Pirotu (1891 rojen sin, ime neznanu, doktor prava, umrl 1922);
- od 18. septembra 1892 do 26. aprila 1896 poveljnik 5. gardnega bataljona v Zaječarju (1893 rojen sin Pavle);
- od 26. aprila 1896 do 30. aprila poveljnik 1. polka v Slavonski Požegi;
- od 30. aprila 1897 do 8. julija 1897 poveljnik 5. polka okrožnega poveljstva v Pirotu;

¹¹ VA RSr Beograd *Vukasović (Anton), Janko*, kadrovski dosje, škatla 2005/564.

- od 8. julija 1897 do 25. aprila 1904 poveljnik 4. polka okrožnega poveljstva v Pirotu;
- od 25. aprila 1904 do 12. oktobra 1908 poveljnik srbskega orožništva;
- od 12. oktobra 1908 do 2. februarja 1909 kot podpolkovnik poveljnik 4. polka "Stevana Nemanje" v Slavonski Požegi;
- od 2. februarja 1909 do 18. septembra 1909 poveljnik mesta Kladova;
- od 18. septembra 1909 do 5. marca 1910 poveljnik prištabne enote vrhovnega poveljstva, od 5. marca 1910 do 10. aprila 1912 poveljnik 13. polka;
- od 10. aprila 1912 do 18. septembra 1912 pomočnik poveljnika Donavske divizije; od 18. septembra 1912 do 1. aprila 1913 poveljnik nastanitve (komande stana) srbskega vrhovnega poveljstva;
- od 1. aprila 1913 do 10. januarja 1919 glavni poveljnik srbskega orožništva;
- od 10. januarja 1919 do 10. septembra 1919 vršilec dolžnosti pomočnika poveljnika Dravske divizije,
- od 1. maja 1920 pomočnik poveljnika Dravske divizije v Ljubljani.

Predstavljeni uradni podatki povsem jasno potrjujejo, da se je Janko Stibiel kot vojni dezerter in narednik avstro-ogrške vojne mornarice že 1875 pridružil slovenskim dobrovoljcem, ki so hiteli na pomoč srbskim bratom v Bosni in Hercegovini, pozneje pa v Srbiji v bojih proti turški tiraniji. Iz kadrovskega dosjeja, ki se nahaja v arhivu VKS in VKJ, je razvidno, da je bil 10. aprila 1876 sprejet v redno srbsko vojsko kot vodnik (narednik), po končani srbsko-turški vojni (1876–1877) pa je kot podčastnik in častnik služil v raznih srbskih krajih.

Po stari vojaški tradiciji, tudi srbski, so napredovali samo najpogumnejši. Ko je kot dobrovoljec leta 1876 prejel srebrno medaljo za pogum, je bil kot vodnik (narednik) sprejet v redno srbsko vojsko. Ko pa je nato prejel še zlato Obilićevo medaljo za pogum, je 1879 postal častnik, saj je bil povišan v podporočnika! Sodeloval je v srbsko-bolgarski vojni (1885) in bil v bitki pri Slivnici (od 17. do 19. novembra 1885) težko ranjen. Prejel je takovski križ in nato do balkanskih vojn 1912 napredoval do bataljonskega in polkovnega poveljnika.

Kdaj in po kom je Janko Stibiel kot dezerter iz AOV prevzel novi priimek (Vukasović) ni natančno znano, vsekakor pa je to storil ob sprejemu v redno srbsko vojsko 1876, ker se tudi kadrovski dosje glasi na Janka Vukasovića. To je gotovo storil zaradi osebne varnosti, saj so avstro-ogrške oblasti sodno preganjale vse svoje podanike, ki so odhajali v Srbijo kot prostovoljci, zlasti pa tiste, ki so dezertirali iz avstro-ogrške vojske.

Janko Vukasović je bil poročen z Jeleno, hčerjo pruskega častnika Pavla Schturma - Jurišića (Zgoržele, Lužice, 1848 – Beograd, 1922), poveljnika Timoškega polka v Zajecarju. Pavel Šturm - Jurišič je bil po rodu lužiški Srb, najprej predavatelj v vojaški akademiji v Beogradu, potem pa srbski dobrovoljec in 1876 poveljnik Dobrovoljskega odreda. Junija 1876 je bil sprejet v redno srbsko vojsko, 1885 je postal poveljnik polka, pozneje poveljnik divizije in nazadnje poveljnik 3. armade. Upokojil se je leta 1921 kot general VKJ.

Takratni major Pavle Jurišić je Janka Vukasovića zelo cenil ne le kot častnika, temveč tudi kot človeka, saj je le-ta postal njegov zet. V kadrovskem dosjeju je sicer kot soproga Janka Vukasovića navedena Emilija Ragina Rorinova, kar je očitno prikrito ime za pravo

soprogo Jeleno in obenem tudi dokaz, kako so vojaški dezertjerji skrbeli ne samo za svojo varnost, temveč tudi za varnost družine (v Ljubljani je bila prijavljena kot Emilija roj. Rach). Zato tudi niso navedena imena štirih otrok, ki so bili rojeni 1881 (Milan), 1887 (Jelena), 1891 in 1897, kar pa verjetno ni točno, saj je bil najmlajši Pavel rojen 1893. Četrtega, doktorja prava, ki je umrl 1922 v Franciji, nismo uspeli identificirati.

Ob izbruhu 1. svetovne vojne je s svojimi orožniki od 28. do 30. julija pogumno branil Beograd. Leta 1915 se je s srbsko vojsko in narodom umaknil skozi Albanijo na Krf. Adam Sardoč je zapisal¹², da je »polkovnik Janko Stibil Vukasović izredno skrbel za slovenske rojake – bil je kot njihov skrbni oče«. Reševal jih je tudi na poti prek albanskih planin. Ernest Krulej¹³ pa je navedel, da je bil »polkovnik Janko S. Vukasović poveljnik Skadra«, ko se je tam na kratko zadrževal kralj Peter I., regent Aleksander pa tudi celotna srbska vlada in Vrhovno poveljstvo.

Na solunski fronti je Pavel Vukasović poveljeval orožnikom. V zborniku *Kladivarji* je objavljena tudi fotografija s skupino slovenskih častnikov – dobrovoljcev v Mikri, Grčija, 1918. Tudi podporočnik Janko Kos, začetnik jugoslovanskega preporoda, je 1. marca 1918 v Solunu srečal svojega »prijatelja polkovnika Janka Vukasovića«¹⁴.

Januarja 1919 je bil polkovnik Janko Vukasović premeščen v Ljubljano kot vršilec dolžnosti oz. pomočnik poveljnika Dravske divizije, generala Krste Smiljanića. S soprogo Jeleno sta stanovala pri prijatelju dr. Ivanu Oražnu, znanem slovenskem dobrovoljcu v Srbiji. Maja 1921 je bil upokojen, vendar ni bil povišan v čin generalmajorja, ker je prekoračil starostno mejo 70 let. Po upokojitvi je nekaj časa živel pri hčerki Jeleni v Franciji, vendar sta se s soprogo Jeleno kmalu vrnila nazaj. Ker nista našla stanovanja v Ljubljani, sta menda životarila v zaselku Ladije pri Medvodah.

Umril je v Ljubljani 13. julija 1923, star 72 let, potem ko je staknil hudo pljučnico. Na izrecno željo je bil pokopan v rojstnem Vrtovinu¹⁵, v družinski grobnici. Soproga Jelena je nazadnje odšla k hčerki v Francijo.

Ob smrti polkovnika Janka Stibel - Vukasovića so bili objavljeni trije nekrologi. Prvega je že isti dan objavila tržaška *Edinost*, drugega je dan kasneje objavilo ljubljansko *Jutro*, 15. julija 1923 pa je *Slovenski narod* objavil še obširni prikaz iz življenja in dela polkovnika Janka Stibiela - Vukasovića.

Tako smo zvedeli, da je bil polkovnik Janko Stibel Vukasović kot drugi najstarejši častnik VKJ v Sloveniji zelo popularen. Vojvoda Mišić ga je cenil kot izredno sposobnega in pogumnega častnika.

¹² Kladivarji, *Skozi albansko golgoto v dobrovoljce*, str. 174.

¹³ Kladivarji, *Vse za Jugoslavijo*, str. 197.

¹⁴ Kladivarji, *Janko Kos, nekrolog*, str 714.

¹⁵ Župni urad Kamnje, *dopis*, 1968.



Vrtovin: grobnica Stibilj - Vukasovič, 1924

(Vir: foto Lili Šinigoj, julij 2013)

Nazadnje je na domačiji v Vrtovinu št. 8 še živela pok. Adela Stibil, vdova po možu Ketellaperju, Belgijcu in lastniku plantaže kavovca v Kongu. Sedaj hiša služi za počitnice sorodnikom iz Trsta, ki vzdržujejo edino grobnico (kapelico) v Vrtovinu¹⁶. Giullia Stibiel iz Trsta vzdržuje tudi zveze s potomci Jelene in Pavleta Vukasovića iz Francije.

V SBL¹⁷ je navedeno: "Janko Stibiel Vukasovič je najpomembnejši med slovenskimi prostovoljci, ki jih je navdušenje za slovanstvo in jugoslovansko misel v 70-ih letih pripeljalo na balkanska bojišča. Čeprav je ostal v Srbiji, ni pretrgal zvez s Slovenijo. Polkovnik Janko Stibiel Vukasovič je v Srbiji širil zanimanje za Slovenijo, predaval o naši preteklosti, seznanjal zlasti mladino s slovensko pesmijo. L. 1908 je s 30 srbskimi častniki organiziral izlet v Ljubljano«.

Polkovnik Janko Stibiel je bil s strani avstro-ogrskega vojaškega sodišča zaradi dezerterstva dvakrat (1894 in 1917) obsojen na smrt. Zato je tudi prevzel priimek Vukasovič, obenem pa je prikrival tudi vse ostale podatke za soprogo in imena otrok, pa tudi letnice rojstva so bile napačne (sinovi naj bi bili 1919 stari 38, 28 in 22 let, hčerka pa 32). Otroci so se šolali v Franciji. Drugi sin, rojen 1891 v Beogradu, ime ni znano, je menda umrl v Franciji 1921, ravno ko je doktoriral iz prava. Identificirana sta dva sinova, Milan in Pavle, pa tudi hčerka Jelena.

Iz župnije Kamnje – Vrtovin sva pridobila še naslednje tri dokumente – fotokopije cerkvenih matrikul: podatke o rojstvu in smrti Janka Stibiela, kakor tudi kopijo iz Status Animarum (družinske knjige) za rodbino Stibiel v Vrtovinu.

¹⁶ Genealogija, *Rodbinska veja Stibelov iz Vrtovin*.

¹⁷ SBL, *Stibiel - Vukasovič, Janko*, str. 485.

V slovenskem in srbskem Cobissu je evidentirano nekaj njegovih člankov in književnih del (Basne, Sto basni, Moj gavran, Muzika vremena, Lutanja, Naša kuča itd). Ljubljanski zvon je že leta 1911 v svojih književnih poročilih omenjal Milana Vukasovića, ko je v svoji 6. številki na str. 93 kritik Fr. Albreht zapisal, da je »mladi srbski pisatelj« izdal v Beogradu »Basne« in ga tudi pohvalil. Leta 1925 pa je A. Debeljak prav tako v Ljubljanskem zvonu, ob izdaji Vukasovićeve knjige »Kroz život«, istega predstavil »... kot sina goriškega rojaka Stibil - Vukasovića, čigar posamezni spisi so najprej zagledali beli dan v francoščini«.

Jelena Vukasović, hčerka

Iz vojaškega dosjeja se je vedelo, da je polkovnik Vukasović imel tudi hčerko, rojeno 1887 ali 1889 v Beogradu. Njeno ime – Jelka (Jelena), je posredovala Giullia Stibiel iz Trsta, sorodnica in zdajšnja skrbnica grobnice v Vrtovinu.

V zborniku o zgodovini Vrtovina pa je tudi zabeleženo, da je Jelena Vukasović iz Beograda v goriški *Soči*¹⁸ objavila članek z naslovom *Slovenska dekleta v Srbijo, mesto v Aleksandrijo!*, v katerem je domoljubno pozivala primorske »aleksandrinke«, naj se namesto v daljni Egipt odpravijo v Srbijo. Namreč, po obisku v očetovem rojstnem kraju je zvedela tudi za žalostno usodo primorskih deklet, ki so morale zaradi zaslužka na pot v daljni in tuji Egipt. Domislila se je, da naj bi raje prihajale v Srbijo, kjer bi živele v krogu »bratskih srbskih sestic«. V Srbiji je delovala tudi organizacija »Kolo Srbskih Sestara«, ki jo je vodila soproga divizijskega generala Teodosija Lukovića. Nagovarjala je Primorke, naj v Gorici ustanovijo nekakšen komite, ki bi organiziral odhod primorskih deklet v Srbijo.

Iz spominov Andreja Gabrščka, urednika goriške *Soče*¹⁹, izvemo, da je z Jankom Stibelom - Vukasovićem vzdrževal tesne pisne stike vse do 1912, ko je na sokolskem zletu v Pragi vodil četo pripadnikov srbskega Sokola skupaj z vojaško godbo in požel ogromne simpatije sodelujočih. Andrej Gabršček tudi navaja, da so avstrijske vojaške oblasti sicer res iskale nekega Johana Stibiela, rojenega 1849 v Vrtovinu, ki naj bi že 1869 dezertiral iz avstrijske vojske, vendar je sam kot priprti vojak v Pulju 1917 prepričal preiskovalnega sodnika, Čeha po narodnosti, da so podatki netočni (napačni) in tako sodišče sploh ni izreklo smrtne obsodbe nad Jankom Stibelom - Vukasovićem.

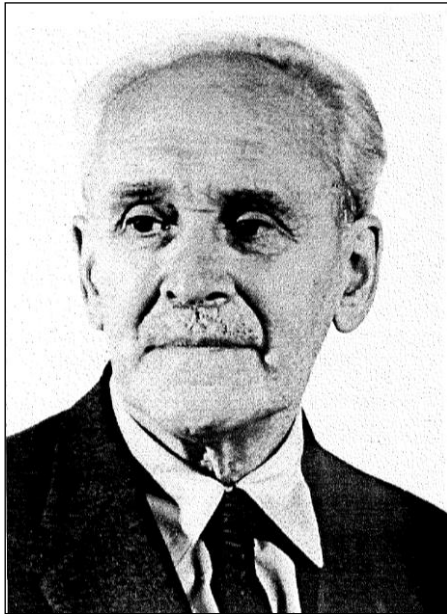
Iz nekrologov ob smrti polkovnika Janka Stibel - Vukasovića pa smo tudi zvedeli, da je bila njegova hčerka Jelena omožena in je živela v Marseillu, Francija.

Akademik dr. Pavle Vukasović - življenje in delo²⁰

¹⁸ Vukasović - Stibiel, *Slovenska dekleta v Srbijo, mesto v Aleksandrijo!*, Soča, 13. 9. 1913.

¹⁹ Gabršček, *Spomini*, Slovenski narod 1933.

²⁰ Čamprag: *Pavle Vukasović (1893–1973)*, *Letopis SANU*, str. 403-438.



Akademik dr. Pavle Vukasović
(Vir. Google, slike)

Pavle Vukasović se je rodil 15. junija 1893 v Zaječarju, v Srbiji. Krščen je bil v pravoslavni cerkvi, kot oče je naveden Janko Vukasović, pehotni kapetan I. razreda na službi v 5. gardnem polku v Zaječarju. Za mater je navedeno samo ime Jelena, brez dekliškega priimka. Osnovno šolo je obiskoval v Požarevcu, gimnazijo pa v Beogradu, kjer je 1912 tudi maturiral.

Kot sin srbskega častnika je bil od zgodnjih let svojega življenja vzgajan v duhu srbskega patriotizma in rodoljubja. Predvideni študij sta prekinili balkanski vojni 1912–1913, kjer je sodeloval kot prostovoljec bolničar. Nato je odšel na študij v Francijo, kjer je na univerzi v Nancyju dokončal prvi letnik medicine. Ob izbruhu 1. svetovne vojne se je nemudoma vrnil v domovino in bil medicinec v sanitetnih enotah srbske vojske. Bil je tudi udeleženec umika prek Albanije na otok Krf, za kar je prejel albansko spomenico²¹.

S solunske fronte je bil marca 1918 poslan v Francijo, da nadaljuje študij medicine, vendar ga ni dokončal. Leta 1921 je bil kot štipendist ponovno poslan v Francijo, kjer je končal študij agronomije na agronomskem inštitutu univerze v Toulousseu in postal inženir agronomije. Hkrati je študiral v biološki skupini filozofske fakultete iste univerze, kjer je l. 1922 dosegel diplomu "licencié ès sciences". V letih 1921–1924 je bil asistent na katedri za zoologijo omenjene fakultete, kjer je hkrati pripravljaval disertacijo z naslovom "Contribution à l'étude de l'Eudemis (*Polychrosis botrana* Schiff.), de la Pyrale de la Vigne (*Oenophthera pilleriana* Schiff.) et de leurs parasites." Zagovarjal jo je l. 1924 in dobil naziv doktorja zoologije, "docteur ès sciences (zoologie)". Kot asistent je dve leti delal na področju hidrobiologije, kjer je dobil diplomu iz hidrobiologije in ribištva. L. 1924 je v Parizu opravil še strokovni izpit iz parazitologije.

²¹ Nedok, Beograd, *elektronsko pismo MFK*, decembra 1912.

Po vrnitvi v domovino je 1. septembra 1924 dobil službo na kmetijskem ministrstvu kot agronom-pripravnik v oddelku za sadjarstvo in vinogradništvo, kjer je vso skrb namenil raziskavam škodljivih in koristnih žuželk in kriptogamskih bolezni, ki se pojavljajo na vinski trti in sadnem drevju kot tudi na drugih posevkih; obenem je izvajal program znanstvenega raziskovanja in laboratorijsko preiskoval sredstva za njihovo zatiranje.

Leta 1925 je bil izbran za asistenta na agronomski fakulteti v Beogradu, na katedri za sadjarstvo in vinogradništvo, vendar zaradi pomanjkanja proračunskih sredstev do namestitve ni prišlo. Da bi pa vendarle lahko nadaljeval znanstveno delo, so ga l. 1926 predstavili v resor ministrstva za socialno politiko in narodno zdravje kot biologa v centralni higienski zavod v Beogradu, kjer je najprej vodil fitopatološki, od l. 1936 pa še parazitološki oddelek.

Med nemško okupacijo je nadaljeval s svojim raziskovalnim delom, toda strokovnih dognanj in znanstvenih izsledkov ni objavljajl. Po koncu 2. svetovne vojne je bil premeščen na zvezni epidemiološki in nato na zvezni higienski inštitut kot predstojnik oddelka.

Septembra 1947 ga je agronomsko-gozdarska fakulteta v Skopju izvolila za rednega profesorja in v. d. dekana, vendar zaradi neznanja makedonščine ponujene službe ni sprejel in je nadaljeval svoje delo na zveznem higienskem inštitutu.

Ob ustanovitvi agronomske fakultete v Novem Sadu je bil 27. septembra 1954 izbran za rednega profesorja zoologije in entomologije. Na tej fakulteti je poučeval vse do 31. decembra 1963, ko se je v starosti 70 let upokojil.

Poleg svoje redne službe je bil honorarni sodelavec več znanstvenih ustanov. Tako je bil honorarni kustos »Prirodnjačkog muzeja Srpske zemlje« v Beogradu, kot višji znanstveni sodelavec je honorarno delal v Inštitutu za ekologijo Srbske akademije znanosti in umetnosti v Beogradu, kjer je vodil tudi skupino za proučevanje entomofavne Srbije. Od 1954 je bil tudi zunanji sodelavec higienskega inštituta oz. Zavoda za zdravstveno varstvo SR Srbije, kjer je imel na voljo svoj laboratorij. Med bivanjem v Novem Sadu je imel svojo raziskovalno skupino tudi na tamkajšnji naravoslovni fakulteti.

Dopisni član Srbske akademije znanosti in umetnosti je postal 16. decembra 1965, njen redni član pa 27. aprila 1972. Pavle Vukasović je po vrnitvi iz Francije v domovino ves čas živel v Beogradu, tudi zadnjih deset let, ko je delal kot profesor na agronomski fakulteti v Novem Sadu.

Umril je v Beogradu 21. novembra 1973, kjer je tudi pokopan.

Podatkov o osebnem življenju Pavleta Vukasovića skorajda ni. Tudi on je upošteval očetovo navodilo, naj skrbi za osebno varnost in varnost svoje družine. Skromne fragmente je drugemu avtorju posredoval akademik prof. dr. Dušan Čamrag²².

Pavle Vukasović je bil poročen s Francozinjo Henrietto, s katero se je spoznal med študijem v Franciji. Njun zakon je trajal 50 let. Imela sta sina Jacquesa, ki je bil rojen l.

²² Čamrag, *zasebno pismo drugemu avtorju*, 2012

1925. Po koncu 2. svetovne vojne je študiral medicino v Franciji in delal kot zdravnik v St. Dennisu blizu Pariza. Soproga Henrietta se je po moževi smrti l. 1973 vrnila v Francijo in je živela v istem kraju, vendar ne skupaj s sinom in njegovo družino.

Med študijem v Franciji je Pavle obiskoval svojega očeta, ko je le-ta služboval v Ljubljani, od 1919 pa vse do smrti 1923. Tudi pozneje je prihajal na počitnice v Slovenijo in obiskoval očetov grob. Obiskoval je tudi svojo sestrično Giulio Stibiel v Trstu, še živečo vnukinjo očetovega brata Hinka Stibiela (1866–1934), podjetnika in domoljuba.

Vukasovićevo na široko zastavljeno znanstveno raziskovalno dejavnost bomo prikazali zgolj okvirno. V grobem je zajemala aplikativno entomologijo gojenih rastlin in medicinsko entomologijo, predvsem malariologijo. Na prvem področju ga lahko v mednarodnem merilu štejemo za enega prvih raziskovalcev entomopatogenih parazitov, na katerih temelji zdaj dokaj uveljavljeno biotično zatiranje škodljivcev gojenih rastlin. Začetek teh raziskav sega v leto 1924, prvi rezultati so bili zajeti v njegovi doktorski disertaciji. Objavil je kar 130 znanstvenih razprav, od tega 58 v uglednih tujih znanstvenih revijah, predvsem francoskih. Ker njegovih znanstvenih razprav ne moremo podrobno prikazati, bomo navedli samo naslove znanstvenih revij, kjer so bile objavljene: *Compte rendu de l'Academie des Sciences, Paris*; *Annales des Épyphyties, Paris*; *Bulletin biologique de la France et de la Belgique, Paris*; *Bulletin de la Société zoologique de France, Paris*; *Annales de la Société zoologique de France, Paris*; *Annales de la Société entomologique de France, Paris*; *Bulletin de la Société entomologique de France, Paris*; *Bulletin de la Société d' Histoire naturelle de Toulouse*; *Bulletin de la Société Linnéenne de Lyon*; *Comptes rendus de la Société de Biologie, Paris*; *Revue de la Zoologie agricole et appliquée, Bordeaux*; *Revue de la pathologie végétales et d' Entomologie agricole, Paris*; *la Feuille des Naturalistes, Paris*; *La Semaine de Hopistaux, Paris*; *Thèse du doctorat es Sciences, Toulouse*; *J. stored Prod. Res., New York*; *Pedobiologia, Jena*, ter zborniki referatov entomoloških, agrikulturnih in hortikulturnih kongresov v Amsterdamu, Berlinu, Bukarešti, Dresdenu, Kreuznachu, Parizu in Rimu. V domačih (srbskih) znanstvenih publikacijah je objavil 72 del.

Iz drugega področja medicinske entomologije je objavljaval dela o najpomembnejšem prenašalcu malarije v južnih delih tedanje države, komarju (*Anopheles maculipennis*). O tem in drugih insektih je objavil 10 del. Na tem področju je dosegel tudi aplikativne rezultate, tako da je malarija začela izginevati iz omenjenih pokrajin.

Pavle Vukasović je poleg raziskovalnega dela intenzivno sodeloval tudi v agronomski in medicinski stroki, tako pri neposrednem reševanju perečih problemov, kakor tudi kot pisec strokovnih knjig. Skupno je objavil 28 večjih in manjših samostojnih strokovnih publikacij, nekatere tudi v soavtorstvu, 26 recenzij in več kot 500 člankov v strokovnih revijah in časopisih.

Čeprav je bil le zadnjih deset let pred upokojitvijo zaposlen kot univerzitetni profesor, je ves svoj raziskovalni vek deloval tudi na pedagoškem področju, delno na fakulteti, v gimnazijah, kot organizator samostojnih tečajev različnih tematik in številnih predavanj na področju aplikativne in medicinske entomologije. Bil je izjemen univerzitetni pedagog. Bil je tudi odličen mentor 10 doktorandom. To sicer ni prav veliko, toda v njegovem času

pridobivanje višjih akademskih stopenj še ni bilo tako pogosto, kakor je zdaj. Za svoja učna predmeta je izdal več obsežnih skript.

Za svoje bogato delo je Pavle Vukasović dobil več priznanj. Članstvo v Srbski akademiji znanosti in umetnosti smo že omenili. Za knjigo *Najpogostejši škodljivci našega sadnega drevja* je l. 1933 dobil posebno nagrado Srbske akademije znanosti in umetnosti. L. 1938 je dobil red sv. Save IV. stopnje, l. 1947 denarno nagrado Zveznega ministrstva za kmetijstvo in gozdarstvo, l. 1955 red dela II. stopnje. L. 1963 je za življenjsko delo dobil največjo (Sedmojuljsko) nagrado v SR Srbiji. Inštitut za varstvo rastlin agronomske fakultete v Novem Sadu so po njegovi smrti preimenovali v Inštitut za varstvo rastlin "Dr. Pavle Vukasović".

T. Stojanović je v nekrologu (1974) zapisal naslednje: "Prof. Vukasović je bil priljubljen v vsakem okolju, kjer je deloval. Vedno skromen in tih, pozoren do vseh, s katerimi je prišel v stik je osvajal vse s svojo plemenitostjo in pripravljenostjo za vsakršno pomoč. Njegovo besede, ki jih je izrekel z blagim tonom, so vsi vedno pozorno poslušali. V krogu svojih najbližjih sodelavcev ostaja v spominu kot človek, ki se ni znal razjeziti, nikoli ni nikomur ničesar očital, imel pa je razumevanje za vsakega".

Ivan Gosar

- Škofjeločan, slovenski junak srbske vojske

Če v časovnem razmiku več kot osemdesetih let izideta v srbskih vojaških revijah spominska članka o poročniku Ivana Gosarju, Škofjeločanu, junaku srbske vojske iz leta 1917, potem to pomeni nekaj več kot pa samo obujanje zgodovinskega spomina. Pomeni, da je bil Ivan Gosar nekakšen simbolni junak, ki se ga prav Srbi radi spominjajo, pa čeprav imajo v svoji zgodovini številne junake.



Ivan Gosar, poročnik

(Vir: Google, Slike)

Navajam dejstva: Mile Pavlović, upokojeni profesor vojaške akademije v Beogradu, je leta 1921 v Vojaškem glasniku objavil zapis z naslovom *Slovenac Gosar*, ki je bil preveden in objavljen z naslovom *Heroj Gosar Ivan* v knjigi *Dobrovoljci kladivarji Jugoslavije*, Ljubljana, 1936. Srbski *Dobrovoljački glasnik* je v letošnji številki objavil obširnejši članek z naslovom *Junak sa Gačine Poljane – poručnik Ivan Gosar*, ki ga je napisal mag. Milisav Sekulić, generalmajor v pokojju.

Ker je prav gotovo, da ta poslednji zapis o Gosarju v Srbiji ne bo izšel v kakšnem slovenskem zborniku o prostovoljcih (poimensko je naveden v moji knjigi *Slovenska vojaška inteligenca*, najti pa ga je tudi na spletni strani: <http://freeweb.t-2/Vojastvo/>), se mi je zdelo prav, da najprej v Škofja Loko poiščem njegove sorodnike (v zadnjem zapisu je navedeno, da je na rojstni hiši tudi spominska plošča) in bralcem *Gorenjskega glasa* ter Škofjeločanom vsaj v krajših obrisih predstavim Ivana Gosarja, slovenskega junaka srbske vojske.

Telefoniral sem edinemu Gosarju v Škofjo Loko, Cesta talcev št. 5. Prijazni Janez mi je potrdil, da je na njihovi hiši še vedno spominska plošča v spomin na Ivana Gosarja, poročnika srbske vojske, sicer pa brata njegovega starega očeta Antona, ki je ostal na domačiji. Sestra Marija, poročena Kalanj, bo imela v tej zgodbi še posebno mesto, medtem ko sta se brata France in Jože podala med izseljence v ZDA. Sicer je šlo za zavedno slovensko družino, saj je bil Janezov pokojni oče Anton partizan v Žirovski četi. Zato so med nemško okupacijo spominsko ploščo odstranili in spravili v Škofjeloški muzej, ob zadnji obnovi hiše pa so jo vzdali na staro mesto, kar kaže tudi fotografija. Na plošči piše:

**Tu se je 1. X. 1888 rodil
inž. IVAN GOSAR
vojni dobrovoljec – poročnik
padel je 10. 2. 1917 v Beogradu
kot žrtev avstrijskega nasilja.
Slava tovarišu – heroju!
Vojni dobrovoljci**

Sprejel sem prijazno povabilo za obisk, ob tem pa dobil dovoljenje za kopiranje dokumentov in fotografiranje spominske plošče.



Škofja loka, del stare hiše Glosarjevih
(Vir: foto avtorja)



Spominska plošča Ivanu Gosarju v spomin
(Vir: foto avtorja)

Kdo je bil Ivan Gosar?

Kot že rečeno, je bil v Sloveniji prvič omenjen 1936 v knjigi *Kladivarji*, v zapisu *Heroj Ivan Gosar*, ki je prevod članka *Slovenac Gosar* iz *Vojničkok glasnika*, ki ga je 1921 napisal Mile Pavlovič. Objavljena je Gosarjeva fotografija, navedeni pa so bili tudi skopi biografski podatki.

Ivan Gosar je bil rojen 1. Oktobra 1888 v Škofja Loki. Gimnazijo je obiskoval v Kranju, nato pa je na Dunaju 1913 končal Visoko agronomsko šolo. Ta podatek je povzet iz članka *Sudbina Slovenca Ivana Gosarja, srpskog vojnika*, ki ga je v beograjski *Politiki* dne 1. 9. 1996 objavil novinar Miodrag Maksimović v rubriki *Iz naše prošlosti* (povzet pa je iz knjige ing. Svetislava Vladislavljevića z naslovom *Prvi koraci organizovane šumske službe u Užičkom okrugu 1891–1914*).

Po študijo je končal še šolo rezervnih častnikov avstro-ogrske vojske in dobil čin rez. poročnika. Bil je zaveden Slovenec in aktiven član Sokola. Ker v domačem kraju ni dobil zaposlitve, se je spomladi 1914 odpravil v Srbijo. V Bajini Bašti so mladega slovenskega inženirja gozdarstva radi sprejeli. Postavljen je bil na delovno mesto »gozdarskega dijurista«. Ker pa je ravno takrat gozdna uprava v Ivanjici ostala brez vsakega strokovnjaka, je ministrstvo Gosarja premestilo v Ivanjico. Ko je kmalu zatem Avstro-Ogrska napadla Srbijo, se je ing. Ivan Gosar kot prostovoljec prijavil v srbsko vojsko in se

udeležil vseh bojev srbske vojske. Jeseni 1915 je bil v spopadu z bolgarsko vojsko težko ranjen. Menda je celo prosil naj ga ubijejo, vendar so ga nazadnje bolgarski bolničarji odpeljali v ujetniško bolnišnico v Sofijo. Ko je ranjeni poročnik Gosar po petih mesecih nekoliko okrevljal, so Bolgari kmalu ugotovili, da ujeti oficir ni Srb, temveč Slovenec, so ga izročili avstro-ogrskemu vojaškemu sodišču v Beogradu. Devet mesecev je ranjeni Gosar preživel v zaporih kalemegdanske trdnjave. Nazadnje so ga 10. Februarja 1917 kot veleizdajalca avstro-ogrške monarhije obsodili na smrt. Neka gospa Orlušić je bila priča njegove junaške smrti. Tudi domače v Škofja Loki so avstro-ogrski vojaški organi pogosto nadlegovali in šikanirali, saj so celo pri njegovi poročeni sestri Mariji Kalanj opravili več hišnih preiskav, v Beogradu pa so jo celo zaprli, ko je skušala zvedeti, kje je pokopan brat Ivan.



Slovenski »vojni dobrovoljci«, Škofja Loka, 1938

(Vir: album J. Glosar)

Mile Pavlović, avtor članka *Slovenac Gosar*, je svoj spominski zapis sicer začel z opisom treh vislic, ki so bile postavljene na dvorišču beograjskih jetniških zaporov in o krutem rablju Janošiku iz Novega Sada. Navedel je tudi ugledne beograjske meščane in meščanke, ki so bili takrat v zaporu, med njimi poslanec Kaclerović, trgovec Godevac, Jovan Sremac, brat znaega pisatelja Stevana Sremca, duhovnik Janičijević, zobozdravnica **Hristina Orlušić** in drugi. Največ podatkov je zvedel prav od dr. Orlušičeve, ki je kasneje postala njegova soproga. Zanimivo je, da je bil prof. Pavlović povabljen v Škofja Loko, ko so 4. oktobra 1938 slovenski »vojni dobrovoljci« odkrili spominsko ploščo na Gosarjevi hiši v Škofja Loki.

Jeseni 1916 naj bi v beograjski vojaški zapor pripeljali močno zastraženega poročnika srbske vojske. Kmalu se je zvedelo, da je dejansko šlo za slovenskega inženirja Ivana Gosarja, ki naj bi v začetku vojne dezertiral iz avstrijske v srbsko vojsko, kar je bil seveda napačen podatek. Namesto, da se je odzval mobilizacijskemu vpoklicu v avstro-ogrsko vojsko, se je ing. Gosar prijavil kot prostovoljec v srbsko vojsko. Res pa je bilo nekaj drugega: mladi poročnik je imel na telesu čez trideset brazgotin (ran) in pravi čudež je bil, da je sploh ostal živ.

Bil je izredno pogumen in dober poveljnik, saj je bil rez. poročnik avstro-ogrške vojske. Zato je kmalu dobil tudi čin aktivnega poročnika srbske vojske. Vojaki so ga imeli radi, ker je vedno najprej poskrbel za svoje podrejene. V krvavem spopadu z bolgarsko vojaško enoto je pogumno branil umik svoje enote in na koncu hudo ranjen obležal v blatu poleg ceste. Prosil je sovražne vojake, naj ga ubijejo in tako končajo njegove muke, vendar so ga

pustili, naj izmrcvarjen umre v blatu. Nazadnje so se srbskega poročnika usmilili bolgarski bolničarji in ga odpeljali v poljsko bolnišnico, kjer so se mu po petih mesecih zacelile skoraj vse rane. Šele ko je poročnik Gosar okrevaval, je bolgarskim zdravnikom povedal, da je Slovenec. Zato so ga Bolgari takoj predali svojim zaveznikom – avstro-ogrskim vojaškim oblastem v Beogradu.

Že omenjeni zobozdravnici Hristini Orlušić je menda na nekem sprehodu po jetniškem dvorišču povedal, da mu avstro-ogrski vojaški sodniki Seifert, Fischer, Vidmar in drugi nudijo svobodo, če bo prestopil v avstro-ogrsko vojsko. Vendar je to poročnik Ivan Gosar odločno odklonil, saj je bil prepričan, da se je za svobodo slovenskega naroda potrebno tudi žrtvovati. Žal mu je bilo samo matere in sestre, vendar je zatrdil, da svojega sovražnika ne bo prosil za milost! Prosil je le gospo Orlušić, naj mu na grob prinese šopek poljskega cvetja.

Avstro-ogrski preiskovalni organi so menda mučili nemočnega Ivana Gosarja. Svojim krvnikom je odkrito rekel: »Obsodite me že vendar! To sem, kar sem, drugače ne morem biti ... Borim se za svobodo svojega naroda in ne prosim vaše milosti!«

Februarja 1917 ga je vojaško sodišče obsodilo na smrt z obešenjem. Odpeljali so ga na dvorišče, pred vislice. Poslušal je obsodbo, potem pa se je ponosno zravnal in zaklical: »Živela svoboda, živela moja velika in svobodna domovina, živel kralj Peter!«

Ko mu je rabelj Janošik hotel zavezati oči, ga je Gosar zavrnil, rekoč: »Srbski oficir ima pravico, da umre z odprtimi očmi!« Pogledal je v nebo in kot vsak oficir ponosno vzkliknil: »Živel srbski kralj, naš kralj, živela srbska vojska!«

Prijateljica Hristina mu ni mogla izpolniti poslednje želje, saj so skrivali tudi grob Ivana Gosarja.

Ob obisku pri Gosarjevih pa sem našel tudi uredniški članek z naslovom ***O junaku mučeniku inž. Gosarju***, ki je izšel 29. oktobra 1938, verjetno v ljubljanskem Slovencu, Slovenskem narodu ali celo Jutru. Poleg opisa proslave ob odkritju spominske plošče na Gosarjevi hiši, članek razkriva še druge pomembne podrobnosti o pričah in poteku same usmrtitve poročnika Gosarja. Namreč, neki J. A., ki je bil »prideljen vojnemu sodišču v Beogradu«, je v kulturni in socialni reviji ***Misel in delo*** opisal »nekaj podrobnosti o tem tragičnem dogodku«, pa mu velja verjeti. Očitno je, da je bil J. A. Slovenec in vojaški sodnik – pravnik avstro-ogrsko vojske, ki je bil pač po uradni dolžnosti dodeljen vojaškemu sodišču, ko so se izvajale smrtne obsodbe. Iz opisa prof. Pavlovića oz. pripovedovanja njegove soproge Hristine, takratne ujetnice v tem zaporu, je bil poročnik Gosar obešen, po nekaterih drugih indicijah pa je bilo truplo vrženo v reko Donavo (ali Savo). In nenazadnje, slovenskemu sodniku – pravniku lahko verjamemo, katere domoljubne parole je pred samo usmrtitvijo izrekel poročnik Gosar. Končno bomo izvedeli še za neke priče, ki so bile prisotne po uradni dolžnosti. Zato je najbolje, da citiram navedenega anonimnega J. A., objavljene v reviji ***Misel in delo***, letnik 1937, str. 241–242, pod naslovom ***Dobrovoljec ing. Ivan Gosar***, in sicer:

»... naj prispevam nekaj kamenčkov k stavbi večnega spomina junaku, ki bi bil, ako bi bil sin drugega naroda, že zdavnaj ovekovečen kot junak – mučenik za osvobojenje svoje

domovine«! Nato ugotavlja, da je bil inž. Gosar **ustreljen** 10. februarja 1917 ob 10.00 dopoldne na vojaškem strelišču ob cesti, ki vodi iz Beograda v Topčider. Izmed sodnikov vojaškega sodišča je usmrtitvi prisostvoval dr. Kostić iz Sremskih Karlovcev. Omenjeni J. A. ni mogel osebno na morišče. Smrtno obsodbo je Gosarju prečital rez. nadporočnik – avditor **dr. Dimitrij Milošević** iz Bosne, ki je »moral pri tem krutem in dušo pretresujočem činu nadomestovati sodnika in prisednika vojaškega senata, kateri je Gosarja obsodil na smrt, to je nadporočnika – avditorja **dr. Zallecka**, Nemca iz Černovic, ki ni imel poguma, da bi prisostvoval izvršitvi sodbe«. O zadnjih trenutkih inž. Gosarja pripoveduje J. A.: »Vkljub ranam, od katerih še ni okrevaj, je stopil na morišče ponosno in samozavestno kot junak, ki se umreti ne boji. Bil si je svest, da mora biti nedolžna kri prelita za veliko stvar, ki so jo čakala stoletja, in da bo z njo napisana nova stran krvave zgodovine zedinjene Jugoslavije. ... Bil je v uniformi srbskega oficirja, brez znakov in odlikovanj. ... Ko je hotel profos (vojaški ječar, krvnik – moja opomba) inž. Gosarju zavezati oči, ni ta tega dovolil. Počilo je 10 pušk. Gosar je padel z vzklikom »Živela Jugoslavija!« Pokopali so ga na strelišču ob poti v Topčider. ... Nisem mogel ugotoviti, ali je bil pozneje prenesen na avstro-ogrsko vojaško pokopališče«. Tako novinar citira J. A.

Iz revije misel in delo (v Slovanski knjižnici v Ljubljani, nahaja pa se tudi v knjižnici Ivana Tavčarja v Škofja Loki) sem prekopiral članek omenjenega J. A., ki v nadaljevanju navaja še sledeče zanimivosti: Po eksekuciji inž. Gosarja je v arhivu pogledal njegov sodni spis iz katerega je izvedel naslednje: Gosar je na Dunaju končal visoko šolo za agronomijo in gozdarstvo, vendar kot dipl. inženir gozdarstva v Sloveniji ni mogel dobiti zaposlitve, ker je bil zaveden Jugoslovan. Zato je odšel v Srbijo, kjer ga je vlada namestila v Nišu, a obenem je postal tudi srbski državljani. Zato je ob izbruhu vojne stopil v srbsko vojsko. Pri umiku srbske vojske jeseni 1915 so bolgarski konjeniki njegovo junaško četo »posekali do zadnjega moža«, sam Gosar pa je v tem spopadu »dobil 28 težkih ran z belim orožjem«. Domači v Škofja Loki so nekako zvedeli, da se težko ranjeni sin Ivan nahaja v bolnici v Sofiji. Prosili so Gosarjevo znanko, sicer pa bolniško sestro iz vojaške bolnišnice v St. Pöltnu pri Dunaju, naj skuša preko avstro-ogrskega poveljstva v Sofiji zvedeti, ali se ing. Ivan Gosar nahaja v kakšni bolgarski vojaški bolnišnici. Seveda so predstavniki avstro-ogrske vojske to poizvedovanje izkoristili in kmalu zatem izsledili ranjenega poročnika Gosarja, ki je bil v bolgarsko vojaško bolnišnico sprejet kot srbski častnik. Takoj so ga proglasili za vojaškega dezertarja, bolgarske vojaške oblasti pa so ga s prvim transportom predali avstro-ogrskemu vojaškemu sodišču v Beogradu. Čeprav je poročnik Gosar na sodni razpravi dokazal, da je Avstro-Ogrsko zapustil pred začetkom vojne, da je pravilno pridobil novo, srbsko državljanstvo in tako postal srbski uradnik in častnik srbske vojske, vojaško sodišče ni upoštevalo njegovih dokazov. Proglasili so ga za vojaškega dezertarja in obsodili na smrt zaradi veleizdaje. Šlo je za navadno sprenevedanje in sovražstvo do Slovanov. Predsednik vojaškega sodišča v Beogradu je bil takrat stotnik – avditor **Ludik Karay**, Madžar iz Budimpešte. Preiskavo proti poročniku Gosarju je vodil rez. poročnik – avditor dr. Zalleck, ki je bil trdno prepričan, da bo poročnik Gosar pomiloščen s strani vrhovnega vojaškega sodišča v Badnu. To se ni zgodilo. Dr. Zalleck je bil tako razočaran, da ni mogel prisostvovati justifikaciji. Ob zaključku svojega zapisa pa J. A. še navaja, da so sodne akte, tudi Gosarjeve, konec oktobra 1918 poslali z ladjo v Budimpešto, kamor pa ladja ni prispela zaradi ravsula avstro-ogrske monarhije.

Poskušal sem identificirati pisca J. A., ki je uredništvu revije *Misel in delo* poslal omenjeni zapis. Namreč, J. A., omenja tudi zanimivo podrobnost, da je bil poročnik zaprt v

»zloglasni kaznilnici, kjer je bilo leta 1917 in 1918 zaprtih tudi 73 jugoslovanskih dobrovoljcev z dobruške fronte«. In v knjigi *Kladivarji*, ki je izšla 1936 v Ljubljani, je na str. 338 tudi skupinska fotografija slovenskih častnikov (dezerterjev avstro-ogrsko vojske) – potem pripadnikov 1. srbske dobrovoljske divizije 1916 v Dobrudži, na kateri je tudi **Jakopec Anton!** Namreč, nekateri dobrovoljci so bili po krvavih bojih v Dobrudži 1916 zajeti s strani bolgarske vojske in potem predani avstro-ogrskim vojaškim oblastem ...

Prof. Pavlović, ki je bil ob odkritju spominske plošče povabljen v Škofjo Loko, je piscu članka pripovedoval, da je kasneje na katoliškem župnijske uradu v Beogradu poizvedoval za grob ing. Gosarja, vendar mu niso znali povedati ničesar. Tako tudi Pavlovićeva soproga Hristina ni mogla izpolniti obljube ing. Gosarju, da mu bo na grob prinesla poljskega cvetja.

Družina Gosar iz Škofje Loke ima o odkritju spominske plošče dve fotografiji. Na prvi je prikaz vzdane spominske plošče, pod njo povečana fotografija ing. Ivana Gosarja s črnim žalnim trakom (ta je ohranjen, ne pa tudi fotografija), nad ploščo slika kralja Petra II, ob strani pa slika kralja Aleksandra in neznanega srbskega generala z velikimi brki ter šest vencev. Na drugi fotografiji, ki jo objavljam, je 30 povablencev, predvsem predstavnikov srbskih dobrovoljcev s praporom, predstavnik Sokola v uniformi in dva častnika planinskega polka iz Škofje Loke. Vsi prisotni imajo na levem reverju pripeto spominsko značko.

Drugega zapisa z naslovom *Junak z Gačine Poljane – poručnik Ivan Gosar* se je v letošnji srbski veteranski reviji *Dobrovoljački glasnik* lotil moj vojaški sošolec mag. Milisav Sekulić, generalmajor v pokoju.

Na podlagi vojaških arhivskih virov in spominske literature ugotovil, da je bil poročnik Ivan Gosar pripadnik Zlatiborskega četniškega odreda, kateremu je poveljeval major Kosta Todorović. Skupaj z Užiško vojsko je Zlatiborski odred 16. septembra 1914 prešel na levo stran Drine in ofenzivno deloval v zaledju avstro-ogrsko vojske. Poročnik Gosar je bil vodni poveljnik in je sodeloval v bojih okrog Pala, Olova in Srebrnice. V teh bojih je major Todorović bil hudo ranjen in je storil častni samomor, Gosarjevega prijatelja poročnika Jovana Kneževića pa avstro-ogrski vojaki ranjenega vrgli na gorečo lomačo.

Od preživelih borcev Zlatiborskega odreda, ki so se vrnil čez Drino v Srbijo, je bil leta 1915 ustanovljen Užiški dobrovoljski bataljon, ki mu je poveljeval major Vojislav Tankosić. Ta je kmalu zatem padel in zdesetkani Užiški bataljon je bil vključen v Vlasinski četniški odred, ki mu je poveljeval major Vojin Popović, bolj znan kot vojvoda Vuk.

Vlasinski odred se je uspešno upiral močnejšim bolgarskim enotam na obronkih planin Čemernik, Gromada in Vardenik, nazadnje pa so uporno branili smer Grdelica–Vranje–Bujanovac. Boji so bili ogorčeni. V Užiški četi, ki je štela 218 borcev, je v pičli uri boja padlo 160 prostovoljcev. Preostalih 58 junakov je komaj zadrževalo naskoke bolgarskih vojakov. Poročnik Gosar je kljub 38 ranam vztrajal na položaju. Vendar so številčno premočni Bolgari strli srbski odpor. Ranjene vojake so neusmiljeno pobijali, le poročnika Gosarja, kljub prošnjam, naj ga vendarle ubijejo, to niso storili. Razmrcvarjenega so pustili na bojnem polju. Šele sanitetna enota je nato pobrala napol živega poročnika Gosarja, bolj

kot trofejo kot pa iz usmiljenja. Mladi Škofjeločan je kljub neznosnemu ujetništvu preživel.

Bo že držalo, kar je 1936 zapisal **dr. Oražem**, da so »**Slovenci že leta 1912 darovali svoji kri za srbske brate**«, da so Srbijo branili tudi leta 1914–1918, Srbi pa so ta dolg vračali 1918–1919 na Koroškem in pred Vrhniko, leta 1941 pa so bratski sprejeli slovenske izgnance, maja 1945 pa so ponovno umirali na naši severni meji.

Spomin na poročnika Gosarja naj zato ostane simbolna vez med slovenskim in srbskim narodom, čeprav ni edini!

Antonija Javornik

- Mariborčanka, srbska junakinja Natalija Bjelajac



Antonija Javornik – Natalija Bjelajac
narednica srbske vojske 1912–1918
 (Vir: srbski Google, Slike)

Vse se je začelo zapletati ko je Martin Javornik, poročnik avstro-ogrske vojske na službi v Bosni in Hercegovini, zbežal leta 1912 v Kragujevac, Srbijo, kot prvi častnik te vojske in se pridružil srbski vojski, ki se je v 1. balkanski vojni ogorčeno borila proti turški vojski.

Ko je policija v Mariboru začela poizvedovati pri širši Javornikovi rodbini, ali se kaj oglašajo poročnik Martin, sicer ponos rodbine, domači najprej niso vedeli, kaj se je zgodilo in šele policija jim je povedala, da je izdajalec domovine in vojske, ker je zbežal k sovražnim Srbom. Temu pa ni verjela nečakinja in maturantka mariborske gimnazije Antonija, zato se je odločila, da bo obiskala svojega strica Martina, katerega je imela izredno rada.

Čeprav je v Srbiji divjala vojna vihra, je Antonija imela srečo in je strica kaj kmalu našla. Stric Martin, zdaj kapetan srbske vojske, jo je 10. aprila 1912 povedel na železniško postajo v Kragujevcu, srcu Šumadije, kjer so Srbi pripravili dobrodošlico prvim dobrovoljcem iz prijateljskih držav in mest, iz

Zagreba, Prage, Dunaja, Sarajeva, Graca, Splita, Ljubljane, Skopja, Maribora, Kumanova, Prijepolja, Prizrena, Pljevlja ... Spomnila se je, kako je bil stric Martin besen ko je moral z avstro-ogrsko vojsko v Bosno in Hercegovino, ki so jo nasilno anektirali. Potem ji je v Maribor prinesel zbirko pesmi srbskih junakov, pisano v čirilici. Hitro se je naučila. Stric je pošiljal tudi druge knjige ... Medtem so ga srbski prijatelji v Bosni nagovorili, da se lahko pridruži srbski vojski, seveda, če to želi. Stric Martin je seveda to želel, saj se ni mogel sprijazniti z mislijo, da se bi moral boriti proti svojim, slovenskim bratom. S čolnom so ga prepeljali preko Drine, pa je potem prek Šabca in Beograda prispel v Kragujevac, v 11. pešpolk »Karađorđe«, kjer so ga sprejeli kot brata. Priznali so mu čin poročnika, kmalu nato pa tudi povišali v kapetana.

Stric Martin prek Drine, nečakinja Antonija prek Save

Kmalu zatem je v Maribor prišlo pismo iz Srbije, v katerem je stric Martin sporočil kje se nahaja in zakaj je zbežal v Srbijo, da je zdaj svoboden in srečen. To je na Antonijo tako vplivalo, da je nekega dne zbežala od doma in se znašla v Zemunu. Seveda jo je policija vrnila v Maribor. Doma so bili ogorčeni. No, po maturi je še enkrat zbežala in ponovila se je ista zgodba. Ko je njen oče uvidel, da je ne bodo mogli odvrniti od njene želje, ji je pomagal, da je prišla legalno v Zemun k njegovemu znancu po imenu Franjo, ki je potem Antonijo prepeljal v preko Save Beograd, seveda ilegalno.

Srbski graničarji so jo lepo sprejeli in ko je povedala, da želi v Kragujevac, k stricu Martinu, kapetanu srbske vojske, so ji seveda takoj drugi dan nudili pomoč. Marca 1912 jo je stric Martin radostno pričakal v Kragujevcu. Ker je bil stric Martin samski, je Antonija takoj prevzela vso skrb okrog strica. Postala je kuharica, perica, gospodinja.

Natalija Bjelajac, bolničarka

Ko se je približal mesec oktober 1912, je tudi stric Martin večkrat ostal po celi dan v vojašnici. Povedal je Antoniji, da bo srbska vojska kmalu šla nad Turke, drugo leto pa nad Avstrijce in Madžare, da osvobodijo Hrvate in Slovence ... Antonija pa ni hotela ostati sama. Tudi stric Martin je bil tiho. Ko je videla, da bo stric Martin kmalu odšel s polkom proti Bolgarom, se je napotila v vojašnico in nekako uspela priti do poveljnika polka, polkovnika Božidarja Terzića. Bila je vsa prestrašena, naposled pa se je le zbrala in odločno raportirala: »Gospod polkovnik, Slovenka Antonija Javornik prosi, da je sprejmete v vojsko kot dobrovoljko in mi odredite vojni razpored. Želim se boriti za svobodo zaslužjenih bratov. Želim v vojno!«

Prisotni so samo gledali odločno mladenko iz Slovenije in čakali kaj bo rekel poveljnik. Polkovnik Terzić pa jo je zvedavo vprašal: »Kaj vam je gospod kapetan Javornik?« Antonijo mu je odgovorila, da je to njen stric, da ga zelo spoštuje in ceni, da joj je pošiljal srbske pesmi in knjige, da je dvakrat prispela do Zemuna in bila vrnjena v Mariboru, nazadnje pa ji je celo oče pomagal, da je jo je njegov prijatelj iz Zemuna prikrito prepeljal s čelom preko Save v Beograd.

Polkovnik Terzić je videl, da Antonije ne bo mogel zavriniti, vendar ji je očetovski rekel, da puške ne bo dobila, lahko pa ostane kot bolničarka v polkovni bolnišnici. Seveda je pristala in se takoj vključila v bolničarski tečaj. Zamenjala je tudi ime in priimek in postala Natalija Bjelajac. To je storila zaradi tega domačih, da bi jim prihranila težave, če bi se slučajno zvedelo kje se nahaja in pod katero zastavo se bori!

Strica Martina, poveljnika čete v istem polku, ni sploh videla in ni vedela, če je zadovoljen z njeno odločitvijo. Vzdržala je vse napore in težave vojaškega življenja. Navadila se je tudi na ranjene in mrtve vojake, njihove krike in zahvalne besede. No, najbolj sta je po osvojitvi Kosova pretresla dva dogodka. Prvi je ta, da so vsi vojaki popadali na zemljo, jo poljubljali in jokali od sreče, da so to zemljo osvobodili po 500. letih, in drugi, tukaj na Kosovu so srbski vojaki streljali na Turke stoje, češ zdaj lahko tudi poginejo, samo da je Kosovo svobodno! Sodelovala je tudi pri zavzemanju Skadra.

Kmalu zatem je sledila Druga balkanska vojna.

V bolniški čete ji je bil poveljnik narednik Milutin Stanišić, sicer študent medicine. Duša od človeka, dobričina. Ko je videl, da je Natalija nekako zagrenjena, mu je povedala svoje želje, da bi rada v bojno enoto, vendar ne ve, kako bi to izvedla. Milutin ji je predlagal, da se mora najprej naučiti, kako se strelja in kako postopa pameten vojak, da ne pogine! Poslušala je njegove nasvete glede taktike bojevanja in borbenih veščin.

Antonija si je pridobila spoštovanje svojih bojnih tovarišev, posebno ranjencev. Vsi so je klicali »Slovenka«, kar ji je bilo po godu, pa tudi stric Martin je bil zelo ponosen nanjo. Potem se je odločila, da bo še enkrat šla na raport k polkovniku Terziću. Ker je niso pustili k poveljniku, je začela glasno jokati. To je slišal tudi polkovnik Terzić in stopil iz svoje pisarne. Vsa objokana je Natalija je drugič, zdaj bolj odločno raportirala polkovniku Terziću: »Gospod polkovnik, dobrovoljka – bolničarka Natalija Bjelajac zahteva, da je uvrstite v bojno enoto. Hočem na fronto!«

Nekdo jo je izrinil na dvorišču, kjer je še dolgo jokala. Potem se ji je približal neki major in ji rekel, naj se javi kapetanu Javorniku!

Vsa srečna in vesela je odvihrala k stricu Martinu, ki jo je že čakal, saj mu je poveljnik polka naročil, naj jo sprejme med borce. Tudi stric Martin je bil vesel novega borca. Zadovoljno je objel svojo pogumno nečakinjo!

Natalija Bjelajac, vojakinja

Iznad Drenika, na koti 550, je Natalija doživela svoj prvi bojni krst. Bila je v prvem bataljonu, stric Martin pa v drugem, vendar oba v prvi bojni vrsti. Doživela je pravo klavnico, vendar je pripomogla, da so njeni soborci zajeli bolgarsko topniško baterijo.

Tako si je zaslužila prvo zlato – Obilićevo medaljo za pogum. Na njeno vojaško suknjo jo je pripel polkovnik Terzić, ki je verjetno tiho v sebi govoril: »Glej, no, prosim te, kako se to slovensko dekle pogumno bori za srbsko zemljo in slovenstvo ...«

Tako sta skupaj s stricem Martinom preživela Prvo in tudi Drugo balkansko vojno²³.



Obilićevo zlata medalja

²³ **1. balkanska vojna** (8. oktober 1912 – 30. maj 1913) je vojna Srbije, Črne gore, Bolgarije in Grčije proti Turčiji za osvoboditev izpod turškega jarma. Londonski mir je omogočil nastanek novih držav, edino je Makedonija ostala razdeljena. Srbska vojska je vodila bitke za Kumanovo in Bitolj.

2. balkanska vojna (29. junij – 10. avgusta 1913) se je začela z napadom Bolgarije na Srbijo, zatem pa so se Srbiji pridružile Črna gora, Grčija, Romunija in celo Turčija. V uvodni, Bregalniški bitki, so Srbi porazili Bolgare. Mir je sklenjen v Bukarešti. Prva je osvobodilna, druga pa osvajalna vojna. Obe sta terjali ogromne ljudske in materialne izgube. Bili sta tudi uvod v 1. svetovni vojno, ker se je Srbija preveč okrepila, kar je preprečevala germanske načrte – Drang nach Osten!

Po končani vojni je nekaj časa delala kot bolničarka po vojaških bolnišnicah, vendar vedno ob stricu Martinu, ki je že postal kapetan 2. razreda in poveljnik čete. Tudi ob začetku 1. svetovne vojne. No, sredi slavne cerske bitke in srbske zmage, je ob splošnem veselju vojakov, Antonijo doletela strašna vest: stric Martin je v boju omahnil! Njegovo ime je zabeleženo na plošči skupne grobnice srbskih vojakov na Ceru.

Naenkrat je Antonija ostala sam. Vendar je pogumno kljubovala vsem naporom in težavam. Po zgledu svojega strica Martina, je bila še bolj neizprosna v vseh spopadih. Ko je v enem od bojov zagledala, kako je mitraljezcu Luki, ki je uspešno zadrževal sovražnikove juriše, omahnil njegov pomočnik, se je pogumno in hitro priplazila do Luke in zavzela mesto njegovega pomočnika. Tako sta uspela dokončno zavrniti sovražnikov napad, potem pa so ga pregnali prek Drine. Naslednje jutru je poveljnik polka pripel na Natalijeno vojaško suknjo še drugo zlato Obilićevo medaljo za pogum! Tudi Luka si jo je zaslužil.

V tej spopadih je Natalija doživela dve hudi traumi. Vedela je, da je v avstro-ogrski vojski precej Slovencev, Hrvatov in Srbov (Ličanov) in zdaj je morala streljati na njih. Nazadnje se je pred njihovo divizijo pojavil češki polk, vendar se njihovi vojaki niso hoteli boriti niti predati, saj so za njimi bili avstrijski mitraljezci. Stopali so proti srbskim položajem brez streljanja in peli »Hej Sloveni!« Smrt je bila neizogibna. Tako je padel celoten češki polk!

Stoično je prenašala vso tragiko, ki je doletela srbsko vojsko: umik na jug, kalvarijo pohoda skozi albanske soteske in planine, umiranje soborcev in prijateljev na otoku Krfu in nazadnje – odhod na solunsko fronto.

Po prihodu na solunsko fronto je bila povišana v čin desetnika (kaplarja), kar je pomenilo, da je poveljevala skupini vojakov, desetini. Jeseni 1916 je Natalija sodelovala v srditi bitki za osvajanja planine Kajmakčalan, pa potem v bojih na Črni reki. To se je zgodilo takole:

V samem preboju solunske fronte je še bolj pogumno jurišala na čelu svoje desetine. Njena Šumadijska divizija se je borila na Moglenu. Natalija se je na Črni reki borila kot prava levinja vse dokler ni omahnila nemočna zaradi rane na nogi. Soborci so jo odnesli do previjališča, kjer so ji bolničarji in zdravniki nudili prvo pomoč. V bolnišnici je ostala le deset dni. Ko se je vrnila v enoto, je njen polk še vedno bil na istih položajih. Že drugo noč se je izkradla iz enote in se priplazila bolgarskim položajem. Trideset bolgarskih vojakov lahko presenetiti. Imela je dve možnosti: vreči hitro tri ročne bombe in izstreliti nekaj strelcev, ali pa ... Odločila se je za drugo možnost: polglasno je ukazala

naj odvržejo puške in dvignejo roke! Uspelo je! Vsi so dvignili roke ... Natalija jih je, seveda osramočene, ker jih je zajela ženska, privedla pred poveljnika bataljona!

Ko je po osvoboditvi Bitolja poveljnik divizije vprašal vojake 11. pešpolka kdo si zasluži najvišje vojaško odlikovanje, so vsi glasno zaklicali samo eno ime: Natalija! Tako je Natalija Bjelajac prejela za vojaka najvišje vojaško odlikovanje – Karadordevo zvezdo z meči²⁴!



Vojaška Karadordeva zvezda z meči

Potem je bila ranjena v grudi in se ni več vrnila v svojo enoto.

Z napredovanjem srbske in zavezniške vojske je dospela v niško vojaško bolnišnico, kjer so ji pozdravili rane. Le nekaj svinca je ostalo v nogi kot spominek na vse vojne tegobe in uspehe.

Z napol zaceljenimi ranami se je vrnila v svojo enoto, seveda, s činom narednika! Zmage se je sicer veselila, vendar je bila vseeno žalostna. Brez strica Martina se je odpravila v Maribor, da po devetih letih ponosno pozdravi svoje starše in sorodnike. Komaj so je prepoznali, vendar so bili veseli, da se je vrnila živa med domače.

²⁴ Od Slovencev so ga prejeli: generala Rudolf Maister in Leon Rupnik ter posmrtno nadporočnik Franjo Malgaj

Nana, vojaški invalid in nosilec 12 vojaških odlikovanj

Vseeno pa se je Antonija počutila nekako tuje. Ni našla svojih prijateljic in sošolcev – vsi so se nekam porazgubili. Nazadnje se je odločila, da se vrne v Srbijo, za katero se je tudi borila in ji darovala svojo kri. Nastanila se je na obrobju Beograda, v Malem Mokrem Lugu, kjer ji je oblast kot vojaškemu invalidu preskrbela službo. Ni hotela vzeti zemljo in si zgraditi hišo. Živela je skromno. Ostala je tudi samska, pa čeprav si je še tako želela otrok!

Svoje vojaške dogodivščine je zaupala novinarju in pisatelju Antoniju Đuriću, pa so tako o njej pisali domači (srbski) in tuji časopisi. Glas o njenem pogumu in vojaških se je širil ...



Red Belega orla 5. stopnje

Poleg že omenjenih treh odlikovanj za pogum, ki jih je prejela na samem bojišču, je prejela tudi Albansko spomenico, medaljo za vojaške vrline in medaljo za usluge kraljevskemu domu.

Kmalu po končani vojni je morala večkrat v Beograd! Prejela je še šest visokih domačih in tujih vojaških odlikovanj, med drugim tudi red Belega orla²⁵, ruski red Svetega Jurija 3. stopnje in francoski viteški red Legijo časti 5. stopnje, najvišje francosko državno odlikovanje!

²⁵ Od Slovencev so ga prejeli: generala Rudolf Maister in Leon Rupnik ter nadporočnik Benedikt Zeilhofer.



Viteški red Legije časti 5. stopnje

No, po nemški okupaciji je postala sumljiva tudi Gestapu, pa je skoraj 9 mesecev preživela v banjiškem koncentracijskem taborišču smrti.

Preživela je tudi to. Po osvoboditvi je živela skromno od svoje vojaške pokojnine.

Skoraj pozabljena je umrla 16. avgusta 1974, v svojem 81 letu. Sovaščani so ji pravili »Nana«. Pokopana je v Malem Mokrem Lugu, na skromen spomeniku pa je pisalo: Natalija Bjelajac, narednik srbske vojske. Vendar njenega groba ni več mogoče najti.

Matična domovina je pozabila na njo, na njen grob, ki bi ga bila dolžna vzdrževati. Zapisana je v ES.

Njena zgodba pa se tudi razlikuje od tistega, kar je opisano v ES in prepisano v SW²⁶, brez navedbe vira. Ker dobrovoljci v nobeni vojski na svetu nimajo tudi kadrovske dosjeje, to pač moramo verjeti samo tistemu, kar je Antonija – Natalija - Nana zaupala znanemu srbskemu pisatelju Antoniju Đuriću, seveda z navedbo vira²⁷

²⁶ Antonija Javornik ni pokopana v Beogradu, temveč v Malem Mokrem Lugu, stric Martin, kapetan – dobroveljec v 1. balkanski vojni nikakor ni bil bataljonski poveljnik, ko je avgusta 1914 padel v cerski bitki je kot kapetan 2. razreda bil poveljnik čete, ime in priimek ni spremenila zaradi tega, da bi odvrnila pozornost avstrijskih oblasti, temveč, da bi v slučaju, da je ujamejo zagotovila varnost družine v Mariboru, sodelovala je tudi v 2. balkanski vojni, prejela je red Karađorđeve zvezde z meči, nikdar pa ni živela v Bosni.

²⁷ Antonije DJURIC, **ZENE – SOLUNCI GOVORE**, 1987, Beograd Književne novine, str. 12–31

DOBROVOLJCI – PROSTOVOLJCI

(Kratek zgodovinski presek, vojaška prisega)

Slovenci smo znani kot dobrovoljci/prostovoljci in humanitarni delavci. Na vojaškem področju je bil med prvimi dobrovoljci v Bosni že leta 1875 Janko Stibel - Vukasović, ki je kasneje stopil v Vojsko Kraljevine Srbije, postal polkovnik in svojo vojaško kariero končal kot polkovnik Vojske Kraljevine Jugoslavije.

Slovenski delež med dobrovoljci/prostovoljci je vsekakor največji v španski državljanski vojni 1936–1939, v kateri je sodelovalo 533 Slovencev, največji pa je bil tudi krvni davek, saj naj bi se v domovino vrnilo le 22 »Špancev«, ki so bili med NOB tudi najbolj izkušeni bojovníki. Eden od njih je bil tudi Otmar Kreačić, generalpolkovnik JLA in narodni heroj.

Največjo skupino slovenskih dobrovoljcev so predstavljali bivši pripadniki avstro-ogrske vojske – ruski ujetniki, ki so se od 1915 prijavljali v srbsko vojsko. Menda jih je bilo 567, vendar jih je maja 1917 ostalo le 234, saj so zaradi propagande disidentov raje ostali v Rusiji in se šele pozneje vrnili v domovino. Med njimi je bil tudi kapetan dr. Ivan Pless.

V 1. srbsko dobrovoljsko divizijo se je tako prijavilo 194 Slovencev, med katerimi je bil tudi Tone Batagelj, pozneje rez. major VKJ, medtem ko je njegov brat Ivan Batagelj ostal v Rusiji in se pridružil bodoči Rdeči armadi. Tudi Lovro Kuhar se je prijavil med jugoslovanske dobrovoljce, vendar se je iz italijanskega ujetništva vrnil domov.

Prisega:

Med to vojno želim prostovoljno vstopiti v Srbsko vojsko in izjavljam: razumem, da me bodo Avstrijci imeli za izdajalca, če me ujamejo; da od dneva pristopa k prostovoljcem ne bom več vojni ujetnik; da bom služil vojaško službo, kamor me bo razporedilo Vrhovno poveljstvo.

Dr. Ivan PLES

– Tržačan, kapetan AOV, dobrovoljec jugoslovanskega polka v Sibiriji, zvezni častnik pri francoski vojaški misiji, gospodarstvenik, publicist, partizan



Dr. Ivan Ples Ljubljana
(Ilustrirani Slovenec, 1930/1)

Že v prejšnjem zapisu sem z veseljem ugotovil, da smo končno identificirali v zborniku Kladivarji, 1936, samo omenjenega »Dr. Pless-a«, slovenskega častnika v AOV in dobrovoljca jugoslovanskega polka »Marija Gubec« v Sibiriji 1918 kot častnika za zveze pri francoski vojaški misiji, z ugotovitvijo, da je verjetno šlo za Primorca.

Te dni pa se je ponovno oglašil moj znanec ing. Janez Majzelj iz Novega mesta z dobro novico, da je iskanega dr. Ivana Plesa, skupaj z očetom Miroslavom, našel v SBL. Zato na kratko povzemam znane in javne podatke, ki pa se na Googlu niso »prikazali«. Takole je zapisano:

Dr. Ivan Ples, je bil rojen 19. Julija 1886 v Devinu pri Trstu, umrl pa je 23. oktobra 1958 v Ljubljani.

Njegov oče Miroslav (1852–1922), veleposestnik in lastnik priznane restavracije v Devinu, je bil narodni buditelj in politik, tudi dolgoletni devinski župan. Nasledil ga je starejši sin Leopold.

Ivan je gimnazijo končal 1907 v Gorici. Zatem je v znanem 97. tržaškem pešpolku odslužil enoletni rok in postal. rez. častnik AOV. V letih 1909–1913 je na Dunaju študiral pravo in 1914 tudi doktoriral. Govoril je tudi več tujih jezikov. Prvo službo je dobil v Tržiču (Monfalcone) kot praktikant na tamkajšnjem okrajnem sodišču.

Ob začetku prve svetovne vojne je kot rez. častnik 97. tržaškega pešpolka odrinil na rusko fronto, kjer je septembra 1915 prišel v rusko ujetništvo in bil poslan v Krasnojarsk v Sibiriji. Konec 1918 je kot kapetan vstopil v novoosnovani 1. jugoslovanski polk »Matija Gubec«, kmalu zatem pa je zaradi znanja tujih jezikov poslan kot zvezni častnik v štab glavnega poveljnika zavezniških sil v Sibiriji, francoskega generala M. Janina. Marca 1920 je bil poslan v Vladivostok k vojni misiji SHS, ki je skrbela za evakuacijo naših dobrovoljcev in ujetnikov v domovino. Avgusta 1920 se je vrnil v domovino, skupaj s pripadniki drugega evakuacijskega odreda, ki ga je vodil kapetan Ivan Božič.

Že septembra 1920 je bil poslan v medzavezniško plebiscitno komisijo v Celovec, zatem pa je postavljen kot zastopnik Kraljevine SHS v medzavezniški okrajni svet v Borovlje. Po koroškem plebiscitu se je demobiliziral in bil novembra 1920 dodeljen okrožnemu sodišču v Mariboru.

Avgusta 1921 je bil sprejet za provizor. konceptnega pristava pri Trgovinski zbornici v Ljubljani, kjer je vse do leta 1932 tudi urejal njihov strokovni časopis. Bil je izredno aktiven na področju gospodarske publicistike. Za Krajevni leksikon dravske banovine je 1937 napisal uvodni članek »Trgovina, obrt in industrija.«

Bil je aktiven član obrtnih in drugih društev. Nazadnje je v letih 1932–1935 opravljal dolžnost predsednika bolniške blagajne.

Že jeseni 1941 se je priključil NOG kot član gospodarsko-finančnega odseka OF in vse do osvoboditve aktivno sodeloval pri načrtovanju ekonomskih temeljev bodoče slovenske države.

Predhodna objava je bila naslednja:

**Dr. Ivan PLESS, stotnik v francoski misiji v Sibiriji 1919–1920
– končno identificiran!**

V zborniku **Kladivarji** je trikrat naveden **dr. Pless**, in sicer:

- str. 757 : zastopnik Tomskega polka pri generalu Janinu,
- str. 778: slika iz Vladivostoka skupine častnikov in civilistov ob odhodu ladje »Himalaje« dne 20. avgusta 1920,
- str. 779: slika iz Vladivostoka dr. Pless s kapitanom ladje »Himalaja«, 20. avgusta 1920.

Drugih podatkov nisem mogel zaslediti.

Pred dnevi pa mi je g. ing. Janez Majzelj iz Novega mesta posredoval iz dLib.si kopijo članka iz časopisa »**Edinost**« iz Trsta, ki je dne 28. 12. 1919 pod naslovom Novice objavil pismo iz Sibirije, s podpisom: **dr. Ivan Pless**, stotnik pri francoski misiji v Tomsku.

Tako smo končno zvedeli za ime stotnika dr. Plessa, verjetno advokata, ki je bil že prej sodelavec lista tržaškega lista Edinost in tudi dopisnik iz Rusije oz. Sibirije. Lahko bi celo domnevali, da je Primorc, morda iz Trsta ali Gorice.

Pismo je napisal 1. 9. 1919 in ga poslal po nekem ranjenem slovenskem dobrovoljcu ki je bil v skupini evakuiran iz Tomska v Jugoslavijo po sibirski železnici in preko luke Vladivostok, saj so poti na zahod bile onemogočeno.

V začetku dr. Pless navaja, da se javlja po dveh letih z novicami iz Tomska, da pa tudi sami nimajo nobenih vesti iz domovine.. Navaja, da so slovenski dobrovoljci preživeli težke trenutke in so sedaj organizirani v dveh enotah, in sicer: v Čeljabinsku v polku »**Srbov, Hrvatov in Slovencev z imenom majorja Blagotića**« in v Tomsku v **1.**

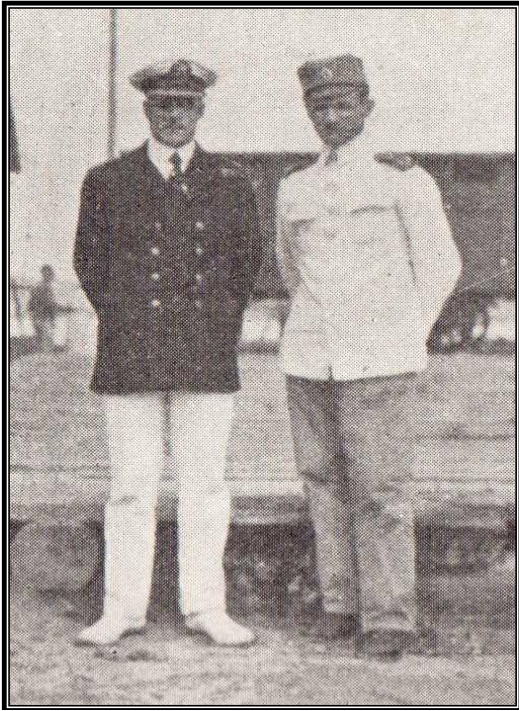
jugoslovanskem polku »Matije Gubca«, v katerem je tudi slovenski bataljon. Pri formiranju polka je bil najprej v štabu, pozneje pa je bil zaradi znanja jezikov dodeljen **francoski misiji** generala Janina. V Tomsku deluje tudi predstavnik jugoslovanske vlade Milanković, bivši srbski konzul. Hrano imajo dobro. Nosijo rusko uniformo in šajkačo s **slovensko trobojnico**. V Čeljabinsku izdajajo časopis »Jugoslovansko Ujedinjenje«, katerega urednik je *Železnikar*, ki je bil doma sodelavec »Soče« in »Primorca«. V Tomsku izdajajo tednik »Naš list«, ki ga urejuje **dr. Vojeslav Molek**. Navaja, da ne razmišljajo o povratku v domovino z ladjo, saj jih je preveč in tako velike ladje ni na svetu. Pisal je že večkrat, vendar ne ve, ali je strogi urednik njegova pisma objavil ali vrgel v koš. Podpisal se je kot **Dr. Ivan Pless**, stotnik v francoski misiji, Tomsk.

Sedaj bo nadaljnje raziskovanje usode dr. Ivana Plessa dosti lažje. Pričakujem tudi pomoč obiskovalcev moje spletne strani ...

Dve fotografiji dr. Pless-a, stotnika, iz zbornika Kladivarji:



Vladni predstavnik Purić (v civilu), stotnik dr. Pless (desno)
(Kladivarji, 1936, str. 77.)



Kapitan »Himalaje« in stotnik dr. Ivan Pless
(Kladivarji, 1936, str. 779)

Lovro Kuhar

– Prežihov Voranc

- pisatelj in agent Kominterne – zveze na Primorskem



Lovro Kuhar – Prežihov Voranc
(Vir: Google, slike)

Namesto uvoda

V dijaških letih sem prebral skoraj vsa dela slovenskega pisatelja Lovra Kuharja – Prežihov Voranca, pozneje pa tudi *Doberdob*, prvi slovenski vojaški roman. Takrat seveda nisem niti slutil, da je bil pisatelj Voranc tudi vrhunski agent Kominterne ...

Ko sem v osemdesetih letih pisatelju in znancu Tonetu Svetini (bil sem mu dodeljen kot nekakšen svetovalec za varnostno-obveščevalna vprašanja), omenil prestižno primerjavo med njegovo *Ukano* in Vorančevim *Doberdobom*, me je opomnil, da je bil Lovro Kuhar agent Kominterne, da je bil oktobra 1943 v gestapovskem zaporu v Begunjah (in v obdelavi zloglasnega SS-stotnika **Helmuta Rozumeka**), kakor tudi to, da je bil 1947 tudi kandidat za t. i. »dachauvske procese«, in končno, eden od njegovih »junakov« v

načrtovanem vohunskem romanu »Agent Alfa«, saj naj bi mu Nemci v zaporu nudili položaj predsednika slovenske države, po vzoru na NDH!

Moram pač povedati, da je bil Tone Svetina lovski tovariš maršala Tita, pa si je tako tudi izboril priložnost, da je brskal po arhivih Udbe, ki so se nanašali na dejavnost gestapovske postojanke na Bledu (in zaporih v Begunjah), saj je ravno SS-stotnik Helmut Rozumek trdil, da ima zveze celo z vodstvom slovenske OF! To raziskavo je pred leti končal moj znanec Roman Lejnak in odkril, da je menda šlo za zveze z J.V.

No, od takrat sem s posebno pozornostjo spremljal vse kar se je pisalo in omenjalo okrog Lovra Kuharja – Prežihov Voranca. Omenil bi troje dogodkov, ki so me navedli, da sem se lotil tega zapisa.

Prvič, v objavljenih delih slovenskih zgodovinarjev, posebno z znanstvenega srečanja 2007 na Dunaju in publikaciji INZ z naslovom *Prežihov Voranc – Lovro Kuhar – pisatelj, politik in patriot*, (urednik Aleš Gabrič, Ljubljana, 2010), ni nikjer omenjena njegova dejavnost v moskovski Kominterni, kakor tudi njegovo poznejše delovanje po nalogah Kominterne ... Gre za zapis dr. Vide Deželak Barič z naslovom *Politični vzpon in zaton Lovra Kuharja – Prežihov Voranca v KPJ v tridesetih letih* (str. 85–106). Prispevek Draga Druškoviča z naslovom *Vrzeli in dileme v političnem življenjepisu Lovra Kuharja – Prežihov Voranca*, tudi sodelavca INZ, pa vseeno kaže, da je še vedno nekaj problemov, ki si zaslužijo temeljito analizo. Osebo bi pri tem zanemaril prispevke Lidije Šentjurc, ki je okrog 1980 skušala odvrniti dvome o pravilnem odnosu vodstva slovenskih komunistov do najstarejšega slovenskega partijskega voditelja, tudi agilnega člana Kominterne – Lovra Kuharja!

Sicer razumem zgodovinarje, da se čvrsto oslanjajo na primarne vire, zlasti arhivske, vendar poudarjam dejstvo, da suptilna dejstva (tajno sodelovanje z varnostno-obveščevalnim službami) prihajajo na videlo z veliko časovno zamudo, navadno po 50 letih, ko se države odločijo, da »odprejo« svoje tajne arhive za javnost, tudi strokovno. To je navada v zahodnih evropskih državah, medtem ko so ruski (prej sovjetski) arhivi enostavno zaprti za javnost, razen v izjemnih primerih (Katinsky zločin Nkvd po osebnem ukazu Stalina). Tudi ne vem za noben primer, da bi nekdo javno razkril, da je bil agent Nkvd-eja, še manj pa Kominterne! Naj zato samo spomnim na izjavo Dragotina Gustinčiča, ko so mu v Moskvi 1936 pred odhodom v Španijo strogo zabičali, da ne sme po ceno življenja nikdar izdati kdo ga je poslal v tujino, iskati pomoč sovjetskih organov in podobno. O individualnih likvidacijah Nkvd-eja in Kominterne je dovolj spominskih pričevanj (sekundarni viri), ki pa jih previdni zgodovinarji neradi omenjajo niti upoštevajo!

Ker obstajajo tudi dvomljive in lažne navedbe o vpogledu v najbolj zaupne »arhive« Kominterne (Pero Simić, Marjan Eiletz in drugi), je tudi razumljivo, če zgodovinarji neradi upoštevajo oznake, ki jih navajamo nevtralni varnostno-obveščevalni strokovnjaki. Torej, oznako, da je bil Lovro Kuhar **agent Kominterne** z raznimi psevdonimi (Rihard, Valič, Luj. Perli, Peterlin, Franz Rauph in podobni) nisem izmislil jaz, temveč sem jo našel v internih učbenikih o sovjetskih obveščevalnih službah in drugih virih, ki navajajo določene policijske in protiobveščevalne podatke. Seveda, če se je pa nekdo ukvarjal tudi z zbiranjem vojaških obveščevalnih podatkov, sem to oznako tudi razširil. To sem storil prav v primeru Lovra Kuharja, ki je v letih 1941–1943 redno kontaktiral z vojaškim

strokovnjakom in obveščevalnim analitikom (britanskega »BBZ« v Ljubljani) v osebi generalštabnega polkovnika Vladimirja Vauhnik, tudi britanskega agenta in nemškega dvojnika!

Drugič, v svoji knjigi *Legendarni slovenski obveščevalci*, Pro-Andy, Maribor 2011, sem na str. 112–113 o tem primeru zapisal, s vprašajem, tudi sledeče:

»Lovro Kuhar – Prežihov Voranc: agent sovjetske vojaške obveščevalne službe ali Kominterne?

Miloš Vauhnik je v svojih spominih zapisal, da je Lovra Kuharja srečal kar nekajkrat. Najprej v avstro-ogrski vojski, potem kot civilista, ko je že imel na sodišču dosje enega od glavnih komunističnih agentov, uradnika sovjetske ambasade na Dunaju in moskovskega agenta.

Srečal ga je tudi v Ljubljani krajem leta 1941, ko je brat Vladimir prišel iz Zagreba v Ljubljano. Voranc ga je naravnost prosil, naj mu omogoči zveze z bratom, kar je seveda storil. Od tedaj sta se Voranc in polkovnik Vauhnik **redno sestajala**. Voranc ga je menda svaril, naj se ne sestaja s slovenskimi komunisti, posebno ne s Kidričem in Kardeljem. Voranc je seveda vedel, da je Vauhnik imel v Berlinu odlične zveze s sovjetskim vojaškim atašejem generalom Tupikovim in njegovimi pomočniki, pa je skoraj gotovo, da je tudi Vorancu posredoval kakšno zanimivo vojaško informacijo.

Po italijanski kapitulaciji so Nemci Voranca aretirali in poslali v Dachau (napačno, v Mauthausen). Po povratku spomladi 1945 pa je zbujal zavisti kot siva Stalinova eminenca. Po resoluciji informbiroja so se ga Kardelj in ostali znebili.

Iniciativa Voranca je bila, da bi polkovnik Vauhnik postal **poveljnik slovenskih partizanov**, saj takratni prvi poveljnik Franc Leskošek ni obvladoval situacije, ker je bil popolnoma neuk za vojaške zadeve. Boris Kidrič je predlog zavrnil, ko je Vauhnik predlagal, da bi morali z oboroženim odporom počakati dokler sovjetska armada ne porazi nemško vojsko!

Tretjič, ko sem nedavno raziskoval smrt Jožeta Srebrniča, primorskega narodnega heroja in agenta Kominterne, sem nekajkrat naletel tudi na povezave Lovra Kuharja s Primorci in Primorsko, ki v javnosti sploh niso znane. In o tem bo pretežno govora v tem zapisu.

Obiski na Primorskem, soška fronta in prijatelji

Življenje in delo Lovra Kuharja – Prežihov Voranca je že popisana knjiga. Njegovi biografi sicer pravijo, da se je kot mladenič »potepal« po Primorski, vendar se mi zdi, da to ni bilo v naravi mladega kmečkega fanta s Koroške. Mladi Lovro je vsekakor iskal delo, zaslužek, namenjen je bil celo v Ameriko, vendar je prišel samo do Trsta. Nazaj grede se je 1910 ustavil v Gorici in dobil delo v Podgori, v papirnici. Vključil se je tudi v sokolsko društvo in sklenil številna prijateljstva, o čemer piše Ivan Vogrič v članku *Prežihov Voranc in Primorska* (Primorska srečanja, št. 320-321/2008, Nova Gorica, Koper in Idrija).

Lovro Kuhar je po prvi svetovni vojni, ko se je zaposlil v jeklarni na Ravnah, omogočil mnogim znancem in prijateljem iz Primorske, da so se zaposlili na Koroškem. To je še precej neraziskano področje delovanja Lovra Kuharja.

Omenjam samo primer dveh bratov iz Solkana in soborcev na soški fronti – Ivana in Slavka – Alojza (Lojzeta) Verdikona, s katerima je Lovro Kuhar vzdrževal tesnejše zveze. Namreč, Lojze Verdikon je bil kasneje prokurist v jeklarni v Ravnah na Koroškem in zelo verjetno tudi član partijske organizacije na Ravnah, ki jo je do 1930 vodil prav Lovro Kuhar. V arhivski korespondenci (AS) Lovra Kuharja pa sem zasledil tudi dvojce pisem, ki ju je decembra 1945 in januarja 1946 poslal prijatelju Kuharju (»Dragi Lovro«) Lojze Verdikon, tedaj predstavnik ravske jeklarne v Zagrebu. In druga povezava, Ivan Verdikon, tudi Kuharjev prijatelj, ki je umrl 1933, menda celo umorjen, je bil oče Ivana ml., člana tajne dijaške organizacije »Črni bratje«, borec Goriške partizanske brigade in pozneje pripadnik zavezniške pomožne policije Cerini v Trstu (Mira Cenčič, *Povest o Črnih bratih*, Nova Gorica, 2007, Tatjana Malec, *Moj oče – Črni brat*, Koper 2013).

Ko sem pripravljaj knjigo *Vojnih spominov* Franje Malgaja (Pro-Andy Maribor, 2009), sem vneto iskal tudi Lovra Kuharja, ki je kot pripadnik 27. graškega pešpolka avstro-ogrske vojske sodeloval v krvavi rihti na Doberdobo, vendar ga nisem našel.

Pomembno je, da je bil Lovro Kuhar eden od prvih dezertarjev iz avstro-ogrske vojski, ko je že oktobra 1916 prebežal na italijansko stran, pa je bil tako tudi v odsotnosti obsojen na smrt, posledice so seveda trpeli tudi njegovi domači. Po dvoletnem ujetništvu je bil septembra 1918 le vpoklican v **Dobrovoljsko jugoslovanske legijo**, ki pa ni bila poslana na solunsko fronto, pa je Lovro Kuhar v Dubrovniku zapustil enoto in se napotil proti domu. V Ljubljani so ga celo zaprli, sodnik pa mu je bil avstrijski časnik, njegov bivši poveljnik na soški fronti! Globoko razočara je šele februarja 1919 prestopil domači prag v Kotljah.

Med italijanskim ujetništvom je Lovro Kuhar ustvaril številne prijateljske veze, tudi z italijanskimi socialisti, obenem pa se tudi ideološko opredelil za marksizem in komunizem in proti vojni!

Nadporočnik Franjo Malgaj je za Koroško daroval svoje življenje 6. maja 1919. Moram priznati, da sem se neizmerno čudil, da v tej borbi za slovensko Koroško nisem nikjer »srečal« Lovra Kuharja, tudi v svojih pisateljskih delih Prežihov Voranc ne omenja tega obdobja. Predpostavljaj, da se Lovro Kuhar sit vojne zavestno ni udeležil tega boja, pa tudi »anarhije«, kakor je poročal Malgaj generalu Maistru, ko je »2.000 delavcev začelo ropati« nemške trgovine in vojaške transporte, pa je tako Malgaj pozaprl in v Celje »poslal 90 najhujših roparjev«. V ES celo piše, da se je Lovro Kuhar »skrivaj doma«, verjetno iz razloga, ker so se širile tudi govorice, da delavske demonstracije vodijo socialisti, celo boljšeвики. Šele jeseni 1919 se je Lovro Kuhar zaposlil v pisarni ravske jeklarne, po priporočilu Rajka Kotnika, vnetega malgajevca! Tja pa je prišel za prokurista tudi Lojze Verdikon, prijatelj iz Primorske, ki se je kot Maistrov borec udeležil bojev za slovensko Koroško. To »skrivanje« pa zgodovinarji še niso pojasnili ...

Kasneje je Lovro Kuhar tudi javno podpiral predplebiscitne akcije za priključitev Koroške k Jugoslaviji in pisal članke, saj sta Malgajeva borca in brata Rajko in Dominik Kotnik obiskovala Kuharjeve v Kotljah, o čemer priča fotografija iz leta 1939.



Kuharjeva domačija 1939: brat Ivan, oče Ivan, Rajko Kotnik, mati Marija in Dominik Kotnik (z leve na desno)

(Vir: www.Kamra, slike)

Partijske dolžnosti, delo v Kominterni in agenturno delovanje

Lovro Kuhar je v svoji partijski karieri od 1920, ko je postal član KPJ in kmalu zatem sekretar partijske celice v Guštanju oz. v Ravnah na Koroškem, pa do konca 1939, opravljal vse možne dolžnosti, da bi bil na kraju imenovan tudi za organizacijskega sekretarja CK KPJ! To je tudi najvišja dolžnost, ki jo je dosegel kot prvi Slovenec (drugi je bil v obdobju 1970–1979 na podobnem položaju Stane Dolanc kot sekretar Izvršnega biroja CK ZKJ).

Lovro Kuhar je moral zaradi preganjanja policije zapustiti Slovenijo že 1930. Z Dunaju je bil poslan 1931 v Berlin, kjer je pomagal Georgiju Dimitrovu, bolgarskemu komunisti pri zbiranju Rdeče pomoči. Ker je Dimitrov pozneje postal formalni vodja Kominterne, je vsekakor Lovra Kuharja napotil v Moskvo, kjer je končal že znane šole na KUMZE in nazadnje 1936 sodeloval s Titom v »balkanskem« sekretariatu.

Zadnja dva leksikona (Osebnosti in Slovenika) ne omenjajo, da je Lovro Kuhar bival v Moskvi in »delal« za Kominterno. Zato pa ES dokaj natančno navaja, da je Lovro Kuhar trikrat potoval v Moskvo (1933, 1934 in 1936). Prvič je potoval (iz Moskve) v Pariz 1934 kot švicarski trgovec Charles Dubois, drugič pa avgusta 1937.

Namreč, ko o je preстал vse ideološke, predvsem pa varnostne preverke, je bil 1937 poslan v Pariz kot vodja zunanjega centra Kominterne. Center je bil kamufliran kot redakcija časopisa za Primorsko oz. Julijsko krajino. Šlo je seveda za center, kjer so se zbirala (in v Moskvo pošiljala) obveščevalna in druga poročila, delila finančna sredstva in propagandni

material. To je bil tudi punkt na katerem so delili vstopne vize za potovanje v Moskvo (Tito), tudi tiste »enosmerne« (Gorkić)! Šlo je tudi za center preko katerega so jugoslovanski prostovoljci 1936/37 odhajali v Španijo.

V članku o generalpolkovniku Otmarju Kreačiću, tudi »Špancu«, sem na svojem spletišču **VOJAŠTVO – MILITARY** ekskluzivno objavil fotografijo njegove soproge Olge, Titove kurirke, ki je 1937 nekaj časa delala v pisarni centra KPJ v Parizu, ki ga je vodil Lovro Kuhar.



Olga Žerdik Kovačić - Kreačić, v Centru KPJ v Parizu, 1937
(G. Kreačić, družinski album)

Kot član Kominterne je bil Lovro Kuhar glavna zveza za KPJ in sprejemal Titova poročila, enako pa je iz Pariza od 1937 vzdrževal zveze s KP Francije, Avstrije in Italije. Seveda pa je Lovro Kuhar vzdrževal tudi svoje osebne zveze, ki so bile razporejene po celi Evropi, predvsem pa v Sloveniji. Iz arhivskega gradiva (AS), je evidentno, da je med drugimi vzdrževal zveze z znanci in prijatelji, ki so bivali in delovali tudi na Primorskem ali v Italiji:

- Dragotin Gustinčič (Italija, Sovjetska zveza)
- Jože Srebrnič (do 1943 v konfinaciji v Italiji, možne kurirske zveze)
- Ivan Regent (Avstrija, Slovenija in Italija)
- Dr. Dušan Kermavner (Primorska)
- Rudi Kodrič, generalmajor, vojaški ataše, in še kdo.

Poleg tega je vsekakor imel na razpolago seznam tovarišev, ki so sodelovali v oktobrski revoluciji (navedeno 54 oseb v članku o Jožetu Srebrniču), pa tudi tistih prekaljenih španskih borcev iz Primorske, ki so pristali (prostovoljno ali prisilno) na sodelovanje z Nkvd-jem. Šlo naj bi za naslednje:

- Bertok Benedikt – Salgado Eduard, Koper
- Caharija Leopold, Koper
- Cetin Karel, Koper
- Citer Karl, Nova Gorica,

- Drulovka Anton, Gorica
- Hvalič Franc - Bolte, Nova Gorica
- Ipavec Jože, Črni vrh
- Janhuba Rudi, Trst
- Kamenšček Stanislav, Kanal
- Klanjšek Valentin, Solkan (konfiniran v ista taborišča kot Jože Srebrnič)
- Lavrenčič Alojz, Nova Gorica
- Lenardič Ivan, Idrija
- Makuc Vladislav, Tolmin
- Marušič Drago - Karl, Kras
- Marvin Alvin, Nova Gorica
- Mavrin Roman, Gorica
- Primožič Nazarij, Koper
- Rakar Anton, Koper
- Rejc Franc, Tolmin
- Saksida Jože, Nova Gorica
- Trpin Ivan, Tolmin
- Ukmar Anton - Ogenj, Trst
- Ušaj Ciril, Tolmin
- Valentinčič Emil, Nova Gorica
- Vergan Jože, Koper
- Verginela Ivan - Alberto, Trst
- Vodopivec Albin, Ajdovščina
- Žvab Miroslav, Sežana

Navedene »Špance« navajam iz razloga, ker jih je verjetno Lovro Kuhar tudi poznal, saj je 1936/37 v Parizu vodil tudi nekakšen center za pošiljanje jugoslovanskih prostovoljcev v Španijo. Kot že rečeno, šlo je za morebitne kandidate za tajne sodelavce. Za nekatere je znano, da so aktivno sodelovali z enim od navedenih agentov Kominterne, seveda pa so tudi neraziskane še nekatere zveze in povezava po kraju bivanja in delovanja. Kot primer navajam zvezo po kraju konfinacije Jožeta Srebrniča in Valentina Klanjška, oba iz Solkana).

O delovanju Lovra Kuharja kot vrhunskega agenta Kominterne je sicer brezplodno razpravljati dokler se ne odprejo tisti deli arhivov Kominterne, ki vsebujejo konkretno operativno delovanje in vsakokratno analiziranje istega.

Šele takrat bodo strokovnjaki in zgodovinarji lahko podajali meritorne sodbe o njihovem osebnem in družbenem doprinosi svoji državi ali širši skupnosti.

V italijanskem in nemškem zaporu »mešanje štren« preiskovalcem in protiobveščevalnim službam

Glede na dejstvo, da so bili skoraj vsi slovenski partijski voditelji med svojim ilegalnim delovanjem v letih od 1926 do 1945 zaprti in tudi obsojeni, mnogi pa so tudi izgubili življenje, moram vsekakor izraziti nekatere varnostne dileme o t. i. partijski konspiraciji, budnosti in sistemu varnostne zaščite. Vsekakor je očitno, da so bile starojugoslovanska

policija, pa potem tudi nemška, italijanska in kvistinska, zelo prodrone in tudi uspešne ne samo v kontroli delovanja KPS, temveč tudi v profesionalnih »igrah« in prodorih v vrste KPS s svojimi tajnimi sodelavci, tudi v sama vodstva. Ne gre prezreti uspešnega dela starojugoslovanske policije in specializiranih protiobveščevalnih organov (Ujke, orožništva, vojske in drugih), da ne omenjam izurjenih gestapovcev in tudi surovih metod izsiljevanja. No, bistveni so vendarle bili operativni vdori v sama vodstva KPS (Maribor, Bled), pa tudi uporaba navadnih policijskih metod, kakor so tajno opazovanje sumljivih ali pa spremljanje kurirjev (Ljubljana).

Na žalost je tudi Lovro Kuhar kot član mejne komisije IOOF in policiji znani agent Kominterne, kljub prikrivanju (ponarejena osebna dokumenta) in maskiranju (lepe obleke, očala) menda »padel« ob neki »slučajni« policijski (Mvac) akciji. Osebnost ne verjamem, da se je to zgodilo, saj mnogi indici kažejo, da je bil dolga časa pod posebno kontrolo italijanske, nemške in kvistinske policije. Dovolj je povedati, da so tudi Nemci imeli v Ljubljani svoj urad SD in tudi nekaj ekip pripadnikov in sodelavcev tajne policije. Radi primera navajam, da so skoraj sigurno spremljali delovanje polkovnika Vladimirja Vauhnik, katerega je sam šef SD, general Walter Schellenberg, pridobil za tajno sodelovanje. V naravi je, da se dvomljivi sodelavci, posebno pa dvojniki, stalno spremljajo, kar so Nemci tudi počeli. Če se je Lovro Kuhar v nekem obdobju tudi »redno sestajal« z Vauhnikom, potem je tudi povsem sigurno, da je bil zatem tudi redno (tajno) kontroliran in spremljan. To so navadne rutinske akcije tajne policije, katerim so se lahko izognili samo zelo previdni in strokovno podkovani in psihično stabilni agenti (Philby, vrhunski sovjetski agent, šef britanskega IS za boj proti sovjetski obveščevalni službi).

Dne 8. januarja 1943 je bil v Ljubljani s strani Mvac aretiran **Peter Čižmar** in bil nato predan italijanski policiji. Ker pa je bila hkrati aretirana tudi kurirka Danica Križ, seveda s polno torbo partijskega materiala, je kmalu postalo jasno, da so ujeli »veliko ribo«! Kuharja naj bi prepoznal neki sorodnik, sicer belogardist in bivši pripadnik lažnega »štajerskega bataljona«. Seveda, pravljica za male otroke!

Janko Jarc nam v prispevku *Lovro Kuhar - Prežihov Voranc v italijanskih zaporih I. 1943, Prispevek k življenjepisu* (Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS, Ljubljana, 1958) dokaj natančno predstavi ohranjene italijanske policije dokumente. Podrobnosti ne bom navajal, velja pa si jih prebrati na Googlu.

Želim samo predstaviti kakšno taktiko zagovora oz. obrambi je izbral Lovro Kuhar med osem-mesečno policijsko preiskavo, ki jo je vodil karabinjerijski kvestor Ravelli. Ker je bil takrat zaprt tudi pisatelj Juš Kozak, nam je ohranil v svoji črtici *Lesena žlica* še dodatno pričevanje o Lovru Kuharju. Namreč, Lovro Kuhar je svojemu prijatelju zaupal, da bo **moral nekaj priznati, vendar bo Italijanom tudi »mešal štrene«!**

To je sicer del taktike vseh zapornikov, da priznajo samo tisto, kar jim policija dokaže, vendar so Italijani že prvi dan zvedeli kdo je pravi stric – Lovro Kuhar, potem pa so od nemškega SD dobili tudi njegov »debeli« policijski dosje. Tudi Ruda Jurčec, urednik *Slovenca*, sicer nemški agent, je kmalu zatem objavil uvodnik pod naslovom *Lovro Kuhar - Prežihov Voranc – ujet!* Dodatno je bilo zaprtih še 6 oseb.

Lovro Kuhar je bil obtožen: (1) prevratniškega združevanja (šef OF), (2) organizacije oboroženega odpora, (3) prevratniške propagande in (4) ponarejanja osebne izkaznice.

Priznal je samo dejstvo, da si je kot skrivač nabavil ponarejeno osebno izkaznico, vse druge obtožbe je zanikal. Italijanom je »mešal štrene« tako, da jim je še priznal narodnjaško nastopanje, protinemško usmerjenost, skrivanje v Nemčiji pred jugoslovansko policijo ter 1939 vračanje v Slovenjo radi revizije procesa na katerem je bil v odsotnosti obsojen na 6 let zavora. Zanikal pa je vsako partijsko delovanje in bivanje v Sovjetski zvezi! Obsojen je bil na 15 let zavora, kar je pomenilo, da je njegova taktika bila uspešna. Nikogar ni izdal niti kompromitiral!

Vendar ni bil poslan v italijanski zapor na prestajanje kazni, temveč je bil zadržan v Ljubljani, ker so Nemci (dr. Kruger, šef izpostave SD v Ljubljani) zahtevali, da ga dodatno zaslišijo. Seveda so medtem dodatno preverjali in zbrali potrebne podatke na Dunaju, v Berlinu, Pragi in Parizu. Zaslišanja so se začela 1. aprila 1943. Še pred tem sta *Slovenec* in *Slovenski dom* objavila brošurico z naslovom *V znamenju OF*, v kateri je bil Lovro Kuhar - Prežihov Voranc tudi javno ovaden kod vodja KPS in delegat Kominterne v OF!

Ob kapitulaciji Italije septembra 1943 so Nemci Lovra Kuharja premestili v Begunje, nadaljnjo preiskavo pa je prevzel zloglasni SS- kapetan Helmut Rozumek, ki je znan po številnih in uspešnih vdorih v partizanske in partijske vrste.

Ko so v Berlinu zvedeli koga imajo v rokah, so ga hitro premestili v centralne gestapovske zapore. Kako je tam preiskovalcem SD »mešal štrene«, seveda ni znano. Predvidevam, da mu je že prej polkovnik Vauhnik povedal, kako je 1941 preživel v tem zaporu. Nemci so mu menda ponudili položaj predsednika marionetske slovenske vlade, podobne kot NDH v Zagrebu, kar je Kuhar zavrnil. Zato so ga poslali na »premišljevanje« v taborišče Sachsenhausen, februarja 1945 pa premestili v uničevalno taborišče Mauthausen.

Nemški policijski dokumenti seveda niso dostopni, zelo verjetno pa so v sovjetskih ali ameriških arhivih. Tudi posebne partijske izjave o »bivanju v nemških zaporih in taboriščih«, ki jih je Lovro Kuhar že 1945 gotovo podal CK KPS, pa tudi Udbi (za akcijo »dahauskih procesi«), niso znane. Znano je le nekaj podatkov iz partijskega anketnega lista iz l. 1947, kar pa ni isto.

Tako ne vemo kako je Lovro Kuhar »mešal štrene« nemškim preiskovalcem SD in Gestapa. Vsekakor je moral izbrati drugo taktiko! Ker je bil dejansko najvišji funkcionar KPS, tudi Kominterne, ki je preživel gestapovske zapore in taborišča, bi bilo zanimivo zvedeti, kako je zares potekalo to »mešanje štren«.

Da je bil tudi fizično mučen priča dejstvo, da je vse do svoje rane smrti (1950) bolehal, menda pa so ga 1947 tudi napačno zdravili. Velja še omeniti, da so že med njegovim bivanjem v italijanskem zaporu pristaši OF zbrali velika denarna sredstva za podkupovanje paznikov, vendar se ni nič zgodilo. Denar se je vsekakor porabil za druge namene. Predlagana je bila tudi ideja (celo maršalu Titu), da se zamenja za kakšnega nemškega ujetega častnika, vendar so šefi KPJ to zavrnili. Po domače povedano: pustili so ga na cedilu (žrtovali?), češ, se bo že kako znašel, so menili!

Nehvaležna je primerjave z Mustafo Golubovičem, vrhunskim agentom Kominterne za balkanske prostore, tudi »likvidatorjem«, ki so ga 1941 gestapovci v Beogradu (polomljenih nog) ustrelili, ker ni hotel povedati niti svojega imena!

Ocenjevanje in razporejanje agentov Kominterne in slovenske zdrahe

V vseh obveščevalnih organizacijah, posebej pa še v političnih kakršna je bila Kominternina, je veljalo ne samo preverjanje, temveč tudi ocenjevanje vseh kadrov, posebno tistih, ki so delovali agenturno v tujini. V sovjetskem sistemu pa so napake, tudi, če so bile samo idejno-politične (trockizem), hitro kaznovali – blažje s pošiljanjem v gulage, težje (vohunstvo) pa z likvidacijami. Stalin je bil neusmiljeni sodnik. Veljalo je pravilo, da aretirani agent ne sme priznati povezanost z bilo katero sovjetsko obveščevalno službo, ali celo bivanje v Sovjetski zvezi (kar je Kuharju »uspelo« zanikati italijanskim preiskovalcem), menda pa so le redki (vrhunski agenti) imeli predhodno osebno Stalinovo odobritev za t. i. dvojno igro. Gestapovci oz. SD so vsekakor imeli Kuharjev »kompletni« agenturni dosje, pa je zato »mešanje štren« vsekakor potekalo drugače! Zdi se mi, da je Lovro Kuhar imel Stalinov »blagoslov« za »mešanje štren« (dvojne igre), ker drugače mu v Berlinu ne bi ponudili vrhovni marionetski položaj v Sloveniji, na kar Lovro Kuhar zaradi svojega značaja in ugleda ni hotel (mogel) pristati, saj bi se tako onemogočil tudi kot pisatelj!

Vsi partijski funkcionarji KPJ in tudi Kominterne, ki so bili aretirani, obsojeni in ostali pri življenju, so morali »svojim« dokazovati, da niso nikogar izdali niti kompromitirali. Njihove izjave pa so se tudi temeljito preverjale. Da je bil tudi Lovro Kuhar potrjen temu postopku, vsaj kar se tiče bivanja v koncentracijskem taborišču, govori dovolj izjava Sergeja Kraigherja, takratnega notranjega sekretarja, da zbrani podatki »niso opravičevali sume«, da bi Lovro Kuharja uvrstili med obtožene na »dahauskih procesih«.

No, za Kuharjev »padec politične kariere« so bili vzroki globlji. Ni šlo za nobeno delitev na stare in mlade, kakor menijo nekateri naši zgodovinarji, temveč za povsem varnostno-politične razloge, pa tudi za osebne zdrahe in zamere, ki jih je »produciral« Edvard Kardelja, tudi sam agent Kominterne, sicer Stalinov kandidat namesto Tita.

Varnostno-politična razloga sta bila v osnovi dva. Vodstvo KPS ni sprejelo Kuharjevo partijsko izjavo o zadržanju v gestapovskem zaporu v Berlinu, in drugo, Lovro Kuhar se ni povsem določeno izjasnil proti resoluciji Informbiroja. Menda ga je Golega otoka rešila samo Titova zaščita! Bolnemu so dopustili, da se je ukvarjal s pisateljevanjem.



Dr. Alojzij Kuhar (1895–1958)

(Vir: Google, Slike)

No, zadržal se bom predvsem na odnosih z Edvardom Kardeljem, saj o tem naši zgodovinarji neradi pišejo, čeprav v neformalnih razgovorih o tem tudi razpravljalo. Gre za dvoje problemov, ki sta po svoji naravi precej nenavadna in tudi sprevržena, vendar sta veljala za nekakšno partijsko doktrino: vsi za Partijo, vsi za voditelja Partije! Šlo je za očitke glede brata Alojzija, duhovnika in emigranta, pa tudi za osebne zamere s strani Kardelja!

Čeprav Lovro Kuhar izvira iz zavedne in domoljubne koroške družine (brata Ivana so Nemci ustrelili 1944 pred domačo hišo), je za partijske šefe najstarejši brat – dr. Alojzij Kuhar, duhovnik, novinar, politik, zgodovinar, predvsem pa kot predstavnik SLS v begunski londonski vladi, predstavljal tisti rodbinski člen, ki je vzbujal različne sume in dileme. Tudi po znani izjavi iz leta 1944, ko je dr. Alojzij Kuhar po londonskem radiu pozval slovenske domobrance naj se priključijo Titovim partizanom, ni mogel odvrniti vseh sumov. Kri je kri in Lovro Kuhar pač ni mogel niti hotel karkoli početi, da bi »spreobrnil« rodnega brata, kar so mu gotovo hudo zamerili! Vendar o tem ni zaslediti nobenega pisnega pričevanja. Enako usodo (in dvome) je verjetno doživljal tudi Alojzij, ki so prav v *Slovincu*, katerega dopisnik in urednik je bil nekaj časa, sramotili njegovega brata Lovra kot komunističnega zločinca!

Povsem se strinjam z oceno slovenskih zgodovinarjev, da sta po letu 1939. prav »Kidrič in Kardelj izrinila« Lovra Kuharja iz vodstva KPS, češ, da se bo tako lahko bolj posvetil pisateljevanju. No, Lovro Kuhar - Prežihov Voranc je intenzivno ustvarjal tudi med partijskim delovanjem, pa je ta razlog dokaj neprepričljiv. Namreč, agenti Kominterne, ki so imeli posebne naloge, se niso smeli kompromitirati s partijsko ali drugačno dejavnostjo. V obdobju 1941–1943 je Lovro Kuhar vodil kulturni klub v OF, bil pa je tudi vodja mejne komisije IO OF, obenem pa je deloval tudi agenturno (redni kontakti s polkovnikom Vauhnikom in še s kom).

Da je imel Lovro Kuhar določene osebne in politične spore z Kardeljem, ni dovolj raziskano. Lidija Šentjura je sicer hotela te spore nekako zbrisati in marginalizirati. Osebno se mi zdi, da je dovolj razlogov, da povsem konkretno ugotovimo na katerih področjih je Lovro Kuhar posegal na idejno-politična področja Edvarda Kardelja, za katera je ta smatral, da so njegovo torišče delovanja in usmerjanja. Gre za tri problemske sklope: kmečka politika, mejna vprašanja in narodnostni problemi Slovenije.

Morda bo zvenelo dokaj špekulativno, vendar je tudi dejstvo, da se je prav Kardelj »znebil« ne samo Lovra Kuharja, temveč tudi drugih akterjev, ki so posegali na »njegovo dv(t)orišče«! To velja predvsem za Dragotina Gustinčiča, Dušana Kermavnerja, Ivana Regenta, pa tudi za Jožeta Srebrniča, partijske funkcionarje in agente Kominterne, ki so pretežno delovali na Primorskem! Navedel bom samo naslove njihovih del ali področij delovanja, brez komentarja.

Lovro Kuhar:

- Bil je med ustanovitelji KPJ in eden od prvih (slovenskih) agentov Kominterne.
- Kot pisatelj je užival velik ugled.
- Ukvarjal se je predvsem s »kmečkim vprašanjem«, saj je bil od 1931 tudi inštruktor Kominterne za to problematiko.
- Že 1933 je na Dunaju napisal programsko brošuro z naslovom *Boj za osvoboditev in združitev slovenskega naroda*.
- Kot Pavle Vilhar (psevdonim), predvsem pa kot vodja mejne komisije IOOF je septembra 1942 brez konsultacij napisal in izdal brošuro *O slovenskih mejah*, kar je menda Kardelj ostro kritiziral, prepovedal širjenje (šele decembra 1942 je sledil zasuk).
- Ker je bil zadolžen tudi za kontrolo KPI, je vsekakor poznal Jožeta Srebrniča in mnoge Primorce. Dragotina Gustinčiča je spoznal v Moskvi, vsekakor pa je z njim imel (neraziskane) stike v Ljubljani do 1947, ko je bil Gustinčič poslan na Goli otok!

Dragotin Gustinčič:

- Bil je med ustanovitelji KPJ leta 1920, španski borec, agent Kominterne.
- Pred odhodom v Španijo je na »balkanskem sekretariatu« pustil svojo študijo o slovenskem nacionalnem vprašanju. Njegova bivša soproga Ana Logar, strojepiska v Kominterni, je 1945 v Ljubljani v Kardeljevi oz. Speransovi knjigi o slovenskem narodnostnem vprašanju prepoznala Gustinčičev tekst (po domače – Kardelj plagiator).
- Zaradi kritike Kardelja je bil 1948 obsojen kot informbirojevec in je dve leta prebil na Golem otoku, skupaj z drugo soprogo Roso.
- Bil je dober znanec Lovra Kuharja, Ivana Regenta, Dušana Kermavnerja, Jožeta Srebrniča in drugih.

Jože Srebrnič:

- Bil je med ustanovitelji KPI 1921, udeleženec oktobrske revolucije, agent Kominterne in idejni pristaš TIGR-a.
- Po prihodu iz dolgotrajne italijanske konfinacije, je na Primorskem užival izredni ugled in popularnost.
- Predlagal je formiranje »primorsko-furlanske sovjetske republike
- Bil je referent za kmetijstvo in snovalec sovjetske kmečke politike v Sloveniji.
- Ukvarjal se je s slovenskim nacionalnim vprašanjem (avtohtonosti slovenskega naroda) in mejno problematiko med Italiji in Slovenijo.

Nekaj vzporednic sem našel tudi v delovanju Ivana Regenta in Dušana Kermavnerja.

Ali je bil Lovro Kuhar tudi informbirojevec?

Formalno-pravno bi lahko odgovorili nikalno, saj v magistrski nalogi Jane Krebelj z naslovom *Informbirojevstvo na Slovenskem – struktura in delovanje informbirojevcev ter reakcije oblasti v letih 1948–1956* (Fakulteta za humanistične študije, Koper, 2010), Lovro Kuhar ni nikjer omenjen (<https://share.upr.si/fhs/PUBLIC/magistrske/Krebelj-Jana.pdf>). Je pa dokaj podrobno omenjen Dragotin Gustinčič, skupaj s soprogo Roso, tudi s svojo »revizionistično« izjavo.

Očitno je, da so v Udbi uničili njegov dosje. Namreč, zgodovinarji omenjajo, da je bil Lovro Kuhar zadržan v pravilnost stališč KPJ glede na to, da je dobro vedel kakšna je moč Sovjetske zveze, pa tudi narava Stalinovih ukrepov.

Literarni kritiki so zaznali znaten vpliv ruskih pisateljev na opus pisatelja Prežihov Voranca, več ali manj pa je tudi znano, da je imel Lovro Kuhar dokaj pozitivno mnenje o razmerah v Sovjetski zvezi, saj je menda nameraval tam šolati tudi svoji dve hčerki.

Nedvomno je tudi, da so se posamezni agenti Kominterne med seboj poznali, vendar pa ni nobenih indicij, da bi tudi delovali skupinsko, po nekakšnem sistemu trojk ali podobno. Bolj se nagibam k domnevi, da so med seboj vseeno tekmovali, saj jih je na to enostavno silil sistem varnostnega preverjanja in tudi dejstvo, da je bil Stalin zelo občutljiv na neodločno delovanje posameznikov. Z drugimi besedami, prednost je dajal tistim, ki so brez skrupulov sledili njegovim zamislim in ukazom – iskanju in likvidaciji sovražnikov proletarske revolucije in podobno.

Eden od takšnih je bil prav gotovo tržaški komunist Vittorio Vidali, španski borec znan pod imenom »Comandante Carlos«, menda tudi vpleten v kruti umor Trockega v Mehiki. No, slovenskim in tudi jugoslovanskim komunistom, je bil bolj znan kot vodja informbirojevskega centra v Trstu.

Šlo je predvsem za propagandni, pa tudi obveščevalni in diverzantsko-teroristični center, usmerjen delno tudi proti JLA in njenim pripadnikom. Zato se ni tudi čuditi, da so proti Vidalijevemu centru vodene številne akcije Službe državne varnosti, tudi vojaške. Sam sem imel na zvezi sodelavca, ki je bil usmerjen na neko »Marino«, Vidalijevo kurirko.

Da ni bilo sovražno delovanje Vidalija nedolžno. Govori tudi odlomek iz moje knjige *Zarote in atentati na Tita* (Grafis Trage Grosuplje, 2004 in 2013 – 2. izdaja), kjer sem na str. 262–263 napisal tudi naslednje:

SOVJETSKI POSKUS ATENTATA PRI PAZINU V ISTRI, »KARLOSOV NAČRT« – SEPTEMBER 1949

Konec septembra 1949 se je Tito iz Brda pri Kranju napotil na Brione. Do Ljubljane je potoval z avtom, od Ljubljane naprej do Pulja pa z Modrim vlakom. Do Fažane bi se zatem prepeljali z avtomobili, nato pa bi z jahto Zvezda pripluli na Brione.

Modri vlak je bil sestavljen iz treh kompozicij: predhodnica, glavni vlak in zaščitnica. Predhodnica je iz Ljubljane prva krenila na pot. V njej so bili organi vojaške varnosti, v

tovornih vagonih pa vozila spremstva. V glavnem vlaku so bili prav vsi vagoni enaki, tako da se ni vedelo, kateri vagon je Titov. Seveda je bil Titov vagon drugačen po razporedu prostorov in opremljenosti. Večji del je zavzemal delovni kabinet s konferenčno mizo, zatem pa apartma s kopalnico. Pred in za Titovim vagonom so se razmestili Titovi osebni spremljevalci v dveh vagonih. Takoj za lokomotivo so bili dva ali trije vagoni za Titovo uradno spremstvo in vagon – restavracija. Na začetku se je nahajal poveljniški vagon, v katerem je bil glavni Titov pribočnik s potrebnim številom varnostnih organov pa tudi radijski center. Za glavno kompozicijo je na primerni razdalji vozila zaščitnica, s potrebnim številom oboroženega spremstva, in vsa ostala vozila, med njimi tudi Titovo.

Ko je predhodnica pripeljala pred Divačo, so Modri vlak zaustavili, ker je prišlo obvestilo varnostnih organov, da je zelo verjetno postavljen peklenski stroj okrog 15 km pred Pazinom. Hitro in neopaženo so iztovorili vse avtomobile in nadaljevali vožnjo proti Pulju po makadamskih poteh. Zatem se je Tito z jahto Zvezda prepeljal na Brione ...

Ker so varnostni organi vedeli za točno lokacijo (okrog 15 km od Pazina proti Sežani), kjer je bila proga Sežana–Pazin minirana (dve mini), so postavili zasedo. Ko je Modri vlak, sicer brez Tita, krenil iz Divače, je tudi dvanajst diverzantov še enkrat prišlo preverit postavljene mine. Seveda so bili presenečeni, ko so se znašli v obroču. Vsi so se predali, pa še obe mini so demontirali. Potem so jih zvezali in odpeljali v vojaški zapor v Pazinu.

Na vojaškem sodišču je bilo dokazano, da je šlo za skupino Vidalijevih pristašev – kominformovcev, ki so se urili v bližini Trsta. Šlo je torej za načrt atentata, ki ga je dejansko organizirala sovjetska obveščevalna služba. Vsi zajeti člani diverzantske skupine so bili obsojeni na zaporne kazni.

Seveda je bil tudi razkrit in onemogočen celoten »Karlosov načrt« - Vitoria Vidalia, sovjetskega eksponenta v Trstu, ki ni samo obveščevalno deloval proti JLA, temveč je izvajal tudi druge Stalinove načrte ne samo o destabilizaciji Primorske in Istre, temveč tudi celotne Jugoslavije. Poskus miniranja proge je bil samo del te njegove sovražne in subverzivne dejavnosti.

Zaključek

Tako kot v mnogih drugih podobnih primerih, kjer gre za tajno in agenturno delovanje določene javne osebnosti, je zelo problematično ocenjevati njihov zgodovinski delež parcialno oz. tako, da se enostavno preskoči ali pa celo meritorno ocenjuje brez upoštevanja tistega segmenta, ki je prikrit v zaprtih tajnih arhivih.

Povsem je upravičeno in pošteno, da tudi o Lovru Kuharju, dokler se ne odprejo tajni arhivi Kominterne, ne objavljamo dvomljivih podatkov in ocen o njegovem resničnem deležu, pozitivnem ali negativnem.

Ker se tajni arhivi obveščevalno-varnostnih služb odpirajo z velikih časovnim zamikom, v Veliki Britaniji celo do 70 let, bi vsekakor zgodovinarji morali biti bolj zadržani pri interpretaciji določenih ključnih oseb in dogodkih.

Zdi se mi, da takšno ravnanje zasluži tudi Lovro Kuhar kot najstarejši član KPS in sodelavec - agent Kominterne.

Prepričan sem tudi, da pri podobnih raziskovalnih poskusih ne bi smelo biti nobenih tabu oseb in dejanj, ki bi jih posredovali mlajšim raziskovalcem, ko bodo imeli pred seboj »odprte« tajne arhive. Le tako bodo lahko ugotovili in zapisali realne in točne zgodovinske ocene in tudi sodbe.

To posebej poudarjam zaradi tega, ker sem prepričan, da bo potrebno tudi za dogodke iz bližnje preteklosti (povojne poboje, razbijanje Jugoslavije, tranzicija, proces proti četverici, izbrisane in podobno), počakati na odpiranje tistih arhivov, ki skrivajo pravo in dokončno resnico.

Vse drugo je navadna politična, pa tudi zgodovinska manipulacija.

Tone Batagelj - Nino

- preporodovec, dobrovoljec srbske vojske, rez. major VKJ, policijski komisar in inšpektor, vodja jugoslovanske UJKE, podpornik tigrovcev in pesnik



Tone Batagelj, rez. kapetan VKJ
(Vir: *Kladivarji*, 1936, str. 281)

Tone Batagelj je bil vrhunski častnik obveščevalne službe VKJ, ki je kot policijski obmejni komisar na Jesenicah in Rakeku izdatno podpiral začetno delovanje članov Orjune in organizacije TIGR, nazadnje pa je bil kot policijski inšpektor in vodja UJKE – posebnega oddelka protiobveščevalne službe Ministrstva za notranje zadeve v Beogradu.

Moje dosedanje objave o bratih Batagelj

Toneta Batagelja sem omenil v svojih dveh knjigah in na www.vojastvo-military.si. V *Slovenski vojaški inteligenci*²⁸ sem ga omenil med dobrovoljci srbske vojske takole: **BATAGELJ Tone**, preporodovec, inšpektor, rezervni častnik 1. srbske dobrovoljske divizije od septembra 1917 v Odesi.

²⁸ Marijan F. Kranjc, *Slovenska vojaška inteligenca*, Grafis Trade, Grosuplje 2005.

Milisav Sekulić, Slovenski dobrovoljci v srbski vojski 1914–1918, *Vojaška zgodovina SV*, št. 17, 2010, str. 7–20.

Omenil sem tudi njegovega brata: **BATAGELJ Franc**, iz Šturij pri Ajdovščini, pripadnika Udarnega bataljona v Kijevu in Rdeče armade²⁹.

V knjigi *Legendarni slovenski obveščevalci*³⁰ sem Toneta Batagelja omenil večkrat, in sicer:

Anton Batagelj, doma iz Šturij pri Ajdovščini, je bil leta 1923 postavljen za načelnika obmejnega komisariata na Jesenicah. Šlo je za izpostavljene urade, ki so bili ustanovljeni v času, ko je bil policijski minister v Beogradu dr. Anton Korošec, sicer vodja Slovenske ljudske stranke. In prav Batagelj je že od leta 1924 aktivno sodeloval z majorjem Andrejko, predvsem pa je v svoje delovanje vključil številne primorske rojake, med njimi tudi najbolj aktivne tigrovce (izdaja prepustnic, omogočanje ilegalnih prehodov tigrovskih kurirjev, prenos propagandnega in sabotažnega materiala). Kasneje je bil Batagelj vodja Ujke – urada jugoslovanske protiobveščevalne službe v Beogradu. Velja še dodati, da je bil dober Batageljev znanec tudi Viktorjev brat dr. Rudolf Andrejka, saj je bil visoki uradnik policijskega ministrstva v Beogradu.



Batagelj Tone, Beograd, 1940
(Vir: Leksikon pisaca Jugoslavije,
Novi Sad 1972)

Zaradi delovanja tigrovcev na Primorskem je italijanska Ovla – politična policija s široko mrežo ovaduhov in vohunov okrepila delovanje, vendar kljub množičnemu terorju ni mogla zlomiti upornih Primorcev. V začetku 1928 so s pomočjo ovaduha italijanskega konzulata v Ljubljani uspeli odkriti močne tigrovske organizacije v Gorici in Trstu; odkritju so sledili znani procesi. Zaradi sodelovanja z ljubljanskim centrom vojaške obveščevalne službe so bili v Trstu poleg Antona Batagelja obtoženi (in obveščevalna dejavnost tudi dokazana) Slavko Bevk, Andrej Manfreda in Ivan Lenardič

²⁹ PSBL: Franc Batagelj, tudi Radoslav Radoslavović je ostal v Sovjetski zvezi, osnoval družino (soproga Irina Mihajlovna in hči Helena) in leta 1942 padel kot kapetan Rdeče armade na zakavkaški fronti. Z bratom Tonetom sta se leta 1917 srečala v Odesi in razšla vsak na svojo stran.

³⁰ Marijan F. Kranjc, *Legendarni slovenski obveščevalci*, Pro-Andy, Maribor 2011.

Drugim vohunstva niso dokazali. Vse to je pripeljalo do tega, da je moral polkovnik Viktor Andrejka, dejanski organizator dotedanjega tigrovskega sodelovanja, zaradi interesov službe sredi leta 1932 tudi odstopiti.

*Andrejka je vzdrževal tudi stike s posamezniki na pomembnih položajih v policijski in diplomatski službi. Omenil sem že **Antona Batagelja**, načelnika obmejnega komisariata na Jesenicah, da ne omenjam drugih (Maribor)³¹. Vzdrževal pa je stike z znanci, ki so odhajali v diplomatsko službo. Med njimi naj spomnim samo na dr. Janka Pretnarja, znanega jezikoslovca in podpornika orjunašev, ki je pred letom 1930 odšel na veleposlaništvo v Prago.*

*V ARS sem 10. marca 2010 pridobil dokument kvesture iz Gorice z dne 3. aprila 1928 (AS 1931/2021 str. 104), v katerem je kapetan Adolfo Perthem obširno poročal o »podpolkovniku Andrejka Rodolfo Vittorio«, obveščevalcu iz poveljstva Dravske divizije v Ljubljani, ki je vzdrževal številne vohunske stike z osebami iz Trsta in Gorice, neposredno in s posredovanjem **Antona Batagelja**.*

*V tem času je Gestapo na Koroškem odkril obveščevalno-diverzantsko organizacijo, ki jo je organiziral in vodil konzulat v Celovcu, in ki je v Gornji Štajerski in italijanskem Trbižu porušila več železniških objektov. Gestapo je sumil, da je to skupino vodil **Anton Batagelj**, s **pseudonimom »Milan«**, ki je kot policijski inšpektor deloval v okrilju »Ujka a.d.«, novega obveščevalnega organa ministrstva za notranje zadeve v Beogradu. In na nemško intervencijo je bil Batagelj takoj premeščen v Skopje.³²*

Vodja Abwehra v Beogradu je bil major Karl Kraus, ki je bil formalno gospodarski svetnik v nemškem Prometnem uradu. Major Kraus je razvil obsežno agenturo. Tako je zanj delal tudi neki Eugen Zabukovšek, pribežnik iz Koroške, ki je postal prijatelj sina Antona Batagelja, enega od redkih slovenskih funkcionarjev v Ministrstvu za notranje zadeve v Beogradu, sicer obveščevalnega častnika in specialista za Tigr. Po nekaterih podatkih pa je bil vodja beograjskega Abwehra tudi Josef Matl, stotnik³³

*Obveščevalni center v Ljubljani je ustanovil in vodil podpolkovnik Viktor Andrejka, ki je razvil izredno močno obveščevalno mrežo v Avstriji in Italiji. Z njim je sodeloval tudi **Anton Batagelj** iz civilnega protiobveščevalnega urada z imenom »Ujka a. d.« v Beogradu, prej policijski inšpektor na Jesenicah.*

³¹ Predvsem je znan major **Mile Tomić**, prikriti obveščevalec VKJ, ki je služboval v Mariboru kot načelnik obmejnega policijskega komisariata, poročen z Melito Thaler, sestrično polkovnika Vladimirja Vauhnik, obveščevalko britanske mreže BBC v Zagrebu – leta 1942 so ustaši oba odkrili in likvidirali.

³² Avtorjeva opomba: Ko so Nemci aprila 1941 zasedli Beograd, so v obveščevalnem oddelku GŠ VKJ našli seznam 86 sodelavcev vojaške obveščevalne službe na Koroškem. Takoj so vse aretirali in po kratkem postopku postrelili, tudi kurirja konzulata Karla Široka. Gestapo pa je lahko samo zaslišal nekdanjega inšpektorja Batagelja, ki je kot častnik VKJ bil zajet v Sarajevu in poslan v nemško ujetniško taborišče (napačno je napisano, da je bil poslan v »delovno taborišče«). Gestapo je že vedel, koga je prijel!

³³ **Josef Matl** (1897–1974), Slovenc, kapetan Abwehra, balkanolog in profesor slavistike na Univerzi v Gradcu.

Toliko o dosedanjih zapisih o Tonetu Batagelju.

Najbolj verodostojne podatke o delu in življenju Toneta Batagelja je najti spominskih zapisih Marijana Breclja³⁴, v knjigi dr. Jerice Vodušek Starič (v arhivih slovenske Udbe je pregledala zapisnike in zaslišanja Toneta Batagelja, ki so ohranjeni v rekonstrukciji t. i. JOS (Jugoslovanske obveščevalne službe)³⁵ in drugih. Nekaj podatkov pa sem dobil tudi od potomcev, ki živijo na Reki.

Izvor rodovine, šolanje, prepородovec in sošolci

Znanih je nekaj vej Batageljev, ki izvirajo verjetno iz Furlanije. Rodbina bratov Batagelj je imela prednike v Kamnjah, zato jim tudi domačini pravijo »kamenjski Batagelji«. Potomci Toneta Batagelja oz. sina Desana živijo na Reki. O usodi Milene, hčerke Franca Batagelja v Rusiji, ni podatkov.

Tone Batagelj, sicer krščen kot Anton, se je rodil 27. decembra 1894 v Šturijah/Šturjah, ki so zdaj del Ajdovščine. Njegov oče Frančišek, tovarniški mizar, je bil poročen z Jožefo, roj. Bratina, šiviljo. Imela sta dva sinova. Kmalu po rojstvu je izgubil očeta, zato pa je ~~tako~~ mati morala prevzeti skrb za sinova. Štiri razrede osnovne šole je obiskoval v Šturijah, nato pa je šolanje nadaljeval na nemški gimnaziji v Gorici³⁶, kjer je končal 5 razredov. Po priporočilu domačega župnika Janeta Kramarja je bil kot reven dijak sprejet v Alojzijevišče, katoliški internat, ki so ga med leti 1891/92 ustanovili slovenski duhovniki na Goriškem³⁷. Po sporu s katehetom je zadnji razred obiskoval leta 1914 v Ljubljani, kjer je tudi opravil maturo.



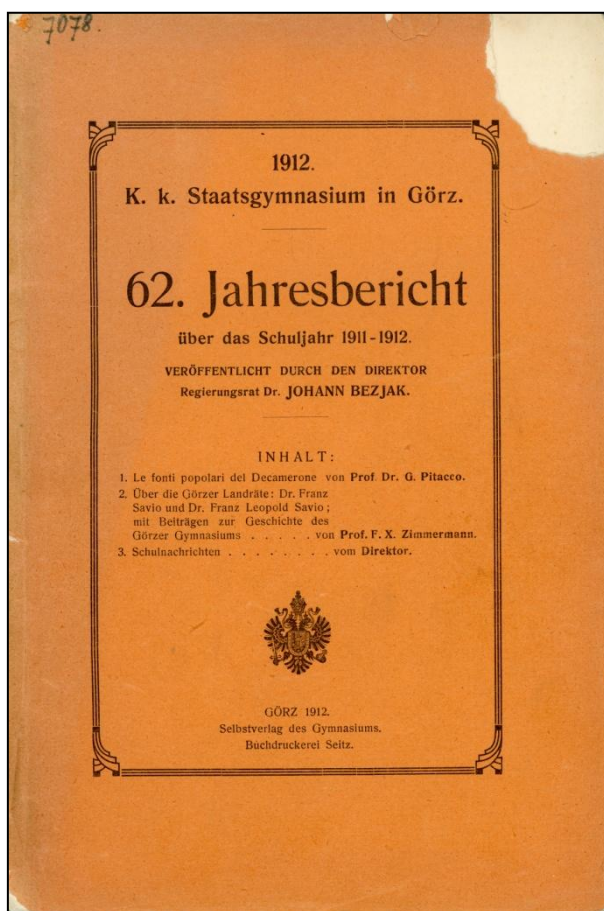
Med dijaki goriške gimnazije, večinoma so bili Slovenci, je bil Tone Batagelj član Preporoda, tudi v Ljubljani. Največ se je družil s sošolci Marijem Kogojem, Antonom Gojmirjem Kosom in Stanislavom Kosovelom. No, družil se je tudi s starejšimi dijaki, prepородovci, Dolfom/Adolfom Ivančičem, Francetom Bevkom, verjetno pa tudi z Jožefom Gabrščkom.

³⁴ Marijan Breclj, *Batagelj Anton*, Ajdovski tekstilec št. 1–2, Ajdovščina, 1972; *Ob spominu na Toneta Batagelja*, Primorski dnevnik št. 3, Trst 1975, *Primorski pesnik T. Batagelj je premalo znan naši javnosti*, Nedeljski Primorski dnevnik, Koper št. 40, 1980 in v nadaljevanju *Spomini pesnika Toneta Batagelja odkrivajo marsikatero goriško posebnost*, Nedeljski Primorski dnevnik št. 46, Koper, 1980 (obe nadaljevanji sta izredno dragoceni zaradi *avtobiografije* Antona Batagelja, 28. 8. 1961).

³⁵ Jerca Vodušek Starič, *Slovenski špijoni in SOE 1938-1942*, Ljubljana—2002, samozaložba, številne opombe. Vir: ARS III, ZA 405–13, Zaslišanja oseb o JOS.

³⁶ Pavel Plesničar, *Ajdovščina, pogled v njeno preteklost*, PA Nova Gorica 1997, str. 177.

³⁷ Anton Prinčič, *Koledar CMD*, Gorica 1993.



Nemška državna gimnazija v Gorici, V. b, 1912
(Vir: Slovenski šolski muzej, Ljubljana, str. 66, 2015)

Rezervni častnik avstro-ogrske vojske, ruski vojni ujetnik srbski dobrovoljec in rezervni major Vojske Kraljevine Jugoslavije

Takoj po začetku 1. svetovne vojne je bil vpoklican v 97. tržaški pehotni polk in končal šolo za rezervne pehotne častnike. Bil je politično sumljiv, zato je bil v začetku spomladi 1915 premeščen v 78. osiješki pehotni polk in poleti istega leta že poslan na rusko fronto. Ker se preporodovci po svoji prisegi niso hoteli boriti proti slovanskim bratom, je tudi Tone Batagelj izkoristil prvo priložnost in prešel s svojo četo na rusko stran. To se je zgodilo med veliko rusko ofenzivo, ki jo je uspešno vodil ruski general Aleksej Brusilov, poveljnik ruske Jugo-zahodne armade od maja do septembra 1916 na ozemlju današnje Ukrajine in Karpatov proti 4. armadi AOV, kateri je poveljeval nadvojvoda Ferdinand. Tako je Tone Batagelj julija 1916 postal vojni ujetnik ruske carske vojske. Vendar ne za dolgo, kajti že istega meseca je v Odesi stopil med dobrovoljce srbske oz. jugoslovanske vojske, 27. 9. 1917 pa v 6. polk 2. srbske dobrovoljske divizije. Moral je priseči srbskemu kralju Aleksandru in sprejeti srbsko državljanstvo (mnogi desidenti, ki jih je vodil Pavel Golia so prav to zavrnilo). Zaradi dezerterstva ga je avstro-ogrsko vojaško sodišče že pred tem obsodilo na smrt.

Njegov brat Franc, s katerim sta se srečala v Odesi, je postal pripadnik Udarnega bataljona v Kijevu in zatem tudi Rdeče armade. V Odesi je srečal tudi pesnika Pavla Golio, ki je postal vodja slovenskih disidentov, pozneje pa je prešel na sovjetsko stran.

Doživel je februarsko in oktobrsko revolucijo 1917. Kot častnik 6. polka 2. srbske dobrovoljske divizije je od 27. 9. 1917 sodeloval v bojih na romunski fronti, nato pa je težko zbolel za zlatenico, skorbutom in krvavo grižo ter se je zdravil v Harkovu in Volčansku. Šele januarja 1918 je bil iz Odese kot pripadnik 545. dopolnilnega bataljona poslan na solunsko fronto, vendar so jih v Murmansku zahodni zavezniki hoteli zadržati in poslati proti novi sovjetski vojski. Zaradi upora so jih nazadnje vendarle prepeljali z ladjo v Solun. Med glavnimi uporniki v Murmansku je bil tudi Tone Batagelj.

Na solunski fronti je kot dobrovoljec in rez. poročnik 23. pehotnega polka Jugoslovanske divizije sodeloval pri preboju solunske fronte in zmagovitem pohodu do Beograda. Kot solunec je bil odlikovan z redom belega orla 5. stopnje. Oktobra 1920 je bil demobiliziran v činu rezervnega pehotnega poročnika.

Pravnik in državni uradnik v Kraljevini Jugoslaviji, obmejni policijski komisar in inšpektor

Zaprosil je za štipendijo za študij medicine na Češkem, vendar je bil zavrnjen. Na Primorsko se ni mogel vrniti, pa tudi drugje ni dobil službe. Šele aprila 1921 je dobil službo pri Dalmatinski pokrajinski vladi v Splitu, v uradu za socialne zadeve.

Jeseni 1920 se je vpisal na pravno fakulteto v Zagrebu in leta 1925 diplomiral.

Kot rezervni častnik obveščevalne službe VKJ je avgusta 1921 prešel v policijsko službo in v začetku služboval kot začasni pomočnik obmejnega komisarja na Jesenicah. Kmalu zatem je napredoval na položaj obmejnega (policijskega) komisarja in ostal na tej dolžnosti – razen dveh mesecev, ko je bil kazensko premeščen na Rakek – do leta 1930. V tem času je znatno podpiral ilegalno delovanje članov Orjune, po letu 1928 pa tudi člane organizacije TIGR, zlasti pri prehajanju meje, prenašanju propagandnega materiala, orožja in eksploziva. Ivan Regent navaja³⁸, da je na Jesenicah »s posredovanjem tovariša Rejca pomagal slovenskim in italijanskim komunistom pri ilegalnem prehajanju meje in vzpostavljanju zveze med Italijo s Parizom preko Jugoslavije«. Neposredno je sodeloval z obveščevalnim centrom VKJ v Ljubljani in kot prizadeven vojaški obveščevalec zasnoval dokaj široko mrežo tajnih sodelavcev med svojimi primorskimi rojaki, kar pa seveda ni ostalo prikrito italijanski Ovri. Zato je bil že leta 1930 na prvem tržaškem procesu v odsotnosti obsojen za dokazano vohunsko dejavnost. Zaradi tega in pritiska italijanske diplomatske službe je Tone Batagelj moral zapustiti Jesenice.

Med letoma 1930–1932 je bil inšpektor na notranjem ministrstvu v Beogradu, v letih 1933–1939 pa je služboval v banskih upravah v Ljubljani, Sarajevu, Novem Sadu in Skopju. Vseskozi ga je spremljala italijanska Ovrta.

³⁸ Ivan Regent, *Spomini*, Cankarjeva založba, 1967, Ljubljana, str. 184.

Pri svojem delu je bil zelo uspešen, saj je vseskozi neposredno sodeloval z obveščevalno službo VKJ. Vsekakor pa je pri odkrivanju nemške in italijanske agenture sodeloval tudi s tujimi varnostnimi organi, predvsem z britansko MIS oz. SOE. Podatke o tem bi prav gotovo našli v britanskih arhivih.

Domnevam, da je Batagelj tudi v novi službi v Beogradu s pomočjo tajnih sodelavcev iz organizacije TIGR aktivno deloval prav proti italijanski Ovri. V mislih imam predvsem njegovega primorskega rojaka in gimnazijskega znanca Jožefa Gabrščka, ki je tudi leta 1936 deloval kot dvojnik proti italijanskemu ambasadorju v Beogradu poslal obširno »poročilo« o delovanju organizacije TIGR), kar so mnogi napačno ocenjevali, da je šlo za vohunsko poročilo. Nazadnje je bil Tone Batagelj postavljen za vodjo posebnega protiobveščevalnega oddelka, neposredno podrejenega notranjemu ministru!

Vodja UJKE – posebnega oddelka protiobveščevalne službe za nadzorovanje diplomatskih predstavnikov v Beogradu

Obveščevalno-varnostni sistem Kraljevine Jugoslavije³⁹ je bil podoben drugim evropskim, posebno francoskemu, kar je bila posledica tradicionalnih vezi med Francijo in Srbijo, predvsem pa šolanja potrebnih kadrov – »francoskih dijakov«, ki so po letu 1919 tudi zavzeli vodilna mesta v državni upravi in vojski. Sistem pa je bil neučinkovit, saj ni bil centraliziran. Namreč, obveščevalno-varnostni sistem sta tvorila dva dokaj ločena podsistema, in sicer: **Ministrstvo za vojsko in mornarico** s tremi resorji: Vojaško obveščevalno službo, Protiobveščevalno službo in Oddelkom za šifrantsko službo ter **Ministrstvo za notranje zadeve** s Politično policijo in Civilno protiobveščevalno službo. Orožništvo (žandarmerija) je bilo izvršni organ notranje in javne varnosti, podrejeno vojski.

Ker so naloge notranje varnosti spadale pod policijsko ministrstvo, je bilo to sestavljeno iz dveh direktij – Direkcije javne varnosti in Direkcije nacionalne (državne) varnosti.

Direkcija nacionalne (državne) varnosti je imela tri oddelke: političnega, obveščevalnega in varnostnega.

Glavni je bil Politični oddelek – to je bil centralni organ tajne (politične) policije, ki je imel v svoji sestavi odseke za kontrolo obveščevalnih služb, za kontrolo združenj in društev ter za kontrolo časopisov in tiskarn.

Politični oddelek je bil najmočnejši del tajne policije, saj so bili njegovi uradi razporejeni po celi državi, ker so imeli tudi naloge preiskovalnih organov, spremljanje sumljivih oseb, kontrole in podobno.

Specialni obveščevalni oddelek je dejansko opravljal protiobveščevalne naloge politične policije in je imel pet referatov: bolgarsko-albanskega, italijanskega, nemškega in za »ostale« države.

³⁹ Milan V. Petković, *Obaveštajci Jugoslavije 1918–1946*, Beograd 2008.

Varnostni oddelek je opravljal analitične naloge in na terenu vodil dosjeje sumljivih oseb, kopije teh pa so se nahajale v Centralni kartoteki politične policije v Beogradu.

Poleg tega so v Ministrstvu za policijo obstajali »specialni svetovalci«, ki so imeli široka pooblastila. Najbolj znan je bil Dragoljub Jovanović - Dragi, sicer šef politične policije Srbije, tudi nemški agent, ki je bil večkrat poslan v Dravsko banovino. Po njegovih »inšpekcijah« so bili premeščeni oz. odstavljani Tone Batagelj kot obmejni policijski komisar na Jesenicah, polkovnik Viktor Andrejka, načelnik obveščevalnega centra VKJ v Ljubljani, in mnogi drugi.

Potrebno je tudi dodati, da je kraljev Namestnik princ Pavel imel svojo dvorno obveščevalno službo, ki jo je vodil general Petar Živković, sicer izkušen vojaški obveščevalec. Na zvezi je imel ugledne osebe in strankarske prvake, zato je na določen način vplival tudi na politično življenje v državi. Menda je imel tudi precejšen vpliv na pisanje uglednih časopisov.

Poseben vpliv je imela seveda politična policija v Beogradu. Vodil jo je omenjeni Dragoljub Jovanović, ki je predvsem nadzorovala komuniste in predstavnike opozicije, zanemarjala pa je druge naloge⁴⁰.

V takšnih razmerah je v začetku 1940 novi minister policije Stanoje Mihaldžić, nekdanji podban in šef zagrebške policije, zaradi izbruha 2. svetovne vojne in prihoda številnih nemških in italijanskih vohunov v Beograd, ustanovil poseben oddelek «O», neposredno podrejen njemu osebno, položaj vodje pa je ponudil izkušenemu protiobveščevalcu Tonetu Batagelju. To je bil urad za boj zoper nacistično propagando v Beogradu.

Po priporočilu Alberta Rejca, vodje TIGR-a, je Tone Batagelj sprejel ponujeno dolžnost, za svoja pomočnika pa izbral brata Franja in Marjana Ujčića, višja policijska inšpektorja⁴¹. Zaradi popolnega prikrievanja svojega delovanja, so ustanovili t. i. »fasadno« veletrgovsko podjetje z žitom pod imenom UJKA (po Marjanu Ujčiću – Ujki), ki je imelo pisarne poleg Jadransko-podonavske banke v Beogradu. Za tajnico Ujke je postavil svojo preizkušeno sodelavko Elo Potočnik, verjetno tudi tigrovko (pri njej se je v Beogradu skrival Albert Rejec, vodja organizacije TIGR). S širokim izborom tajnih sodelavcev na vseh izpostavljenih mestih so operativci Ujke kmalu vzpostavili nadzor nad delovanjem nemške in italijanske obveščevalne službe, predvsem pa njihovih diplomatskih predstavnikov v Beogradu. Poročila je minister Mihaldžić dostavljal neposredno knezu Pavlu, kraljevemu Namestniku, ta pa svojim britanskim prijateljem!

Vendar pa je bilo formalno delovanje Ujke kratkotrajno! Namreč, na silovite pritiske nemške in italijanske diplomacije je bila Ujka že 10. 5. 1940 ukinjena, glavni vodje pa premeščeni iz Beograda. Tako je bil Tone Batagelj poslan v Skopje, Marjan Ujčić v Sarajevo in Franjo Ujčić v Banjaluko. Ker pa je večina tajnih sodelavcev ostala na svojih

⁴⁰ Po kapitulaciji aprila 1941 je beograjska politična policija skoraj v celoti prešla pod nemško upravo, del vojaške obveščevalne službe pa je prešel na četniško stran generala Draže Mihailovića oz. begunske vlade v Londonu.

⁴¹ Franjo Ujčić je bil pred tem policijski ataše v Berlinu. Oba brata so Nemci zaprli in zasliševali. Franjo je bil po osvoboditvi likvidiran, ker je Ozna našla nemški zapisnik, kjer se je »hvalil« o sodelovanju z Ljotićem.

mestih, lahko rečemo, da je Ujka delovala še v naprej, tokrat seveda pod vodstvom britanskih obveščevalcev.

Med okupacijo Nemci in njihovi kvislingi niso delali večje razlike med nasprotniki. Nekateri obveščevalci so se odločali za t. i. »dvojne igre«, saj so bili izpostavljeni posebnim razmeram. Mnogi pa so se odločali po svojem prepričanju. Namreč, glavni vodje so bili v nemškem ujetništvu (Slekovec, Batagelj in drugi), izpostavljeni pritiskom in trpinčenju, po drugi strani pa so Nemci našli nekaj seznamov tajnih sodelavcev ... Samo v Beogradu je bilo likvidiranih okrog 600 ljudi!

Preostale sodelavce tajnih služb Kraljevine Jugoslavije, tudi člane organizacije TIGR, so po osvoboditvi organi Ozne in Kosa obravnavali dokaj sektaško in kruto: kdor ni priznal »sodelovanja z britansko obveščevalno službo«, je bil navadno likvidiran!

Mnogi so seveda ne samo priznali sodelovanje s tujo obveščevalno službo, temveč so tudi pristali na sodelovanje, čeprav nekateri s figo v žepu. Namreč, zaradi zbiranja podatkov in rekonstrukcij o delovanju tujih obveščevalnih služb so organi Ozne kasneje Udbe, mnogim obveščevalcem ponudili sodelovanje pri sestavljanju teh rekonstrukcij, s tem, da so jim oprostili kazenski pregon⁴². To se je zgodilo tudi Tonetu Batagelju. Njegova zaslišanja na Udbi si zainteresirani raziskovalci lahko ogledajo v ARS. Podobno velja za Alberta Rejca, vodjo organizacije TIGR, Draga Slekovca, predzadnjega načelnika ObC VKJ v Ljubljani (jaz sem jih prebral samo delno) in druge.

Vojaške vaje, mobilizacija in nemško ujetništvo (1941–45)

Čeprav je bil kazensko premeščen v Skopje, je bil Tone Batagelj s posebnim nalogom Dragiše Cvetkovića, predsednika tedanje vlade v Beogradu, poslan na 6-mesečne vojaške vaje v Djakovico. Po končanih vajah je nastopil bolniški dopust in ni opdšel v Skopje. Dne 27. 3. 1941 je bil ponovno postavljen za inšpektorja notranjega ministrstva v Beogradu.

Dne 6. 4. 1941 je bil mobiliziran kot rezervni major VKJ, vendar zaradi hitrega nemškega prodora v Makedonijo, ni mogel priti na mobilizacijsko mesto v Skopju, temveč je krenil za svojo enoto, ki se je umikala proti Bosni. Na tej poti so ga 21. 4. 1941 zajeli ustaš Nemci in ga takoj poslali v ujetniško taboriščo v Nemčiji. Gestapovci so seveda kmalu izvedeli, koga so ujeli.

Do poletja 1943 je bil v ujetniških taboriščih v Annaburgu in Nürnbergu, kjer je bil nekaj časa tudi tolmač. V tem taborišču so imeli Nemci zaprte zajete obveščevalce in višje častnike VKJ⁴³, ki so jih pripadniki Gestapa in italijanske Ovre temeljito zasliševali, psihično in fizično trpinčili, prisiljevali k tajnemu sodelovanju in podobno. Ker Tone Batagelj ni hotel pristati na sodelovanje, je bil premeščen v kazensko taborišče v Strassburg.

⁴² Glavni gestapovci v Sloveniji, obsojeni na smrtne kazni, so še nekaj let po obsodbi »sodelovali« pri teh rekonstrukcijah, zato sem osebno do istih dokaj zadržan.

⁴³ Podobno usodo je doživljal tudi podpolkovnik Dragotin Slekovec, predzadnji načelnik obveščevalnega centra VKJ v Ljubljani, ki je organom Udbe Slovenije podrobno opisal, kako so potekala gestapovska zasliševanja, na katerih so sodelovali tudi operativci Ovre.

Proti koncu leta 1944, ko so zavezniki začeli izvajati zaključne operacije, so Nemci začeli premeščati ujetniška in nekatera druga taborišča v t. i. »uničevalnih« pohodih, na katerih je polovica omagala. Tako so tudi vojaške ujetnike iz Strassburga najprej premestili v Barkenbrügge v Pomeranijo, januarja 1945 pa so jih zaradi pritiska Rdeče armade premestili v Alexisdorf na holandsko-nemško mejo, marca 1945 pa v notranjost Nemčije do Fallingbostela, kjer so bili 14. 4. 1945 osvobojeni. Te pohode so vzdržali samo najbolj odporni.

Vrnitev v Beograd, upokojitev, zaslišanja na Udbi in nastanitev v okolici Opatije

Tone Batagelj se je vrnil v Beograd 14. avgusta 1945. Zaradi načetega zdravja je 14. 1. 1946 zaprosil za upokojitev. Do upokojitve je prejemal državno pomoč; v tem času je deloval kot kulturni referent v SKPD »Franc Rozman« in kot član odbora mestne četrti.

Kljub boleznim je junija 1946 nastopil službo kot pravni referent v Direkciji tovarne konzerv v Izoli. V tem času sta ga intenzivno zasliševali hrvaška in slovenska Udba, podobno kot se je to dogajalo z drugimi funkcionarji obveščevalnih služb Kraljevine Jugoslavije, ki so se vrnil iz nemškega ujetništva⁴⁴.

Zaradi zdravstvenih razlogov se je naslednje leto nastanil v Opatiji, kjer sta s soprogo živela v majhni hotelski sobi. No, kmalu zatem se je preselil v vas Matulje, ker je, po oglasu zamenjal s svojo hišo v Beogradu; pozneje se je preselil v Volosko. Tudi v Opatiji je bil aktiven v kulturnem življenju. Tako je ustanovil mestno knjižnico in bil prosvetni referent mestne sindikalne organizacije

Pesnik in pisatelj

Andrej Perne, mladinski pesnik in učitelj je Toneta Batagelja že v osnovni šoli navdušil za pesništvo in življenje v naravi. Tako je kot dijak začel pisati pesmice in objavljati v revijah *Angeljček* (1910), v *Zori*, *Mentorju* in *Slovanu*. Jeseni 1913, ko je prišel v Ljubljano, ga je Oton Župančič pohvalil kot nadobudnega pesnika in povabil k sodelovanju v *Slovanu*. V ujetniškem obdobju v Rusiji je mnogo ustvarjal, vendar je dva zvezka pesmi izgubil. Po 1. svetovni vojni je objavljajl v *Ljubljanskem zvonu*, *Mladiki*, *Novem rodu*, po letu 1945 pa v *Razgledih*, *Cicibanu* in *Tovarišu*.

Njegove pesmi so predvsem ljubezenske narave. Pisal je tudi krajšo prozo (basni). Uporabljal je psevdonime: Dimitrijevič Fedja, Bratina R., okrajšavo A. B., in vzdevek »Batagelj Nino« (od italijanskega Antonino). Zanimivo je tudi, da si je Batagelj zaman prizadeval, da bi ga sprejeli v Društvo slovenskih pisateljev, četudi se je ukvarjal s književnim delom in imel tesne stike z znanimi slovenskimi pesniki in ustvarjalci:

⁴⁴ Jerca Vodušek Starič v že omenjeni knjigi na str. 29 navaja, da je Tone Batagelj posredoval Udbi številne podatke.

Francetom Bevkom, Alojzom Gradnikom, Angelom Cerkenikom, Stanetom Kosovelom, Danilom Lokarjem in drugimi.

Zanimivo pa je, da so leksikografi pozabili na zajetni zbornik *Dobrovoljci kladirarji Jugoslavije 1912–1918*, ki je izšel 1936 v Ljubljani. V njem se je na str. 281 predstavil tudi Tone Batagelj kot kapetan VKJ in »inspektor notranjega ministrstva« ter obenem objavil pesem iz leta 1916 *Na grobu prijatelja*. V zborniku so objavljene še njegove druge pesmi: *V napadu* in *Slovan* (str. 311), *Apokaliptični jezdeci* (578), *Zimski gozd, 1916* (608) in *Sanje* (786).

Predstavljam osrednjo pesem na avtorjevi strani:

Na grobu prijatelja

*Na polju meglenem samotna, kot misel,
brez križa, brez cvetja gomila stoji,
le črn gavran bil nad njo je obvisel,
visi tam teman in golči:*

*»Mlad, mlad, mlad,
živel bi še rad,
a za vsakega ni –
zato tu leži!«*

*Ni križa, ni cvetja, samotna – kot misel,
ki v mozgu drhtečem kot mraz gomazi,
je slutnja – kot ptič, ki je v zraku obvisel,
in veter, ki preko gomile beži.*

Drugi dobrovoljci so v svojih člankih omenjali tudi Toneta Batagelja. Naj navedem nekaj spominskih drobcev: 25. 9. 1917 v Odesi pristopili v 6. polk 2. dobrovoljske divizije Vojske Kraljevina Srbije, prisegli kralju Aleksandru in sprejeli srbsko državljanstvo: Batagelj, Jaka Avšič, Pelan, Perič, Zaplotnik in Prinčič, nazadnje s 545. dopolnilnim bataljonom iz Murmanska preko Anglije in Francije prepeljani v Solun – Batagelj, Rustja, Arko, Gorišek, Lorger, Gregorič in Tolazzi.

»Solunaši« pač! Tudi »solunci«!

Družinsko življenje, znanci in prijatelji

Tone Batagelj se je leta 1921 v Ljubljani poročil z Vladko roj. Sevar, Rusinjo, s katero je imel sina Desana. Umrla je 17. 1. 1930 v Ljubljani. Drugič se je poročil z Marijo Bakarič, ki je bila jehovske vere.

V Beogradu je imel svojo hišo. Po vrnitvi iz nemškega ujetništva leta 1945 jo je zamenjal po oglasu s primerno hišo ob morju – v okolici Opatije (Matulje, potem Volosko), predvsem zaradi zdravja.

Bil je zelo družaben človek in dober pevec. Ukvarjal se je tudi s filatelijo. Tekoče je govoril nemško in rusko, dobro pa tudi italijansko in francosko, le angleščine ni obvladal.

Zaradi bolezni in oskrbe ga je sin Desan leta 1970 pripeljal v Ljubljano v dom ostarelih na Bokalcih. Po hudi bolezni je 10. 12. 1974 umrl v ljubljanski bolnici. Pokopan je v Opatiji.



Vir: Jutro, Ljubljana, 20. 1. 1930

Imel je številne prijatelje in znance. Nadvse rad se je srečeval z nekdanjimi tigrovci.



Zora Tusulin – Ausec

(Vir: arhiv KPD Bazovica, Reka)

Iz spominov Zore Tusulin - Ausec vemo, da je občasno prihajal na Reko, kjer je prirejala literarna srečanja slovenskih pesnikov in pisateljev. Namreč, Zora Tusulin je bila partnerica Jožefa Gabrščka, znanega orjunaša, tigrovca in dvojnika VKJ, ki je od leta 1929 živel in deloval v Beogradu, pa so se prav gotovo tudi dobro poznali. Poleg tega je bil Tone Batagelj tudi pesnik in pisec krajših proznih del. V spletnem leksikonu Primorci.si je bil predstavljen samo kot »pesnik in pisatelj«⁴⁵, kar pa ni prav, saj je bil predvsem policijski komisar in inšpektor, pa tudi rezervni častnik in obveščevalec VKJ.

Hinko Žabkar⁴⁶, intendantski polkovnik na službi v GŠ VKJ, je bil v Beogradu in pozneje v Kranju dober prijatelj s Tonetom Batageljem, policijskim inšpektorjem na Jesenicah in pozneje v Beogradu, kjer se je javno predstavljal kot uslužbenec glavne carinske uprave. Na Jesenicah se je družil z Jožetom Žabkarjem, Hinkovim bratom, lekarnarjem in županom, ki je bil poročen z Batageljevo znanko Justino Sardoč iz Gorice, menda članico organizacije TIGR. Imela sta sina dr. Jožeta Žabkarja, teologa – nadškofa in uglednega vatikanskega diplomata (papeški nuncij v skandinavskih državah).

⁴⁵ Viri:

Primorski slovenski biografski leksikon. Snopič 2. Gorica 1975, str. 45.

Brecelj, Marijan: *Primorski pesnik T. Batagelj je premalo znan naši javnosti*. Primorski dnevnik, števil. 40.

Kranjc, Marijan F.: *Legendarni slovenski obveščevalci*. Maribor 2011, str. 70-71.

Gradnik, Alojz: *Zbrana dela V.*, Ljubljana 2008, str. 514; 577.

⁴⁶ Vir, ustni (pridobljeno februarja 2016): Prof. dr. Anton Žabkar, kapitan SV, sin Hinka Žabkarja, polkovnika VKJ. Toneta Batagelja je poznal še kot otrok v Beogradu, ko mu je dal večje število ovojnic z zelo redkimi znamkami (otoške države, kolonije in podobno). Nazadnje ga je srečal okrog leta 1958 v Kranju. Žabkarjevi so ga obiskovali v domu na Bokalcih.

Namesto zaključka

Tone Batagelj je svojo avtobiografijo zaključil z besedami:

Od upokojitve dalje se večinoma bavim s književnostjo. Sodelujem v mladinskih mesečnikih in otroških časopisnih prilogah. Poglobljanje v lepo književnost mi je odprlo široke horizonte in utrdilo prepričanje, da je človek povsod in vedno željan tople lepe besede, miru in sreče. Vedno me je privlačila narodna pesem. Ko mi je srce prazno in željno lepe domače besede, se zatekam v to zakladnico ljudske modrosti in lepote in zopet najdem ravnotežje.

Naj zaključim: Tone Batagelj je skoraj pozabljen kot velik podpornik organizacije TIGR in kot uspešen obveščevalec VKJ, nazadnje pa tudi kot vodja posebnega oddelka protiobveščevalne službe Kraljevine Jugoslavije – Ujke. Žal o njem ni napisana nobena monografija, ohranjeni so samo drobcici iz njegovih zaslišanj v arhivih slovenske Udbe⁴⁷.

Nekaj spominov so sicer ohranili nekdanji srbski dobrovoljci – kladivarji, no, pa tudi pesniki. Moja zaključna misel je zato malce nenavadna: tudi pesniki so lahko dobri obveščevalci! Ali pa obratno!

Seveda, Tone Batagelj je bil vedno vneti preporodovec, tigrovec, obveščevalec in pesnik – primorski junak!

Dodatek:

BATAGELJ (Anton) Tone, rez. major VKJ in policijski inšpektor – doslej neznani podatki iz AS

Čeprav je Jerca Vodušek Starič tudi o Tonetu Batagelju obelodanila nekaj zanimivih arhivskih podatkov⁴⁸, sem vseeno zaprosil AS za ohranjene dokumente iz dosjeja Antona Batagelja⁴⁹. Med njimi sta dva pomembna: zaslišanje s strani Gestapa julija 1942 in po povratku leta 1946/47 tudi zaslišanje s strani slovenske Udbe. Vseh dokumentov je 10 (28 listov), pa bom za vsakega navedel samo natisnjeno številko.

Ker sem sicer o Tonetu Batagelju napisal obširen članek⁵⁰, sem se, ob množici mnogih novih podatkov tudi za zgodovino organizacije TIGR, odločil za podrobno obdelavo.

⁴⁷ ARS III, ZA 405 – 13, *Zaslišanja oseb o JOS*.

⁴⁸ Jerca Vodušek Starič, *Slovenski špijoni in SOE 1938–1942*, samozaložba, Ljubljana 2002.

⁴⁹ Anton Batagelj, SI AS 1931 (RSNZ SRS), tehnična enota 864 in 942 (posredovano na CD 11. 6. 2916).

⁵⁰ Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju, *Tone (Anton) Batagelj – preporodovec, dobrovoljec srbske vojske, rez. major VKJ, policijski inšpektor in vodja jugoslovanske Ujke, tigrovec, pesnik in pisatelj*, objavljen na www.vojastvo-military.si (vstavljeno 2. 4. 2016).

O nastanku dokumentov ni nobenega podatka. Namreč, vsi nemški dokumenti so napisani v srbohrvaščini, pa se mi zdi zelo verjetno, da gre za (bolj slabe) prevode. Iz zaporednih števil dokumentov v dosjeju, ki ga je slovenska Udba vodila za Toneta Batagelja, je tudi zaznati, da je bil dosje očiščen. Dokumenti slovenske Udbe so v slovenščini, nestrokovni (namesto policijski inšpektor navajajo »politični« in podobno).

Predstavljam posamezne dokumente z izvrnimi naslovi, predvsem pa osebe (okrepljeno), s potrebnim komentarjem.

1. Batagelj Anton, predstavitev – zapis Udbe, 1946⁵¹

Batagelj Anton, rojen 27. 12. 1894 v Šturjah pri Ajdovščini, sedaj upokojenec, prej državni uradnik – policijski komisar in inšpektor, pripadnik obveščevalne službe VKJ od leta 1921.

Na Jesenicah imel dva aktivna sodelavca **dr. Cvetka** in **dr. Jož. P** (verjetno Jože Pintbah, opomba avtorja). Proti Italiji in Avstriji je organiziral sodelavsko mrežo na patriotski osnovi in prek rezidentov, in sicer:

- **Bizjak Franc** iz Vrhpolja pri Vipavi je pokrival Baško grapo, Tolminsko in Cerkljansko. Po odhodu Batagelja v Beograd, je prevzel celotno sodelavsko mrežo.
- **Bizjak Peter** iz Kranjske Gore je pokrival sektorje Vršič–Trento ter Planico–Trbiž.
- **Dr. Fersker Julij** iz Celovca – avstrijska meja.
- **Uršič Franc** z Jesenic.
- **Cviter Vinko** z Jesenic (verjetno Zwitter).
- **Borovnik Sebastijan** iz Borovelj.
- **Groban Franc**, profesor, iz Zilske doline.
- **Dr. Miroševič**, iz konzulata v Celovcu je bil poseben rezident na zvezi Batagelja in podrejen ObC v Ljubljani.

Leta 1924 ga je major **Viktor Andrejka**, načelnik ObC v Ljubljani, premestil v Rakek z nalogo, da organizira podobno mrežo proti Istri in Trstu. Njegov rezident je bil **Kebec Jože** iz Postojne, pozneje ubit na italijanski meji (verjetno je šlo za **Kukec Jožeta**, opomba avtorja). Leta 1926 se je vrnil na Jesenice.

Ob aretaciji **Bevk Slavka** v Italiji leta 1930 je bil Batagelj premeščen v Beograd, kjer je stopil v organizacijo primorskih emigrantov, katere glavni tajnik je bil **Albert Rejec**.

Rejec je vodil obveščevalno mrežo proti Italiji prek dveh podcentrov: v Ljubljani ga je vodil **Zelen Danilo**, v Zagrebu pa **Storja Ivo**. **Dr. Lavo Čermelj** je bil šef za propagandno delovanje.

Od leta 1941 je bil Batagelj v nemškem vojnem ujetništvu.

Navedena predstavitev, čeprav ne celovita, je zanimiva iz treh razlogov:

- obmejni policijski komisarji so bili rez. častniki VKJ, ki so pristopili v obveščevalno službo VKJ;

⁵¹ Ibidem, št. I-042472 in I-042473, 2 lista.

- obveščevalci so mrežo tajnih sodelavcev vodili prek rezidentov;
- konzulati v obmejnih državah (Celovec, Trst, Gradec) so bili izpostave ObC v Ljubljani, na Sušaku in v Mariboru.

2. Izveštaj »Ungar« – Podaci o Batagelju, Beograd, 6. 11. 1941⁵²

Gre za poročilo nemškega sodelavca pod psevdonimom »Ungar«. To je bil madžarski državljani Ištvana Feher, v Beogradu že prej obsojen na 20 let zaporu kot agent madžarske, francoske, češke in nemške obveščevalne službe. O Batagelju je poročal naslednje:

- Leta 1934 je služboval na policiji v Ljubljani, zatem pa je bil premeščen v Beograd v MNZ – v inšpektorat državne varnosti.
- Postavljen je za šefa UJKE št. 2, ki je imela nalogo, da v Italiji in Nemčiji organizira obveščevalno, sabotažno in teroristično delovanje.
- Važnejši člani so bili: **Kosta Tasić**, šef III. oddelka policije v Beogradu, **Kazimir Magašević**, policijski agent v Beogradu, **dr. Bradamanter** (verjetno **Mihovil Bradamante**), uslužbenec Agrarne banke v Beogradu, **dr. Čok** (trenutno v Turčiji), **dr. Lavo Čermelj** (trenutno v zaporu v Trstu), **Albert Rejec**, šef primorskih emigrantov, ki se v Beogradu skriva pod lažnim imenom kot **Viktor Rakuša** in **Danilo Zelen** iz Ljubljane (za katerega so Italijani obvestili, da je padel v Sloveniji).
- Tajnica UJKE je bila **Ela Potočnik**.
- Zaradi energičnih protestov nemških in italijanskih diplomatov v Beogradu je bil Batagelj leta 1940 premeščen v Skopje.

Poročilo nemškega (gestapovskega) sodelavca je samo delno točno. Namreč, naloge UJKE so bile predvsem kontrola nad delovanjem nemških in italijanskih diplomatov v Beogradu proti Jugoslaviji.

3. Dopis: Tajna državna policija, Celovec, prejemnik: Šef tajne državne policije in SD, Beograd – predmet: Batagelj⁵³

Celovski Gestapo je poslal odgovor na zahtevo Gestapa iz Beograda z dne 25. 2. 1942 poročal naslednje:

- O **dr. Francu Ujčiču** se omenja, da je bil prijatelj z Batagelj Antonom.
- Njegovi zvezi na Koroškem sta bila: **Kerim** (verjetno Karl, opomba avtorja) **Pirker**, rojen 29. 3. 1896 v Celovcu, pripadnik avstrijske vojske, ki je bil zaprt zaradi vohunjenja in **Max Zeman**, rojen 9. 1. 1906 v Celovcu, čigar sin je bival v Mariboru.
- **Karel Širok**, konzularni uslužbenec v Celovcu (leta 1940 obsojen na smrt) je v preiskavi navedel naslednje prijateljske zveze: **Anton Batagelj** iz Beograda, iz

⁵² Ibidem, št. 00227, 1 list.

⁵³ Ibidem, št. 00228 in 00229, 2 lista

⁵³ Ibidem, št. 00232– 00243 (12 listov).

Celovca pa kulturni delavci: **Zwitter, Suppanz, Suttia, Jakob Reichman** in **Karl Prinčič**, trgovec z južnim sadjem.

Obsojeni **Karel Širok**, konzularni uslužbenec v Celovcu, je bil nedvomno rezident ObC VKJ v Ljubljani. Predmet je seveda vreden podrobne raziskave.

4. Saslušanje Anton (Nino) Batagelj, Nürnberg⁵⁴

Nürnberg, 24. 7. 1942

Zaslišanje v taborišču vojnih ujetnikov Oflag XIII b v Nürnbergu – rezervni major VKJ **Anton (Nino) Batagelj**, rojen 27. 12. 1894 v Šturjah, iz Beograda, Hektorovičeva 5, poročen z **Marijo, roj. Bakarić**.

Oseбно:

- Oče zgodaj umrl, vzdrževala mati Jožefina, roj. Bratina.
- Brat Franc ostal v Sovjetski zvezi, po letu 1926 brez stikov.
- Mati Jožefina živi pri soprogi v Beogradu.
- Gimnazijo obiskoval v Gorici in Ljubljani.
- Oktobra 1914 vpoklican v 97. pehotni polk v Ljubljani, potem premeščen v 77. pp v Osijek.
- Na galicijski fronti od julija 1915 do avgusta 1916.
- Konec decembra 1915 ranjen v levo nadkolenico.
- Prejel srebrno kolajno za hrabrost.
- V začetku avgusta 1916 prišel v rusko ujetništvo.
- Konec avgusta 1916 v Kijevu prestopil kot prostovoljec – podporočnik v srbsko vojsko.
- Aprila in maja 1918 sodeloval v bojih proti boljševikom pod britanskim poveljnikom.
- Konec junija 1918 preko Anglije, Francije in Italije prepeljan v Solun.
- Do maja 1919 kot podporočnik na dolžnosti v 23. diviziji srbske vojske.
- Do oktobra 1920 služboval kot tolmač v Dravski diviziji v Ljubljani.
- Začel s študijem prava v Zagrebu in pozimi 1920 opravil prvi izpit (študij prekinil 1923).
- Leta 1923 stopil v državno službo kot pomožni policijski komisar na Jesenicah, a od 1928 komisar.
- Februarja 1929 premeščen v Beograd na dolžnost policijskega inšpektorja v ministrstvo za notranje zadeve.
- Aprila 1932 premeščen v Ljubljano na dolžnost šefa policije (netočno, opomba avtorja) v banski upravi.
- Leta 1934 premeščen v Beograd na položaj svetovalca v MNZ.
- Maja 1938 bil v Berlinu kot član gospodarske komisije.
- Oktobra 1938 premeščen v Novi Sad za šefa banske uprave Vojvodine.
- Marca 1939 premeščen v Beograd v MNZ kot policijski inšpektor.
- Junija 1940 premeščen v Skopje na položaj policijskega inšpektorja, vendar službe ni nastopil, ker je bil vpoklican na 6-mesečno vojaško vajo, zatem pa je bil na bolniški.

- 6. aprila 1941 bil kot rezervni major VKJ vpoklican v 3. armado v Skopje, vendar zaradi prodora nemške vojske ni prišel na cilj, temveč je od Niša nadaljeval pot proti Sarajevu, kjer se je predal nemški vojski.
- Kot jugoslovanski vojni ujetnik je bil najprej v taboriščih Neyerswerde (Hojerswerde?, opomba avtorja) in Annaburg, od 22. maja 1941 pa v Nürnbergu kot tolmač v taboriščni bolnišnici.
- Julija 1927 se je poročil z Vladimiro roj. Servar (pravilno Sevar,, opomba avtorja) žena umrla 1929 zaradi vnetja slepega črevesa, z njo ima sina Desimira⁵⁵, rojenega 22. 10. 1922 v Ljubljani. Ponovno se je poročil 1930 v Beogradu z Marijo, roj. Bakarić.
- Ni bil kaznovan.

Politično:

- Ni bil član nobene politične stranke.
- Kot državni uradnik je bil zapisan kot član radikalne stranke, vendar brez svojega pristanka.
- Zadnja leta je bil sodelavec **dr. Antona Korošca**, ministra notranjih zadev in glavnega slovenskega politika v Beogradu.
- Podpiral je njegovo politiko do manjšin, zato ga je dr. Korošec tudi poslal za šefa banske uprave (netočno, opomba avtorja) v Novi Sad.
- Kot šef policije v Ljubljani je urgiral v Maribor, da avstrijske emigrante niso pošiljali v Varaždin (taborišče), temveč jim dovolili prehod v Italijo.
- V Ljubljani je pristopil v organizacijo »frontnih borcev«, ki jo je vodil **Vidmar Stane**, tovarnar. Sam je bil član predsedstva⁵⁶. Leta 1934 naj bi bila ta organizacija prepovedana zaradi »nacional-socialističnega oz. fašističnega delovanja«.
- Zdi se mu, da je zato kazensko premeščen v Beograd premeščen, čeprav je bil obenem povišan. Del članov je prestopilo v Ljotičevo stranko, ki je bila zares radikalna.

Policijsko:

- Prvi obmejni policijski komisar na Jesenicah – 2x mesečno je moral poročati v Ljubljano in Beograd o položaju v Avstriji in Italiji.
- Na zvezi je imel »zaupne osebe«, predvsem študente, o imenih pa ne more govoriti, ker še ni odvezan prisege.
- Na vprašanje o **Karlu Široku** je povedal, da sta se spoznala 1927 ali 1928 v Kranjski Gori, ko je bil let-ta na dopustu. Bil je mladinski pesnik in sta imela občasne stike. Ko je bil premeščen v Celovec, je 2x mesečno prihajal na policijo in pošiljal svoja poročila v Ljubljano in Beograd. Nikdar nista razpravljala o političnih zadevah niti ne ve za njegovo politično opredelitev.
- Na vprašanje, ali ve za njegovo obveščevalno, sabotažno in teroristično delovanje, odgovarja, da ve samo za njegovo obveščevalno delovanje. Leta 1932 mu je povedal, da dela za podpolkovnika Branka Plhaka, načelnika ObC VKJ v Ljubljani. Tudi o svojih agentih mu ni govoril.

⁵⁵ Potomci (nezainteresirani) živijo v Reki na Hrvaškem.

⁵⁶ Gre za t. i. »kladivarje«, člane organizacije jugoslovanskih dobrovoljcev, ki so 1936 v Ljubljani izdali zbornik. Tudi Tone Batagelj se je predstavil kot policijski inšpektor in objavil nekaj svojih pesmi iz ujetništva v Rusiji. Poročnik Stane Vidmar je omenjen v italijanskem ujetniškem taborišču Nocero Umbra.

- Šele leta 1940 mu je povedal, da je to izvedel, ko je videl tiralice za **Ferdinanda Kravanjo, Antona Ivančiča in Alojza Kneza**.
- Odločno je zanimal, da bi Širok imel agenturo v nemški policiji, pa tudi to, da je že prej vedel za njegove sabotažne akcije.
- V začetku junija 1940 je k njemu v UJKO prišel **Albert Rejec**, sekretar organizacije primorskih emigrantov s prošnjo, da napiše pismo Široku, da ostane na svojem položaju v Celovcu, ker je to zahteval podpolkovnik **Branko Plhak**. Rejec je vedel za delovanje Karla Široka.
- Na vprašanje, od kdaj pozna Alberta Rejca in kaj ve o njegovem sovražnem delovanju proti Nemčiji, je Batagelj odgovoril, da je Albert Rejec pozimi leta 1927 ali 1928 prišel peš preko planin k njemu na Jesenice. Ker je imel ozeble noge in je bil tudi prehlajen, ga je odpeljal v hotel. Po 3–4 dnevih je odšel v Ljubljano. Potem sta bila v prijateljskih stikih. Obiskoval ga je tudi v Beogradu.
- Batagelju je bilo znano, da je bil Albert Rejec tajni sodelavec podpolkovnika Plhaka, načelnika ObC VKJ v Ljubljani, kakor tudi da je obveščevalno deloval proti Italiji. Ve tudi, da je tihotapil knjige in časopise na Primorsko. Bil je pravi revolucionar, pa se je zato ukvarjal tudi s sabotažami. Proti Nemčiji ni deloval!
- Od svojih agentov je izvedel, da je Albert Rejec sodeloval tudi z britanskim obveščevalcem **Julianom Ameryjem**, čigar oče je bil minister v Indiji.

Nadaljevano 24. 7. 1942:

- Rejec je imel tudi stike z britanskim kapetanom **Burrom**, ki je v Mariboru in Radovljici širil slinavko, da bi tako preprečil izvoz živine v Nemčijo. Prosil je celo Batagelja, naj policija to prepreči. Britanci so svojim agentom posredovali smolnate kroglice z jeklenimi opiljki, ki bi jih vstavljali v občutljive dele vagonov na progi Maribor–Rakek (menda so onesposobili 825 vagonov, na Jesenicah pa 744, opomba avtorja), da bi preprečili promet proti Nemčiji, pa je predlagal, da o tem obvesti ministra!
- V začetku 1939 ga je Rejc obvestil, da nameravajo Britanci potopiti rečno ladjo »Drina« v Železnih vratih, da bi preprečili rečni promet proti Romuniji. Ko je Batagelj o tem obvestil ministra dr. Antona Korošca ga je le-ta poslal s soprogo in sinom za tri dni v Železna vrata, da prepreči sabotažo! To se je potem tudi zgodilo!
- Rejec je bil tudi tesno povezan z **Danilom Zelenom** iz okolice Trsta, ki ga je 1932 spoznal v Ljubljani. Tudi Zelen je prihajal k njemu v pisarno in v stanovanje. Navadno so se pogovarjali o vohunjenju.
- **Danilo Zelen** je bil tudi tajni sodelavec podpolkovnika Plhaka, za katerega je zbiral vojaške obveščevalne podatke, medtem ko je za njega (Batagelja) zbiral politične in gospodarske podatke o Italiji. Od 1929 je vedel, da je Zelen v Italiji izvajal tudi sabotažne akcije.
- Včasih sta Rejec in Zelen skupaj prihajala k Batagelju v stanovanje, podobno tudi k podpolkovniku Plhaku.
- Leta 1930 sta bila oba obtožena na procesu v Trstu, vendar Batagelj ni vedel za konkretne obtožbe.
- Leta 1930 ga je v pisarni MNZ v Beogradu obiskal **Ivan Marija Čok** s predlogom, da se včlani v Zvezo primorskih emigrantov⁵⁷, kar je Batagelj tudi sprejel. Ni vedel, da bi

⁵⁷ Naziv stranke ni točen. **Ivan Marija Čok** je ustanovil in predsedoval *Zvezi primorskih emigrantov v Jugoslaviji*, ki se je leta 1930 preimenovala v *Zvezo jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine*. Tajnik

se Čok ukvarjal z obveščevalnim ali sabotažnim delovanjem proti Nemčiji. Vedel je samo, da je pogosto obiskoval GŠ VKJ. Čok je tudi avtor seznama uglednih Primorcev, tudi Batagelja, ki bi v primeru vojne delovali proti Italiji (seznam so našli Nemci v GŠ VKJ aprila 1941, opomba avtorja). Čok je bil brezobziren človek, saj je leta 1936 ogoljufal številne emigrante. Zaradi njegovih finančnih malverzacij sta Batagelj in **dr. Alojz Breclj** (neznani, opomba avtorja) izstopila iz omenjene emigrantske organizacije in zatem ustanovila katoliško-socialno organizacijo emigrantov iz Julijske krajine, ki je štela okrog 100 članov. Čok je bil julija 1940 aretiran, vendar tudi kmalu izpuščen.

- Batagelj ni vedel kje naj bi se nahajala Albert Rejec in Ivan Marija Čok!
- **Ivana Rudolfa**, profesorja, je spoznal 1938 v Ljubljani. Tudi on je bil tajni sodelavec podpolkovnika Plhaka. Ker je tihotapil kavo, je bila za njim razpisana tiralica.
- Batagelj je odločno zanimal, da bi vedel za sabotažno delovanje **Kravanje, Ivančiča** in **Kneza**. Priznal je le, da sta ga Rejec in Čok prosila, naj posreduje za Ivančiča, da bi dobil kakšno delo, pa je prosil **dr. Maksa Obersnela** na Jesenicah, naj mu priskrbi kakšno delovno mesto, vendar ne ve, če je to uredil.
- Po nalogu dr. Korošca je sodeloval na sestankih Združenja emigrantov, šef je bil neki **dr. Popović**, univerzitetni profesor, da bi izvedel kaj več o delovanju organizacije, predvsem prostozidarjev – sam je bil član komisije za kolonizacijo emigrantov.
- Na željo **kneza Pavla** je takratni minister za notranje zadeve (**Stanoje**, opomba avtorja) **Mihaldžić** v začetku 1940 ustanovil novo protiobveščevalno inštitucijo, ki naj bi nadzorovala politične stranke in tuje agenture. Minister mu je ponudil položaj vodje, a obenem mu je podredil dva izkušena inšpektorja – brata **Marjana in Franja Ujčiča**, tajnico **Elo Potočnik**, uslužbenca **Dragomirja Jovanovića** in **Cvetka Horvata** ter dva orožnika. Hotel mu je dodeliti **Egona Zabukovška**, nemškega agenta, vendar ga ni sprejel. Sprejel pa je **Georgijevskega**, Ukrajince, ki je imel dostop do KP Jugoslavije in Romunije. Seveda pa je aktiviral vse ostale svoje agente v Splitu, Zagrebu in Novem Sadu.
- Agentov bratov Ujčič ne pozna, razen **Ratka Živadinovića**, ljotičevca.
- Sprejemal je tudi poročila Rejca in Zelena.
- Odločno je zavrnil, da bi se UJKA ukvarjala s sabotažami, saj je formalno bila le informacijski urad za **kneza Pavla**.
- Batagelj je zatrdil, da ga samo en človek sovraži in lažno obtožuje (ni ga imenoval).
- Minister Milhadžić in njegova pomočnika **Milorad Vlaškalin** in **Negoslav Ocokoljić** niso sodelovali z Britanci.
- UJKA je odkrila, da je eden od državnih sekretarjev na MNZ (ime pozabil) mesečno prejemal od Britancev 50.000 dinarjev.
- Negiral je, da je bil pogosto v Mariboru, na Sušaku in v Splitu. Bil je samo enkrat v Ljubljani (omilil postopek proti nekemu nemškemu agentu) in Zagrebu (duhovnik **Jakob** iz Banjaluke je lažno prijavil neko teroristično organizacijo, pa je bilo aretiranih 40 oseb).

je bil **Albert Rejec**, s psevdonimom **Anton Mladen**, sicer politični vodja ilegalne organizacije TIGR, ki je 1936 v Parizu podpisal, skupaj z Danilo Zelenom, akcijski sporazum s KP Italije. Nikjer pa nisem našel podatka o **dr. Alojzu Breclju** kot ustanovitelju kakšne primorske organizacije. Batagelj je morda imel v mislih **Engelberta Besednjaka**, ki je v Beogradu vodil *Primorsko krščansko-socialno združenje*.

- Lažne potne liste je odobril samo za dva svoja agenta in o tem seznanil ministra. To lahko potrdi tudi **Dinčić**, bivši šef policije v Beogradu, ki je menda zdaj v nemškem ujetništvu.
- Odkrili so 2–3 tajne radijske postaje (nemški trgovec in češki častnik) – prijavili policiji.
- **Potočnik Ela**: histerična, klepetava, lakomna na denar, ljubica Alberta Rejca, britanska agentka.
- **Dr. (Ernest?, opomba avtorja) Kalan**, Slovenec, iz Celja, aretiran v Budimpešti (verjetno njegov sodelavec, opomba avtorja).
- Poleti 1940 ga je obiskal **Pavel Hiecke**, bivši znanec iz 6. polka v Odesi 1916/17. Bil je agent GŠ VKJ. Potoval je v Carigrad, kamor je odvedel nekega češkega generala. Predal mu je poročilo o nemški vojski na Češkem.
- **Karel Pirker**, rojen v Gradcu, bival v Celovcu – ne pozna.
- Poznal pa je dobro **Maxa Zemana** iz Celovca. Konzulu je ponudil sodelovanje, ta pa ga je leta 1928 privedel k Batagelju. Kmalu je bil aretiran, vendar ni bil obsojen. Ponovno ga je srečal 1930 v Mariboru in mu dal svojih 100–200 dinarjev. Pirker je verjetno delal za Zemana.
- Ne pozna pa **Karla Prinčiča** iz Celovca niti **Jakoba Reichmanna**.
- Pozna pa **dr. Zdravka Zwittera** iz Sv. Jakova v Rožni dolini (pravilno: Šentjakoba v Rožu, opomba avtorja), kateremu je ilegalno predal 200 slovenskih knjig, ki so jih zbrali člani Združenja koroških Slovencev. Nagovarjal Karla Široka naj vzpostavi kulturne zveze z Zwitterom.
- V Zidanem Mostu so aretirali češkega častnika in ljubljanskega novinarja – imela sta dva polna kovčka orožja.
- Leta 1930 je prišel na Jesenice orožnik **Peter Bizjak**, kaplar (desetnik, opomba avtorja) po činu. Bil je zelo sposoben. Protiobveščevalno je delal za Batagelja, za podpolkovnika Plhaka pa je zbiral vojaške podatke.
- **Kosta Tasić** je bil uslužbenec v Beogradu, poročen z Britanko. Varoval je **kralja Aleksandra in kneza Pavla**.
- **Major Tomić**, Srb, obmejni komisar v Mariboru, častihlepen in brezobziren.
- **Zabukovšek Egon**, Slovenec iz Gradca, 23–24 let, študent medicine;
- **Georgijevski**, profesor, Ukrajinec, 50–52 let, v Berlinu je imel tiskarno.
- **Hieke**, Čeh, 48 let, bivši češki oficir.
- **Popravek**: leta 1923 ni prekinil študija v Zagrebu, službo v Jesenicah nastopil 1921. Zadnji izpit je opravil 1923.

Službovanje:

- Jesenice: oktober 1921–februar 1929,
- Beograd: februar 1929–april 1932,
- Ljubljana: april 1932–1934,
- Beograd 1934–oktober 1938,
- Novi Sad: oktober 1938–maj 1939,
- Novi Sad: oktober 1938–maj 1939,
- Beograd maj 1939–julij 1940,
- Djakovica (vojaška vaja) julij–december 1940,
- Bolniška do aprila 1941.
- **Hanau** (Julius, opomba avtorja), stari britanski agent, Jud, zelo cenjen, delil denar.

- Med zaslišanjem je zvedel, da je obtožen za najhujše vojne zločine proti Nemčiji, kar pa ni točno. Bil je korekten in zadržan. Proti Nemčiji ni delal sabotažno in teroristično, obveščevalno pa v obsegu svoje pristojnosti. Kot vojni ujetnik se ne more braniti drugače, kot da govori resnico. Nekateri Srbi ga ne marajo, pa ga bodo verjetno še bolj obtoževali.

Zaslihanje je vodil kriminalistični sekretar – gestapovec.

5. Od: **RSHA–IV A2, Berlin, predmet: saslušanja Anton Batagelj, za: Šef SIPO in SD, SS-pukovnik dr. Schöfer, Beograd**⁵⁸

Po zaslišanju rez. majorja VKJ Antona Batagelja je centrala Gestapa iz Berlina 23. 8. 1942 poslala izpostavi Gestapa v Beogradu kopijo zaslišanja in obenem v dopisu podala svoje mnenje o primeru.

Batagelj je odločno zanikal, da je sodeloval v sabotažnih in terorističnih akcijah proti Nemčiji in Italiji, priznal pa je, da je deloval samo obveščevalno. Zavrnil je tudi, da je sodeloval z britansko in francosko obveščevalno službo, imel pa je med britanskimi agenti nekaj prijateljev. Ko mu je Albert Rejec omenil, da je sodeloval z Britanci v sabotažnih akcijah, je takoj ukrepal. Zatrdil je, da jugoslovanska policija ni sodelovala z Britanci, je pa z njimi sodeloval GŠ VKJ! Navedel je naslednje zveze:

- **Albert Rejec**, rojen 4. 4. 1899 v Tolminu, za njim razpisana tiralica.
- **Branko Plhak**, bivši podpolkovnik VKJ, star okrog 40 let, razpisana tiralica.
- **Harry R. P. Burr**, britanski major, od 1941 v nemškem ujetništvu.
- **Ivan Marija Čok**, rojen 21. 3. 1886 v Trstu, advokat, razpisana tiralica.
- **Ivan Rudolf**, star okrog 40 let, profesor iz Ljubljane, Medvedova 3, tiralica.
- **František Hiecke – »Stoj«**, rojen 3. 6. 1893 v Raudmitzu, češki polkovnik, tiralica.
- **Julius Hannau**, rojen 25. 4. 1885 v Južni Afriki, Jud, trgovec, tiralica.
- **Mirko Tomić**, rojen 3. 2. 1900, bivši major VKJ, tiralica.
- **Peter Bizjak**, rojen 27. 8. 1896 v Glaušah (pravilno: Klavžah, opomba avtorja), bivši kriminalist.
- **Karl Širok**, rojen 26. 10. 1889 v Sv. Marinu pri Gorici (pravilno: Šmartnem v Brdih, opomba avtorja) uslužbenec konzulata v Celovcu, 5. 1. 1942 ustreljen po nalogu Gestapa.
- **Danilo Zelen**, rojen 9. 7. 1907 v Trstu (pravilno: Senožečah, opomba avtorja), v začetku junija 1941 padel v spopadu s karabinjerji.
- **Egon Zabukovšek**, rojen 14. 10. 1918 v Celju, Nemeč, študent v Beogradu, prijavil se kot dobrovoljec v Wehrmachtu.
- **Mihailo Georgijevski**, rojen 10. 1. 1882 v Orelju, Rus (pravilno: Ukrajinec, opomba avtorja) šef neke ruske stranke, pisal članke proti Nemčiji.
- **Karl Pirker**, rojen 28. 6. 1896 v Gradcu, trgovski potnik.

⁵⁸ Ibidem, št. 00230 (1 list).

- **Rakek**, pomočnik komisarja obmejne policije; 14. 9. 1924–22. 1. 1925;
- **Jesenice**, pomočnik in komisar obmejne policije; 22. 1. 1925–23. 11. 1930;
- **Beograd**, sekretar, svetovalec in policijski (piše: politični, opomba avtorja) inšpektor MNZ; 23. 11. 1930–24. 9. 1932;
- **Ljubljana**, policijski inšpektor uprave Dravske banovine; 24. 9. 1932–10. 7. 1933;
- **Sarajevo**, policijski inšpektor banske uprave; 10. 8.–29. 9. 1933 (ni prišel v Sarajevo);
- **Beograd**, svetovalec in policijski inšpektor MNZ; 29. 9. 1933–16. 10. 1938;
- **Novi Sad**, načelnik upravnega oddelka banske uprave; 16. 10. 1938–14. 4. 1939;
- **Beograd**, policijski inšpektor MNZ – vodja UJKE; 14. 4. 1939–9. 7. 1940;
- **Skopje**, policijski inšpektor Vardarske banske uprave (premeščen po zahtevi nemške diplomacije, ni odšel v Skopje, ker je bil poklican v **Djakovico** na 6-mesečno vojaško vajo: julij–december 1940);
- **Beograd**, policijski inšpektor MNZ – na bolniški; december 1940–april 1941;
- **Nemčija**, vojni ujetnik, tolmač v taboriščni bolnišnici; 22. 4. 1941–16. 4. 1945;
- **Beograd**, pomočnik kulturno-prosvetnega referenta SKPD Franca Rozmana; maj 1945–18. 6. 1946;
- **Izola**, uslužbenec v centrali tovarne ribjih konzerv; junij 1946 do upokojitve 1952.

8. Zaslisanje: Anton Batagelj, Koper (Udba)⁶¹

Koper, 25. 7. 1947

ZASLIŠANJE:

- Kot obmejni komisar policije je najprej sodeloval pri ilegalnem pošiljanju časopisov in knjig v Julijsko krajino, potem pa je tudi organiziral obveščevalno delovanje – zbiranje vojaških, političnih in gospodarskih podatkov v Italiji. Formiral je sodelavsko mrežo – sodelavce je pridobival na podlagi predanosti in patriotizma. Sodelavce je kontaktiral osebno ali pa prek posrednikov – rezidentov.
- Na Jesenicah je imel naslednje sodelavce: **dr. Cvetek** (potem odšel v Beograd), **dr. Jož** (verjetno Jože Pintbah, opomba avtorja), **Uršič Franc**, železničar na Jesenicah, **Cvitar** (verjetno Zwitter Vinko, iz Šentjakoba v Rožu, opomba avtorja) **Borovnik Sebastijan** iz Borovelj in **prof. Groban Franc** iz Ziljske doline.

Rezidenti in njihovi sodelavci so bili:

- **Bizjak Franc** iz Vrhpolja pri Vipavi je pokrival sektor Baška grapa–Tolmin–Cerkno, njegovi sodelavci pa so bili sodelavce:
- **Torkar Julče** (Julij, opomba avtorja) iz Podbrda, lesni trgovec, je imel sodelavce: **Majnik Ivana**, učitelj iz Podbrda (padel v NOB), **Bevk Slavka** (sedaj načelnik PNO v Trstu);
- **Danilo** in **Franc Golob** (agronom), brata, iz Baške grape (pravilno: z Grahovega ob Bači, opomba avtorja);
- **Manfreda Anton** (verjetno Andrej, opomba avtorja), iz Kobarida;

⁶¹ Ibidem, št. I-042475 – I-042477 (3 listi).

- **Božič Darko**, iz Sv. Lucije (verjetno Božidar z Mosta na Soči), bil italijanski oficir v Rimu, posredoval izredno koristne podatke (sedaj stenograf v Ljudski skupščini v Beogradu);
- **Jug Anton**, iz Solkana, gostilničar, imel svojo mrežo (sedaj v Solkanu);
- **Rejec Albert**, emigrant v Ljubljani, poročal o političnih zadevah (sedaj tiskovni predstavnik v Ljubljani);
- **Bizjak Peter**, iz Kranjske Gore, orožnik, je pokrival sektor Vršič–Trenta–Planica. Izredno sposoben, pa je pozneje prevzel Batageljeve sodelavce;
- **Dr. Forsker Julij**, iz Celovca, je pokrival sektor na Koroškem v Avstriji (sodelavcev ni navedel).
- Leta 1924 ga je major **Andrejka Viktor**, načelnik ObC VKJ v Ljubljani premestil v Rakek z nalogo, da vzpostavi sodelavsko mrežo proti hrvaški Istri (obmejni komisarji so bili funkcionalno vezani na ObC VKJ, opomba avtorja). Mrežo na Jesenicah predal orožniku **Bizjak Petru**. V Postojni izbral za rezidenta **Kebec Jožeta** (pozneje bil ubit na meji – verjetno je šlo za **Kukec Josipa**, opomba avtorja).
- Leta 1926 se je vrnil na Jesenice in je za rezidenta v Avstriji izbral **dr. Mirošiča**, konzularnega uslužbenca v Celovcu.
- Leta 1930 so ga Italijani na procesu v Trstu osumili obveščevalnega delovanja, pa je bil premeščen v Beograd. Verjetno ga je izdal **Bevk Slavko**.
- V Beogradu pristopil v Zvezo primorskih emigrantov, katere sekretar je bil njegov sodelavec **Rejec Albert**.
- Organiziral je obveščevalni in propagandni kanal proti Primorski. Obveščevalnega je vodil Rejec Albert prek dveh podcentrov – v Ljubljani (vodil **Danilo Zelen**) in v Zagrebu (vodil **Storja Ivo**).
- Vodja propagandnega kanala je bil **dr. Lavo Čermelj** (sedaj v MZZ v Beogradu).
- Danilo Zelen je poleg obveščevalne imel tudi nalogo organiziranja mladine na Primorskem. Za svoje delovanje je odgovarjal majorju **Branku Plhaku**, načelniku ObC v Ljubljani.
- Leta 1932 je poslan v Ljubljano zaradi problemov okrog sojenja 120 članom štajerske domovinske zveze. Na zahtevo bana **dr. Draga Marušiča** je ostal na službi v Ljubljani.
- Leta 1934 se je vrnil v Beograd in bil 1938 poslan v Novi Sad.
- Leta 1940 je v Beograd, po nalogu ministra Milhadžića, postal vodja posebnega oddelka – UJKA za kontrolo tujih diplomatov v Beogradu.
- **Potočnik Ela**, sekretarka, mu je priskrbela tajno stanovanje (sedaj v Ljubljani pri sindikatih).
- Glavni sodelavec je bil **češki polkovnik Hieke**.

Med svojim službovanjem je odkril naslednje **tuje agente**:

- **Odlukar Karlo**, Zabovci – Avstrija, nemški agent;
- **Bolarič** (verjetno Volarič, opomba avtorja), ženska, Kobarid, agentka OVRE;
- **Peter Grassi**, lesni trgovec v Gorici, italijanski agent;
- **Desanti**, Podbrdo, italijanski agent (pozneje diplomat v Beogradu).

Ni sodeloval z britansko obveščevalno službo.

V letih 1941–1945 je bil v nemškem vojnem ujetništvu.

9. Zaslisanje: Fabijan in Iz referata o strukturi jugoslovanske OS⁶²

Zaslišanja – izjave, 8. 4. 1947

Kraj: ?

Fabijan (pravilno Fabjan, opomba avtorja) **Anton** – 8. 4. 1948:

- Batagelj je postavil **Rejec Alberta** za šefa obveščevalne mreže v Julijski krajini, ki je imel kot rezidenta **Šorli Feliksa**, čevljarja iz Volč pri Tolminu (pravilno: iz Tolmina, opomba avtorja).

Referat UDV o strukturi jugoslovanske OS:

- Rejec Alberta - Bertija je zamenjal **Jelinčič Zdravko** (verjetno: Zorko, opomba avtorja), ki je tudi prevzel mrežo sodelavcev.
- Rezident **Šorli Feliks - Srečko**, član organizacije »Svoboda ali smrt« je imel naslednje sodelavce:
- **Sivec**, učitelj v Čezsoči (sedaj v Ljubljani),
- **Fortunat** iz Volč (padel v NOB),
- **Majnik** iz Volč (padel v NOB),
- **Jelinčič Zdravko** (verjetno: Zorko, opomba avtorja), sedaj v PNO v Trstu,
- **Torkar Julij**,
- **Godnič Just**, Kranj,
- **Rutar Jakob** iz Tolmina (glavni za sabotaže),
- **Lužnik Jernej**, Batageljev kurir,
- **Adam** (verjetno Sardoč ali Angeli, opomba avtorja) v Parizu (sedaj v Trstu).

10. Zaslisanja - izjave: Slekovec, Rejec, Ujčič in drugi⁶³

Drago Slekovec – 10. 1. 1949:

- **Batagelj** je bil v vodstvu organizacije primorskih emigrantov v Beogradu (sedaj v Beogradu).

Albert Rejec – brez datuma:

- Vrnil se je (aprila 1941 iz Bosne, opomba avtorja) v Beograd k prijatelju **Batagelju**, vendar je moral stanovanje zapustiti, ker je tudi Batagelja iskal Gestapo, ne vedoč, da je v nemškem ujetništvu.

Marjan Ujčič – na Gestapu, 20. 5. 1941:

- Delal v istem uradu kot brat **Franjo in Batagelj Anton**.
- Julija 1940 nam je minister **Milhadžić** povedal, da so Nemci protestirali zaradi sabotaž v Avstriji, že 18. 7. 1940 pa je bila vsa trojica premeščena – Marjan v

⁶² Ibidem, brez oznak (2 lista).

⁶³ Ibidem, št. 00248 in 00249 (2 lista).

Sarajevo, brat Franjo v Banjaluko in Batagelj v Skopje (poklican na vojaške vaje in ni odšel v Skopje).

- **Albert Rejec**, naš skupni znanec, je bil glavni sodelavec **Čolakovića (?)**.

Fabijan Anton – 8. 4. 1947 v Ajdovščini:

- Leta 1920 ga je **Batagelj Anton** postavil za policijskega komisarja v Bohinjski Bistrici.
- **Torkar Julij** iz Podboršta (pravilno: Podbrda, opomba avtorja), postavljen za pomočnika (sedaj v Lescah).
- Batagelj je **Alberta Rejca** postavil za šefa obveščevalcev v Julijski krajini.
- Za Batagelja sta delala tudi **Bizjak** z Grahovega (verjetno iz Klavž, opomba avtorja) in **Jelinčič Zdravko** (verjetno Zorko, opomba avtorja).
- Batagelj je imel za specialne naloge **tri sestre Hrast** iz Kobarida: **Zora Hrast** je delala proti Italiji (pridobila italijanskega majorja, šefa obveščevalne in protiobveščevalne službe v Gorici, ki je delal za Jugoslavijo – za denar), druga sestra je delala proti Avstriji in tretja na Balkanu!

Priloge:

1) Bizjak, Peter - Skala (1896–1971), policist, tigrovec, Kranjska Gora.

Bizjak Peter - Skala, policist pri obmejnem komisariatu na Jesenicah, tigrovec, je bival v Kranjski Gori. Leta 1926–27 je začel sodelovati v ilegalni organizaciji TIGR. Bil je izredno prizadeven in vesten. Sodeloval je z obmejnim komisarjem na Jesenicah **Tonetom Batageljem**. Bizjak je od njega prejemal literaturo in pošto, jo nato med službo nosil v Bohinjsko Bistrico, jo predajal **Francu Bizjaku**, postajnemu načelniku, včasih tudi na Baško sedlo ter predajal kurirju **Mihu Bizjaku** z Bače. Kot kurirji so tudi sodelovali železničarji **Jože Medja**, **Peter Belingar** in **Janko Tomažič**, ki so med službo na vlaku iz Bohinjske Bistrice do Podbrda oddajali pošto **Juliju Torkarju**, ki je imel trgovino v Podbrdu.

Drzno je bilo početje Bizjaka - Skale, ko je včasih vodil kurirje–tigrovce v Ljubljano kot aretirance na sestanke v hotel Soča, da bi kurirji ne imeli preglavic s policijo. Naslednjega dne po sestanku in prenočitvi v hotelu Soča jih je prav tako kot aretirance vodil iz Ljubljane nazaj na Jesenice.

Bizjakov pomočnik je bil orožnik **Anton Fabjan** iz Branika. Pokrivala sta obsežno področje od Porezna do Jalovca nad Trento. Mnogo slovenske literature sta spravila v Kanalsko dolino, v Čezsoči pa predajala **Francu Kavsu**, **Ferdinandu Kravanji**, **Ivanu Ivančiču** in drugim.

Bizjak je s komisarjem Tonetom Batageljem sodeloval pri begu s Primorske mnogih slovenskih in italijanskih antifašistov. Med drugim je Bizjak peljal v Avstrijo tudi voditelja tržaških komunistov **Ivana Regenta**.

Bizjak je bil upokojen krajem leta 1940, ko je bilo odkrito njegovo sodelovanje s tigrovci. Takoj aprila 1941 so ga Nemci zaprli in zasliševali v Celovcu, nazadnje pa so ga kot italijanskega državljana poslali v Trst. Italijani so ga poslali v Ljubljano, kjer ga je slovenska politična policija izročila Gestapu v Celovcu, vendar mu niso dokazali nobene obtožbe. Vrnil se je v Kranjsko Goro. Ker je bil brez sredstev je odšel po živež k ženinim staršem na Štajersko, kjer pa so ga gestapovci ponovno zaprli. Šele pred koncem vojne se je rešil zaporov in je v Kranjski Gori vse do svoje smrti živel v bedi in hudo razočaran.

Vir: PSBL, Tone Rutar.

2) **Karel Širok (1889–1942), učitelj, pesnik in pisatelj – tigrovec, konzularni uslužbenec in tajni sodelavec ObC VKJ v Ljubljani.**



Karel Širok
(Vir: Google, Slika)

Leta 1909 je končal učiteljske v Kopru in poučeval v Trstu vse do leta 1925, ko ga je fašistična oblast odpustila. Zatekel se je v Slovenijo. Nekaj časa je poučeval v Črnomlju, nato pa je vstopil v diplomatsko-konzularno službo. Bil je uslužbenec na konzulatu v Trstu (1926–1929) in Celovcu (1929–1938).

V Celovcu je bil rezident vojaške obveščevalne službe na neposredni zvezi z ObC VKJ v Ljubljani. Prijateljske stike je imel tudi z **Tonetom Batageljem**, obmejnim komisarjem policije na Jesenicah. Bil je član organizacije TIGR in je tudi sodeloval v raznih akcijah v Avstriji. Gestapo iz Celovca ga je 11. 6. 1940 aretirala suma, da je sodeloval pri sabotažnih akcijah, ko je navezal stike z dvema gestapovskima sodelavcema. Po treh mesecih so ga izgnali iz Avstrije, pa je učiteljeval v Ljubljani. Ob napadu na Jugoslavijo se je umaknil v Sarajevo, verjetno k znancem majorja Slekovca, vendar se je kmalu vrnil v Ljubljano. Italijanska Ovrha ga je 2. 6. 1941 ponovno aretirala in poslala v Trst, vendar je bil 1. 7. 1941 izročen Gestapu v Celovcu, kjer so ga na tajnem procesu obsodili na smrt. Ustreljen je bil kot talec 5. 1. 1942 v Dragi pri Begunjah.

Vir: PSBL

VOJSKA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

(Kratek zgodovinski presek, vojaška prisega)

Vojska Kraljevine Jugoslavije je nastala 1. 12. 1918 razglasitvijo Kraljevine SHS/Jugoslavije, obstajati pa je prenehala po nemškem napadu 6. aprila 1941 (pri aktu kapitulacije je sodeloval tudi podpolkovnik Drago Slekovec).

Sestav vojska je bil klasičen: kopenska vojska je štela okrog 700.000 vojakov, razporejenih v 28 pehotnih in 3 konjeniške divizije; vojno letalstvo je imelo 460 letal, nekaj modernih; vojna mornarica pa 1 križarko, 4 moderne rušilce, 4 podmornice in ostale plovne enote ter 150 pomorskih letal. Glavna slabost vojske je bila slaba motorizacija in pomanjkanje moderne opreme. Premik enot je bil odvisen od konjske in volovske vprege.

Okostje VKJ je tvorila stara srbska vojska, s tem da je bila pehotna divizija še močnejša, saj je štela 29.000 vojakov. Poleg 3.500 srbskih častnikov je bilo v VKJ vključenih okrog 2.500 avstro-ogrskih častnikov. Med njimi so bili poročnik fregate Vladimir Andoljšek, pehotna poročnika Vladimir Vauhnik in Drago Slekovec ter generalštabni major Viktor Andrejka, že izkušen obveščevalni častnik.

Vrhovni poveljnik je bil kralj Aleksandar, pozneje kralj Petar II. Operativno je vojsko vodil glavni GŠ s sedežem v Beogradu. Zadnji vojni minster je bil Bogoljub Ilić, zadnji načelnik GŠ pa armadni general Danilo Kalafatović.

Zaradi upravne razdelitve Jugoslavije na banovine je bila tudi vojska teritorialno razdeljena na (banske) divizijska območja. Tako je bilo v Sloveniji Dravsko divizijsko območje, s sedežem v Ljubljani, v katerem sta bili razporejeni Dravska in Triglavska pehotna divizija z ostalimi enotami podpore in zaledja. V vojnem času je šlo za 1. armado, ki je z 2. armado na Hrvaškem tvorila 1. skupino armad. Podoben razpored je bil na ostalem delu Jugoslavije (še dve skupini armad). Težišče je bilo na 2. skupini armad – proti Bolgariji in Albaniji.

Nemška agresija 6. 4. 1941 je bila presenečenje, čeprav je prve podatke o napadu že 28. 3. 1941 posredoval Emil Wedam, poročnik Abwehra iz Celovca, tajni sodelavec podpolkovnika Draga Slekovca.

Po aprilski kapitulaciji se je majhen del VKJ zatekel v Palestino in Egipt, pa je tako nastala Jugoslovanska vojska izven domovine, del pa je doma prešel med četnike, ki so se kasneje preimenovali v Jugoslovansko vojsko v domovini. Četniški brigadni general je bil tudi Vladimir Vauhnik, bolj znan kot vojni ataše v Berlinu.

Prisega:

Jaz, (ime in priimek), prisegam pri vsemogočnem Bogu, da bom vrhovnemu poveljniku oboroženih sil, kralju Jugoslavije Petru Drugemu, vedno in v vseh okoliščinah zvest, z vso

dušo predan in pokoren, da se bom pogumno bojeval za kralja in domovino, da nikoli in nikjer ne bom prelomil vojaške prisege in da bom ubogal vse ukaze nadrejenih starešin in jih zvesto izvrševal. Tako mi Bog pomagaj!

Viktor ANDREJKA

- generalštabni polkovnik Vojske Kraljevine Jugoslavije, prvi slovenski častnik vojaške obveščevalne službe



Viktor J. Andrejka, polkovnik, 1935
(M. Andrejka, družinski album, vir ZAL, fond 52/1)

Rod in družina

Viktor J. Andrejka je bil rojen 7. novembra 1881 v Ljubljani, takratnemu nadporočniku 17. pešpolka Jerneju Andrejki, pl. Livnogradskemu (1850–1926), doma iz vasi Dolenje, občina Rova, takratni okraj Kamnik, poznejšemu podpolkovniku avstro-ogrške vojske, pripadniku cesarske osebne garde, udeležencu okupacije Bosne in Hercegovine in prvemu slovenskemu vojaškemu pisatelju (dva snopiča *Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini* 1878).



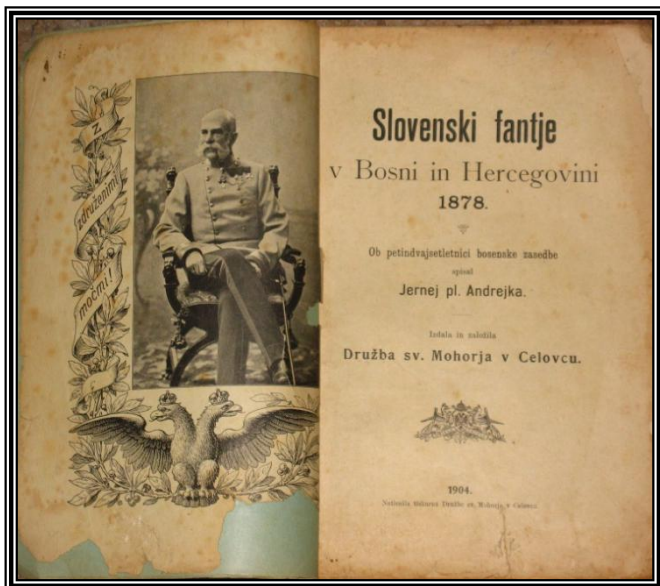
Jernej Andrejka, pl. Livnogradski, stotnik, 1898
(M. Andrejka, družinski album, vir ZAL, fond 52/13)

Po izročilu je znano, da rod Andrejka izvira po začetniku Miha Andrejko, rojenemu 1633 v Št. Vidu, ki se je oženil v Vrbo. Njegov sin Jernej Andrejka, rojen 1669 v Vrbi se je poročil v Dolenje, kjer je 1741 tudi umrl, in je začetnik rodovnega debla znane rodovine Andrejka, ki je zaslovela, ko se je v 4. kolenu rodil Jernej, gardni častnik in plemeniti Livnogradski.

Jernej je nižjo gimnazijo obiskoval v Ljubljani, kadetnico v Inomostu 1872/73, služil kot kadet pri 17. pešpolku v Tridentu in v Trstu, leta 1878 se je kot poročnik udeležil zasedbe Bosne in Hercegovine, bil 1880–1893 pri istem polku v Ljubljani in v Celovcu. Od 1. 2. 1895 do upokojitve 1. 1. 1919 je bil pri osebni cesarski gardi na Dunaju, kjer je napredoval do podpolkovnika. Leta 1901 je bil povzdignjen v plemiški stan z naslovom Livnogradski. Po upokojitvi je do svoje smrti živel na očetovi domačiji v vasi Dolenje kot gardni podpolkovnik v pokoju in častni občan.

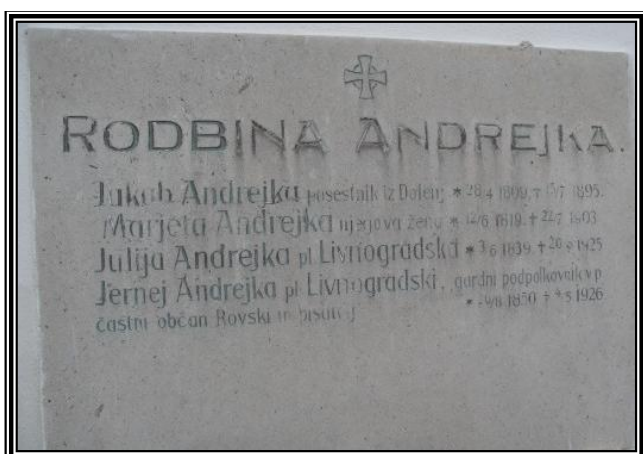
Pod psevdonimom »Dolenjski« je napisal črtice iz vojaškega življenja v Slovenskem narodu: *Nekaj o naših slovenskih junakih* (1895), *Tri dni zapored na sprednjih stražah* (1895), *Najlepši dan* (1895), *Naši fantje in Garibaldi* (1897), *Ob 25. letnici boja pri Jajcu* (1903); v Ljubljanskem zvonu: *Slovenski junak polkovnik Prieger* (1897), *Sveti večer v roparskem brlogu* (1898), *Nekaj črtic iz življenja slovenskih vojakov* (1899), *Nagli sod po*

zmagi (1899); v Slovenca: *En slov. fant za deset Turkov* (1913), *Nekaj črtic iz zgodovine Varaždinskega 16. pešpolka* (1914), *Kako je bilo pred 25 leti in kako je danes v Livnu* (1903) Ob 25. letnici bosenske zasedbe je izdal pri Mohorjevi založbi v Celovcu knjigo *Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini 1878*, ki mu je prinesla zaslužen priznanja kot prvemu slovenskemu vojaškemu pisatelju.



J. Andrejka, *Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini 1878*
(M. Andrejka, posnetek iz družinske knjižnice)

Že kot stotnik je bil večkrat odlikovan (vojni križec za zasluge 3. reda z vojno dekoracijo, srebrna medalja za vojne zasluge, srebrna medalja za pogum in medalja za prizadevno službo), pozneje pa si je prislužil še pet visokih odlikovanj in plemiški naslov Livnogradski.



Plošča na grobnici rodovine Andrejka v vasi Dolenje
(M. Andrejka, družinski album)

Jernej Andrejka je bil poročen s sestrično Julijo, hčerko strica Franca, ki je živel v Trstu. Imel je še dva sinova, Franca in Eugena (1832–1901) mornariškega častnika avstro-ogrsk

vojne mornarice, ki ga je v šematizmih mogoče najti s priimkom Andreyka. Prav tako je pod tem priimkom verjetno še drugi mornariški častnik te rodovine – Alois Andreyka, linijski poročnik in 3. častnik na fregati Adria, ki je pod poveljstvom kapetana fregate Adolfa Daufalika, sodelovala v znameniti bitki pri Visu 1866, ko je prvi znani slovenski admiral Wilhelm Tegetthoff, premagal močno italijanske floto.

Jernej in Julija sta imela dva sinova, Rudolfa in Viktorja, oba brez moških potomcev.



Gardni podpolkovnik Jernej Andreyka pl. Livnograd
(M. Andreyka, družinski album, vir ZAL, fond 52/13)

Po končani osnovni šoli je Viktor obiskoval 3 razrede nižje gimnazije v Ljubljani in Celovcu, nato pa še nižjo vojaško realko v madžarskem Kőszgu in triletno višjo vojaško realko v Hranicah na Moravskem (1896–1899).

Bil je katolik, kot častnik VKJ pa se je opredelil za Jugoslovana. Bil je zaveden Slovenec in Maistrov borec. Velja tudi za prvega slovenskega častnika vojaške obveščevalne službe.

Poleg nemškega, češkega, madžarskega in srbskega jezika je obvladal tudi italijanščino in francoščino.

Poročil se je leta 1912 z Mileno, roj. Bačić (Sušak, 1893–Ljubljana, 1987), iz ugledne sušaške družine, ki je rodila tri otroke. Hči Milica, rojena 1913, je umrla 1926, hči Vera, rojena marca 1915, je umrla 1978 in je pokopana v Ljubljani, sin Marko, rojen oktobra 1916, pa je umrl 1926. Po smrti polkovnika Viktorja 1947, pokopan v Ljubljani, se je njegova soproga, tudi priznana slikarka, poročila z Brunom Staretom (Kranj, 1886–Ljubljana, 1969), odvetnikom, bančnikom in slikarjem.



Dr. Rudolf Andrejka, 1940

(Vir: dik.si)

Starejši brat dr. Rudolf je bil znan advokat, narodnjak, gospodarski in kulturni zgodovinar, organizator turizma in alpinist. Ob prevratu 1918 je bil likvidator Narodne vlade za Slovenijo in je zaslužen, da smo dobili iz Avstrije vso dokumentacijo o našem bivanju v njej. Od leta 1920 je bil inšpektor notranjega ministrstva Kraljevine Jugoslavije, od 1936 pa načelnik statističnega oddelka tega ministrstva. Bil je tudi izredni profesor pravne fakultete v Ljubljani in predsednik Muzejskega društva Slovenije (1922–1932). Napisal je 22 knjig in 152 strokovnih člankov. Bil je poročen z Miciko Tavčar, vendar v zakonu nista imela otrok. Umrl je 19. oktobra 1948 in je pokopan v Ljubljani. ZAL hrani dragoceno gradivo dr. Rudolfa Andrejke, od koder so tudi tri fotografije (SI ZAL LJU 435, T.e. 12, A.e. 52/ 1 in 13).

Vojaška kariera v avstro-ogrski vojski 1899–1918

Kot izbrani kandidat iz častniške in tudi plemiške družine je v obdobju 1899–1902 končal znano vojno akademijo v dunajskem Novem mestu, bil 18. avgusta 1902 povišan v čin praporščaka in dodeljen na službovanje 97. pehotnemu polku v Trstu.

Ker se je že takoj v začetku službovanja izkazal kot zelo sposoben in perspektiven mlad častnik, je v obdobju 1905–1907 končal še višji tečaj na prestižni vojni šoli na Dunaju in s tem dosegel tudi rang generalštabnega častnika. Dne 31. oktobra 1907 je bil povišan v čin pehotnega poročnika.

Leta 1909 je bil kot generalštabni nadporočnik premeščen v Krakow na Poljskem in postavljen na dolžnost v poveljstvo 12. pehotne divizije, naslednje leto, 1910, pa je bil v istem rangu premeščen na dolžnost načelnika štaba 71. pehotne brigade na Reki – poveljnik je bil generalmajor Johann Salis-Sewis, divizija pa je bila podrejena 36. diviziji 18. korpusa.

1. maja 1914 je bil povišan v generalštabnega stotnika in z omenjeno brigado sodeloval v bojih na srbski, zatem pa na galicijski fronti. Po začetku vojne z Italijo je bil dodeljen vojaškemu armadnemu poveljstvu v Gradcu kot **načelnik obveščevalne službe**. Na tej dolžnosti naj bi po nalogah vrhovnega poveljstva skušal ublažiti napetosti med vojaškimi oblastmi in slovenskim prebivalstvom, ki so nastale zaradi preganjanja slovenskega življa. Tako naj bi od julija 1915 vodil akcijo na Kranjskem in Primorskem, v kateri bi pritegnil Slovence k obrambi pred morebitno italijansko invazijo. V akcijo je pritegnil celo voditelje Vseslovenske ljudske stranke, s katerimi so menda pripravili tudi načrt za ustanovitev avtonomnega ilirskega področja, vendar projekt ni bil uresničen. Ker pa je nadebudni stotnik kmalu prišel v spor s poveljnikom jugozahodne fronte, je bil leta 1916 premeščen na Cetinje. Že leta 1917 pa je bil postavljen za načelnika obveščevalnega oddelka v obveščevalni upravi generalštaba avstro-ogrške vojske na Dunaju, in je menda na tej dolžnosti precej pomagal mnogim rojakom. Dne 1. novembra 1918 je bil povišan v generalštabnega majorja.

Za svoje zasluge je prejel številna visoka odlikovanja avstro-ogrške vojske. Po poročilih *Slovenskega naroda* (1914 in 1915) je bil najprej odlikovan z vojaškim križcem 3. reda z vojno dekoracijo, zatem pa z najvišjim pohvalnim priznanjem.

Vojaška kariera v Vojski SHS – VKJ 1919–1935

Po zlomu Avstro-Ogrske ga je Narodna vlada Slovenije v Ljubljani novembra 1918 kot generalštabnega majorja dodelila poveljstvu II. vojaškega okrožja. Vsekakor se je pridružil generalu Rudolfu Maistru, vendar zaenkrat ni znano, ali je imel prej stike z zarotniško skupino tedaj majorja Maistra in ostalimi. Logično je, da so ga kolegi dobro poznali, predvsem pa so vedeli, da kot načelnik obveščevalne službe razpolaga s strateškimi podatki o zadnjih dnevih avstro-ogrške monarhije in njene vojaške sile.

V Udetovem arhivu v ARS se nahaja njegov članek z naslovom *Razvoj vojaštva in vojaških dogodkov od prevrata do danes*, objavljen 1928 v zborniku *Slovinci v desetletju*

1918–1928, ki ga je uredil dr. Josip Mal. Članek je javnosti skoraj neznan, saj ni evidentiran niti v Cobissu. V članku je prvi predstavil razvoj slovenske vojske, zelo kritično ocenil vzroke vojaškega poraza na Koroškem, predvsem nepripravljenost slovenskega vojaka, da se po končani svetovni vojni še dodatno angažira v bojih za slovensko mejo, pa tudi vpletanje politikov (deželne vlade) v vojaške odločitve (odobritev ofenzive polkovnika Bleiweisa). Pohvalil pa je zelo uspešno ofenzivo, ki jo je na Koroškem vodil general Krste Smiljanić, kakor tudi ustanovitev skupne vojske Države SHS oz. Kraljevine Jugoslavije, v kateri so se tudi Slovenci uspešno uveljavljali. Zdi se mi, da so ga nekateri nacionalistično usmerjeni zgodovinarji prav zaradi tega namerno prezrli, čudi pa tudi, da ga ni v Seručarjevi brošuri o ***Vojaških akcijah na Koroškem 1919–1920*** (Beograd, 1960). Zelo kritično ga omenja samo Lojze Ude v zborniku *Boj za severno slovensko mejo 1918–1919* (Maribor, 1977).

Kot odličen poznavalec takratnega vojaško-političnega položaja je slovensko deželno vlado nagovoril, da je 1. januarja 1919 sestavila delegacijo v sestavi Fran Smodej, duhovnik, Viktor Andrejka, generalštabni major in Franc Grafenauer, zgodovinar, ki se je v Gradcu od 6. do 22. januarja 1919 dogovarjala z Avstrijo o sklenitvi premirja. Osebne beležke majorja Andrejka in zapisnik pogovorov se nahajajo v Udetom arhivu (škatla 48) v ARS.

Pozneje je kot vodja slovenske delegacije, v kateri sta bila tudi njegov brat dr. Rudolf Andrejka in major Alojz Markovič, prisostvoval italijanski zasedbi Gorice in Primorske, seveda po navodilih Jugoslovanskega kluba, ki je zavzel stališče, da se župani zasedbi ne upirajo, pač pa naj proti njej samo protestirajo.

V vojsko Države SHS oz. Kraljevine Jugoslavije je bil uradno sprejet 30. junija 1919 s činom generalštabnega majorja, vendar brez naslova plemeniti, ki ga je sicer podedoval po očetu.

Po oblikovanju Poveljstva dravske divizije je major Viktor Andrejka kot poveljnik 7. dravskega polka sodeloval v znani in uspešni ofenzivi pod poveljstvom divizijskega generala Krsta Smiljanića in si 11. aprila 1920 prislužil prestižno odlikovanje red belega orla z meči 4. stopnje. Kasneje je bil postavljen za pomočnika in načelnika štaba Dravske divizije, vendar je že leta **1920 prešel v vojaško obveščevalno službo**.

Kot izobražen in usposobljen obveščevalni častnik avstro-ogrsko vojske je v obdobju 1920–1922 v obveščevalni upravi generalštaba VKJ sodeloval pri formiranju obveščevalne službe vojske Države SHS in Kraljevine Jugoslavije s polno podporo divizijskega generala Petra Markovića, takratnega načelnika obveščevalnega oddelka Glavnega generalštaba VKJ. Leta 1922 pa je bil postavljen za **načelnika prikritega centra ofenzivne vojaške obveščevalne službe proti Italiji in Avstriji s sedežem v Ljubljani**. Tako je dejansko postal prvi slovenski obveščevalni častnik in obenem tudi vodja ofenzivne vojaške obveščevalne službe. Na tej dolžnosti je ostal vse do svoje upokojitve, 1932. leta.

V čin podpolkovnika je bil povišan 17. decembra 1923 po posebni prošnji, ki jo je posredoval vojnemu ministru. Namreč, po ponovni prošnji z dne 24. novembra 1923 je bilo odločeno, da je v posebnih službah možno napredovati tudi brez obveznega (polletnega) stažiranja na dolžnosti poveljnika bataljona. V čin polkovnika je bil povišan 1. aprila 1928.

Medtem je za uspešno opravljanje službenih dolžnosti prejel dve odlikovanji, in to: 22. oktobra 1922 red sv. Save 5. stopnje in nazadnje dne 25. januarja 1928 še red belega orla 5. stopnje.

Z odlokom ministra za vojsko in mornarico z dne 22. julija 1930 je bil spoznan kot nesposoben za terensko službo, sposoben pa za pisarniško službo, nato pa je bil 23. maja 1932 upokojen in postavljen v rezervo kot pehotni polkovnik. Seveda, upokojen je bil na zahtevo italijanske diplomacije, ker je organiziral in podpiral akcije orjunašem in tigrovcev (omenje na prvem tržaškem procesu 1930).

V aprilski vojni 1941 je bil reaktiviran in je bil nazadnje zastopnik poveljnika Dravskega divizijskega območja in zadnjih vojaških enot, ki so zapuščale Ljubljano. Ban Dravske banovine, dr. Marko Natlačen, je njega in generala Dragišo Pandurovića, poveljnika Triglavske divizije, prosil, naj vojska pri umiku ne ruši mostov in ostalih objektov. Polkovnik Andrejka je tako 10. aprila obvestil bana Natlačena, da ima nalogo zažgati tudi vojaško skladišče, v katerem je okrog sto vagonov moke. Natlačen mu je svetoval, naj tega ne stori in prepusti vse zaloge mestni občini ljubljanski, ki je čutila pomanjkanje prehrabnenih proizvodov. Polkovnik Andrejka je tako opustil izvršitev naloge in se povezal z ljubljanskim županom dr. Adlešičem, ki je zatem organiziral prevoz zalog moke in hrane v mestna skladišča.

Prvi slovenski častnik vojaške obveščevalne službe (1919–1932)

Ljubljana pa tudi Bled, Maribor in Celje so že v Kraljevini Jugoslaviji veljali za nekakšna »naravna« središča delovanja obveščevalnih služb. To velja predvsem za delovanje nemške, britanske in italijanske obveščevalne službe takoj po končani prvi svetovni vojni.

V znani rekonstrukciji in analizi vojaške obveščevalne službe VKJ (v ARS II), ki so jo naredili analitiki Sdv, je med drugimi zapisano, da je pred drugo svetovno vojno v Ljubljani deloval zelo uspešen in eden najaktivnejših centrov vojaške obveščevalne službe vojske Kraljevine Jugoslavije, ki ga je formiral in vodil vse do 1932. leta polkovnik Viktor Andrejka, sicer generalštabni častnik avstro-ogrske vojske in preizkušeni pripadnik njene vojaške obveščevalne službe. Gre tudi za prvega slovenskega častnika vojaške obveščevalne službe, ki je obenem sodeloval pri oblikovanju vojaške obveščevalne službe na novo formirane vojske Države SHS oz. Kraljevine Jugoslavije, predvsem pa kot načelnik prvega vojaško-obveščevalnega centra Dravskega divizijskega območja v Ljubljani.

Takratni načelnik oddelka vojaške obveščevalne službe Glavnega generalštaba srbske oz. vojske Države SHS, pozneje Kraljevine Jugoslavije, divizijski general Petar Marković, je naredil odlično potezo, da je strokovno izkušenega obveščevalnega strokovnjaka avstro-ogrske vojske, pa še celo generalštabnega majorja Viktorja Andrejko, poklical sredi leta 1920 v Beograd in ga postavil za načelnika ofenzivnega obveščevalnega sektorja. Namreč, major Andrejka je poleg odličnega poznavanja vseh sosednjih vojska, posebno potencialnih nasprotnikov Kraljevine Jugoslavije, obvladal tudi številne tuje jezike in je tako v novo ustanovljeno in organizirano vojaško obveščevalno službo vnesel vse tiste

organizacijske in metodološke prvine, ki so tedaj odlikovale predvsem nemško in francosko vojaško obveščevalno službo.

Po opravljenih nalogah v obveščevalnem oddelku Glavnega generalštaba v Beogradu se je generalštabni major Andrejka že sredi leta 1922 vrnil v Ljubljano in v kratkem času organiziral dobro prikrit center vojaške obveščevalne službe, ki je formacijsko sicer pripadal Poveljstvu Dravskega divizijskega območja, dejansko pa je šlo za najbolj izpostavljen ofenzivni center vojaške obveščevalne službe VKJ. Ljubljanski center vojaške obveščevalne službe je bil prvenstveno usmerjen proti Italiji in Nemčiji (Avstriji). Zato je tudi razumljivo, da je bila prav proti tema dvema državama organizirana najbolj široka in tudi kvalitetna mreža tajnih obveščevalnih agentov, tudi iz vrst tigrovcev.

Zdi se mi, da je prav zaradi dvojnih nalog, obveščevalnih in diverzantskih, kakršne so tigrovci tudi samovoljno izvajali, italijanska protiobveščevalna služba okrog leta 1928 odkrila obveščevalne mreže v Trstu in Gorici, ki so bile neposredno povezane z obveščevalnim centrom v Ljubljani. Zato je moral takrat že generalštabni polkovnik Viktor Andrejka odstopiti, da ne bi onemogočil nadaljnje delovanja tega obveščevalnega centra. Ker je **Danilo Zelen**, vojaški vodja organizacije TIGR povezoval delovanje goriške in tržaške skupine tigrovcev z Ljubljano, je bil tudi neposredno povezan z ljubljanskim in sušaškim obveščevalnim centrom.

Anton Batagelj, doma iz Šturij pri Ajdovščini, je bil leta 1923 postavljen za načelnika obmejnega komisariata na Jesenicah. Šlo je za izpostavljene urade, ki so bili ustanovljeni v času, ko je bil policijski minister v Beogradu dr. Anton Korošec, sicer vodja Slovenske ljudske stranke. In prav Batagelj je že od leta 1924 aktivno sodeloval z majorjem Andrejkom, predvsem pa je v svoje delovanje vključil številne primorske rojake, med njimi tudi najbolj aktivne tigrovce (izdaja prepustnic, omogočanje ilegalnih prehodov tigrovskih kurirjev, prenos propagandnega in sabotažnega materiala). Kasneje je bil Batagelj vodja Ujke – posebnega urada jugoslovanske protiobveščevalne službe v Beogradu. Velja še dodati, da je bil tudi Viktorjev brat dr. Rudolf Batageljev znanec, saj je bil visoki uradnik policijskega ministrstva v Beogradu.

Zaradi delovanja tigrovcev na Primorskem je italijanska Ovla – politična policija, s široko mrežo ovaduhov in vohunov, okrepila delovanje, vendar kljub množičnemu terorju ni uspela zlomiti upornih Primorcev. V začetku 1928 so preko ovaduha italijanskega konzulata v Ljubljani uspeli odkriti močne tigrovske organizacije v Gorici in Trstu, pa so sledili znani procesi. Zaradi sodelovanja z ljubljanskim centrom vojaške obveščevalne službe so bili v Trstu poleg Antona Batagelja obtoženi (in dejavnost dokazana) Slavko Bevk, Andrej Manfreda in Ivan Lenardič. Ostalim vohunstva niso dokazali. Vse to je privedlo do tega, da je moral polkovnik Viktor Andrejka, kot dejanski organizator dotedanjega tigrovskega sodelovanja, zaradi interesov službe sredi leta 1932 tudi odstopiti.

Celotno delovanje ljubljanskega centra vojaške obveščevalne VKJ v obdobju 1922–1941 bi veljalo podrobneje raziskati in obdelati, saj je za to dovolj dokumentov v domačih in tujih vojaških arhivih. Fragmentarno se je mnogih epizod lotila dr. Jerca Vodušek Starič v knjigi *Slovenski špijoni in Soe 1938–1942* (Ljubljana, 2002), pa nekatere, ki so povezane s polkovnikom Viktorjem Andrejko, tudi navajam.

Nedvomno bo držalo, da je major Andrejka, takoj ko je leta 1922 v Ljubljani organiziral center vojaške obveščevalne službe, ki je bil prvenstveno ofenzivno naravnani proti obema sosednjima državama – Italiji in Avstriji, poiskal tudi zaveznike. Med prvimi so tako bili Francozi, stari sovražniki Italije, konkretno predstavniki francoskega konzulata, ki je bil ustanovljen v Ljubljani že leta 1921. Ker je major Andrejka znal tudi francoščino, je prav gotovo dobro vedel, kaj lahko dobi od prekaljenih francoskih obveščevalcev – konzulov, ki so se menjali. Pomembno vlogo pa so imeli tudi lektorji (francoski in drugi), sicer dobro prikriti obveščevalci.

Enako velja tudi za ostale konzulate, ki so obstajali v Ljubljani, zlasti za britanskega, pa tudi za tiste, ki so bili v sosednjem Zagrebu. Ker pa je šlo tudi za ofenzivno usmerjenost ljubljanskega centra vojaške obveščevalne službe, je prav gotovo, da je center izkoristil vse možnosti za protiobveščevalni vdor v italijanski in avstrijski konzulat v Ljubljani. Tudi češki.

Ne smemo zanemariti dejstva, da so se vojaški obveščevalci povezovali z različnimi domoljubnimi in polvojaškimi organizacijami, društvi in strankami, saj so le tako prišli v stik z vojaško izobraženimi kadri, ki so bili tudi najbolj uporabni za zbiranje vojaško-obveščevalnih podatkov. Novi načelnik vojaškega obveščevalnega centra je tudi dodobra izkoristil splošno protifašistično in protinacistično razpoloženje zlasti Primorcev, in se je tako naslonil na domoljubne organizacije ali stranke in njihove voditelje.

Gre predvsem za prvo nacionalistično organizacijo Orjuno – Organizacijo jugoslovanskih nacionalistov, ki je bila 1922 preoblikovana iz dalmatinske mladinske organizacije in se je hitro širila po vseh delih nove države. Slovenski vodje, ing. **Marko Kranjc** in ostali, so imeli že od vsega začetke neposredne stike z načelnikom centra in preko njega menda dobivali tudi orožje.

Posebno mesto so imele tudi razne druge organizacije, kot so **Narodna odbrana**, sicer stara srbska polvojaška organizacija, ki jo je v Slovenji vodil dr. Josip Cepuder, **Branibor** (vodja ing. Janko Mačkovšek), **Tabor**, strelske družine, pozneje, po prepovedi 1928, pa tudi organizacije sokolov in orlov. V arhivu VKJ so ohranjeni dokumenti ne samo o medsebojnih stikih teh organizacij z vojaškimi (obveščevalnimi) organi, temveč tudi sezname posameznih organizacij, ki so obveščevalcem služili predvsem za izbor tajnih sodelavcev.

Kot sem že omenil, je tigrovska organizacija na Primorskem »padla« v Ljubljani, saj je ovaduh italijanskega konzulata izvedel za dokaj nekontrolirano delovanje pristašev Orjune. Ti so imeli celo posebno obveščevalno skupino, ki jo je vodil **Jože Kukec**, in se je direktno sporazumevala z Andrejko, ta pa je določene podatke posredoval tudi francoski in češki obveščevalni službi.

Andrejka je vzdrževal tudi stike s posamezniki na pomembnih položajih v policijski in diplomatski službi. Omenil sem že Antona Batagelja, načelnika obmejnega komisariata na Jesenicah, da ne omenjam drugih (Maribor). Vzdrževal pa je stike z znanci, ki so odhajali v diplomatsko službo. Med njimi naj spomnim samo na **dr. Janka Pretnarja**, znanega jezikoslovca in podpornika orjunašev, ki je pred letom 1930 odšel na veleposlaništvo v Prago.

Zdi se mi tudi povsem logično, da se je center vojaške obveščevalne službe v Ljubljani, ki je imel tudi sekcijo za protiobveščevalno delo, ukvarjal tudi s kontrolo in vdori v tuja konzularna predstavništva v Ljubljani. Znan je npr. vdor orjunašev v pisarno italijanskega generalnega konzula Gavottija na Erjavčevi cesti (pridobili so kuharico, prepisovali dokumente in podobno), ki naj bi ga organiziral francoski konzulat. Po mojem je šlo za dobro načrtovano akcijo Andrejkovega vojaško-obveščevalnega centra, ki je vzdrževal tesne zveze s slovenskim vodstvom Orjune. Dejansko je šlo za vrhunski dosežek vsake protiobveščevalne organizacije, ki zahteva temeljite priprave in strokovno vodenje, saj podobne akcije ne more izvesti neka strankarska skupina. Namreč, po tajnem vstopu v konzulat so tudi s ponarejenim ključem odprli glavni sef, kjer so našli seznam 15 agentov v Ljubljani, ki so aktivno delali za italijansko vojaško-obveščevalno službo in politično policijo – Ovro. Glavni med njimi naj bi bil neki Perić, ki so ga jezni orjunaši takoj zatem leta 1928 likvidirali kar na cesti. V zvezi s tem naj bi francoska vlada celo posredovala, da se Italijanom prepove takšno obveščevalno delovanje in odpokliče ne samo generalnega konzula Gavottija v Ljubljani, temveč tudi italijanskega ambasadorja Bodrera v Beogradu, sicer osebnega prijatelja kralja Aleksandra.

V svoji knjigi *Balkanski vojaški poligon* (Ljubljana, 1998) sem predstavil podatek iz arhivov Kos JLA, da je imel glavne zveze s tigrovci center vojaške obveščevalne službe VKJ na Sušaku, zlasti njegov načelnik, major **Drago Slekovec**, ki so ga Nemci leta 1941 ujeli. Kot sodelavec tega centra se omenja tudi Danilo Zelen. Poleg tega je ing. Vladimir Feller iz Zagreba, sodelavec sušaškega centra, kasneje vodil del tigrovcev in izvrševal naloge britanske obveščevalne službe. Nazadnje pa se je povezal z znano britansko obveščevalno mrežo Bbz, ki sta jo iz Ljubljane vodila major **Ante Anić**, bivši obmejni komisar v Mariboru, in polkovnik **Vladimir Vauhnik**, oba dobra znanca polkovnika Viktorja Andrejke. Navedel sem tudi, da je imel italijanski vojaški ataše svojega tajnega sodelavca celo v obveščevalnem oddelku Glavnega generalštaba VKJ, pa mu tako ni bilo težko priti do podatkov o tigrovcih – obveščevalcih in diverzantih, ki so aktivno delovali proti Italiji.

V ARS sem 10. marca 2010 pridobil dokument kvesture iz Gorice z dne 3. aprila 1928 (AS 1931/2021 str. 104), v katerem je kapetan **Adolfo Perthem** obširno poročal o »podpolkovniku Andrejka Rodolfo Vittorio«, obveščevalcu iz poveljstva Dravske divizije v Ljubljani, ki je vzdrževal številne vohunske stike z osebami iz Trsta in Gorice, neposredno in preko Antona Batagelja.

Po goriškem in tržaškem procesu proti tigrovcem leta 1930 in odstopu polkovnika Viktorja Andrejke (1932) so se tigrovci in orjunaši razšli. Tudi francoska obveščevalna služba se je leta 1935 umaknila iz Slovenije. Njeno vlogo je zatem prevzela britanska obveščevalna služba IS (lektor **Aleksander Lawrenson** na ljubljanski univerzi, pozneje vicekonzul v Zagrebu) in tudi Soe (kapetana John Evam, sicer dopisnik Reuterja, in William Stuart), pa tudi sodelovanje z vojaško obveščevalno službo VKJ, ki je tigrovce tudi množično uporabljala za obveščevalno-diverzantske naloge proti Italiji.

Kasneje naj bi tigrovce pri ljubljanskem centru vojaške obveščevalne službe zastopala prof. Ivan Rudolf - Učenikov iz Trsta, tudi agent IS, in Anton Lipnik.

Polkovnik Viktor Andrejka je bil uradno upokojen 23. maja 1932, vendar menim, da je bil dejansko odstavljen (zamenjan) že 30. julija 1930, ko je bil »uradno« razglašen kot »nesposoben za terensko službo, sposoben za pisarniško«, in je potem dve leti usmerjal svojega naslednika.

To je bil kapetan, pozneje podpolkovnik, **Branko Plhak**, lažno ime Andrejčič, rojen 1898 v Žalcu, češke narodnosti, poročen s Črnogorko Danico, brez otrok, prijavljen v Ljubljani, na Streliški 22. Imel je uradni naziv »obveščevalni častnik Glavnega generalštaba VKJ«, saj sta bila obstoj in lokacija centra vojaške obveščevalne službe Dravskega divizijskega območja še nadalje prikrita. Ker se je medtem reorganizirala tudi celotna obveščevalna in protiobveščevalna dejavnost – vse niti so se namreč stekale prav v omenjenem centru, je razumljivo, da sta se povečala tudi njegova vloga in obseg dela. Tako so bili na center vezani obmejni komisariati, uprava politične policije (Anton Vrečar), poveljstvo orožništva (polkovnik Alojzij Barle, 1940) in tudi odsek za javno varnost banske uprave (Anton Batagelj, Franjo Čermak). Njegov center, imenovan kar »Plhakov center«, so nemški obveščevalci odkrili že 1939 in ga imeli za zelo uspešnega. Dejansko je center dosegel odlične rezultate šele s prihodom novega načelnika – podpolkovnika Draga Slekovca, ki je veljal za enega od najboljših slovenskih vojaških obveščevalcev, saj so njegove agente gestapovci odkrili šele leta 1944, nekaj pa tudi Udba v povojnem času. Njegova pomočnika sta bila kapetan Lesjak in Ilovar, ki sta po kapitulaciji VKJ pristopila k četnikom in Italijanom.

V ljubljanskem centru vojaške obveščevalne službe so svoje znanje in izkušnje preverjali naslednji častniki: podpolkovnika Jaklič in Vladimir Simončič, majorji Mirko Tomić (pozneje načelnik mariborskega centra, ustaši so ga aretirali 1941, zato je naredil samomor), Radovan Ulepić, Predrag Stefanović, Savo Janković (načelnik sušaškega centra), kapetana Josip Lesjak - Lampe (načelnik protiobveščevalne sekcije vojaškoobveščevalnega centra VKJ v Ljubljani, namestnik majorja Karla Novaka, poveljnika slovenskih četnikov, jeseni 1942 so ga domobranci zverinsko ubili, menda zaradi zvez s partizani) in Berto Ilovar - Kranjc (Lesjakov namestnik, pozneje pribočnik majorja Karla Novaka, tajno sodeloval in prestopil k domobrancem) in Vladimir Simončič – Goričan, ki je po osvoboditvi bil novinar revije Tovariš, itd.

Nekaj njegovih operativcev in sodelavcev sem verjetno našel tudi med pripadniki slovenskega četništva, večina pa se je pridružila britanskemu centru Bbc, ki sta ga vodila major Ante Anić in polkovnik Vladimir Vauhnik.

Med zaupnike in najbolj aktivne sodelavce »Plhakovega centra« lahko štejemo tri strankarsko-politične voditelje, in sicer: dr. Milka Brezigarja, dr. Vilka Vrhunca in ing. Janka Mačkovška, ki pa jih je k sodelovanju pritegnil že polkovnik Andrejka.

Zaradi izredne aktivnosti in tudi uspešnosti ljubljanskega obveščevalnega centra, ne samo proti Italiji, temveč tudi proti Nemčiji (primer Wedam oz. ofenzivni vdor v nemški obveščevalni center v Celovcu pa tudi dejavnost polkovnika Vladimira Vauhnik v Berlinu), so izzvali silovit nemški pritisk na vseh ravneh proti obveščevalni dejavnosti, ki se je širila iz Ljubljane. Načelnik GŠ VKJ, armadni general Petar Kosić (1940–1941), je bil agent Abwehra, pa tudi Dragi Jovanović, šef beograjske policije, agent Gestapa, sta dosegla, da je moral divizijski general Dragoslav Milosavljević, načelnik Obveščevalne

uprave GŠ VKJ, opraviti inšpekcijski pregled v Ljubljani, nato je bil podpolkovnik Phlak zamenjan in premeščen v Skopje (maja 1941 utonil pri umiku iz Soluna proti Egiptu, ko so Nemci potopili ladjo). Na njegovo mesto je bil postavljen major Drago Slekovec, prej zelo uspešen načelnik centra v Sušaku. Seveda so sledile številne spremembe, tudi kadrovske. Policija je zamenjala vodilne v obmejnih komisariatih. Major Slekovec je seveda moral pretrgati neposredne stike z britansko obveščevalno službo. Od 17. aprila 1941 je bil v nemškem ujetništvu, zasliševal ga je Gestapo in Ovra, po osvoboditvi tudi Udba. Tako ga je 1. aprila 1941 zamenjal major Predrag Stefanović, katerega so zajeli Italijani.

No, sloves uspešnosti in ofenzivnosti ljubljanskega centra vojaške obveščevalne službe VKJ je med pripadniki obveščevalnih služb še dolgo obstajal, zlasti po zaslugi polkovnika Viktorja Andrejke in tudi vseh tajnih sodelavcev, predvsem tigrovcev.

Posebna je zgodba mariborskega centra vojaške obveščevalne službe, ki sta ga od leta 1935 vodila major Mirko Tomić in njegov pomočnik major Ante Anić, ki je bil do 1939 neposredno podrejen ljubljanskemu, kasneje pa obveščevalni upravi GŠ VKJ. No, to je že posebna zgodba.

Družbenopolitična aktivnost po upokojitvi (1932–1941)

Ker se niso našli nobeni spominski zapisi, predvidevam, da se je polkovnik Viktor Andrejka še nekaj let po upokojitvi ukvarjal tudi z obveščevalnim delovanjem, saj že po naravi službe vodje vojaške obveščevalne službe niso mogli takoj prekiniti številnih stikov s svojimi viri in tajnimi sodelavci. Mislim, da je vsaj do leta 1935 pomagal tudi svojemu nasledniku na dolžnosti načelnika ljubljanskega obveščevalnega centra.

V Digitalni knjižnici Slovenije so ohranjeni časopisni članki in poročila (Slovenski narod) z raznih sestankov, iz katerih je mogoče zaključiti, da se je polkovnik Viktor Andrejka kmalu po upokojitvi vsestransko angažiral v družbenopolitičnem življenju Ljubljane pa tudi Slovenije.

Po poročilu *Slovenskega naroda* z dne 8. aprila 1935 je bil na 4. občnem zboru izvoljen za predsednika **Legije koroških borcev**; to dolžnost je opravljal vse do leta 1940, saj je julija 1939 v imenu jugoslovanskega kralja izročil Ivanu Brunskoletu, čevljarju iz Ljubljane, red Karadjordjeve zvezde z meči za zasluge na koroški fronti 1919–1920. V ARS je dokument (AS 1931/105-2, str. 382) Gestapa iz Lipnice z dne 4. marca 1940, da je bivši obveščevalec in upokojeni polkovnik Viktor Andrejka, predsednik Legije koroških borcev, njegova namestnika pa Matija Arnejič in Konrad Maček, seveda z opisom delovanja od 1936, kakor tudi o sodelovanju z Narodno odbrano in Združenjem jugoslovanskih vojnih invalidov.

Legija koroških borcev (AS 1177) je bila ustanovljena leta 1934 kot nepolitična organizacija borcev za severno slovensko mejo 1918–1919, najprej borcev iz Kranjske, pozneje pa še vseh drugih prostovoljcev, tudi Srbov in Hrvatov. Šlo je za domoljubno organizacijo, ki je vzdrževala tudi stike s koroškimi Slovenci. Sedež društva je bil najprej v Trbovljah, kasneje pa v Ljubljani. Glavni odbor je imel 15 članov, ki so volili predsednika

in nekaj namestnikov. Legija je imela 27 krajevnih organizacij in je štela okrog 10.000 članov. Glavni pečat je Legiji dajal vsekakor njen dolgoletni predsednik Viktor Andrejka, polkovnik v pokoju. Legija je nadaljevala z delom tudi po osvoboditvi od leta 1946 naprej, vendar je bila kasneje (1951) ukinjena.

Istega leta je kot mestni svetnik v Ljubljani vodil odbor za postavitve spomenika dr. Ediju Šljajmerju, zaslužnemu zdravniku in solunskemu borcu, ki je umrl 1935 in je pokopan v Ljubljani.

V Kroniki slovenskih mest je evidentirano, da je bil 16. aprila 1937 upokojeni polkovnik Viktor Andrejka izvoljen za predsednika Olepševalnega društva Ljubljane, pa tudi, da sta bila 12. aprila 1939 polkovnik v pokoju Viktor Andrejka in univ. prof. Alojz Hrovat, kot mestna svetnika, izvoljena v vodstvo ljubljanskega Aerokluba.

Nevtravno stališče in civilna služba med okupacijo (1941–1945)

O tem, zakaj se je upokojeni polkovnik Viktor Andrejka v času okupacije opredelil za **nevtravno stališče** večje skupine pripadnikov vojske Kraljevine Jugoslavije, na žalost, ni verodostojnih podatkov niti osebnih spominov. Menda je imel podporo Slovenske ljudske stranke (klerikalcev), bil je član »sveta polkovnikov« (major Novak in polkovniki Vauhnik, Peterlin in Andrejka), mestni svetnik in načelnik oskrbovalnega urada, do leta 1944 je podpiral generala Leona Rupnika, kasneje pa sta se sprla zaradi sodelovanja z Nemci. V arhivih slovenskega domobranstva in četništva ni nobenega dokaza, da bi polkovnik Viktor Andrejka sodeloval v teh kvislinških formacijah.

Iz časopisnega poročila v Slovenskem narodu z dne 15. januarja 1943 je razvidno, da je ljubljanski župan general Leon Rupnik predlagal Visokemu komisarju Ljubljanske pokrajine nov Mestni preskrbovalni urad, na čelu s predsednikom Viktorjem Andrejko, polkovnikom v pokoju, ter naslednjimi člani: Maksimilijanom Dolničarjem, kavarnarjem, dr. Josipom Hacinom, odvetnikom, Avguštinom Jankom, računskim svetnikom, dr. Josipom Krekom, primarijem, dr. Valentinom Meršolom in prof. Francem Sičem.

Velja povedati, da je bil omenjeni preskrbovalni urad s številnimi odseki življenjskega pomena za preživetje Ljubljančanov med okupacijo, saj so preko njega razdeljevali karte (nakaznice) in vse prehrabene ter druge potrebščine, tudi drva, premog in petrolej. Urad je zaposloval 33 stalnih in 102 začasna uslužbenca ter 12 začasnih delavcev.

Ker pa sem v dislociranem ARS našel ohranjene dokumente Vos na straneh 356, 357, 367, 1586, 1744, 1980, 3047, 3716, 4427, 4764, 4852, 5005, 5088, 8870, 9177 in 326/17, sem seveda podatke, ki se nanašajo na osebo »Andrejka, polkovnik, doktor«, razumel tako, da gre za oba brata Andrejka, polkovnika Viktorja in doktorja Rudolfa. Bistveno sporočilo je, da je bil dr. Rudolf Andrejka predviden za ljubljanskega župana (po končanem mandatu generala Rupnika), njegov brat **Viktor Andrejka pa celo za naslednika generala Rupnika** na položaju šefa civilne pokrajinske uprave (nameraval je odstopiti že v začetku 1945)!

Podrobnosti iz poročil posameznih vosovcev so zgodovinsko zanimive, vendar nepreverjene, in sicer:

»Rupnik je še vedno bolan. Šušlja se, da bo na njegovo župansko mesto prišel Dinko Puc, klerikalci pa forsirajo polkovnika Andrejko.« (Mesečno poročilo o nadaljevanju italijanske ofenzive, julij 1943, AS 1931/367).

»V juliju 43. vključen v »polkovniški svet«, katerega sestavljajo: major Novak, Vauhnik in Peterlin (OS Lj. 1943). Hodil je na obiske k bolnemu Rupnik Levu (OS-Lj. julija 43. mas.). Gre za karton, verjetno DOS (Državne obveščevalne službe), na katerem je izpisano Andrejka polkovnik Viktor, polkovnik, Ljubljana, Gradišče 8 (brez datuma, AS 1931/326-17).

»Doktor Andrejka naj bi bil ljubljanski župan« (1943, AS 1931/944 – verjetno gre za napako ali pa so mislili na brata dr. Rudolfa Andrejka).

»Zadnje čase (se) je začela razvijati precejšna aktivnost Bega (klerikalci), zlasti na vojaškem področju (nezaupanje v Italijane). S tem v zvezi moramo gledati tudi ... na najnovejši obisk generala (Ferdinanda) Janeža in polkovnikov (Viktorja) Andrejka in (orožniškega, Alojza) Barleta pri generalu Rupniku. Vojaška formacija bega se imenuje »Slovenska legija«, vrhovni komandant je Avgust Novak, ravnatelj Vzajemne zavarovalnice ...« (Mesečno poročilo Vos v poglavju Bega in Miha v Ljubljani, 1943, AS 1931/328-17, str. 3).

»V okviru bele garde se je osnovala nova organizacija, katero vodi polkovnik Andrejka. Ta organizacija je v najtesnejših stikih z okupatorji, neposredno z majorjem D'Amatom (o njem je že poročano s strani »Zelenca« - ing. Grünfeld), ki je menil, da bi se dalo D'Amato uporabiti, kar je pa kasneje zanikal in sedaj to ime srečamo v zvezi z bega!). Organizacija ima nalogo uničevanja partizanov. Dejanske zveze z okupatorjem ima bivši kapetan obaveštajc Lesjak. Nameravajo izposlovati vrnitev 17 oficirjev iz Gonarsa, imen še ne ve. Pač pa bi opravljali na terenu isto delo kot »Legija smrti«! Od Italijanov bodo dobili orožje in radijske postaje radi propagande proti partizanom. Kukovca (Kukovič Kazimir) je pojasnjevala, da je to le dvojna igra: uničiti do jeseni glavnega nasprotnika: partizane, spomladi pa začeti borbo proti okupatorju. V Ljubljani imajo že četo 37 ljudi ...« Poročilo za Vita Kraigherja o izjavah »Kukovce«, 1943 (AS 1931/1980).

»V okviru bega in Miha (četniki Draže Mihailovića – moja opomba) se je osnovala nova organizacija, katero vodi polkovnik Andrejka. Ta organizacija je v najtesnejših stikih z okupatorji, ki jih vzdržuje kapetan Lesjak. Ta organizacija bi na terenu opravljala isto delo kot »Legija smrti«, tj. uničevanje partizanov. ... Kapetan Lesjak je bil pod Jugoslavijo v voj. obveščevalni službi, zlasti proti Italiji (šef mu je bil polkovnik Andrejka – moja pripomba), sedaj pa je v italijanski špijonažni (protiobveščevalni) službi. ... Nam še ni popolnoma jasna ta nova organizacija, morda je to isto, kar je bilo doslej, le da prevzema Rupnikovo mesto (ki je težko bolan in najbrž ne bo več ozdravel) polkovnik Andrejka. Bomo dalje raziskovali.« Mesečno poročilo pod rubriko Miha, 1943 (AS 1931/356 in 357 str. 3 in 3).

»Rupnik je dal ostavko (8. novembra 1944) Rösenerju na mesto prezidenta in inšpektorja domobranstva. Sam je izjavil, da ne bo več dolgo sedel tu. ... Še pred Rupnikovo ostavko pa je imel z njim polkovnik Andrejka zelo oster spor, ki se je končal s tem, da mu je polkovnik Andrejka zavpil, da je osel.« V mesečnem poročilu Vos-a pod »Pokrajinska uprava«, november 1944, (AS 1931/1744).

»Pri Rupniku se opaža velika nervoznost in utrujenost. Bajе uvaja polkovnika Andrejko v posle, da bi v primeru zloma slednji prevzel posle!« (Pod zlomom vosovec navaja situacijo, da se domobranci pripravljajo »na prehod v ilegalo k četnikom – center je bil pri Sv. Trojici nad Vrhniko«, kar pa Nemci vedo in so jim zato pobrali vso težko oborožitev, tudi strojnice). V mesečnem poročilu pod DMB, 1944 (AS 1931/1588, str. 2).

Namesto zaključka

Generalštabni polkovnik Viktor J. Andrejka (1881–1947), ki izvira iz ugledne vojaške družine, tudi plemenite Livnogradske, je vsekakor zadnji slovenski častnik v vrhu vojaške obveščevalne službe avstro-ogrske vojske in obenem prvi slovenski častnik vojaške obveščevalne službe, vodja najboljšega centra vojaške obveščevalne službe VKJ v Ljubljani, ki je tudi tigrovce organizirano usmerjal v njihovi borbi za slovensko Primorsko. Bil je tudi Maistrov borec, prvi pisec zgodovine slovenske vojske in vodja Legije koroških borcev. Kot zadnji častnik VKJ, ki je zapuščal Ljubljano, je preprečil, da bi se aprila 1941 uničila skladišča hrane, zato je bil med italijansko okupacijo sredi 1943 postavljen za načelnika preskrbovalnega urada prav v Ljubljani. Ni se opredelil za nobeno vojskujočo se stran, sprejel je le dolžnost, da je bil član četverice generalštabnih častnikov v Sloveniji (major Novak, podpolkovnik Peterlin in polkovnika Vauhnik in Andrejka), tudi »Slovenske zaveze«. Ob koncu 1944 je veljal za naslednika generala Leona Rupnika na položaju prezidenta Ljubljanske pokrajinske uprave. Verjamem, da je kot izkušen vojaški obveščevalec tudi tajno sodeloval na pravi strani, podobno kot polkovnik Vauhnik (z Vorancem), torej z OF.

Vsekakor je Andrejka spadal v skupino **nevtralnih ali »poštenih častnikov« VKJ**, ki so jo vodili brigadni general **Ferdinand Janež**, orožniški polkovnik **Alojzij Barle** in generalštabni polkovnik **Viktor Andrejka**. O dejavnosti te dokaj velike skupine slovenskih častnikov in podčastnikov VKJ se je zaradi partijskega sektaštva premalo vedelo in pisalo, vendar še obstajajo dokumenti v ARS, ki osvetljujejo njihove poštene namene in domoljubno ravnanje.

Ivan Rues

- **gardni podnarednik, žrtev štajerskih partizanov in Ozne**

V začetku februarja 1943 so Nemci napadli tri skrivače v »Lisičjih jamah« izpod Kamenščaka blizu Dupleku. To so bili Jože Melaher - Zmagoslav, kasneje samozvani poveljnik štajerskih četnikov, Milko Golob - Jožko, pozneje pohorski partizan, sekretar OK KPS v Ptuju in kapetan Ozne ter Mirko Knuplež, skrivač, ki je ob tej priliki padel ko se je skušal rešiti.

Skupino skrivačev naj bi izdal Jernej Poštrak, nemško policijo oz. Gestapo pa naj bi neposredno obvestil Ivan Rues, takratni občinski tajnik v Sp. Dupleku.



Ivan Rues, občinski tajnik, Sp. Duplek, 1941

(Vir: zasebni album sorodnika)

O štajerskih četnikih je Katja Zupanič napisala diplomsko nalogo in 2004 izdala tudi knjigo z naslovom *Četništvo na Štajerskem*, sam pa sem o tem obširneje pisal v zgodovinskem Glasilo ZD Gornja Radgona, 2006, v Nedeljskem Dnevniku 2007 in na svoji spletni strani www.vojastvo_military.si

Najbolj odmeven je bil feljton v Nedeljskem Dnevniku ob koncu maja 2010 o primeru Jerneja Poštraka, katerega grob je hčerka Ljudmila Poštrak Vodusek našla po 66 letih v Avstraliji.

To so prebrali tudi znanci in člani družine Rues, ki so tako tudi zvedeli, da so verjetno prav četniki umorili Ivana Ruesa, občinskega tajnika v Sp. Dupleku.

Po izjavi podnarednika »Rada« naj bi se rešeni skrivač Milko Golob, partizan in častnik Ozne, po osvoboditvi maščeval tajniku Ivanu Ruesu, orožniku Jožetu Glonarju in splavarju Jerneju Poštraku.

Tako so, na primer, l. 1944 v Slovenski Bistrici ponoči pred očmi vseh članov družine s puškinimi kopiti ubili moža in očeta treh otrok, g. Ruesa, verjetno samo zato, ker je bil oficir bivše kraljeve garde Jugoslavije. Starejšo hčerko pa so do golega obrili... Gospa Rues je po tem strašnem dogodku zbežala z otroki k svoji sestri v Jarenino. Leta 1945 pa so prišli ponjo in po starejšo hčer Heleno in ju odpeljali v neko klet, kjer so že bili zaprti Weingerlovi iz Pesnice. Potem jih nikoli več nihče ni videl.

Večer, Vaši odmevi, 2006

(Vir: članek D. Petrovič, Maribor)

V pismu Večeru je leta 2006 Danijela Petrovič iz Maribora, bivša interniranka iz Šterntala, današnje Kidričevo, dejansko prva javno opozorila na grozovit zločin nad Ivanom Ruesom, ko so ga 1944 v Slovenski Bistrici (dejansko v Sp. Dupleku) pobili s puškinimi kopiti pred očmi cele družine, kasneje, po osvoboditvi pa so oznovci likvidirali še njegovo soprogo Marijo in starejšo hčerko Heleno, ki sta bivali v Jarenini pri Gorjupovih, materi sestri.. Predvidevam, da je pokojna gospa Petrovič zvedela za usodo Ruesovih ravno v Šterntalu od zaprte Marije in Helene Rues. Kje sta pokopani ni znano, le bivši oznovec Zdenko Zavadlav je v enem od svojih zapisov omenil mlado hčerko občinskega funkcionarja, ki je gola in zvezana stala pred jamo na Hočkem Pohorju ... Iz UE Pesnica pri Mariboru sem dne 20. 4. 2011 dobil odgovor, da Marija in Helena Rues nista evidentirani v knjigi umrlih.

Gospa Danica Emeršič Petrovič, iz Gosposvetske ulice 20 v Mariboru, je 5. 9. 1999 predala vladi RS svoje pričevanje o dogajanju v taborišču Šterntal. Omenja, da je bila junija 1945 aretirana na domačiji v Jarenini s strani Ozne, zaprta v osnovni šoli v Pesnici in pozneje prepeljana v taborišče Šterntal. Izpuščena je bila avgusta istega leta. Navedla je tudi ime občinskega kurirja iz Jarenine, ki je Ozni dostavil seznam 45 družin, ki naj bi sodelovale z nemškim okupatorjem ali pa so bili nemškega porekla. Marije in Helene Rues, ki sta tedaj bivale v Jarenini, v pričevanju sicer ni omenila, pa tudi v ostalih dokumentih ni sledu o njuni usodi. Zato lahko samo ugibamo, zakaj ju je Ozna aretirala in likvidirala. Vsekakor je njuna usoda povezana z usodo Ivana Ruesa, ki so ga verjetno četniku umorili zaradi mnenja, da jih je februarja 1943 prijavil Gestapu. Ruesovi vsekakor

niso bili nemškutarji, saj je bil Ivan Rues Maistrov borec in pripadnik VKJ, službo občinskega tajnika pa je sprejel samo zaradi tega, da ne bi moral služiti v nemški vojski.

Na osnovi članka o Jerneju Poštraku v Nedeljskem Dnevniku, sem nedavno od osebe, ki želi ostati anonimna, dobil podatke o grozljivi smrti Ivana Ruesa, občinskega tajnika v Sp. Dupleku, ki so jo po vsej verjetnosti zagrešili Melaherjevi četniki 13. maja 1944, dokončali pa junija 1945 pripadniki Ozne, ko so aretirali in likvidirali soprogo Marijo in 18-letno hčerko Heleno.



Družina Rues iz Sp. Dupleka, 1942

z leve: Hugo, Vili, Marija, Ivan, Pavlina in Helena
(Vir: zasebni album sorodnika)

V krogih preživelih članov družine Rues, Glonar, Poštrak in drugih, ki so bili žrtve maltretiranja, preganjanja, umorov in izvensodnih likvidacij v teh krajih, je strah naredil svoje, da o tem kar se jim je zgodilo in dogajalo, prestrašeni sploh niso hoteli govoriti niti pisati, še manj pa zahtevati pravice, zadoščenje, odškodnino ali kaj podobnega.

Sosedje iz Sp. Dupleka so sicer o vsem dogajanju nekaj vedeli, vendar so se tudi zavedali, da brez dokazov ne morejo pomagati sovaščanom – žrtvam zločinov in izvensodnih pobojev. Tudi danes po tolikih letih, ne želijo pričati ali vsaj potrditi, kaj se je zgodilo v davni preteklosti.

Po fizičnem kaznovanju Jerneja Poštraka februarja 1943, so se po vsej verjetnosti zdaj že četniki Jožeta Melaherja 13. maja 1944 lotili tudi občinskega tajnika Ivana Ruesa, ki so ga med večerjo pred očmi cele družine s puškinimi kopiti pobili do smrti, hkrati pa 16-letno hčerko Heleno obrili in zatem izginili v noč. Umorjenega Ivana Ruesa so pokopali na pokopališču v Dvorjanah, nakar se je družina umaknila v Jarenino.

Ker svojci niso imeli niti mrliškega lista, sem 30. marca 2011 od Upravne enote Maribor, s soglasjem ožjega člana družine Rues, pridobil zapis iz matične knjige umrlih za občino

Duplek leta 1944.. Tako je zdaj tudi uradno ugotovljeno, da je Ivan Rues (nemško Hans Ruehs), iz Sp. Dupleka št. 8, umrl 13. maja 1944!

REPUBLIKA SLOVENIJA UPRAVNA ENOTA MARIBOR	
IZPISEK IZ MATIČNEGA REGISTRA O SMRTI	
Priimek	Ruehs
Ime	Hans
Datum smrti	13.05.1944
Kraj smrti	Spodnji Duplek
EMSO	---
Datum rojstva	10.12.1893
Kraj rojstva	Spodnja Kungota
Zadnje stalno prebivališče	Spodnji Duplek št. 8
Podatki o zakoncu	
Priimek	Ruehs
Ime	Maria
EMSO (dat datum rojstva)	---
<p>Sifra: 021-2/2011 (9315)</p> <p>Datum: 30.03.2011</p> <p>Številka: S00217994</p> <p>MAJREG3</p>	

Mrliški list za Hansa Ruehsa
(Vir: UE Maribor, 30. 3. 2011)

Nekaj podrobnosti o umoru Ivana Ruesa je seveda znanih. Šlo naj bi za dva oborožena neznanca v črnih uniformah in domačina, verjetno občinskega služabnika, ki je tudi imel hišne ključe in je odklenil vrata. Družina je bila pri večerji. Dva sta stopila v kuhinjo. Eden je stražil pri vratih, drugi pa je maltretiral in pretepal Ivana zaradi naznanila Gestapu, da bi mu na kraju s puškinim kopitom razbil lobanjo. Potem so vsi trije hitro izginili v noč.

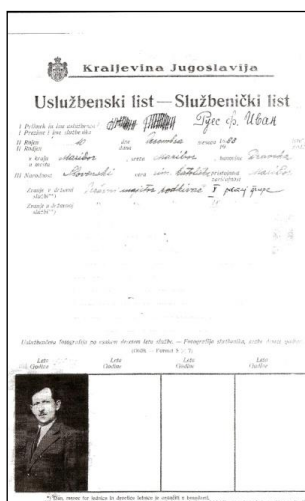
Znano je še naslednje: tisti, ki je imel hišne ključe je maja 1945 pobegnil v Avstrijo ali Nemčijo, kjer je bil likvidiran. V 80-ih letih se je menda eden od dvojice, ki sta sodelovala pri umoru Ivana Ruesa, udeležil lova na Štajerskem, na katerem so sodelovali tudi lovci iz Avstrije, med njimi tudi Vili Rues, prisoten pri umoru očeta, ki je že leta 1956 emigriral v Avstrijo. Po njegovem pripovedovanju leta 1991, so organizatorji lova odstranili tega lovca. To tudi pomeni, da so nekateri lovci vedeli kdo stoji za tem zločinom ...



Žena in Franc Rues, kovač, Polički Vrh, 1918,
 stojita: sinova Jože, orožnik in Ivan), vojak AOV
 (Vir: zasebni album sorodnika)

Kdo je bil Ivan Rues? O njem je malo znanega. Izviral je iz kovaške družine iz okolice Šentilja, zato se je tudi sam odločil za sorodni, podkovaški, poklic.

Po ohranjeni fotografiji (v uniformi) so potomci celo menili, da je bil gardni častnik. Zato sem prosil za preverko v arhivu VKJ v Beogradu, od koder sem februarja 2011 dobil kopijo »uslužbenskega lista«. Iz njega izhaja, da je bil najprej pripadnik avstro-ogrske vojske v letih 1914–1918 kot podkovač v topniškem polku.



Uslužbeni list, 1935
 (Vir: zasebni arhiv sorodnika)

Z bratom Jožetom sta se leta 1919 pridružila generalu Maistru, Ivan pa je pozneje stopil tudi v vojsko Kraljevine Jugoslavije. Bil je civilni državni mojster – podkovač v IX. položajni skupini, ki je odgovarjala položaju vodnika I. razreda, zato je lahko tudi oblekel podčastniško uniformo, kakor je prikazano na ohranjeni fotografiji.



Marija in Ivan Rues, Maribor, 1939

(Vir: zasebni album sorodnika)

Služboval je v Mariboru, Slovenski Bistrici, Novem Sadu in nazadnje v Ljubljani, kjer so ga zajeli Italijani in kot Štajerca izpustili iz ujetništva. Moral se je odločiti za službo v nemški vojski ali civilni službi. Nazadnje je 1941 sprejel službo občinskega tajnika v Sp. Dupleku. Soproga Marija roj. Gorjup je bila doma iz Jarenine, starejši sin Hugo, rojen 1925 je bil 1942 vpoklican v nemško vojsko, hčerka Helena (1927) in sin Vili (1932) pa sta bila dijaka oz. šolarja.

Jože Melaher - Zmagoslav, vodja štajerskih četnikov, tudi agent Abwehra in nemški kolaborant (s Steindlom, firerjem štajerskega kulturbunda), v svojih spominih seveda ni omenil zločinov, ki jih je storila njegova enota v okolici Dupleka in drugod. V ARS se nahajajo podatki in akt S-4249, po katerem je bil leta 1945 proglašen za vojnega zločinca, saj so ugotovili, da je kriv za sedem (7) umorov aprila 1945 pri »čiščenju terena« v trikotniku Laško–Zidani most–Sevnica, 2. maja 1945 pa naj bi »uničili« še neko enoto Kozjanskega odreda.

Melaher je v svojih spominih v emigraciji zvalil nekaj grdobij tudi na račun svojega skrivaškega prijatelja, Milka Goloba - Jožka, ki je kasneje postal častnik (kapetan) Ozne na Ptuj, Lendavi, Kopru in Ljubljani. Razšla sta se takoj potem, ko so kaznovali Poštraka. Melaher sicer tega ne omenja, zapiše pa, da se je Golob po osvoboditvi maščeval sinu in hlapcu neke domačije, njihovih simpatizerjev. Kmetija naj bi bila oddaljene okrog 4 km od Dupleka. Omenjena sta jima dala čevlje, saj sta iz »Lisičje jame« bosa pribežala k njim, Golob pa se je potem še nekaj časa tam tudi skrival. Zato Melaher, dobro obveščen v ZDA,

tudi napiše, da sta pozneje domači sin in hlapec postala četnika in zatem tudi bila vrnjena iz Vetrinja. Z vednostjo Milka Goloba, takrat menda šefa Ozne Maribor, pa sta bila oba ustreljena. Golob menda tudi ni hotel pomagati svojcem padlega skrivača Mirka Knupleža, ki so jih partizani zajeli pri Ljubljani pri poskusu pobega na Koroško.

Melaher in Golob sta se ločila prav na tej domačiji, vendar Melaher ne navaja datuma. Zdi se, da je to bila vsekakor sredi februarja 1943. leta, ko sta zbežala iz »Lisičje jame« pod Kamenščakom

Jože Melaher je pozneje emigriral in umrl v ZDA, za pokojnega Milka Goloba - Jožka (1921–1968), iz partizanske družine v Zlatoličju, nazadnje kapetana Ozne v Ljubljani in predsednika okrajnega sodišča v Mariboru, sem zvedel nekaj podatkov v domačem kraju. V Ptujskem tedniku iz leta 1955 sem prebral Golobove spomine kot partizana II. pohorskega bataljona od julija 1943, ki pa je bil oktobra istega leta poslan na ilegalno partijsko delo v ptujski okraj. Nazadnje je bil maja 1944 imenovan za sekretarja okrožnega komiteja KPS in OF v Ptujju, zatem pa je odšel v Zagorsko partizansko brigado. Dva brata, Vinko in Slavka, sta padla kot partizana, oče Jakob pa je bil od Nemcev zaprt v Šterntalu.

Ta zapis je samo poskus, da se ta kruti zločin nad družino Rues ne pozabi. Zaradi spomina in opomina, četudi svojci ne zahtevajo nobenega pregona niti maščevanja. Premagali so samo strah pred povojnim maščevanjem, saj so vse doslej molčali!

Resnica vedno pride na dan! To je že znano pravilo. Tudi v tem primeru bo veljalo odgovoriti na nekaj konkretnih vprašanj.

Kdo bo do kraja raziskal omenjeni zločin oz. umor Ivana Ruesa na grozovit način? Kdo je od vaščanov Dupleka pomagal dvojici četnikov in jima odklenil vrata v stanovanje družine Rues? Ali je mariborska Ozna evidentirala, zakaj sta bili Marija in Helena Rues sploh aretirani, kdaj sta likvidirani in kje sta pokopani? Zakaj je Vili Rues moral leta 1956 zbežat v Avstrijo? Kdo je bil lovec, ki so ga prepoznali kot morilca Ivana Ruesa? Kakšna je bila usoda »pretepenega« orožnika Glonarja? Itd. Kopica neprijetnih vprašanj, ki pa terjajo tudi odgovor in reagiranje organov pregona na javno zastavljena vprašanja.

Priče še živijo, pa tudi potomce bodo še dolgo spremljali žalostni spomini!

Grozovita smrt Ivana Ruesa iz Sp. Dupleka 13. maja 1944 – končno razjasnjena!

V nadaljevanju zgodbe o Jerneju Poštraku iz Sp. Dupleka, katerega grob je hčerka Ljudmila po večletnem iskanju našla v Avstraliji, sem napisal na svojem spletišču zgodbo pod naslovom *Četniški in oznovski zločin*, s vprašanjem: **Kdo je maja 1944 v Sp. Dupleku na grozovit način umoril Ivana Ruesa? Kdo je maja 1945 likvidiral njegovo soprogo Marijo in hčerko Heleno?**

Zgodbo so z ogorčenjem prebirali številni obiskovalci mojega spletišča, tudi tisti iz Dupleka in okolice, pa tudi pristojni organi RS, ki so preživelima članovima družine dodeli po zakonu določen status »žrtve vojne zločina«! Tako je pravici vsaj delno zadoščeno.

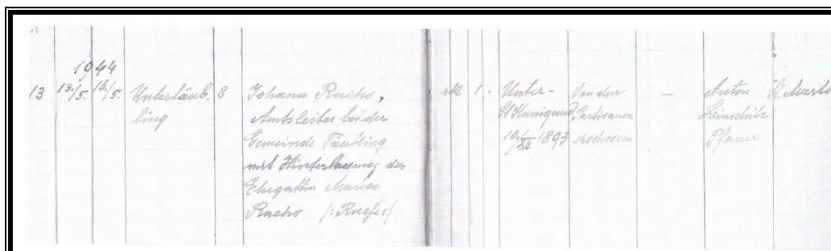
Ne pa tudi interesu raziskovalcev. Na kraju spletnega članka sem namreč sebi in javnost zastavil naslednja vprašanja:

»Kdo bo do kraja raziskal omenjeni zločin umora Ivana Ruesa na grozovit način? Kdo je od vaščanov Dupleka pomagal dvema skrivačema (poznejših četnikov) in jima odklenil vrata v stanovanje družine Rues? Ali je mariborska Ozna evidentirala, zakaj sta bili Marija in Helena Rues sploh aretirani, kdaj sta bili likvidirani in kje sta pokopani? Zakaj je sin Vili Rues 1956 zbežal v Avstrijo? Kdo je bil lovec, ki so ga prepoznali kot morilca Ivana Ruesa? Kakšna je bila usoda »pretepenega« orožnika Jožeta Glonarja? Itd. Kopica neprijetnih vprašanj, ki pa terjajo tudi odgovor in reagiranje organov pregona na javno zastavljena vprašanja«.

U odnosu na prvo vprašanje sem v članku zapisal, da so bili verjetni morilci Ivana Ruesa trije četniki, Josip Melaher - Zmagoslav, Milko Golob⁶⁴ in eden od njihovih pomagačev, zaradi maščevanja, ker so mislili, da jih je Rues prijavil Gestapu. Ker pa je še živeči četniški podnarednik »Rado« uporno zanikal, da bi to storili četniki, smo nadaljevali raziskovanje.

Iz pridobljenih arhivskih dokumentov in pričevanja domačinov, je končno prišlo na dan, da so **Ivana Ruesa ubili »goščarji« oz. partizani**. Zato prvotno navedbo o četniškem zločinu, radi zgodovinske resnice, seveda popravljam. Bivši podnarednik »Rado« je opravičilo sprejel in se mi prijazno zahvalil.

Prvi arhivski dokaz, ki delno nakazuje, kdo so bili eventualni morilci, je izvod iz knjige umrlih župnije sv. Martina iz Dupleka pod št. 13 z dne 13. maja 1944 za Rues Johanna, iz Sp. Dupleka št. 8, rojen 10. 12. 1893, v katerem piše : **»Ustrelili partizani«** (Von dem Partisanem erschossen).



Izvod iz knjige umrlih župnije sv. Martina v Dupleku

(Vir: po zahtevi avtorja izdala župnija)

⁶⁴ **Milko Golob - Jožko**, iz Zlatoličja, skrivač – četnik, pozneje (od junija 1943) pohorski partizan, zatem sekretar OK KPJ Ptuj, pooblaščenec Ozne na Ptuj (od marca 1945 do aprila 1946), Lendavi in Kopru, nazadnje sodnik v Mariboru. Objavil je spomine v ptujskem Glasu, o njem pisal tudi Mirko Fajdiga, avtor knjige Pohorski partizani 1943, Obzorja Maribor, 1985.

Tudi naslednji uradni nemški občinski dokument št. 15 o smrti občinskega tajnika Rues Hansa iz Sp. Dupleka št. 8, rojenega 10. 12. 1893, piše: »Smrt je nastopila takoj **po ustrelitvi**« (Der Tod hat durch erschissen sofort ein)

Nr. 15	C
Tänling, den 15. Mai 1944	
Der Gemeindegaststätte Hans Rues	
katholisch	
wohnt in Untertänling	
ist am 15. Mai 1944 um 0 Uhr 37 Minuten	
in Untertänling - erschossen während des Schusses	
D. ex Verstorbenen war geboren am 10. Dezember 1893	
in Tänling	
(Standesamt) Pfarramt: Untertänling, Nr. 53/1893	
Vater: Schmiedemeister Hans Rues, katholisch	
zuletzt wohnhaft in Untertänling	
Mutter: Magdalena Unger, katholisch	
zuletzt wohnhaft dazselbst	
D. ex Verstorbenen war nicht - verheiratet mit Maria	
Eporins	
Eingetragen auf mündliche - schriftliche Anzeige d. Gendarmerie -	
postens Murr, Fgl. ek. 776/44.	
D - Anzeigende	
Vorgelesen, genehmigt und _____ unterschrieben	
Der Standesbeamte	
in Vertretung:	
Martiniak	
Todesursache: Der Tod hat durch erschissen sofort ein	
Eheschließung des Verstorbenen am 9. 1. 1919 in Tänling	
(Standesamt) Pfarramt: Tänling Nr. 3/1893	

Kopija dokumenta občine Sp. Duplek

(Vir: kopija iz AS po zahtevi avtorja)

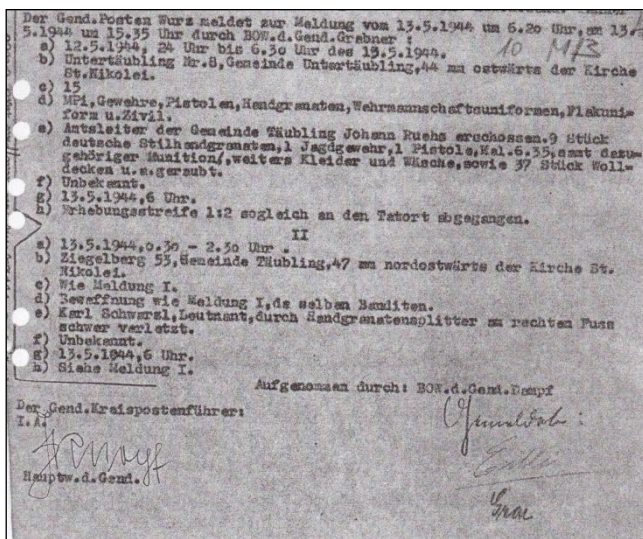
Način smrti je seveda drugače klasificiran, saj so po pričanju članov družine Rues očeta Ivana umorili tako, da so mu s puškinim kopitom razbili glavo. Tudi ni opisano, da so 17. letno hčerko Heleno ostrigli (znana partizanska »kazen« za dekleta iz nemških družin ali ljubice nemških vojakov, primer: Tinje na Pohorju, spomladi 1943, v katerem je sodeloval tudi partizan Milko Golob, vir: Mirko Fajdiga). Pri uboju Ivana Ruesa ni bil prisoten sin Hugo, ker je pred tem mobiliziran v nemško vojsko, bil pa je prisoten (na obisku) njegov bratranec (že pokojni) Oto Martinjak.

Ker je šlo za občinskega uradnika (nemške občine v Sp. Dupleku), smo upravičeno pričakovali, da bo njegova smrt evidentirana tudi v poročilih nemške žandarmerijske

postaje v Koreni (Wurz). Tako sta v AS najdena dva ohranjena nemška dokumenta, ki ju objavljam.

Dežurni žandar Grabner v prvem delu dnevnega poročila zapiše, da je bil 13. maja 1944 ob 00.30 **ustreljen Johann Rues** iz Sp. Dupleka št. 8, obenem pa so »**neznanci**«, oblečeni v uniformah vermanšafta, posadke protiletalskih (flak) topov in v civilni obleki, oboroženi s puškami, revolverji in ročnimi bombami, ukradli 9 ročnih bomb, lovsko puško, revolver 6,35 mm in strelivo za oboje, razne obleke in perilo ter 37 volnenih odevj.

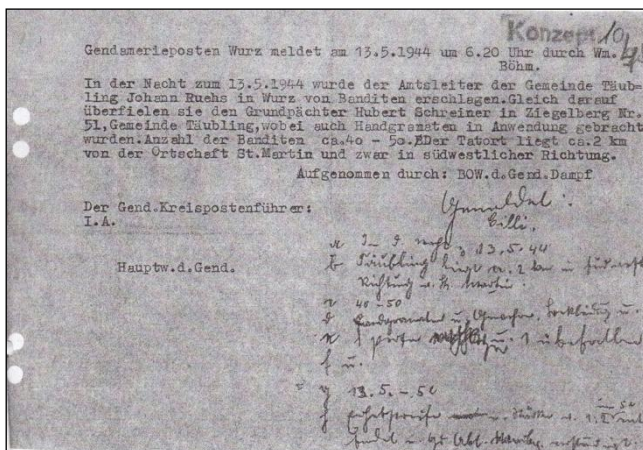
V drugem delu poročila pa je zapisano: istega dne ob 02.50 je bil v kraju Ciglenice (Ziegelberg) ranjen v desno nogo poročnik Karl Schwarzl od drobcev ročne granate, ki so jo vrgli »**isti banditi**«!



Kopija poročila žandarmerijske postaje v Koreni
 (Vir: kopija iz AS po zahtevi avtorja)

V naslednjem nemškem žandarmerijskem dokumentu, ki povezuje uboj Ivana Ruesa in dejanje posestnika Huberta Schreinerja, je zanimiv podatek, da je šlo za **skupino 40–50 banditov!**

Po pričanju četniškega podnarednika »**Rada**« toliko četnikov maja 1944 sploh ni bilo!



Kopija poročila žandarmerijske postaje v Koreni
(Vir: kopija iz AS po zahtevi avtorja)

Po vsej verjetnosti je šlo skupino (trojko) pohorskih partizanov⁶⁵, ki jo bo potrebno še uradno identificirati, saj vojni zločini ne zastarevajo!

Namreč, iz zaupnih pričevanj nekaj vaščanov iz Sp. Dupleka, je mogoče domnevati, da naj bi Ivana Ruesa umoril partizan (goščar) **Franc Kranjc (Krajnc)** iz Dvorjan⁶⁶. Nekateri vaščani so si ga dobro zapomnili, ko je po osvoboditvi javno ustrelil nekega »Fižolčka«, s tem, da mu poprej ukazal naj beži na vrh nekega hribčka ... Ker ga je menda kasneje po glasu prepoznala dupleška vaščanka Žvorceva, je bila maja 1945 po Ozni zaprta in likvidirana. Dvoje Ruesovih mladoletnih otrok je sicer ostalo živih, vendar je malo verjetno, da bi danes domnevnega morilca prepoznali po fotografiji iz tistih časov... Pa vendar! Tudi to ni izključeno.

Tudi pokojni sin Vili je vedel kdo je morilec Ivana Ruesa. Ko ga je nekoč srečal na skupinskem lovu na Pohorju, ga je organizator nekako odstranil. Ni pa Vili hotel povedati drugim sorodnikom podatkov o domnevnem morilcu očeta, saj je že pred tem 1956 moral zbežati v Avstrijo. Starejši člani lovske družine v Dupleku se bodo morda še spomnili, kdo je bil tisti zagnan lovec ... Tudi skupnost borcev bo morala povedati svoje. Arhivi Ozne, tudi tisti v Beogradu, še niso povsem raziskani.

Kot se je že prej vedelo (pa molčalo), je morilski trojki odprl občinska vrata sostanovalec Ruesovih v občinski stavbi, **Mirko Štraus - Brko**, šofer in poznejši sodelavec pohorskih partizanov⁶⁷, ki je menda pozneje pobegnil v Italijo. No, predhodno se je okrog leta 1947 skrival v Pulju. Kdo je bil tretji član morilske trojke, ni znano.

⁶⁵ Mirko Fajdiga v svoji knjigi Pohorski partizani 1943 podrobno opisuje akcije pohorskih partizanov samo do januarja 1944.

⁶⁶ Sin trgovca iz Dvorjan, imel je še brata Mirka in Marjana. Bil je poročen z Zorko Dernovšek, poštno uradnico v Vurbergu, ki je prisluškovala telefonskim razgovorom nemškega poveljnika na gradu Vurberg in preko kurirja Vlada Preložnika posredovala podatke partizanom. Vir: Dupleške novice št. 14.

⁶⁷ Mirko Fajdiga, Pohorski partizani 1943, Založba Obzorja Maribor, 1985, str. 342

Po umoru Ivana Ruesa, se je soproga Marija z otroki preselila k sestri, Gorjupovi v Jarenino pri Pesnici. Selitev je opravil že omenjeni sostanovalec Mirko Štraus - Brko, saj je edini imel kamion. Maja 1945 je bila Marija s hčerko Heleno v Jarenini aretirana s strani Ozne in odpeljana v Šterntal, od koder se nista vrnila. Ni znano kje sta pokopani oz. likvidirani⁶⁸. Če se njuna usoda, kot neposredni pričci umora moža in očeta, Ivana Ruesa, poveže z likvidacijo Žvorčeve, ki je že po glasu prepoznala morilca Ivana Ruesa, potem je več ali manj povsem jasno, da je Ozna hotela zaščititi ne samo morilca Ivana Ruesa, ampak tudi sam zločin.

V pismu Večeru je leta 2006 Danijela Petrovič iz Maribora, bivša interniranka iz Šterntala, dejansko **prva javno opozorila** na grozovit umor Ivana Ruesa maja 1944, samo je zamenjala kraj (Slovenska Bistrica namesto Sp. Duplek), ko so ga pobili s puškinimi kopiti pred očmi cele družine, kasneje, po osvoboditvi pa so oznovci likvidirali še njegovo soprogo Marijo in starejšo hčerko Heleno. Predvidevam, da je pokojna gospa Petrovič zvedela za usodo Ruesovih ravno v Šterntalu od zaprte Marije in Helene Rues.

Ivan Rues, po nemško Johann, tudi Hans, občinski tajnik, vsekakor ni bil niti nemčur niti folksdojčer, saj sem dokazal, da je bil podkovski mojster in titularni narednik Vojske Kraljevine Jugoslavije.

Čeprav je najprej veljalo, da je menda prav Ivan Rues naznanil Gestapu skrivališče prvih treh skrivačev⁶⁹, poznejših četnikov: Josipa Melaherja, poveljnika, Mirka Knupleža, padlega in Milka Goloba, poznejšega partizana in pooblaščenca Ozne na Ptuju, je veljala predpostavka, da so Ivana Ruesa umorili četniki radi maščevanja.

Iz nemških dokumentov in prvih pričevanj domačinov, ki pa želijo ostati anonimni, pa nedvomno izhaja, da so to storili **partizani oz »goščarji«**, da bi na koncu radi prikrivanja morilca in samega umora Ivana Ruesa, Ozna hotela zabrisati sledove tega gnusnega zločina tako, da je likvidirale neposredne in tudi posredne priče!

Delno sem razjasnil tudi usodo orožnika **Jožeta Glonarja**. Nazadnje mi je svojo prejšnjo izjavo dne 11. 7. 2012 pisno ponovil takratni četniški podnarednik »Rado«.

Namreč, orožnik Glonar je streljal na Mirka Knupleža, tudi svaka »Radota«, ko je poskušal zbežati iz »Lisičjih jam« v Sp. Dupleku. Že mrtvemu skrivaču Knupležu je orožnik Glonar s puškinim kopitom dobesedno razbil glavo, da ga nazadnje ljudje niso niti prepoznali, kar je na neki način tudi rešilo njegovo družino pred nemškimi represalijami. No, četniki so zvedeli za Glonarjevo nehumano ravnanje, in po pričanju »Radota«, so ga jeseni 1944 obiskali na domu v vasi Jablance pri Koreni. Bil je tudi sam prisoten, ko so ga zasliševali in tudi pretepali. Glonar se je izgovarjal, da je Knuplež streljal na njega, pa se mu je zato tudi maščeval z udarcem po glavi, ker ni bil siguren, ali je mrtev ali ne. Četniki so mu

⁶⁸ Zdenko Zavادلav, oznovec iz Maribora, je v svojih spominih opisal likvidacije na Pohorju tudi hčerke nekega občinskega tajnika, pa je rodbina v tej zgodbi, objavljeni v Mladini, celo prepoznala usodo 18-letne Helene. Ker je ob tej priliki z morišča zbežal NN, moj kasnejši znanec iz Nemčije, so knojevci, preostali prestrelili noge, da ne bi mogli zbežati ...

⁶⁹ To je dejansko storila sorodnica Poštrakovih iz Maribora, ki je bila tedaj slučajno na obisku pri rodbini v Sp. Dupleku.

zagrozili z ostrejšo kaznijo, če bodo ugotovili, da je lagal. No, že naslednji dan je Glonar zbežal v Avstrijo. »Rado« je tudi izjavil, da je 1947, ko se je vrnil iz emigracije, zvedel, da se je Glonar po osvoboditvi sicer vrnil iz Avstrije, vendar je pozneje »izginil« neznanokam, menda po zaslugi Ozne ...

Njegovi možni sorodniki iz vasi Jablance pri Koreni mi na pisna vprašanja sploh niso odgovorili.

Vendar je že tako, da resnica nazadnje vedno pride na dan ... Navadno se skriva v arhivih, pa tudi v spominu ljudi!

Ps.

Naj še dodam, da je na osnovi dognanj iz prednega članka najmlajša Pavlina Rues dobila priznavalnino zaradi vojnega zločina nad očetom, materjo in sestro Heleno.

Vladimir Andoljšek

- kapetan bojne ladje vojne mornarice Vojske Kraljevine Jugoslavije



Vladimir Andoljšek, kapetan bojne ladje VKJ
(Vir: avtorjev Rodovnik Andoljškovih)

Skoraj vsaka tretja slovenska rodovina ima v svoji sredini, tako vsaj hkrati trdijo statistiki in genealogi, kakšnega generala – admirala ali pa vsaj pomembnega častnika–poveljnika, narodnega heroja ... Že sem mislil, da v rodovini moje boljše polovice niso premogli višjega častnika od podpolkovnika mornariške pehote ali pa inšpektorja policijske enote helikopterjev (sicer vojnega pilota), pa sem potem v zaprašenih arhivih (Deželni zbor Kranjske, fascikel 283/411, stran 388, AS) odkril pomemben zgodovinski zapis iz leta 1554, ko je deželni zbor Kranjske od ortneškega graščaka zahteval 60 vojakov za boj proti Turkom! Torej so poljanski ali slemenski fantje, med njimi tudi Andoljškovi, sodelovali v slovenskih zmagah nad Turki nekje ob Kolpi! Z malo domišljije sem tudi predvideval, da

so bili Andoljškovi iz Žukovega nad Velikimi Poljanami, majhnega zaselka dveh-treh družin, prav gotovo zadolženi za signalno službo (javljanje o turških vpadih) – prižiganje kresov na Grmadi nad samim zaselkom.

Samo to sem lahko zapisal na rob obsežnega rodovnika Andoljškovich o vojaških dosežkih te izjemno strnjene rodovine na Dolenjskem, v okolici Ribnice in Velikih Lašč, некоč tlačanov ortneške, ribniške in turjaške gosposke, sedaj pa vzornih kmetov, gospodinj, podjetnikov, številnih intelektualcev na čelu s pokojno akademikinja Lidijo Andolšek Jeras, pa vse do številnih izseljencev v ZDA, med katerimi so se posamezniki povzpeli do hokejskega zvezdnika, rezervnega polkovnika, senatorja in uglednega poslovneža!

Ko sem rodovnik že končal, sem slučajno dobil v roko zgodovinske zapiske dr. Božidarja Pahorja o slovenski pomorski zgodovini, tudi vojaški. Nekje je bil tudi omenjen kapetan fregate **Vladimir Andoljšek**, ki se je 1938 poklonil spominu svojih padlih prijateljev v Boki Kotorski. Takoj sem pogledal v obsežen rodovnik, pa čeprav sem vedel, da v rodovniku ni prav nobenega Vladimirja Andoljška...

Gre za človeka, ki sem ga iskal, seveda s presledki, polnih devet let! Nazadnje sem našel ne samo njegove sorodnike, celo rodovniško vejo sem sestavil in jo umestil na pravo rodovno debljo. Namreč, rodovniško drevo Andoljškovich ima korenine v zaselku Andol (nemško Landol) izpod Sv. Gregorja (na Slemenih) in štiri razvejana debbla (osnovno – andolsko in vzporedna – sodražiško, žimarsko in retijsko). Graščinski oskrbniki in župniki so priimek zapisovali v nemščini kot Landolschekh, Andolscheg(k), Dolinschek ali Dolschek, dokler se nista po 1848 uveljavili dve inačici, in sicer Andolšek (v velikolaški župniji) in Andoljšek (v ribniški župniji).

Ker gre za poučno, včasih pa tudi pravo detektivsko zgodbo pri iskanje že zdavnaj umrlih pa tudi živečih sorodnikov, dejansko pa za pravo garaško delo, ki je oteženo še z birokratskim zakonom glede varovanja osebnih podatkov, sem se domislil, da bralcem VZZ posredujem tudi nekaj praktičnih napotkov, kako sestavljati rodovnik (grafični, računalniški) – rodovno drevo (korenine, osnovno in vzporedna debbla, glavne in stranske veje) oz. kako in kje iskati genealoške (rodovniške) podatke za posamezne »vojaško-zgodovinske« osebniosti, s tem pa tudi dokaze za njene slovenske ali tujerodne korenine! O tem, da je rodoslovje ali genealogija stara znanstvena zvrst, ki proučuje izvor in razvoj rodovine, predvsem pa da na podlagi arhivskih listin dokumentira začetnika rodovine in nadaljnji razvoj in da je predvsem povezana z zgodovino, ne bi tukaj razpravljajal.

Podatki se začnejo zbirati od živih sorodnikov in obstoječih dokumentov. Navadno sem zbiral naslednje podatke: ime in priimek, datum in mesto rojstva (prebivanja), poklic, datum poroke in datum smrti. Vsa imena zapisujemo po originalnem zapisu. Naslednja postaja oziroma vir podatkov so župnijski uradi, kjer v knjigi Status Animarum najdete kompletne podatke za vsako družino posebej, včasih celo za več rodov (kolen). Matične podatke, starejše od 100 let, pa je potrebno iskati v škofijskih in nadškofijskem arhivu, ostale (urbarje, zemljiške in druge) pa v Arhivu Slovenije. Povsod se je potrebno dan poprej najaviti in izbrati gradivo, da ga pripravijo za naslednji dan. Lahko naročite tudi kopiranje (film), kar pa je precej drago. Posamezne dokumente (kopije rojstnega lista in podobno) vam v škofijskih arhivih pošljejo tudi po pošti, ob minimalnem plačilu.

Primarni viri za sestavljanje rodovnika Andoljškovih so bili graščinski urbarji (ribniški od 1575), cerkvene matrikule (1662), družinske cerkvene knjige – Status Animarum (1850) in druge listine (zemljiške knjige), zlasti pa t. i. »francijscejski protokoli« iz leta 1823. Posebej opozarjam na zanimive in vsebinsko bogate graščinske arhive. Tako sem za Vladimirjevega starega prapraočeta, Valentina Andolschka, našel tudi poročilo v policijskem jeziku ribniške graščine, o čemer sem že pisal v VZZ številki 5/2000 (stran 11 in 12).

Ker je šlo v primeru Vladimirja Andoljška za častnika vojne mornarice Kraljevine Jugoslavije, sem osnovne osebne podatke najprej iskal podatke v Vojnozgodovinskem arhivu v Beogradu. Kmalu so mi odgovorili, da je arhiv zaradi nedavnih napadov NATO na ZR Jugoslavijo začasno zaprt. S kančkom upanja sem se zato pisno obrnil na Pomorski muzej Sergej Mašera v Piranu, od koder so mi kmalu zatem prijazno sporočili, da o Andoljšek Vladimirju nimajo podrobnejših podatkov.

Ker pa je bil Vladimir Andoljšek pred tem tudi častnik avstro-ogrske vojne mornarice, je znanec (Andolšek iz Kranja) pisal svojemu sorodniku na Dunaj, naj v Vojnozgodovinskem arhivu avstro-ogrske vojske poskusi dobiti podatke o nekdanjem pripadniku njihove vojne mornarice. Kmalu je prišla iz Dunaja vesela novica: dobili smo komplet del t. i. službenega kartona za poročnika korvete Vladimirja Andoljška: letnico rojstva (1895), kdaj je postal pomorski častnik in na katerih ladjah je služboval. Iz Dunaja so tudi sporočili, da so osebne personalne kartone (tistega, ki sem ga najbolj potreboval - rojstno mesto in očetovo ime!) predali 1924 predstavnikom vojne mornarice Države SHS! Ko sem kmalu zatem obiskal vnuka pokojnega admirala Franja Vučera, sem dobil na vpogled njegov originalni Almanah avstro-ogrske vojne mornarice 1918, v katerem je bil seveda naveden tudi poročnik fregate Vladimir B. Andoljšek! In prav začetnica očetovega imena »B« je predstavljala dotlej največji napredek, kajti če veš očetovo ime, lahko določiš izvor oz. začetnika rodbinske veje!

Dobljena začetnica očetovega imena »B« me je prisilila k pregledu in preverjanju celotnega rodovnika. Nazadnje sem našel nekega Bartholomeja (Jerneja) iz okolice Sodražice, rojenega okrog 1860, ki se mu je sled izgubila nekje na Gorenjskem, verjetno v Trziču. Prosil sem »gorenjske« Andolškove, naj poizvedujejo po župnijah in pokopališčih okrog Trziča, pa tudi v Čevljarskem muzeju. Vendar v cerkvenih in muzejskih listinah in knjigah ni bilo nobenih podatkov.

Kmalu zatem smo iz Pomorskega muzeja v Piranu prejeli podatke iz njegovega »muzejskega« kartona: že znane podatke o datumu rojstva in napredovanju, zraven pa še nepreverjen podatek, da je verjetno 1961 umrl v Kranju in (odkupljeno) fotografijo kot poročnika fregate vojne mornarice Kraljevine Jugoslavije. Pri omenjanju Kranja sem upravičeno domneval, da je bil Vladimir Andoljšek ne samo sošolec, temveč tudi dober prijatelj z admiralom Metodom Kochom (njegov rod izvira prav iz Kranja), prvim poveljnikom vojne mornarice države SHS. Domneval sem torej, da bi moral Vladimir Andoljšek imeti pomembno vlogo v jugoslovanski vojnopomorski zgodovini.

Zato sem se obrnil na Joža Pretnarja, upokojenega kapetana bojne ladje, starosto slovenskih vojnih pomorščakov. Povabil me je na obisk, saj sva skoraj sosedata. Predal mi je dve knjižici, med njimi tudi »Ranglisto ukaznog osoblja kraljevske mornarice na dan

6.aprila 1941« (obe je sestavil kapetan fregate v pokoju Rene Podhorsky, 1970/72 v Zürichu, sicer osebni tajnik Leona Rupnika, domobranskega, divizijskega generala), kjer sem na 20. mestu (po rangu) omenjen tudi kapetana bojne ladje Vladimir Andoljšek! Na Pretnarjevo sugestijo sem vzpostavil stik z upokojenim polkovnikom pomorskotehnične službe N. N., ki mi je o Vladimirju Andoljšku povedal kopico zanimivih podrobnosti. Kot kadet ga je najprej spoznal ko mu je bil poveljnik ladje, pozneje pa ga je srečaval kot poveljnika podčastniške šole v Šibeniku. Užival je ugled sposobnega pomorskega častnika in dobrega strokovnjaka radiotelegrafske stroke. Po kapitulaciji 1941 sta se oba znašla v Švici, kjer je bila skupina častnikov BJV v nekakšnem zatočišču (prostovoljnem ujetništvu). Leta 1945 so se vsi skupaj vrnil v Jugoslavijo, s tem da so mlajši vstopili v Jugoslovansko vojno mornarico. Vladimir Andoljšek pa se je vrnil v domači kraj, se upokojil in nato še poročil. Brez potomcev je potem umrl 1960 v Ljubljani.

V začetku leta 2001 se je starejša gospa iz Ljubljane pohvalila svoji sosedu (Andoljškovi), da se je tudi v njihovo družino pred leti priženil neki Andoljšek, sicer pomorski častnik, več pa naj bi vedela njena sestra. Sorodnica mi je to omenila čez nekaj časa in mimogrede ... Jaz pa sem poskočil od veselja! Bil sem trdno prepričan, da sem končno našel rodbino Vladimirja Andoljška, zato sem takoj napovedal obisk pri gospe N. C. v Ljubljani. Res je šlo za Vladimirja Andoljška, mi je povedala, vendar sem moral obisk preložiti za nekaj dni, ker je bila gospa zavzeta s terenskim delom med upokojenci. Nazadnje sva se le sestala, pa mi je skopo sporočila naslednje: njena pokojna teta, Marija Mohorčič Bežek, je bila poročena z Vladimirjem Andoljškom, kapetanom bojne ladje, živela sta v Ljubljani, na Bledu in v Piranu, otrok nista imela, oba sta bila upokojenca; najprej je umrl Vladimir 1960, čez trideset let pa še teta, oba sta bila pokopana v Ljubljani (ravno tiste dni sta nečakinji prodali njun grob). Pokojna teta je kot zapuščino ohranila samo moževo srebrno mornariško žepno uro (še je delala!) in civilno sliko iz 1945 iz Trsta. Tudi o njegovi rodbini sem zvedel le pičle podatkov (starši so stanovali v Šiški, imel je sestro Vando, vendar njenih otrok niso poznali). Prijazna gospa N. C. mi je ponudila v dar Vladimirjevo zapuščino (uro in sliko), kar sem seveda sprejel in (kasneje z darilno listino) predal Pomorskemu muzeju v Piranu.

Po novem zakonu o zaščiti osebnih podatkov, ne morete zvedeti od upravnih organov za noben osebni podatek, če niste neposredni sorodnik! Potreben je t. i. »zakoniti interes«, kot je dedovanje in podobno. Sestavljanje rodovnikov ni zakoniti interes! Le podatki, starejši od 100 let, ki se nahajajo v Arhivu Slovenije ali cerkvenih (škofijskih) arhivih, so dostopni, seveda po proceduri arhiva (prošnja, namen in podobno). Tam lahko sestavljate vse vrste rodovnikov, le nemščino in gotico morate obvladati! Brez tega je brskanje po cerkvenih in drugih starejših nemških dokumentih preprosto zapravljanje časa! Šele zdaj sem bil hvaležen profesorici nemščine iz vojne akademije, ki nas je »morila« z gotico...

Prijazno gospo N. C. sem nagovoril, naj mi skuša pomagati, da po zakoniti poti pridem do potrebnih podatkov za ožjo družino Vladimirja Andoljška. Podpisala je prošnjo za vpogled v arhiv prijavnih služb v Sloveniji za obdobje 1945-1960, pri čemer sem kot edini konkretni podatek navedel datum in kraj smrti Vladimirja Andoljška. Ker ta postopek traja dva do tri mesca, sem začel »prehitevati« po levi in desni strani.

Znanec iz Beograda je našel nekega admirala v Novem Sadu, ki bi poiskal podatke o častnikih vojne mornarice Kraljevine Jugoslavije. Ker sem nekoč služboval v Splitu, v

poveljstvu Jugoslovanske vojne mornarice, sem angažiral nekaj znancev, da so se podali v lov za častniki kraljevske vojne mornarice, predvsem pa za kapetanom bojne ladje Vladimirjem Andoljškom.

Kmalu zatem mi je znanec iz Splita poslal listek, na katerega je vojaškopomorski zgodovinar S. P. iz svojega osebnega arhiva vojne mornarice Kraljevine Jugoslavije zapisal pet dragocenih podatkov, in sicer: datum in kraj rojstva (28. 2. 1895 v Dragi pri Kočevju), očetovo ime in poklic (Bernard, učitelj) in podatke o materi (Ana Jezeršek)!

V telefonskem imeniku sem poiskal Drago pri Kočevju in izpisal naslov župnijskega urada, ker sem domneval, da so iz krajevnega urada rojstne knjige starejše od 100 let že poslali v Arhiv Slovenije oz. v arhiv ljubljanske nadškofije. Prijazno sem zaprosil župnika za izpisek iz krstne in družinske knjige, imenovane tudi Status Animarum (dejansko »zlata rudnik« za vse rodoslovne zbirke), zvedel kar največ podatkov. Mlajši in prijazen župnik mi je kmalu zatem poslal kopijo izpiska iz stare krstne knjige, ki se je (še) nahajala v krajevnem uradu, seveda z uradnim žigom. Tako sem imel uradno potrdilo o rojstvu Vladimirja Andoljška! Vendar mi je manjkal podatek o njegovem očetju, predvsem o datumu in kraju rojstva, saj je to za sestavljanje rodovnika najbolj pomemben podatek.

Ponovno sem pregledal rodovnik, pa čeprav sem na pamet vedel, da v njem ni nobenega Bernarda! Na Bartholomeja (Jerneja) sem že pozabil. Kaj zdaj? Naslednji dan sem zvedel, da je gospa C. N. prejela odgovor iz Ministrstva za notranje zadeve, v katerem so ji sporočili vse potrebne podatke iz registra prijavnne službe (kraj stalnega bivanja, datum in kraj poroka in smrt). Ni pa bilo najvažnejšega podatka: podatkov o ožjih družinskih članov! Zato sem se že naslednji dan odpravil v Drago, ker sem mislil, da bom v župnijskem in krajevnem uradu zvedel kaj več o Bernardovem očetju in materi. Podrobno sem pregledal vse knjige! Vendar v krstni knjigi in Status Animarum ni bilo pričakovanih podatkov o starših in starih starših! Šlo je namreč za učiteljsko družino, ki se je pogosto selila, pa jih zato župniki niso vpisovali v Status Animarum! Našel pa sem dve novi Andoljškovi družini (prišli so iz Slatnika in Goriče vasi), gozdni delavci, pa je bilo očitno, da so se dobro poznali z družino učitelja Bernarda, saj so se njihove vezi krstnih in poročnih prič prepletale. To je pomenilo, da se moram usmeriti proti Ribnici (Andoljšek), kakor tudi proti Goriči vasi in Slatniku ali pa nekam vmes! Morda v Breže ali Jurjevico?

S to izkušnjo sem naslednjega dne poklical Šolski muzej v Ljubljani in zaprosil za rojstne in druge podatke za učitelja **Bernarda Andoljška**, ki je učiteljeval od 1895 do 1897 v Dragi pri Kočevju. Prijazna kustosinja mi je rekla, naj pokličem čez pol ure ali pa pridem osebno v muzej. Obljubil sem oboje. In čez pol ure sem zvedel najbolj dragoceni genealoški podatek: učitelj Bernard Andoljšek je bil rojen 1865 v Jurjevici 11 pri Ribnici, očetju Francetu in materi Margareti Arko, bil nadučitelj v Mirni Peči, potem v Litiji in Ljubljani. Bil je med prvimi učitelji iz ribniške doline, vendar pa je ostal v senci znanega pedagoga Ivana Andoljška. Zahvalil sem se in obljubil, da jih bom kmalu obiskal.

Takoj sem vedel, kje se je veja pretrgala! Pri Andoljšek Francu iz Jurjevica 11 že prej nisem našel nobenih podatkov v Status Animarum ribniške župnije! Nisem pa vedel, da je Jurjevica nekoč pripadala samostanu v Novi Štifti, kjer so imeli svojo knjigo Status Animarum.

Napisal sem prošnjo Nadškofijskemu arhivu za izdajo kopije rojstnega lista za Andoljšek Bernarda, rojenega 1865 v Jurjevici, kakor tudi poročni list njegovega očeta Franca in matere Margarete Arko. Na ta način bi lahko zvedel, kje je bil rojen Andoljšek Franc in od kod je prišel v Jurjevico. Prosil sem tudi za izpisek iz rojstne knjige za Bernardovo hčerko (Vando), rojeni po letu 1897 v Mirni Peči. Kmalu sem dobil, proti plačilu (2.500,00 SIT za izvod), obe kopiji krstnega lista (za Bernarda in Vido, ne pa tudi Vando), vendar pa poročnega lista za Andoljšek Franca in Arko Margareto niso poslali, ker niso mogli ugotoviti, kje sta se poročila, pa čeprav so pregledali vse okoliške župnijske poročne knjige! Tudi to se dogaja.

Tako sem vendarle našel nadaljevanje veje! Namreč, v rodovniku je bilo že zapisano: Michael Andolschek, rojen 1822 iz Goriče vasi 50, se je 1841 poročil k Agnes Louschin v »Jurjovic 11«, kjer se jima je rodil sin Franciscus! Tako je iz črniško-goričevaške veje (1775) nastala nova jurjeviško-ljubljanska in kranjska veja (1842–1975), ki se s smrtjo Vladimirja Andoljška, najvišjega častnika v Andoljškovi rodovini, in njegovega brata, ing. Mirka Andoljška, tudi končala.

Zdaj je bilo potrebno poiskati še vse ostale člane jurjeviške veje! Zato sem župnijski urad v Ribnici zaprosil za ponovni pregled knjige Status Animarum za vas Jurjevico. Po daljšem čakanju sem prejel dragocene podatke (vse je treba plačati – okrog 15.000,00 SIT), na podlagi katerih sem lahko sestavil celotno vejo Andoljškovih iz Jurjevice, ki je štela tri rodove! Zadnji rod je imel kar devet otrok. Nazadnje se je na domačijo Andoljškovih v Jurjevici 11, k najstarejši Mariji, priženil Lovšinov, dočim se je mlajši Janez oženil k Rusovim v sosednjo hišo št. 13. Od ostalih fantov je Bernard šel med učitelje, druga dva (Jožef in Melhior) pa sta šla »s trebuhom za kruhom« v ZDA, zato bi njune potomce kazalo iskati med izseljenci v ZDA.

Na koncu mi je preostalo, da poiščem še eventualno živeče sorodnike Vladimirja oziroma njegove sestre Vide. To pa je bila najtežja naloga, saj novi zakon prepoveduje sporočanja podatkov brez zakonske osnove! Zato naj navedem, kako sem vseeno »prelisičil« strogi zakon! Namreč, iz uradnega dopisovanja sem mimogrede zvedel, da se je Andoljšek Vida poročila v Ljubljani, umrla pa v Kranju, kjer je bila tudi pokopana. Potrebno je bilo zvedeti za njen poročni priimek! Le tako bi našel preostale potomce in na ta način zvedel za usodo celotne veje.

Domisli sem se, da bi uradno poiskal najstarejšega dediča glede na Vladimirjevo (sicer skromno) zapuščino, ki sem jo podaril piranskemu muzeju. Matični urad v Kranju sem prosil, naj poiščejo po pokojni Vidi najstarejšega dediča. In res! Dediča so v Kranju kmalu našli, toda namesto napotitve na sodišče (zaradi dedovanja) so mu sporočili moj naslov, v kolikor bi bil zainteresiran za rodovnik in sporočilo glede skromne zapuščine! Pričakoval sem, da se bo vendarle nekdo oglasil ...

In res. Kmalu se je po telefonu javil prijazen možakar! Takoj sva vzpostavila osebni stik. Zvedel sem tudi, da je imel Vladimir Andoljšek poleg Vide še sestro Vando in brata Mirka, ki je živel v Sarajevu, umrl pa v Ljubljani brez potomcev. Zatem mi je poslal še kopico podatkov za ostale sorodnike.

Večletni trud iskanja se je splačal! Sorodnikom Vladimirja Andoljška sem poslal darilno listino piranskega muzeja, obenem pa sem jim podaril komplet rodovnik Andoljškovih. Da vedo od kod izvirajo po materi, Andoljškovi!

Našel pa sem našel še dva vojaka, in sicer: **Petra Andoljška**, iz Podjele 21, ki je padel kot vojak na soški fronti (1914-18), njegovo ime pa je vklesano na spomeniku v Srednji vasi na Gorenjskem. Med častniki 1. srbske dobrovoljske divizije v Dobrudži 1916 sem našel (na skupinski sliki) tudi **Andoljšek Rudolfa**! Ker je edini Rudolf med Andoljški bil rojen 16. 4. 1883 v Pluski pri Trebnjem, verjetno gre za njega. Domači se ga več ne spomnijo ... Če ne bi bilo rodovnikov in podobnih zapisov, bi se marsikaj pozabilo!

Drago Slekovec

- **podpolkovnik VKJ, prvi načelnik obveščevalnega centra VKJ v Ljubljani**



Major Drago Slekovec, 1940

(Vir: zasebni arhiv A. Slekovca)

V svoji knjigi *Legendarni slovenski obveščevalci*⁷⁰ sem leta 2011 podpolkovnika Draga Slekovca uvrstil med vrhunske slovenske vojaške obveščevalce. Na str. 302 sem zapisal: *Predvsem sem želel predstaviti slovenske generale (admirale), častnike in podčastnike, ki so se izkazali kot uspešni obveščevalci, izvidniki in varnostniki, saj so zasedali tudi vodilne položaje – načelnika obveščevalne službe v generalštabih (feldmaršalporočnik Karel Tegetthoff v avstro-ogrski vojski ter generalpolkovnik Rade Pehaček in admiral Stane Brovet v JLA), med njimi pa je bilo tudi več uspešnih vodij vojaških obveščevalnih centrov (polkovniki Andrejka, Kopinič, Pirc in Kobal, **podpolkovnik Slekovec**, poročnik Kranjec) in vojaških atašejev (polkovnika Vauhnik ter Stropnik).*

Predhodni publicistični zapisi o podpolkovniku Dragu Slekovcu

Revija *Naša obramba* je že med letoma 1971/72 objavila feljton (6 nadaljevanj) avtorja Radovana Timotijevića pod naslovom *Zadnji iz vohunske mreže »Cezar«*, v katerem je bilo netočno predstavljeno delovanje obveščevalnega centra Vojske Kraljevine Jugoslavije v Ljubljani, predvsem pa vloga tedanjega načelnika majorja Draga Slekovca in njegovega tajnega sodelavca Emila Wedama, poročnika Abwehra v Celovcu, in njegove prijateljice Marije Tomaševе.

Namreč, avtor, sicer znani srbski pisec monografij o partizanskih enotah, je po vsej verjetnosti vsebino povzel iz tedaj še tajnega arhiva Udbe o rekonstrukciji delovanja

⁷⁰ Marijan F. Kranjc, *Legendarni slovenski obveščevalci*, Pro-Andy, 2011 Maribor.

nemške in bivše jugoslovanske obveščevalne službe. Čeprav je vsebino dokaj vsečno romaniziral, je vendarle zagrešil nekaj velikih napak. Poročnik Wedam je bil tajni sodelavec majorja Draga Slekovca, ki ga je dolgo časa pred tem pripravljajal, kako bi ga »vgradil« kot prevajalca v Abwehrov obveščevalni center v Celovcu. Drugič, takratni jugoslovanski konzul v Celovcu (pa tudi v Trstu in drugih mestih) je bil častnik VKJ in samo »podaljšana roka« ObC v Ljubljani. In nenazadnje, poročnik Wedam in Marija Tomaševa nista bila ustreljena leta 1941, temveč 22. 7. 1943. Tudi sam naslov podlistka je neposrečen, saj je »Cezar« pomenil obveščevalni center v Celju, v katerega pa poročnik Wedam kot prevajalec ni bil vključen. Zdi se, da je avtor feljtona bolj mislil na Boška Lazića, orožnika v Celju, ki je bil kot zadnji nemški agent poslan v partizane, ujet in leta 1947 obsojen na smrt kot vojni zločinec. O njem je objavil tudi več fotografij.

Leta 2002 je dr. Jerca Vodušek Starič v knjigi *Slovenski špijoni in SOE 1938–1942*⁷¹, na podlagi podatkov iz udbine rekonstrukcije o JOS (Jugoslovanska obveščevalna služba) fragmentarno navedla naslednje podatke:

- Str. 15: Dragotin (netočno, opomba MFK – Drago, tudi Dragutin) Slekovec, komandir obmejne čete v Žireh (netočno, opomba MFK – Logatec) 1930–1937 je izjavil: »Orožje za organizacijo istrskih beguncev je prihajalo neposredno od vojske«;
- Str. 126–127: Obveščevalni center VKJ se je nahajal v Židovski ulici. Na vratih napis: Slavko Sušnik. V isti stavbi je leta 1940 stanoval Dragotin Slekovec, kapetan, pozneje major, rojen 1898 v Sarajevu. Po vojni je delal v Slovenija-eksportu. Center v Ljubljani je dobro sodeloval s centrom na Sušaku, ki ga je pred tem vodil Dragotin Slekovec. Obveščevalni častniki Slekovec, Simončič in Tomič so se poznali že od prej. Skupaj so obiskovali obveščevalni tečaj v Beogradu leta 1930.
- Str. 152–156: Iz ARS III, ZA 405-13, *Zaslišanje oseb o JOS* zvemo, da je Gestapo zasliševal majorja Slekovca v vojnem taborišču Spital (netočno, opomba MFK – Lienz) julija 1942. Slekovec je ščitil tiste (Bizjaka), ki so jih zajeli Nemci, bremenil pa tiste, ki so bili mrtvi (Plhak). Ob odhodu pa Plhak registra svojih agentov in sodelavcev ni dal nasledniku Slekovcu, ampak ga je izročil Britancem (netočno, opomba MFK – ob primopredaji je vedno navzoč predpostavljeni starešina, ki odloča komu se bo kaj predajala na zvezo, Danilo Zelen je gotovo bil predan na zvezo majorju Slekovcu saj je bil že njegov tajni sodelavec na Reki). Sledi ocena slovenske Udbe: major Slekovec ni bil človek Plhakovega kova. Bil je oficir v pravem pomenu besede. Zahteval je natančnost, poročila o vsem in raziskal je vsako nepravilnost, s podrejenimi je vedno govoril srbsko. Tudi zvez z Britanci ni imel niti se je z njimi sestajal. V Beograd je sporočil, da je Plhak svoje sodelavce izročil Britancem. 1. aprila 1941 je major Slekovec dobil ukaz, da dolžnost izroči majorju Predragu Stefanoviću (po letu 1945 je postal podpolkovnik JLA).
- Str. 210: Orožnik Lazić iz Celja je bil nemški agent, zaprt in izpuščen, pa je major Slekovec dosegel, da so ga ponovno aretirali.
- Str. 271: Kapetan Slekovec je 1930 v Zadru proti Italijanom angažiral za sodelovanje Stanoje Simića, poznejšega konzula.
- Str. 321: 1. maja 1941 (netočno, opomba MFK – 17. ali 20. aprila 1941) so Nemci zajeli majorja Slekovca, ki je vso vojno ostal v nemškem ujetništvu.
- Str. 415: Dragotin Slekovec je bil po zaslišanju na Udbi Slovenije angažiran za sodelovanje in dobil agenturno ime »Savinjčan«.

⁷¹ Jerca Vodušek Starič, *Slovenski špijoni in SOE 1938–1942*, samozaložba, 2002, Ljubljana.

V svoji knjigi *Legendarni slovenski obveščevalci*⁷² sem majorja Draga Slekovca omenil 18 krat na str. 125–143 v poglavju z naslovom: Emil Wedam – poročnik nemškega Abwehra, tajni sodelavec ljubljanskega vojaškega obveščevalnega centra, slovenski supervohun.

Celotni primer, ki ga je nadvse uspešno vodil major Drago Slekovec, novi načelnik Obveščevalnega centra v Ljubljani, sem podrobno predstavil v omenjenem poglavju in pod naslednjimi naslovi:

- **Abwehrstelle Celovec – avstrijsko-slovenska sestava**
- Center vojaške obveščevalne službe VKJ v Ljubljani
- Velikanski uspeh – direktni obveščevalni vdor v Abst Celovec
- **Dvojnik ključa od sefa šefa Abst, največji obveščevalni uspeh slovenskega agenta**

Na podlagi skopih podatkov sem lahko opravil rekonstrukcijo primera: že na Sušaku je Slekovec spoznal Wedama in ga pridobil za tajno sodelovanje z nalogo, da se vrine v nemško vojaško obveščevalno službo. Tako je poročnik Wedam uspel postati prevajalec v Abwehrovem obveščevalnem centru v Celovcu.

Odločilni uspeh – prvo obveščevalno sporočilo o napadu na Jugoslavijo

Poleg ostalih podatkov je poročnik Abwehra Wedam poslal v Ljubljano strateško informacijo o začetku nemške agresije na Jugoslavijo – bombni napad na Beograd. Depeša je glasila takole:

»Napad na Jugoslavijo 31. marca + 5x. Bombardiranje Beograda 31. marca + 5x. Trajanje 4–6 ur. Isti čas velja za vse organizacije »Jupiter«. Nepretrgoma na sprejemu Maribor in Ljubljana 30. marca + 5x00.«

Nemci so datume še posebej kodirali, pri čemer je 5x pomenilo »pet dni pozneje v naslednjem mesecu«. Torej, napad na Jugoslavijo in bombardiranje Beograda se bo začelo 5. aprila 1941! (V naslednji depeši je sledil popravek – 6. aprila 1941).

- **Tragičen konec obveščevalnega para (obsodba na smrt – 14. 5., ustrelitev pa 22. 7. 1943)**
- **Preverjanje podatkov – poskus Gestapa, da zabriše sledove jugoslovanskega obveščevalnega vdora v celovški Abwehrstelle**
- **Nacistično »ljudsko sodišče« 1943 v Berlinu – obtožnica, sodba in obrazložitev**

Podrobno sem raziskal potek preiskave in sojenje. Zanimivo je predvsem to, da gestapovci niso ugotovili glavnega podatka, ki ga je Wedam ob pomoči Marije Tomaševe poslal v Ljubljano. Oba sta, kljub grozovitemu mučenju, priznala samo nepomembne stvari.

⁷² Ibidem

Pridobil sem tudi nemške dokumente, iz katerih je vidno, da sta bila obsojena in ustreljena šele 22. 7. 1943, ne pa leta 1941, kakor so »poročali« nekateri domači feljtonisti.

Raziskovalcem se le redkokdaj nasmehne sreča.

Meni se je tokrat zares zgodilo, pa čeprav sem dobil v roke najbolj grozljivi dokument – smrtno obsodbo dveh vrhunskih tajnih sodelavcev. Zgodba je seveda tudi romantično obarvana, saj sta Marija Tomaš in Emil Wedam bila ljubimca, v usodnem trenutku pa sta tudi žrtvovala življenje na oltar nekoč obljubljenе domovine – Jugoslavije!

Če je verjeti nemškim (gestapovskim) dokumentom (obrazložitvi sodbe, tudi bolj podrobni obtožnici in ostalim), potem je gotovo samo to, da sta Wedam in Tomaševa priznala, prostovoljno ali pa po mučenju, samo ne bistvene in celo smešne stvari (golobja pošta), medtem ko bistvenega podatka, da je poročnik Wedam imel dvojnik ključa od šefove železne blagajne in je lahko prebiral najbolj zaupne dokumente, tudi tistega o napadu na Jugoslavijo aprila 1941, gestapovci niso zvedeli niti odkrili. Manj je verjetno, da so gestapovci prikrili celotno zadevo.

Zato si poročnik Emil Wedam zares zasluži avreolo slovenskega vojaškega supervohuna. Poklon velja tudi njegovi sodelavki Mariji Tomaš, saj sta v boju proti nemškemu nacionalizmu na oltar obljubljenе domovine položila ne samo svojo ljubezen, temveč tudi žrtvovala svoji življenji.

V zgodovini obveščevalnih služb se podobni uspehi (prodor v tuji vojaški obveščevalni center) pripisujejo operativcu – načelniku, ki je bil nosilec celotne akcije. In podpolkovnik Drago Slekovec je bil izredno uspešen obveščevalec, saj mu je uspel celo prodor v Abwehrov center v Celovcu, obenem pa je prvi izvedel za nemški napad na Jugoslavijo, kar se navadno pripisuje polkovniku Vladimirju Vauhniku, vojaškem atašeju v Berlinu, ki je isti podatek izvedel nekaj dni kasneje (v istem zaporu je pristal na sodelovanje z nemškim SD)! Žal pa strateški obveščevalni podatek sploh ni bil izkoriščen, saj so odgovorni voditelji Kraljevine Jugoslavije domnevali, da gre za britansko provokacijo.

V sprotni priponki 61 na str. 125 sem zapisal:

V dislociranem AS 1931 Rsnz, škatla 942, se nahajajo zapisniki zaslišanj podpolkovnika Draga Slekovca, ki so jih opravili v Udbi Slovenije (in Hrvaške) med leti 1949–1950, ko so pripravljali rekonstrukcijo delovanja nemške obveščevalne službe. Podpolkovnik Drago Slekovec, rojen 20. 10. 1898 v Sarajevu, od maja 1940 do 1. 4. 1941 načelnik vojaškega obveščevalnega centra VKJ v Ljubljani, nakar je bil premeščen v Niš, kjer je bil nato tudi zajet, pa je vse do 1945 bil v nemškem ujetništvu. Bil je večkrat zaslišan s strani Gestapa in Ovre, vendar je izjavil, da ni izdal svojih glavnih sodelavcev niti sprejel ponudbe o sodelovanju.

Dne 3. 9. 2010 sem podrobno pregledal vse zapisnike zaslišanj podpolkovnika Draga Slekovca na Udbi Slovenije leta 1950, vendar v njih nisem nikjer našel omembe Wedama in Tomaševe. Le v zapisniku z dne 25. 2. 1949, str. 339, ki pa je opravljen na Udbi v Zagrebu, je podpolkovnik Slekovec omenil, da je v Sušaku imel stike z nekim Millerjem, pripadnikom avstro-ogrske vojne mornarice, kar se mi je zdela kot aluzija na Wedama.

Seveda pa niso znani (ohranjeni?) gestapovski in ovrovski zapisniki zaslišanj ujetega podpolkovnika Slekovca.

Osebni in družinski podatki

Na pobudo družine Slekovec (vnukinja Brede in sina Aleksandra Slekovca) sem se odločil za pisanje in objavo strokovnega članka o podpolkovniku Dragu Slekovcu, vrhunskem obveščevalcu VKJ, saj doslej slovenski strokovni (zgodovinski, vojaški) javnosti ni bil celoviteje predstavljen.

KRSTNI LIST
(TESTIMONIUM BAPTISMI)

Pokrajina: *Sarajevo* Br. *785*
(Kraj) Biskupija: *Pravoslavna*
Poljanski ovin *1898* (Kraj) *Sarajevo*

Ime krstnika	Okoliščine, dan	Krščeni (Baptizati)	Krščeni (Baptizati)	Krščeni (Baptizati)
<i>301</i>	<i>1898</i> <i>20. 10.</i>	<i>Karlo Slekovec</i>	<i>Sarajevski</i> <i>Kemalpaša bolnica</i>	<i>Korošič</i> <i>Luttenberg</i> <i>Gatti</i>

Da je to vse tako najljepši i u svetoviti, tako prepričan vskazati poljarni v Priloge *Sarajevu* dan *25* meseca *avgusta*

Krstni list – Karlo Slekovec, 1898, Sarajevo
(Zasebni arhiv A. Slekovca)

Drago (Karl) Alojza (Vjekoslav) Slekovec, pehotni podpolkovnik obveščevalne službe Vojske Kraljevine Jugoslavije, je bil rojen 20. 10. 1898 v Sarajevu, Bosna (v kadrovskega dosjeju VKJ je napačno naveden kraj rojstva – Logarovci pri Ljutomeru). Oče je izviral iz bogate kmečke družine v vasi Kokoriči pri Križevcih. Torej, Prlek!

Njegov oče Alojz, tudi Vjekoslav (1866–1945), je bil po poklicu višji računski svetnik in je od leta 1890 služboval v Sarajevu. Leta 1897 se je poročil z Marijo roj. Gatti, Korošico, ki je živel pri bratu v Sarajevu. Imela sta dva sinova – poleg Draga tudi Ivana (1901). Po upokojitvi 1921 sta živel v Ljutomeru.



**Družina Slekovec (oče Alojz, mati Marija
in brata Drago in Ivan), Ljutomer, 1918**
(Vir: zasebni album A. Slekovca)

V Sarajevu je leta 1908 končal osnovno šolo in leta 1916 maturiral na t. i. »Veliki šoli Franja Josipa« (realni gimnaziji). Študij je nameraval nadaljevati na tehnični fakulteti v Gradcu, vendar je bil takoj po maturi vpoklican v AOV.

Med službovanjem v 39. pehotnem polku v Celju se je kot kapetan II. razreda dne 28. 2. 1929 v Ljutomeru poročil z Marijo, roj. Streinigg (1908–2009), uslužbenko s končano trgovsko akademijo. V zakonu sta imela sina Aleksandra (1930), univ. dipl. ing. gradb., upokojenec, živi v Izoli. On mi je tudi posredoval dokumente in fotografije iz očetove zapuščine, seveda, brez spominov, saj obveščevalci le-teh navadno ne pišejo.



Poročna, Ljutomer, 1929
(Vir: zasebni album A. Slekovca)

Aleksander je bil poročen z Dagmar, roj. Škerlj (1929–2012), prof. biologije in prizadevno rodoslovko, iz znane vipavske in novomeške družine dr. Boža Škerlja, prvega doktorja antropologije v Sloveniji in Čehinje Ružene Kropač, profesorice biologije. V zakonu so se jima rodile tri hčerke: Breda, Eva in Nadja⁷³.

Častnik treh vojska: avstro-ogrske, slovenske generala Maistra in Kraljevine Jugoslavije ter nemški ujetnik

Takoj po maturi je bil 15. 7. 1916 vpoklican v avstro-ogrsko vojsko, v 87. pehotni celjski polk, nazadnje pa je bil v 117. pehotnem polku, ki je bil formiran leta 1918. Končal je enoletno šolo za rezervne pehotne častnike (1. 6. 1916–1. 3. 1917). 1. 11. 1916 je v šoli dobil čin desetnika (kaplarja), 1. 5. 1917 nižjega vodnika (podnarednika) – mitraljezec in nazadnje 1. 9. 1917 čin praporščaka (prvi častniški čin) – poveljnik mitralješkega oddelka. Bil je poslan na soško in tirolsko fronto, kjer je bil ranjen in je tudi prejel odlikovanje.

Ranjen je bil 3. 8. 1917 na soški fronti v bojih za Sv. Gabriel (krogla in vbod z bajonetom v desno podlaktico – težave pri pisanju) in 5. 8. 1918 na tirolski fronti – v Dolomitih 8zastrupitev s fozgenom).

Zato je sledil umik s frontne črte, pa je bil od 1. 8. do 1. 12. 1918 poveljnik železniške postaje v Celju.

Iz dunajskega vojnega arhiva so sinu Aleksandru sporočili, da nimajo kadrovskega dosjeja za podporočnika Karla (Draga) Slekovca, ker ga je verjetno maja 1941 izvzel Gestapo ali pa je bil že prej poslan vojaškemu arhivu VKJ v Beogradu.

Klemen L., zgodovinar in raziskovalec zgodovine 87. peh. polka, je leta 2012 z istega naslova na Dunaju pridobil le (slabo) kopijo Belonungsantraga 117 peh. polka – predlog za odlikovanje. V sestavu 117 peh. polka je bil tudi 3. bataljon 87. peh. polka iz Celja, v katerem se je nahajal tudi praporščak Karl Slekovec. Iz dokumenta je bilo mogoče razbrati le, da je podporočnik Slekovec dne 2. 9. 1917 predlagan za odlikovanja.

Na osnovi tega podatka je vneti raziskovalec ugotovil tudi dragocen podatek: 87. peh. polk je bil do 31. 8. 1917 na položajih Sv. Gabriela (kota 646 m), z izjemo oddelka mitraljezov, ki mu je poveljeval praporščak Slekovec, in XIX. pohodnega bataljona, ki sta ostala na obrambni črti sedlo Dol–Zagorje vse do 3. 9. 1917! Torej je preživel pekel Gabriela in bil samo ranjen!

⁷³ Spletni leksikon *Primorci.si* – Dagmar, Slekovec.

K. u. k. Infanterieregiment Nr. 117 *Belohnungsantrag* 69 *30.7.1918*

Zu Nr. *221/1918* *Slekovec* *Fürstentum*

Belohnungsantrag 69

1	Charge	<i>Dr. Dr. Dr. Dr. Dr.</i>
2	Vor- und Zuname	<i>Dr. Dr. Dr. Dr. Dr.</i>
3	Standeskörper	<i>Dr. Dr. Dr. Dr. Dr.</i>
4	Diensteseinstellung	<i>Dr. Dr. Dr. Dr. Dr.</i>
5	Personaldaten	<i>Dr. Dr. Dr. Dr. Dr.</i>
6	Anlass (Waffentat, Dienstleistung usw.) bei Angabe von Ort und Zeit	<i>Dr. Dr. Dr. Dr. Dr.</i>
7	Seit wann im Felde (von - bis)	<i>Dr. Dr. Dr. Dr. Dr.</i>
8	Verwundet, gefangen, vermisst oder kriegsgefangen	<i>Dr. Dr. Dr. Dr. Dr.</i>
9	Etwa unerledigter Antrag	<i>Dr. Dr. Dr. Dr. Dr.</i>
10	Besteht bereits inländische Friele- und Kriegedekorationen	<i>Dr. Dr. Dr. Dr. Dr.</i>
11	Antrag des Verfassers	<i>Dr. Dr. Dr. Dr. Dr.</i>
12	Datum und Unterschrift des Verfassers	<i>Dr. Dr. Dr. Dr. Dr.</i>
13	Bedeutung und Rang des	Brigadiers <i>Dr. Dr. Dr. Dr. Dr.</i>
14		Divisionärs <i>Dr. Dr. Dr. Dr. Dr.</i>
15		Korpskommandanten <i>Dr. Dr. Dr. Dr. Dr.</i>
16		Armee-Kommandanten <i>Dr. Dr. Dr. Dr. Dr.</i>
17	Für eventuelle Bemerkungen und Anträge sonstiger Kommandanten und Dienststellen	<i>Dr. Dr. Dr. Dr. Dr.</i>

260940

Belohnungsantrag (predlog za odlikovanje)

117. pešpolka, 30. 7. 1918

(Vir: dunajski vojni arhiv, zasebni arhiv A. Slekovca)

Dne 1. 2. 1918 pa je bil povišan v čin pehotnega podporočnika. Končal je tudi minersko-saperski in t. i. »jurišni« tečaj. Bil je nosilec treh vojaških odlikovanj.



*

3. celjski prostovoljski bataljon 39. pešpolka, 1918/19,

*** poročnik Drago Slekovec, sedi v prvi vrsti**

(Vir: zasebni album A. Slekovca)

Po razpadu Avstro-Ogrske se je Drago Slekovec 1. 11. 1918 kot prostovoljec priključil slovenski vojski generala Rudolfa Maistra kot pehotni poročnik in poveljnik strojniškega (mitralješkega oddelka (8 težkih strojnic, mitraljezov) v Celjskem prostovoljskem bataljonu. Najprej je sodeloval pri razoroževanju avstrijskih enot v Maribor, nato pa je bil poslan na Koroško, v enoto, ki ji je poveljeval major Anton Kos. V bojih za Črno, 28. 5. 1919, se je odlikoval z izrednim pogumom, zato je bil odlikovan z zlato medaljo za hrabrost⁷⁴. Nekoč je doma povedal, da se je nahajal na Koroškem v bojni skupini nadporočnika Franja Malgaja, ko je le-ta pogumno padel (naredil častni samomor, da ne bi ranjen padel v roke krutim avstrijskim brambovcem) na Tolstem vrhu⁷⁵ (Zanimivo je, da kljub prigovarjanju koroških borcev ni hotel napisati svojega pričevanja, seveda z razlogom)! V Celovškem odredu, ki je sodeloval pri napadu na Koroško, je do 20. aprila 1920 opravljal dolžnost obveščevalnega častnika. O tem je sam povedal naslednje⁷⁶:

Dne 1. 11. 1918 sem vstopil v Celjski prostovoljni bataljon v Celju v činu rez. peh. podporočnika. Celjski bataljon je takoj po formiranju poslan v Maribor na razpolago generalu Maistru ter sodeloval pri razorožitvi nemških formacij v Mariboru. Po izvršeni nalogi je bataljon odšel na Koroško – Velikovški mostobran.

Po umiku z Velikovškega mostobrana v Dravogradu je bataljon dopolnjen in je potem kot 3. bataljon Celjskega pešpolka sodeloval v spomladanski ofenzivi 1919 v bojih pri Črni na Koroškem (kjer je bil odlikovan z zlato medaljo za pogum), Sv. Pavlu v Labodski dolini, Velikovcu in Trušnjah, kjer so se boji končali, pa je tako 3. bataljon zasedel demarkacijsko črto Vetrinje – Vrba na Vrbskem jezeru.

Do 1. 9. 1919 sem bil na dolžnosti poveljnika mitralješke čete 3. bataljona, zatem pa do 3. 3. 1920 drugi pribočnik poveljnika Celovškega odreda – majorja Antona Kosa. Marca 1920 smo zapustili severno mejo ... Spomenice nisem dobil.

Njegov bojni tovariš na Koroškem, rez. poročnik Tine Pavlič, je podrobno opisal tudi (svoje) zasluge ter pogum poveljnika strojniške (mitralješke) čete – Draga Slekovca, podporočnika⁷⁷. Zanimiva je tudi Paveličeva navedba, da je poročnik Slekovec leta 1929 v srbsčini napisal (verjetno prevedel) zgodovino 87. Celjskega pehotnega polka.


⁷⁴ Marijan F. Kranjc, *Odlikovanci na koroški fronti 1918–1920* – prof. zgod. L. Klemen iz Novega mesta, raziskovalec 87. celjskega polka, je leta 2012 ugotovil, da je na seznamu odlikovancev napačno naveden Senegačnik Drago namesto Slekovec, kar sem tudi popravil in objavil na svoji spletni strani.

⁷⁵ Marijan F. Kranjc, *Franjo Malgaj, Vojni spomini*, Pro-Andy, 2010, Maribor. Po moji inačici je izvršil častni samomor, da ne bil ranjen padel v roke brambovcem avstrijske vojske. V Malgajevih spominih se Drago Slekovec ne omenja.

⁷⁶ Zvezi prostovoljcev borcev za severno mejo 1918–1919 – Mestni odbor Ljubljana, 6. 9. 1967 – poslani podatki po zahtevi iz krožnice št. 2.

⁷⁷ Tine Pavlič, *Z Malgajem na Koroškem*, TV–15, Ljubljana, 22. 1. 1969 in *Boji za Velikovec pred 50 leti*, TV–15, Ljubljana, 20. 8. 1969.

№ 64542



МИНИСТАРСТВО ВОЈСКЕ И МОРНАРИЦЕ
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

КАРТОН

ЛИЧНИХ И СЛУЖБЕНИХ ПОДАТАКА ОФИЦИРА (ВОЈНИХ ЧИНОВНИКА)

3)	Род или струка	РЕШАДИЈА		
4)	Чин	<i>Млађи војвода</i>		
5)	Презиме	СЕКОВЕЦ		
	Очево име	ВЈКОСЛАВ		
	Име	<i>ВЈКОСЛАВ - Сек</i>		
6)	Стан:	средњи	Бркови:	стиснути
	Лице:	овално	Уста:	правилна
	Коса:	смеђа	Брада:	брије
	Очи:	зелене	Особна ознака:	на левој руци одликује од рана кап и на појасу
	Нос:	правилан	Особна ознака:	исти.
	7)	Ступања развојства:		
	Година	1920	1921	1922
	Страна	Срп	Срп	Срп
	Број	848	18	650

ЛИЧНИ ПОДАЦИ:

8)	Село:	Logarvoei	9)	Датум рођења (по луним календару):	30. oktobra 1898. god.
Место:	Општина:	Logarvoei			
	Село:	Ljutomer			
	Департамент:	Dravaka			
	Војна округ:	Mariborski			

Karton osebnih in uradnih podatkov

(Vir: arhiv VKJ, Beograd, pridobljeno marca 2016)

Dne 21. 10. 1920 je bil sprejet v Vojsko SHS oz. Kraljevine Jugoslavije⁷⁸ s činom pehotnega podporočnika.

Od 4. do 17. 4. 1932 je obiskoval kratek obveščevalni tečaj v Glavnem GŠ VKJ.

Napredovanja v Vojski Kraljevine Jugoslavije:

- pehotni poročnik: 1. 10. 1924,
- pehotni kapetan II. razreda: 15. 8. 1929,
- pehotni kapetan I. razreda: 6. 9. 1932,
- pehotni major: 6. 9. 1937.

⁷⁸ Podatki iz kadrovskega dosjeja VKJ so bili pridobljeni leta 2011 po diplomatski poti, na zahtevo, marca 2016 pa tudi kopije.



D. Slekovec, poročnik VKJ, Celje 1925

(Vir: zasebni album A. Slekovca)

Poveljniške dolžnosti:

- peh. podporočnik – poveljnik voda v Dravskem pehotnem polku v Ljubljani od 1. 2. do 1. 5. 1920;
- peh. podporočnik – poveljnik voda v 39. pehotnem polku v Celju od 2. 5. do 17. 7. 1920;
- peh. podporočnik – poveljnik voda v 5. pehotnem polku »Kralja Milana« v Zagrebu od 18. 7. 1920 do 31. 1. 1921;
- peh. podporočnik – poveljnik voda v 11. pehotnem polku »Karadjordja« v Kotorju in Splitu od 1. 2. 1921 do 27. 7. 1922;
- peh. podporočnik – poveljnik mitralješkega oddelka 39. pehotnega polka v Celju od 28. 7. 1922 do 7. 3. 1923;
- peh. podporočnik – poveljnik pregonskega oddelka 39. pehotnega polka v južni Srbiji (Gornji Balvan) od 8. 3. do 10. 5. 1923;
- peh. podporočnik – poveljnik mitralješkega oddelka 39. pehotnega polka v Celju od 11. 5. do 7. 6. 1923;
- peh. podporočnik – poveljnik 2. čete 39. pehotnega polka iz Celja pri blokiranju (zapiranju) meje med Carevim selom in Sasem v južni Srbiji od 8. 6. do 25. 11. 1923;
- peh. podporočnik – poveljnik detaširane čete 39. pehotnega polka iz Celja v Sv. Nikoli (okraj Ovčepolje) in pregonskega oddelka od 26. 11. 1923 do 28. 7. 1924;
- peh. poročnik – poveljnik 10. čete 39. pehotnega polka v Celju od 28. 7. 1924 do 21. 4. 1925;
- na prestajanju sodne kazni v Celju (za KD iz čl. 102 VKZ in čl. 104 AKZ) od 21. 4. do 21. 7. 1925;

- peh. poročnik – poveljnik 10. čete 39. pehotnega polka v Celju od 22. 7. do 1. 12. 1925;
- peh. poročnik – zastopnik pribočnika poveljnika 39. pehotnega polka v Celju od 2. 12. 1925 do 1. 12. 1926;
- peh. poročnik – poveljnik 6. čete 39. pehotnega polka v Celju od 2. 12. 1926 do 15. 12. 1927;
- peh. kapetan II. razreda – v. d. pribočnik poveljnika 39. pehotnega polka v Celju⁷⁹ od 16. 12. 1927 do 23. 3. 1930;
- peh. kapetan II. razreda – na službi v obveščevalnem odseku poveljstva pehote Jadranskega divizijskega območja v Splitu od 23. 3. 1930 do 13. 1. 1932;
- peh. kapetan I. razreda – poveljnik 48. obmejne čete v Logatcu (Žireh?) od 18. 1. 1932 do 25. 5. 1937;
- peh. major – na službi v Obveščevalnem oddelku Glavnega GŠ VKJ (štab 2. planinskega pehotnega polka) – načelnik obveščevalnega centra na Sušaku od 5. 6. 1937 do 26. 6. 1940;
- peh. major – na službi v Obveščevalnem oddelku Glavnega GŠ VKJ (v štabu Dravskega divizijskega območja) – načelnik obveščevalnega centra v Ljubljani od 26. 6. 1940 do 1. 4. 1941;
- peh. major – na službi v Obveščevalnem oddelku Glavnega GŠ VKJ (načelnik obveščevalnega oddelka v štabu 5. armade v Nišu) od 2. 4. 1941 do 17. 4. 1941, ko je bil zajet s strani nemške vojske.

Odlikovanja:

- zlata medalja za pogum – na Koroški fronti (11. 4. 1920),
- medalja za vojaške vrline (5. 1. 1928),
- zlata medalja za prizadevno službovanje (1933),
- red jugoslovanske krone 5. stopnje (1937),
- spomenica za boje pri osvoboditvi severnih krajev Jugoslavije 1918–1919 (priznan leta 1940, spominski znak 1918–1919 pa je dejansko prejel šele 1. 11. 1979 v Ljubljani).

Načelnik obveščevalnega oddelka Glavnega GŠ VKJ je konec leta 1940 majorju Dragu Slekovcu napisal zelo pozitivno uradno oceno in predlagal, da se 6. 9. 1941 poviša v čin pehotnega podpolkovnika!

⁷⁹ Poveljnik je bil polkovnik Jovan M. Naumović, ki je nato bil povišan v čin brigadnega generala in postavljen za poveljnika Jadranske divizije v Splitu, pa s seboj povedel tudi svojega pribočnika Draga Slekovca, ki je potem v Splitu že leta 1930 prešel v obveščevalno službo. Polkovnika Naumovića so poznali tudi Slekovčevi stari.



Prva medalja v VKJ, Celje, 1928
(Vir: zasebni album A. Slekovca)

Vrhunski obveščevalec – načelnik slovitega obveščevalnega centra VKJ v Ljubljani

Omenil sem že, da je poročnik Slekovec že leta 1920 v Celovškem odredu na Koroškem opravljal dolžnost obveščevalnega častnika. V letih 1930–1932 je v Splitu v poveljstvu Jadranske divizije vršil dolžnost v obveščevalnem odseku, potem pa je bil postavljen za poveljnika 48. obmejne čete v Logatcu s tem, da je aprila 1932 opravil kratek obveščevalni tečaj v Obveščevalnem oddelku GGŠ VKJ v Beogradu.

Potrebno je povedati, da so bili poveljniki obmejnih čet tudi kandidati za obveščevalne častnike, le da niso še imeli na zvezi tajnih sodelavcev. Vsekakor je prav gotovo, da je bil kapetan Slekovec prav v Logatcu seznanjen z dinamiko obveščevalnega delovanja proti Italiji, pa je tako spoznal tudi vse druge dejavnosti, ki so se dogajale na sami meji (ilegalni prihodi primorskih beguncev, prehodi tajnih sodelavcev, diverzantov in teroristov v Italijo, prenosi orožja, eksploziva in propagandnega materiala na Primorsko).

Spoznal je tudi druge dejavnosti, npr. kontrabande oz. tihotapljenje prek meje. Ko so nekoč z očetom gledali na TV nek dogodek v katerem je sodeloval generalpolkovnik Rade Pehaček, se je spomnil, da so obmejni organi Pehačka nekajkrat zaprli zaradi zarotniškega delovanja. Zelo je verjetno, da je tudi kapetan Slekovec imel opravka z mnogimi orjunaši, ki so v Italiji izvajal razne nasilne akcije. Gotovo je pa tudi, da je aktivno sodeloval v mnogih tajnih akcijah, ki so jih obveščevalni organi VKJ načrtovali in izvajali s pomočjo izbranih pripadnikov organizacije TIGR na Primorskem.



Kapetan D. Slekovec (na levi), Logatec, 1935
(Vir: zasebni album A. Slekovca)

Kot načelnik obveščevalnega centra na Sušaku je kapetan Slekovec v obdobju 1937–1940 uspešno opravil številne naloge. Čeprav o tem ni ohranjenih uradnih podatkov, lahko iz spominskih virov navedem, da je za tajno sodelovanje pridobil Viktorja Bobka in tudi Danila Zelena, oba vidna člana organizacije TIGR. Zanimiv pa je tudi podatek, da sta na Sušaku z njim imela stike poznejši francoski general Berthouard in dr. Otto Pünter, predstavnik španske republikanske vlade u Bernu, katerima je kapetan Slekovec tajno pošiljal vse dostopne podatke o namerah italijanske vojske v Španiji⁸⁰, kar pomeni, da je tudi kapetan Slekovec kot antifašist aktivno sodeloval s KPJ v tajni vojni proti fašizmu v Španiji! Znano je tudi, da je uspel plasirati svoje tajne sodelavce v centre italijanske, avstrijske in nemške vojaške obveščevalne službe.



Službena izkaznica ObO GGŠ VKJ, 1940
(Vir: zasebni arhiv A. Slekovca)

⁸⁰ V pismih Aleksandru Slekovcu z dne 20. 2. in 5. 3. 1987 je znani novinar in publicist Mihailo Marić iz Beograda sporočil podatke, ki jih je dobil od svojega znanca dr. Otta Pünterja iz Berna. Španska državljanska vojna je trajala od 17. julija 1936 do 28. marca 1939.

Na pritisk italijanske in nemške diplomacije je bil v začetku aprila 1941 premeščen v Niš na dolžnost načelnika obveščevalnega odseka v štabu 5. armade VKJ. Dne 17. 4. 1941 je bil z armadnim štabom zajet v okolici Knića, sredi Šumadije v Srbiji.



Nemški ujetnik št. 6277, 1941
(Zasebni album A. Slekovca)

V nemškem ujetništvu je bil najprej v taborišču Spital, nato pa od 6. 12. 1941 do 15. 5. 1942 v gestapovskem zaporu v Lienzu, kjer je bil pod posebnim režimom in zasliševan s strani Gestapa in italijanske Ovre. Psihično in fizično so ga mučili, da bi izdal svoje tajne sodelavce. Gestapovci so mu celo nudili vrnitev k družini in lepo službo v Sloveniji, seveda pod pogojem, da sprejme sodelovanje z Gestapom in svoje tajne sodelavce usmeri proti zahodnim zaveznikom in partizanom v Sloveniji. Slekovec je vse ponudbe Gestapa in Ovre zavrnil in ostal zvest svoji častniški prisegi. Ostanek ujetništva je preživel v Hammelburgu na Saali.



Št. 6277, Oflag XVIII – 8/a,
Lienz, 24. 3. 1942
(Zasebni album A. Slekovca)

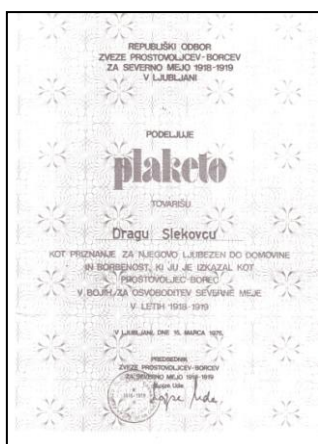
Nezaslužen zaton – usoda slovenskih obveščevalcev



Drago Slekovec (1898–1986)
(Vir: Google, Slike)

Iz ujetništva se je k družini v Ljubljano vrnil 26. 6. 1945. Dne 10. 2. 1949 je bil celo aretiran in zaslišan s strani hrvaške in slovenske Ozne. Seveda je bil tudi odpuščen iz podjetja Slovenija – Export v Ljubljani, šele 27. 5. 1949 je bil preklican nalog o aretaciji in mu je podjetje izplačalo zaostanke prihodkov. Nihče pa ni potem urgiral pri JLA, saj zaradi sumov takratne Ozne ni bil sprejet v JLA. Menda je bil celo degradiran in razporejen v rezervni sestav kot navaden vojak. Kakšna krivica!

Šele 15. 3. 1975 so mu podelili plaketo kot prostovoljcu in borcu v bojih za severno mejo v letih 1918–1919, četudi je že leta 1940 kot major VKJ prejel spomenico za boje pri osvoboditvi severnih krajev Jugoslavije 1918–1919⁸¹. Po ukazu kralja Petra II iz leta 1944 pa je vsem bivšim pripadnikom VKJ – ujetnikom in častnikom Jugoslovanske vojske v domovini ali izven nje avtomatsko pripadal višji čin, torej gre tudi Dragu Slekovcu čin pehotnega podpolkovnika.



Plaketa »koroškemu borcu«, 1975
(Zasebni arhiv A. Slekovca)

⁸¹ Službeni vojni list Vojske Kraljevine Jugoslavije, 1940, str. 1611–1613.

Ker ni bil sprejet v JLA, se je že avgusta 1945 zaposlil v Zavodu za posebne nabave, leta 1947 v trgovskem podjetju Slovenija – Exsport in leta 1950 v Slovenija – lesu v Ljubljani, kjer je honorarno delal tudi po upokojitvi 1952. leta. Umrli je 8. 3. 1986, star 88 let, in je pokopan v Ljubljani.

O svojem delu in življenju ni rad govoril. Bil je pod kontrolo SDV, saj je tudi na seznamu www.udba.net, dr. Staričeva pa ga je v svoji knjigi (str. 415) celo omenila kot agenta s psevdonimom »Savinčan«. Do konca življenja je spoštoval prvo pravilo vseh obveščevalcev – RESNICO ponesi v grob!

Zato tudi nisem ponovno brskal po papirjih, ki jih je shranila slovenska Udba, saj je očitno, da je uradna partijska in vojaška oblast zamolčala pogumnega slovenskega častnika in vrhunskega obveščevalca!

No, zgodovina se očitno ponavlja.

Priloga: dokumenti iz AS

V AS se nahajajo dokumenti SDV Hrvaške in Slovenije o postopkih in zaslišanjih Draga Slekovca, podpolkovnika VKJ – povratnika iz nemškega vojnega ujetništva. Doslej je o tem delno pisala Jerca Vodušek Starič⁸², v največji meri pa so omenjeni organi uporabili izjave Slekovca o delovanju Jugoslovanske obveščevalne službe v obdobju 1920–1941, predvsem pa o rekonstrukcijah nemške, italijanske, britanske in francoske obveščevalne službe v omenjenem obdobju.

Aleksander, sin Draga Slekovca, je prejel ohranjeno dokumentacijo iz AS in me pooblastil, da podatke iz AS lahko uporabim pri rekonstrukcijah o delovanju obveščevalne službe VKJ, predvsem obveščevalnega centra v Ljubljani, pa tudi drugih (Split, Sušak), katerih delovanje je bilo povezano s Slovenci ali razmerami v Sloveniji. Tako je iz AS na CD posredovanih okrog 120 dokumentov pod naslednjimi oznakami:

- SI AS 1931 – MF, koluti, serija III (3 listi),
- SI AS 1931 – MF, koluti, serija Lm (1 list),
- SI AS 1931, t. e. 942, mapa 405 – 13, Zaslišanja (120 listov),
- SI AS 1931, t. e. 944, mapa 405 – 6, Bivša JOS (3 listi),
- SI AS 1931 t. e. 1070, Knjiga pripornikov (2 lista).

Tako kot vsak povratnik iz nemških vojnih taborišč je bil tudi podpolkovnik Drago Slekovec pod posebnim operativnim postopkom – zaslišanja, kontrola, angažiranje za tajno sodelovanje (»Savinčan«), tudi dvomesečni preiskovalni zapor v Zagrebu leta 1949.

Med ohranjenimi dokumenti je tudi (težko berljiva) »karakteristika« za informatorja s psevdonimom »Savinčan«, verjetno iz leta 1945, iz katere je vidno, da je Slekovec zaradi

⁸² Jerca Vodušek Starič, *Slovenski špijoni in SOE v letih 1938–1942*, samozaložba, Ljubljana, 2002.

patriotizma pristal na sodelovanje z organi Ozne (Udbe), ki pa je bilo iz Beograda preklicano 22. 3. 1947.

Verjetno je bilo najbolj zanimivo poročilo sodelavca D-2, ki je 19. 6. 1945 poročal Ozni, da je na učiteljišču v Ljubljani vzpostavil stik s Slekovcem, ki mu je naslednje dni poročal o TIGR-u naslednje:

- TIGR je bil povezan z jugoslovansko vojaško obveščevalno službo, pa tudi z britansko in francosko;
- v vodstvu je bil tudi dr. Lavo Čermelj iz Ljubljane, s katerim lahko vzpostavi stik;
- pozna mnoge tajne sodelavce ObC VKJ v Ljubljani in Sušaku.

Drago Slekovec je namreč organom SDV (Ozne) tudi iskreno povedal, da so ga v ujetniškem taborišču kot znanega jugoslovanskega obveščevalca zasliševali organi Gestapa in Ovre ter mu nudili izredne pogoje za prestop na njihovo stran. To je verjetno spodbudilo sume, da je morda pristal na tajno sodelovanje z omenjenima službama. To tudi iz razloga, ker je bila njegova soproga po rodu Nemka, pa je v Ljubljani poizvedovala o soprogu pri uradnih organih, tudi pri znanem italijanskem protiobveščevalcu in karabinjerskem kapetanu Onnisu.

Nazadnje so bili ovrženi vsi sumi o Dragu Slekovcu, pa je tako v elaboratu o Jugoslovanski obveščevalni službi zapisano naslednje:

SLEHOVEC V. DRAGUTIN, kapetan, rođen 1898 godine u Sarajevu. Po narodnosti Slovenac, Obaveštajnu funkciju počeo da vrši 1929 godine, kada se nalazi u Štabu Jadranske divizije na dužnosti obaveštajnog oficira, za sektor Zadar i Lastovo. Novembra 1931 godine određen je za komandira 48 čete Granične trupe, sa sedištem u Donjem Logatecu. Na ovoj dužnosti bio je sve do 1937 godine i u tom međuvremenu pohađao i završio I. obaveštajni kurs, koji je trajao od februara do aprila meseca 1930 godine. U jnu 1937 godine prekomandovan je na dužnost šefa Obaveštajnog centra u Sušaku, koju je primio od pukovnika Jestrović Luke. Maja meseca 1940 godine primio je dužnost šefa Obaveštajnog centra u Ljubljani, i istovremeno rukovodio sa radom Sušačkog centra sve do septembra 1940 godine, kada je Sušački centar primio kapetan Janković Savo. Primivši centar od p. pukovnika Plhaka, Slehovec je dobio zadatak da reorganizira rad ovog Centra i da organizuje mrežu koje bi ofanzivno dejstvovala prema Italiji.

1 aprila 1941 godine došlo je naredjenje iz Beograda, da Slehovec preda dužnost šefa Ljubljanskog Centra, majoru Stefanović Predragu, a Slehovec da se uputi na Niški Pramac u sastav V. Armije, jer je tamo trebala biti "odlučujuća bitka". Ovo ne umereno naredjenje pred sam rat (jer Slehovec

nije ni malo poznavao prilike na terenu Niša) došlo je pod sugestijom potpukovnika Uglješe Popovića kao i majora Stefanović Predraga, premda je Slehovčev ratni raspored bio u Obaveštajnom centru Ljubljana. Stefanović je u Dženeralštabu navodno iskoristio svoje veze da dodje na ovu dužnost. Slehovec o njemu ovako govori: "Pozitivno znam da se u svojoj karijeri služio protekcijom i da je prema željama dobivao položaje, ali mi nije poznato na koji način. Inače znam da je u radu bio vrlo slab".

Za vreme okupacije nalazio se u nemačkom zarobljeništvu. U logoru je bio saslušavan od jedne mešovite komisije, sastavljene od Nemaca i Italijana, po pitanju njegovog obaveštajnog rada. Nemci su za njegov obaveštajni rad doznali na taj način što su posedovali arhivu Obaveštajnog odeljenja Glavnog dženeralštaba, u kojoj između ostalog je bio jedan akt u kome se spominje Slehovec kao šef Obaveštajnog centra u Ljubljani. Ova komisija htela je na svaki način da sazna imena poverenika i agenata koji su sačinjavali mrežu Obaveštajnog centra u Ljubljani. Iz postavljenih pitanja moglo se razabrati da su oni već tada poznavali veliki broj Slehovčevih i Flhakovih agenata, koji su ofanzivno dejstvovali u pravcu Nemačke i Italije. Italijan OMIS, koji je takodje bio član ove komisije, naročito se interesovao za Dr. Čermelja, Zelen Josipa i Ravnikar Ljuba. Osim toga interesovao se za Dr. Kante, koji je radio u ljubljanskoj policiji, na što mu je Slehovec odgovorio da je on za njih prilično pouzdan, premda je imao nekih uspeha u razotkrivanju nemačke špijunske mreže kod Celja. Svrha ovog ispitivanja bila je, da se stara mreža ljubljanskog Obaveštajnog centra provrbuje, kako bi radila za italijansku odnosno nemačku obaveštajnu službu. Ne samo mrežu, već i samog Slehovca su hteli zavrbovati, nudivši mu velike nagrade kao i potrebno obezbeđenje njegove porodice, na što on navodno nije pristao. Ovom prilikom mu je Italijan ukazivao na primer Slehovčevih pomoćnika: kapetana Illovara i Lesjaka, koji su, kako je rekao Omis, stupili u italijansku i nemačku obaveštajnu službu, a ne samo oni već i navodno većina mreže ljubljanskog Obaveštajnog centra.

Aprila 1945 godine Slehovec je bio oslobođen od strane 54 oklopne američke divizije i krajem maja meseca sa prvim transportom vratio se u zemlju. Sada se nalazi u Ljubljani sa stanom u Malgajevoj ulici broj 4, a radi u "Slovenija-eksport", preduzeće za izvoz i uvoz u Cankarjevoj ulici broj 6. (Str. 99, 167, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190 - II deo).

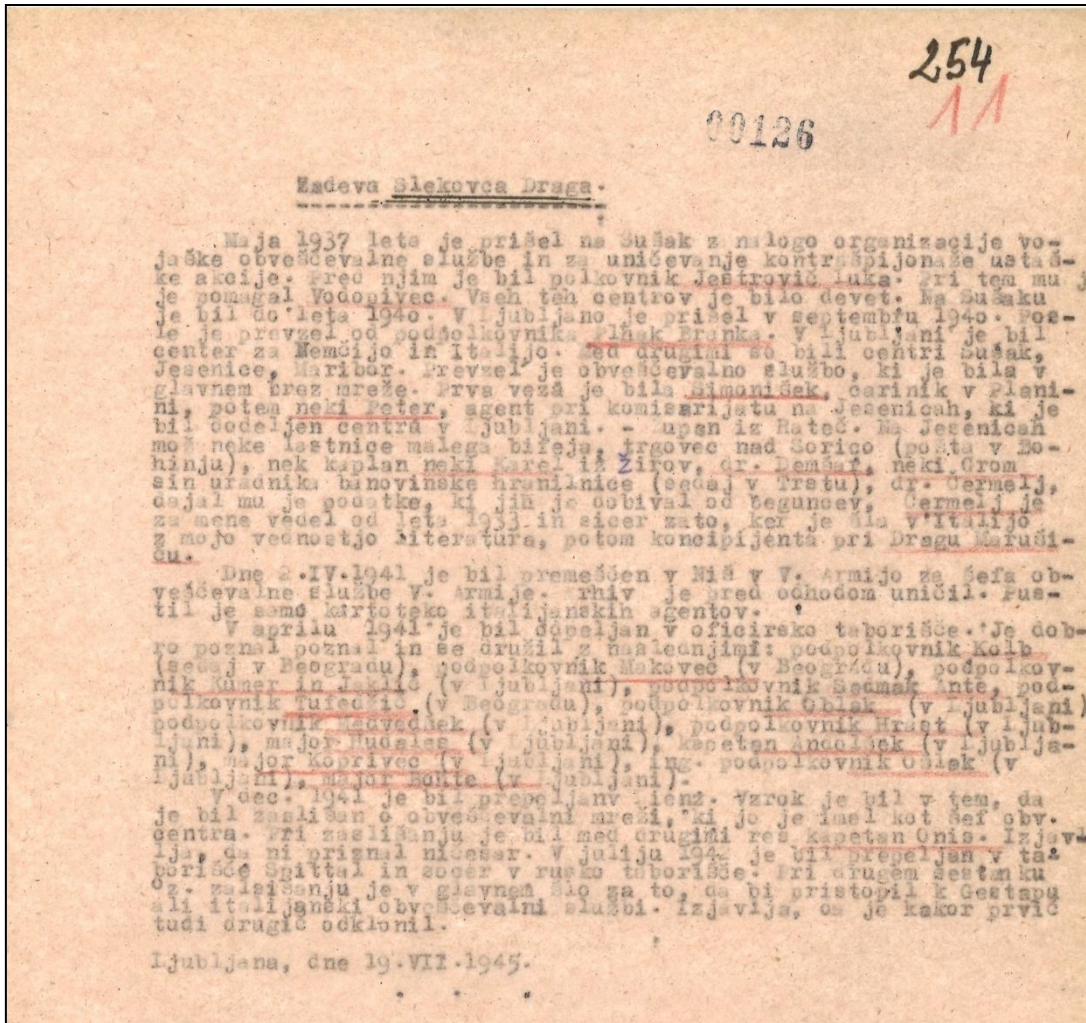
Bivša Jugoslovenska vojno-obaveštajna službe, III. del, 1949, št. e. 269
(Vir: SI AS 1931, t. e. 944, mapa 405-6, Bivša JOS)

Iz omenjenega dokumenta je razvidno zlasti to, da je kapetan Onnis nameraval preangažirati Draga Slekovca v sodelovanje z italijansko obveščevalno službo, kakor tudi posebno zanimanje za **dr. Lava Čermelja, Danila Zelena, Ljuba Ravnikarja in dr. Vladimírja Kanteta**.

Po povratku iz ujetništva je podpolkovnik Drago Slekovec verjetno pričakoval, da bo sprejet v JA, vendar se to ni zgodilo. O tem posredno priča dokument Ozne z dne 19. 7. 1945 o znancih – častnikih, ki so bili verjetno tudi izprašani. Gre za naslednje častnike:

- v Beogradu: Kolb in Tufedžić, oba podpolkovnika,

- v Ljubljani: Makovec, Kumer, Jaklič, Sedmak Ante, Oblak, Medvešek, Hrast in ing. Ošlek, vsi podpolkovniki, majorja Koprivec in Bohte ter kapetan Andolšek Anton.



Dokument Ozne Slovenije o zadevi Slekovca Draga, 19. 7. 1945

(Vir: SI AS 1931, t. e. 942, mapa 405 – 13, Zaslivanja, št. 00126)

Kaj so omenjeni izjavljali, ni znano. Verjetno večina ni bil naklonjena nezaupljivemu Slekovcu. Podpolkovnik Ludvik Medvešek iz Ljubljani, šef taboriščnega odbora, je 20. 7. 1947 o Slekovcu poročal naslednje:

- negativen in nezaupljiv,
- podpisal, da podpira taboriščni komite,
- izročil seznam višjih častnikov,
- najprej je bil proti, potem pa za vrnitev v Jugoslavijo.

Seveda pa so najbolj negativno na usodo Draga Slekovca vplivali trije nedokazani sumi, in sicer:

- ali je v taborišču pristal na sodelovanje z nemško ali italijansko obveščevalno službo;
- da je soproga obiskovala kapetana Onnisa v Ljubljani;
- nepreverjen podatek iz Sušaka, da je bil kriv za smrt 40 oseb v Trstu.

O teh dvomih obstajajo tudi dokumenti, ki pa jih ne bom navajal, saj sumi niso niti potrjeni niti dokazani. Šlo je za že znano prakso (doktrino) sovjetskega Nkvd-ja (glavni je sum!), ki so jo v začetku usvojili tudi slovenski oznovci! Iz Beograda so vsekakor zahtevali, naj se na terenu razišče, kako je Slekovec kriv za smrt 40 oseb, obsojenih na procesu v Trstu decembra 1941, ko pa je bil v ujetništvu od aprila istega leta.

Ker Drago Slekovec kot povratnik iz vojnega ujetništva ni bil sprejet v JA, si je poiskal »civilno« službo. Najprej se je zaposlil v Zavodu za izredne nabave – prejemanja Unrine pomoči, potem pa v podjetju Slovenijales.

Iz tega obdobja obstaja poročilo sodelavca »Branka« z dne 5. 10. 1945 o druženju z ameriškimi in britanskimi častniki v Sežani, sicer predstavniki UNRE.

Slekovec je organom Ozne (Udbe) in njihovim sodelavcem poročal o delovanju obveščevalnega centra v Ljubljani in pri tem verjetno izražal pripravljenost, da bi o tem primeru povedal številne podrobnosti, zlasti pa o delovanju tujih obveščevalnih služb proti Kraljevini Jugoslaviji. Ker so v zvezni Udbi pripravljali podrobno rekonstrukcijo delovanja tujih obveščevalnih služb, so v ta projekt vključili tudi podpolkovnika Draga Slekovca. To so storili na dokaj nenavaden način. Namreč, Slekovec je bil v Ljubljani aretiran po nalogu Udbe Slovenije – V. odseka, operativec Egon, dne 5. 2. 1949, zaradi »špijonaže, povezave s tujimi ob. službami«, premeščen (izpuščen) pa 9. 2. 1949 k Udbi Zagreb, kjer je napisal okrog 120 strani izjav (vse v srbohrvaščini) o delovanju tujih obveščevalnih služb, zlasti pa o delovanju obveščevalnih centrov v Splitu, na Sušaku in v Ljubljani⁸³.

Zato bom v nadaljevanju predstavil njegove izjave o:

- delovanju tujih obveščevalnih služb proti VKJ;
- organizaciji in delovanju kot načelnika obveščevalnih centrov VKJ v Splitu, na Sušaku in v Ljubljani, kakor tudi kot poveljnika obmejne čete v Logatcu;
- o predlogu za organizacijo obveščevalne službe v Dravski banovini oz. Dravskem divizijskem območju v vojnih razmerah;
- o stikih z zaupnikom Danilom Zelenom, vojaškim vodjem organizacije TIGR v obdobju od 1932 do 1941.

I. Delovanje tujih obveščevalnih služb proti Jugoslaviji in Vojski Kraljevine Jugoslavije v obdobju 1919–1941⁸⁴

Na zaslišanjih v Udbi Zagreb 1949 je podpolkovnik Drago Slekovec o delovanju tujih OS proti Jugoslaviji in VKJ v obdobju 1919–1941 izjavil naslednje:

⁸³ SI AS 1931, t. e. 942, mapa 405–13, Zaslišanja (120 listov).

⁸⁴ SI AS 1931, t. e. 942, mapa 405–13, št. dokumentov 00030–00037.

A) Italijanska obveščevalna služba

Ovra je bila politična (fašistične stranke) obveščevalna služba, ki jo je v začetku vodil sam Benito Mussolini, kasneje pa njegov pomočnik.

Vojaško-obveščevalno službo je vodila uprava SIM (Servizio Informativo Militare) v GŠ italijanske vojske. Delovala je prek teritorialnih centrov in častnikov v enotah. V severni Italiji so proti Jugoslaviji delovali centri iz Torina, Milana in Trsta. Glavni je bil VOC v Trstu, ki ga je vodil načelnik, polkovnik po činu. Njegov pomočnik je bil podpolkovnik **Tabain Šantić**, po rodu iz Blata na Korčuli, ki je 1917 emigriral v Italijo. Glavni urad se je nahajal izven Trsta, pripadniki pa so imeli vsak svojo pisarno v Trstu, lokacijo pa so pogosto menjali. Pripadniki tega centra so službovali kot konzuli v Jugoslaviji. Na Sušaku je to bil podčastnik **Decarlia**, v Splitu pa kapetan **Cocolia**. Njegov rezident je bil **Miljanić**, lastnik barke iz Splita, ki je imel na zvezi številne sodelavce. Sodelavce so v glavnem izbirali med ustaši, frankovci in klerikalci. Obveščevalci so bili tudi razni trgovski zastopniki (firma Pirelli). Obveščevalce so šolali na posebnih enoletnih tečajih.

Leta 1933 je bila odkrita vohunska mreža na območju Logatca in Vrhnike, ki jo je vodila **Ivanka Mihalec** iz okolice Hotedršce. Na Sušaku je bila leta 1939 odkrita vohunska mreža, ki jo je vodila **Curia Tabea**, soproga znanega kirurga na Reki, sicer voditeljica ženske fašistične organizacije. Odkriti so bili tudi posamezni italijanski agenti: **Belf**, bančni uslužbenec na Reki, finančni vodja carinarnice v Zagrebu, Nemeč – lastnik pivovarne v Vinkovcih, **Vinkler**, major VKJ v Skopju, in drugi.

Obveščevalne in protiobveščevalne naloge so imeli tudi karabinjerji (korpus), milizia (teritorialne komande) in razne policije (obmejna, prometna, železniška, gozdna in pristaniška).

B) Nemška obveščevalna služba (prikrit primer E. Wedama)

Glavni nemški obveščevalni center (Nachrichtenstelle Süd–Ost) za Balkan, torej tudi za Jugoslavijo, je bil na Dunaju, podcentra pa v Celovcu in v Gradcu.

Vojaško-obveščevalni center v Celovcu je vodil Gestapo. Naš konzul v Celovcu je imel na zvezi podoficirja – gestapovca (prav gotovo je šlo za **Emila Wedama**, poročnika Abwehra – slovenskega superagenta⁸⁵, ki ga je podpolkovnik Slekovec dobro prikri, saj je šlo za njegovega najpomembnejšega tajnega sodelavca, opomba avtorja), ki je pošiljal na filmskem traku posnete nemške dokumente. Na podlagi tega je bil celjski orožnik **Lazić** (ki je seveda zbežal v Avstrijo) osumljen za sodelovanje z NOS (to je bil samo stranski podatek, saj je poročnik Wedam prvi sporočil dan napada na Jugoslavijo – bombardiranje Beograda, dva dni pred znanim polkovnikom **Vauhnikom**, vojaškim atašejem v Berlinu, opomba avtorja).

⁸⁵ Marijan, F., Kranjc, *Legendarni slovenski obveščevalci*, Pro-Andy, Maribor – 2011, poglavje *Emil Wedam, poročnik Abwehra – slovenski superagent*).

Leta 1940 je v Mariboru, po neuspešni policijski preiskavi, odkril nemškega agenta, ki je ukradel dokumente o utrjevanju položajev za posadne enote na severni meji. Podoben primer je odkril tudi v Subotici.

Končno, dosegel je, da je slovenska policija, zaradi posrednih dokazov, da šefi v Mariboru, Celju in Ljubljani (**Hacin**) sodelujejo z nemško obveščevalno službo, morala vsak primer o delovanju nemške in drugih obveščevalnih služb obvezno prijaviti ObC VKJ v Ljubljani, da so potem koordinirali vse posege pri realizaciji primera.

Ugotovil je tudi, da so bili člani nastajajočega nemškega »kulturbunda« tudi agenti Gestapa ali pa Abwehra.

C) Britanska obveščevalna služba

Britanska obveščevalna služba je v Jugoslaviji v glavnem delovala prek svojih konzulatov in lektorjev. Tako je v Sloveniji deloval britanski konzul **Henderson** iz Zagreba. Do leta 1940 je k sodelovanju pritegnil tudi ObC v Ljubljani tako, da sta mu podoficir **Rožanc** ali pa celo sam načelnik **Plhak** mesečno iz Maribora pošiljala, za nagrado 2.000 dinarjev, pregled števila nemških vlakov, ki so iz Romunije in Italije prevažali nafto v Nemčijo. Ko je Slekovec postal načelnik ObC v Ljubljani, je to prakso enostavno prekinil, pa je železniška uprava iz Maribora navedene podatke direktno pošiljala v Zagreb.

Konzul Henderson je redno obiskoval člane jugoslovansko-britanskih klubov, med katerimi je imel tudi svoje sodelavce. Na Sušaku so odkrili kar nekaj oseb, v Ljubljani pa so to bili **dr. Fettich**, **dr. Oražem**, oba zdravnika, in **dr. Vrbanić**, šef hrvaške hranilnice v Ljubljani.

Vaso Kršanac, šef ObC v makedonskem Debru, mu je v taborišču povedal, da so Britanci na Kosovu in v Makedoniji »povrbovali« vse ugledne albanske plemenske starešine.

Dr. Kalan iz Celja, tudi taboriščnik, mu je zaupal, da je »delal« za britanski IS na Češkem in Madžarskem, od koder so v Švico ilegalno prepeljali številne strokovnjake.

Slekovec je ugotovil čudno statistiko, da so morali letna poročila ObC pisati v več izvodih – GŠ VKJ je njihove kopije predajal Britancem in Francozom!

D) Francoska obveščevalna služba

Leta 1938 in 1939 je v Sušak prihajal francoski polkovnik **Bethouard**, šef generala De Gaulla, pozneje tudi sam armadni general, kateremu je po odobritvi GŠ VKJ predajal poročila o Italiji (o sodelovanju s špansko republikansko armado pa ni povedal, opomba avtorja).

Leta 1939 ga je v Sušaku obiskal profesor **Ivan Rudolf**, poznejši dobri znanec, ki ga je nagovarjal na sodelovanje s francosko obveščevalno službo, kar je zavrnil!

Na posebno vprašanje zasliševalcev ali so Nemci in Italijani prišli do seznama tajnih sodelavcev, je Slekovec odgovoril, da so arhiv sicer uničili, vendar sta kapetana **Ilovar** in **Lesjak** pristala na sodelovanje z Italijani in Nemci in verjetno izdala vse sodelavce, saj sta večino tudi osebno poznala (oba sta prestopila v slovenske četnike po poveljstvom majorja **Karla Novaka** – v Vojsko Kraljevine Jugoslavije v domovini, opomba avtorja knjige *Plava garda*⁸⁶).

II. Nemški vojni ujetnik 1941–1945 – zaslišanja s strani Gestapa in Ovre⁸⁷

Na zaslišanjih v Ozni in Kos-u Ljubljana 1945–1947 ter Udbi Zagreb 1949 je podpolkovnik Drago Slekovec podal več izjav o dogajanju v nemškem vojnem ujetništvu v obdobju 1941–1945. Posebej predstavljam njegovi izjavi, ki ju je 21. 5. in 14. 7. 1945, takoj po vrnitvi iz vojnega ujetništva, podal majorju **Ivana Puntarju**, načelniku Kos-a v Ljubljani.

A) Premestitev iz Ljubljane v Niš – v okolici Kragujevca postal nemški vojni ujetnik in tolmač GŠ ob kapitulaciji VKJ

Dne 1. 4. 1941 je prejel nujen (telefonski) ukaz načelnika uprave vojaške obveščevalne službe v GŠ VKJ, da preda dolžnost načelnika ObC Ljubljana konj. majorju **Predragu Stefanoviću** in pride v Beograd zaradi sprejema nove dolžnosti.

Podpolkovnik Slekovec je dolžnost dejansko predal svojemu pomočniku kapetan **Bertu Ilovarju**⁸⁸, saj majorja Stefanovića, sicer obveščevalnega častnika v poveljstvu za utrjevanje meje, ni bilo na spregled. Uničil je celoten arhiv, pustil je le dosje za delovanje v vojnih razmerah in kartoteko sodelavcev.

Po prihodu v Beograd 2. aprila mu je rečeno, da je postavljen na novo dolžnost načelnika obveščevalne službe V. armade v Nišu, ker se bo v Srbiji vodila glavna bitka! Namreč, pričakoval se je napad na Jugoslavijo s strani Nemčije in Italije. Še isti dan se je javil na novo dolžnost v Nišu, kjer pa menda niso vedeli za nemške načrte.

Podpolkovnik Slekovec se je odpravil na bolgarsko mejo, kjer je v dveh dneh zbral podatke o koncentraciji nemške vojske v Bolgariji za napad na Jugoslavijo. Najvažnejši je bil podatek o lokaciji 2–3 oklepnih in nekaj pehotnih divizij, kakor tudi ocena, da bo glavni

⁸⁶ Marijan F. Kranjc in Slobodan Kljakić, *Plava garda – poveljnikovo zaupno poročilo*, Pro-Andy, Maribor 2006).

⁸⁷ SI AS 1931, t. e. 942, mapa 405–13, št. dokumenta 00038–00043 (izjava pred načelnikom KOS-a majorjem Ivanom Puntarjem v Ljubljani dne 21. 5. in 14. 7. 1945) in 00051–00054 (izjava na Udbi v Zagrebu 1949).

⁸⁸ **Albert Ilovar - Kranjc**, pomočnik načelnika ObC VKJ v Ljubljani, pribočnik majorja Karla Novaka, poveljnika slovenskih četnikov, po letu pripadnik SNV – domobrancev. Vir: Marijan F. Kranjc, *Plava garda*, Pro-Andy, Maribor – 2006.

napad usmerjen proti Kumanovu in Skopju, pomožni pa proti Niši, z verjetno nalogo, da preprečijo umik VKJ proti Grčiji.

Tako se je tudi zgodilo. Enote V. armade VKJ so se posamično pogumno upirale pehotnim enotam, niso pa uspele zaustaviti hitre prodore oklepnih sil ...

Dne 14. aprila je v Uzički Požegi prejel ukaz Vrhovnega poveljstva, da skupaj s polkovnikom **Tomšetom**⁸⁹ nujno odneseta poveljniku nemških sil v napadu na Jugoslavijo prošnjo za premirje.

Dne 15. aprila sta pismo – prošnjo predala feldmaršalu Weisu, nemškemu poveljniku armadnega skupine Süd-Ost⁹⁰. Slekovec se je potem z nemškim častnikom z letalom podal proti Sarajevu, od koder sta v Beograd prepeljala ministra dr. **Cincar Markovića** in generala **Radivoja Jankovića**, ki sta potem podpisala akt o brezpogojni kapitulaciji VKJ. V nemško ujetništvo je prišlo 398.000 pripadnikov VKJ.

Po opravljeni nalogi so Nemci majorja Slekovca odpeljali v Valjevo, kjer se je pridružil ostalim ujetnikom. Štab V. armade je bil namreč zajet 17. aprila v vasi Knjić južno od Kragujevca.

B) Ujetniška vojna taborišča – kraji, razmere in odnosi

Iz Valjeva so Nemci ujete pripadnike V. armade VKJ vodili v razna taborišča (Augsburg, neidentificirano taborišče na Poljskem, v drugi polovici oktobra 1941 pa so jih namestili v taborišči v Nürnbergu in Hohenfelsu, po bombardiranju teh dveh taborišč pa del ujetnikov še v bližnji Hammelburg. V njem je bil Slekovec tudi član protifašističnega komiteja.

V začetku je bilo v teh taboriščih okrog 9.000 oficirjev in podoficirjev VKJ, predvsem Srbov in Črnogorcev. Najstarejši general je bil nominalni poveljnik taborišča. Imel je svoj štab in številne sodelavce. V vsaki baraki (bataljonu) je bil imenovan poveljnik, ki je imel svojo sobo (pisarno) in razne privilegije (posilnega).

Po obisku ministra **Milana Ačimovića** iz Nedičeve vlade se je med vojnimi ujetniki začela politična diferenciacija. Uradno je 89,5 % ujetnikov podpiralo četnike generala **Draža Mihajlovića**. Slovenci se niso opredeljevali za četnike, zato so bili izpostavljeni celo šikaniranju.

Od 2.800 ujetnikov je protifašistično resolucijo podpisalo samo 250 častnikov (tudi Slekovec).

Slovencev je bilo v začetku okrog 800, pa so jih Nemci razdelili v tri kategorije:

⁸⁹ **Franc Tomše**, topniški polkovnik, na generalskem položaju načelnika V. armade, po vrnitvi iz nemškega ujetništva se ni aktiviral. Bil je sin Joža Tomšeta (pl. Savskidol), titularnega feldmaršalporočnika AOV. Polkovnika Tomšeta so, po izjavi Slekovca, zajeli petokolonaši, po drugi inačici pa je zbolel in je tako major Slekovec napačno imenovan kot »Slokovec«, sam sodeloval pri spremljanju Cincarja in Jankovića s Pal v Beograd.

⁹⁰ Netočno! Generalpolkovnik Walter-Otto Weiss je bil poveljnik 2. armade Wehrmachta, pred katerim je bila 17. 4. 1941 v Beogradu podpisana brezpogojna kapitulacija VKJ.

- italijanske državljane (bivališče imeli v Ljubljanski pokrajini, tudi Slekovec),
- folksdojčerje in
- vindišarje (Štajerci in Korošci).

Ujetniki so bili popolnoma izolirani, saj niso imeli dostopa do dnevnih informacij. Redke novice so prinašali samo novinci. Partizanskih ujetnikov ni bilo v tem taborišču.

Nazadnje je v taborišču ostalo okrog 60 Slovencev, saj so Nemci večino poslali v razna kazenska (delovna) taborišča. Večina Slovencev se je v domovino vrnila s prvim transportom (skupaj: 1.100 vojakov in podčastnikov ter 1.100 častnikov). V Nemčiji so ostali štirje majorji – Slovenci (**Škarlovnik**, **Pukmajster** in brata **Zimmermann**).

C) Zaslišanja s strani Gestapa in Ovre – ponudbe za tajno sodelovanje in zavrnitev

Podpolkovnik Slekovec je bil o svoji obveščevalni dejavnosti proti Italiji in Nemčiji dvakrat zaslišan s strani mešane preiskovalne komisije, ki so jo sestavljali dva italijanska častnika Ovre v civilni obleki na čelu s karabinjerijskim kapetanom **Onnisom**⁹¹ (iz Ljubljane) in dva gestapovca, od katerih se je vodja predstavil kot **Kleinlein**.

Najprej so ga 4. 12. 1941 poslali v Lienz, »francosko« taborišče, kjer je bil 3 mesece v zaporu in v popolni izolaciji. Šlo je za taborišče francoskih vojnih ujetnikov.

Prvo zaslišanje marca 1942 je potekalo takole: gestapovec Kleinlein je zahteval kompletne podatke o delovanju ObC v Ljubljani, kar je Slekovec zavrnil, češ da je bil v Ljubljani samo leto dni.

Potem mu je Kleinlein pokazal originalno poročilo generala **Dragoslava Milosavljevića**, načelnika obveščevalne uprave GŠ VKJ, poslano načelniku GŠ VKJ generalu **Petru Kosiću** o kontroli ObC na Sušaku, Jesenicah in v Ljubljani. V poročilu so bili izrečene pohvale majorju Slekovcu in kapetanu **Vladimirju Simončiču**, a graja podpolkovniku **Branku Plhaku**, ki je bil zato premeščen v Skopje. Priložen je bil tudi seznam 50 tajnih sodelavcev, za katere so gestapovci hoteli izvedeti, ali so nedolžni ali pa jih bodo obsodili na smrt, krivdo pa bodo prevalili nanj. Slekovec se je izgovoril, da ne pozna nobenega. Navedel je tudi izjavo generala Milosavljevića, da v Ljubljani ni obstajala sodelavska mreža. Nazadnje se je gestapovec omejil samo na Gorenjsko in je hotel vedeti, ali sta bila aktivna sodelavca rez. kapetan iz Kranjske Gore in učitelj z Jesenic, kdo je sodeloval v sabotažni akciji na prelazu Brenner in kakšno je bilo sodelovanje z Britanci. Slekovec se je izgovoril, da je pilotu – kapetanu res pomagal, da ni šel na vajo v Beograd, temveč v Ljubljano; učitelja na Jesenicah pa verjetno pozna kapetan Simončič, ki je bil načelnik na Jesenicah; nobene sabotažne akcije na Brennerju gotovo niso izvedli; z Britanci pa sploh ni imel nobenih stikov. Gestapovec z odgovori ni bil zadovoljen. Na koncu pa je še vprašal, kje je imel Slekovec pisarno – na Dvornem trgu, je sledil odgovor.

⁹¹ **Anacleto Onnis**, karabinjerijski kapetan, med leti 1941–1943 načelnik protiobveščevalnega centra v Ljubljani. Vir: Marijan F. Kranjc, *Legendarni slovenski obveščevalci*, Pro-Andy, Maribor, 2011.

Kapetan Onnis se je najprej pohvalil, da so na tržaškem procesu decembra 1941 izkoristili številne podatke, ki so jih zasegli ali pa izvedeli od kapetanov Ilovarja in **Lesjaka**⁹², ki sta prestopila na italijansko stran.

Hotel pa je izvedeti še naslednje podatke:

- Ali je bil dr. **Lavo Čermelj** tajni sodelavec? Odgovor: ne, bil pa je kot vodja Mirovnega inštituta ObC dolžan pošiljati podatke o prihodu vsakega begunca s Primorske.
- Ali so bil tajni sodelavci: župan Rateč-Planice, **Peter Bizjak** iz Kranjske Gore, **Josip** (namesto **Danilo**) **Zelen** in **Ljubo Ravnikar**. Odgovor: nihče ni bil sodelavec, le Peter Bizjak je imel ukaz iz Beograda, da opravlja dolžnost »tajnega agenta«. Dodatno je pojasnil naslednje: župana v Planici je obiskal zaradi tega, ker je njegova soproga ob ogledu smučarske tekme izgubila šubaro (kučmo); z Zelenom je bil večkrat na lovu v Begunjah; od Ravnikarja pa je kupil dve sliki, ki ju ima v stanovanju.
- Ali pozna in kje se nahajata dr. **Čok** in **Rudolf**? Odgovor: verjetno v Egiptu.
- Ali so bili sodelavci: poštar **Sfiligoj**, carinik **Simenšek** in **Grom**. Odgovor: Sfiligoj jih je poučeval o telefonsko-telegrafskih zvezah; carinik Simenšek mu je v Logatcu večkrat nabavil zaboj južnega sadja; Grom pa je bil študent prava, kateremu je nekajkrat posodil brezplačno železniško vozovnico do Beograda, kjer je imel izpite – nihče od njih pa ni bil sodelavec.
- Kapetan Onnis mu je ob tej priložnosti tudi povedal, da je Zelen naredil samomor, ko so ga obkolili.
- Slekovec je lahko tudi sklepal, da so kapetana Ilovar in Lesjak ter narednik Rožanc mnoge podatke posredovali kapetanu Onnisu.
- Po polurnem posvetovanju sta se oba šefa vrnila. Najprej je gestapovec Kleinlein ponudil Slekovcu tajno sodelovanje pod ugodnimi pogoji, rekoč, da njegova pomočnika Ilovar in Lesjak s številnimi sodelavci prizadevno sodelujejo v borbi proti komunistom in partizanom. Podpolkovnik Slekovec je zavrnil ponudbo, rekoč, da ne more prelomiti svoje častniške prisege, da se kralj nahaja pri zaveznikih. Menda je dokaj pogumno navedel primer **Hermana Göringa**, ki je nekoč zapustil Hitlerja, pa je kljub temu dobil čin maršala.
- 15. 5. 1942 so ga vrnili v Nürnberg.
Po povratku je o zaslišanju obvestil samo generala **Bora Joksimovića**, zadnjega načelnika obveščevalne uprave GŠ VKJ, ki ga je tudi pohvalil, da je zavrnil ponudbe o tajnem sodelovanju z Gestapom in Ovro. Le-ta mu je tudi povedal, da je seznam njihovih tajnih sodelavcev Nemcem verjetno predal podpolkovnik **Uglješa Popović**, ki je že 9. aprila zbežal iz Beograda in pozneje nagovoril nekega pilota, da ga je prepeljal v Kairo – za nagrado pa mu je izročil polovico zlata, ki ga je ukradel iz sefa obveščevalne uprave GŠ VKJ!
Čez dva meseca, 15. 7. 1942, so ga poslali v »rusko« taborišče v Spittal na Dravi, kjer so bili sovjetski vojni ujetniki. Dva tedna je bil v popolni izolaciji, vseeno pa je v pogovorih s sovjetskimi vojnimi ujetniki – častniki, ki so govorili nemško, izvedel o razmerah v Sovjetski zvezi zanimive podatke. Po povratku v Nürnberg je o tem predaval svojim, ko pa mu je **Gojko Jovanović**, polkovnik in predavatelj z

⁹² **Josip Lesjak - Lampe**, kapetan VKJ, pomočnik načelnika ObC VKJ v Ljubljani, pomočnik majorja Karla Novaka, 1942 likvidirali domobranci zaradi suma sodelovanja s partizani. Vir: Marijan F. Kranjc, **Plava garda**, Pro-Andy, Maribor, 2006.

obveščevalnega tečaja svetoval, naj prekine s temi predavanji, je napisal brošurico, ki je krožila med sojetniki.

- Konec julija 1942 ga je obiskala ista ekipa. Najprej so mu pokazali številne fotografije oseb in hoteli izvedeti, ali koga od njih pozna. Nekatere je res poznal, vendar za nobenega ni povedal, da je bil njegov tajni sodelavec.
- Oba šefa sta tokrat ponovila ponudbo o tajnem sodelovanju in jo tudi materialno ovrednotila. Tako sta mu ponudila 100.000 švicarskih frankov na bančni račun ali na roko in bivanje družine v Švici. Podpolkovnik Slekovec se je zahvalil za ponudbo, rekoč, da je kot častnik VKJ ne more sprejeti!
- Vrnili se ga v taborišče v Nürnbergu.
- Ko je bilo taborišče bombardirano, so ga premestili v bližnji Hammelburg.
- Dne 28. 4. 1945 so taborišče osvobodile enote 54. oklopne divizije ZDA.
- V domovino se je vrnil s prvim transportom sredi maja 1945.

V protiobveščevalnih službah je veljalo pravilo: kdor na zaslišanju izjavi, da mu je bilo ponujeno tajno sodelovanje s tujo obveščevalno službo, pa ga ni sprejel – tega ne bo nihče povsem verjel, saj bo vedno obstajal dvom – kaj pa, če je vseeno pristal?

To se je, žal, zgodilo tudi podpolkovniku Slekovcu, saj so kosovci in oznovci leta 1945 imeli sovjetske inštruktorje! Pri Nkvd-ju pa je bila praksa, da so že zaradi navadnega suma pošiljali ljudi v Sibirijo ali na strelišče!

Šele leta 1949 je podpolkovniku Slekovcu uspelo dokazati, da je bil docela iskren, saj se je v rekonstrukciji obveščevalne službe VKJ predstavil kot izredno sposoben obveščevalec!

III. Vojaški obveščevalec in načelnik ofenzivnih obveščevalnih centrov VKJ

A) Opredelitev za vojaško obveščevalno službo⁹³

V avtobiografiji ali zapiskih o podpolkovniku Dragu Slekovcu ni nobenega namiga, kdaj in zakaj se je odločil za vojaško obveščevalno službo. V začetku svoje častniške kariere je bil predvsem poveljnik strojniških (mitraljeških) enot, ki so v večini primerov odločilno posegale v bojne spopade, največkrat iz zased, pa tudi v zaledju sovražnika. Ker je ognjene položaje izbiral in določal poveljnik enote, je logično, da je moral poprej podrobneje ugotoviti stanje, namere in položaje nasprotne strani. V vojski zato ne pravimo zaman, da je dober poveljnik enote tudi dober obveščevalec!

Iz kadrovskega dokumenta je tako razbrati, da je podporočnik Slekovec že leta 1920 v Koroškem odredu, torej po prestopu iz avstro-ogrske v Vojsko SHS oz. Vojsko Kraljevine

⁹³ SI AS 1931, t. e. 942 – mapa 405–13, *Zaslihanje o JOS*, dokumenti št. 20160425095929- 0002, -0004, -0005 in -0006.

Jugoslavije, prvič opravljal naloge pribočnika poveljnika za obveščevalne naloge. Čez nekaj let se je nato odločil za obveščevalno službo, kar je potekalo takole:

- peh. poročnik – zastopnik pribočnika poveljnika 39. pehotnega polka v Celju od 2.12.1925 do 1. 12. 1926;
- peh. poročnik – poveljnik 6. čete 39. pehotnega polka v Celju od 2. 12. 1926 do 15.12.1927;
- peh. kapetan II. razreda – v. d. pribočnik poveljnika 39. pehotnega polka v Celju od 16.12. 1927 do 23. 3. 1930;
- peh. kapetan II. razreda – na službi v obveščevalnem odseku poveljstva pehote Jadranskega divizijskega območja v Splitu od 23. 3. 1930 do 13. 1. 1932;
- peh. kapetan I. razreda – poveljnik 48. obmejne čete v Logatcu od 18. 1. 1932 do 25. 5. 1937;
- peh. major – na službi v Obveščevalnem oddelku Glavnega GŠ VKJ (štab 2. planinskega pehotnega polka) – načelnik obveščevalnega centra na Sušaku od 5. 6. 1937 do 26. 6. 1940;
- peh. major – na službi v Obveščevalnem oddelku Glavnega GŠ VKJ (v štabu Dravskega divizijskega območja) – načelnik obveščevalnega centra v Ljubljani od 26. 6. 1940 do 1. 4. 1941;
- peh. major – na službi v Obveščevalnem oddelku Glavnega GŠ VKJ (načelnik obveščevalnega oddelka v štabu 5. armade v Nišu) od 2. 4. 1941 do 17. 4. 1941, ko je bil zajet s strani nemške vojske.

O svoji odločitvi je na zaslišanju v Udbi Zagreb leta 1949 povedal naslednje: »Moj poveljnik polka **Jovo Naumović**⁹⁴ je bil iz Celja premeščen na dolžnost poveljnika brigade Jadranske divizije (divizijskega območja v Splitu, premeščen konec leta 1929, opomba avtorja), a ker sem bil pri njem štiri leta pribočnik polka (za obveščevalne zadeve, opomba avtorja), je dobil nalogo, da reorganizira obveščevalno službo na sektorju Zadra in Lastova (pod italijansko zasedbo, opomba avtorja), in je zahteval, da me postavijo na to dolžnost.«

Mladoporočenca sta se z veseljem odpravila na jadransko obalo ...

B) Načelnik ObC Split

V Splitu je bil sedež poveljstva Jadranskega divizijskega območja, tudi ObC VKJ. Pehotni kapetan II. razreda Drago Slekovec je bil postavljen za načelnika obveščevalnega odseka poveljstva pehote Jadranskega divizijskega območja. Dejansko je bil od 23. 3. 1930 do 13. 1. 1932 načelnik ObC VKJ v Splitu.

⁹⁴ **NAUMOVIĆ, Jovan**, 1879–1945, armadni general VKJ, v čin brigadnega generala povišan 1. 4. 1928, poveljnik Jadranske pehotne brigade od 6. 12. 1929 do 16. 9. 1930. (Vir: Mile Bjelajac, Generali in admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941, INZ Srbije, Beograd, 2004.)

Zamenjal je dotedanjega načelnika odseka, polkovnika **Linusa Dekaneva**⁹⁵, tudi Slovenca in Maistrovega borca, ki pa je dokaj slabo opravljal svojo dolžnost, saj ni imel nobenega tajnega sodelavca. Imel je samo nekega znanca v Trstu, »obveščevalna« poročila pa je pisal na osnovi pisanja italijanskih časopisov o dogajanjih v Dalmaciji.

Ker so Italijani ravno tedaj začeli utrjevati Zadar in otok Lastovo, je Slekovec imel nalogo, da ugotovi, za kakšne utrdbe gre in njihove slabe točke. Ker pa ObC Split sploh ni imel nobene mreže tajnih sodelavcev, jo je novi načelnik moral najprej vzpostaviti. To mu je kmalu uspelo, še več, uspel je tudi vriniti dvojnika v italijanski obveščevalni center v Zadru, kar je bil nedvomno velik uspeh mladega načelnika centra. Imel je naslednje tajne sodelavce oz. zaupnike, kakor so jih uradno imenovali:

- **Žuvela**, po rodu iz Vela Luke na Korčuli, učitelj v okolici Zadra, pridobil je za sodelovanje nekaj voznikov kamionov v Zadru, ki so prevažali gradbeni material za vojaške objekte – utrdbe v izgradnji;
- delovodja na občini v Ninu;
- pomočnik hotelirja v Biogradu na moru;
- **Omer**, sin davčnega uradnika iz Splita, ki je imel sorodnika – italijanskega obveščevalnega častnika **Deveskovia**, pripadnika ObC v Zadru, plasiranje Omerja uspelo, imel je tri veznike: **Cocolia**, uslužbenca konzulata v Splitu, **Blaža Ljivačevića** s Pašmana in **Giadomenica Krstulovića** iz Splita, sorodnika **Vicka Krstulovića**, partijskega funkcionarja v Dalmaciji;
- špediter iz Metkovića, med njimi so Italijani imeli nekaj agentov, ki so potovali po Bosni.

Sodeloval je tudi s **Stanojem Simićem**, jugoslovanskim konzulom v Zadru, ki je imel na zvezi italijanskega podčastnika na službi v Zadru, od katerega je prejemal zanimive vojaške podatke in jih tudi posredoval kapetanu Slekovcu.

Konec januarja 1932 je bil poklican na obveščevalni tečaj pri obveščevalni upravi GŠ VKJ v Beogradu, pa ga je v Splitu zamenjal kapetan **Milorad Šaponjić**, tega pa kasneje kapetan **Pilić** iz Splita (oče je bil lastnik ladijske družbe).

C) Poveljnik 48. obmejne čete v Dolnjem Logatcu⁹⁶ od 18. 1. 1932 do 25. 5. 1937 (prvi obveščevalni stiki z Danilom Zelenom, vojaškim vodjem TIGR-a)

Očitno je, da so bili v obveščevalni upravi GŠ VKJ zelo zadovoljni z delom in uspehi mladega pripravnika v obveščevalni stroki. Zato so ga najprej premestili na težišče obveščevalnega delovanja proti Italiji oz. na strateško smer Ljubljana–Postojna–Gorica.

⁹⁵ **DEKANEVA, Linus**, 1884–1953, pehotni brigadni general VKJ, Maistrov borec, kraljev pribočnik, pomočnik poveljnika Šumadijskega divizijskega območja in glavni inšpektor pehote GŠ VKJ. (Vir: Marijan F. Kranjc, *Slovenska vojaška inteligenca*, Grafis Trade, Grosuplje, 2005.)

⁹⁶ SI AS 1931, t. e. 942 – mapa 405–13, *Zaslišanje o JOS*, dokumenti št.: 20160425095929-0006, -0007, -0008, -0009, -00010, -00011, -00012 in 00013 ter dokumenti o *Danilu Zelenu*: 00011, -00013, -00020, -00048, -00049 in -00050.

Tako je bil kapetan Slekovec 18. 1. 1932 postavljen na dolžnost poveljnika 48. obmejne čete v Dolenjem Logatcu, ki je pokrivala sektor od Sovodenj (severno od Žireh) do Unca, v dolžni 49,5 km in »globini« 20–30 km na italijanski strani – Slovenskem primorju! Sektor je bil razdeljen na dva dela, pa sta tako na delu Žiri–Hotedršica delovala poročnika **Cenić Nikola**, Makedonec, in **Drljević Miloš**, Črnogorec, na delu Hotedršica–Unec pa kapetan **Kršanac Vaso**, tudi Črnogorec.

Po prihodu na omenjeno dolžnost je kapetan Slekovec dobil nalogo, da organizira obveščevalno službo v sektorju in omogoči prenos orožja in streliva za potrebe organizacije »Istrskih beguncev«, katere člani bodo delovali kot diverzanti v primeru vojne z Italijo, kar pa sta tedaj neposredno vodila **prof. Rudolf**, menda tudi sodelavec francoske obveščevalne službe, in **Branko Plhak**, načelnik ObC VKJ v Ljubljani.

Seveda so kapetana Slekovca kmalu zatem poklicali v Beograd na obveščevalni tečaj, ki je trajal mesec in pol, od 1. marca do 15. aprila 1932. Tečajnikom so izkušeni vojaški obveščevalci iz obveščevalne uprave GŠ VKJ predavali naslednje predmete:

- ofenzivna vojaška obveščevalna služba – polkovnik **Aračić**, tedaj načelnik obveščevalne uprave GŠ VKJ;
- način dela z agenti in zaupniki⁹⁷ – kapetan **Kolb** in major **Klišanić**, oba iz obveščevalne uprave GŠ VKJ;
- defenzivna vojaška obveščevalna služba – podpolkovnika **Stojilković** in **Gojko Jovanović** ter major **Kličević**, vsi trije iz obveščevalne uprave GŠ VKJ;
- propaganda – podpolkovnik Gojko Jovanović;
- kriptografija – podpolkovnik Gojko Jovanović.

Tečajniki so bili naslednji: **Ostojić Nikola**, kapetan iz ObC Ljubljana, **Stanković Žika**, kapetan iz ObC Maribor, **Popović Uglješa**, konj. kapetan iz ObU GŠ VKJ in **Vonzović**, polkovnik iz ObC Zagreb.

Pred tem so obveščevalni tečaj obiskovali tudi: **Simončić Vladimir** in **Janković Savo**, oba kapetana iz ObC Ljubljana, ter **Tomić Mirko** iz ObC Maribor.

Kapetan Slekovec je organom Udbe Zagreb leta 1949 povedal, da so bili v Logatcu njegovi zaupniki:

- **dr. Ernest Demšar**, zdravnik v Žireh, imel je številne zveze na obeh straneh meje;
- **Potočnik Filip**, trgovec v Žireh;
- **šef finančne straže** v Hotedršici;
- **Vitezica Marjan**, šef carine v Planini, kasneje sta tudi na Sušaku, imela stike;
- **Gostiša Drago**, posestnik, Gorenji Logatec;
- **Pivk Andrej** iz Črnega Vrha, zadolžen za prenos propagandnega materiala, sicer zaupnik Zelena, ki ga je prepustil podpolkovniku Slekovcu;
- **dr. Ambrožič**, iz Postojne – držal na zvezi poročnik Drljević;
- **Maks** iz Sorice, na zvezi držal poročnik Drljević;
- **Žun**, poveljnik obmejne policije;

⁹⁷ »Agent« je bil tajni sodelavec doma in v tujini, ki je bil plačan, »zaupnik« pa je bil prostovoljec, ki je sodeloval iz patriotizma – definicije iz predavanja generalštabnega kapetana Kolba.

- **Zelen Josip**⁹⁸ (padel 1941, kar pomeni, da je dejansko šlo za **Danila**), vodja trojke, član tudi **Ljubo Ravnikar**.

V sodelovanju s policijo so v tem obdobju odkrili v Hotedršici italijansko vohunko **Ivanko Nagode**.

D) Načelnik ObC Sušak: od 5. 6. 1937 do 26. 6. 1940

Ukaz o premestitvi se je glasil: Pehotni major Drago Slekovec, na službi v Obveščevalnem oddelku Glavnega GŠ VKJ (štab 2. planinskega pehotnega polka) – načelnik obveščevalnega centra na Sušaku ...

Dolžnost je prevzel junija 1937 od polkovnika **Luke Jesetrovića**, ki je bil pravzaprav odstavljen zaradi slabega vodenja tega centra, medtem ko je bil predhodnik, general **Damnjanović**⁹⁹, zelo uspešen. Sušak je bil obveščevalni center III. kategorije.

Center je bil dobro prikrit, saj je major Slekovec na novi lokaciji najel manjšo vilo, ki je imela dva vhoda, zadržali pa so prejšnjo pisarno v upravni enoti, kjer je uradoval neki nižji uslužbenec. Novi načelnik se je predstavljaj kot **Slavko Sušnik**, trgovski predstavnik Impexa iz Beograda. Njegov pomočnik je bil kapetan I. razreda **Draganić**. Center je imel dva osebna avtomobila znamk *Area* in *Škoda*. Center je mesečno prejemal od 5.000 do 10.000 dinarjev za plače in nagrade agentom. Šef centra je vsa poročila podpisoval s šifro »IVX«, v poročilih pa so vedno šifrirali tudi vse države in kraje, pa se tako ni moglo ugotoviti, iz katere države je prišlo poročilo agenta v tujini.

Novi načelnik centra je dobil dve posebni nalogi: organizirati poseben podcenter za spremljanje italijanske vojne mornarice, kakor tudi najnovejše doktrinarne in formacijske spremembe v italijanski vojski nasploh.

Vzpostavil je uspešno sodelovanje s podpolkovnikom Vodopivcem, poveljnikom obmejne čete na Sušaku, s šefom mestne **dr. Lipovčakom** in obmejne policije **Antičevićem**, s carinarnico in drugimi organi. Tako so uspeli odkriti vohunjenje nekega podčastnika iz 2. planinskega polka, kakor tudi vohunsko skupino, ki jo je vodila Curie Tubeau, soproga glavnega kirurga iz Reke, obsojena na 20 let zapora.

Major Slekovec je v treh letih vzpostavil solidno agenturno in zaupniško mrežo, in sicer:

Agentura na Reki:

⁹⁸ Danilo Zelen je imel dva brata – petletni je umrl in **Milovana** (1909–1944, kot član četniške DOS je bil ustreljen v Trstu) in štiri sestre.

V pogovorih z operativci Kosa in Udbe leta 1945 in 1949 je, namesto »Danilo« večkrat omenjal »Josip Zelen« ali samo »Zelen«, tako tudi 1942 v Lienzu pri zaslišanju s strani kapetana Onnisa, ko mu je omenil, da je Zelen padel. Verjetno je šlo za napako zapisnikarja.

⁹⁹ V VKJ je bilo šest generalov s priimkom Damnjanović, vendar ga nisem mogel identificirati, ker niso omenjene vse dolžnosti, posebno ne v obveščevalni službi. Verjetno je šlo za **Damnjanović Miodraga** (1893–1956), brigadnega generala, ki je bil med leti 1930–1932 vojaški ataše v Avstriji in na Madžarskem.

- Glavni agent je bil **Belen Josip**, bivši predavatelj v avstro-ogrski pomorski akademiji, tudi srbski častni konzul na Reki, lastnik pomorske agencije »Belen in drugi«, prejemal je mesečna plača od 5.000 do 10.000 dinarjev, imel je zaupnike na različni področjih, in sicer:
- **ing. Martinelich** (ladjedelnica), **ing. Šmidihen** (tovarna torpedov), pošiljala sta poročila o proizvodnji in tehnoloških spremembah;
- **Špinčič**, referent za vojaške zadeve na občini Reka;
- **Simčić** – zveze v italijanski diviziji »Femare«;
- **Martin**, električar v ladjedelnici v Pulju;
- delavec v tovarni podmornic v Tržiču (Monfalcone);
- **Rusić**, pomorski častnik v Trstu (poročal tudi britanskemu IS);
- mornar na vojaški ladji »Monte Cucoli«;
- **Potočnik Franc**, direktor »Eksporta« v Ljubljani, pomorski častnik VKJ, pozneje podpolkovnik JLA (Slekovec se je 1946 zaposlil v tem podjetju).

Agentura v Ilirski Bistrici:

- glavni agent je bil **Cuber Ivan - Žiga** (psevdonim), brivec, Čeh, z mesečno plačo okrog 1.500 dinarjev;
- z mrežo zaupnikov je pokrival sektor Trst–Postojna–Klana, poročal o vseh vojaških objektih, pošiljal je tudi fotografije.

Agentura v Klani:

- glavna agenta sta bila brata **Martinac (Medvedić)**, lastnika žag v Klani;
- »pokrivala« sta strelišče v Klani – poročilo o uspehu vsake vojaške enote;
- kurir **Škvarča**, delal tudi za generala Damnjanovića.

Agentura v Benetkah:

- glavni agent je bil **Andjelko**, pošiljal podatke iz vojaškega dela pristanišča, prejemal plačo mornarja;
- prek **Antičevića** posredoval podatke iz Ancone prek mornarja na ladji »Beograd«.

Agentura v Bernu:

- glavni agent je bil **Vilhar Nikola**, po rodu iz Sušaka, oče lastnik žag, poliglot, konzul Španije na Sušaku, agent od 1937 – imel je odlične zveze v italijanski vojni mornarici;
- posrednik s francosko OS – zveza v Bernu: **dr. Ruenther**, Bern, Waddsteg »Presse agenture Ines«, posredoval podatke o italijanski vojni mornarici, zvezo je odobril general **Simović**, načelnik GŠ VKJ (Slekovec se je 1939 v Ogulinu sestal s francoskim vojaškim atašejem Bethvarolom zaradi dogovora).

Zaupniki (osebne zveze):

- **Baldo Cijan**, predstavnik italijanske tovarne celuloze v Jugoslaviji – pošiljal podatke o italijanski industriji;
- **Marjan Vitezica**, carinik na Sušaku, potoval z italijanskimi kolegi po Italiji, poslal 150 fotografij vojaških objektov, svojo ljubico Sušić nagovoril, da je vzpostavljala stike z italijanskimi častniki – prinesla kopirat okrog 40 vojaških knjig in pravil, za vsako dobila 200–300 lir;

- soproga Vilhar Nikole, ki je živela na Reki, je poročala o novicah iz visoke družbe na Reki;
- **dr. Orlić**, odvetnik na Sušaku, lastnik nočnih barov »Sarajevo« in »Pariz«;
- **Volf**, trgovec, razna poročila;
- **Braun**, hotelir, razna poročila;
- **Mihovil Poglajen**, mehanik, popravljaj pisalne stroje – prinašal uporabljen indigo;
- **Kralj**, hotelir v Opatiji – zveze v diviziji »Carnera«;
- **Gnus Ivan**, pošiljal podatke o fortifikacijskih objektih;
- **Ivan Zelenko**, vratar na jugoslovanskem konzulatu v Reki – posredoval poročila dveh bratov: iz Pazina o topniškem polku in iz Farad Isonza o bersaljerskem polku;
- **Nikša Zuech**, kapitan ladje »Kralj Aleksandar«, posredoval poročila iz Benetk;
- **Zelen Josip**, iz Senožeč, se je pri njem skrival 1939, ko je bila za njim razpisana tiralica, dejansko je šlo za **Danila Zelena**.

Avgusta 1940 je po ukazu ObU GŠ VKJ dolžnost predal kapetanu I. razreda **Sav Jankoviću**, ki je bil pred tem na službi v poveljstvu Triglavске divizije v Ljubljani.

E) Načelnik ObC Ljubljana



Branko Plhak (1897–1941)

(Vir: Google, Slike)

Dolžnost načelnika ObC VKJ v Ljubljani je major Slekovec Drago prevzel maja 1940 od dotedanjega načelnika podpolkovnika **Branka Plhaka**, ki je bil s strani načelnika obveščevalne uprave GŠ VKJ generala **Milosavljevića** ocenjen negativno, pa je bil takoj zatem odstavljen, saj je inšpekcija ugotovila slabo delovanje in finančne malverzacije. Podpolkovnik Plhak je bil premeščen na dolžnost načelnika obveščevalnega odseka III. armade v Skopju¹⁰⁰. Major Slekovec je do septembra 1940 zadržal še položaj načelnika

¹⁰⁰ Štab III. armade so Britanci z ladjo nameravali prepeljati v Aleksandrijo, vendar je ladja naletela na nemško mino. Večina beguncev se je utopila. Branko Plhak je izviral iz ugledne češke družine Juliusa Plhaka (1832–1910) in Marije (1873–1935) ter imel brata Huga in sestre Bertho Eller, Marijo Fišer in Ano Savnik.

ObC na Sušaku, katerega je še le septembra 1940 predal kapetanu I. razreda **Savu Jankoviću**, do tedaj na službi v Ljubljani.

Major Slekovec je tudi sam ugotovil, da je bilo stanje v obveščevalnem centru slabo. Konkretno je ugotovil naslednje:

- Mesečna obveščevalna poročila iz Ljubljane so v glavnem ponavljala poročila iz ObC Maribor in Sušak, najmanj pa iz ObC Ljubljana.
- Nezadostno obsežna mreža agentov in zaupnikov, pa tudi slabo delo z njimi.
- ObC se je predvsem ukvarjal s pošiljanjem lažnih podatkov (dezinformacij) o utrjevanju »Rupnikove« obrambne črte, kjer je bil načelnik obveščevalne službe major **Predrag Stefanović** (kandidat za načelnika ObC v Ljubljani, ker je bila soproga Slovenka), italijanski vojni ujetnik, pozneje podpolkovnik JLA.

Major Slekovec je zato od načelnika obveščevalne uprave GŠ VKJ dobil sledeče naloge:

- reorganizirati delo ObC, predvsem pa oživiti staro mrežo tajnih sodelavcev in vzpostaviti novo;
- predvsem spremljati prikrito mobilizacijo italijanske vojske in mogoče priprave za napad;
- skrbno spremljati premike nemške vojske v Romunijo in Bolgarijo pa tudi v Italijo;
- napisati elaborat za delovanje obveščevalne službe v vojnem času.

Takoj po nastopu službe je major Slekovec od zaupnika **Frola** iz Rakeka prejel priporočeno pismo, v katerem je navedel, da je doslej od Italijanov prejel in poslal v Ljubljano okrog 250.000 din, pa meni, da bi mu moral ObC priznati nagrado v višini 5.000 din, posebno še, ker so ga nedavno Italijani zaprli za mesec dni in preverjali njegovo iskrenost.

Major Slekovec je ugotovil, da dejansko ni bilo nobene evidence o prejetem denarju oz. znesku 250.000 din, nasprotno, našel je samo eno potrdilo za znesek 20.000 din, ki je bil poslan v Beograd, vsa ostala pa so bile ponarejena (nekdo je ob vsoti 1.000 din izbrisal ničlo, da je dobil 100 din, 900 din pa je prisvojil). Sum je seveda padel na podpolkovnika Plhaka iz dveh razlogov: na planini Menini blizu Ljubljane si je zgradil lovsko kočo, in drugo, poleg soproge je vzdrževal dve metresi v Ljubljani! Preiskovalna komisija, člana sta bila sodni podpolkovnik **Perunović** in podpolkovnik **Uglješa Popović**, je potrdila poročilo majorja Slekovca.

Major Slekovec je takoj uvedel red in poživil delo v obveščevalnem centru. Poleg dveh pomočnikov so v centru službovali narednik **Rožanc Jože** kot daktilograf in dva policijska agenta: **Kotnik** je vodil kartoteko sumljivih oseb in tiralic (podatke so prejemale iz Beograda), **Čeh** pa je skrbel za varnost centra.

Pomočnikoma je določil sektorje delovanja in skupaj z njima opravil stike z obstoječimi agenti in zaupniki, ko so jim določili konkretne naloge.

Ilovar Berto¹⁰¹, kapetan II. razreda, je dobil sektor: Jezersko–Wolfsberg–Lienz–Brenner–Tarvis–Bogatin, s posebno nalogo, da spremlja tudi premike nemške vojske na vzhodne

¹⁰¹ **Ilovar Berto - Kranjc**, kapetan II. razreda, po aprilski kapitulacije VKJ je pristopil k slovenskim četnikom, bil pribočnik majorja Karla Novaka, poveljnika, pozneje pristopil k domobrancem, osumljen

meje Jugoslavije. Skupaj sta opravila stike z naslednjimi agenti (plačani) in zaupniki (neplačani), in sicer:

- agent iz Celovca, nemški priimek (prej držal stike kapetan Simončič), sorodnik je bil deželni glavar na Koroškem, imel solidne zveze v avstrijski vojski, pošiljal odlična poročila (prehod nemških tankov čez Brenner – v GŠ VKJ najprej poročilom niso verjeli, potem pa se je pokazalo, da so točna), zelo konspirativen (pošiljal poročila na cigaretnem papirju, v katerega je zvijal cigarete), mesečna nagrada 1.000 do 1.500 din;
- zaupnik, šef finančne kontrole – **Petrović**, Hrvat;
- zaupnik, **župan** občine Rateče-Planica, kmet, zveze na prehodu Brenner, odlična poročila;
- agent **Peter Bizjak**, upokojeni policist, iz Kranjske Gore, zveze v Italiji, mesečno prejemal 1.000 – 1.500 din;
- zaupnik, **Bogataj**, iz Sovodenj, imel pošto, trgovino in gostilno, posredoval dobre podatke iz Tolmina, ni prejemal nagrade;
- zaupnik, **Lavtižar**, rez. kapetan vojnega letalstva, z Bleda, spremljal letalstvo sosednjih držav.

Lesjak Franc¹⁰² je dobil sektor delovanja: Bogatin–~~Tarvis~~–dolina Soče–Benetke–Trst–Postojna, s posebno nalogo, da spremlja prikrito mobilizacijo italijanske vojske na zahodni meji Jugoslavije. Major Slekovec mu je predal vse svoje sodelavce iz 48. obmejne čete v Logatcu in skupaj sta opravila stike z naslednjimi:

- zaupnikom **Karlom Demšarjem**, sinom mesarja in gostilničarja iz Žirov, dobre zveze v Idriji, ni prejemal nagrade;
- agentom **Frolom**, lastnikom bifeja v Planini pri Rakeku, odlične zveze na Primorskem, mesečna nagrada 1.900–2.000 din;
- zaupnikom **Simončičem**, šefom carine v Planini, dobra poročila;
- zaupnikom **Strgarjem**, šefom obmejne policije.

Major Slekovec je imel osebno na zvezi naslednje zaupnike:

- **dr. Lava Čermelja**, predsednika Manjšinskega inštituta in organizacije Istrski begunci; imel številne zveze na Primorskem, če je prišel kakšen znanec, ga je poklical po telefonu, nagrade ni prejemal;
- **Rejec Alberta** (omenil podpolkovnik Plhak kot zaupnika);
- **Zelen Josipa** (dejansko **Danilo**), iz Sušaka premestil v Ljubljano, nadaljevala sodelovanje, nagrade ni prejemal, financiran iz Beograda;
- **Snoj Franca**, koncipienta pri odvetniku dr. Dragu Marušiču v Ljubljani; begunec, odlične zveze, brez nagrade, maja 1945 postal prvi minister za promet in pošto, kasneje obsojen v Nagodetovi skupini;
- **Gospodnetić Iva**, Istrana, študenta tehnike; bil uslužbenec na hrvaškem konzulatu, odlične zveze v Istri, brez nagrade;
- **Groma**, študenta prava; pozneje profesor na Ptuj, posredoval podatke iz Trsta in Gorice ter letališča v Mirni;
- **Sfiligoja**, poštnega uslužbenca; zveze v Trstu in okolici;

delovanja za britansko obveščevalno službo, aretiran in poslan v Dachau, kjer je umrl. Do leta 1943 je menda sodeloval s karabinjerskim kapetanom Onnisom.

¹⁰² **Lesjak Josip - Lampe**, kapetan II. razreda, po kapitulaciji VKJ je pristopil k slovenskim četnikom in bil prvi pomočnik majorja Karla Novaka, poveljnika, zaradi suma sodelovanja s partizani so ga jeseni 1942 umorili domobranci v Bizoviku. Menda je sodeloval s karabinjerskim kapetanom Onnisom.

- **mornariškega podčastnika – radiotelegrafista agencije Avala**¹⁰³; izdelal radijsko postajo, prisluškoval po celi Evropi, predvsem v Italiji;
- **Jeranča**, kontrolorja policistov;
- **Vrečarja**, pripadnika politične policije.

Leta 1941 je iz obveščevalne uprave GŠ VKJ dobil strogo zaupno nalogo, da zelo diskretno opravi nadzor primera gestapovskega vohuna – narednika **Lazića** iz Celja. Obenem naj bi izvedel, da je general **Stefanović**¹⁰⁴, poveljnik Dravskega divizijskega območja, od konzula v Celovcu prejel filmske posnetke o nemški šifri in zaupnih dokumentih, ki jih je sodelavec dobil od nekega gestapovca!

Vsekakor je šlo za primer **Emila Wedama**, poročnika Abwehra iz Celovca, dejansko vrhunskega tajnega sodelavca podpolkovnika Slekovca¹⁰⁵, ki ga je uspešno skrival pred Gestapom, Ovro, tudi Kosom in Udbo!

Prek Wedama je **prvi izvedel za točen datum napada Nemčije na Jugoslavijo** in poročal GŠ VKJ. Drugi je bil polkovnik Vladimir Vauhnik, vojni ataše v Berlinu ...

Poleg odločne podpore primorskim tigrovcem v njihovi borbi proti italijanskemu fašizmu je tudi ta uspeh dokaz, da je bil podpolkovnik Drago Slekovec vrhunski obveščevalec VKJ!

Podpolkovnik Slekovec je kot izvrsten strokovnjak opravil tudi vzporedno nalogo, ki mu jo je naložila obveščevalna uprava GŠ VKJ: napisal je obširen elaborat o organizaciji in delovanju obveščevalne službe v Sloveniji, konkretno obveščevalnega centra v Ljubljani in podcentrov v Mariboru, na Jesenicah in Sušaku, kar je delno prikazano v rekonstrukciji Udbe o delovanju JOS.

IV. Vrnitev v Slovenijo – krivičen zaključek uspešne obveščevalne kariere – ukrepi slovenske Ozne in Kosa ter hrvaške Udve¹⁰⁶

Organi Ozne in Kosa JA v Ljubljani so v primeru podpolkovnika Draga Slekovca v obdobju 1945–1947 ter Udve Zagreb leta 1949 napisali večje število dokumentov, ki pa v AS niso ohranjeni. Očitno je bil dosje temeljito očiščen, kar sklepam iz številčnih oznak, ki

¹⁰³ Zdi se mi, da gre za Iva Briclja ali ing. Štembova, radiotelegrafista, oba iz Ljubljane, vrhunska strokovnjaka, ki sta pozneje pristopila k slovenskim četnikom ...

¹⁰⁴ **Stefanović P. Ljubomir**, divizijski general VKJ (1889–1971), od 23. 10. 1940 poveljnik Dravskega divizijskega območja v Ljubljani.

¹⁰⁵ Marijan F. Kranjc, *Legendarni slovenski obveščevalci*, Pro-Andy, Maribor, 2011, poglavje: 4.1 *Emil Wedam – poročnik nemškega Abwehra, tajni sodelavec ljubljanskega vojaškega obveščevalnega centra, slovenski supervohun*.

¹⁰⁶ SI AS 1931, MF, koluti III in serija Lm (11 dokumentov) in SI AS 1931, t. e. 942 – mapa 405–13, Zaslisanja o JOS, dokumenti št. 00038–00050.

manjkajo. Poleg tega so ohranjeni dokumenti napačno zloženi (primer dokumenta št. 00046–00050) in drugi.

Vsi vrnjeni vojni ujetniki so poleg postopka na repatriacijski komisiji (v Nemčiji) šli skozi postopek varnostnih organov v domovini (milice, Ozne, Kosa, Udbe in tudi političnih organov na terenu, tudi Vos-a med okupacijo)¹⁰⁷, nekateri pa tudi skozi razne operativne in preiskovalne postopke (tudi Drago Slekovec, osumljen vohunstva).

Zanimivo je predvsem dejstvo, da je podpolkovnika Draga Slekovca že takoj po vrnitvi iz ujetništva oz. prihodu v Ljubljano (21. 5. 1945) zaslišal načelnik Kosa o glavnem problemu – ponudbi Gestapa in Ovre za tajno sodelovanje. Zdi se, da je bil tak pristop že prej načrtovan, posebno še, če je iz repatriacijske komisije ali taboriščnega komiteja prišel namig o »interesantnem primeru«, kakor so kosovci v žargonu govorili o sumljivih osebah.

In Drago Slekovec je to bil, čeprav se tega kot vrhunski obveščevalec sploh ni zavedal!

Zaradi sumničenja s strani Kosa in Ozne tudi ni bil sprejet v JA! Namreč, med ohranjenimi dokumenti ni nobenega uradnega ukaza ali sodne odločitve, zakaj podpolkovnik Drago Slekovec kot vrhunski obveščevalec VKJ ni bil sprejet v JLA. Ne nazadnje, bil je tudi tajni sodelavec s psevdonimom »Savinčan«, a mu kljub temu ni uspel povratek v novo vojaško strukturo.

Ko sem ohranjene dokumente zložil po vrstnem redu nastanka oz. po datumih, sem šele uspel ugotoviti, zakaj ni bil sprejet v JA (JLA) oz. kdo je o tem odločal! Predvsem pa, kdaj je bila sprejeta ta – povsem krivična – odločitev! Toda o tem pozneje.

Ohranjene dokumente (13 po številu) predstavljam po datumu nastanka in s kratko vsebino ter komentarjem:

- 1) **21. 5. 1945 – Drago Slekovec, izjave pred majorjem Ivanom Puntarjem, načelnikom Kosa v Ljubljani**¹⁰⁸ (dokumenti št. 00038–00045 so bili napačno vloženi v mapo dokumentov za leto 1949).
- 2) **19. 6. 1945 – Poročilo sodelavca »D–2«**
 - Stik na učiteljišču v Ljubljani – napovedal zanimivosti o TIGR-u.
 - Komentar operativca Kosa: soproga je hčerka nemškutarja, družila se je z italijanskimi oficirji, predvsem s kapetanom **Onnisom**, ki je moža dvakrat obiskal v taborišču.
 - Po pisanju tržaškega Picola je kriv za smrt več oseb na tržaškem procesu decembra 1941.
 - Zadeva je »zamotana, zato jo je treba razčistiti«!

¹⁰⁷ Marijan F. Kranjc. *Legendarni slovenski obveščevalci (in protipbveščevalci)*, Pro-Andy, Maribor, 2011, v poglavju o organizaciji varnostne službe JLA so navedeni naslednji datumi:

- 13. 5. 1944: ustanovitev Ozne,
- 24. 3. 1945: v JA ustanovljen III. odsek Ozne JA,
- 13. 3. 1946: Ozna preimenovana v Ud – podrejena MNZ, v JA ustanovljen Kos JA – podrejen MLO.
- 23. 3. 1955: Kos JA preimenovan v VS JLA (varnostna služba).

¹⁰⁸ SI AS 1931, t.e. 942 – mapa 405–13, Zaslišanje o JOS, dokumenti št. 00038–00045.

Slekovec ponudil razgovor o TIGR-u in naslednjič povedal:

- TIGR je bil povezan z jugoslovansko, britansko in francosko obvladano službo;
- tigrovci so zbirali obveščevalne podatke v Italiji, VKJ je oboroževala trojke;
- v vodstvu je bil **dr. Lavo Čermelj**, v Ljubljani, z njim lahko naveže stik;
- pozna številne jugoslovanske, britanske in francoske agente v Sloveniji.

Komentar avtorja: pripombe operativca dokazujejo, da sta Ozna in Kos kmalu po prihodu podpolkovnika Slekovca iz nemškega ujetniškega taborišča zbrala številne podatke, ki pa jih nista preverila, zato tudi predlog za razčiščevanje. Razgovor o TIGR-u je bil verjetno iniciran, kar je ustrezalo politično-partijskim potrebam.

3) **Verjetno julij 1945 – karakteristika informatorja »Savinčana«**

V težko berljivem dokumentu, ki ga je sestavil (v slovenščini) kapetan **Sandi Špan**, verjetno operativec Kosa v Ljubljani, je navedeno, da je major **Drago Slekovec** pristal na tajno sodelovanje iz patriotizma. Gre za bivšega obveščevalnega častnika, ki pa je »nekoliko kompromitiran«. Inteligentni, prizadeveni in strogo konspirativni.

Komentar avtorja: Gre za metodološki pristop kosovcev, da je najbolje ljudi angažirati za sodelovanje, ker se je z njimi potem lažje pogovarjati in preverjati (tri izjave).

- 4) **14. 7. 1945 – Slekovec Drago – izjava o ujetništvu in ponudbi Gestapa in Ovre za tajno sodelovanje**¹⁰⁹ (dokument – izjava je bila napačno vložena v mapo iz leta 1949)
- 5) **19. 7. 1945 – Zadeva Slekovec Drago** (operativna obdelava – pregled zbranih podatkov, Priloga 1)

Komentar avtorja: Iz dokumenta je vidno, da je bil podpolkovnik Slekovec temeljito zaslišan s strani organa Kosa o nalogah načelnika vojaškega obveščevalnega centra na Sušaku in posebej v Ljubljani, saj je navedel nekaj svojih tajnih sodelavcev.

Navedel je tudi nekaj znancev iz taborišča – višjih častnikov v Ljubljani in Beogradu (prek katerih bo Kos lahko poizvedel o njegovem delovanju v ujetništvu).

Izjavil je tudi, da so sredi 1942 v Lienzu in Spittalu z njim opravili razgovor organi Gestapa in Ovre o njegovi obveščevalni mreži v Sloveniji in ga obenem nagovarjali za tajno sodelovanje, kar je obakrat zavrnil!

Seveda pa organi Kosa tega niso mogli preveriti niti niso povsem verjeli njegovi izjavi, da je zavrnil sodelovanje, saj so v podobnih primerih postopali po doktrini sovjetskega Nkvd-ja (sum kot osnova za operativno obdelavo), pa je bil tako podpolkovnik Slekovec, čeprav že tudi tajni sodelavec, že sredi leta 1945 v operativni obdelavi in leta 1949 v preiskovalnem postopku (in priporu) zaradi suma stikov s tujo obveščevalno službo.

To je pa bil pa tudi **glavni razlog, zakaj ni bil sprejet v JA!**

¹⁰⁹ SI AS 1931, t.e. 942 – mapa 405–13, Zaslišanja o JOS, dokumenti št. 00046–00050.

Poleg tega Slekovec ni bil član KPJ, kar je tudi pomenilo, da ne more biti pripadnik varnostne ali obveščevalne službe nove JA, saj je veljalo, da sta obe službi glavno orožje Partije!

6) **20. 7. 1945 – Poročilo predsednika taboriščnega protifašističnega komiteja**

Ludvik Medvešek, podpolkovnik, predsednik taboriščnega protifašističnega komiteja, je za podpolkovnika Draga Slekovca podal delno **negativno poročilo**, češ da je bil imenovan zadržan in »zelo previden«. Kot pozitivno je samo navedel, da je bil zadolžen za poslušanje nemškega radia, komiteju pa je predal del četniškega arhiva, ki ga je rešil pred uničenjem.

Očitno je tudi to delno negativno poročilo vplivalo, da organi Kosa niso soglašali s sprejemom podpolkovnika Draga Slekovca v JA!

7) **5. 10. 1945 – Poročilo »Braneta«, sodelavca Kosa – načelniku Zvonetu**

Gre za obširno poročilo sodelavca iz Divače, kjer so organi Zavoda za izredne nabave iz Ljubljane, med njimi sta bila tudi Drago Slekovec in **Anton Pogačar**, sprejemali predstavnika UNRE iz Trsta (ameriškega in britanskega častnika). Poročilo je zelo subjektivno, saj ne navaja nobenih sovražnih izjav, temveč poroča, kako se je Slekovec »prisrčno objemal« z obema tujcema, pa tudi, da se je z njima »tiho pogovarjal« (čeprav ni znal angleško) in podobno.

8) **15. 2. 1947 – Dopis UDV Slovenije – UDV (I. odsek, major Barišić) v Beograd**

Kapetan **Jože Ančik** iz UDV Ljubljana je poročal v Beograd, da je bil Drago Slekovec jeseni 1946 na Sušaku, od koder so prejeli poročilo, da je imenovani »izdal« 40 Primorcev, ki so bili leta 1941/42 v Trstu ustreljeni. Prosil je za preverko, če je podatek točen!

22. 3. 1947 – Odgovor Marijana Barišića

Šef I. odseka UDV v Beogradu odgovarja, da za Slekovca nimajo drugega podatka, razen iz Slovenije. V Beogradu so odločili, da podpolkovnika Slekovca **sploh ne bodo uporabljali »po naši liniji«!**

9) **1948 – Poročilo UDV Ljubljana**

Gre za nekakšno zbirno poročilo in izjave sodelavcev Kosa in Udbe. Bistveni sta navedbi: Soproga Mara Slekovec je prišla v Ljubljano aprila 1941 s Štajerske. Stanovanje, ki so ga imeli na Dvornem trgu v Ljubljani, tam je bila tudi pisarna načelnika ObC, so Italijani preiskali in zadržali, soprogo Maro pa s sinovoma preselili v Malgajevo 4, kjer so morali imeti v eni sobi podnajemnika – italijanskega, zatem pa nemškega častnika. Eden od nemških častnikov, plemiškega rodu, je na prošnjo soproge obiskal Slekovca v taborišču in mu odnesel paket. Ker je bila soproga nemške narodnosti, bančna uradnica, govorila je nemško in italijansko, je bila »med okupacijo **zaposlena na komandanturi na Beethovnovi**, da pa bi z njimi aktivno sodelovala, ni bilo podatkov«.

Starši, kot pripadniki nemške manjšine, so bili **1946 izseljeni** v Avstrijo, zaplenjeno pa jim je bilo tudi premoženje (dve hiši). Kasneje so se vrnili v Celje.

V nadaljevanju se navaja tudi poročilo UdV Sušak z dne 28. 12. 1946: v Sušaku se »govori«, da je bil Drago Slekovec kriv za smrt 40 talcev v Trstu. V poročilu se tudi omenja, da se Slekovec v Ljubljani izogiba vsake družbe in noče dajati izjav o politični situaciji.

Komentar avtorja: Podatki o zaposlitvi soproge v »komandanturi«, italijanskih in nemških vojaških podnajemnikih (tudi gestapovec) in izseljenih (nemških) starših so bili dodaten razlog, da podpolkovnik Drago Slekovec ni bil sprejet v JA!

10) **22. 11. 1948 – Poročilo sodelavca UDV Ljubljana »Miha«**

Bivši sodelavec Kosa »Miha«, prevzet od Udbe, je skupaj s študentom Borisom Krenom, obiskal **Aleksandra Slekovca**, dijaka in skojevca, ki stanuje v Malgajevi 4 v Ljubljani. Aleksander jima je pokazal neko razpravo svojega očeta Draga Slekovca o delovanju jugoslovanske obveščevalne službe v Sloveniji proti Italiji in Nemčiji, pa tudi zveze z Britanci, ki jih je imel dr. Lavo Čermelj.

Aleksander Slekovec mi je dne 8. 6. 2016 povedal, da je to poročilo povsem izmišljeno, saj oče ni imel v stanovanju nobenega dokumenta o bivšem obveščevalnem centru, pa ga tako tudi ni mogel nikomur kazati!

11) **10. 1. 1949 – Operativna obdelava: Drago Slekovec – izjava**

Gre za pisno izjavo (v srbohrvaškem jeziku) Draga Slekovca, v kateri prvič podrobneje opisuje »organizacijo primorskih beguncev«. Navaja, da se je z njo prvič seznanil že leta 1932, ko je bil poveljnik 48. obmejne čete v Dolnjem Logatcu, pa pravi: »**Takrat sem imel zvezo z neke vrste šefom terenske službe** (misli na obveščevalno, opomba avtorja) **Danilom Zelenom, po rodu iz Senožec.**«

Organizacija se je ukvarjala s propagandnim, obveščevalnim in sabotažnim delovanjem. Delovala je v trojkah in imela celice po vsej Primorski. Skoraj vsi begunci s Primorske so bili člani organizacije. Orožje so prek meje prenašale trojke. Pozna trojko, v kateri je bil tudi **Ljubo Ravnikar**, slikar iz Ljubljane.

Zvezo z vodstvom so vzdrževali s kurirji na treh mejnih prehodih: Javornik–Milanov vrh, Kalce–Hotedršica in Kranjska Gora–tromeja.

Vodstvo je bilo v Beogradu (**dr. Čok, Bradamento**¹¹⁰, **dr. Čermelj, Majnik**, tudi **Batagelj**). Predpostavlja, da je bil center organizacije dejansko v Parizu, kamor je Zelen dvakrat potoval prek Nemčije.

¹¹⁰ **Bradamante Mihovil** (1904–1967), Istran, antifašist, tajni sodelavec ObC VKJ na Sušaku. Gimnazijo je obiskoval v Pazinu in na Sušaku, ekonomijo pa je študiral v Trstu in Bariju. V študentskih letih se je vključil v javno delovanje med istrskimi Hrvati in med študijem v Trstu sodeloval pri časniku Istarska riječ. Oktobra 1928 je italijanska policija odkrila, da je iz Barija pošiljal podatke obveščevalnemu majorju **Antonu Kokalju** na Sušaku. Pred posebnim sodiščem je bil 11. julija 1930 skupaj z dr. Mirkom Vratovičem, Angelom

Od članov je poznal **dr. Milana Starca** iz Trsta, **prof. Rudolfa** (nagovarjal na sodelovanje s francosko OS) in **Kravanjo** (vodil sabotažno akcijo na viadukt v Avstriji, iskal Gestapo).

Vse pa bolje pozna kapetan **Simončič** iz Ljubljane.

GŠ VKJ je organizacijo TIGR izkoriščal kot svojo obveščevalno mrežo!

Komentar avtorja: Zgornja izjava je zanimiva predvsem glede zgodovine obveščevalnega stika z Danilom Zelenom od leta 1932, pa tudi mnenja, da je GŠ VKJ organizacijo TIGR izkoriščal za obveščevalne namene!

12) **Verjetno maj 1949 – Dopis UDV Zagreb za UDV Ljubljana (IV. odsek)**

Načelnik podpolkovnik **Stanko Runko** iz UDV Zagreb pošilja v Ljubljano mapo A1 in A« za sodelavca Draga Slekovca, ki ju treba dostaviti kapetanu **Benku** po dogovoru z majorjem **Bajc Stojanom**.

13) **18. 5. 1949 – Dopis UDV Zagreb za UDV Ljubljana (IV. odsek)**

Šef odseka, podpolkovnik **Ivo Mardešić**, iz UDV Zagreb pošilja v Ljubljano material za neregistriranega sodelavca Draga Slekovca (predlog za angažiranje sodelavca, obveza o sodelovanju in poročilo o pristanku za sodelovanje).

Šifra za stik: »Donosim vam pozdrav od Branka iz Zagreba«.

Zaključek:

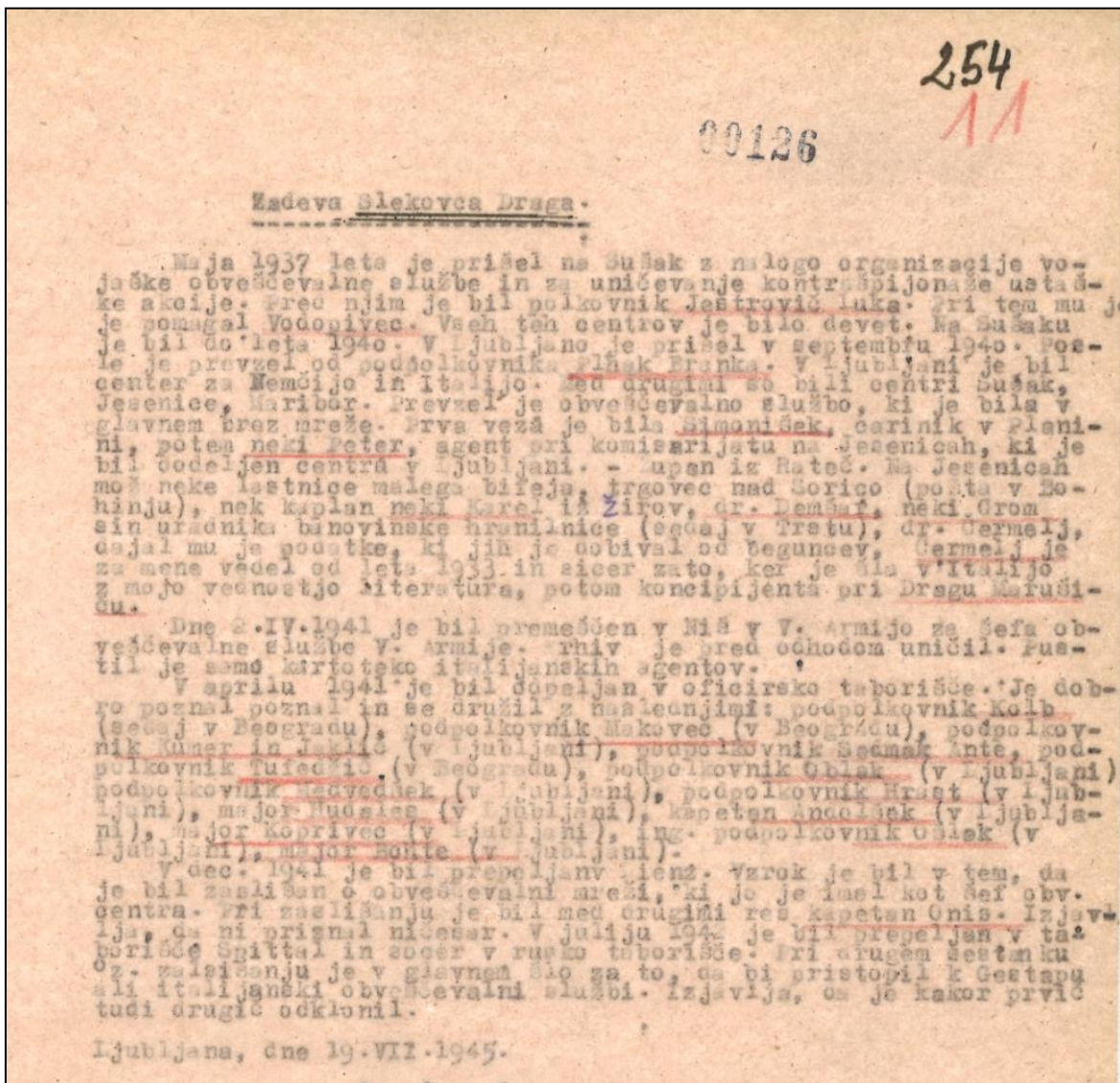
Nepreverjena poročila tajnih sodelavcev Ozne, Kosa in Udbe, kakor tudi podleganje ravnanjem sovjetske službe Nkvd in partijski doktrini, so pripomogli h krivični odločitvi, da se v JA ne sprejme preizkušene obveščevalnega strokovnjaka – podpolkovnika Draga Slekovca.

Iz predstavljenih dokumentov je vidno, da podpolkovnik Drago Slekovec ni bil sprejet v JA iz treh razlogov:

- suma, da je v ujetniškem taborišču pristal na sodelovanje z Gestapom ali Ovro;
- dejstva, da je bil poročen z Nemko, ki je bila med okupacijo zaposlena na italijanskem oz. nemškem uradu v Ljubljani;
- dejstva, da ni bil član KPJ!

Kukanjo, Antonom Ivešo in drugimi obsojen na 12 let in pol zapora. V zaporu je prebil pet let, nato pa je 1936 zbežal v Jugoslavijo. Služboval je v bančni službi v Zagrebu in Beogradu. Bil je član vodstva zveze emigrantov iz Julijske krajine. Ob zasedbi Beograda ga je Gestapo aretiral, pa je nekaj časa prebil v zaporih v Berlinu. Po izpustitvi iz zapora se je naselil v Zagrebu, kjer se je vključil v narodnoosvobodilno gibanje. Po maju 1945 je služboval v finančnih ustanovah na Hrvaškem. (Vir: Branko Marušič v PSBL)

1) Priloga:



Zaključek operativne obdelave: Drago Slekovec – 19. 7. 1945

(Vir: Dokument št. 000011)

2) Priloga:

248
5

00120

Ljubljana 10. januarja 1949.

Sa organizacijom primorskih izbeglica u Jugoslaviji upoznao sam se 1932. godine u Bol. Logatcu.

Tada sam imao veza sa nekompromitovanim šefa terenske službe Daniela Zeljonom, rodom iz Benkeca.

U organizaciji je vršila protufasističku propagandu u krajevima slovenskoga Primorja i Istre.

Doznaje sam uvideo, da ista organizacija vrši pored propagande radi održavanja nacionalnog karaktera i obavestajnu službu vojnu i političku, da je pomoću Niv. Jugosl. Generalštaba organizovala i pripremaše diverzantske grupe za slučaj sukoba sa Italijom, u koje su ciljevima stavljena materijalna sredstva organizaciji na raspoloženje.

Ustaljan način organizacije nije mi poznat, u koliko sam bio noćio, bile su po ceoj teritoriji lomirane celice, koje su bile nosioci celoga rada.

Veza sa vodstvom u Jugoslaviji održavali su putem kurira koji su ilegalno prelazili državnu granicu na meni poznati tri kanala: sektor Javornik - Milgrov voh; sektor Kalce Hotedersica i između Kranjske gore i bivše tromeđe.

Sa sektora Javornik i Hotedersica išli su direktno za Ljubljano dok su na severnom delu imali svoje posrednike; jedan od njih bio je penzionisani policijski agent Šter u Kranjskoj gori.

Učestvovao sam kao pomoćni organ u prebacivanju oružja (automatskih pištolja, lakih mitraljeza, ručnih granata i eksploziva) na sektor Hotedersica.

Prebacivanje je vršeno pomoću trojki nasrnutih, koje su prebacivane pod ličnom odgovornošću komandira graničnih sektora.

Trijke stizale su u logatcu noću i odmah bile su upućene preko granice, nasrnutene.

Od trojke, koje je prešla granicu kod Hotedersice, poznajem jednog člana Ravnikarja i Luba, slikara, koji sada živi u Jugoslaviji. Ostale dvojici Šter i Šter sam imao.

Doznaje kada sam bio u Ljubljani upoznao sam organizaciju u šifrom amiašu.

Vodstvo organizacije bilo je u Beogradu i članovi toga vodstva bili su Dr. Lok, koji je umro na putu u Ameriku, Bradamont, koji i danas živi u Jugoslaviji, Dr. Savo Čermelj, koji i danas živi u Ljubljani, Učitelj Majnika iz Ribnice, koji je kao partizan poginuo u borbama.

Ispravio, da su bili u vodstvu i ban. sav. Bagatelj, koji je navodno danas sa službom u Beogradu.

Od članova tih kretaka u Italiji upoznao sam stud. medicine sad lekar u Trstu Stara Milana, rodom iz Kontovelja, stud. inž. Sočić Viktor sada također u Trstu.

Aktivniji član u Ljubljani bio je profesor Rudolf, sada živi u Trstu.

Jedan od vođe diverzantske grupe bio je neki Kravanja.

Tezgu veza sa ovom organizacijom imao je i sada u Ljubljani Šiver bivši kapet. jug. vojske Mimencić.

Ovu organizaciju iskoristio je jugosl. generalštab i kao svoju obavestajnu mrežu, jer je u istoj organizaciji na italijanskoj teritoriji bile većim delom omladina i studenti, koji su po studijama bili u važnim vojnim centrima, kao Bolonja, Udine i od tamo smo putem organizacije dobivali razna podatke i dokumente koje smo preko te organizacije zasilišili.

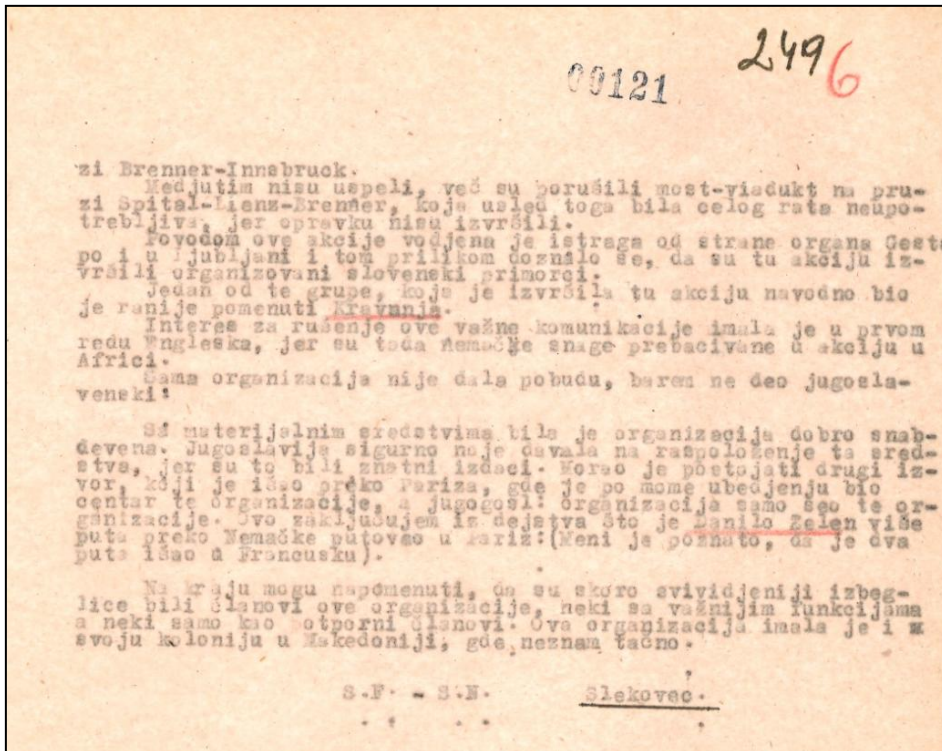
Sve do početka svetskog (drugog) rata nisam imao utisak, da bi ova organizacija radila za italiju obavestajnu službu.

Konato mi je bilo jedino to, da je profesor Rudolf, koji i sada živi u više mahova tražio, da bi ostvario vezu između naše i francuske obavestajne službe. Nisam se upustao u ovo, jer mi je bilo poznato, da jugosl. generalštab saradjuje sa li francuskim biro-jem.

Nedjutim dobio sam utisak, da su od početka rata 1939. godine ovu organizaciju iskoristili i druge obavestajne službe iz-šlede anglijske.

U 1940. godini izvršena je diverzantska akcija u Austriji od strane trojke te organizacije iz Italije odnosno iz Slov. Primorja i tom prilikom trebali su, da unište jedan viadukt na pru-

Operativna obdelava Draga Slekovca – izjava
(Vir: Dokument št. 00005)



Operativna obdelava: Drago Slekovec – izjava (nadaljevanje)
 (Vir: Dokument št. 00006)

V. Obveščevalni stiki Danila Zelena, vojaškega vodje organizacije TIGR, s podpolkovnikom Dragom Slekovcem od 1932 do 1941

a) s poveljnikom 48. obmejne čete v Logatcu¹¹¹

Ker imamo enkratno priložnost, da iz ohranjenih arhivskih dokumentih spoznamo nekaj avtentičnih pričevanj podpolkovnika Draga Slekovca, odgovornega častnika vojaške obveščevalne službe VKJ, o svojih stikih s tajnim sodelavcem oz. zaupnikom Danilom Zelenom, vojaškim vodjo organizacije TIGR, sem se odločil, da jih predstavim posebej in po času nastanka. Tako bodo tudi zgodovinarji in drugi raziskovalci imeli možnost, da te stike ovrednotijo še s kakšnih drugih pozicij in vrednot. Moj cilj je samo, da jih

¹¹¹ SI AS 1931, t. e. 942 – mapa 405–13, *Zaslišanje o JOS*, dokumenti o Danilu Zelenu št.: 00011, - 00013, - 00020, -00048, - 00049 in -00050.

verodostojno prenesem (prevedem) in predstavim s povsem obveščevalnega in protiobveščevalnega stališča.

Podpolkovnik Drago Slekovec je na zaslišanju v zagrebški Udbi leta 1949 povedal, kako je pozno »odkril«, da je imel prav v Logatcu **prve stike z Danilom** (imenuje ga **Josip**, kakor je bilo ime njegovemu mlajšemu bratu) **Zelenom**, vojaškim vodjo organizacije TIGR kot svojim zaupnikom oz. tajnim sodelavcem. Njegove izjave v prevodu s srbskega jezika se glasijo takole:

*Na prenosu orožja sta delala **Zelen Josip**, padel je leta 1941 v gozdovih, ker je na svoj način začel boj, in **Ljubo Ravnika**r, akademski slikar iz Ljubljane. Orožje so prek meje nosili v trojkah na sektorju Hotedršica–Javornik, Oni so na drugi strani imeli svojo organizacijo, za katero pa mi nismo vedel. Celotno akcijo sta vodila **Ještrovic Luka**, poveljnik 11. obmejnega odseka, in **Branko Plhak**, načelnik ObC v Ljubljani.*

***Zelena sem uporabil kot svojega zaupnika**, in to sem zvedel šele na Sušaku. Ravnika rja nisem izkoristil kot zaupnika in mi ni znano, če je za koga delal!
Ljubo Ravnika r je bil član organizacije »Istrski begunci« in je odhajal vse dol do Gorice. Verjetno je imel svojo mrežo, podatke pa mi je posređoval prek Zelena.*

Seveda pa česa podobnega major Slekovec junija 1942 ni povedal gestapovcem na zaslišanju v ujetniškem taborišču v Lienzu! Zdaj vemo, da so bili Slekovec, Zelen in Ravnika r dobri prijatelji, saj so se tudi družili na morju, na lovu in še kje ...

Ker je kapetan I. razreda Slekovec sredi leta 1937 opravil zahteven majorski izpit (v Logatcu pa ni bil na majorskem položaju), so ga na predlog ObU GŠ VKJ premestili na majorski položaj – na Sušaku!

b) z načelnikom ObC na Sušaku¹¹²

V delu zaslišanja pod naslovom **Obveščevalna služba med emigranti** je podpolkovnik Drago Slekovec izjavil naslednje:

*Istrski emigranti so leta 1939 porušili viadukt pri Brennerju, pa je Beograd na pritisk Gestapa dovolil tudi preiskavo v Ljubljani. Glavni šefi (dr. **Čok** in prof. **Rudolf**) so sicer zbežali, za ostalimi pa je bila razpisana tiralica ...*

*Med njimi je bil tudi **Zelen Josip**, s psevdonimom »**Lučka**«. Ker sva se poznala, je prišel k meni na Sušak, kjer se je skrival, obenem pa je reorganiziral mrežo zaupnikov z ljubljanske na sušaško smer. Njegovo delo je bilo naslednje:*

- glavna naloga je bila, da je na italijanskem ozemlju med slovenskim prebivalstvom organiziral mladino in tajne krožke zaradi dvigovanja nacionalne zavesti in vodenja boja proti fašizmu;
- nabavljanje literature (v Italiji prepovedane) za te tajne krožke;

¹¹² SI AS 1931, t. e. 942 – mapa 405–13, **Zaslihanje o JOS**, dokumenti o Danilu Zelenu št. 00011, -00013, -00020, -00048, -00049 in -00050.

- kontrola naših kadrov, ki so bili izdajalci ali pa so se priklanjali fašistom;
- pošiljanje pomoči mladim v Italiji, posebno tistim, ki so obiskovali univerze, saj je bilo treba dobiti akademsko izobraženo mladino iz teh krajev;
- mladi v teh tajnih kroških imajo nalogo, da zbirajo obveščevalne podatke, ko pa bodo vpoklicani v vojsko, morajo podjedati moralo fašistične vojske.

Ni mu sicer znano, koliko članov je štela ta organizacija, vendar je vedel, da je zajela vse vasi in da so v vsaki imeli nekaj članov. Člani organizacije so bili zelo pogumni, saj so vdirali v italijanske objekte in bunkerje in nam prinašali orožje ter drugo vojaško opremo. Vse nastajajoče vojaške objekte so tudi fotografirali. Obveščevalna služba je bila tako dobro organizirana, da smo točno vedeli, kdaj so kakšen objekt začeli graditi in kdaj so ga dokončali.

Od pripadnika organizacije, ki je kot vojak delal v letalskem poveljstvu v Bologni, smo prejeli okrog 80 kopij italijanskih vojaških letališč.

Vsak dan smo proti večeru dobili poročila o vseh premikih italijanskih vojaških enot. Poročila so do meje prenašali kolesarji.

Podrobne podatke o tej organizaciji bi lahko posređoval tudi **Ljubo Ravnikar**, akademski slikar, ki sedaj živi v Ljubljani. Drugače je bil **Zelenov pomočnik** in z njim je tudi prehajal mejo. Zelenu je pomagal tudi neki **učitelj** iz Ribnice (očitno je šlo za Antona Majnika, opomba avtorja) ali Kočevja. Jaz Zelenu nisem dajal nobene nagrade, a vem od njega, da je bil financiran iz Beograda (zelo verjetno s strani britanskega IS ali SOE, saj mu je Rejec v Ljubljano prinašal eksploziv in drugo, opomba avtorja).

Ko sem bil premeščen v Ljubljano, sem obiskal Hacina, upravnika politične policije v Ljubljani, in mu povedal, da bom Zelena premestil v Ljubljano ter zahteval, naj prekliče tiralico za Zelenom. Hacin je to zavrnil, zato sem odšel v Beograd v MNZ in GŠ VKJ, kjer sem razložil, kako pomemben je Zelen za informacije iz Italije. Sklicana je bila konferenca na MNZ in GŠ VKJ, na kateri je bilo odločeno, da se za Zelenom prekliče tiralica. To je bilo aprila 1940. Zelen se je takoj preselil v Ljubljano in nadaljeval sodelovanje z menoj vse do odhoda v Niš, 1. aprila 1941.

Iz zgornjega je mogoče sklepati, da je Zelen zelo podrobno seznanil takratnega majorja Draga Slekovca o delovanju organizacije TIGR, posebej o organizaciji interne obveščevalne službe.

Na žalost pa moram povedati, da je major Slekovec naredil kardinalno napako, ker je svojega vrhunskega sodelavca predstavil **Lovru Hacinu**, upravniku ljubljanske politične policije, ki je bil takrat zelo verjetno že gestapovski agent¹¹³!

To je tudi pomenilo, da je bil Danilo Zelen pod kontrolo tajne politične policije v Ljubljani, tudi vse bolj prisotne nemške in italijanske agenture, ki je vsekakor skrbno spremljala njegovo gibanje in stike vse do 13. maja 1941 na Mali gori! Zato tudi ni

¹¹³ Marijan F. Kranjc, *Dr. Vladimir Kante – namestnik upravnika politične policije v Ljubljani, vrhunski tajni sodelavec Vos in Ozne – kdo ga je izdal nemškemu Gestapu?* (Poizkus protiobveščevalne rekonstrukcije operativne obdelave dr. Vladimira Kanteta s strani nemškega Gestapa v obdobju 1941–1945). Vir: www.vojastvo-military.si (objavljeno 2015).

potrebno iskati ovaduha med ribniškimi komunisti, raznimi kravlji in novodobnimi pričevalci!

c) z načelnikom ObC v Ljubljani¹¹⁴

Ob prevzemu dolžnosti maja 1940, ko mu je podpolkovnik Branko Plhak predal nekaj sodelavcev, je major Slekovec 1949 v Zagrebu organu Udbe povedal naslednje:

V sami Ljubljani, poleg Zelena, mi je povedal (Plhak, opomba avtorja), da s centrom sodelujejo poštni uslužbenec Martinčič, dr. Rejec, odvetniški pripravnik, neki študent tehnike, potem Gospodnetič, ki je bil prej uslužbenec na hrvaškem konzulatu. V upravi policije je imel sodelavca Jeranča, nadzornika agentov, ki je umrl ob koncu vojne, in Vrečarja, ki živi v Ljubljani.

Na zaslišanjih junija 1942 v ujetniškem taborišču v Lienzu je podpolkovnik Drago Slekovec gestapovcu Kleileinu in karabinjerijskemu kapetanu Onnisu na vprašanje, ali sta bila »Zelen in Ravnikar« njegova tajna sodelavca, odgovoril negativno. Dodal je, da je bil Zelen član lovskega društva in da sta se večkrat srečala na lovu v Begunjah pri Cerknici, Ravnikarja pa je poznal kot slikarja, saj je od njega kupil dve sliki, ki jih ima doma v stanovanju.

Kapetan Onnis mu je ob tej priložnosti povedal, da je Zelen storil samomor, ko so ga obkolili pred zajetjem.

¹¹⁴ SI AS 1931, t. e. 942 – mapa 405–13, *Zaslišanje o JOS*, dokumenti o Danilu Zelenu št. -00086.

UPORNIKI

(Kratek zgodovinski presek, vojaška prisega)

Med slovenske upornike, poleg kmečkih puntarjev, upravičeno prištevamo pripadnike organizacije TIGR, prve protifašistične organizacije v Evropi in na Primorskem oz. v Sloveniji.

Organizacija je bila ustanovljena 1927 na Nanosu. Delovala je ilegalno in v trojkah. Prvenstveno je šlo za kulturni boj (ohranjanje slovenskega jezika) domoljubnega članstva, ki pa so se lotili tudi obveščevalne, teroristične in sabotažne dejavnosti. V ta namen so pripadniki organizacije TIGR delovali po nalogah obveščevalne službe VKJ, delno tudi britanske.

Organizacija TIGR je 1936 podpisala sporazum o sodelovanju s KP Italije.

Politični vodja organizacije TIGR je bil Albert Rejec, ki je deloval iz Beograda, vojaški vodja pa je bil Danilo Zelen, ki je deloval iz Logatca, Sušaka in Ljubljane.

Italijanska policija, posebno politična, je proti pripadnikom organizacije TIGR organizirala dva večja sodna procesa v Trstu leta 1930 in 1941, pa tudi več manjših v Rimu. Življenja so darovali tigrovci: Ferdo Bidovec, Fran Marušič, Zvonimir Miloš, Alojz Valenčič (1930, Bazovica), Viktor Bobek, Ivan Ivančič, Simon Kos, Ivan Vadnal in komunist Pino Tomažič (1941, Opčine).

Leta 1997 je predsednik RS organizacijo TIGR odlikoval z visokim državnim odlikovanjem, kar je pomenilo tudi uradno priznanje zaslužnega prispevka tigrovcev k osvoboditvi Primorske.

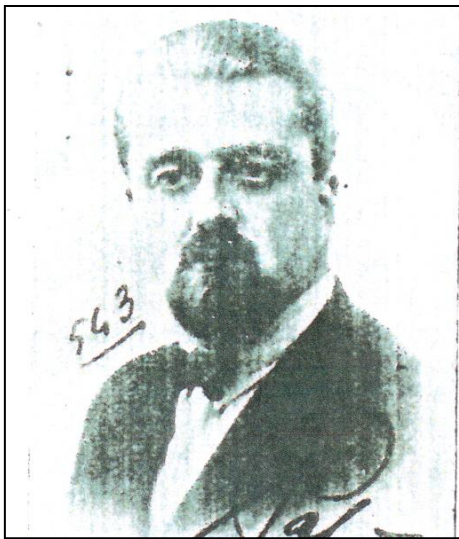
Prisega:

Na svojo čast in čast svoje družine prisegam pred Bogom, da bom storil vse kar je v mojih močeh za osvoboditev Julijske krajine, ki mora biti združena z Jugoslavijo!

Raje smrt kot izdajstvo!

Jožef Gabršček

- orjunaš, tigrovec in dvojniki ObC VKJ v Ljubljani, podatki o sorodnikih in potomcih



Jožef (Josip) Gabršček, 1898, Ljubinj¹¹⁵
(Vir: Tiralica kvesture v Gorici, izdana 1934)

V članku *Tigrovci so »padali« v Beogradu in v Ljubljani*¹¹⁶ sem dokazal, da Jožef (Josip) Gabršček ni bil nikakršen italijanski vohun, temveč zelo uspešen »dvojniki« obveščevalnega centra VKJ v Ljubljani in kasneje UJKE v Beogradu, usmerjen proti italijanskemu konzulatu v Ljubljani in ambasadi v Beogradu zaradi plasiranja strateških dezinformacij.

Obenem sem v sodelovanju z gospodom Nikolo Milovančevim, avtorjem članka za PSBL, ugotovil, da je potrebno napisati novi članek za leksikon PSBL, pa tudi za spletni leksikon Primorci.si, saj je večina podatkov popolnoma napačnih, in so povsem okrnili ugled Jožefa Gabrščka, orjunaša, tigrovca in vrhunskega dvojnika ObC VKJ.

¹¹⁵ Fotografijo Jožefa Gabrščka objavljam s prijaznim dovoljenjem dr. Borisa Mlakarja iz INZ v Ljubljani. Vir: Centralni državni arhiv (ACS) v Rimu, tiralica kvesture v Gorici, izdana 8. 5. 1934, kopija pridobljena 2013.

¹¹⁶ Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju, *Tigrovci so »padali v Ljubljani in v Beogradu, Viktor Bobek in Jožef (Josip) Gabršček nista bila italijanska vohuna – temveč vrhunska dvojnika obveščevalnega centra VKJ v Ljubljani* (Protiobveščevalna analiza dostopnih podatkov iz italijanskih in slovenskih virov o verjetnih »dvojnih igrah« tigrovcev med jugoslovansko in italijansko obveščevalno službo do leta 1941), www.vojastvo-militray.si (vstavljeno 14. 10. 2015).

V članku predstavljam najnovejše podatke o življenju Jožefa Gabrščka med nemško okupacijo 1941–1944 v Beogradu,, kakor tudi doslej neznanе podatke o njegovi partnerici – Zori Tusulin in sinu Iztoku, o potomcih in sorodstvu.

Objavljam tudi prvo fotografijo Jožefa Gabrščka z italijanske policijske tiralice iz leta 1934 in druge podatke, ki sem jih pridobil v sodelovanju z A. B., sorodstveno povezano s Posočjem, upokojeno leksikografko ter sourednico slovenskih leksikonov, s katero bova napisala tudi nova članka za SBL in spletni leksikon Primorci.si¹¹⁷.



Jožef (Josip) Gabršček, 1923
(Vir: zasebni album Julijane Č.)



Jožef (Josip) Gabršček, 1926
(Vir: zasebni album Julijane Č, Volarje)

¹¹⁷ Posebna zahvala gre: Silvestru G., Mirjam, Zvonku in Bojanu M., Roku U. in Vidi T. Enaka zahvala velja tudi za Vido A. in Mojco M.

Seveda pa sem bil najbolj vesel, ko sem iz Volarij dobil originalno fotografijo Jožefa (Josipa) Gabrščka, ki je dejansko enaka tisti na italijanski tiralici. S poročne fotografije leta 1923 na Volarjih pa smo dobili tudi prvo (najstarejšo) fotografijo Jožefa Gabrščka.

A) Rodoslovni podatki za Jožefa (Josipa) Gabrščka

Volarje št. 10 – »Sabadinc«

Po ohranjenem Statusu animarum župnije Tolmin njegovi predniki – Gaberščiki so se takrat pisali, izvirajo iz Volarij števil. 10. Gospodarju so po domače rekli »Sabadinc«. Gaberščik Anton, sin Tomaža in Katarine, roj. Kranjc z Ljubinja 10, je bil rojen 30.12.1838, poročen 11.2.1863, umrl pa je 29. 10. 1892. Njegova žena Marijana, hčerka Ivana Kranjca in Marije iz Ljubinja 10 je bila rojena 2. 9. 1841, umrla pa je 9.5. 1913.

N. in Ime	Nomen et Cognomen	Tempus			Prima		Confirmatio	Adulatio
		Nati- vitas	Colloca- tio	Mortis	Confes- sio	Com- munitio		
10. Anton <i>Anton</i>	<i>Anton</i>	29.12.1838	2.10.1863	29.10.1892				
<i>Thoma et Cathar</i>								
<i>Marijane: Catharina</i>	<i>Marijane</i>	2.9.1841	9.5.1913					
<i>Kranjc</i>								
<i>Marije</i>								
<i>Spolud:</i>								
<i>Maria</i>		20.11.1864	1890					
<i>Anton</i>		11.8.1868	1897					
<i>Michael</i>		11.8.1868	1881					
<i>Ana</i>		11.8.1868	1910					
<i>Andreas</i>		11.8.1868	1915					
<i>Thomas</i>		11.8.1868	1915					

Status animarum župnije Tolmin, Volarje števil. 10
(Pridobljeno januarja 2016)

Imela sta šest otrok: 2 dekleti in 4 fante. Najstarejša, Marija, se je rodila 20. 11. 1864. Drugi, sin Ivan, rojen 11. 8. 1868, se je 10. 6. 1897 priženil k Jožefi Leban na Ljubinj števil. 47.. Mihael je umrl star komaj 13 let, Ana je delala kot kuharica v Nabrežini pri nekem Vodopivcu in je umrla v 42. letu starosti. Andrej je bil kot vojak avstro-ogrske vojske ranjen in je leta 1915 v starosti 38 let umrl v goriški bolnišnici. Najmlajši, Tomaž, je umrl star komaj pet let.



Marija Fon, 1923
(Vir. Zasebni album J. Č)

Marija (1864–1935) je ostala na domačiji na Volarjih 10 in se je 26. 11. 1890 poročila z Ivanom Fonom (1855–1923), s katerim sta imela pet otrok: Ivana (1892–1978), poročen z Jožefo Sovdat, Jožefo (1896–1897)), Jožefa (1898–1956), policista, poročenega z Ljubo (dekliški priimek ni znan) v Zagrebu, imela hčerko Zlato, drugič poročeno Borić (1923–2007), Jožefo (1901–1975), poročeno s Francem Kanalcem (dragoceno poročno sliko objavljam) in Marijo (1907–1909). Zanimivo je, da njihovi potomci niso vedeli za delovanje in usodo Jožefa (Josipa) Gabrščka, le nekaj več so vedeli o bratu Ivanu v Gotovljah pri Žalcu, ki je nekajkrat obiskal Ivana Fona na Volarjih.



Poročna slika Jožefe Fon in Franca Kanalca, 7. 3. 1923
(Josip Gabršček stoji desno, Marija Mrak pa levo)
 (Vir: zasebni album Julijane Č. iz Volarij 10/c, pridobljena 1/2016)

Ljubinj št. 47 – »Pri Munhu v Badnjih«

Po podatkih iz knjige Status animarum župnije v Tolminu¹¹⁸ je bil Jožef (Josip) Gabršček rojen 1. 3. 1898 na Ljubinju števil. 47, po domače »Pri Munhu v Badnjih«, očetu Ivanu in materi Mariji, rojeni Leban. Osnovno šolo je končal v Tolminu, gimnazijo pa v Gorici¹¹⁹ (Tone Batagelj je bil znanec iz 7. razreda). Po nekaterih podatkih se je vpisal na študij prava na Dunaju. Bil je urednik in politik, orjunaš in tigrovec, pa tudi uspešen »dvojnik« obveščevalne službe VKJ v Ljubljani, kasneje tudi UJKE ali Obveščevalnega oddelka GŠ VKJ v Beogradu. Umrli je 1948 v Beogradu, ko je bil zaradi domnevnega velikega kriminala obsojen na smrt z ustrelitvijo. Šlo je najverjetneje za montirani politični proces,

¹¹⁸ Koprška škofija mi je na posebno prošnjo novembra 2015 pisno dovolila zbiranje potrebnih podatkov.

¹¹⁹ Po podatkih Slovenskega šolskega muzeja je Josip Gabršček v šolskem letu 1913/14 obiskoval 6. b razred (nemške) gimnazije v Gorici (podatek pridobljen 16. 12. 2015).

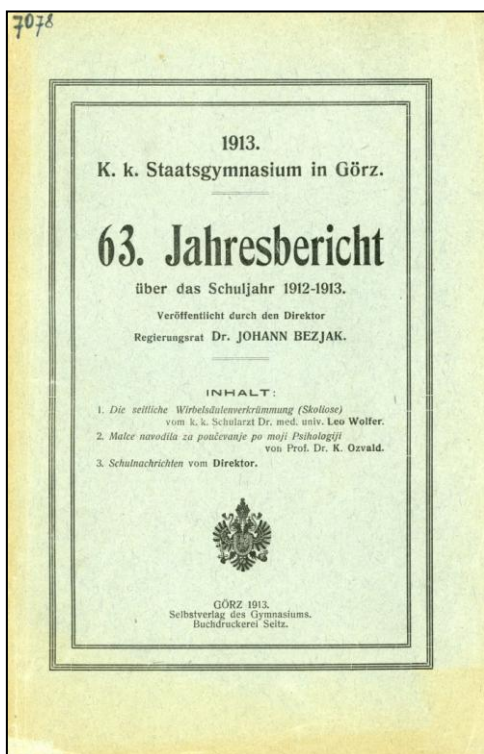
saj je vrhovno sodišče Srbije zavrnilo prošnjo za pomilostitev, češ da je po osvoboditvi sodeloval s sovražniki nove Jugoslavije.

Jožefov (Josipov) oče Ivan je bil rojen 11. 8. 1868 na Volarjih 10. Dne 10. 5. 1897 se je v Tolminu poročil z Jožefo Leban, iz Ljubinja šte. 47, staro 30 let in dva meseca, ki je bila vdova. Umrla je 28. 2. 1930 na Ljubinju. Njen oče je bil Jernej, mati pa Marija, roj. Šavli. Ivan je umrl 30. 9. 1941 v Poljubinju šte. 79.

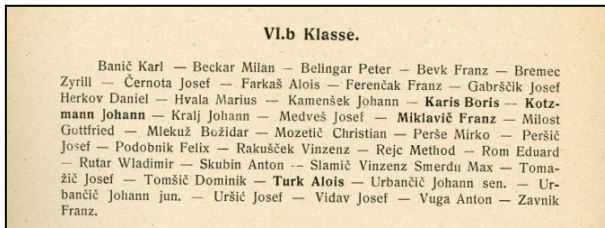
Ljubin Nomen et Cognomen	Nus. Dom. 47	TEMPUS			Adnotatio
		Nativitatis	Matrimoni	Mortis	
Gaberšič Joanne o. Vojkovo		11/8 1868	10/5 1897	+	
Leban Jozepla o. L. 47		11/8 1868		28/2 1930	
Jožefov Josip		11/8 1898	10/5 1907		oče Ivan, mati Jožefa
Jožefov Joanne		11/8 1901	11/5 1932		oče Ivan, mati Jožefa

Status animarum župnije Tolmin za Ljubinj šte. 47
(Pridobljeno novembra 2015)

V zemljiški knjigi za Ljubinj je zapisano, da je Ivan Gaberšič na dražbi kupil gozd in tri parcele pašnikov. Po ženini smrti 1930 in emigraciji obeh sinov se je Ivan preselil k Emi Golja v Poljubinj. Hiša in parcele na Ljubinju so bile po njeni smrti leta 1962 prodane.

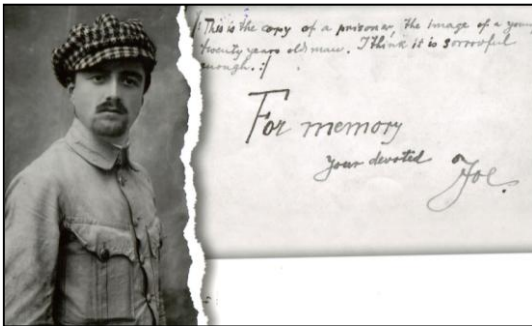


Nemška državna gimnazija v Gorici, 1913
(Vir: Slovenski šolski muzej, Ljubljana, 2015)



Nemška gimnazija v Gorici, 1913 – 63. letno poročilo,
str. 98, VI. b razred - Gabršček Josef
 (Vir: Slovenski šolski muzej, Ljubljana, 2015)

Po končani gimnazije je bil Jožef Gabršček vpoklican v avstro-ogrsko vojsko, verjetno v 97. pehotni tržaški polk, morda tudi v 10. pehotni bataljon – »Soški«, ki je maja 1915 na Krasu edini sodeloval v bojih na soški fronti. O njegovi »vojaški karieri«¹²⁰ prča samo fotografija iz ujetništva, predpostavljam iz italijanskega, ko je bil star 20 let¹²⁰.



Jožef Gabršček, pozdrav iz ujetništva, 1918
 (Zasebni arhiv Vide, A., posredovana 12/2015)

Po končani 1. svetovni vojni je šel v Trst, kjer se je aktiviral v političnem življenju. Kot novinar je sodeloval v glasilu »Edinost«, od 1922 do 1926 pa je bil tajnik političnega društva »Edinost«, ki ga je vodil dr. Josip Vilfan (Wilfan)¹²¹.

Jožef se je prvič poročil 16. 2. 1925 v Tolminu z Marijo, roj. Mrak (rojena 21. 2. 1895 v Plavah pri Gorici očetu Petru in materi Mariji (Marijani), roj. Goljevšek). Peter je umrl 10. 5. 1924 v Tolminu, mati Marija pa 17. 12. 1928 tudi v Tolminu. Poročni pričci sta bila Albert Rejec (kasnejši vodja TIGR-a), star 25 let, in Ignac Mrak, zasebnik, star 43 let. Zakonca nista imela otrok. Nekaj časa sta živela v Trstu, vendar sta se kmalu ločila. Marija se je vrnila v Tolmin, kjer se je 2. 1. 1950 poročila z Andrejem Kavčič iz Dolj. Umrta je 10. 11. 1957 v Tolminu.

¹²⁰ Po poizvedovanju sem 17. 3. 2016 dobil odgovor iz Dunajskega vojnega arhiva, da Jožef Gabršček ni bil častnik AOV niti, da je bil ujetnik v Italiji. To tudi pomeni, da je bil zelo verjetno navadni vojak 97. tržaškega polka, ujetnik pa potem le v Rusiji.

¹²¹ Kot poslanec v rimskem parlamentu je imel dr. Josip Vilfan še drugega tajnika – Uga Ubaldija, znanega italijanskega obveščevalca, pa se nehote vsiljuje misel, da je Jožef Gabršček kot osebni tajnik tudi nadziral Wilfana in obveščevalno pariral Ubaldiju oz. Ovri.



Marija Mrak, Tolmin, 1937
(Vir: zasebni album Zvonimir)

Zori Tusulin in Jožefu se je 1929 v Beogradu rodil sin Iztok, katerega je pozneje posvojil Zorin mož Adolf Ausec (več o njem in materi v zadnjem delu članka).



Gabršček Ivan in Štefanija, poročna, 1932,
Tolmin (v sredini, priči ob strani)
(Zasebni album hčerke Vide A., 12/2015)

Drugič se je Jožef poročil v Beogradu z neko Ljubico (priimek ni znan), s katero je imel otroka, ki je bil ob njegovi smrti star 15 let (spol ni znan). V Beogradu sta leta 1946 stanovala v Stavrićevi ulica številka 8.

Poleg Jožefa sta imela še sina Ivana, ki je bil rojen 9. 3. 1901 na Ljubinju števil. 47. Dne 7. 5. 1932 se je Ivan v Tolminu poročil s Štefanijo roj. Drole (rojena 10. 12. 1908 v Rutu očetu Jakobu in materi Ani, roj. Beguš). Dne 21. 3. 1933 se jima je rodil sin Edvard, ki pa je čez dva dni umrl. Leta 1934 sta zapustila domačijo in odšla v Slovenijo. Nazadnje sta živela v vasi Gotovlje pri Žalcu, kjer je Ivan umrl 31. 1. 1978, soproga Štefanija pa 5. 8. 2000. Potomci so znani – hčerki s sinovoma živijo v okolici Celja. Razen očetovih spominov iz Tolmina drugih povezav z Jožefom, ko je živel v Beogradu, nista imeli. Ivan je nekajkrat obiskal sorodnike v Volarju (Fon, Četrnič, Sovdat, Kanalec)¹²².

Ko je bil Jožef leta 1948 v Beogradu obsojen na smrt, je brat Ivan to izvedel iz časopisnih poročil. Pisno je poizvedoval o usodi brata Jožefa, vendar odgovora ni dobil. Jožefov sin Iztok je pozneje obiskal strica Ivana v Gotovljah, pa so tako zvedeli za njegovo mater Zoro in otroka.

B) Jožef Gabršček – pobudnik in ustanovitelj organizacije TIGER

Nesporne so zasluge Jožefa (Josipa) Gabrščka, sicer tajnika političnega društva **Edinost** v Trstu, da je bil glavni pobudnik organizacije Orjuna v Trstu in okolici, ker je želel v borbo proti italijanskim oblastem na Primorskem vnesti več ostrejših oblik, ki jih je takrat začela propagirati Orjuna.

Pogosto se pozablja, da je bil Jožef Gabršček tudi prvi pobudnik in ustanovitelj organizacije TIGER v Trstu, kar je leta 1990 dokumentirala tudi naša priznana zgodovinarica dr. Milica Kacin Wohinz. S tajnimi dokumenti bivšega francoskega konzulata v Trstu to potrjuje tudi Tina Breclj, mlada diplomantka Univerze v Kopru, pod mentorstvom dr. Gorazda Bajca¹²³, ko na str. 39 navaja (ni lektorirano, okrepjeno avtorja):

5.3. Začetki ilegalnega združevanja

Ilegalna organiziranost je obstajala od konca leta 1924 oz. začetka leta 1925. Takrat se začne na Primorskem iredentično gibanje na pobudo tržaške mladine in kasneje ljubljanskih nacionalnih krogov. Začetnik ilegalnega gibanja je bil Josip Gabršček, ki je 28. decembra 1924 v prostorih Edinosti sklical sestanek, ki se ga je udeležilo 18 ljudi iz pomembnejših krajev Julijske krajine ter jugoslovanski konzul iz Trsta. Skupaj so se odločili za ustanovitev ilegalne organizacije, ki bo varovala, opravljala obveščevalna dela in izvajala »teroristične« akcije. Poimenovali so jo Trst, Istra, Gorica, Edini, Reka (TIGER), delovala je neodvisno ali celo proti Orjuni, člani pa so prisegli jugoslovanskemu konzulu (Milica Kacin Wohinz, 1990, 52–54).

¹²² V rodovini je bilo tudi nekaj partizanov. Znan je Viktor Kanalec - Blisk (1923–1985), rez. kapetan, iz Volarij pri Tolminu, kurir P–1 na Mrzlem vrhu. Vir: Zgodovina relejne postaje P–23, www.tolmin.si.

¹²³ Tina Breclj, *Pogledi francoskega konzulata na Prvi tržaški proces 1930*, Diplomaska naloga, Univerza v Kopru, Fakulteta za humanistične študije, 2012, Koper.

TIGER in Orjuna ste se 20. decembra 1925 dogovorili za skupni sestanek, da se združijo v organizacija Orjuna v Italiji (Orjunavit). Med organizacijama so obstajali tesnejši stiki približno dve leti, vendar so bile njihove akcije ločene.

TIGER ni opravljal veliko »terorističnih« akcij, orjunaške pa so bile nasilne še zlasti v letih takoj po vojni. Začetek marca 1926 so na primer izvedli rop v Prestranku, zapleti z naropanim denarjem pa so botrovali odcepitvi TIGER-a od Orjune poleti 1926. Edinost je namreč rop in takšne načine obrambe pred raznarodovanjem obsojala (Milica Kacin Wohinz, 1990, 55–59).

»Uradno« stališče do ustanovitve organizacije TIGR leto dni pozneje na Nanosu, brez Jožefa Gabrščka, pa je bilo naslednje:

*Z namenom, da se okupirana slovanska naroda v Italiji povežeta v boju proti fašizmu na Primorskem in v Istri, se je skupina primorskih Slovencev: Albert Rejec, Zorko Jelinčič, Dorče Sardoč, Jože Dekleva, Andrej Šavli in Jože Vadnjal, sestala na Nanosu sredi septembra 1927 in tako postavila temelje organizacije TIGR (navdih za ime so dobili pri glasilu istrskih dijakov, ki je izhajalo v Karlovcu pod naslovom TIMOR, kar je pomenilo Tužno Istru moraju osloboditi rojanci). Sestanek je bil neformalen. Zaradi konspiracije niso pisali zapisnika. Kmalu nato so se v Trstu sestali Fran Marušič, Vekoslav Španger, Zvonimir Miloš in Drago Žerjal. Na sestanku so bila sprejeta pravila tajne organizacije, ki je kasneje dobila ime **Borba** in se je povezovala in delovala z organizacijo TIGR.*

Upravičeno se zato postavlja vprašanje, zakaj so sami tigrovci nekako zatajili začetno vlogo Jožefa Gabrščka?

Ali je bilo krivo sovražno poročanje ljubljanske Orjune ali pa so obstajali osebni spori med »čelniki« organizacije TIGR in Orjune? Vsekakor so bile posredi tudi reakcije italijanske Ovre, katera se je na vse mogoče način zoperstavljala obveščevalni službi VKJ – tudi preverjanju in kompromitaciji »dvojnikov«!

C) Neobjektiven odnos ljubljanskega časopisa Orjuna do Jožefa (Josipa) Gabrščka leta 1928

Opravil sem delno analizo pisanja ljubljanskega časopisa Orjuna leta 1928 v odnosu do Jožefa Gabrščka, sicer priznanega vodje Orjune v Trstu do formiranja organizacije TIGER 1924 v Trstu, kjer je bil prav Gabršček dejanski pobudnik¹²⁴. Na sestanku septembra 1927 na Pleši na Nanosu Gabršček ni sodeloval, ker se je skrival pred italijansko policijo v Tolminu. Bil je pa o sestanku in nameri vsekakor obveščen¹²⁵. Več dokazov je, da je obveščevalna služba VKJ dodobra izkoristila delovanje orjunašev proti italijanskim oblastem na Primorskem. Pri tem so se dokaj vneto angažirali tudi jugoslovanski konzuli v

¹²⁴ Tina Brecej, *ibidem*.

¹²⁵ Zorko Jelinčič, *Pod svinčenim nebom, Spomini tigrovskega voditelja*, Goriška Mohorjeva družba, 1994, str. 127.

Trstu seveda prikriti obveščevalni častniki VKJ. Nedvomno jim je največ pomagal Jožef Gabršček, tajnik **Edinosti**, glavnega političnega društva v Trstu.



Italijanski generalni konzulat v Ljubljani – špijnsko gnezdo (omenjen Josip Gabršček)
(Vir: Orjuna, 11. 2. 1928, Ljubljana, 1. in 2. stran)

Kdaj je obveščevalni center VKJ v Ljubljani navezal neposredne stike z Jožefom Gabrščkom, ni točno znano, ker so dokumenti tega centra v začetku aprila 1941 uničeni. Kot eden od vidnih političnih aktivistov iz Trsta je bil vsekakor zelo dober vir za obveščevalno delovanje VKJ proti Italiji. Z jugoslovanskim konzulom Dušanom Stepanovićem v Trstu (1924–1926) pa je Jožef Gabršček najverjetneje sodeloval že kot orjunaš. Tudi z njegovim naslednikom Vladislavom Savićem (1926–1928).

Verjetno se je to zgodilo še pred ilegalnim prihodom v Ljubljano, 1. 12. 1927. Kmalu zatem je bil v Trstu v odsotnosti obsojen na 6 let zapore, leta 1928 pa je italijanska policija v Gorici za njim že razpisala tudi tiralico! Glede obveščevalnih razlogov in osebne sposobnosti je bil primeren kandidat za t. i. »dvojnika« proti Ovri oz. proti italijanskemu generalnemu konzulu Lodovicu Gavottiju v Ljubljani.

Za svoje rojake – Primorce – pa je Gabršček kmalu postal izdajalec, seveda po poročanju Orjune! Kaj se je zgodilo? Konzul Gavotti je svojim šefom poročal, da mu je Gabršček ponudil določene »usluge«, vendar pa se mu zdi, da ni iskren in da je dejansko dvojniki.

Da bi preveril svoje sume, je na konzulatu namerno pustil odprto železno omaro, v kateri so radovedni orjunaši, tako je vsaj poročal Filip Kosec, »odkrili«, da je Gabršček tajni agent italijanskega konzula. Gabršček je sicer to najprej zanikal, ko pa so mu pokazali dokument, da je za neko agenturno poročilo o »biciklističnem bataljonu« prejel določeno vsoto denarja, ga je ljubljanski obveščevalni center VKJ moral takoj umakniti. Namreč, prvega odkritega agenta konzula Gavottija – Egidija Perica¹²⁶ so orjunaši v svoji vnemi ubili kar sredi ljubljanskih ulic, pa je zato nekaj orjunašev, na čelu s svojim »velikim čelnikom«, ing. Markom Kranjcem, pristalo v preiskovalnem zaporu. Da se ne bi kaj podobnega zgodilo tudi Gabrščku, ga je ObC VKJ v Ljubljani moral zaščititi in ga je zato poslal v Avstrijo in Francijo, nato pa v Skopje in Beograd.

Možna je seveda tudi druga razlaga. Namreč, tedanji urednik Orjune, Jože Špan, naj bi bil prikriti agent Ovre, saj so po njegovih obiskih na Primorskem, sledile aretacije ljudi s katerimi je stopil v stik, a odkril naj bi ga prav Jožef Gabršček, prej vodilni član Orjune v Trstu.

Neargumentirane so tudi domneve, da naj bi Orjuna imela svojo obveščevalno službo. Policija, zlasti pa obveščevalna služba VKJ, sta imeli popoln nadzor nad delovanjem Orjune, ker je prihajalo do raznih spopadov in samovoljnega ravnanja orjunašev. Prav zaradi nekaterih ekstremnih in samovoljnih dejanj orjunašev v Sloveniji (rop v Prestranku, umor Egidija Perica idr.) je obveščevalni center VKJ v Ljubljani doživel številne kritike in pritiske s strani Italijanov, ki jih je diplomacija v Beogradu reševala na svoj način, predvsem zaradi ohranjanja dobrih meddržavnih odnosov ali prijateljskih zvez s kraljevim dvorom (italijanski poslanik v Beogradu, general Bodrero, je bil osebni prijatelj kralja Aleksandra). Tako je bil polkovnik Viktor Andrejka, načelnik ObC VKJ v Ljubljani leta 1932 upokojen, Tone Batagelj, policijski komisar na Jesenicah, tudi obtoženec (za vohunstvo) na Prvem tržaškem procesu, pa premeščen v Skopje.

Nekateri raziskovalci so pomembno vlogo pripisovali Filipu Koscu, ki naj bi menda vodil obveščevalne akcije orjunašev v Ljubljani. Odkril in dokazal sem, da gre za popolno laž, saj je namerno zavedel tudi g. Nikolo Milovančeva, avtorja članka o Gabrščku v PSBL.

Navedel sem tudi glavni dokaz: Jožefu Gabrščku je pripisal agenturni psevdonim »Rosario Leto«, kar pa je bilo popolnoma zgrešeno¹²⁷, saj se je tako pisal prikriti Ovrin obveščevalec na konzulatu v Ljubljani!

¹²⁶ Dne 8. 9. 1928 je bil na svojem stanovanju Zeljarska ulica 7 v Ljubljani skozi okno ustreljen z dum-dum kroglo 32 lesni trgovec Egidij Peric, eden prvih orjunašev v Ljubljani, ki pa je prišel v spor z vodstvom Orjune, ker ni hotel sodelovati v roparskih akcijah. Prva sta bila osumljena umora in aretirana Josip Kucec in Filip Kosec, pozneje pa tudi drugi orjunaše z »čelnikom« ing. Kranjcem vred. Ker jim tožilstvo ni dokazalo umora, so bili izpuščeni (Vir: Slovenec, septembra 1928).

¹²⁷ Rosario Leto je bil uspešen Ovrin operativec, ki je deloval na ljubljanskem konzulatu pod krinko arhivarja. Po „ljubljski aferi“ leta 1928 je bil premeščen v Buenos Aires. Mauro Canali v svoji knjigi *Le spie del regime* na str. 42 in 52 omenja, da je bil Rosario Leto pred letom 1926 „vrhovni arhivar Uprave notranjih zadev“ v Rimu, v Ljubljano pa je bil poslan zaradi nadzora nad „prevratniškimi gibanji“ na občutljivi italijansko-jugoslovanski meji kot eden prvih obveščevalcev novoustanovljenega oddelka politične

No, Filip Kosec je nazadnje v svoji biografski povesti¹²⁸ samo z eno besedo omenil »nekega Gabrščka«, pred tem pa je leta 1986 g. Nikoli Milovančevu v pisni izjavi¹²⁹ povedal naslednje:

N. M.: Gabršček? Njega so pozneje obdolžili, da je bil izdajalec, je pobegnil s Primorske in je menda šel v Avstrijo, potem pa v Francijo. Pred tem je živel v Trstu.

F. K.: Ne vem. Veste, sedaj me pa spomin malo zapušča. Sedaj ne vem ali je to bil Gabršček ali je to bil Berščak. Eno od teh imen sem jaz enkrat slučajno (slišal?) eno poletno popoldne, pozno popoldne, ko sem čakal na konzula in je konzul pozabil blagajno zakleniti. In ko sem jaz odprl in sem jaz pogledal, denarja se nismo dotaknili, smo pazili, jaz sem potem nekako malo zasumil, sem vzel to v poštev, da je to nekakšna past, ker čudil sem se kako je to, ključki so bili notri in vse je bilo notri, škoda da nisem imel nobenega, da bi odtise napravil, nisem imel nobene take možnosti in sem zelo pazil. Ampak sem našel eno črno knjižico, vezano knjižico, pa pogledam notri, je bilo notri en blagajniški seznam, v katerem je bila cela vrsta zneskov, kjer je pisalo temu in temu sem dal za to toliko, temu sem dal toliko. To je bil konfidentski seznam, koliko je komu dal in med njimi je bil tudi on, ali je bil to Berščak ali je bil Gabršček, ne vem. En visok je bil.

N. M.: Gabršček je potem, ko je prišlo do zadeve Peric, pobegnil, ker ga je bilo strah zaradi tega, ker je bil konfident.

F. K.: To je bila pa moja zadeva. To je bilo tako. Sedaj ne vem ali je bil Gabršček ali je bil Berščak. Gabršček je bil tisti. To je bilo ravno v tistem času, ko je izbruhnila tista afera Bodlerova. In potem ko sem jaz tisto dobil, sem jaz naročil Pepetu Kukcu, sem rekel, da ga naj poišče in da ga naj pripelje k meni na vsak način, ampak s silo ali pa z milo. In on ga je nekje dobil in ga zvečer pripeljal k meni v gledališče, k predstavi., kjer sem bil jaz v službi, jaz dobro vem. Vi ne poznate ljubljanske opere? Na desno so vratca na oder iz orkestra na oder iz dvorane, in jaz sem bil pa tam v ozadju in ga pripelje Mahkota, to je bil direktor, on je pa malo sumil, nekaj je vedel in ta ga s pištolo na hrbtu pripelje k meni, notri je bila pa dežurna pisarna, ker pri predstavah je bil vedno en član uprave dežurni, in ga pripelje notri in pravi tukaj ga imaš. On pa takoj kraval, barabe, kaj pa mislite, mene obtožujete za špijona, bom vam že jaz pokazal, je vpil. Jaz sem rekel, čisto tiho bodi, midva se ne bova prav nič zgovarjala, ampak sem mu povedal, dne tega pa tega si dobil za poročilo o biciklističnem bataljonu Jakliču toliko in toliko. On je pa kar onemel. Točno to kar sem jaz napisal in tam je bilo napisano, da je Gabršček dobil toliko in toliko okrog 2.000.- ne vem, sedaj se ne spomnim več, in to sem jaz njemu povedal. Sedaj pa tukaj boš podpisal tole listino. Jaz sem pa to že naprej imel vse pripravljeno in je bilo notri napisano, to je bilo pa ravno v tistem času, kol je konzul dal izjavo, da se ne peča s špijoni, jaz sem pa hotel to malo izrabiti, in sem rekel, tukaj boš ti podpisal, da si ti res bil

policije – Ovre in je začel iz Ljubljane poročati pod psevdonimom „Alfredo“, kasneje pa pod kodno številko „2“.

¹²⁸ Lida Turk, *Nenavadne zgodbe Lipeta Kosca*, Mladika, 2010, Trst, str. 72.

¹²⁹ Pogovor Nikole Milovančeva (N. M.) s Filipom Koscem (F. K.), str. 24 in 25, dne 17. 12. 1986 v Ljubljani, tonski posnetki v arhivu INZ, pisne kopije pri N. M. in pri avtorju.

italijanski konfident in da si sprejemal denar, ampak, da si bil to prisiljen, ker si bil v takih težkih gmotnih razmerah, to boš ti podpisal, potem pa izgini iz Ljubljane, da te ne vidimo več. In je on dejansko tisto listino podpisal, tisto listino sem jaz potem spravil in jo nisem več rabil, on je pa izginil. A to je bil Gabršček? Jaz mislim pa da je bil Berščak.

Pisno izjavo (nelektorirano) Filipa Kosca navajam prav zaradi tega, ker so ga mnogi zgodovinarji in raziskovalci omenjali celo kot vir in na podlagi njegovih prvotnih izjav zmotno ocenjevali, da je bil Jožef Gabršček celo italijanski vohun!

Sicer je bil Filip Kosec protislovna oseba. Ne gre pozabiti, da je bil kot avstro-ogrski vojak tudi ujetnik v Rusiji, pa navaja nekakšno čudno pot vrnitve v Slovenijo. Verjetno je tudi on moral skozi roke sovjetske Čeke, tako kot vsi ostali povratniki, seveda pa tega ni omenjal. Italijanski konzulat v Ljubljani naj bi bil njegova »zadeva«.

Tudi sicer ne smemo pisanja ljubljanske Orjune sprejeti za povsem zanesljivo, saj je očitno, da je uredništvo okrog leta 1927/28 začelo nekakšno hajko proti tigrovcem in tudi proti obveščevalcem VKJ, ki je zavračala njihove samovoljne akcije. Ničesar bogokletnega ne bom rekel, če omenim, da je prav primer Jožefa Gabrščka očiten znak, da je tudi Orjuna delovala za račun Ovre. Velja spomniti na izvor Orjune (Dalmacija), kakor tudi poznejše približevanje fašističnim načelom.

Tako se je začela leta 1929 Gabrščkova trnova pot nekaterih razkritih dvojnikov. Menda je najprej odšel v Avstrijo, da bi dokončal študij prava, toda kmalu se je podal proti Skopju in Beogradu. Zelo verjetno je, da je bil še nadalje v zvezi z vojaškimi obveščevalci – tokrat direktno z operativci obveščevalnega oddelka GŠ VKJ, še bolj verjetno pa s Tonetom Batageljem, rojakom in dobrim znancem (še iz gimnazije v Gorici), ki je tedaj postal šef UJKE – protiobveščevalne službe policijskega ministrstva v Beogradu. Ustanovitev UJKE je bila posledica atentata na kralja Aleksandra v Marseju (Marseillesu) v Franciji¹³⁰, ki bi ga lahko ne samo odkrili, temveč tudi preprečili, če bi policija imela učinkovito protiobveščevalno službo.

Gabršček se je menda začel ukvarjati s trgovski posli. Albert Rejec se je kot poročna priča, pa tudi kot šef TIGR-a v Beogradu, dokaj redno sestajal z njim. Verjetno ga je pozneje omenjal tudi organom Ozne oz. srbske Udbe.

Č) Arhivski podatki iz Srbije od 1941 do 1946

Poleg podatkov iz arhiva vrhovnega sodišča Srbije o obsodbi Jožefa (Josipa) Gabrščka na smrt z ustrelitvijo leta 1948 zaradi velikega kriminala (verjetno je mogoče govoriti o montiranem političnem procesu proti nekdanjemu orjunašu in tigrovcu¹³¹, podobnem

¹³⁰ Marijan F. Kranjc, *Zarote in atentati na Tita*, Grafis Trade, Grosuplje, 2004, str. 59–68: *Atentat na kralja Aleksandra Karađorđevića (oktober 1934)* – atentatorji ustaše, pobudnika Benito Mussolini in Ante Pavelić.

¹³¹ Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju, *Josip Gabršček – 1948 v Beogradu obsojen na smrt zaradi gospodarskega kriminala* (Razkrita tragična usoda Josipa Gabrščka po letu 1943, znanega orjunaša in tigrovca) (vstavljeno 19. 7. 2015).

Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju, *Josip Gabršček – soobtoženi na procesu 1948 v Beogradu in njihove kazni* (vstavljeno 8. 8. 2015).

dachauskim procesom v Ljubljani), je kolega M. S. iz Beograda v Arhivu Srbije pridobil tri zanimive dokumente, ki delno razkrivajo doslej neznano usodo Jožefa Gaberščka med nemško okupacijo in po letu 1944.

Gre za naslednje tri dokumente¹³²:

- Seznam (173) pripadnikov nemške manjšine v Beogradu, tudi Josipa Gaberščka na 130. mestu, katerim je bila zaplenjena lastnina po odloku mestne komisije za konfiskacije v Beogradu leta 1946;
- Odlok mestne komisije Beograda za konfiskacijo lastnine o zavrnitvi pritožbe Gaberšček Ljubice, Stavričeva ulica 8, v Beogradu;
- Rokopisna beležka uslužbenca arhiva brez datuma, s pečatom Arhiva Srbije, da je bil Josip Gaberšček v službi nemške vojske, da je soproga Ljubica prejemale nemško vzdrževalnino ter njena izjava, da mož ni bil Nемеc, temveč Slovenec, kakor tudi, da so ga tamkajšnji Nemci uvrstili na »svoj« seznam.

Red. Broj	Prezime i ime	Улица и број	број решена	Примедб
113.	Виктор Георг	Крала Александра	126 13606/239	на м е н т а
114.	Болл Рихард	Молерова	43 18606/248	" "
115.	Ваг Карло	Позларева	42 18867/255	11.254.ч.н.в
116.	Белов Валентин	Осколика	12 18524/75	к а м е р
117.	Белл Роберт	Вик.Гахриковича	4/1 17496/51	к а м е р т а ј
118.	Белл Е а т а	Крало Барје	9 17757/18	р а з н е о т и м а р
119.	Белл Барбара	Господин Бучина	48 18324/91	" "
120.	Белл Илариона	Цуматовича	113 18324/94	" "
121.	Виктор Анита	Брањков	23 20349/605	" "
122.	Виктор Фердинанд	Берковице	35 20349/734	" "
123.	Виктор Филип	Брањков	51 17496/49	" "
124.	Вахтер Бартоломеј	Берковице	31 15690/563	ж а л б а
125.	Геол Јакоб	Крала Александра	206 3111/2545	р а з н е о т и м а р
126.	Грота Марија	Чубрина	3а 3661	360.- д.н.в.р.
127.	Горкер Франц	Косов Јана	53 3786	360.- "
128.	Грунбах Филип	Горичева	9 3624	р а з н е о т и м а р
129.	Гара Александер	Насојница	8 3095	ж а л б а
130.	Габриел Јосиф	Старчевич	8 2910	"
131.	Гаск Георг	Косов Јана	46 2907	"

**Seznam (173) pripadnikov nemške manjšine v Beogradu,,
pod štev. 130 Josef Gaberšek, Stavričeva ulica 8, pritožba**
(Pridobljeno v Arhivu Srbije, decembra 2015)

¹³² Arhiv Srbije, Josip Gaberšček, T-233 – F 720 (pridobljeno decembra 2015).

ПРЕДСЕДНИШТВО
НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ СРБИЈЕ
Комисија за решавање по жалба-
ма на одлуке о конфискации
немачке имовине
Бр. 67
5. XII. 1946 год.
Београд

Комисија за решавање по жалбама на одлуке о конфискации
немачке имовине при Председништву Народне скупштине НР Србије у саставу
Михајла Борзенина, као председника, Милорада Драговића и Радомира Станкови-
ћа, као чланова и секретара Дионисија Продановића, а на основу чл. 30 Зако-
на о конфискации имовине и о извршеној конфискации, чл. 1, 2, 3 и 6 Одлуке
АВНОЈ-а од 21. XI. 1944 год. у вези аутентичног тумачења тач. 2 чл. 2 пом. Од-
луке АВНОЈ-а, односно на основу Закона о потврди и изменама и допунама
Горњег закона и Одлуке АВНОЈ-а, узела је у разматрање предмет конфискации
је ствари Ловца Габершека у ул. Ставрићева бр. 8 у Београду, а по жалби Л.
Јулије Габершек, из Београда ул. Ставрићева бр. 8, притужбу решења Тузлачке ко-
мисије за конфискации немачке имовине у Београду бр. 2910 од 17. IV. 1946
год. и донела је следеће:

РЕШЕЊЕ:

Жалба Јулије Габершек, из Београда ул. Ставрићева бр. 8 ОД-
БАЈУЛЕ СЕ као неоснована и решење Тузлачке комисије за конфискации не-
мачке имовине у Београду бр. 2910 од 17. IV. 1946 год. ПОТЕРПУЈЕ.
Решење доставити жалби и осталим заинтересованим лицима
с тим да је ово решење одмах извршено.

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

Комисија за решавање по жалбама на одлуке о конфискации
немачке имовине није могла уважити жалбене наводе и одлучила је као у
диспозитиву овога решења, јер се из аката овога предмета види да жалба
није ничим доказала да су подисане и конфисковане ствари била лична својина,
која иначе може излучном тужбом код надлежног суда то доказивати и тра-
жити своје право.

С. Б. - С. Н. I
Секретар,
С. Јуришић

Чланови:
М. Борзенин
М. Драговић
Р. Станковић
Претседник,
Д. Продановић

**Одлука Председства Лјудске скупшћине Србије,
Комисије за решевање притоџб по одлуци о конфискации
немшке lastnine, Beograd, 5. 12. 1946, притоџница
Лјубица Габершек, Ставрићева 8, Beograd
(Pridobljeno decembra 2015)**

Бр. 67
*Јозиф Габершек: био сам наредни војник
за време окупације, а моја жена имала је
малена протуберанца у Назару. Конфиска-
ване су само 4 немачке кутасе од мене.
Још се моја жена не може Габер-
шек и у жалби каже да су конфиско-
ване ствари моје жене, а не моје.
Мени је још све једна кутаса. Не
ћу ништа да кажем Назару, нити Стојану али
су се Назару, рањеном као Назару
и а то сам га још отпустио, се она
још има моје ствари протуберанца
и моје жене самостално узима и не да
како протуберанца узима.*

*Мирослав: Јако је одлучено, јер
ономе није дозвољено да су конфис-
коване ствари моје жене, а не
моје ствари. Јозиф Габершек.*

ХИВ СРБИЈЕ
БЕОГРАД

**Rokopisna beležka uslužbenca Arhiva Srbije,
brez datuma, s pečatom AS Beograd
(Pridobljeno decembra 2015)**

Prečrkovanje v latinico:

Josef Gaberšek: bio nemački vojnik za vreme okupacije, a njegova žena žalilja primala izdržavanje od Nemaca. Konfiskovane su samo 4 neznatne kučne stvari.

Žali se njegova žena Ljubica Gaberšek i u žalbi navodi, da su kučne stvari njena svojina, a ne njenog muža, jer jih je ona dobila kao miraz.

Njen muž nije Nemač, već Slovenac, ali su ga Nemci registrovali kao Nemca i pozvali ga pod oružje, al ona primala je neko mesečno izdržavanje.

Mišljenje: Žalbu odbaciti jer žalilja nije dokazala, da su konfiskovane stvari njena svojina, a ne njenoga muža Josefa Gaberščka.

Slovenski prevod¹³³:

Josef Gaberšek: med okupacijo je bil nemški vojak, njegova žena, pritožnica, je prejerala vzdrževalnino od Nemcev. Odvzeti so ji samo 4 navadni hišni predmeti.

Pritožuje se njegova soproga Ljubica Gaberšek, pa v pritožbi navaja, da so hišni predmeti njena lastnina, ne pa njenega moža, ki jih je dobila kot doto.

Njen mož ni Nemač, temveč Slovenec, vendar so ga Nemci registrirali kot Nemca in ga mobilizirali, ona pa je prejerala mesečno vzdrževalnino.

Mnenje: pritožbo zavrniti, ker pritožnica ni dokazala, da so odvzeti predmeti njena lastnina, ne pa njenega moža Josefa Gaberščka.

D) Rekonstrukcija bivanja in delovanja Jožefa (Josipa) Gabrščka v Beogradu od 1929 do 1948

Zaradi rekonstrukcije bivanja in delovanja Jožefa (Josipa) Gabrščka v Beogradu od 1929 do 1948, poleg sodnih in drugih dokumentov, ki sem jih uspel pridobiti v beograjskih arhivih, navajam tudi nekaj podatkov iz italijanskih policijskih arhivov¹³⁴, ki jih je povzel dr. Boris Mlakar v svojem članku o slovenskem delu Orjune¹³⁵.

¹³³ Oba prevoda sta moja, s tem da mi je pri prečrkovanju iz cirilice v latinico pomagal znanec R. K., specialist za cirilico (srbsko, bolgarsko in rusko).

¹³⁴ ACS, *Casellario Politico Centrale*, šk. 2213

¹³⁵ Boris Mlakar, *Zaton Organizacije jugoslovenskih nacionalistov – Orjune pod budnim očesom italijanskih fašističnih oblasti*, Prispjevki za novejšo zgodovino, letnik III., šte. 2, Ljubljana, 2013.

Avtorja člankov o Jožefu Gabrščku v PSBL in spletnem leksikonu Primorci.si navajata, da po letu 1943 ni nobenih podatkov o njem, kar pa ne bo držalo. Točno je namreč, da ni bilo nobenih podatkov o njegovem bivanju in delovanju vse do 2013 (Boris Mlakar navaja, da je Gabršček leta 1943 bival v Beogradu kot pripadnik nemške delovne organizacije TODT), a podatke o njegovi smrti leta 1948 sem odkril sredi letošnjega leta v arhivu vrhovnega sodišča Srbije.

Očitno je, da je bil Jožef Gabršček tudi v Beogradu na zvezi z italijansko ambasado oz. obveščevalci Ovre, saj drugače ne bi mogli navajati kopice zanimivih podatkov, npr., da je pod kontrolo beograjske policije, češ da so ga dobili s ponarejenim potnim listom ob poizkusu odhoda v Ameriko. Navajajo tudi, da je 1936 zaprosil za italijanski potni list za odhod v Etiopijo, kjer naj bi bil zelo koristen zaradi znanja tujih jezikov. Prav tega leta je italijanski ambasador opravil z Gabrščkom temeljit pogovor – poročilo je bila menda dolgo kar 21 strani, v katerem mu je Gabršček »odkrito« povedal mnoge zanimivosti o svojem delovanju v Orjuni in tudi v TIGR-u! Mnogi so napačno sklepali, da je šlo v tem primeru za agenturno poročilo! Prepričan sem, da je prav narobe! Šlo je za vrhunsko poročilo dvojnika, ki ga je sestavil obveščevalni organ GŠ VKJ ali pa celo Ujka, saj se v podobnih »poročilih« vedno navaja vsaj 70 % resničnih podatkov, da bi zavedli nasprotno stran (Ovro) glede »zvestobe« agenta! Predpostavljam, da je Jožef Gabršček v tem obdobju kot mnogi drugi tigrovci, tudi Albert Rejec, dejansko deloval po nalogah britanske obveščevalne službe SIS ali SOE.

Da pa je Jožef Gabršček tudi po okupaciji Beograda aprila 1941 deloval kot dvojniki proti Ovri in italijanski ambasadi, skoraj ni nobenega dvoma, saj je prav ambasador februarja 1943 poročal, da se Gabršček še vedno nahaja v Beogradu, da je v službi pri nemški delovni organizaciji TODT in da je zaprosil za izdajo potnega lista za službeno potovanje v Berlin, za kar kvestura v Gorici ni imela nobenih zadržkov. Možno je tudi, da je določene usluge nudil tudi nemški SD, nazadnje pa tudi Ozni¹³⁶. Torej, »četvorček«, zvest britanskemu SIS!

Zanimivo bi bilo izvedeti, kako se je Gabršček znašel na seznamu nemške manjšine v Beogradu. Zdi se mi dokaj verjetno, da je kot dvojniki ravnal po navodilih obveščevalne službe VKJ pa tudi britanskega SIS ali SOE, in bil ob nemški okupaciji še vedno v stiku z italijansko ambasado v Beogradu. Zelo je verjetno, da so ga Italijani usmerili, da se zaposli v nemški delovni organizaciji TODT, kjer so gotovo potrebovali tudi spretni trgovci. O povezavi z Italijani govori podatek, da se je goriška kvestura leta 1943 strinjala z izdajo potnega lista, da lahko službeno potuje v Berlin. To tudi potrjuje, da je v beograjski centrali TODT (Südosten) imel dokaj pomembno funkcijo.

Verjetno ne bo držalo, da je bil Gabršček v nemški redni vojski, saj gre verjeti italijanskemu ambasadorju, da je bil pripadnik TODT-a. Če je soproga prejemale mesečno vzdrževalnino, bo tudi zelo verjetno, da je bil Gabršček na neki višji funkciji. Malo je verjetno, da so ga na seznam nemške manjšine vstavili pripadniki te manjšine, saj so takšne sezname sestavljali v glavnem organi Ozne oz. Udbe.

¹³⁶ Iz zgodovine obveščevalnih in protiobveščevalnih služb je znano, da so obstajali tudi podobni primeri. Osebni sem imel na zvezi tudi »petorčka« s psevdonimom »Boris«, ki je bil tajni sodelavec Gestapa, Ozne oz. Udbe, IOS (italijanska), POS (poljske) oz. KGB in VS JLA. Ko smo ugotovili, da je dejansko iskren KGB in smo ga nameravali aretirati, je zbežal na Poljsko.

Ker pa je bil po osvoboditvi Beograda oktobra 1944 postavljen na dokaj visok položaj v eni od zveznih gospodarskih ustanov za poslovanje s tujino, je verjetno Gabršček imel tudi določene varnostne zasluge. Kdaj so tedanji organi Ozne izvedeli za njegovo delovanje kot orjunaša in tigrovca, ne gre zanemariti (Alberta Rejca so organi srbske Ozne odkrili na sremski fronti med partizani že 1944). Kako pa sta Vos in Ozna v Sloveniji ravnala s tigrovci pa je že znano (britanski vohuni).

Da bi Gabrščka na seznam pripadnikov nemške manjšine uvrstili le-ti, je malo verjetno. Prej je šlo za namero Ozne oz. Udbe, da so ga sredi leta 1946 kompromitirali, a že septembra 1947 tudi aretirali zaradi izmišljenega velikega gospodarskega kriminala. Marca 1948 je bil kot prvoobtoženi v skupini gospodarstvenikov v montiranem sodnem procesu obsojen na smrt z ustrelitvijo. Vrhovno sodišče Srbije je prošnjo za pomilostitev zavrnilo, češ da se je družil s sovražniki nove Jugoslavije. Očitno je šlo za povračilni ukrep proti »britanskemu vohunu« in tigrovcu!

Kakor koli, ko bo Srbija odprla arhive nekdanje Ozne in Udbe, bo dostopen tudi dosje Jožefa Gabrščka, pa bomo pravo resnico izvedeli šele takrat. Verjetno pa bi se našel še kakšen podatek v italijanskih in nemških arhivih.

Potrdilo bi se moje mnenje, da je bil Jožef (Josip) Gabršček zelo uspešen dvojniki obveščevalne službe VKJ, verjetno pa tudi britanske SIS ali SOE. Pravi tigrovec!

E) Zora Tusulin - Ausec¹³⁷, učiteljica, članica organizacije TIGR, partizanka »Srna« – mati Jožefovega sina Iztoka



Zora Tusulin - Ausec, Ljubljana, 1939
(Zasebni album, Mojca M., 1/2016)

¹³⁷ Barbara Riman, *Riječka Slovenka Zora Ausec i Slovenci u Rijeci nakon 1945. godine: »bratski narod« ili nacionalna manjina*, Intelektualci i rat 1939–1947, Zbornik radova s Desničerivih susreta 2012, Filozofska fakulteta Zagreb, 2013.

Zora Tusulin se je rodila 27. julija 1902 v Kobaridu. Diplomirala je leta 1923 na tolminskem učiteljišču¹³⁸. Najprej je bila učiteljica v Osnovni šoli pri Sv. Luciji (Most na Soči). Ker pa se ni vpisala v fašistično stranko, so jo 1. 10. 1926 premestili v Srednji Lokovec nad Čepovanom¹³⁹. Ves čas je bila tudi članica učiteljskega pevskega društva v Trstu. No, kmalu so jo odpustili iz službe. Ker ji je grozila premestitev v oddaljene kraje v Italiji, je sredi novembra 1926 ilegalno prestopila v Slovenijo.

Od 17. 11. 1926 je učila na osnovni poli v vasici Telče pri Škocjanu (sedaj pošta Tržišče, občina Sevnica). Bila je tudi članica učiteljskega pevskega zbora v Ljubljani in je z njim prepotovala Jugoslavijo. Dne 14. 6. 1928 je bila v Ljubljani sprejeta v državno službo, že 31. 3. 1929 pa je bila premeščena v Beograd, kjer je delovala na izobraževalnem, kulturnem in umetniškem področju. Očitno je bila članica organizacija TIGR in je sledila Jožefu Gabrščku v Beograd, kjer mu je 22. 5. 1929 rodila sina Iztoka. Po letu 1938 se je s sinom vrnila Slovenijo, kjer je delovala v različnih kulturnih društvih. Kmalu zatem se je poročila z vdovcem Adolfom Auscem¹⁴⁰, rojenim 17. 3. 1898 v Dobruški vasi pri Škocjanu na Dolenjskem, višji železniški kontrolor v Ljutomeru, s katerim sta se spoznala leta 1937 v Beogradu. Po poroki v Ljutomeru je Ausec posvojil tudi njenega sina Iztoka, ki je v šolskem letu 1939/40 z odličnim uspehom končal 1. a razred Meščanske šole v Ljutomeru.

Leta 1941 je bila družina Ausec iz Ljutomera izgnana na Hrvaško. Ko se jim je posrečilo vrniti se v Novo mesto, so se povezali z OF. Mož Adolf je bil zaprt, starejši sin Albin interniran, mlajši (Iztok) pa izključen iz gimnazije. Po kapitulaciji Italije je cela družina Ausec odšla v partizane.

Zora je postala partizanska – »Srna« in je delovala v agitpropu, kot obveščevalka in v kulturni sekciji Cankarjeve brigade.

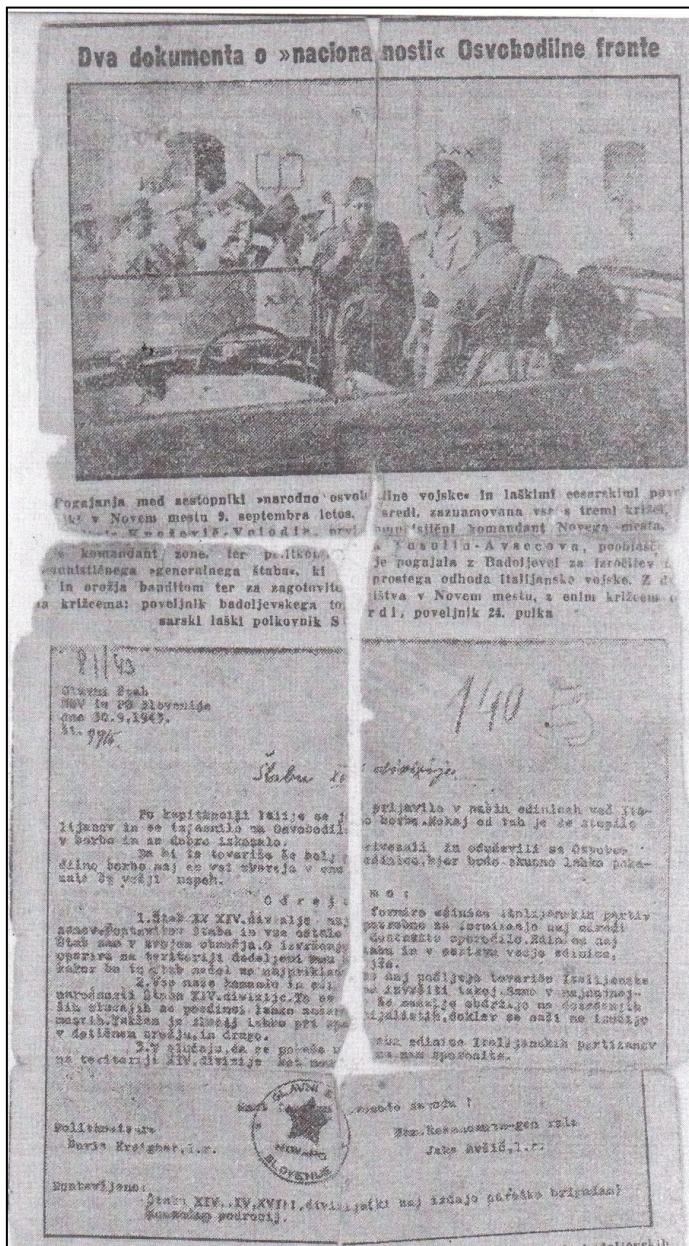


Zora Tusulin - Ausec
(Arhiv KPD Bazovica, Reka, 2007)

¹³⁸ Stojan Trošt, *Ob desetletnici obnovljenega učiteljišča v Tolminu*, www.tolmin.si

¹³⁹ *Lokovec pri Kanalu*, Edinost, 16. 10. 1926.

¹⁴⁰ Iz Arhiva Slovenske železnice sem 30. 1., 2016 prejel naslednji odgovor: V seznamu uničenega gradiva iz leta 1995 piše: Ausec Adolf, rojen 17. 3. 1898, Dobruška vas, Krško, od 30. 10. 1921 do (1940 delal) kot uradnik na Rakeku.



Slovenski dom, Ljubljana, 18. 12. 1943¹⁴¹

(Vir: arhiv Ivana Mlekuža – Zdenka v AS, v urejanju)

Zora Ausec v svoji izjavi o delovni dobi tudi navaja, da je od 1. 10. 1941 do 9. 9. 1943 delovala v agitpropu OF v Novem mestu, potem pa do 15. 5. 1945 na raznih funkcijah v OF na osvobojenem in zasedenem ozemlju.

¹⁴¹ Na sliki: (x) italijanski polkovnik Sordi, (xx) italijanski topniški polkovnik, (xxx) Zora Tusulin - Ausec, predstavnica GŠ NOV, partizan s puško na rami Ivan Mlekuž - Zdenko, partizan levo od njega s klobukom Milan Trušnovec – Milče, (xxxx) kapetan Vladimir Knežević - Volodja, poveljnik Novega mesta oz. 1. bataljona Gradnikove brigade. Oznake z iksi so domobranske.

Domobranski *Slovenski dom*, katerega urednik je bil Mirko Javornik, je 18. decembra 1943 objavil fotografijo, ki naj bi jo po trditvah nekaterih posnel Mirko Bračič, po mnenju Slavka Bavčarja nekdo od vaških stražarjev, Zdenko Mlekuž je zapisal, da fotograf ni znan. Domobranci so zapisali, da je tedaj bila Zora Tusulin - Ausec predstavnica glavnega štaba NOV, kar je seveda netočno. Mnenja sem, da je to urednik Javornik navedel zaradi tega, ker je Zorin brat dr. Rastko Tusulin, odvetnik iz Črnomlja, sodeloval pri sojenju nekaterim domobrancem. Zanimivo je tudi, kje so domobranci dobili dokument GŠ NOV Slovenije.

Omenjena fotografija je bila leta 1944 objavljena tudi v *Črnih bukvah*, leta 1961 v monografiji o Gradnikovi brigadi.

Pojavljala so se tudi ugibanja, ali je na fotografiji zares Zora Tusulin Ausec ali pa neka druga partizanka. S svojo pisno izjavo, ki jo objavljam, je Zora Ausec potrdila, da je ona partizanka na omenjeni sliki.

St. fotografije: <u>3241/b</u>
Enota, organizacija, ustanova ali slično: <u>Komanda Novega Mesta</u>
Čas: <u>9. IX. 1943</u>
Kraj: <u>Novo mesto</u>
Opis fotografije: <u>Prejema komandantov Divizije "ISONZO" Komandantu mesta Novo mesto - Vladimiru KNEŽEVIČU. V funkciji namestnika komandanta telmačila sem pogoje predaje it. okupatorske vojske in sicer: 1/da Divizije "ISONZO" položi 2/3 vsa orožja in se z 1/3 orožja povleče iz Slovenije. To orožje ji je bilo potrebno za ev. obrambo pred nemškimi uni kajočimi se enotami. 2/Da Italijani sami razorožijo belo gardiste v Buč vasi, ker so jim oni razorožili za borbo proti partizanom. Pod 1/ sem osebno razorožala Divizijo in o tale enote v Bršljinu, v tem času pa bi morali it. viši oficiri razorožiti belegardo, česar pa niso s nili. Zato smo jim odvzeli še ostalo tretjino orožja.</u>
Ne epominjam se, kdo je fotografiral. Vem pa, da je ta slika išla v Črni knjigi belogardistov, ki so jo v okupirani Ljubljani izdali.
Podpis in naslov: <u>A U S E C ZORA, Nikole Cara 2/I - Rijeka.</u>
<u>/Opomba: Takratni komandant mesta N M je kasneje padel nekje v Jul. Bemečiji.</u>

Z. Ausec

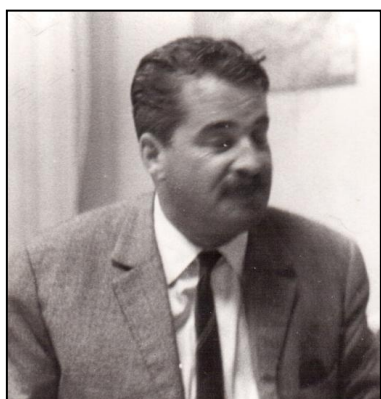
Izjava Zore Ausec o fotografiji, Novo mesto, 1951
(Zasebni arhiv, M. Mojce)

Izjava Zore Ausec, partizanke »Srne« in prevajalke poveljnika Novega mesta Vladimirja Kneževiča - Volodje, je zanimiva predvsem zato, ker navaja, da je 10. 9. 1943 (ne pa 9. 9. 1943) »osebno razorožala Divizijo (ISONZO) in ostale enote v Bršljinu«, kar je bilo za Italijane zelo poniževalno!

No, obstoji tudi pisno pričevanje partizanke Nade Makarović – Alenke, borke Gradnikove brigade¹⁴², ki je 19. 7. 1976 javno izjavila sledeče:

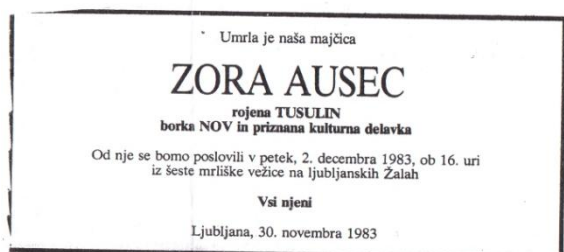
»Kapitulacijo Italije je naša enota doživela v Novem mestu. Še zdaj imam živo pred očmi našo borko Živko (Mlakar Katarina - Živka, iz Kojce), kako je stala vzravnano, s triglavko na glavi, poleg našega novega komandanta Volodje in bataljonskega kurirja Zdenka. Pred njimi je stal italijanski oficir, še prejšnji dan ohol osvajalec naše zemlje, trdno zaverovan v zmago fašizma, zdaj pa osramočen: jokal je, ker ni mogel preboleti, da ga je razorožilo mlado dekle – borka, ženska ..«

Tudi njen sin Iztok je kot 14-letnik postal partizan – »Aki«, seveda najprej kot kurir XII. partizanske (štajerske) brigade. Po osvoboditvi je končal novinarsko in diplomatsko šolo v Beogradu. Sodeloval je na delovnih akcijah v Novem Beogradu in na progah Brčko–Banovići in Šamac–Sarajevo. Ko se je vrnil v Ljubljano, je služboval v Gospodarski zbornici in kot novinar Gorenjskega glasa, TT-ja in Dela. Umrl je 1981, v 52. letu starosti. Sin in hčerka živita v Kranju.



Iztok (Gabršček) - Ausec, 1969
(Zasebni album, Mojca M.)

Zora Tusulin Ausec je umrla 26. 11. 1983 v Celju (v bolnici), pokopana pa je v Ljubljani, poleg svojega moža Adolfa (1898–1974) in sina Iztoka (1929–1981).



Zora Tusulin – Ausec, osmrtnica
(Vir: Delo, 26. 11. 1983, Ljubljana)

¹⁴² Pisna izjava (javnega govora) pri avtorju.

Jože Zalar

- sokol, tigrovec, partizan¹⁴³

(Izjava o Tonetu Majniku in spopadu 13. maja 1941 na Mali gori)

Nedavno sem od ribniškega Združenja za vrednote NOB prejel kopijo pisne izjave **Jožeta Zalarja** iz Kočevja, Trg zbora odposlancev št. 76, ki jo je napisal leta 1971 in poslal dva izvoda v Ribnico¹⁴⁴. Izjava je bila založena v arhivu ZB NOB in doslej menda ni bila objavljena. Druga kopija se nahaja v zasebnem arhivu NN v Ribnici.



Anton (Tone) Majnik
(Vir: Primorci.si)

Pošiljatelj navaja, da je bila Zalarjeva izjava poslana meni zato, ker sem o **Tonetu Majniku** in spopadu na Mali gori 13. maja 1941 podrobneje pisal v svojem strokovnem

¹⁴³ Iz Statusa animarum župnije Ribnica št. XIV, stran 126, so za družino Zalar, Ribnica 62, razvidni naslednji podatki (prijazno posredoval dekan mag. Anton Berčan): oče: **Zalar Jožef**, davčni sluga, rojen 9. 10. 1898, Dobec 16, Cerknica, mati: **Antonija**, roj. **Bizjak**, rojena 28. 12. 1900, Kostanjevica št. 26, poročena 4. 6. 1022; otroci: **Antonija**, zakonska hči, rojena 6. 2. 1924, Kostanjevica 64, **Vilijem Jože**, zakonski sin, rojen 12. 6. 1927, Kostanjevica 64, umrl 11. 1. 1945. (ustreljen kot partizan - talec od Nemcev v občini Cirkovce pri Pragerskem, pisna izjava Avgusta Gojkovič-a iz Starošincev št. 34, Cirkovce pri Pragerskem).

Iz popisnice ZB NOV Kočevje z dne 20. 12. 1973 (kopija pri avtorju): priznan borčevski staž od 1. 10. 1941 do 15. 5. 1945 (ilegalno delo, zapor, od septembra 1943 v Ribniško-notranjskem vojnem področju, prejel red zasluge za narod 3. stopnje in medaljo za hrabrost, 80 % invalid, ločen, umrl 23. 1. 1984, v starosti 84 let.

¹⁴⁴ Celotno izjavo objavljam v prilogi – 1.

članku¹⁴⁵, pa se pričakuje, da bom nekatere navedbe iz Zalarjeve izjave upošteval in dopolnil svoj prikaz in analizo spopada na Mali gori.

Pri preverjanju pristnosti Zalarjeve izjave sem ugotovil, da je prvi del skoraj povsem tak, kakor je navedla novinarka **Boža Škobernerne** leta 1990 v svojem članku o **Danilu Zelenu** v Primorskih novicah. Namreč, v svojem članku o Danilu Zelenu sem povzel pisanje Škobernetove na str. 10 in 11, ko navaja »novo pričevanje« **Janeza Debeljaka**, sina **Anke Debeljakove (Kramarčkove)**, Zelenove prijateljice iz Ribnice. Škobernetova navaja tudi pričanje **Toneta Černača**, kakor sta mu v partizanih razlagala Tone Majnik in **Ferdo Kravanja**, ki pa se mnogočemu razlikuje od izjave Jožeta Zalarja.

Mnenja sem, da je izjava Jožeta Zalarja sprejemljiva in da ~~predstavlja~~ dragocen sekundarni zgodovinski vir, saj je povzeta iz neposredne pripovedi Toneta Majnika, udeleženca spopada na Mali gori!

Navajam nekaj bistvenih podatkov:

a) **Tone Majnik in Jože Zalar – dejavnost do prihoda Italijanov:**

- Leta 1935, na prošnjo Sokolskega društva v Ribnici, je bil Tone Majnik kot učitelj premeščen iz vasi **Žvirče** v Suhi krajini v Ribnico, da bi obenem vodil godbo na pihala, pevski zbor in gledališko skupino;
- Eden od pobudnikov te zamisli je bil tudi Jože Zalar, davčni sluga v Ribnici in prosvetni referent Sokolskega društva;
- Člani Sokola so se shajali v gostilni »Pri Kramarčku«, saj sta lastnika Janez in Anka Debeljak, oba učitelja, bila aktivna člana društva. Šlo je za člane levega krila Sokolov, ki so obenem bili tudi pripadniki Društva prijateljev Sovjetske zveze. Eden od njih je bil tudi Tone Majnik. Ko se je leta 1938 preselil v staro posojilnico kjer je stanoval Jože Zalar, sta postala tudi zaupna prijatelja¹⁴⁶;
- Ob koncu leta 1940 sta imela zaupen pogovor, na katerem je Jože Zalar pristal na sodelovanje s Tonetom Majnikom, vodilnim tigrovcem. **Tako je tudi Jože Zalar postal tigrovec!** Sprejel je nalogo, da bo sodeloval pri čuvanju orožja, da bo imel javko za glavno trojko tigrovcev (ostalih dveh ni poznal, dobil je le polovico razglednice Tromostovja v Ljubljani – prinašalca druge polovice sta člana trojke) in izgradnjo dveh bivakov za trojko v Mali gori (blizu brezna **Žiglovica**) in na Veliki gori (blizu zaselka **Zadolje**);
- Skupaj z Majnikom sta stanovala v stari posojilnici, kjer sta »zgradila« tri bunkerje za orožje: v kleti, pod stopniščem in v dimniku. Orožje je od januarja 1941 naprej dovažal voznik osebnega avtomobila (verjetno Danilo Zelen) pozno zvečer, ki je vedno poklical Toneta Majnika, ta pa Jožeta Zalarja. O prejemu orožja sta naredila tudi seznam! Dovoz je prenehal, ko je bil Majnik premeščen v **Kostel ob Kolpi**.

¹⁴⁵ Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju, *Danilo Zelen – Dušan, vojaški vodja TIGR-a, tajni sodelavec ObC VKJ v Ljubljani in britanskega IS in SOE*, www.vojastvo-militray.si (objavljen 11. 5. 2015).

¹⁴⁶ V stavbi stare posojilnice so tedaj stanovali še: stoletnik Tomšič, družina Petje (oče Anton dirigent, organist in pevovodja, sin Anton poznejši dramski igralec) in še koga bi se našlo. Stanovalce navajam zato, ker je pozneje verjetno nekdo od njih opozoril Majnika, da je bil Zelen pri njem na obisku!

Povsem izmišljena je pripoved nekega »vikend zgodovinarja«, da so Zelen in ostali zbirali po Mali gori odvrženo orožje pripadnikov VKJ po kapitulaciji ...

b) Prihod Danila Zelena v okolico Ribnice:

- Drugi dan po napadu Italije (11. 4. 1941), se je pri Jožetu Zalarju v Ribnici oglasil Danilo Zelen in pokazal drugi del razglednice Tromostovja v Ljubljani. Zalar je prišleku, ki ga je prvič videl, predlagal, da ga lahko skrrije v pripravljene bunker na podstrešju, vendar je Zelen predlog zavrnil. Zato mu je dal nekaj opreme in 15-letni sin ga je odvedel v pripravljeno zemljanko v zaselku Zadolje;
- Naslednjega dne okrog 4. ure zjutraj se je Zelen vrnil k Zalarju, češ da ne more prenesti bivanja v zemljanki. Ker se je proti večeru 12. 4. 1941 vrnil iz VKJ tudi Majnik, so najprej del orožja odpeljali v **Sodražico**, del pa pod **Boncar**¹⁴⁷. Pri Zalarju je ostalo dovolj orožja za ribniški sektor, zato mu je Majnik naročil, da orožje lahko izroči samo tistim, ki bodo v prihodnje šli v partizane!
- Z Anko Debeljakovo je Zalar pripravil nekaj opreme in hrane, potem pa so zvečer s sobote na nedeljo vsi trije odšli v zasilni bivak blizu brezna Žiglovica na Mali gori.
- Zalar je hotel ostati z njima, vendar ga je Tone Majnik napotil nazaj v Ribnico, saj se je pričakoval prihod tretjega člana trojke (Kravanje), pa tudi sicer je imel Zalar nekaj nalog kot član terenskega odbora OF za Ribnico, kar je Majnik vedel;
- Zelen in Majnik sta se zatem premaknila v bivak bliže **Strugam**, kjer je Majnik imel stik s **Francem Hočevanjem**, županom v Strugah in edinim pripadnikom OF (kasneje so ga likvidirali Nemci ali domobranci) in šolsko upraviteljico **Brunsteinerjevo** (Šmalčeva iz Ribnice);
- Zalar se je z Majnikom sestajal vedno na drugem kraju, po dogovoru, navadno pa v **Lepovčah** (blizu hiše **Škrljevega Jožka**), pri **Pickovi kapelici**, **Belni ogradi**¹⁴⁸ ali zaselku **Seljan** – vedno pa sta se oglasala na sokolsko himno »Le naprej brez miru«;
- Danilo Zelen je večkrat zboleval in postajal živčen, da sta ga »komaj ukrotila«! Zato je Zalar obiskal **dr. Oražma** in lekarnarja **Ančika**, ki sta mu dala zdravila in pomirjevala.

c) Spopad na Mali gori 13. 5. 1941:

- Majnik je Zalarja napotil k **Lovšinu** v **Goričo vas**, da bi jim dal ključke od - /svoje gozdarske kočice v **Bašlju** na **Mali gori** (opremljene s štedilnikom in ležišči). Opozoril Majnika, da kočica ni primerna za bivanje, ker stoji ob glavni stezi Ribnica–Struge, po kateri so hodili ribniški orožniki proti Strugam ali pa Stružani proti Ribnici. Bil je pri Lovšinu, vendar ga še ni prosil za ključ. Majniku je omenil, da bo najprej preveril, ali je kočica varna za bivanje;
- V torek 13. maja opoldan se je namenil z vlakom v **Kočevje**¹⁴⁹ na katastrski urad. Ko se je odpravil proti kolodvoru, mu je znanec povedal: »Tisti, ki je bil za Veliko noč pri

¹⁴⁷ V Fajdigovo barako v Podklancu. Vir: Oražem Mirko, Rešeto 2011/7.

¹⁴⁸ »Belna ograda« je bila Češkova ograjena parcela okrog 500 m od cerkvice sv. Ane in enako od Pickove kapelice (Vir: NN, Ribnica, 2016).

Tebi, leži mrtev v hrovaški mrtvašnici!« Stopil je k Debeljakovim in Ančka mu je povedala: zjutraj so Italijani in orožniki napadli tigrovce v Lovšinovi koči: eden je bil mrtev, drugi ranjen in tretji je pobegnil! Srečal je dr. Oražma, ki mu je povedal, da je moral obvezati ranjenca, njega pa je opozoril, naj »izgine!« Odšel je do Lovšinove kočice, da se prepriča o dogodku: kočica je bila povsem razbita, krvava, na strehi luknja, polno tulcev od revolverja, našel celo ročno bombo ... Nazaj grede je v hrovaški mrtvašnici prepoznal Danila Zelena.

- Jože Zalar je zaključil: »**Da je bilo tukaj izdajstvo, sem bil skoraj prepričan!**«
- V sredo 14. maja ga je poklicala Debeljakova Anka, da je Hočevar iz Strug javil, da je Majnik živ in zdrav, zato mu je napovedal sestanek. Zatem sta se sestala in Majnik je prekinil zvezo, ker se je nameraval umaknil v **Iški Vintgar**.

d) Majnikov opis spopada na Mali gori:



Spominska plošča na Mali gori

(Vir: Google, Slike in Delo)

- V ponedeljek 12. 5. 1941 je bil Danilo Zelen zelo slab, zato so se odločili, da gredo v Lovšinovo kočico in si dobro odpočijejo (ključa niso imeli, ko so bili v koči, so vrata zaprli z zapahom). Bili so pripravljeni na presenečenje, zato se niso sezuli (edino Majnik je sezul gojzerice, ker je dobil žulj).
- Prvi se je zbudil Kravanja, stopil pred kočico in oprezal. Zbudil je ostala dva in predlagal, da gredo iz koči. Zelen je ugovarjal, želel, da bi še malo poležali ...
- Takrat je nekdo udaril po vratih in zavpil: »Kdo je notri, odprite!« Majnik je takoj prepoznal glas orožnika **Pišorna**, ustrelil v vrata – in zadel Pišorna, ki je obležal ob vratih. Zatem so začeli Italijani streljati in metati bombe.
- Tigrovci so imeli samo pištole in bombe. Prvi je bil ranjen Kravanja. Zelen je splezal na podstrežje in razkril streho, da bi lahko vrgel bombi na Italijane.
- Medtem je h koči pristopil italijanski poveljnik in zaklical: »Iščemo samo Toneta Majnika – naj se oglasi!«

¹⁴⁹ Po veljavnem voznem redu od 19. 5. 1940 so na progi Grosuplje–Kočevje vlaki imeli odhod iz Ribnice ob 7.32, 10.06, 15.47 in 21.05. Verjetno je Zalar nameraval na vlak ob 10.06, seveda pa so bile tedaj mogoče tudi spremembe voznega reda.

- Ker jim je zmanjkalo streliva, se je Tone Majnik predal – odpahnil je vrata in stopil pred kočo: »Jaz sem Majnik!« Italijani so ga takoj vklenili in dva stražarja sta ga odvedla v stran od koče;
- Italijani so takoj vdrli v kočo. Danilo Zelen je razkril streho, oddal nekaj streliv in vrgel dve bombi ...
- Tone Majnik se je pognal proti stražarjema in posrečilo se mu je pobegniti proti Strugam;
- Na njivi je zagledal tri ženske, tudi Hočevarjevo hčerko . Hčerka je šla po očeta, ki je s pilo Majnika osvobodil lisic¹⁵⁰. Ženske so mu prinesle civilno obleko in nekaj hrane;
- Potem se je Majnik napotil k svojim znancom iz OF in se kmalu zatem znašel med partizani! Tako so storili tudi drugi tigrovci!

e) Aretacija Jožeta Zalarja in italijanski zapor:

- Domobranci iz Strug so septembra 1942 aretirali Jožeta Zalarja, ga hudo pretepli in nato izročili Italijanom. Bil je zaprt 6–7 mesecev, nato pa so ga izpustili in se je vsaki dan moral javljati na karabinjerski postaji v Ribnici.

f) Srečanja s Tonetom Majnikom – partizanom in njegova smrt sredi Ribnice

- Po italijanski kapitulaciji se je Jože Zalar še nekajkrat srečal s Tonetom Majnikom kot partizanom: prvič v Lepovčah glede »partizanskega posojila«, drugič na Travni gori (bil je s Tonijem Černačem), enkrat z Anko Debeljakovo in nazadnje je povedel na srečanje njegovo sestro **Marijo**;
- 22. 11. 1943 mu je partizan **Lojzej** povedal: »*Ponoči so se srečali z domobransko patroljo. Sredi Ribnice je dobil rafal v prsa, Padel je pred »Pildarčkovo« gostilno.*«

Zaključek:

Zalarjeva pisna izjava je vsekakor važen zgodovinski dokument, ki bo tudi delno spremenil dosedanja dejstva o spopadu treh tigrovcev z orožniško-karabinjersko patroljo 13. 5. 1941 na Mali gori. Gre za prvi »tigrovski dokument«, ki pa doslej ni bil znan. Tigovec Jože Majnik je izjavo napisal na podlagi pripovedi Toneta Majnika, neposrednega udeleženca spopada, zato je tudi najbolj avtentična. Namreč, o samem spopadu na Mali gori sta ohranjena samo dva arhivska dokumenta – orožniško in karabinjersko poročilo, ki sta skoraj identični, razen, da so se karabinjerji »pohvalili«, kako je njihov pripadnik osebno likvidiral Danila Zelena – največjega sovražnika Italije!

¹⁵⁰ ZB NOV Ribnica je leta 2000 prejela pisno izjavo Marije Pugelj iz vasi Potiskavec 3 pri Strugah radi »poprave napake«, češ da Majniku lisice ni prepilil kovač Hočevar iz Strug, temveč je to storila (»Majnika odkovala«) **Rozalija Hočevar** iz Kolenče vasi pri Strugah, članica OF, kateri so kasneje Italijani ubili moža.

V izjavi je tudi nekaj spodrseljavev (opreznost pred belogardisti iz Strug, orožje dati sami bodočim partizanom).

Zato najprej navajam doslej znani opis spopada na Mali gori¹⁵¹, ki je potekal takole:

- Trije tigrovci, ki so prenočevali v koči, so imeli namen, da se podnevi skrijejo v gozdu. Ker je zunaj padal dež, je Zelen zjutraj predlagal, da ostanejo v koči ... Storil pa je usodno napako, saj niti enega od njih ni določil za stražarja zunaj koče!
- Okrog 9. ure je mešana patrolja prišla do Lovšinove koče. Odločili so se, da jo pregledajo, če je v njej kakšno orožje in podobno. Ko so v koči zaslišali nekakšno šušljanje, je Pišorn stopil do vrat, ki pa so bila zaklenjena. Poklical je, naj odprejo, ko se to ni zgodilo, je nasilno vdrl v kočo. Pričakal ga je Kravanja in ranil v trebuh, karabinjer pa je ustrelil proti Kravanju (odbita krogla ga je ranila), da se je zvrnil na tla. Napadalca sta se umaknila, ostali pa so obkolili kočo in zavzeli primerne ognjene položaje.
- Obkoljeni tigrovci so se odločili za pasivni odpor – samoobrambo, ker so verjetno ocenili, da se z nenadnim prebojem ne bi rešili. Po vsej verjetnosti so se tudi dogovorili za častni samomor, če bo kdo od njih smrtno ranjen (Majnik in Kravanja, ki sta na koncu ostala živa, te podrobnosti nista v partizanih pojasnjevala).
- Sledilo je polurno medsebojno obstreljevanje. Ker je bila koča lesena, so seveda krogle tudi prebijale lesene stene. Imela je tudi okno, pa je po vsej verjetnosti prav Zelen poskušal stoje streljati na orožnike – karabinjerje. Namreč, le tako je mogoče pojasniti, da je bil smrtno ranjen v zgornji del telesa. Ko je padel in se še zavedel, da je smrtno ranjen, se je Zelen odločil za častni samomor (pri sebi je vedno imel malokalibrski revolver).
- Po orožniškem poročilu se je ob 9.30 predal Majnik, ki pa je svojemu stražarju uspel zbežati, a ob 10. uri se je predal še ranjeni Kravanja.
- Zdi se mi, da so poročevalci zagrešili napako: tudi Kravanja je bil ranjen in je skušal narediti samomor, vendar je krogla samo oplazila glavo, on pa je omedlel. Takega so tudi ujeli.
- Po mojem prepričanju pa se je Majnik predal šele takrat, ko je videl, da sta njegova sotovariša naredila samomor in je tako ugotovil, da je vsak nadaljnji odpor nemogoč. Četudi je bil vklenjen, se mu je posrečilo, da je zbežal od svojih stražarjev.
- Ob 12.30 so prišli še italijanski grenadirji in v kočo vrli več ročnih granat, pa so šele potem pa so jo pregledali. V koči so našli mrtvega Zelena.
- Odnegli so ga v mrtvašnico v Hrovači in ga naslednji dan, po obdukciji, pokopali. Po policijskih pravilih so ga verjetno tudi fotografirali in ko so v Ljubljani Onnis in njegovi primerjali fotografijo s slikami tigrovcev po tiralicah, so ugotovili, da gre za Danila Zelena.
- Dne 16. maja 1941 so Zelenova starša pripeljali v Ribnico na identifikacijo. Mati ni hotela prepoznati mrtvega sina, oče pa je v svoji žalosti klonil in priznal, da je to njegov sin Danilo! Ponovno so ga pokopali v Ribnici (po osvoboditvi so njegove posmrtnne ostanke prenesli v družinsko grobnico v Ljubljano).

Spopad v Češarkovi oz. Lovšinovi koči je bil kratkotrajen. Ko so trije tigrovci videli, da so obkoljeni, se niso odločili za izpad in preboj iz obroča, temveč za pasiven odpor do

¹⁵¹ Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju, *Danilo Zelen – Dušan, vojaški vodja organizacije TIGR, tudi tajni sodelavec ObC VKJ v Ljubljani, britanskega IS in SOE*, www.vojastvo-military.si (objavljen 2015).

zadnjega, tudi za častni samomor (po predhodnem dogovoru). Očitno je bil najprej (smrtno) ranjen Danilo Zelen, ki se odločil za častni samomor, da ne bi živ padel v italijanske roke. Ko je Kravanja videl, da je Zelen mrtev, se je tudi sam odločil za samomor, vendar se je samo ranil v glavo in padel omedlel. Majnik je tako uvidel, da je ostal sam, vendar se ni odločil za samomor in se je predal ... Med obstreljevanjem koč, ki je sledilo, je zbežal. Ranjenega Kravanjo so prepeljali v bolnišnico v Kočevje in zatem v Ljubljano, kjer je bil po akciji tigrovcev tudi rešen (Heda Derganc ml. je bila prijateljica Danila Zelena). Z Majnikom sta se zatem oba znašla v partizanih, kjer sta padla (Kravanja v nemški, Majnik pa v domobranski zasedi).

Po izjavi Jožeta Zalarja, mu je Tone Majnik takole opisal potek spopada:

- Trije tigrovci so prespali v koči, v katero so stopili brez ključa (nasilno ali s pomočjo vitriha). Spali so oblečeni in pripravljeni na presenečenje. Vrata so zaprli z zapahom na notranji strani. Malo pred 9. uro se je zbudil Kravanja in stopil pred koč in oprezal. Zbudil je ostala dva in predlagal, da gredo iz koč, čeprav je zunaj pršilo. Zelen je ugovarjal, hoteč, da bi še malo poležali ...
- Takrat je nekdo udaril po vratih in zavpil: »Kdo je notri, odprite!« Majnik je takoj prepoznal glas orožnika **Pišorna** in je kar ustrelil v vrata – in zadel Pišorna, ki je obležal ob vratih. Torej, ne bo držalo, da je orožnik Pišorn vdrl skozi vrata in stopil v koč, kjer ga je ranil Kravanja, njega pa zadel karabinjer!
- Ranjeni orožnik Pišorn se je umaknil v zaklon, kjer so mu nudili prvo pomoč. Vsekakor pa je eden od orožnikov pohitel proti Ribnici – po dr. Oražma, drugi pa v Struge po konjsko vprego za prevoz ranjenca (Kravanje) in mrtveca (Zelena). Iz varnih zaklonov so orožniki in karabinjerji začeli streljati proti koči, od koder so se slišali posamezni strelji (samo skozi okno).
- Tigrovci so imeli samo pištole in ročne granate! Prvi je bil ranjen Kravanja, pa je gotovo tudi prvi poskusil narediti častni samomor. Zelen je splezal na »podstrešje«, da bi razkril streho in vrgel (dve) bombi na Italijane.
- Medtem se je oglasil italijanski poveljnik in zaklical: »Iščemo samo Toneta Majnika – naj se oglasi!« Menda je zagrozil, da bodo koč zažgali.
- Ker jim je zmanjkalo streliva, se je Tone Majnik predal – odpahnil je vrata in stopil pred koč: »Jaz sem Majnik!« Italijani so ga takoj vklenili in dva stražarja sta ga odvedla v stran od koč;
- Ali so Italijani vdrli v koč, tega Majnik seveda ni mogel videti. Spopad se je nadaljeval. Danilo Zelen je razkril streho, oddal nekaj streliv in vrgel dve bombi ... Zatem pa je bil verjetno ranjen in je tudi sam storil častni samomor.
- Tone Majnik se je pognal proti stražarjema in zbežal proti Strugam, kjer mu je Hočevar prepilil lisice.
- Po časovnici se je spopad zaključil okrog 12. ure, ko iz gozdarske koč ni bilo več slišati nobenega strela. Ranjenega Kravanjo so našli na tleh koč, mrtvega Zelena pa zelo verjetno na »podstrešju« ...
- Zalar je po spopadu našel v koči ročno bombo, videl pa je tudi odprtino na strehi, ki jo je naredil pogumni Danilo Zelen!

Tako se končal spopad oz. strelski obračun na Mali gori, ki na simbolni ravni pomeni tudi prvi oboroženi spopad med italijansko okupacijo v Ljubljanski pokrajini.

Ker sta se Majnik in Zalar kmalu zatem znašla med ribniškimi partizani, se del izjave nanaša tudi na Majnikovo dejavnost med partizani.

Zalar je tudi zapisal ime partizana (priče), ki je povedal, da je Tone Majnik padel pod streli domobranske patrulje v Ribnici.

Naknadno sem dobil zabeležko Filipa Tekavca, komandirja ribniške partizanske čete, da je po pripovedovanju Majnika Ferdo Kravanja na Malo goro prinesel poln nahrbtnik starega jugoslovanskega denarja, da bi ga Šmalc iz Ribnice zamenjal za italijanske lire. Navedel je, da je tudi Kravanja za njim skočil iz gozdarske kočice, kar pomeni, da je bil samo lažje ranjen. Truplo Zelena so naložili na mulo in ga tako pripeljali do mrtvašnice v Hrovači.

Priloga – 1: Pisna izjava Jožeta Zalarja iz Kočevja, 1971:

Janež Selar

Škalar je najbrže proročni

Kateroga leta je Tone Majnik prišel v Ribnico, ne vem točno. Ve m, da je bil na želje Sekelskega društva prepeščen iz Žvirč v Suhi Krajinai. Sekelske društvo je presilo za njegovo prenestitev, zato, da bi vodil v Ribnici godbe pri Sokolu. Ker je poleg godbe sedeloval tudi pri gledališki skupini in pevskemu zboru, jaz pa sem bil pri društvu referent za prosveto sva se tesneje spoznala. Navadne sme se ob večerih shajali v gostilni pri Kramarčku - Debeljak ker sta bila Janež in njegova žena Anka oba učitelja in člana Sekela. Je bil pri njih nekak naš družabni kotiček. Razgovarjali sme se o društvenih in družabnih, političnih in gospodarskih zadevah. Jaz se n politike nisen dosti spoznal, in se zanje tudi nison zanimal. Mene se zanimale bolj društvene zadeve, predvsem dramatika. Pripesinjan pa, da sem bil zagrižen nacionalist, vendar sem po 6. januarju začel razmišljati, da v Jugoslaviji ni št. redu. Ko se je Tone Majnik leta 1938 preselil v stanovanje v isto hišo kjer sem stanoval tudi jaz, se postali najini sestaniki pogostnejši in najini/pegovori zaupnejši. Takrat sem zvedel, da je in tudi zakaj je emigrant. Od njega sem tudi izvedel stvari o katerih se mi prej v uchi nacionalni zagriženosti niti sanjalo ni. Take sem se Tonetu popolnoma predal, in spremonil svoje miselnost. Pristopil sem k levemu krilu Sekela in društvu prijateljev Sorjetoke Zveze. Danes, ko pišem te spominse se šbro zavedam in sem prepričan, kar bi se dalo dokazati, da so je v Ribniški in Struški dolini onako kot z menej zgodilo še noštota drugin po zaslugi edine Toneta Majnika. To lahko izjavljam kot /zavoden redoljub in tudi kot zvest p ipadnik in sodelavec v NOB, na kar sem ponosen in pod svoje častje priznavam, da sem to postal pod vplivom in poštenim vodstvom Toneta.

Ko se je bližale kritično stanje, /bile je mislim koncem leta 1940, sva inola s Tonetom zopet razgovar, v katerem mi je Tone dejal, da ima v mene popolno zaupanje, bolj podrobno mi je razložil svoje stanje in kakšno delžnost je prevzel še s svojima dvema tovarišema in me brez kakršnih-koli ovinkov vprašal če sem pripravljen z njimi sodelovati. Na to sedclevanje sem prav zaradi poštenih in nesebičnih namenov Toneta Majnika in po njem njegovih tovarišema sodelavcem, brezpo gojno pristal (in si še danes, v kljub krivici, ki se mi gode od strani, odasone nekaterih funkcionarjev OF, štejem v čast, da sem z njimi sodeloval).

(Toda naj praidem k dejanski nalogi te skupina:

Prva in glavna naloga, te skupine je bila zbrati in /skladiščiti orožje v Ribnici. Po vseh premislikih sva z Tonetom ugotovila, da bi bila zato najbolj primerna hiša kjer sva midva stanovala.

- 2 -

V pritličju hiše so bili na levi strani pisarniški prostori Ribniške posejilnice, na desni strani pa je bilo enosebno stanovanje, ki ga je uporabljal Tone Majnik. V prvem nadstrepju, pa so bile nad posejilnice pisarne davčne uprave, nad Majnikovim stanovanjem, pa je bilo moje stanovanje. V tej hiši je bila globoka podzemna klet, ki je točasno ni nihče uporabljal. V najbolj nevidnem kotu kleti, sva napravila kolikor mogoče neviden bunker. Da bi bile orožje čim bolj razseščene sva uporabljala še skere neopazen prester pod stopniščem iz pritličja v I. nadstrepje, leseno stopnišče iz I. nadstrepja na podstrešje in za vsak slučaj še neuporabljiv dimnik.

Kake bo dehalo orožje mi je Tone dal tele navodila:

Pozno ponoči bo pripeljal osebni avto. Voznik bo Teneta poklical z dogovorjenim znamenjem, za katerega bi jaz ne smel vodeti, Tone pa bi mene poklical z znamenjem katerega pa bi oni ne smeli vodeti. Majnik me je opozoril, naj to ne smatram kot nezaupanje napram meni, ampak, da to zahteva njihova organizacija. Ker pa bi se lahko zgodilo, da bi ob istem času Majnika ne bilo v stanovanju je odredil tako, da je tisti, ki je material pripeljal, lahko poklical tudi mene. V ta namen sva napravila v mojem stanovanju popolnoma nevidno signalno napravo. Dovažanje orožja se je začelo nekako v drugi polovici meseca januarja 1941. Ko je avto pripeljal, navadno je bilo med 11. uro zvečer in 1. uro zjutraj je Tone prešel zavoj ali zabojček, kar je že bilo, poklical mene, da sva material pregledala in ga spravila v bunker. Vabila sva tudi seznam vrste in količine orožja. Število tega orožja bi danes ne mogel navesti, ker sem že precej pozabil. Pa tudi mislim, da to ni važno.

Ko je bil Majnik premeščen iz ^{Kostela} Kostela ob Kelpi je dovažanje orožja prenehalo. Takrat mi je tudi rekel, da je orožja za ribniški sektor za enkrat dovolj in da se mora napraviti skladišče tudi še kje drugje. Iz Kostela ^{po odločitvi} je oglasil Majnik pri meni saro še ~~enkrat~~ parkrat, da se je prepričal ^{da je v redu} če je v redu in mi narečil, da pod osebno odgovornost je ne smem brez njegove vednosti, odnesti njegovega dovoljenja orožja nikomur izročiti; razen, da lahko ukrepam po svoje, če bi se njemu kaj zgodilo. Tujak moram pripomniti, da sem njegovih tovarišev nisen poznal. Če bi se pa kateri ^{med} pri meni oglasil mi je dal razpoznavni znak. To je bila na polovico pretrgana razglednica Ljubljana s ^{Trnovec} Trnovecjem. Iz Kostela je bil mobiliziran v vojsko in se do razpada Jugoslavije nisva več videla.

Moran pa še povedati, da sem moral po njegovem nalogu med tem časom iskati in pripraviti bivake, za tri - skrivališča, enega v gozdu v Mali gori enega pa pod Veliki gori v bližni vasi Zadelje.

- 3 -

11.4

Ta kaj drugi dan po razpadu Jugoslavija - bile je b petek, proti večeru, se je na domu pri meni oglasil neki tovariš in je rekel, da je prišel k meni po narečilu Majnika in da ga naj nekam skrijem, dokle r se ne vrne Majnik, to da bo za par dni. Ko mi je pokazal pravi znak sem mu rekel da je lahko pri meni, ker sem imel za vsak slučaj pripravljene tudi skrite ležišče na podstrešju. Ker pa je vztrajal, da se čuti bolj varnega zunaj, sem mu dal nekaj opreme, ^{lux} sem ga hotel odpreziti v bivač Zadolje. Moj takratni šole 15 letni sin, ki pa ^{mi} je meni že pomagal je rekel, da je boljše če sem preko noči jaz doma, če verda še kde pride in bo rajše en odpeljal tovaraša v bunker. Tako se je tudi zgodilo. Ko se je sin vrnil mi je rekel, daje tovariš v bunkerju kar zadovoljen, saj je bil bunker kar najbolje skrit, dobre zavarovan pred slabim vremena in nastlan s suhe slane. Okrog četrte ure zjutraj pa se nanadoma pojavi pri meni ves tresoč in potoži, da ne zdrži sam v gozdu. - *Su!*

Zjutraj pa se je vrnil tudi Tone Majnik. Tedaj sem zvedel, da je tovariš, ki je bil pri meni Danilo Zelen. Prvo kar smo naredili je bile razdelitev orožja in delovnih kraja kar se bo orožje prenesle. Majnik je imel tudi za to še joč urejane in organizirane. Nekaj tega orožja je še isti večer neki ^{sega} kmet iz okolice Sedražice odpeljal v pripravljen bunker pod ~~Stankovim~~ Bencanjen. Vsek pa en načert tega skrivališča svalinela z Majnikom. Ostali del orožja pa je ostal pri meni in po Majnikovem naročilu bi ga lahko dal tudi posamezniku, ki bi se prijavil, da odide v partizane. Peten smo še s pomočje Anke Debeljakove spravili skupaj nekaj potrebne opreme in hrane in smo v noči od sobote na nedeljo vsi trije odšli v zasili bivač - Mala gora. Ta bivač je bil blizu brezna Žiglevec. Tretje za tovariša Kramenja še ni bilo. Jaz sem Majniku izrazil želje, da bi ostal kar v njihovi skupini, kar pa je odklenil in mi je dejal, da bom več koristil če ostano v Ribnici, ker bi sicer oni bili brez vsake povezave z ribniško dolino in da bom potreben tudi pri ustanovitvi terenskega odbora OF na Ribnici. Še danes se čudim, kako je mogel za človek v razmerah kakršnih je bil in v tako kratkem času tako skere brezhibno delujočo organizacijo po vsaj ribniški dolini, Sedražici in okolice in kako je vzdržal v Struški dolini, kjer je bilo leglo belegardizna in poznaje "Črne reke". Kaj takega je v tistem času zmogel res sam Majnik. Tiste nedelje ^{AA} proti večeru me je Majnik poslal nazaj v Ribnico, naj skušam izvedeti do, kdaj se Italijani že predrli iz Ljubljane. Po Anki Debeljakovi, ki je tudi bila povezana z Majnikove skupine sem izvedel, da predirajo Italijani nekje proti Pijavi Gorici in Turjaku, in da jih po neki predhodnici pričakujeje v ponedeljek v Ribnici - popoldne. Jaz sem še

4

iste neč šel poročati Majniku, ki pa me je takej poslal nazaj z narečilem naj, ob prihodu Italijanov ugotovim kakšne so njihove enote, po možnosti število in pa kake jih bo ljudstvo sprejelo. Kar sem videl in mogel ugotoviti sem šel takej nazaj poročati Majniku.

Majnik in Zelen sta odločila, da se premakneta v bivač bliže Strug, kjer naj bi se jima pridružil še Kravanja in kjer je imel Majnik stike tudi v Strugah s Francem Hečevorjem, ki je bil v istem kraju edini pripadnik OF (poznaje so ga Nemci ali domobranci ustrelili.) in pa s tankajšnje upraviteljice šole Brunsteinerjevo (bila je Šualecova iz Ribnice), sva z Majnikom odločila kje bosta imela poznejše občasne sestanke. Prvi sestanek sva imela pri skupini hrastov ne daleč od hiše Škrljevega Jožka v Lepovčah. Vsakokrat pa sva odločila sestanek na drugem kraju. Navadno so bili ti sestanki pri Piskovi kapelici, Belni ogradi ali pri zaselku Selan. Najini sestanki so bili enkrat do dvakrat tedenske. Če bi se na določenem kraju iz kakršnega koli razloga ne dobila sva hodila okrog po gozdu in žvižgala melodije "Le naprej brez miru". (SOKOLSKA)

Ob neki priliki mi je Majnik potožil, da ima s Kravanjem težave z Zelenom, ki da večkrat oboli in da postaja tako živčen, da ga včasih komaj pomirita ali ukrotita. To sem jaz poročal, sedaj že nekajemu dr. Oražmu v Ribnici, ki mi je dal nekaj zdravnih in pomirjovalnih sredstev, nekaj takih stvari mi je dal tudi še nekajni lekarnar Ančik. Ko mi je še Anka Debeljakova dala nekaj čistega perila, sem je kar na slope ugnil v gozd brez določenega časa in kraja za sestanek. Imela pa sva kaj kmalu srečo s Tonotom, da sva se z najinim žvižganjem "Le naprej brez miru" kaj kmalu našla. Takrat pa bi se bila s Tonotom skraj sporekla. Zepet mi je potožil glede Zelena in me je presil naj pri posestniku Lovšinu v Goriči vasi dobim ključ od njegove gozdarske kočice, kamor bi se od časa do časa zatekli, zlasti v prav slabem vremenu.

Lovšin je namreč imel v istem predelu Male gore velik gozni kompleks, kaj na njem pa precej udobno kočico z ležišči, štedilnikom in vodnjakom. Proti tej Majnikova želja sem prav resno ugovarjal in ga opozoril na to, da staj kočica skraj tik ob javni stezi med Ribnico in Strugami, ki je pretežno uporabljajo prebivalci Strug, torej tudi tankajšnji belogardisti kadar so na pohodu proti Ribnici in tudi žandarji iz Ribnice proti Strugam. Majnik je rekel, da se tega dobro zaveda, da bi pa le rad ustregel in pomagel Zelenu. Ta najin razgovor je bil na soboto ali nedeljo ne vem točno. Jaz sem leno pristal, da bom ključ od kočice kakorkoli dobil. Presim pa sem Majnika naj da najinega naslednjega sestanka, ki naj bi bil naslednji četrtak, čeč: nikakor ne približujeje, ker bom jaz medtem časom skušal čimveč ugotoviti kakšna je situacija okrog tiste bajte. Naredil sem si načrt, da se bom med tem časom en dan pretihotapil v bližino kočice in magari še penoči oprazoval.

- 2 -

5

če bom negeče opazil kaj samljirega, potem jih ključa spleh ne bom prinesel. Majnik je na to pristal in mi zagotovil, da se bodo ravnali po najinem dogovoru in načrtu. V ponedeljek sem se z lastnikom kočje pogovarjal kot slučajno o raznih stvarih. Glede ključa pa mi nisem še nič omenil ker sem hotel čimbelj po evinkih izvedeti kako bo reagiral na prošnje za ključ. Mislil sem si da bom do ključa že prišel tako ali drugače. Vendar pa se moram najprej prepričati glede njihove varnosti. Za terek sem imel opraviti v Kečevju na katastrski upravi. To priliko pa sem mislil izkoristiti za ogled stanja okrog kočje. Odšel sem proti kašteru, da bi se s prvim vlakom odpeljal do postaje Lipovec, tam pa izstopil in izginil v gozd. Tako bi imel ves dan čas za opazovanje. Ko pa sem šel na trg kar me nkrat nekdo kliče za mano: "Ježe, tisti, ki je bil o Veliki noči pri tebi, leži v mrtvašnici mrtov." Italijani so gav Mali geri ustrelili. Skočil sem strpnil, njega ko par grabe nahrulil naj ne kriči za mano. Stopil sem k Debeljakoviu, kjer mi je Anka povedala, davca Italijani, z njimi, da je bil tudi eden od jugoslovanskih žandarjev ponoči napadli Lovšinovo bajto. Eden je mrtov, eden teško ranjen, enoga pa so ujeli. Sveda smo takoj slutili, da je to Majnikova skupina. Odločil sem se, da moram ugotoviti kdo je v mrtvašnici, ki je od Ribnice oddaljena kilometo. Srečeval sem nekaj civilov in tudi precej številno italijansko patruljo. Končno sem srečal dr. Oražna, ki sočutili Italijani zjutraj nagnali, da je moral iti obvezat ranjenca, ki mi je rekel naj hitro nekam zginem, ker da je nekoga slišal, ki je rekel, da tisti ki je mrtov bil o Veliki noči pri meni. Jaz sem vseeno šel k kočji, da bi le negeče dobil kakšne sledov o Majniku. Koča je bila vsa raztrgana od strelav in bomb, v netranjosti vse razmetano in krvavo, na sloncu stroho precejšnja odprtina, tudi je p bajti ležale deseti praznih tulcov in ena še cela ročna bomba, kar je vse dekezerale, da so fantje skupne berili. Vrnil sem se in razmišljal kako je moglo do tega priti, saj je bilo med nami vendar dogovorjenno, da se pred našim sestankom ne bodo približali kočji. Da je bila tukaj izdajstvo sem bil skereaj prepričan. Same kdo bi bil izdajalec? Dosev grade sem se ustavil ob pokopališču, ker bi se bil le rad prepričal kdo je mrtvi. Ker je bila mrtvašnica zaklenjena sem na zunanjo stran pokopališkega zidu prislonil kos bruna, splezal do okna in videl da na sedirni mizi leži Zelen. Ena stran glave je bila hudo obravavljena. Drugi dan zjutraj je po glava pome Anka. Pri njih je že bil France Hočevar iz Strug in nam povedal, vesela novice, da naj bomo radi Majnika brez skrbi, ker je živ in zdrav, zopet dobre oprenljen in zopet dobre skrivališče in da mu je prav en pripilil lisice na rokah, potem ko je ušel Italijanem. Po Hočevarju mi je Majnik naročil za spetni sestanek. Kdaj in kje je bil ta sestanek, pa se sedaj točno več ne spominjam. Sestane

6

je bil kratek. Majnik mi je priznal, moje skrb in prizadetanje za njihovo varnost in da za nekaj časa ne biva imela zveze ker se bo premaknil za nekaj časa nekam v Iški Vintgar.

Popolnoma brez povezave sva bila nekako od septembra 1942 do poletja 1944 ker se bili mene ta čas prejeli domobranci iz Strug ne prav poštene premlatili in izročili Italijanem, ki so me za 6 ali 7 mesecev zaprli. Ko se me izpustili sem se moral vsake jutro javiti pri karabinerjih. Ne pa sva se kljub temu z Majnikom zopet našla. Imela sva sestanek zopet v Lepovčah čeprav je bil Tone takrat precej daleč blizu Strug. Sestanki so bili perodki in se se nanašali le na pobiranje takrat razpisane partizanskega posejila. Meni je bil določen trg Ribnica in sem hodil Majniku poročati le o uspehu podpisane posejila.

Na moram pa se točno spomniti v katerem času sva imela sestanke na Travnjaki. Vem le, da je bilo trikrat. Enkrat sva šla skupaj z Anko Debeljakovo, enkrat sem šel sam, (takrat je bil Majnik skupaj s Črnačem enkrat pa sva Majnika obiskala skupaj z njegovo sestro Marijo. Tako je po kapitulaciji Italije, so se vsi politični aktivisti evakuirali v že pripravljene taborišče Marinovec v. j. hrib oddaljen 20 do 30 minut od planote ali jase Jelencov Žleb. Ta je bila na že precejšnja skupina ki jo je zopet vodil Majnik. V tem taborišču je bilo vskladiščene tudi precejšnje število hrane, tekstilnega in drugega blaga, ki smo ga pronesli ob evakuaciji iz Ribnice. Sicer pa je bilo to taborišče precej lahke dostopne skozi Jelencov Žleb, ali po stezi ~~skozi~~ Bukovice mimo Pilda, ali po gozdni poti od Bele vode čez Martalez.

Po vodi za potrebe taborišča smo hodili na jaso v Jelencov Žleb, kjer so bile še cisterne od bivše Rudežove parne žage. Ko smo neke jutro ravno na tovarnilni posesti za vodo našega pridnega "Milana" (to je bila mule ki nam je služila kot zvest tovariš in jo je pozneje tudi doletela tragična smrt) se v Jelencovem Žlebu zregljale večne detenacije. Majnik je takoj odredil priprave za usik. Najprej ženske, imeli smo tudi ranjence, ki so je bilo treba nositi - možki pa smo raznašali vreče, zaboje in jih tlačili med večje odprtine med skalami in pokrivali kar s suhimi vejami ali kar je bilo pač pri roki. Kar bo pa bo. Vsak pa si je mnogorede stlačil v žep ali torbo nekaj meke ali skadkerja, da bo za prvo silo, če nam Nemci skladišče uničijo. Ko smo začutili Nemce že čisto blizu, smo se usaknili še ostali in ko se zbrali in ugotovili, da nikogar ne manjka. Krenili smo proti Kezjovu vrhu, kjer smo se sešli z bataljonom IV. brigade. Majnik je razgovarjal z komandantom bataljona, če bi se jim mi lahko pridružili. Komandant je naše želje, kakor je se izrazil sicer nerad odklenil ker je bilo v naši skupini preveč takih, ki so bili za borbo nesposobni. Dejal je da še sam premišlja ali bi sprejel borbo ali pa bi se z bataljonom tudi usaknil.

- 7 -

Svetoval nam je naj krenemo proti Travnici gori, kjer se bomo sešli s štabelo brigade. Ko smo prehodili še kakih 300 metrov, smo zaslišali od smeri kar smo bili namenjeni regljanje strojnice. Torej nam je bila pet do štaba brigade presekana. Tukaj se je pokazalo, da Majnik ni samo dober organizator ampak prav tako dober strateg. Odredil je, da smo krenili navzdol skraj d tretine križa (Velika gora) in se stisnili v ozke skalnate klisuro. Ko smo po glasevih opazili, da gredo Nemci nad nami v smeri proti Travnici gori, so začeli posamezno plezati iz klisure in hiteti do kraja, ki nam ga je določil Majnik, potem pa že pepelni temi. Kolovratili proti Belim stenam, tako da smo po petih dneh zopet prišli v naše taberišče, ki je bilo popolnoma nedotaknjeno.

Tukaj se je petem skupina razdelila na manjše skupine, v starem taberišču je ostal le del okrožne skupine. Zaradi varnosti je Majnik odredil, da si poiščemo drug prester in naredimo nov bunker.

Ker v Ribnici tačas še ni bilo stalne nemške postojanke, ampak je prehajal skozi le avtokolona med Ljubljano in Kočevjem, se je Majnik še pogosto zadrževal v Ribnici in okolici. Od časa do časa pa je prihajal k nam v taberišče.

Ob neki taki priliki je šel pogledat, kako napreduje bunker, ko sva bila sama ni je povedal kako je prišlo do tiste tragedije v Lavšinski keči.

Tisti ponedeljek pred usodno nočjo, zjutraj, jutro, v terek, je bil Zelen prav posebej slab. Težil jo, da ga boli glava, da v tisti lučnji ne vzdrži nič in da bo gotovo panarel, če se ne bo vsaj enkrat spočil v pravi postelji. Vse prigovarjanje naj potrpi samo še dva dni, ni nič pomagalo. Končno se so odločili, da gredo do keče, tam noč preopije, zjutraj pa se skrijejo nekje v bližini, tako, da jih bom jaz lahko našel. Kako se v kečo prišli ne vem točno. Morda mi Majnik ni povedal, ali pa sem jaz že pozabul. Dobro pa se spominjam, da mi je rekel, da se vrata na notranji strani zapri z zapahom. Namestili se so odboje po ležiščih se-oda pripravljeno na presenečenje. ~~Prvi~~ Le Majnik se je sezul skraj nove geizerje, ki se ga bili mi potje ožulili. Prvi se je zbudil Kravanja, stopil pred kečo in ker ni opazil nič surljivega se je vrnil nazaj in vrata zopet zapahnil. Ona druga dva je zbudil in opozoril, da se že rahlo svetli in da po uole prši droben dež, da se je treba pripraviti za odhod. Ugovarjal je zopet Zelen, češ, da bi rad še malo položal. Takrat pa je že nekdo udaril po vratih in zaupil: "Kdo je notri odprite!" Majnik, ki je spoznal, da je to glas Žandarja iz Ribnice (bil je menda Pišeren) je ustrelil kar skozi vrata. Žandar je bil zadet in se je kar pri vratih zvalil na tla. Nato so Italijani užgali po keči s puškami in bombami. Naši fantje so bili eboroženi le s

- 8 -

pištela in bombami, pa se kljub temu precej časa zadrževali Italijane, da niso mogli vdreti v keče. Med tem pa je že bil Krawanja ranjen, Zelen je plazal na pedstrešje, da bi razkril strehe in od tam užgal po Italijanih z bombami, vdror skazi vrata pa je zadrževal Majnik sam. Berba je morala biti ebupna, zlasti ker je našim že znanjkovale municije. Med tem se je keči približal komandant in zaklical, da iščejo samo Majnika in če je v keči najstapi von, druge, da bodo pastili pri miru, drugače pa da bodo keče zažgali. Ko je Majnik uvidel, da je vsak odper nemogoč, kor sta za berbo sposobna sar še dva ak skeraj brez streliva se je pojavil na vratih in zaklical: "Jaz sem Majnik!" Hitro so ga zgrabili, mu nataknili lisice in ga odgnali nekeli stran od keče. Stražila sta ga dva vojaka, na vsaki strani njega je staleder nekaj Italijanov je vdrle v keče. Naenkrat pa se je streha na slezenu razpahnila od tam je padlo še nekaj revolverskih streliv in zaporedoma padli še dva bombi. To je bil Zelen. Italijani so streljali že v kachi. Majnik je vedel, da ga čaka gotova smrt, toda rekel si je: ubili me ne boste svezanega kot psa, če bom že padel, bom padel na begu! "Ke je opazil, da se stražarja dosti ne zanimata zanj, kor sta precej eplašena zijala kaj se dogaja v keči, kakor so se zgnatli že vsi ostali lahni si je dejal: zdaj ali nikoli in se z vso silo zalotel najprej v enega, potem v drugega stražarja: ubil je oboje. Kričali in skreljali so na njim, vendar mu je uspelo se jim izmakniti. Šešla je bila v tem, da je gozd tam vprecej gacto zaraščon z debelimi drevci. Kor ni imel zavezanih gajzerjev, so ga pri begu od začetka svinili, zato jih je kor med tekem izbral iz nag in bežal bes. Ke je ugotvil, da so zasledovalci že precej daleč za njim ali pa, da ga več ne zasledujejo je ubčal is gozda proti Struškim njivam. Že iz gozda je opazil, da se na bližnji nji-vi tri šenske, nekaj ekparajo in je med njimi speznal hčerko Hočvarja, ki ga je tudi takej speznala in pritekla k njemu. Napresil je je naj steče demov in pove očetu kaj je zanj in da naj hitro pridek k njemu s kachi pile. Hočvar je bil kmalu tam in mu pripilil lisice, prinesel pa mu je tudi par svejih čevljev, žensko pa se preskrbele hrane in nekaj obleke in perila, petea pa se mu pripravili zasilne skrivališče v bližnji njegevego doma. Toliko vem e tragedijiv Lovšinevi keči, kakor mi je pripovedoval. Od tega e tem nisem slišal pripovedovati in tudi nevern če je Majnik e tem komu pripovedoval.

Pod zdajle sem se spomnil. Ob neki priliki sem bil pevsem slučajno navzeč pri nekem pogovoru, ki se je nanašal na odkritje spominske plošče Majniku v Ribnici. Zdi se mi, da je nekaj pripovedoval Peter Šebar, priseči pa to ne t mogel, vem le to, da je bilo, pripovedovanje e tisti stvari precej drugačne nakar jaz nisem mogel biti tihe in sem izjavil, da vem jaz točne kaj in kake se je zgodilo v Mali gori in da bom to ako bo treba tudi povedal ali napisal

- 10 -

Te sem sedaj izpolnil, ne morem pa zagotoviti, da nisem kakšne podrobnost pozabil. Kajti že let po nekom dogledku, pa nekaj 73 let in pa še moje sedan zelo neugodno zdravstveno stanje, kaj lahko povzroča pozabljenje. Prav se sem se še spomnil, da sem se srečal z Majnikom, ko je bil v Tra vni gori skupaj z nekim Črnačem, ki ga jaz nisem poznal. Enkrat sva bila pri njem z Anke Dobeljakovo. Ven, da je takrat neke stvari naročil, ki sem mu jih kmalu potem nesel sam, tretjič pa sem bil pri njem z njegovo sestro Marijo. S tem bi bilo mojega priporočanja konec. Ko je bil nazadnje pri nas v taberišču in si je ogledal že skoraj degrajen novi bunker, mi je rekel, da naj, če morem naredim v bunkerju poseben kotiček, ki naj bi bil zagrajen od ostalega preostera, v steno pa naj bi bile vdolano najhne okna. Ta prostorček, mi je rekel, da bi služil za celične sestanke. Šipe bi se morda dobile še v kapeli, na ja si v Jelencem žlebu. Naj tja pošljem dva fanta, ki pa sicer nista javiti prestopeljno, kajti kretanje po Jelencem žlebu je bilo še vedno sporno. Prestopeljno sta se javila Ljze Starc in Kari Tone Čušarek. Prav ko sva jima dajala navodila kako naj se približata kapeli, so v Jelencem žlebu, kjer je bila tista kapela odjeknili rafali brzestrel. Majnik je takej prepovedal, da bi se kdo napetil do kapele, dokle r ne ugotovimo, kdo je bil in kdo je streljal. Ker se je že značilo se je Majnik poslavljaj od nas, Ker ob vsakem obisku smo ga tuči tokrat presili naj ostane pri nas, ker je kretanje po Ribnici zaradi prehojanja nemške kolone in donobranskih patrolj vedno bolj nevarno. Rekel nam je naj bomo brez sirbi, da se bo šival in ko bo opravil še neke važne dolžnost bo ostal vedno pri nas. Jaz sem ga še del peti spomnil in mu še enkrat omenil, če ne bi bile boljše, da bi ostal, ker se muši neka tema slutnja. Nacelnil se mi je in rekel, da prvič opaža pri meni bojazen in do naj bom le miren in brez sirbi. Ko sva se poslovila mi je še naročil, najk zjutraj pošljem Lejzeta z mulo v Dano, kamor nam bo pripravil, ozirpa, da je že za nas pripravljenega nekaj svonjskega mesa. Te so bile zadnje njegove besede, ki sem jih slišal in zadnji trenutek, ko sem še videl obraz najzvestejšega in najbolj požrtvovalnega in tudi nikdar pozabljenega Teneta Majnika.

Ko se je naslednje jutro začele svitati, sem se sam podal proti jasi v žlebu da bi ugotovil kdo je bil tam prejšnji večer in pa če bi bile mogoče debiti kakšen kos šipež.

Našel sem kupček še toplega pepela in kartone nemških cigaret. Ko sem še nekaj časa spreževal in ugotovil, da ni nič suvljivega, sem se splazil do kapele. Šipe v sknih so bile popolnoma zdrobljene, v notranjosti kapele pa sta viseli dve večji svetniški podobici še celini šipami. Tudi te bodo dobre za celični bunker, splazil sem se v kapelo in vzal iz slik šipe. ~~Šipe so bile popolnoma zdrobljene, v notranjosti kapele pa sta viseli dve večji svetniški podobici še celini šipami. Tudi te bodo dobre za celični bunker, splazil sem se v kapelo in vzal iz slik šipe.~~ Okvire s slikami sem obesil nazaj na steno in upam, da mi prečista devica Marija in njen še čistejši ženin

- 11 -

Ježej, ker sem ju jaz opopal take dobrih zaščitnih pokrival. Morda pa sta na to že pozabila.

Šipe sem takaj ednesel k novemu bunkerju in ker je bilo že popoldne in je precej mokro snežilo, sem rekel fantom, da naj kar grede v bunker, da se osuše in ogrejeje. Tudi sam sem se vrnil proti staremu taborišču. Med potje sem nalletel na naše gule, ki se je z najhnilim toverem vračala iz doline. Šele kakih 10 korakov zanje je šel Lejze z globoko sklenjeno glavo. Kot, da bi me nekaj udarilo v prsa. Lejze, ki se je vedno le smejal, poveša glavo. Nekaj kudega se je zgodilo. Ko sva prišla skupaj, sem ga vprašal kaj je novega v dolini? Samo zdahnil je. Sem kar rekel kaj je s Tenstom? Zajekal je. Peneči se se srečali z Dobubranske, pa grulje. Sredi Rábnice je dobil rafal v prsa. Padel je pred Pildarčkovo gestilno.

Napisal Zalar Jože,
Koševje

~~Tag 5. oktobra~~

Tag zlova odpravljen je

Prilog – 2:

Anton Majnik, učitelj, tigrovec in partizan¹⁵²



Anton Majnik (1905–1943)

(Vir: Google, Slike)

Rojen je bil 25. 4. 1905 v vasi Volče pri Tolminu. Končal je učiteljske v Tolminu in Vidmu, vendar zaradi svojega protifašistične usmerjenosti ni dobil stalnega delovnega mesta. Leta je z Albertom Rejcem in Zorkom Jelinčiče sodeloval pri ustanavljanju organizacije TIGR. Aktivno je sodeloval v kulturnem in prosvetnim življenju na Primorskem, pa tudi pri raznih sabotažnih in terorističnih akcijah. Po letu 1930 je zbežal v Slovenijo.

Dobil je učiteljsko mesto v Zvirčah v Suhi Krajini, leta 1936 pa je bil premeščen v Ribnico. Bil je tudi dirigent godbe na pihala, sodeloval pa je tudi v dramski sekciji in pevskem zboru.

Aktivno je sodeloval z Danilom Zelenom, vojaškim vodjem organizacije TIGR. Bil je tudi tajnik mladinske organizacije Jadranska straža.

Ob začetku 2. svetovne vojne je bil premeščen v Kostel ob Kolpi, kjer je bil tudi mobiliziran v VKJ. Po kapitulaciji se je vrnil v Ribnico in s pomočjo Jožeta Zalarja organiziral skrivanje tigrovske trojke Zelen – Kravanja – Majnik. 13. maja 1941 so bili odkriti v gozdarski koči na Mali gori, kjer je v oboroženem spopadu padel Danilo Zelen, ranjen in ujet Ferdo Kravanja, sam pa se je predal in kmalu zatem pobegnil.

Pridružil se je prvi ribniški partizanski četi, pozneje pa je bil komisar čete v krimskemu odredu. Bil je tudi aktiven kot član okrožnega odbora OF v Ribnici.

¹⁵² Povzeto po: PSBL.



Anton Majnik – padel 21- 11. 1943 v Ribnici
(Vir: Google, Slike)

Padel je 21. 11. 1943 sredi Ribnice pod streli domobranske patrolje.

Danilo Zelen - Dušan

- vojaški vodja TIGR-a, tajni sodelavec ObC VKJ v Ljubljani, britanskega IS in Soe

(Varnostna študija primera)



Danilo Zelen
(Vir: Slike, Google)

O Danilu Zelenu, vojaškem vodju TIGR-a sem obširneje pisal v spletnem članku z naslovom *Trije okupatorji – troje žrtev* (19. 8. 2014) in *Organizacija TIGR in obveščevalna služba VKJ 1919–1941* (28. 5 2013), kjer sem poudaril tudi dvoje:

- Organizacija TIGR je imela znatno podporo obveščevalnega centra VKJ v Ljubljani, materialno in finančno pa tudi s strani britanskega IS in Soe;
- Danilo Zelen je kot vojaški vodja TIGR-a imel tesne stike z načelnikom ObC VKJ v v Sušaku in nazadnje v Ljubljani, pa je po nemškem napadu aprila 1941 kot rezervni častnik obveščevalne službe VKJ ostal v zaledju, da bi organiziral ilegalno obveščevalno in subverzivno delovanje. V tej vlogi je 13. maja 1941 tudi padel (kot ranjenec je izvršil častni samomor, da ne bi živ padel v italijanske roke). Posredno je bil tudi agent britanskega IS in Soe. Bil je na seznamu italijanske ovre in nemškega gestapa kot najbolj nevaren »državni« diverzant in terorist.

Strinjam se s prevrednotenjem delovanja TIGR na podlagi dostopnih arhivov, vendar s potrebno distanco, da o Danilu Zelenu in drugih zaslužnih tigrovcih ne ustvarimo nekakšnega mita, ker s tem preprosto rušimo njihovo verodostojnost. Pomembni so podatki iz ohranjenih arhivov in ocene zgodovinarjev, ne pa raznih naknadnih pričevalcev. Praznine lahko dopolnimo samo s strokovno-varnostno rekonstrukcijo, ki temelji na študiji podobnih primerov in drugih okoliščinah.

Zato sem se odločil, da Danilu Zelenu kot vojaškemu vodju TIGR-a, tajnem sodelavcu in rezervnemu obveščevalnemu častniku VKJ, tudi tajnem sodelavcu britanskega IS in Soe, namenim posebno študijo primera, predvsem o njegovem delovanju v obdobju marec – maj 1941.

Še prej pa naj navedem, da sem že leta 1998 svoji knjigi *Balkanski vojaški poligon*¹⁵³ napisal naslednje:

2. 1. 6. Druge povojne zamere JA - prekomorci, tigrovci in drugi

Kampanja čiščenja JA je zajela slovenske prekomorce (šlo je predvsem za ujete pripadnike italijanske vojske), zlasti če so šli skozi roke britanske obveščevalne službe v Egiptu ali Italiji. Nekaj odkritih primerov britanskih obveščevalcev je v takratnih razgretih povojnih razmerah pomenilo začetek pravega pogroma, ki so ga uprizorili organi Kos JA. To se je zgodilo tudi s pripadniki Mesićeve brigade, ki se je pripravljala v ZSSR in v kateri je bilo resnično odkrito veliko število sovjetskih agentov.

Vsekakor je bila usoda Tigr-a, protifašistične in mednarodno priznane organizacije primorskih Slovencev, očiten primer slovenskega politično-ideološkega zdraharstva. Najnovejše zgodovinske raziskave nam prikazujejo ne samo človeško tragiko žrtvovanja njegovih članov – tigrovcev, pač pa tudi zahtevajo prevrednotenje vloge in pomena Tigr-a v slovenskem in širšem prostoru. Dotaknil se bom samo nekaterih problemov varnostno-vojaškega pomena¹⁵⁴.

Nedvomno je, da je že 1934 prišlo do uveljavitve Tigr-a ob izjavi KP Italije, KP Avstrije in KPJ, da ima slovenski narod pravico do samoodločbe in odcepitve od treh imperialističnih držav. Verjetno je še bolj pomemben akcijski pakt med KP Italije in Tigr, ki so ga 1936 podpisali Albert Rejc, Danilo Zelen in Just Godnič. Iskanje zaveznikov pri vseh nasprotnikih fašistične Italije je organizacijo Tigr pripeljalo tudi v stik z različnimi obveščevalnimi organizacijami. To področje je skoraj docela neraziskano. Obstoji nekaj fragmentarnih podatkov o sodelovanju Tigr-a z angleško in vojaško-obveščevalno službo bivše jugoslovanske vojske, ni pa skoraj nobenih podatkov o stikih s sovjetsko, francosko in drugimi obveščevalnimi službami.

Vsekakor je dejstvo, da se je Tigr povezal in akcijsko sodeloval z angleškim IS (Intelligence Service). Tako so tigrovci zbirali tajne politične in vojaške podatke za potrebe IS, v zameno pa so dobivali eksplozivni material za teroristično-diverzantske akcije. Javnosti je bila tudi

¹⁵³ Marijan F. Kranjc, *Balkanski vojaški poligon*, Borec 1998, Ljubljana.

¹⁵⁴ Mira Cencič, *TIGR*, 1997, Ljubljana.

delno predstavljena vloga Antona Batagelja iz Šturij pri Ajdovščini, obmejnega policijskega komisarja na Jesenicah in pripadnika Ujke (protiobveščevalne službe policije bivše Jugoslavije), ki je izdatno pomagal tigrovcem. Pozneje so bili tigrovci tudi uradno vključeni v diverzantske skupine bivše jugoslovanske vojske za borbo proti italijanski in nemški armadi, na pritiske ovre in gestapa pa so bili enostavno izdani, aretirani in kasneje mnogi tudi predani okupatorskim organom. Ozadje drugega tržaškega procesa proti 60 tigrovcem decembra 1941 bi bilo nujno raziskati, saj naj bi se sodni dokumenti nahajali v Ljubljani!?

Dne 13. maja 1941 je na Mali gori nad Ribnico v prvem oboroženem spopadu z okupatorjem kot prvi padel tudi Danilo Zelen, akcijski in gverilski vodja Tigr-a. Tudi prvo partizansko enoto – Ribniško četo (14 partizanov) so 1. julija 1941 ustanovili tigrovci Tone Černač, Anton Majnik, Just Godnič in drugi, vendar je partizansko vodstvo kaj kmalu "prevzelo" to enoto s člani KPS!

Upravičeno se postavlja vprašanje, zakaj vodstvo KPS ni že po čebinskem kongresu vzpostavilo sodelovanja z organizacijo Tigr, zakaj je ni 1941 povabilo v OF in zakaj so tako hitro "likvidirali" njihovo vodstvo v Ribniški četi? In tudi – kakšna je bila usoda "Primorske legije" oziroma okrog 300 Slovencev, pa številnih Primorcev – italijanskih ujetnikov v angleških taboriščih, ki so kasneje predstavljali okostje prekomorskih brigad, kakor tudi posameznikov, ki so kot angleški padalci – diverzanti delovali v globokem okupatorskem zaledju?

Odgovore na ta in druga vprašanja je potrebno poiskati v arhivih Sdv Slovenije, pa tudi centralnem komiteju ZK Slovenije. Delno tudi v arhivih varnostne službe JLA. Iz dostopnih virov Kos JA¹⁵⁵ pa je znano, da je organizacija Tigr nastala kot reakcija primorskih Slovencev na fašizem in preganjanje slovenskega življa. Že leta 1929 so italijanske oblasti postavile pred sodišče v Trstu veliko število tigrovcev z obtožbo, da so obveščevalno delovali proti Italiji. To je bilo tudi res! Namreč, vojaški obveščevalni center bivše jugoslovanske vojske na Reki je izkoristil člane Tigr-a za svoje namene. Italijanski vojaški ataše v Beogradu pa je imel svoje sodelavce v obveščevalni upravi bivše jugoslovanske vojske, pa mu tako ni bilo težko priti do podatkov o tigrovcih – obveščevalcih!

Tudi britanska ambasada (IS) v Beogradu je imela dobro plasirane agente (sodelavce) v Ujka, kamufliranem uradu policijskega ministrstva kraljevine Jugoslavije, ki je vodil protiobveščevalne akcije proti Nemčiji in Italiji. Preko vodje tega urada se je britanska ambasada povezala z organizacijo Tigr in jo usmerjala ne samo proti fašistični Italiji, temveč kasneje tudi proti nacistični Nemčiji! Znano je, da je Tigr že 1937 (verjetno 20. septembra 1938 v Kobaridu) po britanskih načrtih poskušal izvršiti atentat na Mussolinija, ki je bil na inšpekcijskem pregledu italijanske vojske v Julijski krajini, vendar atentator ni aktiviral bombe, ker je bilo okrog Mussolinija preveč domačih šolskih otrok. Kasneje so tigrovci z angleškim eksplozivom porušili železniški viadukt na progi, ki povezuje Italijo in Avstrijo.

Ko je jugoslovanska vlada Cvetković – Maček od junija 1940 začela paktirati z nemškimi nacisti, je tudi gestapu izročila sezname tigrovcev – diverzantov in obveščevalcev. Zato je

¹⁵⁵ Školski centar bezbednosti, Pančevo, *Rad engleske obaveštajne službe u Jugoslaviji pre i za vreme drugog svetskog rata*, št. 17, evid. št. 225.

razumljivo, da je večina vodij organizacije odšla v ilegalo. Tako sta dr. Ivan Rudolf, sicer rez. poročnik bivše jugoslovanske vojske, in dr. Ivan Marija Čok, preko Turčije odšla v Egipt in se pridružila britanski armadi. Najprej sta iz ujetih Primorcev organizirala dva bataljona t. i. "kraljevske vojske" izven domovine in predlagala urjenje padalcev – diverzantov in obveščevalcev, ki bi jih britanska armada poslala v nemško zaledje. Zanimivo je tudi, da je dr. Rudolf pripravljaj načrte o novi vojski Jugoslavije, ki bi jo sestavljale tri teritorialno ločene vojske – slovenska, hrvaška in srbska! Britanci naj bi njegove načrte zavrnil! No, kasneje so bile prekomorske brigade formirane prav po zaslugi agitatorskega delovanja tigrovcev ...

Danilo Zelen, akcijski vodja Tigr-a, je bil eden od glavnih sodelavcev vojaškega obveščevalnega centra VKJ na Sušaku, pa je kot tak tudi užival določeno zaščito. Načelnik tega obveščevalnega centra je bil kapetan Savo Janković, ki so ga Nemci 1941 ujeli. Sodelavec obveščevalnega centra na Sušaku je bil tudi ing. Vladimir Feller iz Zagreba. Že 1940 pa je Fellerja za IS pridobil britanski vicekonzul Vilder iz Zagreba. Po nemškem napadu na Jugoslavijo je ing. Feller po nalogi IS prevzel in aktiviral del obveščevalne mreže bivše jugoslovanske vojske v Dravski banovini. Ing. Feller je bil pozneje predan na zvezo novemu britanskemu vicekonzulu Millerju, kasneje pa se je povezal z obveščevalno organizacijo Bbz (Anić – Vauhnik) v Ljubljani¹⁵⁶. Polkovnik Vauhnik ga omenja kot F. in "izkušenega šefa obveščevalne službe", ki je deloval v Splitu in imel celo tajno radijsko postajo!

Ali se je Danilo Zelen odločil drugače, namreč, da se bo aktivno boril proti nemškemu okupatorju, bo potrebno šele raziskati. Dejstvo je, da se je po kapitulaciji bivše jugoslovanske vojske s tremi tovariši napotil prav na tajno lokacijo na Mali gori pri Ribnici. Lokacijo je po vsej verjetnosti pripravil Tone Majnik, učitelj in tigrovec iz Ribnice, ki se je s Ferdom Kravanjo priključil Danilu Zelenu. Kdo je kmalu zatem izdal tajno lokacijo italijanskim karabinjerjem in domačim orožnikom, ko je Danilo Zelen v oboroženem spopadu dejansko padel kot prva žrtev okupatorja, bo potrebno še raziskati.

Danilo Zelen – arhivski in drugi zgodovinski podatki o diverzantskem in obveščevalnem delovanju ter spopadu 13. maja 1941 na Mali gori

Kasneje sem dokaj zavzeto iskal podatke o izdajalcu, ki je orožnikom v Ribnici sporočil podatke o bivanju treh tigrovcev na Mali gori, kakor tudi podatke o Danilu Zelenu kot tajnem sodelavcu, pozneje rez. častniku obveščevalne službe Vojske Kraljevine Jugoslavije.

Podobno so počeli tudi drugi raziskovalci slovenske vojaške zgodovine, pa so navajali različne podatke in imena (Trinkhaus, orožnik Josip Pišorn, tigrovci Jazbec, Sosić in drugi), vendar brez dokaza in utemeljitve, pa se tako bojim, da bodo na koncu »izdajalca« iskali in našli celo med (redkimi) ribniškimi komunisti in skojevci¹⁵⁷.

¹⁵⁶ Vladimir Vauhnik, *Nevidna fronta*, Buenos Aires, 1965.

¹⁵⁷ To se je te dni tudi zgodilo! **Bruno Tekavec** je kot »pričevalec« na RTVSLO 16. junija 2015 razkril nekakšno družinsko skrivnost in svojemu očetu Filipu Tekavcu - Gašperju, predvojnemu komunistu, prvemu poveljniku Ribniške partizanske čete in podpolkovniku JLA, pripisal, da je Italijanom 12. maja 1941 pisno

Zgodovinarji so si enotni v oceni, da za Danila Zelena, vojaškega vodja organizacije TIGR, ni nobenega podatka o njegovem obveščevalnem delovanju v obdobju marec–maj 1941, pa tudi podatki o njegovi smrti so delno napačno interpretirani.

Seveda sem iskal tudi druge podatke o Danilu Zelenu kot tajnem sodelavcu in rezervnem obveščevalnem častniku VKJ, vendar so podatki dokaj skopi. Vseeno sem se opredelil za sedem virov (pet doktorjev zgodovine in vojaških ved, vodilnega tigrovca in preiskovalno novinarko), po datumu objave, in sicer:

- dr. Franc Škerl, *Spopad na Mali gori*, Borec št. 4, 1962, Ljubljana;
- dr. Tone Ferenc, *Akcije organizacije TIGR v Avstriji in Italiji spomladi 1940*, Borec 1977, Ljubljana;
- Boža Škoberne, *Danilo Zelen, kdo je bil to? Nekaj spominov na skrivnostno osebnost TIGR*, Primorske novice št. 1 – 31, 1990, Koper;
- Albert Rejec, Tone Černač in Jože Vadnjal, *Pričevanja o TIGR-u*, 1995, Slovenska matica v Ljubljani.
- dr. Milica Kacin - Wohinz, *Danilo Zelen*, Slovenski biografski leksikon (brez datuma objave);
- dr. Jerca Vodušek - Starič, *Slovenski špijoni in Soe 1938–1942*, 2002, Ljubljana;
- dr. Anton Žabkar, *Obramba Slovenije v Kraljevini SHS/Jugoslaviji; doktrina, vojni načrti in njihova izvedba (1920–1941)*, revija SV Vojaška zgodovina 2010, Ljubljana, str. 57–127.

Navajam njihove glavne izsledke, dokumentirane z arhivskimi viri.

Dr. France Škerl (1909–1985), zgodovinar, krščanski socialist, član OF in partizan, se je posvetil bibliografiji (140 naslovov) in napisal zgodovino osvobodilnega boja na Primorskem, ki pa ni bila objavljena. Leta 1962 je v Brcu št. 4 na str. 172–174, podpisan kot Fršk, objavil članek z naslovom *Spopad na Mali gori*. Napisal ga je na podlagi primarnih virov, pa iz njega povzemam naslednje navedbe:

- TIGR je bila nacionalistična organizacija na Primorskem, v kateri je tudi partija imela svoje pristaše. »Tak je bil n. pr. Danilo Zelen ...«, ki je bil že od 1917 s starši v Ljubljani.
- Kravanja (pobegli zapornik iz Zenice) se je ob zlomu Jugoslavije vrnil v Ljubljano, zatem pa odšel v Zvirče, kjer je bil 14 dni pri Majniku, ki je skrival tudi Zelena.
- Prve dni maja 1941 so se vsi trije »umaknili v gozdove« in odšli na Malo goro v Češarkovo kolibo last Jožefa Lovšina iz Goriče vasi, kot prvi ilegalci, saj so dobro vedeli, da jih Italijani iščejo zaradi »prejšnjih protifašističnih dejanj«.
- Zaradi »neizkušenosti in neprevidnosti« so svoje prvo bivanje na Mali gori tudi drago plačali. Čeprav ni nobenega dokumenta, da so bili izdani, ustni viri navajajo, da so

prijavil skrivanje treh tigrovcev v lovski koči na Mali gori. Novinar Jože Možina je naivno verjel pričevalcu, da je njegov oče celo pisno prijavo odvrzel (ni predal!) pred karabinjerjsko postajo v Ribnici, oba pa sta pozabila, da so ravno dokumenti s te postaje ohranjeni, vendar jih doslej zgodovinarji še niso odkrili ... Filip Tekavec je bil tudi nosilec spomenice 1941 in častni občan Ribnice. Zanimivo: v seznamu spomeničarjev piše »brez kartoteke«, kar pomeni, da je bil njegov partijski staž vprašljiv! Torej, ni šlo za nobenega vnetega komunista niti Stalinovega privrženca. Tudi ni bil komandant na Rakeku, saj je tam bilo samo skladišče streliva, katerega upravnik je bil navaden praporščak.

»domači ovaduhi okoli 10. maja javili karabinjerjem v Ribnici, da se v Lovšinovi koči skriva nekaj »subverzivnih« elementov«, ki so oboroženi. Po nekem drugem viru so jih domačini za 100 lir izdali orožnikom v Ribnici. Kakorkoli, mešana patrulja orožnikov in karabinjerjev se navedenega dne ni kar tako na slepo napotila prav proti Lovšinovi koči. Neoprezne tigrovce so brez varovanja zalotili celo pri spanju okrog 9. ure dopoldan!

- O spopadu na Mali gori obstajata dva pisna dokumenta, in sicer:
- Narednik Janez Mrzlikar, komandir orožniške postaje v Ribnici, je okrajnemu sodišču v Ribnici 14. maja 1941 poročal naslednje: *»Dne 13. maja 1941 je ob 7. uri zjutraj odšla z žandarmerijske postaje v Ribnici patrulja 7 mož – 4 karabinjerji in 3 orožniki. Karabinjerji so bili: Vincenzo Calderisi, Francesco Nevetta, Donato Maglio in Pasquale Vozzolo. Orožniki pa so bili Vinko Podgoršek, Jože Pišorn in Stanko Čeplak. Patrulja je šla čez Malo goro v vas Struge (Cerkev pri Strugi, moja pripomba) zaradi iskanja orožja. Okoli 9. ure je patrulja prišla na vrh Male gore do Lovšinove koč. Hotela jo je pregledati, če ni v njej kaj orožja ali municije. Iz nje je zaslišala neko šušljanje«. Zatem sledi opis dogajanja. Orožniki so zahtevali, naj neznanci odprejo vrata. Ker ni bilo odgovora, je orožnik Pišorn prvi nasilno vstopil. Odprla so se druga vrata in Jovanović (Kravanja) je ustrelil in ranil orožnika Pišorna (v trebuh), karabinjer Nevetta pa je ranil Jovanovića (v glavo). Patrulja se je umaknila, vendar se je streljanje med »skrivači in patruljo še pol ure nadaljevalo«. Orožnik Podboršek je odšel v sosednjo vas (Struge?) zaradi prevoza ranjenega Pišorna, orožnik Čeplak pa se je napotil v Ribnico po pomoč. Po končanem streljanju se je na vratih pojavil Anton Majnik z dvignjenimi rokami. Ranjeni Pišorn ga je prepoznal. Karabinjerji so ga menda celo vklenili z lisicami, vendar je Majnik svojega stražarja sunil in zbežal v gozd. Za njim so seveda streljali, vendar ga niso zadeli. Drugi vir je poročal, da je neki kovač Majniku razklenil lisice, pa je zatem odšel k partizanom v Ribniško četo. Okoli 10. ure se je predal ranjeni Jovanović (Kravanja) in povedal, da v koči ni več nobenega. Medtem so ranjenega Pišorna odnesli v Ribnico, ob 12.30 pa sta prišli dve desetini vojakov iz 2. polka sardinskih grenadirjev. Ker so sumili, da je v koči še nekdo, so jo obkolili, vrgli vanjo 20 ročnih bomb in šele nato stopili v koč. Na tleh so našli moškega s prestreljeno glavo (Danilo Zelen). Ribniški zdravnik dr. Janez Oražem je pri obdukciji ugotovil dve smrtni rani, eno na telesu, drugo na glavi (samomor). V kolibi so našli denar in orožje.*
- Poročilo karabinjerjev, ki ga je podpisal marešalo Carbone Carlo Alberto, poveljnik v Ribnici, je bilo 16. maja poslano vojaškemu sodišču v Ljubljani. V zaključnem delu je bilo seveda malo drugačno (ranjeni neznanec, Danilo Zelen, je streljal proti karabinjerju in orožniku, ki sta ga nato, čeprav ranjenega, ubila).
- Okrog 15. ure je na Malo goro prišla četa italijanskih vojakov, ki je preiskala okolico, da bi našli pobeglega Majnika. Ranjenega orožnika Pišorna in »Jovanovića« so prepeljali v vojaško bolnišnico v Kočevju, Jovanovića (Kravanjo) pa kasneje v Ljubljano, kjer je po štirih mesecih zbežal in odšel v partizane.
- Po obdukciji so mrtveca (Danila Zelena) pokopali v Ribnici na pokopališču. Ko pa so izvedeli, da je iz Ljubljane, so ga čez dva dni odkopali in tudi identificirali. Na identifikacijo so pripeljali njegove starše – mati ga ni hotela prepoznati, le oče Ivan Zelen je povedal, da je to njegov sin Danilo. Sledil je ponovni pokop. Tako dr. Škerl: po izdaji je 13. maja 1941 na Mali gori sledil spopad s »skrivači«, eden se je predal in potem zbežal (Majnik), drugega so ranjenega ujeli (Kravanja), tretji (Zelen) pa je ranjen naredil samomor, oče ga je identificiral. Pokopali so ga v Ribnici.

Od vira, ki ne želi biti imenovan sem zvedel, da se je Danilo Zelen aprila 1941, po umiku VKJ, zadrževal zlasti v Ribnice, kjer naj bi imel dekletke ...

Dr. Tone Ferenc je na osnovi nemških in italijanskih dokumentov temeljito opisal dve sabotažni akciji tigrovcev maja in junija 1940 v Avstriji (pri Judenburgu) in eno v Italiji (pri Trbižu), ki pa dejansko niso povzročili nobene škode, kar pomeni, da so bile povsem neuspešne (amatersko izvedeni). Vendar so Nemci in Italijani opravili temeljite policijske preiskave in sprožili protiobveščevalne akcije ter tako aretirali vse vpletene tigrovce in njihove sodelavce. Vse tri sabotažne akcije je dejansko vodil Ferdo Kravanja, pa so ga nazadnje Nemci kmalu identificirali in zahtevali od jugoslovanskih organov, da so ga aretirali in v Beogradu obsodili na 6 let ječe. Bil je poslan v Zenico (ali Niš), od koder je po kapitulaciji VKJ uspel zbežati. Tako se je v začetku maja 1941 znašel pri Majniku v vasi Zvirče v struški dolini.

Dr. Tone Ferenc obenem navaja tudi nekaj zanimivih podatkov, in sicer:

- V sklepnih misli svoje knjige (str. 266–267) navaja: *»Spopad med člani organizacije TIGR in italijanskim okupatorjem na Mali gori sredi maja 1941 ne moremo imeti za začetek narodnoosvobodilnega boja, temveč bolj za poslednji udarec italijanskega fašizma po tej organizaciji. Za organiziranje in vodenje NOB je morala nastopiti nova sila, Komunistična partija Slovenije.«*
- Delovanje tigrovcev v Avstriji je bilo povsem neoprezno saj je Abwehr – Nebenstelle III iz Celovca kmalu zatem podtaknil Ferdu Kravanju dva svoja tajna agenta – »Wagnerja« in »Friedla«, ki sta celo sprejemala eksploziv za nove sabotažne akcije!
- Za marec in april 1941 dejansko ne vemo, kje se je Danilo Zelen nahajal in kaj je počel (netočno, saj je bil 25. marca mobiliziran kot rez. obveščevalni častnik VKJ).
- Zelen se je v Ribnici oglasil pri Majniku, ni pa vedel, da je bil premeščen v Kostel ob Kolpi. Sprejel ga je Jože Zalar, ki ga je Majnik določil za sprejem Zelena in Kravanja.
- Zelen se je Zalarju oglasil 11. aprila, naslednji dan pa se je vrnil iz VKJ tudi Majnik. Vsi trije so se skrili v Majnikov bivak, vendar se je Zalar kmalu vrnil v Ribnico.
- Zelen je v Ribnici poznal učiteljici Danico Kiferle in Anko Debeljak (Od vira, ki ne želi biti imenovan sem zvedel, da se je Danilo Zelen aprila 1941, po umiku VKJ, zadrževal zlasti v Ribnice, kjer naj bi imel dekletke)-
- Kravanja se je pojavil sredi aprila in Zalar ga je odvedel v Zvirče, kjer sta se skrivala 14 dni.
- V Ljubljani je deloval močan obveščevalni center VKJ, vendar o njegovem delovanju ne vemo dejansko ničesar, ker je arhiv uničen. Vodil ga je podpolkovnik Branko Plhak, ki je bil tesno povezan z IS (premeščen v Skopje, utonil pri evakuaciji v Grčijo). Zamenjal ga je major Drago Slekovec, prej načelnik ObC na Sušaku (zajet, zaslišan v gestapu in udbi, angažiral Danila Zelena!).
- Stotnik Vladimir Simončič (Goričan, Lado, prikrival se je kot slikar Mirko Soklič v Raduhovi vasi), je obravnaval Rupnikovo linijo na Primorskem, stotnik Jože Lesjak (Dolenc, glavni intendant Mvac in pomočnik komandanta slovenskih četnikov, ubil ga je Jelo Capuder po naročilu kaplana Franca Glavača) je vodil južni (primorski) sektor, severnega (avstrijskega) pa je vodil stotnik Engelbert Ilovar (Rant, Kranjc, najprej pri četnikih, nato pa vodja ObC domobrancev, umrl v Dachau). Znani sodelavci centra so bili policisti Tone Batagelj, Peter Bizjak, Milan Wohinc in Kukavec (Kazimir Kukovec).

- Danilo Zelen je bil osebni prijatelj podpolkovnika Plhaka, pa je bil večkrat pri njem na Menini planini, v njegovi (lovski) koči.
- V Ljubljani je aprila 1941 deloval italijanski protiobveščevalni center, ki ga je vodil karabinjerski stotnik Anacleto Onnis (do jeseni 1942, ko je odšel v Milano), kasneje pa ga je kot podcenter vodil stotnik Nicolo Sinisi (spadal pod tržaški center, ki ga je vodil major Emilio Schiano).
- Dr. Ivan Marija Čok je avtor seznama 86 tigrovcev, ki so ga Nemci aprila 1941 našli v Obveščevalnem oddelku GŠ VKJ! Šlo je za spomenico, ki jo je dr. Čok posredoval 30. 5. 1940 obveščevalnemu oddelku GŠ VKJ s seznamom 86 tigrovcev, ki bi jih kazalo uporabiti v morebitni vojni z Italijo (str 155–162). Ker pa je Čok živel predvsem v Beogradu in ni poznal ljudi, je verjetno pravi avtor tega seznama Ivan Rudolf.
- Zelen in Kravanja sta se srečala aprila v Ljubljani ali zunaj nje, potem sta se skrivala 14 dni v vasi Zvirče, od tam pa šla na Malo goro.
- Italijani so izvedeli (kontrola pošte), da je 24. aprila 1941 mati dobila pismo sina Danila, da se skriva v okolici Ljubljane in prosil za obleko, ker je nameraval skupaj s Čokom in Rudolfom zbežati v London.

Boža Škoberner, upokojena radijska novinarka, je leta 1990 v Primorskih novicah objavila obširen podlistek o Danilu Zelenu, primorskem rojaku in junaku, ki predstavlja najbolj kompleksno in analitično raziskavo v preiskovalnem novinarstvu. Glavni poudarki o Zelenu bi bili: skrivnostno obnašanje (agenta), velika prizadevnost in izredno domoljubje. Zato jo tudi omenjam in navajam nekaj zanimivih podatkov.

Škobernetova je bila tudi osebno prizadeta, saj je bil njen stari oče prav zaradi teroristične dejavnosti Danila Zelena (uboj italijanskega finančnika) obsojen na 30 let zapora. Takole pravi: *»Menda je bil Danilo Zelen vse do leta 1977 nekakšna skrivnostna osebnost. Tega leta je namreč Srečko Šorli v TV-15 napisal članek z naslovom **Obsojeni za zločin, ki ga niso nikdar storili**. Šlo naj bi za uboj italijanskega finančnega stražnika, ki naj bi ga 30. 11. 1930 storila Franc Fortunat in Danilo Zelen, aretiranih in obsojenih pa je bilo 13 ljudi na visoke kazni zapora 20 in 30 let! Eden od njih, Ivan JUG, je tudi avtor knjige¹⁵⁸.*

Iz Jugove knjige sledi tudi resno opozorilo o postopkih italijanske ovre, preiskovalcev in sodnikov, ki so tudi nad nedolžnimi zaporniki izvajali grobe in prefinjene metode mučenja in tako izsilili neverjetna priznanja (od 13 sojetnikov jih je samo nekaj zdržalo pod temi pritiski).

Skrbno sem prebral 34 nadaljevanj podlistka novinark Škobernetove, pa bom izluščil in povzel samo bistvene ugotovitve, ki so podprte z zgodovinskimi viri. Navajam naslednje:

- Danilo Zelen ni bil nacionalist, saj je 1929. leta sprejel jugoslovansko državljanstvo.
- Domači, sošolci (Vladimir Toros) in Just Godnič so vedeli, da se Danilo ukvarja z obveščevalnimi nalogami.
- Ivan Regent se je že 1928 večkrat sestal z Albertom Rejcem, ker sta bila oba prepričana, da je sodelovanje med tigrovci in komunisti možno. Na Regentovo pobudo so 1936 tigrovci in predstavniki KPI v Parizu podpisali sporazum o sodelovanju.

¹⁵⁸ Ivan Jug, *Moja zaporniška leta – Po nedolžnem v fašističnih ječah*, Branko 2002, Nova Gorica.

- Danilo Zelen je imel ilegalno ime »Dušan«. Just Godnič navaja, da so operativno vodstvo TIGR-a sestavljali: Albert Rejc, Danilo Zelen, Viktor Bobek, Tone Černač, Ferdo Kravanja in on, Just Godnič.
- Rado Bordon priča, da se je zadnjič srečal v Zelenom 6. aprila 1941 pri Višnji Gori, kjer je bil v nekem štabu, pa ga je zaradi poznavanja italijanskega jezika hotel spraviti v ta štab za prevajalca. Čez dva dni pa mu je povedal, da situacija ni najboljša, in če bo prišlo do razsula, »ne kaže drugega, kot da se kam skrijemo«.
- Tone Ferenc v knjigi *Akcije organizacije TIGR v Avstriji in Italiji* navaja, da so bile vse tri akcije izvedene po načrtih ObC v Ljubljani, pa sta zatem gestapo in ovra sprožila temeljito preiskavo proti Zelenu. Julija 1940 so ga skoraj zajeli, a je pobegnil. Skrival se je tudi v gozdovih nad Reko, pa tudi na otoku Rabu. V Novem (Vinodolskem) pri Crikvenici sta Rejc in Zelen imela počitniško hišico za potrebe tigrovcev.
- Dr. Avgust Sfiligoj v svoji knjigi navaja, da je Zelen po letu 1940 pripravljal odpor tudi v Sloveniji in Istri. Zato je Zelen center odpora prenesel iz Slovenije v Hrvaško Primorje.
- Just Godnič pove, da sta z Zelenom prišla v Ljubljano 25. marca 1941, ko se je Zelen javil na zborna mesto obveščevalcev Dravske (verjetno Triglavske) divizije okrog Višnje Gore, kjer pa njegov šef ni bil major Branko Plhak, temveč Dragotin Slekovec.
- Ko so Italijani 11. aprila 1941 zasedli Ljubljano, je kapetan Onnis, vodja protiobveščevalnega centra, začel vneto iskati in zapirati Primorce, ki so jim potem sodili na drugem tržaškem procesu decembra 1941 (zajeli 60 tigrovcev). Seveda so predvsem intenzivno iskali Danila Zelena.
- Dr. Lavo Čermelj v svoji knjigi navaja poročilo generala Maria Robottija: »Dne 13. maja se je karabinjerska patrulja ribniške postaje podala, pod vodstvom treh slovenskih orožnikov, k Češarkovi koči na Mali gori, kjer so se po prejšnjih vesteh v neki kmečki koči zabarikadirali prevratni elementi z orožjem in drugim materialom. Drugega, ubitega upornika smo identificirali za Danila Zelena ... Bil je najbolj nevaren teroristični vodja in jugoslovanski vohun, ki je bil tudi v službi angleškega I.S. in je deloval zlasti v Julijski krajini ...«.
- Sledi opis napada na Lovšinovo kočjo, ki je podoben že prej navedenemu italijanskemu. Četo grenadirjev je vodil podporočnik Taglienti, prišel pa je tudi poveljnik ribniških karabinjerjev. Karabinjer Lesni naj bi ubil Zelena. Ranjeni tigrovec (Kravanja) se je predstavljal kot Djuro Jovanović in so ga odpeljali v poljsko bolnišnico št. 55 v Kočevju.
- Tone Černač je o spopadu na Mali gori povedal tisto, kar sta mu pozneje v partizanih povedala Majnik in Kravanja: ker je zjutraj deževalo, je Zelen predlagal, da lahko še počivajo, potem pa bodo odšli v notranjost gozda. Skozi vrata je stopil orožnik Pišorn in Kravanja ga je zadel v trebuh. Pogledal je ven in od ključavnice se je odbila krogla in ga zadela v rebro. Potem se je zgrudil. Nadaljevalo se je streljanje in Zelen je dobil strel skozi pljuča in jetra. Majnik je začel vpiti, da se bodo predali. Stopil je ven in so ga vklenili (vzeli tudi uro). Nagovarjali so ga, naj stopi v kočjo in privede tudi ostale. Majnik tega ni hotel storiti, saj je bil prepričan, da je Zelen še pri zavesti in da bo na vsakega streljal. Komandir karabinjerjev je ukazal streljati na kočjo. Majnik se je zagnal v karabinjerja, ki ga je čuval in zbežal. Zaslišal je strel iz pištole – to je bil strel iz Zelenove pištole. Vklenjeni Majnik je pribežal do nekega kmeta (sorodnika!), ki mu je presekali lisice.

- Novo pričevanje o smrti Danila Zelena je v radijski oddaji povedal Janez Debeljak, vnuk Debeljaka, lastnika znane gostilne Pri Kramarčku v Ribnici. Majnik je iz Ribnice odšel pred prihodom Italijanov, Zelen pa je bil ob njihovem prihodu v gostilni in celo popoldne sedel za kmečko pečjo. Zvečer je odšel v Lipovec k družini Češarek, k Škrlovim po domače, kjer se je že nahajal Majnik. Potem je 13. maja prišlo do spopada na Mali gori. Kasneje je Majnik še prihajal k njim kot partizan. Decembra 1943 je bil spet pri njih s skupino partizanov in ko so odšli k sosedu Peliconu, se je zaslišalo streljanje. Zjutraj so našli Majnika na cesti, mrtvega.
- Jože Zalar je povedal, da je stanoval pri Majniku v Ribnici. Skupaj sta uredila nekaj skrivališč orožja, ki so ga prinašali v drugi polovici januarja 1941, vse do njegove premestitve v Kostel ob Kolpi. Naročil mu je, naj uredi dva bivaka za tri ljudi, enega na Mali gori in drugega na Veliki gori. Drugi dan po razpadu Jugoslavije (7. april?), bil je petek proti večeru, se je pri njen zglasil neznanec in pokazal dogovorjeno šifro (polovico razglednice) in naročil, naj ga skrije. Sin ga je odpeljal proti pripravljenemu bunkerju, vendar se je zjutraj vrnil. Takrat se je pojavil tudi Majnik in je izvedel, da je neznanec bil Danilo Zelen. Z Anko Debeljak so pripravili nekaj opreme in hrane in zvečer s sobote na nedeljo odšli v bivač poleg brezna Žiglovica. Majnik je Zalarja poslal v Ribnico, da bi poizvedel, do kam so prišli Italijani. Zvečer mu je poročal, da so Italijani šele okrog Turjaka. Majnik in Zelen sta se odločila, da se bosta premestila v skrivališče bliže Strugi. Majnik mu je potožil, da je Zelen postal živčen, pa je šel k dr. Oražmu po nekaj zdravil in pomirjeval. Zdravila in nekaj perila, ki ga je pripravila Anka Debeljak, je odnesel v skrivališče. Majnik ga je tedaj prosil, naj gre k Lovšinu po ključ od njegove kočice, da bi se v primeru dežja zatekli pod streho. V četrtek mu je priskrbel ključ od kočice. Ko je Zalar naslednji teden nameraval v Kočevje, obenem pa tudi k Lovšinovi kočici, mu je nekdo povedal, da »tisti, ki je za Veliko noč bil pri njem, leži mrtev v mrtvašnici. Šel je k mrtvašnici – in zagledal mrliča, Zelena.

Albert Rejec v knjigi *Pričevanja o TIGR-u* (dejansko gre za interpretacije njegovih izjav na udbi, ki jih je posredovala njegova soproga) navaja naslednja dejstva o povezavah z domačimi in tujimi obveščevalnimi inštitucijami:

- Danilo Zelen je od 1929 odgovarjal za gverilsko delovanje, pa je v obdobju 1928–1931 opravljal tudi sabotažne akcije (str. 52).
- Rejec in Zelen sta 1936 v Parizu podpisala sporazum o sodelovanju s KPI.
- Septembra 1939, z začetkom 2. svetovne vojne, se TIGR preimenuje v Antifašistično organizacijo Slovencev in Italijanov v Italiji – cilj: sodelovanje z zavezniki zaradi podpore pri osvoboditvi izpod fašističnega režima.
- Rejec in Zelen sta 1939 vzpostavila stik z britanskim IS (Evans, tiskovni predstavnik britanskega konzulata v Zagrebu) – stike vzdrževal Zelen (str. 24).
- Ivan Rudolf (predsednik Branibora) in Zelen sta 1940 vzpostavila zvezo z Alecom Lawrensonom, lektorjem angleščine na ljubljanski Univerzi – stike vzdrževal Zelen (str. 25).
- Zelen je imel 3 radijske postaje: dve je predal, eno pa je zadržal zase, ker je načrtoval, da bo po umiku VKJ ostal v zaledju italijanske vojske (ali jo je imel na Mali gori, Rejecu ni znano).
- Rejec je v Beogradu od leta 1940 od kapetana Ballyja prevzemal eksplozivna sredstva in jih v Ljubljani predajal Zelenu.

- Zelen je imel v Ljubljani najtesnejše zveze s podpolkovnikom Brankom Plhakom, po letu 1940 pa z majorjem Slekovcem in kapetanom Ilovarjem.
- Sabotažne akcije proti Avstriji in Italiji so od 1940 vodili Rejc, Zelen in Kravanja.
- Prek GŠ VKJ je dr. Čok uredil, da je Zelen v Ljubljani prevzel orožje od podpolkovnika Plhaka.
- Zelen in Černač sta upoštevala navodila Pepeta Kukca in sta stalno nosila malokalibrsko pištolo zaradi dogovora o samomoru, da ne bi živa padla Italijanom v roke (str. 97).
- Černač je potrdil, da sta Zelen in Fortunat 30. novembra 1930 blizu Koprivišča pri Kalu streljala na italijansko motorno vozilo in pri tem zadela finančnika (glej knjigo Juga).
- Predstavniki IS so predvsem želeli podatke obveščevalnega značaja (podmornice, torpedo in podobno).
- Komunisti Elio Negri in Albin Dujc sta Italijanom ovajala tigrovce in komuniste na drugem tržaškem procesu (str. 32).

Dr. Milico Kacin - Wohinz ni potrebno predstavljati, saj je tudi širši javnosti znana kot ena od najboljših poznavalcev zgodovine Primorcev, pa tudi TIGR-a. Njena znanstvena dognanja so vedno podprta s primarnimi viri. To velja predvsem za njeno navedbo, da je bil Danilo Zelen povezan z obveščevalno službo VKJ in britanskega IS-a. V Slovenskem biografskem leksikonu je o njegovem obveščevalnem delovanju zapisala naslednje: »V času vojne napetosti med It (Italijo) in Jslo (Jugoslavijo, navedbe v oklepajih moje) je organ. obveščevalno mrežo na Primor. in med emigranti ter posredoval podatke o ital. vojski obveščevalnemu centru poveljstva Dravske divizije v Lj (Ljubljani, pravilno je poveljstvo Dravske divizijske oblasti ali pa Triglavske divizije) v začetku 2. svet. vojne pa tudi angl. Intelligence Service. Aprila 1941 je v okolici Ribnice s sodelavci pripravil 4 bunkerje z orožjem in razstrelivom, namenjene bodoči gverili proti okupacijskim silam (Anton Majnik je orožje pozneje izročil Ribniški partizanski četi). Po okupaciji Sje (Slovenije) se je Z (Zelen) umaknil v ilegalo na Ravno (pravilno Malo) goro v Češarkovo kočo skupaj z Majnikom in Ferdom Kravanjo«.

Dr. Jerca Vodušek - Starič je v svoji monografiji o slovenskih špijonih Soe razkrila mnoge šokantne zanimivosti, med drugim tudi to, da je bil slavni olimpijonec Leon Štukelj agent britanske Soe. Seveda je na podlagi primarnih virov ugotovila tudi zveze organizacije TIGR-a s francosko in britansko obveščevalno službo, predvsem s Soe, ki je ustanovljena 1938, in sicer:

- Z britansko obveščevalno službo (IS) sta zveze vzdrževala predvsem Ivan Rudolf in dr. Ivan Marije Čok.
- Vodja TIGR Albert Rejc je bil v Beogradu na zvezi z britanskim majorjem – obveščevalcem Julianom Hannonom - Cezarjem (str. 56), ki je konkretne naloge posredoval Zeleni.
- Albert Rejc je udbi izjavil, da sta z Danilom Zelenom pristopila k organizaciji Soe leta 1939 (str. 88), zveze pa sta vzdrževala konzul Alexandar Lawrenson v Ljubljani (kodna oznaka D/H6) in John Bennetton v Beogradu. Po oceni Sdv Slovenije je bilo med 470 tigrovci 9 agentov Soe (str. 15).

- Major Dragotin Slekovec, predzadnji načelnik ObC VKJ v Ljubljani, je udbi povedal, da je kot poveljnik obmejne čete v Žireh v letih 1930–1937 članom TIGR-a dobavljal orožje.
- Po analizi udbe je bil ObC VKJ v Ljubljani najučinkovitejši obveščevalni center v Jugoslaviji, ki ga je do 1930 (1932) vodil polkovnik Viktor Andrejka, ko je italijanska ovra razkrila njegove agenturne zveze v Trstu in Gorici. Dejansko je šlo za agenturo iz vrst orjune (1928–1931), šele pozneje s tigrovci. Do 1935 je ObC sodeloval s francosko, pozneje pa z britansko obveščevalno službo.
- TIGR je bil najmočnejša baza za britansko obveščevalno službo, zatem pa društvo Branibor, ki ga je vodil inž. Janko Mačkovšek (str. 145).
- Nemci so leta 1940 vneto iskali tudi Danila Zelena in Ivana Rudolfa, vendar sta se dobro prikrivala.
- Zelen je konec 1940 prejel od Soe dve radijski postaji (str. 223).
- Majorja Slekovca je 1. aprila 1941 zamenjal major Predrag Stefanović (str. 156).

Dr. Anton Žabkar je v svoji študiji temeljito obdelal tudi vojne načrte VKJ, vendar v nobeni inačici ni omenjen TIGR niti kakšna diverzantska in sabotažna akcija, kakor to skušajo prikazati »zgodovinarji«, še manj pa razne gverilske vstaje na Primorskem in podobno. Dr. Žabkar se strinja, da je ob kakšni inačici vojnega načrta po letu 1940 obstajala priloga obveščevalne službe o delovanju v zaledju morebitnega agresorja, vendar se je to lahko nanašalo samo na četniške enote, ki so bile namenjene in tudi usposobljene za gverilsko delovanje. Takšnih enot pa organizacija TIGR ni imela. Morda je v obveščevalni prilogi bilo omenjeno obveščevalno delovanje TIGR-a, saj je maja 1940 prav obveščevalnemu oddelku GŠ VKJ dostavljena Čokova spomenica o možnostih takšnega delovanja TIGR-a s seznamom 86 tigrovcev, med njimi tudi Danila Zelena. Seveda je nemški gestapo navedeni seznam rade volje predal italijanski ovri, ki ga je seveda temeljito izkoristila pri pripravi 2. tržaškega procesa proti tigrovcem decembra 1941.

Geostrateški položaj Dravske banovine v obdobju 1920–1941 v odnosu do Italije – položaja na Primorskem (TIGR)

Po koncu 1. svetovne vojne se je geostrateški položaj zdajšnje Slovenije, tedaj uradno Dravske banovine, dramatično spremenil: tretjina ozemlja (Primorska) je pripadla Italiji, ostali del pa bi v primeru vojnega spopada postal glavna fronta proti napadalcu z zahoda in severa. To je postala vse bolj očitno ob krepitvi fašizma v Italiji in nacizma v Nemčiji.

To je seveda privedlo do tega, da so vojaški teoretiki v Jugoslaviji začeli intenzivno proučevati italijanske oborožene sile in vojno doktrino, odgovorni organi GŠ VKJ pa so tudi sestavljali in dopolnjevali vojno-obrambne načrte. Na tej osnovi se je pričelo z utrjevanjem zahodne in deloma severne meje (Rupnikova linija).

V mirnodobnem času je Dravska banovina predstavljena kot Dravska divizijska oblast, medtem ko je v vojnem času spadala pod novoformirano 7. armado pod poveljstvom generala Dušana Trifunovića¹⁵⁹. V 7. armado sta spadali Dravska (Maribor) in Triglavska

¹⁵⁹ Mile Bjelajac – Predrag Trifunović, *Između vojske i politike (Biografija generala Dušana Trifunovića 1880–1942)*, Inis 1997, Beograd.

(Ljubljana) divizija ter trije planinski odredi (Triglavski, Risnjaški in Liški), pa tudi štirje posadkovni polki in druge enote. Le-ta pa je, poleg 4. armade, spadala v 1. skupino armad VKJ. Vojni načrt je predvideval 18-dnevno mobilizacijo in koncentracijo. Vse je šlo narobe! Vojni načrt je bil zgrešen in izdan (načelnik GŠ VKJ, armadni general Petar Kosić je bil agent nemškega abwehra). General Trifunović je šele 2. aprila prišel v Ljubljano, da bi se na kratko srečal z banom Natlačenom. Do 6. aprila je mobilizirano okrog 30 % rezervistov, po 10. aprilu pa se je celotna 7. armada umaknila iz Slovenije, predala Nemcem in ustašem ali pa so se vojaki razbežali. Zato je imel ban dr. Natlačen še kako prav s svojo zahtevo, da vojska ni rušila načrtovanih objektov in mostov (razen na Muri in v Mariboru).

Navajam slovenske generale in starešine, ki so bili odgovorni za obrambo Dravske banovine: divizijski general Leon Rupnik – načelnik štaba 1. skupine armad (po nekajmesečni internaciji v Gonarsu je bil izpuščen, pozneje ustanovitelj slovenskega domobranstva, tudi glavni inšpektor), brigadni general Anton Lokar – načelnik štaba 4. armade (v nemškem ujetništvu), major Karl Novak, načelnik štaba Triglavskega planinskega odreda (pozneje poveljnik slovenskih četnikov), major Franjo Flegl – načelnik štaba Risnjaškega planinskega odreda (pozneje v četniškem štabu generala Draža Mihailovića).

Mimogrede moram omeniti, da je v kritičnih trenutkih okupacije Slovenije oz. takratne Dravske banovine aprila 1941, ban dr. Marko Natlačen odigral pozitivno vlogo v dveh primerih, in sicer:

- ko je na poveljniškem mestu Triglavske divizije v Zagradcu pri Grosuplju obiskal generala Dragišo Pandurovića in njegov štab, je izvedel, da se bo VKJ umaknila iz Slovenije, in je dosegel, da je upokojeni polkovnik Viktor Andrejka, bivši načelnik ObC VKJ v Ljubljani, prevzel poveljevanje nad umikajočimi deli VKJ in tako poskrbel za zaščito skladišč hrane in prometne komunikacije;
- in drugo, ker se ni mogel sprijazniti z italijansko okupacijo (po rodu je bil Primorec), je naivno pričakoval, da bo uspel nagovoriti nemškega generala Huberta Lanza, poveljnika 1. divizije 49. planinskega korpusa, ki je že prispel v Celje, da prav nemška vojska zasede celotno Dravsko banovino. V to mirovno delegacijo je v Celje povedel general Leona Rupnika, šefa politične policije dr. Lovra Hacina (sicer nemškega agenta) in njegovega namestnika dr. Vladimirja Kanteta (vrhunskega sodelavca Vos-a)¹⁶⁰. Zelo verjetno je, da je dr. Natlačen tudi vedel, da je dr. Kante, sicer njegov rojak iz Primorske, nagovoril dr. Hacina, da so na politični policiji uničili vse dokumente o političnih nasprotnikih, torej tudi tigrovcih. Znano je, da je dr. Kante tudi pozneje ščitil tigrovce ...

¹⁶⁰ Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju, *Dr. Vladimir Kante, namestnik upravnika politične policije v Ljubljani, vrhunski tajni sodelavec Vos in Ozne – kdo ga je izdal nemškemu gestapu?*, domena www.vojastvo-military.si, objavljeno 19. 8. 2014.



Dr. Marko Natlačen (1886–1942)

(Vir: Slike, Google)

Ofenzivni obveščevalni center VKJ v Ljubljani je od svoje ustanovitve 1922 imel glavno torišče svojega delovanja proti Italiji, deloma pa tudi proti Avstriji. Številni begunci iz Primorske po letu 1918 so bili primerni kadri ne samo za obveščevalne, temveč tudi za diverzantske in druge oborožene akcije. Obveščevalci so seveda takšne in podobne priložnosti s pridom izkoristili, saj so na tej osnovi lahko tudi snovali čvrste obveščevalne in druge pozicije v sami Primorski in Italiji, pri čemer sta patriotizem in domoljubje odigrala nadvse pozitivno vlogo.

Kdaj je prišlo do prvega angažiranja TIGR-a po načrtih vojaške obveščevalne službe VKJ, verjetno ne bomo izvedeli iz vojaških arhivov, lahko pa iz dveh posrednih virov. Prvi so podatki o obtožbah na prvem tržaškem procesu, drugi pa so iz delovanja ObC VKJ v Ljubljani, ko je bil šef centra polkovnik Viktor Andrejka zamenjan prav zaradi italijanskih dokazov o obveščevalnem »napadu« na Italijo.

Zato podajam kratek pregled delovanja tega obveščevalnega centra VKJ v Ljubljani

Pregled delovanja ljubljanskega Obveščevalnega centra VKJ in zveze z organizacijo TIGR

V svoji knjigi *Legendarni slovenski obveščevalci (in protiobveščevalci)*¹⁶¹ sem podrobno opisal organizacijo in delovanje ljubljanskega obveščevalnega centra Vojske Kraljevine Jugoslavije, pa ob tej priložnosti omenjam povezave z organizacijo TIGR. Center je ustanovil in vodil generalštabni major Viktor Andrejka vse od 1922 do 1930. Formacijsko je pripadal poveljstvu Dravskega divizijskega območja, dejansko pa je šlo za najbolj izpostavljen ofenzivni center vojaške obveščevalne službe VKJ, ki je bil prvenstveno usmerjen proti Italiji in Avstriji. Zato je tudi razumljivo, da je bila prav proti tema dvema

¹⁶¹ Marijan F. Kranjc, *Legendarni slovenski obveščevalci*, Pro-Andy 2012, Maribor.

državama organizirana najbolj široka in tudi kvalitetna mreža tajnih obveščevalnih sodelavcev, tudi tigrovcev. Glavni je bil vsekakor Danilo Zelen, ki je zaradi svojega položaja v TIGR-u in povezavah z britanskim IS in SOE postal tudi rezervni častnik obveščevalne službe.

Zaradi dvojnih nalog, obveščevalnih in diverzantskih, kakršne so orjunaši in tigrovci tudi samovoljno izvajali, je italijanska protiobveščevalna služba okrog leta 1928 odkrila obveščevalne mreže v Trstu in Gorici, ki so bile neposredno povezane z obveščevalnim centrom v Ljubljani. Zato je moral takrat že generalštabni polkovnik Viktor Andrejka odstopiti, da ne bi povsem onemogočil nadaljnjega delovanja tega obveščevalnega centra. Ker je Danilo Zelen povezoval delovanje goriške in tržaške skupine tigrovcev z Ljubljano, je bil tesno povezan tudi z ljubljanskim (in prej še s sušaškim) obveščevalnim centrom VKJ.

Anton Batagelj, doma iz Šturij pri Ajdovščini, je bil leta 1923 postavljen za načelnika obmejnega komisariata na Jesenicah, ki je že od leta 1924 aktivno sodeloval z majorjem Andrejko, predvsem pa je v svoje delovanje vključil številne primorske rojake, med njimi tudi najbolj aktivne tigrovce (izdaja prepustnic, omogočanje ilegalnih prehodov tigrovskih kurirjev, prenos propagandnega in sabotažnega materiala).

Zaradi delovanja tigrovcev na Primorskem je italijanska ovra – politična policija, s široko mrežo ovaduhov in vohunov, okrepila delovanje, vendar kljub množičnemu terorju ni uspela zlomiti upornih Primorcev. V začetku 1928 so prek ovaduha italijanskega konzulata v Ljubljani uspeli odkriti močne tigrovske organizacije v Gorici in Trstu, pa je leta 1930 sledil znani prvi tržaški proces. Zaradi sodelovanja z ljubljanskim centrom vojaške obveščevalne službe so bili v Trstu, poleg Antona Batagelja, obtoženi (in dejavnost dokazana) Slavko Bevk, Andrej Manfreda in Ivan Lenardič. Ostalim vohunstva niso dokazali. Vse to je pripeljalo do tega, da je moral polkovnik Viktor Andrejka, kot dejanski organizator dotedanjega tigrovskega sodelovanja, zaradi interesov službe sredi leta 1932 tudi odstopiti.



Viktor Andrejka, polkovnik VKJ

(Vir: Slike, Google)

Ne smemo zanemariti dejstva, da so se vojaški obveščevalci povezovali z različnimi domoljubnimi in polvojaškimi organizacijami, društvi in strankami, saj so le tako prišli v stik z vojaško izobraženimi kadri, ki so bili tudi najbolj uporabni za zbiranje vojaško-obveščevalnih podatkov. Novi načelnik vojaško-obveščevalnega centra je tudi dodobra izkoristil splošno protifašistično in protinacistično razpoloženje zlasti Primorcev in se je tako naslonil na domoljubne organizacije ali stranke in njihove voditelje.

Gre predvsem za prvo nacionalistično organizacijo, orjuno – Organizacijo jugoslovanskih nacionalistov, ki je bila 1922 preoblikovana iz dalmatinske mladinske organizacije in se je hitro širila po vseh delih nove države. Slovenski vodje, ing. Marko Kranjc in ostali, so imeli že od vsega začetka neposredne stike z načelnikom centra in prek njega menda dobivali tudi orožje.

Posebno mesto so imele tudi razne druge organizacije, kot so Narodna odbrana, sicer stara srbska polvojaška organizacija, ki jo je v Slovenji vodil dr. Josip Cepuder, Branibor (vodja ing. Janko Mačkovšek), Tabor, strelske družine, pozneje, po prepovedi 1928, pa tudi organizacije sokolov in orlov.

Kot sem že omenil, je tigrovska organizacija na Primorskem »padla« v Ljubljani, saj je ovaduh italijanskega konzulata izvedel za dokaj nekontrolirano delovanje pristašev Orjune. Ti so imeli celo posebno obveščevalno skupino, ki jo je vodil Jože Kukec, in se je direktno sporazumevala z Andrejko, ta pa je določene podatke posredoval tudi francoski in češki obveščevalni službi.

Zdi se mi povsem logično, da se je center vojaške obveščevalne službe v Ljubljani, ki je imel tudi sekcijo za protiobveščevalno delo, ukvarjal tudi s kontrolo in vdori v tuja konzularna predstavništva v Ljubljani. Znan je npr. vdor orjunašev v pisarno italijanskega generalnega konzula Gavottija na Erjavčevi cesti (pridobili so kuharico, prepisovali dokumente in podobno), ki naj bi ga organiziral francoski konzulat. Po mojem je šlo za dobro načrtovano akcijo Andrejkovega vojaško-obveščevalnega centra, ki je vzdrževal tesne zveze s slovenskim vodstvom Orjune. Dejansko je šlo za vrhunski dosežek vsake protiobveščevalne organizacije, ki zahteva temeljite priprave in strokovno vodenje, saj podobne akcije ne more izvesti neka strankarska skupina. Namreč, po tajnem vstopu v konzulat so tudi s ponarejenim ključem odprli glavni sef, kjer so našli seznam 15 agentov v Ljubljani, ki so aktivno delali za italijansko vojaško-obveščevalno službo in politično policijo – ovro. Glavni med njimi naj bi bil neki Perić, ki so ga jezni orjunaši takoj zatem leta 1928 likvidirali kar na cesti. V zvezi s tem naj bi francoska vlada celo posredovala, da se Italijanom prepove takšno obveščevalno delovanje in odpokliče ne samo generalnega konzula v Ljubljani, temveč tudi italijanskega ambasadorja v Beogradu Bodrera, sicer osebnega prijatelja kralja Aleksandra.

Predstavil sem tudi podatek iz arhivov Kos JLA, da je imel glavne zveze s tigrovci center vojaške obveščevalne službe VKJ na Sušaku, zlasti njegova načelnika major Dragotin Slekovec in kapetan Savo Janković, ki so ju Nemci leta 1941 ujeli in temeljito zaslišali. Kot sodelavec tega centra se omenja tudi Danilo Zelen. Poleg tega je ing. Vladimir Feller iz Zagreba, sodelavec sušaškega centra, kasneje vodil del tigrovcev in izvrševal naloge britanske obveščevalne službe. Nazadnje se je Feller povezal z znano britansko

obveščevalno mrežo Bbz, ki sta jo iz Ljubljane vodila major Ante Anić, bivši obmejni komisar v Mariboru, in polkovnik Vladimir Vauhnik, oba dobra znanca polkovnika Viktorja Andrejka. Navedel sem tudi, da je imel italijanski vojaški ataše svojega tajnega sodelavca celo v obveščevalnem oddelku Glavnega generalštaba VKJ, pa mu tako ni bilo težko priti do podatkov o tigrovcih – obveščevalcih in diverzantih, ki so aktivno delovali proti Italiji.

V ARS sem 10. marca 2010 pridobil dokument kvesture iz Gorice z dne 3. aprila 1928 (AS 1931/2021 str. 104), v katerem je kapetan Adolfo Perthem obširno poročal o »podpolkovniku Andrejka Rodolfo Vittorio«, obveščevalcu iz poveljstva Dravske divizije v Ljubljani, ki je vzdrževal številne vohunske stike z osebami iz Trsta in Gorice, neposredno in prek Antona Batagelja.

Po goriškem in tržaškem procesu proti tigrovcem leta 1930 in odstopu polkovnika Viktorja Andrejka (1932) so se tigrovci in orjunaši razšli. Tudi francoska obveščevalna služba se je leta 1935 umaknila iz Slovenije. Njeno vlogo je zatem prevzela britanska obveščevalna služba IS (lektor Aleksander Lawrenson na ljubljanski Univerzi, pozneje vicekonzul v Zagrebu) in tudi Soe (kapetana John Evans, sicer dopisnik Reuterja, in William Stuart), pa tudi sodelovanje z vojaško obveščevalno službo VKJ, ki je tigrovce tudi množično uporabljala za obveščevalno-diverzantske naloge proti Italiji in Avstriji.

Kasneje naj bi tigrovce pri ljubljanskem centru vojaške obveščevalne službe zastopala prof. Ivan Rudolf - Učenikov iz Trsta, tudi agent IS, in Anton Lipnik.

Polkovnik Viktor Andrejka je bil uradno upokojen 23. maja 1932, vendar menim, da je bil dejansko odstavljen (zamenjan) že 30. julija 1930, ko je bil »uradno« razglašen kot »nesposoben za terensko službo, sposoben za pisarniško«, in je potem dve leti usmerjal svojega naslednika.

To je bil kapetan, pozneje podpolkovnik, Branko Plhak, lažno ime Andrejčič, rojen 1898 v Žalcu, češke narodnosti, poročen s Črnogorko Danico, brez otrok, prijavljen v Ljubljani, na Streliški 22. Imel je uradni naziv »obveščevalni častnik Glavnega generalštaba VKJ«, saj sta bila obstoj in lokacija centra vojaške obveščevalne službe Dravske divizije še nadalje prikrita. Ker se je medtem reorganizirala tudi celotna obveščevalna in protiobveščevalna dejavnost – vse niti so se namreč stekale prav v omenjeni center, je razumljivo, da sta se povečala tudi njegova vloga in obseg dela. Tako so bili na center vezani obmejni komisariati, uprava politične policije (Anton Vrečar), poveljstvo orožništva (polkovnik Alojzij Barle, 1940) in tudi odsek za javno varnost banske uprave (Anton Batagelj, Franjo Čermak). Njegov center, imenovan kar »Plhakov center«, so nemški obveščevalci odkrili že 1939 in ga imeli za zelo uspešnega, podpolkovnik Plhak pa je veljal za enega od najboljših slovenskih vojaških obveščevalcev, saj so njegove agente gestapovci odkrili šele leta 1944, nekaj pa tudi udba v povojnem času. Njegov pomočnik je bil major Vladimir Simončič - Goričan, doma iz Gorice, po vojni novinar pri Tovarišu.

V ljubljanskem centru vojaške obveščevalne službe so svoje znanje in izkušnje preverjali naslednji častniki: podpolkovnika Jaklič in Vladimir Simončič, majorji Mirko Tomić (pozneje načelnik mariborskega centra, ustaši so ga aretirali 1941, zato je naredil samomor), Drago Slekovec (pozneje načelnik sušaškega centra, maja 1941, v nemškem ujetništvu), Radovan Ulepič, Predrag Stefanović, Savo Janković (načelnik sušaškega

centra), kapetana Josip Lesjak - Lampe (načelnik protiobveščevalne sekcije vojaško-obveščevalnega centra VKJ v Ljubljani, namestnik majorja Karla Novaka, poveljnika slovenskih četnikov, jeseni 1942 so ga domobranci zverinsko ubili, menda zaradi zvez s partizani) in Berto Ilovar - Kranjc (Lesjakov namestnik, pozneje pribočnik majorja Karla Novaka, tajno sodeloval in prestopil k domobrancem) itd.

Zaradi izredne aktivnosti in tudi uspešnosti ljubljanskega obveščevalnega centra, ne samo proti Italiji, temveč tudi proti Nemčiji (primer Wedam oz. ofenzivni vdor v nemški obveščevalni center v Celovcu, pa tudi dejavnost polkovnika Vladimirja Vauhnik v Berlinu), so izzvali silovit nemški pritisk na vseh ravneh proti obveščevalni dejavnosti, ki se je širila iz Ljubljane. Načelnik GŠ VKJ, armadni general Petar Kosić (1940–1941), je bil agent Abwehra, pa tudi Dragi Jovanović, šef beograjske policije, agent gestapa, sta dosegla, da je moral divizijski general Dragoslav Milosavljević, načelnik Obveščevalne uprave GŠ VKJ, opraviti inšpekcijski pregled v Ljubljani, nato je bil podpolkovnik Phlak zamenjan in premeščen v Skopje (maja 1941 utonil pri umiku iz Soluna proti Egiptu, ko so Nemci potopili ladjo). Na njegovo mesto je bil postavljen major Drago Slekovec, že prej operativec tega centra, pozneje na dolžnosti načelnika centra v Sušaku. Seveda so sledile številne spremembe, tudi kadrovske. Policija je zamenjala vodilne v obmejnih komisariatih. Major Slekovec je moral pretrgati neposredne stike z britansko obveščevalno službo, ni pa povsem jasno, na katero stran se je nagnil (od 1. maja 1941 v nemškem ujetništvu, zasliševal ga je gestapo, po osvoboditvi tudi udba). Tako ga je 1. aprila 1941 zamenjal namestnik major Predrag Stefanović. Ko je major Simončič uničil mariborski in ljubljanski arhiv, sta oba centra prenehala delovati.

Generalštabni polkovnik Viktor J. Andrejka (1881–1947), ki izvira iz ugledne vojaške družine, tudi plemenite Livnograjske, je vsekakor zadnji slovenski častnik v vrhu vojaške obveščevalne službe avstro-ogrske vojske in obenem prvi slovenski častnik vojaške obveščevalne službe, vodja najboljšega centra vojaške obveščevalne službe VKJ v Ljubljani, ki je tudi tigrovce organizirano usmerjal v njihovi borbi za slovensko Primorsko. Bil je tudi Maistrov borec, prvi pisec zgodovine slovenske vojske in vodja Legije koroških borcev. Kot zadnji častnik VKJ, ki je zapuščal Ljubljano, je preprečil, da bi se aprila 1941 uničila skladišča hrane, zato je bil med italijansko okupacijo sredi 1943 postavljen za načelnika preskrbovalnega urada prav v Ljubljani. Ni se opredelil za nobeno vojskujočo se stran, sprejel je le dolžnost, da je bil član četverice generalštabnih častnikov v Sloveniji (major Novak, podpolkovnik Peterlin in polkovnika Vauhnik in Andrejka), tudi »Slovenske zaveze«. Ob koncu 1944 je veljal za naslednika generala Leona Rupnika na položaju prezidenta Ljubljanske pokrajinske uprave. Verjamem, da je kot izkušen vojaški obveščevalec tudi tajno sodeloval na pravi strani, podobno kot polkovnik Vauhnik (z Vorancem), torej z OF.

Tako je bil za načelnika v Ljubljani postavljen še sposobnejši major Drago Slekovec, ki je dotlej vodil obveščevalni center na Sušaku. Bil je izredno energičen in uporen častnik. Takoj se je podal na delo, da bi vzpostavil novo obveščevalno mrežo v Italiji, in še okrepil tisto v Avstriji oziroma proti Nemčiji. In uspel je! Dosegel je največji obveščevalni uspeh: tajni prodor v Abst Celovec – njegov tajni sodelavec Emil Wedam je ne samo uspel narediti dvojnik ključa osebne blagajne načelnika v Celovcu, temveč je tudi pravočasno izvedel tudi za največjo skrivnost tistega trenutka – datum napada na Jugoslavijo!

Center vojaške protiobveščevalne službe je v Ljubljani vodil stotnik Franc (Jože) Lesjak, s psevdonimom »Dolenc«. Bil je izredno sposoben protiobveščevalec; v začetku je bil 1939 premeščen v Ljubljano. Tradicionalno je bilo, da so obveščevalno in protiobveščevalno službo v Dravski divizijski oblasti (Dravski banovini) oziroma v Sloveniji, vodili in usmerjali slovenski častniki, predvsem zaradi tega, ker so poznali jezike sosednih držav (nemškega, italijanskega) in razmere. V začetku 1940 je bil ljubljanski center okrepljen s prihodom stotnika Engelberta – Berta Ilovarja, ki je uporabljal psevdonima »Rant« in »Kranjc«. Nemška agentura je to takoj občutila, pa so se podali v lov za nevarnim prišlekom. Administrativne posle je opravljal narednik Jože Rožanc.

Zaključna analiza varnostne študije primera in rekonstrukcija delovanja Danila Zelena v obdobju marec–maj 1941 (spopad na Mali gori)

a) Splošne opombe o TIGR-u

Navajam nekaj splošnih opomb o delovanju in organizaciji TIGR, in sicer:

- Pravi tigrovci so menda zelo redko omenjali organizacijo TIGR, saj so navadno govorili samo o »Organizaciji«. Po letu 1936, ko je podpisan sporazum med TIGR-om in KPI, je bil uradni naziv: *Narodno revolucionarna organizacija Slovencev in Hrvatov v Julijski kraji*. Zdi se, da se novodobnim »tigrovcem« ne zdi primerno, da je šlo za »revolucionarno« organizacijo, pa tudi za povezave s Hrvati (?).
- Zelen je celo načrtoval, da po letu 1941 prenese težišče delovanja v Hrvaško Primorje, torej v zaledje okupatorske (italijanske) vojske.
- Očitno je šlo za direktivo (odobritev) kominterne, da primorski tigrovci sodelujejo z organi KPI, kar je verjetno tudi razlog, da NRO ni bila poklicana med ustanovne člane slovenske OF (Kardelj je kot agent kominterne usmerjal delovanje KPI).
- Tudi Zelen je uradno sodeloval s komunisti (italijanskimi), pa tudi slovenskimi (Regent in drugi), zato je prav smešna naknadna trditev Tatjane Rejc, da tigrovci niso sodelovali s komunisti (njen soprog in vodja tigrovcev Albert Rejc je bil od 1943 v partizanih, po osvoboditvi pa je organom udbe kar dosti tega povedal in kasneje dobil tudi službo v Ljubljani). Tudi sicer je večina tigrovcev sodelovala v NOB in s KP Slovenije (tudi Kravanja in Majnik, povsem nedokazane pa so trditve, da so ju likvidirali vosovci).
- Ker je TIGR deloval v glavnem po principu ilegalnih trojk, lahko rečemo, da ni šlo za enovito in centralizirano vodeno tajno organizacijo, saj je dejansko delovala v treh krogih. Prvi je »beograjski«, v katerem je bil ideološki vodja Albert Rejc, ki je imel okrog sebe posameznike, ki so morali emigrirati ne samo iz Primorske, temveč tudi iz Slovenije. V Beogradu so imeli zaslonbo v uradnih krogih, tudi v GŠ VKJ in »Ujke«, predvsem pa v britanski ambasadi. Med njimi je bil tudi skoraj pozabljeni Josip Gabršček, za katerega usodo sem šele nedavno zvedel (obsojen na smrt 1948 v Srbiji)¹⁶².

¹⁶² Marijan F. Kranjc, *Ali je bil Jožef Gabršček (Josip Gaberšček) zares italijanski vohun?*, spletni članek na <http://home.amis.net>, zadnja objava 18. 10. 2013.

- Drugi krog je bil »ljubljski«, kjer je glavno vlogo imel Danilo Zelen, predvsem kot vojaški oz. gverilski vodja, ki je od Rejca prejemal predvsem minsko-eksplozivna sredstva (britanska), zatem pa je posamezne akcije koordiniral z odgovornimi operativci ljubljanskega obveščevalnega centra VKJ.
- Tretji krog, »primorski«, so predstavljali člani TIGR-a na Primorskem, organizirani v ilegalne trojke – po podatkih slovenske udbe naj bi jih bilo okrog 470, od tega je deveterica, na čelu z Danilom Zelenom, sodelovala z britanskimi obveščevalci. Število tajnih sodelavcev z ObC VKJ je bilo neprimerno večje.
- Tigrovci in njihovi simpatizerji, predvsem domači duhovniki, so bili tudi nosilci kulturnega boja in domoljubne vzgoje mladega rodu.
- Ljubljanski obveščevalni center VKJ je očitno že pred letom 1930 koordiniral posamezne akcije, v katerih so sodelovali orjunaši in tudi tigrovci. Britanski IS je tigrovce vključil v svoje obveščevalne akcije šele po letu 1935 (odhod Francozov), od 1938 pa je nova britanska sabotažno-diverzantska služba – Soe navezala stike s tigrovci, prek Rejca in Zelena.
- Italijanske oblasti, zlasti policija in sodstvo, so proti tigrovcem uporabljali zelo brutalne metode, pa so tako izvedli tudi dva večja sodna procesa (1930 in 1941). Nekje sem zapisal, da so tigrovci predvsem »padali« v Ljubljani (konzulat) in Beogradu (kjer je imela opra nekaj tajnih sodelavcev, celo v GŠ VKJ).
- Aprila 1941 so Nemci v GŠ VKJ našli seznam 86 tigrovcev, ki ga predal dr. Ivan Marija Čok, a očitno mu ga je pomagal sestavljati še kdo iz vodstva (verjetno Ivan Rudolf, ki je dobro poznal večino tigrovcev).
- Iz že omenjene knjige Ivana Juga sem lahko ugotovil, da so v italijanskih zaporih klonili tudi povsem nedolžni Primorci, ki niso mogli prenesti nečloveškega mučenja italijanskih policistov, preiskovalcev in sodnikov.
- Čeprav je res, da je TIGR predstavljal prvo protifašistično organizacijo ne samo na Primorskem temveč tudi v Evropi, je seveda realna trditev zgodovinarja dr. Toneta Ferenca, da je končni boj za osvoboditev Primorske v obdobju 1941–1945 vendarle uspela izvesti KP Slovenije ob podpori ostalih članic OF in partizanska vojska!
- Mitomanija mnogih mladih »naslednikov« TIGR-u samo škoduje, saj zgodovinskih podatkov ni mogoče izbrisati. Zlasti pa so škodljivi primeri strankarskega prisvajanja tigrovskih zaslug (spopad na Mali gori) in prevrednotenja na račun NOB.

b) Posebne opombe o Danilu Zelenu kot tajnem sodelavcu jugoslovanske in britanske obveščevalne službe ter rezervnem obveščevalnem častniku VKJ

Raziskovalci in zgodovinarji so se glede Danila Zelena najmanj ukvarjali s problemi njegovega sodelovanja z jugoslovansko vojaško obveščevalno službo, z britansko obveščevalno službo, z britansko posebno sabotažno službo in njegovim statusom rezervnega častnika obveščevalne službe VKJ.

Razlogi so povsem razumljivi: obe strani, tako Zelen osebno, kot tudi omenjene obveščevalne institucije, so identifikacijske podatke zadržale v strogi tajnosti, pisne podatke pa so navadno uničevale. Nekaj podatkov se je vseeno ohranilo, pa na podlagi njih lahko sklenemo naslednje:

- Danilo Zelen je bil vrhunski tajni sodelavec obveščevalne službe VKJ. Formalno ga je za sodelovanje pridobil okrog leta 1935 stotnik Dragotin Slekovec kot načelnik obveščevalnega centra VKJ v Sušaku, ki je pokrival Istro in del Primorske s Trstom. Seveda ga je poznal že prej, ko je bil poveljnik mejnega odseka. Zaradi posebne funkcije vojaškega vodje TIGR-a ga je kmalu na zvezo sprejel major Plfak, načelnik ljubljanskega obveščevalnega centra VKJ, po njegovi premestitvi v Skopje pa ga je ponovno držal na zvezi major Slekovec. Dne 1. aprila 1941 ga je sicer predal na zvezo novemu načelniku majorju Stefanoviću, ki je verjetno Danilu Zelenu samo posredoval že prej načrtovane »vojne« naloge ilegalnega delovanja v zaledju italijanske vojske.
- Nikjer nisem zasledil podatka, da je Danilo Zelen, kot študent elektrotehnične fakultete, končal šolo rezervnih častnikov. Vsekakor pa je bil 25. marca 1941 mobiliziran v sestavi ljubljanskega ObC na mobilizacijskem mestu v Višnji Gori (svojega znanca Rada Bordona je še 6. aprila nagovarjal, da bi se priključil njegovi enoti kot prevajalec za italijanski jezik).
- Vsi častniki tega centra so dobili dolgoročne naloge in legende za tajno delovanje v zaledju sovražnika (n.pr. major Vladimir Simončič je ilegalno bival v Raduhovi vasi celo kot slikar), pa je verjetno, da se je Zelen odločil, da bo v zaledju italijanske vojske aktiviral svoje tigrovske sodelavce za obveščevalno in sabotažno delovanje, s tajno bazo na Mali gori nad Ribnico in kasneje na Primorskem.
- Po obveščevalni liniji je Zelen posredno sodeloval (preko Rejca) tudi z britanskim IS, predvsem pri zbiranju obveščevalnih podatkov vojaške prirode na ozemlju Italije. Leta 1939 pa je bil posebej angažiran pri delovanju nove britanske specialne službe Soe, ki je bila izključno namenjena za sabotažne in diverzantske akcije proti Nemčiji in Italiji. Tako je bil Zelen na zvezi z Aleksandrom Lawrensonom, prej britanskim konzulom in pozneje lektorjem v Ljubljani. Čeprav je bilo predvideno, da se bo Zelen skupaj z Rudolfom in Čokom umaknil v Egipt, se to ni zgodilo. Zdi se mi, da Zelen zaradi svojega domoljubja ni hotel zapustiti svoje znance in prijatelje na Primorskem in v Sloveniji.

c) Rekonstrukcija ilegalnega delovanja in skrivanja Danila Zelena in dveh tigrovcev od 25. marca 1941 ter samoobrambnega spopada na Mali gori 13. maja 1941

Iz povedanega sledi, da je dovolj čvrstih podatkov na podlagi katerih lahko naredimo rekonstrukcijo ilegalnega delovanja in skrivanja od 25. marca do 12. maja 1941, in sicer:

- Dne 25. marca 1941 se je Danilo Zelen javil na svojem mobilizacijskem mestu (zborišču) v Višnji Gori, kjer ga je dočakal načelnik ObC major Dragotin Slekovec. Poleg tekočih nalog, je načelnik ObC določal dolgoročne operativne naloge vsakega operativca. Po vsej verjetnosti je Danilo Zelen dobil nalogo, da deluje obveščevalno in sabotažno v zaledju italijanske vojske iz svoje baze na Mali gori nad Ribnico, da bi se kasneje premaknil na Primorsko.
- Dne 8. aprila 1941 je Danilo Zelen svojemu prijatelju Rado Bordonu povedal, da bo kmalu nastopilo obdobje skrivanja. To pomeni, da se bodo podali na svoja območja

ilegalnega delovanja v zaledju sovražnika! To se je po vsej verjetnosti zgodilo že 9. aprila 1941, pa se je zatem Danilo Zelen napotil proti Ribnici k Antonu Majniku (Majnik pa je že januarja 1941 naročil svojemu prijatelju Zalarju iz Ribnice, da pripravi dva bivaka za tri ljudi na Mali in Veliki gori).

- Dne 10. aprila 1941 se je štab Triglavске divizije, po sestanku z banom dr. Natlačénom, umaknil iz Zagradca proti Karlovcu, kjer so jih zajeli ustaše (oborožena formacija novoustanovljene države NDH).
- Dne 11. aprila 1941 so Italijani zasedli Ljubljano – med prvimi je prišel stotnik Anacleto Onnis na čelu italijanskih vojaških obveščevalcev in organiziral kontrolo in iskanje tigrovcev, predvsem Danila Zelena.
- Tega dne se je tudi Zelen pojavil pri Jožetu Zalarju v Ribnici (na stanovanju Antona Majnika, ki je bil tudi mobiliziran) in mu pokazal dogovorjeni znak (polovico razglednice ljubljanskega Tromostovja), pa ga je sin odvedel v začasni bivak (zjutraj se je vrnil k Zalarju).
- Dne 12. aprila 1941 se je vrnil v Ribnico tudi Majnik, tega dne pa so v Ribnico prišli tudi Italijani – karabinjeri in četa iz 2. polka sardinskih grenadirjev.
- Malo je verjetni podatek, da je Zelen tega dne popoldan bil v gostilni pri Debeljakovih, zvečer pa je šel v Lipovec k Češarkovim. Bolj verjetno je, da so vsi trije (Zelen, Majnik in Zalar) odšli na Malo goro oziroma proti breznu Žiglovica, kjer je bil pripravljen bivak. Drugi dan je Majnik poslal Zalarja nazaj v Ribnico, saj je pričakoval še Ferda Kravanjo.
- Okrog 15. aprila 1941 se je v Ribnici oglasil na dogovorjeni način še Kravanja, pa ga je Zalar odvedel v Žiglovico (obenem je pri dr. Oražmu dobil pomirjevalo za Zelena).
- Naslednjih 14 dni naj bi se trojica tigrovcev (Zelen, Kravanja in Majnik) skrivala v vasi Zvirče.
- 24. aprila 1941 je stotnik Onnis potom tajne kontrole poštnih pošiljk dobil kopijo pisma, ki ga je Zelen iz okolice Ljubljane poslal materi v Ljubljano, s prošnjo, naj mu pripravi civilno obleko, ker namerava s Čokom in Rudolfom odpotovati v Egipt. Zdaj so italijanski obveščevalci bili zelo blizu Zelenu, saj so iz poštnega žiga lahko razbrali kje se Zelen približno skriva (predpostavljam, da je Zalar, ki je tigrovcem nosil hrano, pisma ni oddal na pošti v Ribnici?).
- V začetku maja 1941 so se trije tigrovci podali na Malo goro, kjer so se pretežno zadrževali v Lovšinovi koči. (odprli z vetrihom).
- Dne 10. maja 1941 je ovaduh poročal orožnikom ali karabinjerjem v Ribnici, da se v Lovšinovi koči na Mali gori zadržujejo tri sumljivi civilisti. Predvidevam, da je previdni poveljnik orožnikov v dogovoru s karabinjerji, že naslednji dan poslal oglednika (lovca, raubšica) k Lovšinovi koči, ki je verjetno imel tudi dvogled, da bi preveril ovaduhovo poročilo...
- Dne 13. maja 1941 je ob 7. uri zjutraj na Malo goro odšla mešana patrolja orožnikov (3) in karabinjerjev (4), ki jo je vodil orožnik Pišorn kot poznavalec tega terena.

O samem oboroženem spopadu – samoobrambo na Mali gori pričata dva ohranjena arhivska dokumenta – orožniško in karabinjersko poročili, ki sta skoraj identični, razen, da so se karabinjerji »pohvalili«, kako je njihov pripadnik osebno likvidiral Danila Zelena.

Spopad je potekal takole:

- Trije tigrovci, ki so prenočevali v koči, so imeli namen, da se podnevi skrijejo v gozdu. Ker je zunaj padal dež, je Zelen zjutraj predlagal, da ostanejo v koči ... Storil pa je usodno napako, da niti enega od njih ni določil za stražarja zunaj koč!
- Okrog 9. ure je mešana patrolja prišla do Lovšinove koč, pa so se odločili, da jo pregledajo, če je v njej kakšno orožje in podobno. Ko so v koči zaslišali nekakšno šušljanje, je Pišorn stopil do vrat, ki pa so bila zaklenjena. Poklical je naj odprejo, ko se to ni zgodilo, je nasilno vdrl v koč. Pričakal ga je Kravanja in ranil v trebuh, karabinjer pa je ustrelil proti Kravanju (odbita krogla ga je ranila), da se je zvrnil na tla. Napadalca sta se umaknila, ostali pa so obkolili koč in zavzeli primerne ognjene položaje.
- Obkoljeni tigrovci so se odločili za pasivni odpor – samoobrambo, ker so verjetno ocenili, da se z nenadnim prebojem itak ne bi rešili. Po vsej verjetnosti so se tudi dogovorili za častni samomor, če bo kdo od njih smrtno ranjen (Majnik in Kravanja, ki sta na koncu ostala živa, te podrobnosti nista v partizanih pojasnjevala).
- Sledilo je polurno medsebojno obstreljevanje. Ker je bila koč lesena, so seveda krogle tudi prebijale lesene stene. Imela je tudi okno, pa je po vsej verjetnosti prav Zelen poskušal stoje streljati na orožnike – karabinjerje. Namreč, le tako je mogoče objasniti, da je bil smrtno ranjen v zgornji del telesa. Ko je padel in se še zavedel, da je smrtno ranjen, se je Zelen odločil za častni samomor (pri sebi je vedno imel malokalibrski revolver).
- Po orožniškem poročilu se je ob 9.30 predal Majnik, ki pa je svojemu stražarju uspel zbežati, a ob 10. uri se je predal še ranjeni Kravanja.
- Zdi se mi, da so poročevalci zagrešili napako: tudi Kravanja je bil ranjen in je skušal narediti samomor, vendar je krogla samo okrnula glavo, pa je padel v nezavest. Takega so tudi ujeli.
- Po mojem prepričanju pa se je Majnik predal šele ko je videl, da sta njegova dva sotovariša naredila samomor in je tako ugotovil, da je vsak dalji odpor nemogoč. Uspel je zbežati svojemu stražarju, četudi je bil vklenjen.
- Ob 12.30 so prišli še italijanski grenadirji in v koč vrli več ročnih granat, pa so šele potem isto pregledali. V koči so našli mrtvega Zelena.
- Odnegli so ga v mrtvašnico v Ribnici in ga naslednji dan, po obdukciji, pokopali. Po policijskih pravilih so ga verjetno tudi fotografirali in ko so v Ljubljani Onnis in njegovi primerjali fotografijo s slikami tigrovcev po tiralicah, so ugotovili, da gre za Danila Zelena.
- Dne 16. maja 1941 so Zelenova starša pripeljali v Ribnico na identifikacijo. Mati ni hotela prepoznati mrtvega sina, oče pa je v svoji žalosti klonil in priznal, da je to njegov sin Danilo! Ponovno so ga pokopali v Ribnici (po osvoboditvi so njegove posmrtne ostanke prenesli v družinsko grobnico v Ljubljano).

Spopad v Češarkovi oz. Lovšinovi koči je bil kratkotrajen. Ko so trije tigrovci videli, da so obkoljeni, se niso odločili za izpad in preboj iz obroča, temveč za pasiven odpor do zadnjega, tudi za častni samomor (po predhodnem dogovoru). Očitno je bil najprej (smrtno) ranjen Danilo Zelen, ki se odločil za častni samomor, da ne bi živ padel v italijanske roke. Ko je Kravanja videl, da je Zelen mrtev, se je tudi sam odločil za samomor, vendar se je samo ranil v glavo in padel v nezavest. Majnik je tako uvidel, da je ostal sam, pa se ni odločil za samomor in se je predal ... Med obstreljevanjem koč, ki je sledilo, je uspel zbežati. Ranjenega Kravanjo so prepeljali v bolnišnico v Kočevje in zatem

v Ljubljano, kjer je bil po akciji OF tudi rešen. Z Majnikom sta se zatem oba znašla v partizanih, kjer sta padla (Kravanja v nemški, Majnik pa v domobranski zasedi).

Zaključek: vsekakor so se trije tigrovci na Mali gori skrivali pred Italijani, zato bo držala Škerlova oznaka, da so bili dejansko »skrivači«, saj so se mesec dni skrivali v bivakih (zemunicah, v gozdu). Ali so tudi zbirali orožje na Mali gori, je zelo vprašljivo, saj ga pripadniki VKJ niso odmetavali po gozdovih, temveč ob cestah in poteh po katerih so se umikali ... Tudi ne vemo, kje so bile lokacije 4 bunkerjev (za orožje) niti kdo jih je vse gradil, saj Zalar verjetno tega sam ni zmožel.

Ker na Mali gori ni šlo za nobeno načrtovano in napadno oboroženo akcijo proti italijanskemu okupatorju, opisani spopad lahko štejemo edino kot izsiljeno samoobrambo treh obkoljenih tigrovcev med njihovega skrivanjem, do katere je prišlo zaradi neopreznosti, saj so med spanjem opustili varovanje (stražarjenje).

Italijanski obveščevalni in policijski organi so seveda slavili »veliko zmago«, saj so končno likvidirali vojaškega vodja TIGR-a, menda italijanskega sovražnika št. 1. V zaporih so imeli že veliko skupino tigrovcev, ki so jim sodili decembra 1941 na »drugem« tržaškem procesu. Tako je bil TIGR tudi obglavljen. Kot večina Primorcev, so se zatem tudi tigrovci priključili partizanom – NOV Slovenije! Tudi idejni vodja – Albert Rejc! Zanimivo je tudi dejstvo, da se noben tigrovec ni znašel v kvislinških vrstah!

Viri:

- Bjelajac, Mile – Trifunović Predrag, *Izmedju vojske i politike, Biografija generala Dušana Trifunovića (1880–1942)*, INIS Beograd in Narodni muzej Kruševac, 1997.
- Ferenc, Tone, *Akcije organizacije TIGR v Avstriji in Italiji spomladi 1940*, Borec 1977, Ljubljana,
- Kacin - Wohinz, Milica, *Danilo Zelen*, Slovenski biografski leksikon.
- Natlačen, Marko, *O svojem delovanju med 6. aprilom in 14. junijem 1941*, poročilo begunski vladi v Londonu, INZ, 2001, Ljubljana.
- Rejc, Albert, Tone Černač in Jože Vadnjal, *Pričevanja o TIGR-u*, 1995, Slovenska matica v Ljubljani.
- Rejc, Albert, *Veliki primorski junak Danilo Zelen je padel že 13. maja 1941 pri Ribnici*, Primorski dnevnik, 16. 5. 1971.
- Sfiligoj, Dušan, *Boj Slovencev pod fašizmom za narodne pravice*, 1950.
- Škerl, Franc, *Spopad na Mali gori*, Borec št. 4, 1962, Ljubljana.
- Škoberne, Boža, *Danilo Zelen, kdo je bil to? Nekaj spominov na skrivnostno osebnost TIGR*, Primorske novice št. 1 – 31, 1990, Koper.
- Škoberne, Boža, *Premalo osvetljena osebnost Danila Zelena*, Primorska srečanja št. 127, 1991, Koper.
- Vodušek – Starič, Jerica, *Slovenski špijoni in Soe 1938–1942*, 2002, Ljubljana.
- Žabkar, Anton, *Obramba Slovenije v Kraljevini SHS/Jugoslaviji; doktrina, vojni načrti in njihova izvedba (1920–1941)*, revija SV Vojaška zgodovina 2010, Ljubljana, str. 57–127.

Dodatek:

Danilo Zelen – nova fotografija, nova podoba



Danilo Zelen, Selce, 1939

(Vir: zasebni foto-album, A. Slekovec)

Dne 8. 6. 2016 mi je Aleksander Slekovec razkazoval zasebni foto-album svojega pokojnega očeta, podpolkovnika Draga Slekovca, zadnjega načelnika obveščevalnega centra VKJ v Ljubljani.

Ob eni od fotografij je pripomnil, da je verjetno na njej akademski slikar Ljubo Ravnikar, jaz pa sem dodal: »Tudi Danilo Zelen!«, saj sem ga nekako prepoznal po dveh objavljenih fotografijah, posebno pa še glede podobnosti na portretu slikarja Ljuba Ravnikarja.

Fotografijo sem 9. 6. 2016 poslal na ogled Urošu Ravnikarju, ki mi je kmalu zatem sporočil po elektronski pošti, da je na desni strani fotografija zares Danilo Zelen, na levi pa, na njegovo veliko presenečenje – oče in prijateljica Heda¹⁶³ iz Maribora!

¹⁶³ **Tatjana Srebot - Rejec, *Partija in tigrovci***, Društvo Slovenska Matica, Ljubljana – 2006, je na str. 148 objavila fotografijo **Hede Derganc** in **Alberta Rejca** na Uskovici, (po letu 1935 fotografiral Danilo Zelen). Obenem je objavila seznam prijateljev Danila Zelena, in sicer: študentka slavistike **Heda Derganc**, slikar **Ljubo Ravnikar**, študentka slavistike **Slavica Lenar - Božič** (članica TIGR-a), študentka prava **Vida Grafenauer**, bratranec in gledališčnik **Ferdo Delak** in njegova žena **Katja**, voditeljica plesne šole, arhitektka **Lidija Čebaj - Bahovec** in drugi.

Heda Derganc - Tomaževič, profesorica slovenščine, hčerka **dr. Franca Derganca** (1877–1939), priznanega zdravnika in pisatelja, ustanovitelja sanatorija Emona v Ljubljani in **Hede, roj Tauber** (1889–1974), direktorice Emone po moževi smrti, v katerem so zdravili bolne partizane in tigrovce (Kravanja). **Dr. Mirko Derganc** je bil Titov osebni zdravnik, njegov brat **dr. Kristijan Derganc** pa vojaški zdravnik.

Fotografija naj bi bila po njegovih besedah posneta okrog leta 1939 v Selcah pri Crikvenici na Hrvaškem, kjer so Zelenovi imeli počitniško hišo. Avtor fotografije je bil gotovo podpolkovnik Slekovec, saj ob Zelenu stoji njegova soproga Mara Slekovec, na sredi pa je postavna Črnogorka, Zelenova prijateljica Danica Plhak, sicer soproga podpolkovnika Branka Plhaka, načelnika ObC Ljubljana do maja 1940.



Danilo Zelen in Ljubo Ravnikar, sodelavca ObC Ljubljana, v ženski družbi

(Vir. Zasebni foto-album, A. Slekovec, avtor Drago Slekovec, Selce, 1939)

Podobnost Danila Zelena so potrdili tudi v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani, kjer hranijo portret Danila Zelena, ki ga je leta 1939 ustvaril akad. slikar Ljubo Ravnikar. Podobnost je očitna!

Velja še povedati, pravi Uroš Ravnikar, da sta bila Danilo Zelen in njegov oče Ljubo, tudi gimnazijska sošolca v Ljubljani. Menda so se sošolci gimnazije tudi slikali in podpisali, pa bomo tako zvedeli za širši krog znancev in prijateljev. Tudi za kakšne gimnazijske ljubezenske stike ...



Danilo Zelen, 1939

(MNZS, avtor L. Ravnikar)

Ko sem preverjal »žensko« družbo na fotografiji, sem ugotovil, da je ob Zelenu gotovo Mara Slekovec, medtem ko naj bi »postavna Črnogorka« bila Danica¹⁶⁴, soproga podpolkovnika Branka Plhaka, ob Ravnikarju pa naj ne bi bila Heda Derganc, temveč neka baletka.

Fotografijo Hede Derganc iz omenjene knjige Tatjane Rejec objavljam samo radi primerjave.



Hedi Derganc in Albert Rejec
(Vir: T. Rejec, *Partija in tigrovc*)

Zdi se, da druženje v Selcah ni bilo slučajno, saj je Drago Slekovec ohranil še dve zanimivi fotografiji. Prva dokazuje, da so bili zares v Selcah (cerkev v ozadju), na drugi pa je takratni major Slekovec očitno prekršil pravilo, da se s sodelavci ne smeš javno prikazovati kaj šele fotografirati – na plaži!

Naj dodam, da sta **Albert Rejec** in Danilo Zelen menda imela v Vinodolskem¹⁶⁵ pri Crikvenici posebno vikendico za potrebe tigrovcev, morda pa je šlo za to-le v Selcah?

¹⁶⁴ Marijan F. Kranjc, *Legendarni slovenski obveščevalci*, Pro-Andy, Maribor – 2011.

¹⁶⁵ Marijan F. Kranjc, *Danilo Zelen - Dušan, vojaški vodja organizacije TIGR*, www.vojastvo-military.si, navedba Bože Škoberne (objavljeno 2015).



D. Zelen in L. Ravnikar z družbo, Selce, 1939
(Vir: zasebni foto-album, A. Slekovec)



Obveščevalci na plaži: L. Ravnikar, D. Slekovec in D. Zelen, Selce, 1939
(Vir: zasebni foto-album, A. Slekovec)

Obveščevalci in njihovi tajni sodelavci so bili tudi prijatelji, pa so včasih izkoristili priliko za druženje. Gornji primer to dokazuje!



Selce – počitniška hiša, avtor Ljubo Ravnikar, junij 1939

(Vir: Breda, prvi lastnik Drago Slekovec)

Predstavljam akvarel, ki ga je junija 1939 v Selcah ustvaril Ljubo Ravnikar. Namreč, podpolkovnik Drago Slekovec je na zaslišanju v ujetniškem taborišču v Lienzu sredi leta 1942 na vprašanje karabinjerskega kapetana Onnisa, ali je bil Ljubo Ravnikar njegov tajni sodelavec, odgovoril, da ga je poznal le kot akademskega slikarja, saj je od njega tudi odkupil dve sliki, ki se nahajata v njegove stanovanju v Ljubljani.

Ko sem to izjavo iz AS te dni zapisal in posredoval njegovemu sinu Aleksandru, se je spomnil, da imajo zares dve sliki Ljuba Ravnikarja – akvarel, počitniško hišo iz Selc (1939) in olje, šopek krizantem. Predpostavljam, da Ravnikar leta 1939 ni naslikal katere koli hišo, temveč prav počitniško hišo Zelenovih, saj je vidno, da je novi lastnik dogradil na kamniti dalmatinski hiši še moderni »apartman«, kjer sta takrat verjetno bivala gosta – Mara in njen soprog, takratni major Drago Slekovec, načelnik ObC na Sušaku.

Danila Zelena in Ljuba Ravnikarja sta bila tudi gimnazijska sošolca, pa tako lahko tudi bolje razumemo njuno poznejše prijateljevanje in skupno delovanje v tigrovski trojki. Objavljam tudi seznam sošolcev – maturantov leta 1925/26¹⁶⁶, saj je med njimi mogoče še kateri tigrovec in junak (1930 je na tej gimnaziji maturiral Sergej Mašera, poročnik bojne ladje, ki je 17. 4. 1941 v Boki Kotorski razstrelil rušilec jugoslovanske vojne mornarice, da ne bi padel v italijanske roke in skupaj z njim potonil – po nenapisanem pravilu pomoske tradicije, star komaj 29 let).

¹⁶⁶ Magda Prevc, *Ljubljanska realka skozi čas 1852–1945*, Elektrotehniško-računalniška šola in gimnazija Ljubljana – 2010, str. 218.

1925, 1926 Poletni in jesenski rok 1925 in januarski rok 1926		
Adlešič Miroslav	Košak Vladimir	Zelen Danilo
Bajec Bogomir	Kovačič Fedor	Zupančič Milan
Bandel Josip	Kramaršič Božidar	Tavčar Ciril
Burger Gvido	Kregar Vinko	Baša Ivan
Fabian Viktor	Lavš Leopold	Gašperin Ivan
Golja Romuald	Nerat Dušan	Poženeš Radivoj
Gregorig Roman	Obereigner Nada *	Šantel Dušan
Gspan Julij	Prelec Anton	Toros Mirko
Hudeček Vinko	Pretnar Črtomir	Vehovec Milan
Jelenc Stanko	Rebec Dimitrij	Walland Rajko
Jenko Franc	Sajovic Oton	Bartl Henrik
Jordan Friderik	Stanič Borivoj	Jezeršek Franc
Kavečič Josip	Škof Friderik	Locske Rajko
Kladnik Josip	Vehovar Zdenka *	Ravnikar Ljubivoj
Korenčan Janez	Vrtačnik Josip	

Seznam maturantov I. realne gimnazije v Ljubljani leta 1925/26

(Vir: Magda Prevc, Ljubljanska realka skozi čas, Ljubljana – 2010)

Iz življenjepisa Danila Zelena je znano, da je bil dvakrat v Parizu. Leta 1930 sta se s Tonetom Černačem umaknila aretacijam pred prvim tržaškim procesom, leta 1935 pa je skupaj z Albertom Rejcem in Justom Godničem s predstavniki KP Italije podpisal sporazum o sodelovanju. Že med prvim bivanjem v Parizu je Zelena italijanski antifašist Raffaelo Rosetti poučeval o postavljanju minsko-eksplozivnih sredstev.

Ni pa bilo znano, da je Zelen bivanje v Parizu izkoristil tudi za druženje s Slovenci v Parizu, predvsem s svojim bratrancem Ferdom Delakom in drugimi. Omenja se tudi baletka Lidija, ki jo je tudi predstavil v članku *Slovenci v Parizu*, ki je bil objavljen 1930 v ljubljanskem mesečniku Ilustracije.

Slovinci v Parizu

Danilo Zelen.



F. Vlček v pariški Opéra comique
Henri Mautet

Pariz je brez dvoma najzanimivejši center Evrope, zato ni čudna, če je umetnost privedla sem naše slikarje, literate in bobane. Francija je dežela, kjer ima vsakdo možnost dela, zato je tu ogromen naval naših delavcev in obrtnikov, v zadnjem času je postal Pariz tudi center primorske emigracije. Slovenci vseli slojev so se našli v pariškem slovenskem društvu, kjer se v tedenskih sestankih pomenijo zopet v svojem jeziku, prisostvujejo predavanju katerega člana ali se pa s slovensko pesnijo v mislih presele v domače kraje. Predsednik »Slovenskega društva«, dr. I. Tomšič, ni le nekaj duševni vodja te male slovenske naselbine, ampak tudi svetovalec slovenskim delavcem v njihovih življenjskih vprašanjih. Je prijazen človek, ki gre vsakemu na roko in ki vedno ujame v Parizu kakšnega mimoidočega Slovence, ki z novicami iz domovine in drugimi, za pariške Slovence zanimivimi vestmi oživi slovenske vežere.

Neki pariški Slovencec je skonstruiral nekaj — »perpetuum mobile« — z ogromno mehanično silo. Izum, ki bo po iznajditeljevih rditvah — preobrazil ves svet. Pariški Slovenci naspeto pričakujejo dneva, ko bo izum dovršen in bo iznajditelj otvoril novo tovarno, saj bo tedaj za vse kruha dovolj in preveč. Za enkrat se pa zadovoljijo s tem, da imajo v Parizu svoj kemični laboratorij, kjer izdelujejo g. Volac in drugi »Nicotille«s preparat, ki uničuje do 90% nikotina in ki se je povsod že dobro uveljavil. Samo v Parizu je že nad 1000 razpečevalnic tega za kadilce blažčega leka, ki je poznan v Sloveniji pod imenom »Blancote«. Na zadnjem pariškem velesejmu se je ta preparat tako uveljavil, da ni v Evropi mesta, kjer bi ta laboratorij ne imel svoje podružnice.



Lydia Wisjakova, pariška Opéra comique: v »Prodani nevesti«

Slovenski umetniki so v Parizu dobro zastopani. G. Vaclova Vlček in gospa Lydija Wisjakova žanjeta lepe uspehe na Opéri Comique, z Vlček kot korograf in prvi plešalec, ga Wisjakova kot prva pisalka. Slikar Veno Pilon ima prijatelje v montparnaškem kvartu in je danes na Montparnasu splošno znan kot umetnik odličnih kvalitet. Pilon dela mnogo, saj pripravja za jesen razstavo svojih del v montparnaški galeriji, razstaviemu prostoru, kamor imajo dostop le slikarji poznanega imena. Karlo Rupel, med našimi na jmljšini dobro znani violinisti, ki je absolvirjal ljubljanski konservatorij, končuje še posebno solanje na pariški glazbeni akademiji. Njegovi nastopi na prireditvah našega poslanstva in drugih slovenskih in jugoslovanskih večerih v Franciji so ga predstavili tudi francoski javnosti. Ferdo Delak, ki je režiral na Dunaju »Veliko revijo 1950« se je mudil dlje časa v Avstriji, sedaj ga je pa teater zanesel v Pariz, kjer je nastopil z recitacijami zbirke primorskih pesmi in jel nad vse časten uspeh.

Pa tudi študentska kolonija je v Parizu močna in najboljša opora »Slovenskega društva«.



Nicotiles na pariški razstavi. Slika je izšla v poročnem listu »Excelstor«



Iz pariškega stoljenja
1. Karl Rupel
2. Ferdo Delak
3. Če se sredu slovenski študentje apate
4. Slovenski študentje v Parizu pri stolu
3. Dr. Ivan Tomšič, predsednik »Slovenskega društva« v Parizu

Danilo Zelen, *Slovinci v Parizu*
(Vir: Ilustracije, Ljubljana — 1930, str. 426)

Milovan Zelen

– tigrovec, lažni partizan in četniško-britanski obveščevalec

O **Milovanu Zelenu** (1909–1944), mlajšem bratu **Danila Zelena**, vojaškega vodje organizacije TIGR, ni v slovenskih leksikonih nobenih podatkov. Zato sem pobrskal po spletu in našel podatke italijanske OVRE in ameriške CIE!

No, najprej pa vendarle predstavljam »domače« podatke, pogojno rečeno dvoje vrste podatkov: »tigrovske« in »partizanske«.

Tigrovski viri:

Dne 22. 11. 1944 je bil Milovan Zelen - Slavko na Opčinah pri Trstu po nemškem zajetju ustreljen in nato sežgan v Rižarni. Bil je član DOS (Državne obveščevalne službe, četniške) oz. britanske obveščevalne skupine BBZ v Trstu, ki jo je vodil **Jože Golec - Jojo**. Skupaj z njim je bil likvidiran tudi **Tugomir Sušnik** (1925–1944)¹⁶⁷.

Njuno delovanje je raziskoval tržaški časnikar **Ivo Jevnikar**¹⁶⁸. Zelen in Sušnik sta bila pripadnika – operativca DOS, katere člane so Nemci aretirali 28. 6. 1944 v Batini palači v Ljubljani, sedežu DOS-a in jih poslali v taborišča – Dachau in Buchenwald. Oba sta se tej aretaciji izognila in se znašla v Trstu, kjer sta postala del Vauhnikove obveščevalne mreže (britanske – BBZ) in zbirala podatke o nemških silah na širšem tržaškem območju. To skupino je vodil omenjeni Jože Golec – Jojo, a njeni člani so bili tudi slikar **Zoran Mušič**, **Hrvoje Maister**, sin generala Rudolfa Maistra, pater **Placido Cortese**¹⁶⁹ in drugi. Zelen in Sušnik sta imela postojanko v ulici Giustinelli¹⁷⁰, v središču Trsta. Gestapo ju je aretiral septembra ali oktobra 1944 in zaprl v koronejske zapore, kjer so ju zasliševali in mučili.

Zanimiva je zgodba **Jožefa Melaherja - Zmagoslava**, samozvanega poveljnika štajerskih četnikov, ki je trdil, da je bil njegov najboljši nemški zaupnik **Fritz Werdnik**, enoroki poročnik Abwehra iz Radvanja v Mariboru, tudi sošolec Jožeta Golca - Joja, vodje tržaškega podcentra britanske obveščevalne organizacije BBZ in dobrega prijatelja **Ivana**

¹⁶⁷ Mag. Renato Podberšič, *Pohaba resnice*, Časnik - spletni, 8. 4. 2015.

Identifikacijo žrtev v Rižarni je predhodno opravil: Albin Bubnič, *Rižarna*, 1975, Primorci.si.

¹⁶⁸ Ivo Jevnikar, *Pozabljeni žrtvi boja za svobodo – Slavko Zelen in Tugomir Sušnik*, Novi glas, Gorizia, 28. 11. 2014.

¹⁶⁹ Predlog za proglasitev za mučenca, Priloga – 1.

¹⁷⁰ Zanimivo: v tej ulici je tudi četniški radiotelegrafist **Ivan Bricelj** imel svojo »postojanko« v neki stavki v 6. nadstropju, sicer nemški dvojni agent, ki je s četniki vodil radijsko igro! Glej priponko 17.

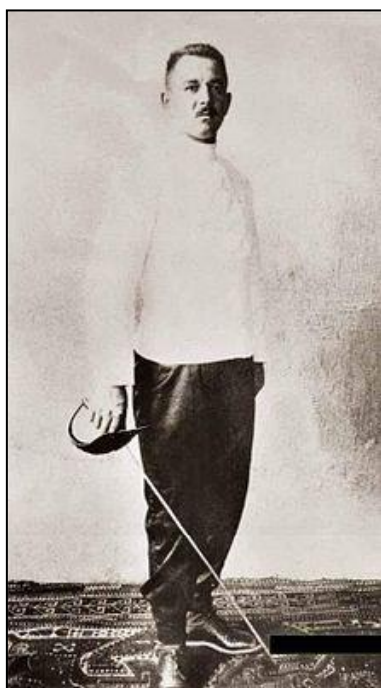
Briclja, glavnega radiotelegrafista majorja Karla Novaka, poveljnika slovenskih četnikov¹⁷¹.

In prav Werdnik je bil glavni gestapovski zaupnik, ki je razkril svojega mariborskega sošolca v Trstu in njegove sodelavce.

Zanimiv podatek o četniškem poročniku Slavku Zelenu (Milovanu, moja opomba) najdemo v knjigi *Razdvojeni narod*¹⁷², (ne pa tudi v seznamu oseb), kjer avtorica navaja, da je bilo med četniki največ pripomb zoper kapetana **Janka Debeljaka**, namestnika majorja **Karla Novaka**, poveljnika slovenskih četnikov, pa tudi zoper poročnika **Draga Tomažiča - Ciga** in poročnika **Slavka Zelena!**

Nekaj zanimivih podatkov o Zelenovih iz Senožeč nam je posredoval zgodovinar **dr. Ervin Dolenc** (1960–2009), tudi rojen v Senožečah. V *Glasniku* občine Divača je februarja 1991 objavil članek z naslovom *Cvetkova povezanost s Senožečami*, v katerem je razkril, da je bil znani **Rudolf Cvetko**, rojen 17. 11. 1880 v Senožečah očetu Janezu, orožniškemu stražniku in materi Ivani Zelen, kar pomeni, da je bil bratranec Danila in Milovana Zelena!

Naj omenim, da je bil Rudolf Cvetko avstro-ogrski častnik in upokojeni orožniški podpolkovnik, predvsem pa je znan, da je kot prvi Slovenec, sicer član avstrijske ekipe, leta 1912 osvojil moštveno srebrno olimpijsko medaljo v sabljanju.



Rudolf Cvetko (1880–1977), sabljač
(Vir: Google, Slike)

¹⁷¹ Marijan F. Kranjc, *Napad štajerskih četnikov na orožniško postaja v Sv. Juriju ob Ščavnici leta 1944*, Glasilo, Gornja Radgona – 2006.

¹⁷² Tamara Griesser - Pečar, *Razdvojeni narod*, Ljubljana, Mladinska knjiga – 2007, broširana izdaja, opomba na str. 224.

Vsekakor pa so izredno zanimivi in tudi dragoceni podatki, ki nam jih je E. Dolenc posredoval o Zelenovih iz Senožeč¹⁷³. Gre predvsem za podatek, da je pred letom 1930 v Senožečah delovalo vsaj 10 tigrovcev, med katerima sta bila tudi brata Danilo in Milovan Zelen. E. Dolenc navaja podatke o treh trojkah, in sicer: v prvi sta bila Danilo in Milovan, brata **Jakob** in **Tone Krebelj** ter **Ferdo Bidovec** iz Trsta (brata Krebelj sta kmalu zatem emigrirala v Argentino), v drugi trojki so bili: **Filip Prekrsky**, **Zoran Gorenc** in **Tone Martinčič**, vodja tretje trojke pa je bil **Andrej Ferfila Tehant** z dvema tigrovčema, za katere pa imen ne navaja.

V zanimivem referatu na simpoziju o Zelenu je E. Dolenc 1. 6. 1991 navedel podatke o ukrepih fašistične oblasti v Senožečah, pa tudi pričevanje **Franca Antončiča** iz Gabrča, ki je naštel naslednje tigrovce: Tone Martinčič - Špoljkov, **Stanko Čermelj**, Zoran Gorenc, **Jože Šturm**, **Franc Pavlovčič - Škupnik**, **Franc Ferfila - Lončar**, **Franc Martinčič - Jerak** in sestra **Ivanka** (padla v NOB), Andrej Ferfila - Tehant, **Tone Koritnik**, **Tone »Majdatov«** in **Mahnič (Mačkar)**, vsi iz Senožeč.

E. Dolenc tudi navaja, da je Danilo Zelen leta 1935 v Parizu sodeloval pri podpisu sporazuma o sodelovanju s KPI, da je bil del tigrovcev, tudi Milovan Zelen, predvsem za sodelovanje s Kraljevino Jugoslavije, torej tudi z VKJ.

Čeprav niso znani podrobnejši podatki o povezavah in delovanju Milovana Zelena za četniško in britansko obveščevalno službo, predvidevam, da ga je prav starejši brat Danilo seznanil s svojimi znanci – obveščevalci VKJ in britanske Soe. Verjetno bi nam gestapovski dokumenti razkrili marsikatero skrivnost o Milovanu Zelenu. Tudi italijanski.

No, nekaj podatkov je vsekakor razbrati iz partizanskih virov, zato jih tudi obširneje navajam.

Partizanski viri:

Po partizanskih virih (7) je imel Milovan Zelen kot partizan psevdonim »Skala«, kot četnik pa »Slavko«.

Od kdaj je bil v partizanih in v kateri enoti, nisem našel podatka.

Ker je njegovo delovanje povezano predvsem z lažnim »**Štajerskim bataljonom**«, katerega pripadniki so bili predvsem četniki iz Bizovika, navajam o tem podatek iz svoje knjige *Plava garda*¹⁷⁴:

¹⁷³ Mag. Ervin Dolenc, *Senožeče v času Zelenove mladosti*, referat na simpoziju o Zelenu v Senožečah 1. 6. 1991. Priloga – 2.

Dr. Ervin Dolenc, *Senožeče, Skupnost na prepihu*, Kronika, Ljubljana – 1994.

¹⁷⁴ Marijan F. Kranjc, Slobodan Kljakić, *Plava garda – zaupno poročila poveljnika*, Pro-Andy, Maribor – 2006 in *Slovenački četnici*, Višnjić, Beograd – 2006.

O nastanku in delovanju »Štajerskega bataljona« obstaja neposredno pričevanje. Prvi odred nacionalne ilegale, ki je bil bolj znan kot lažni »Štajerski bataljon«, je bil ustanovljen 17. 5. 1942 v Bizoviku in je štel 17 pripadnikov (3 častniki, 1 rezervni častnik, 2 podčastnika in 11 vojakov – rezervistov), ki so bili pripadniki Slovenske legije, Narodne legije, akademskega društva Straža in častniškega zbora (11 iz Ljubljane, ostali iz okoliških vasi). Pred odhodom sta pripadnike odreda nagovorila major Novak in kapetan Debeljak. Po načrtu naj bi šli na Gorjance, med potjo pa naj bi se jim pridružili številni prostovoljci, vendar pa jih je pristopilo le malo. Do Žužemberka je odred spremljal kapetan Josip Lesjak. Poveljnik odreda je bil aktivni kapetan Milan Kranjc, pomočnik pa kapetan Dobrivoje Vasiljevič - Iztok. V začetku naj bi odred deloval v trojkah. Prvo bojno akcijo je izvedel 25. maja 1942 v okolici Kopolj, ko je zavrnil napad Dolenjskega partizanskega odreda, ki ga je vodil Janez Marn - Črtomir Mrak. Seveda pa se niso spopadali z okupatorjem.

Vse tri legije so bile deli (oddelki) Jugoslovanske (kraljeve) vojske v domovini (JVvD) pod vodstvom generala Draže Mihailovića. Slovenski četniki so v začetku okupacije sodelovali s partizani (na Gorjancih) ali pa so se celo (šest tednov) predstavljali kot partizani (»Štajerski bataljon«). No, kmalu so pokazali, na čigavi strani so. Namreč, že 11. julija 1942 je prišlo do prvega medsebojnega vojaškega spopada pri Zajčjem Vrhu in na Dolžu, pa tako nekateri štejejo ta datum za začetek slovenske državljanske vojne med partizani in protikomunističnimi silami (četniki). Prvi spopad se je dejansko zgodil že prej, pri Kopolju (25. maja 1942), nato na Starem gradu, znana pa je tudi likvidacija partizanskega komisarja Frana Packa. Ljudje naj bi četnike klicali tudi »beli partizani«, ker niso hoteli sodelovati pri likvidaciji župnikov in faranov.

Tako kot ostali četniški poveljniki na Hrvaškem in v Bosni je tudi major Novak zaprosil Italijane za orožje in skupen boj proti komunistom oziroma partizanom. Pri tem mu je pomagal novomeški kaplan Wolbank. Njegov »Štajerski bataljon« se je prelevil v Legijo smrti, Italijani pa so jih preimenovali v Mvac – Milizia volontaria anticomunista! Mnogi Slovenci so bili upravičeno razočarani, saj niso pričakovali, da se bodo slovenski četniki podredili italijanskemu okupatorju! Major Novak v svojem zaupnem poročilu zatrjuje, da ni odločal o sodelovanju z Italijani!? Odločitev o preimenovanju naj bi sprejelo politično vodstvo v Ljubljani, seveda po dogovoru z Italijani. Borci – »legalisti« naj bi se razdelili!

Skupina 11 pripadnikov iz Bizovika se je vrnila v domači kraj in tako je nastala domobranska posadka na Urhu ... Poleg ostalih zločinov so po nalogu kaplana **Franca Glavača** jeseni 1942 umorili kapetana Josipa Lesjaka - Lampeta, ker je menda sodeloval s partizani!

Navajam kratek povzetek virov:

- 1) Konec maja 1942 je h gorjanskim partizanom prišel iz Hrvaške Milovan Zelen - Skala, ki je imel tri identitete (in legitimacije). Bil je doma iz Ljubljane, nazadnje v službi v Velenju. Povezal se je s »Štajerskim bataljonom« in ko so se partizani odločili, da jih 10. julija 1942 napadejo, jih je partizan Milovan Zelen - Skala obvestil, da so se umaknili¹⁷⁵!

¹⁷⁵ Franček Saje, *Belogardizem*, SKZ v Ljubljani, 1952, str. 302, priča Alojz Čukajno - Džura.

- 2) 11. 7. 1942 je Milovan Zelen obvestil »Štajerski bataljon« o lokaciji bližnjega taborišča partizanov, ki pa ga niso napadli¹⁷⁶.
- 3) Partizanski napad na lažni »partizanski« bataljon je 11. julija 1942 vodil **Ivan Majnik - Džem**, poveljnik bataljona Belokranjskega odreda, vendar se je po krajšem spopadu sestel s četniškim kapetanom **Dobrivojem Vasiljevičem - Istokom**, ki ga je »prepričal«, da je »partizan«, pa sta potem šla celo skupaj na večerjo!
Mnenje avtorja: Prihod Milovana Zelena k partizanom na Gorjance je bil zares nenavaden (iz Hrvaške, 3 legitimacije – 3 identitete so navadno imeli agenti Gestapa)! Vseeno menim, da je bil Milovan Zelen prej britanski agent oz. tajni sodelavec Vauhnikove britanske mreže BBZ. Namreč, starejši brat Danilo Zelen je bil tajni sodelavec britanske SOE od 1939, pa tudi obveščevalne službe VKJ od 1932. Za njega, verjetno pa tudi za mlajšega brata Milovana, je gotovo vedel kapetan I. razreda **Josip Lesjak - Lampe**, pomočnik načelnika ObC VKJ v Ljubljani, ki pa je po kapitulaciji VKJ postal pripadnik slovenskih četnikov, ki jim je poveljeval major **Karl Novak**. In Lesjak je maja 1942 na Dolenjsko spremljal lažni partizanski »Štajerski bataljon«, v katerega s hrvaške strani pride »novi« partizan – Milovan Zelen - Skala! Navadna »triper kombinacija«, kot smo v žargonu to imenovali!
- 4) Do 29. julija 1942 je »Štajerski bataljon« hajkal partizane po Dolenjski in storil nekaj zločinov nad partizani in civiliste. Tega dne je kaplan **Anton Šinkar** v Novem mestu dosegel sporazum z Italijani o sodelovanju, vendar so morali izročiti seznam moštva. Ta seznam 140 četnikov je sestavil Milovan Zelen, s tem, da je sebe in tri častnike (**Kranjca**, Vasiljeviča in **Tomažiča**) prikriil s psevdonimi¹⁷⁷ (Vasiljevič: Nsapovič Milovana Nikola, 15. 2. 1909 v Ljubljani, Kranjc: Koritnik Antona Edvard, 13. 2. 1914, Maribor; **Zelen: Juric Janeza Slavko, 1. 9. 1921, Celje?**; Tomažič: Senekovič Hugo, 13. 1. 1913, Maribor).
Mnenje avtorja: Ker je bil Milovan Zelen - Slavko avtor seznama pripadnikov četniškega »Štajerska bataljona«, ki je izročen poveljstvu karabinjerjev divizije »Isonzo«, je tudi sebe prikriil s psevdonimom, pa domnevam, da je takrat v bataljonu opravljal štabno ali obveščevalno funkcijo.
- 5) Milovan Zelen se omenja 24. avgusta 1942 kot pripadnik četniške patrolje, ki je vdrla v vas Suhadol in kmetu **Paderšiču** izropala dom in nazadnje hišo zažgala¹⁷⁸.
Mnenje avtorja: Milovan Zelen ni bil navadni član patrolje, temveč vodja ali pa vsaj spremljevalec.
- 6) Dne 30. avgusta 1942 je večji del »Štajerskega bataljona« že zgodaj zjutraj krenil na pohod proti Otočcu in sodeloval v italijanski ofenzivi proti partizanom¹⁷⁹. Zagrešili so nekaj zločinov nad partizani in njihovimi sodelavci.
- 7) Kurat **Nande Babnik**, samozvani »zastopnik škofa Rožmana pri beli gardi na Dolenjskem«, je pred odhodom v Vatikan s škofom Rožmanom, 30. oktobra 1942 napisal nekakšno spomenico, ki jo je izročil Italijanom. V njej je za slabo stanje med

¹⁷⁶ Ibidem, str. 303, Jakošev dnevnik.

¹⁷⁷ Ibidem, str. 310–312, priča Dobrivoje Vasiljevič, kapetan VKJ, ujetnik 27. 11. 1942.

¹⁷⁸ Ibidem, str. 327.

¹⁷⁹ Ibidem, str. 331, Jakošev dnevnik.

četniki obtožil častnike: **Janka Debeljaka, Draga Tomažiča**, Milovana Zelena, **Radovana Slanca** in druge¹⁸⁰.

Mnenje avtorja: Ker je bil Drago Tomažič načelnik štaba, je verjetno, da je bil Milovan Zelen obveščevalni častnik, najmanj podporočnik, tudi odgovoren za varnost v četniški enoti – tudi kot Mvac!

Kje in kaj je počel Milovan Zelen - Slavko po porazu slovenskih četnikov v Grčaricah septembra 1943 oz. po kapitulaciji Italije, ni podatkov. Če je od septembra 1942 do oktobra 1944 deloval kot četniški oz. britanski obveščevalec v Trstu, potem bi odgovor vsekakor našli v gestapovskih dokumentih novembra 1944, ko je bil v Trstu aretiran in tudi ustreljen. Gestapovci so podobne dogodke vedno podrobno dokumentirali.

Kot rečeno sem nazadnje poiskal podatke o Milovanu Zelenu v Italiji in ZDA, pa jih tudi predstavljam.

Italijanski (OVRA) viri:

V obstoječem centralnem policijskem arhivu v Rimu, ki hrani tudi podatke zloglasne OVRE¹⁸¹, so zabeleženi, poleg Danila Zelena, tudi naslednji podatki (v prevodu): **Zelen Milovan, rojen 1909, Senožeče, uslužbenec v zasebnem podjetju, antifašist, emigrant v Jugoslaviji, obdobje arhivske obdelave 1930–1940, ovojnica 5562, fascikel 065167.**

Seveda, obsežen dosje bi bilo potrebno odpreti v Rimu in slovenski javnosti predstaviti zanimive dokumente za zgodovino organizacije TIGR. Skoraj ne verjamem, da so ga naši raziskovalci spregledali, saj se vendarle nahaja v isti ovojnici (5562) kot fascikla Danila Zelena!

Ameriški (CIA) viri:

Po nasvetu prijatelja R. K. sem obiskal tudi javno objavljene arhive ameriške CIE¹⁸² in pregledal britanski zapisnik zaslišanja podpolkovnika Karla Novaka leta 1945 v Italiji, sicer mojega »znanca«¹⁸³, ki je kasneje prestopil k Američanom in postal pripadnik CIE v Grčiji.

Na veliko presenečenje sem zasledil, da je v dveh točkah omenil Milovan Zelena - Slavka, saj ga v svojem »zaupnem poročilo« sploh ni omenjal. Verjetno so mu zasliševalci povedali, da je takrat sodeloval s SOE, pa ga zato ni navajal. Ostal pa je zabeležen v britanskem zapisniku v dveh točkah, ki je bil poslal CIA v Washington (Priloga – 4). Konkretno se navaja sledeče:

¹⁸⁰ Ibidem, str. 368, Babnikov arhiv.

¹⁸¹ <http://dati.acs.beniculturali.it/CPC/>

¹⁸² OSS – SSU – CIG EARL Y CIA DOCUMENT.

¹⁸³ Marijan F. Kranjc, *Plava garda – poveljnikovo zaupno poročilo*, Pro-Andy, Maribor – 2006.

- T. 143: **Slavko Juric – Zelen**, bivši član Mihailovićeve organizacije, je tudi nagovarjal radiotelegrafista **Iva Briclja**¹⁸⁴, da se vrne iz Rima v Ljubljano;
- T. 144: Novak je zavrnil, da se posvetuje z Juricem, ki je imel stik z **dr. Antonom Krošlom**¹⁸⁵ v Ljubljani, ki ni vlival zaupanja.

Mnenje avtorja: Iz povedanega izhaja, da se je verjetno Milovan Zelen po kapitulaciji Italije zadrževal v Rimu in se nahajal v neposredni bližini podpolkovnika Karla Novaka, njegove soproge Jovanke Krištof in radiotelegrafista Ivana Briclja, takrat verjetno že nemškega agenta. Zelen je po vsej verjetnosti bil v Rimu po nalogi dr. Antona Krošla, načelnika DOS (do junija 1944, aretacije). Priimek Juric je Milovan Zelen uporabil že prej, ko je Italijanom izročil seznam 140 pripadnikov lažnega »Štajerskega bataljona«, kjer je navedel: **Juric Janeza Slavko**, 1. 9. 1921, Celje.

Zaključek:

V svoji knjigi o slovenskih četnikih sem zapisal naslednje:

*Ali bi ta status »protifašistov« pripadal tudi slovenskim četnikom? Zakaj ne bi priznali enakega statusa četnikom in partizanom, ki so jih Nemci med leti 1943–1945 zaprli in zatem odpeljali v koncentracijski taborišči Dachau in Buchenwald? Vsekakor bi ta status pripadal pripadnikom Jugoslovanske vojske izven domovine (v Palestini) in tudi pripadnikom zavezniških obveščevalnih centrov v Italiji (Zoran Mušič, Ivo Gregorc, Hrvoj Maister, dr. Ivo Bole in drugi). Tako smo nedavno ravnali s pripadniki organizacije TIGR, z zavezniškimi padalci, ki so bili dejansko pripadniki JViD! Postavili smo jim celo spomenik, nekaterim pa tudi podelili visoka odlikovanja. Vsekakor pa si takšnega »priznanja« ne bi zaslužili pripadniki povojne Matjaževe vojske, ki so vse do 1950 izvajali diverzantsko-teroristične akcije na ozemlju Slovenije*¹⁸⁶.

To pomeni, da si tudi Milovan Zelen, mlajši brat Danila Zelena, zasluži posthumno priznanje za dvojno protifašistično vlogo: tigrovca in zavezniškega (četniško-britanskega) obveščevalca!

Za vlogo in delovanje v lažnem »Štajerskem bataljonu« pa vsekakor velik minus!

¹⁸⁴ Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju, *Plava garda – radiotelegrafist proti poveljniku (Spomini Ivana Briclja, radiotelegrafista in kapetana JVVd)*, Nedeljski dnevnik, 3 nadaljevanja 11/12. 2006.

¹⁸⁵ Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju, *Dr. Anton Krošl, zgodovinar, profesor, publicist, pesnik, politik, krščanski socialist in četniški obveščevalec – načelnik DOS*, www.freeweb.t-2/Vojastvo/ (objavljeno 2008).

¹⁸⁶ Marijan F. Kranjc, *Plava garda – poveljnikovo zaupno poročilo*, Pro-Andy, Maribor – 2006.

Priloga – 1:

Alojz Rebula je v *Družini* 11. 3. 2001 objavil članek z naslovom *Mučenec na obveščevalni niti polkovnika Vauhnik*, v katerem je tudi napisal:

Placido Cortese ... Kot urednik lista "Il Messaggero di Sant Antonio" - Glasnik sv. Antona (naklado mu je dvignil na 900.000 izvodov) je razpredel široko omrežje znanstev, da je lahko med vojno pomagal, kjer je le mogel. Danes še živijo nekateri Slovenci, ki so bili leta 1942 internirani v taborišču Chiesanuova pri Padovi in ki se gotovo spominjajo drobnega, šepajočega redovnika v črnem habitu in z naočniki, ki je pomagal taboriščnikom, kolikor je mogel. Po kapitulaciji Italije 8. septembra se je v kaosu tistih dni njegovi razdajalski vnemi odprlo še širše, tudi nevarno področje: vojni ujetniki, Judje, Čehi, partizani, zavezniški ujetniki, ki jim je pomagal do morja, kjer so jih čakale zavezniške podmornice. Verjetno je obveščevalna nit, ki jo je genialni polkovnik Vauhnik speljal iz Ljubljane prek Trsta, Padove in Milana v Švico, težko obšla protinacističnega in vsestransko obvešččenega redovnika. A tudi p. Placido je imel svojega Judeža, intimnega hrvaškega prijatelja, ki ga je 8. oktobra 1944 pripeljal v roke mariborskemu slovenskemu odpadniku in gestapovcu Fritzju Verdniku. Čakalo ga je podzemlje Gestapa na Oberdankovem trgu v Trstu, kjer ga je srečal tudi slikar Mušič.

Najstrašnejše mučenje, od pretepanja do lomljenja prstov, mu ni odprlo ust, da bi izdal svoje sodelavce. Neka gospa se ga spominja, kako ga je slišala polglasno moliti v njegovi celici ...

Zaradi opisanih značilnosti, ki so zaznamovali življenje in smrt tega manjšega brata, je tržaška škofija v začetku leta 2002 sprožila postopek za njegovo beatifikacijo:

EVGEN RAVIGNANI

TRŽAŠKI ŠKOF

**Postopek, da bi bil razglašen za blaženega in svetnika
BOŽJI SLUŽABNIK P. PLACIDO CORTESE
iz reda manjših bratov - minoritov**

Priloga – 2:

Rudolf Cvetko. Prvi slovenski olimpijonec


Narodni muzej Slovenije – *Prešernova*, 25. maj 2006 - 28. avgust 2006.



Rudolf Cvetko (Senožeče 1880 - Ljubljana 1977) je prvi Slovenec z osvojenimi olimpijskimi medaljami. Na 5. olimpijskih igrah v Stockholmu leta 1912 je Cvetko kot član avstrijske sabljaške reprezentance osvojil srebrno olimpijsko medaljo v sabljanju. V obdobju 1904-13 je bil najprej učenec, nato pa učitelj sabljanja v priznanem Vojaškem inštitutu v Dunajskem Novem mestu. Prvo svetovno vojno je Cvetko končal kot stotnik 16. pešpolka, po končani vojni pa je služil kot orožniški častnik v Kočevju vse do svoje predčasne upokojitve leta 1926. Postal je član ljubljanskega sabljaškega krožka, ki se je spomladi leta 1929 organiziral kot sabljaška sekcija športnega kluba Ilirije. Postal je njen načelnik in uspešen sabljaški učitelj, opravljal je visoke funkcije v jugoslovanski sabljaški zvezi in slovel kot strog in pravičen sabljaški sodnik. Njegovi učenci so do leta 1941 osvojili štiri naslove državnega prvaka v članski in dva naslova v mladinski konkurenci. Po letu 1945 so njegovi učenci osvojili dva naslova v članski in devet naslovov v mladinski konkurenci.

Z organizacijo sabljaških inštruktorskih tečajev je postavil Cvetko temelje slovenskemu društvenemu sabljaškemu športu, strokovnemu kadru pa je s teorijo in metodiko sabljanja s sabljo in floretom postavil temeljni teoretični deli. Bil je tudi predavatelj sabljanja na Akademiji za igralsko umetnost (danes AGRFT) in Inštitutu za telesno vzgojo v Ljubljani (danes Fakulteta za šport). Za svoje uspešno delo je prejel vrsto državnih in društvenih priznanj, med drugimi Bloudkovo nagrado. Cvetko je bil predhodnik olimpijskega gibanja pri nas, ki kot prvi stoji na čelu ponosnih slovenskih olimpijskih šampijonov. Njegovi prestižni športni in pedagoški uspehi bodo ostali zapisani v analih slovenske športne zgodovine.

Priloga – 3:

<p>počasi izseljevali, deloma zaradi političnih, deloma zaradi ekonomskih pritiskov. Leta 1926 je po nekajletnem propadanju prenehala delati pivovarna Adria, kjer je prej delalo 40-50 stalno zaposlenih delavcev, v sezoni pa se je število povzpelo tudi do 100. Nekaj delavcev je odšlo v Trst k Dreherju, večina pa se jih je izselila v Argentino ali Jugoslavijo. Tako je število prebivalcev na Senožeškem od l. 1910 do 1946 padlo za 37%.⁸²</p> <p>Odpor</p> <p>Italijanskemu nacionalističnemu pritisku in fašističnemu terorju so se začeli upirati najprej mlajši Tržačani slovenskega rodu.</p>  <p>Danilo Zelen.</p>	<p>Po prisilni ukinitvi zadnjih slovenskih društev in kulturnih ustanov so začeli konec leta 1927 vrstili atentati, sabotaže, požigali so šole, ki so bile glavna središča poitalijančevanja otrok. Ob prvem udarcu, ki ga je ta dejavnost doživela s prvim tržaškim procesom leta 1930, so spomladi 1929 začeli snovati jedro gibanja primorski emigranti v Ljubljani. V vodstvu organizacije, ki je dobila ime TIGR (Trst, Istra, Gorica, Reka), je sodeloval tudi Danilo Zelen, sin trgovca Ivana in vnuk senožeškega župana ter deželnega poslanca Jožeta Zelena iz Senožeč. Danilo Zelen (1907-1941) je pri svojih 22-ih letih postal vodja terorističnih akcij organizacije TIGR v Julijski krajini v tridesetih letih in več kot deset let med italijanskimi karabinjerji gotovo najbolj iskana oseba v teh krajih. Umrli je v spopadu s karabinjerji 13. maja 1941 na Mali gori nad Ribnico. To je bil prvi oboroženi spopad med Slovenci in italijanskim okupatorjem po vključitvi Jugoslavije v drugo svetovno vojno.</p> <p>Razen ubitega italijanskega cestarja septembra 1929 "V ključu" pri Senožečah, ki so ga menda ubili pripadniki Orjune (Organizacija jugoslovanskih nacionalistov) izza rapalske meje, ni znanih tigrovskih akcij. Danilo Zelen naj bi se domačemu kraju celo namerno izogibal, da ga ne bi kdo spoznal. Vendar to še ne pomeni, da tu ni bilo organiziranih ljudi. Kot pričajo sodobniki, so se brata Danilo in Milovan Zelen, brata Jakob in Tone Krebelj ter Ferdo Bidovec iz Trsta v Senožečah sestajali vsekakor pred marcem 1928, ko sta brata Krebelj emigrirala v Argentino.</p>	<p>Sestri Krebelj se spominjata tudi pušk.⁸³ Vrstnik Danila Zelena, Filip Prekrsky se spominja, da ga je Zelen neko noč posvaril, naj se znebi vse prepovedane propagandne literature, ki so jo takrat širili. Prekrsky je takoj obvestil še Zorana Gorca iz Senožeč, ta pa Toneta Martinčiča Špoljka iz Gabrč, ker so bili povezani v trojko. Prekrsky je takrat vedel še za Andreja Ferilo Tehenta, ki je bil povezan v drugi trojki. Naslednji dan so res vsi omenjeni imeli hišne preiskave.⁸⁴</p> <p>Pred prvim tržaškim procesom (1930) sta v Senožečah delovali vsaj dve trojki, ki ju je, verjetno spomladi 1930, Zelen posvaril pred hišnimi preiskavami, češ da so izdani. Tako so se izognili aretacijam. V tridesetih letih je na Senožeškem delalo za TIGR več kot 10 ljudi, vendar naj bi se po letu 1935 v krajevni organizaciji začela razhajanja glede ljudskofrontnega povezovanja. Gibanje TIGR se je v boju proti italijanskemu fašizmu leta 1935 povežalo s Komunistično partijo Italije v t.i. Ljudsko fronto. Proti večini, ki se je z zvezo s komunisti strinjala, je menda nastopilo nekaj posameznikov, zlasti brat Danila Zelena Milovan, ki so zagovarjali navezavo samo na Jugoslavijo s kraljem na čelu, kot na edino rešiteljico, medtem ko so imeli komunisti predvsem druge cilje.⁸⁵</p>
---	---	--

Ervin Dolenc, *Senožeče, Skupnost na prepihu*, Kronika, Ljubljana – 1994.

Priloga – 4:

143. In early December, NOVAK came down with a serious attack of pneumonia and was forced to stay in bed until the middle of January 1944. In this condition it was impossible for him to supervise the activities of JEVDJEVIC, W/T operator BRICELJ, and the others, all of whom soon came into contact with persons contrary to the MIHALOVIC organization and to NOVAK. BRICELJ especially was subjected to pressure in an effort to persuade him to stop working for NOVAK and to break off the contact with MIHALOVIC. By the Clericals in Rome as represented by GODINA, by General RUPNIK's Domobran circles, and by Dr. KROSELJ, BRICELJ was asked to come over to the opposition and to return to Ljubljana. Slavko JURIC @ ZELEN, an ex-member of the MIHALOVIC organization, also attempted to persuade BRICELJ to return.
144. This situation was especially critical, as the loss of BRICELJ, NOVAK's only remaining W/T operator, would force suspension of the contact with MIHALOVIC, and would make impossible the project of establishing direct contact with Allied headquarters in Bari; this latter project was planned in agreement with British Major MANDERS and Monsignor O'FLAHERTY in order to speed up and increase efficiency of service. As BRICELJ had arranged technical details of the service with MANDERS, there was a possibility that the former might possibly misuse the future link with the Allies in Bari if he were not under close supervision. NOVAK therefore refused to confer further with JURIC, and cut off his contact with Dr. KROSELJ in Ljubljana who had proved not to be loyal.

Zaslišanje podpolkovnika Karla Novaka v Italiji, 19. 5. 1947

(Vir: OSS – SSU – CIG EARL Y CIA DOCUMENT,

Subject: Lt. Col. Karlo Novak – Activities 1941–1946)

SLOVENSKA PARTIZANSKA VOJSKA

(Kratek zgodovinski presek, vojaška prisega)

Po okupaciji Slovenije aprila 1941 s strani nemške, italijanske in madžarske vojske je bila na pobudo OF oz. KP Slovenije ustanovljena slovenska partizanska vojska, uradno poimenovana kot NOV in PO Slovenije, tudi po pozivu Sovjetske zveze, ko jo je napadla nacistična Nemčija.

Prve sabotažne in partizanske skupine so se pojavile še pred formiranjem GŠ slovenskih partizanskih odredov 22. julija 1941. Ob koncu leta 1941 je bilo v slovenskih partizanskih četah in odredih že okrog 1.000 partizanov. Po italijanski kapitulaciji septembra 1943 je sledil velik razmah osvobodilnega gibanja in naraščanje partizanske vojske. Številne brigade z imeni znanih pisateljev in pesnikov (Prešeren, Cankar idr.) so izvajale tudi zahtevnejše vojaške akcije. Najbolj znan je bil pohod 14. divizije na Štajersko. Proti koncu vojne je slovenska partizanska vojska štela okrog 38.000 partizanov, organiziranih v dveh korpusih – VII. in IX. ter v številnih odredih, ki so po osvoboditvi 15. 5. 1945 prešli v skupno Jugoslovansko armado pod poveljstvom maršala Tita.

Prisega:

Jaz, partizan osvobodilne ljudske armade slovenskega naroda, ki se ob boku slavne Delavske-Kmečke-Rdeče Armade Sovjetske Zveze ter vseh ostalih za svobodo borečih se narodov borim za osvoboditev in združitvev slovenskega naroda, za bratstvo in mir med narodi in med ljudmi, za srečnejšo bodočnost delovnega ljudstva, prisegam pred svojim narodom in svojimi sobojevniki, da bom oddal vse svoje sile in vse svoje sposobnosti osvobodilni stvari slovenskega naroda, delovnega ljudstva in vsega naprednega človeštva v sveti vojni proti fašističnim tlačiteljem in barbarom; da ne bom zapustil partizanskih vrst, v katere sem prostovoljno in zavestno vstopil, in ne da bi odložil orožja do popolne zmage nad fašističnimi okupatorji, do popolnega uresničenja velikega osvobodilnega cilja slovenskega naroda. Prisegam, da bom za te velike osvobodilne cilje s svojo krvjo branil čast in nedotakljivost naše partizanske zastave in da bom, če bo to potrebno, žrtvoval tudi svoje življenje. Za svobodo v boj!

JOŽE SREBRNIČ

- primorski narodni junak, agent Kominterne

(Raziskovalna varnostna študija primera)



Jože Srebrnič (1884–1944)
(Vir: Google, Slike)

1. Cilj in namen raziskovalno-varnostne rekonstrukcije primera

Kot pripadnik Varnostne službe JLA oz. Protiobveščevalne skupine IX. armade sem skoraj 25 let operativno deloval na Primorskem in sem že zelo zgodaj izvedel za primer Jožeta Srebrniča, narodnega heroja. Prvič sem zanj slišal od vojaškega zdravnika dr. Dušana Sobana (v Šibeniku, 1961), zatem pa še od svaka, bivšega pripadnika 2. brigade VDV, Venčeslava Ličerja, nekdanjega obveščevalca 14. partizanske divizije Hermana Slamića in drugih, nazadnje pa sem o Srebrniču elektronsko poizvedoval lani pri aktualnem raziskovalcu in zgodovinarju mag. Renatu Podbersiču. Predvsem me je zanimala Srebrničeva smrt (utopitev v Soči), saj so me skoraj vsi sogovorniki opozarjali, da gre za problem, ki ga je povojna oznovska združba prikrivala.

Uradna zgodovina (PSBL, France Klopčič) in partizanski pisci (Danilo Perčič, polkovnik JLA in drugi) navajajo, da se je partizanski poveljnik Jože Srebrnič, pozneje razglašen za narodnega heroja, utopil v Soči 7. julija 1944, medtem pa svojci in znanci še vedno potihoma trdijo, da je šlo za načrtovano vosovsko-oznovsko likvidacijo! Tako eden izmed njih celo trdi, da naj bi poznal ime človeka, ki je menda celo na smrtni postelji priznal, da je osebno s puškinim kopitom pobil Jožeta Srebrniča, ko je priplaval na drugi breg Soče.

Naši javnosti je dobro znano, da so nekateri odgovorni partijski in oznovski voditelji ne samo (namerno) prikrivali in tudi zanikali množične izvensodne poboje (Kočevski rog, Tezno, Huda jama in druge), znano pa je tudi, da so odgovornost prelagali na črnogorske ali druge (južne) partizane, pa tudi na JLA in maršala Tita, čeprav je splošno znano, da je šlo za odločitev Politbiroja KPJ, sprejeti na podlagi zavezniškega dogovora na Jalti februarja 1945.

V svoji knjigi *Balkanski vojaški poligon* (Ljubljana, 1998) sem dokazoval, da so bili izvajalci pobojev in likvidacij pripadniki republiške Ozne in enote VDV, seveda s sovjetskimi inštruktorji Nkvd-ja. Našim zgodovinarjem sem tudi dokazal, da se v AS (Arhiv Slovenije) v Ljubljani, škatla 41, fascikel 3, nahaja depeša z dne 15. maja 1945, ko je na predlog generalmajorja Arsa Jovanovića, načelnika Vrhovnega štaba JA, ki je bil tedaj trenutno v Postojni, maršal Tito prepovedal likvidacije ujetnikov – Nemcev in domačih kvislingov! Pa se to nekako rado pozablja ...

Na www.zbiralci.com sem slučajno prebral, da nekateri potomci partizanov, Srebrničevih tovarišev, omenjajo skupino, ki za Srebrničevo smrt krivi celo »srbske oficirje«, ki so bili poslani v enote IX. korpusa na Primorskem. Mimogrede naj samo spomnim, da omenjena skupina tudi trdi, da je polkovnik Arsa Jovanović osebno ubil generalmajorja Franca Rozmana Staneta (7. 11. 1944), pozabili so le, da je Arsa Jovanović zapustil Slovenjo oz. slovenske partizane že 29. 3. 1943!

Na omenjenem portalu je neki Widman iz Borovelj na Koroškem že 8. 3. 2007 zapisal, da je očitna laž, da se je Srebrnič utopil. Po njegovem naj bi ga »skrbno načrtovano likvidirala« neka posebna skupina, vendar ne oznovska!

Zdi se, da gre tudi v tem primeru za prikrivanje pravih krivcev (likvidatorjev – VDV ali posebne »ruske« skupine?), predvsem pa možnih naredbodajalcev (načelnika Ozne Ivana Mačka - Matije ali poveljnika VDV generalmajorja Bojana Polaka - Stjenke – oba sem tudi osebno spoznal). Dobro sem poznal tudi Zdenka Zavadlava, goriškega in mariborskega oznovca – spreobrnjenca, ki me je prvi obtožil (*Pisma izza odra*, Grosuplje, 2002), da sem »srbski kosovec in jugo-general«. Mimogrede, za mnoge domače zdrahe in pregrehe je krivil »srbsko« Kos tudi znani udbovski funkcionar in bankir Niko Kavčič (*Pot v osamosvojitve*, Ljubljana, 2005).

Če je že šlo za načrtovano likvidacijo Jožeta Srebrniča, potem je gotovo, da zgodovinarji in raziskovalci v AS ne bodo našli prav nobenega dokumenta, saj je znano, da so se o podobnih stvareh dogovarjali v ozkem krogu, realizirali pa samo na podlagi ustnih ukazov! Brez dokumentov – po sovjetskem vzorcu, inštrukcijah sovjetskih inštruktorjev (članov vojaške misije pri GŠ NOV Slovenije in tudi v poveljstvu IX. korpusa, pa tudi posebnih inštruktorjev Nkvd pri slovenski Ozni).

Kdor vsaj približno pozna delovanje obveščevalnih služb, bo verjel splošno znani praksi, da se sovražni agenti, tudi kriminalci, ne odkrivajo na podlagi seznamov (ki se čuvajo kot največja tajnost), temveč le na podlagi konkretne dejavnosti na terenu, med ljudmi, pri zbiranju podatkov.

Imel sem izjemno priložnost, da sem v svoji protiobveščevalni praksi nekaj časa operativno obdeloval »Marino«, agentko sovjetske obveščevalne službe v Trstu (v povezavi z ustaško emigracijo), ki je bila pred tem tudi pripadnica Vidalijevega obveščevalnega centra v Trstu (o Victorju Vidaliju, agentu Kominterne in likvidatorju Leninovega sodelavca Leva Trockega v Mehiki, je dovolj napisano v učbenikih o sovjetski obveščevalni službi). Zato tudi zelo dobro poznam delovanje sovjetskih obveščevalnih služb in njihove prikrite operativne in druge metode. Spremljal sem tudi povojne »turistične« obiske polkovnika Bogomoljeva, ki je bil med vojno član sovjetske vojaške misije pri GŠ NOV Slovenije. V svoji knjigi *Zarote in atentati na Tita* (Grosuplje, 2003) sem predstavil tudi tri glavne Stalinove agente Nkvd – likvidatorje na naših tleh (Ivan Krajačić - Stevo, Mustafa Golubović - Stari, polkovnik Nkvd, in Ivan Kralj, generalmajor Nkvd), ki so imeli tudi svoje posebne »ekipe« za umazane naloge!

Po ugotovitvah italijanske politične policije Ovre že leta 1926 je bil Jože Srebrnič agent Kominterne, podobno kot iz drugih virov vemo, da so to bili tudi Lovro Kuhar - Prežihov Voranc, Josip Kopinič - Zrak, Edvard Kardelj - Krištof, Dragotin Gustinčič in drugi predvojni člani Partije, ki so se šolali ali bivali v ZSSR. Bolj ali manj je tudi znano, da je v Kominterni odločal samo »Direktor«, tudi »Ded«, to pa je bil Stalin osebno. Kdor se je zameril njemu ali pa njegovim regijskim šefom (Kardelj je bil zadolžen za slovensko in italijansko partijsko srenjo) – mora spoznati prave usode Voranca, Gustinčiča in drugih! Le kaj so zagrešili? Arhivski dokumneti, predvsem pa spomini sodelavcev in znancev, nam počasi odstirajo resnico.

Potemtakem je edino pravo vprašanje: **Kaj je zagrešil Jože Srebrnič?**

Odgovor na to vprašanje pa ni enoznačen. Potrebno je poznati njegovo partijsko pot (bil je član ruske KP(b) in KPI), predvsem pa je pomemben podatek, kdaj je postal agent Kominterne in kje je deloval (poslanec v italijanskem parlamentu). Bil je raziskovalec slovenske prazgodovine, simpatizer (ne pa tudi član) TIGR-a, snovalec slovenske kmečke in narodnostne politike, partizanski aktivist – član glavnega SNOS in POOF, član okrožnega komiteja KPS za Slovensko Primorje.

Koga je ogrožal? Kaj je zagrešil? Kdo je bil zainteresiran za njegov arhiv (podobno kot za Gustinčičev), je verjetno samo vzporedno vprašanje ali pa tudi glavno!

V nadaljevanju bom podrobneje predstavil prikrito plat življenja in delovanja Jožeta Srebrniča, ki je skrita v arhivih Kominterne. Če Srebrnič ni utonil, ampak je bil likvidiran, potem je potrebno opraviti rekonstrukcijo primera, kakor je to navada v varnostno-obveščevalnih in kriminalističnih službah.

Moja teza bo za mnoge presenečenje, vendar je povsem logična: Jože Srebrnič je bil agent Kominterne – pa tudi žrtev Kominterne!

V ospredju je bil zelo verjetno osebni in ideološki spor s KPS oz. z Edvardom Kardeljem, ali pa je Jože Srebrnič zvedel za kakšen strateški podatek, ki bi lahko kompromitiral Kominternu oz. Kardelja!. O tem je Kardelj poročal Kominterni, tudi osebno Stalinu – Kominternu pa je opravila po svojem receptu, saj je imela v bližini tudi svoj eksekucijski aparat!

Torej, Ozna in VDV sta Srebrniča samo varovali! Ali pa tudi ne ...

V nadaljevanju bom to poskušal dokazati na podlagi rekonstrukcije primera, kar bo mlajšim raziskovalcem v pomoč pri nadaljnjem delu na terenu in iskanju podatkov v tujih arhivih, predvsem ruskih.

Primeru smrti Jožeta Srebrniča sem se lotil samo zaradi iskanja **RESNICE**, podobno kot sem to počel pri obravnavi primerov, objavljenih v svojih desetih knjigah o vojaško-varnostnih problemih. Svojo tezo sem postavil kot napotilo pri delu raziskovalcem in vojaškim zgodovinarjem, saj podobne primere lahko temeljito raziščejo samo ideološko neobremenjeni posamezniki. To nam potrjuje praksa.

Kot upokojeni generalmajor JLA seveda nisem noben nasprotnik NOB, ker sem se lotil raziskave smrti Jožeta Srebrniča, narodnega heroja. Nasprotno, podrobno sem preučil življenjsko pot Jožeta Srebrniča, tega zagnanega boljševiskega aktivista, predanega Primorca in antifašista, člana KPI, priljubljenega partizanskega aktivista, ki je trdno verjel v svoja načela. Občudujem njegov pogum in vztrajnost.

Jože Srebrnič je narodni heroj Jugoslavije in je tudi primorski narodni junak, ki naj bi tragično preminil v – Soči! Zanimivo je, da ga ni v knjigi *Narodni heroji Jugoslavije* (Beograd, 1975), v njej pa tudi ne bomo našli generalapodpolkovnika Dušana Kvedra – Tomaža, ki se je menda utopil v Donavi.

Nobenega dokaza, nobene priče ni, da se je Solkanec, izkušen plavalec in celo reševalec utopil v reki Soči! Le nekaj dni po utopitvi so italijanski vojaki (v nemški službi) našli štiri trupla z razbitimi glavami. Pokopali so jih s pomočjo domačinov, ki so pozneje sorodnikom povedali, kaj so videli. To pa julija 1944 niso bile nikakršne »čenče«!

Uradni razlagalci smrti Jožeta Srebrniča so spregledali majhno podrobnost, ki očitno ne potrjuje teze, da je šlo za utopitev. Namreč, na jezu elektrarne v Anhovem so našli Srebrničev suknjič (z listkom in medaljo), kar pomeni, da na sebi ni imel niti puške niti nahrbtnika, kar naj bi bil eden glavnih vzrokov za utopitev. Suknjič je slekel, da bi lažje preplaval na drugi breg ... Srebrnič je bil tudi odličen potapljač, kar je potrdil tudi njegov sotrpin v italijanskih konfinacijah, Leopold Caharija iz Kopra (*Jože Srebrnič*, NH, Koper, 1986, str. 116), saj so mu leta 1941 na otoku Ventoten dali ime »piccolo delfino« – mali delfin!

Zato pravim, da je napaka govoriti o utopitvi, zlasti če to kot edino resnico napiše pomočnik političnega komisarja čete, ki je bil dejansko vosovec ali oznovec! Tako poročilo o nesrečnem primeru bi moral napisati najstarejši starešina po činu oz. tisti, ki je

bil odgovoren za prehod čez reko. Tako vsaj veleva kriminalistična taktika pri podobnih primerih. To je bil Leopold Krese - Jošt.

Končno, *Partizanski dnevnik*, glasilo OF za Primorsko, je konec julija 1944 poročal, da je Jože Srebrnič »padel« oz. da se je »ponesrečil«, šele pozneje se je prenesel uradni glas, da je »tragično utonil«! Le domači in okoličani so s strahom šepetali, da je bil likvidiran!

2. Jože Srebrnič – lik in podoba Primorca, sovjetskega boljševika, italijanskega komunista, domoljuba, antifašista, slovenskega partizana in narodnega junaka

V *Slovenskem biografskem leksikonu* je po letu 1967 Srebrniča dovolj temeljito predstavil partijski »zgodovinar« France Klopčič, za katerega velja omeniti, da je v Moskvi končal partijsko šolo, vendar je bil tudi žrtev Stalinovih čistk in kaznjenec v sovjetskem gulagu, zato se je v Slovenijo vrnil šele 1956. Z njim sem imel tudi polemični stik.

No, njegova predstavitev Srebrniča kot kmeta, politika in narodnega heroja je lahko tudi zavajajoča. Bil je tudi član italijanske KP, na koncu samo osem mesecev slovenski partizan, vse življenje pa vnet zagovornik boljševizma. Nihče pa javno ne omenja njegovega značaja, negativnih idej in podobnega.

Jože Srebrnič (rojen 28. 2. 1884 v Solkanu – umrl 11. 7. 1944 pri Anhovem) izhaja iz stare solkanske družine, po domače Koltičevi. Sorodniki so ga klicali »Jurist«, za Primorce je bil »naš Jože«. V časopise je pisal pod psevdonimom »Ruski«.

Jože Srebrnič ni bil poročen in ni imel potomcev. Imel pa je veliko sorodnikov na Goriškem. Namreč, Srebrniči se prvič omenjajo v Solkanu že 1737 (Janez Srebrnič). Predniki naj bi pribežali pred Turki iz bosanske Srebrenice, ki je že v rimskih časih veljala kot kovnica denarja (rudnik srebra). Ni pa znano kakšne naj bi bile povezave s srednjeveškimi plemiči na gradu Srebrniče pri Novem mestu (v bližini sedaj novomeško pokopališče Srebrniče), kakor tudi s prebivalci naselja Srebrniči (sedaj 11 družin) v istrski občini Višnjan. Drugače so solkanski Srebrniči veljali za odlične kmetovalce, učitelje in vojake. Najbolj znana sta vsekakor Jože Srebrnič, narodni heroj in krški škof Josip Srebrnič (1876–1966), med mlajšimi pa Ana Srebrnič (1984), šahovska velemejstrica.

Zaradi zdravja je sicer opustil študij prava in se začel v Solkanu ukvarjati z mizarstvom (oče je imel mizarško delavnico) in kmetijstvom. Že leta 1907 je postal član socialnodemokratske stranke, pa se je skupaj z dr. H. Tumo ukvarjal predvsem s kmečkim (agrarnim) vprašanjem in začel tudi izdajati poseben tednik, v katerem je objavljajal poučne članke o kmetijstvu. Pozneje (1943/44) je pisal tudi o reševanju agrarnih, narodnostnih in državnih vprašanj na Primorskem in v ostali Sloveniji.

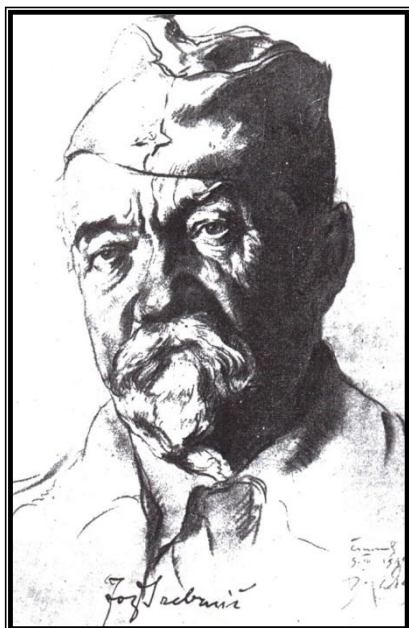
Kot pripadnik 47. polka AOV se je menda že avgusta 1914 s skupino 23 rojakov podal v rusko ujetništvo, zatem pa je delal v kamnolomih ob Donu in v Kazanu, o čemer ni podrobnejših podatkov. Po vsej verjetnosti so se tudi v njegovem ujetniškem taborišču (v Kazanu) dogajale podobne diferenciacije kakor drugod (na dobrovoljce za srbsko vojsko in

disidente, na pripadnike rdeče in bele garde in podobno). Dejstvo je, da je 1917 aktivno sodeloval v februarški in oktobrski boljševistični revoluciji, zatem pa je bil eden od ustanoviteljev jugoslovanske sekcije KP (b)! Vendar ne zvemo, kaj vse se je zatem dve leti dogajalo s Srebrničem v Moskvi, kar nam je F. Klopčič šele pozneje razložil.

Marca 1919 se je Srebrnič vrnil v Solkan, kjer je ustanovil Socialistično stranko Italije (SSI), vendar je zastopal politiko komunistične internacionale oz. Kominterne! Ko je bila januarja 1921 v Livornu ustanovljena KPI, je Srebrnič postal eden od voditeljev komunističnega gibanja v Julijski krajini. Že naslednje leto pa je nasprotoval strankinim tezam o agrarnem vprašanju in birokratizaciji stranke. Leta 1924 je bil kot prvi slovenski komunist izvoljen v italijanski parlament. Čeprav je bil pod policijskim nadzorom, se je kot poslanec zavzemal za socialne in narodnostne pravice Slovencev, obenem pa je na Primorskem »organiziral odpor zoper fašizem«, vendar nam avtor članka ne pove nič konkretnega, posebno, ali je bil član TIGR-a ali Borbe.

Od leta 1926 do 1939 je bil Srebrnič z ostalimi komunističnimi poslanci aretiran in zaprt, septembra 1939 pa je ilegalno prestopil državno mejo in se zatekel v Ljubljano. S seboj je prinesel v konfinaciji napisano znanstveno študijo o starih Slovanih in njihovih odnosih z Rimljani, Germani, Kelti in drugimi, ki jo je nameraval dokončati. Leta 1940 je bil aretiran in predan italijanski policiji, ki ga je za dve leti zaprla v Postojno, Trst in Gorico, januarja 1942 je bil konfiniran na Sicilijo, pozneje v srednjo Italijo. Po zlomu fašizma pa je peš prišel v Solkan.

Med 1919 in 1943 je samo 8 let preživel na prostosti, od tega 4 leta pod nadzorom policije (kot poslanec KPI), 4 leta v zaporih (leto dni v Ljubljani) in 12 let v taboriščih po italijanskih otokih.



Jože Srebrnič, Črnomelj, 1944
(Vir: B. Jakac, Google)

Sredi novembra 1943 se je prijavil poveljstvu IX. korpusa (nekateri navajajo datum 6. 1. 1944). Postal je član pokrajinskega odbora OF Primorske – referent za kmetijstvo, podpredsednik POOF za Slovensko Primorje in tudi član oblastnega komiteja KPS. Skupaj s Francetom Bevkom in dr. Alešem Beblerjem se je februarja 1944 udeležil 1. zasedanja SNOS v Črnomlju in bil izvoljen v izvršni odbor SNOS kot član za goriško okrožje. Zatem je agitiral za volitve v NOO na Kanalskem, Idrijskem, Vipavskem in v Brdih. Kot član oblastnega komiteja KPS za Slovensko Primorje je bil s tovariši namenjen na 3. pokrajinsko partijsko konferenco, ki je bila 15. in 16. julija 1944 v Laznah nad Čepovanom.

Avtor članka ne navaja nobenih podrobnosti o Srebrničevi smrti, ampak le to, da se je 14. 7. 1944 utopil v Soči. Pozneje je to storil partizanski kronist Danilo Perčič - Črt, tudi udeleženec prehoda čez Sočo, tedaj 21-letni pomočnik politkomisarja čete (vosovec ali oznovec), pozneje polkovnik JLA. Italijani so našli Srebrničevo truplo šele 20. 7. 1944 na jezu v Plavah pri Anhovem in ga s pomočjo domačinov pokopali blizu kraja nesreče.

Nihče od člankopiscev pa ne omenja, da so za Srebrničem najbolj žalovali Solkanci, saj so ga tudi najbolj poznali. No, svojci in prijatelji so že julija 1944 ob pokopu, pa tudi med prekopom 1946 na solkansko pokopališče, izvedeli, da Srebrnič ni umrl zaradi utopitve, ampak zaradi poškodbe glave. Sumljivo pa je bilo tudi dejstvo, da so takoj po nesreči iz njegove hiše izginili njegovi dokumenti in spisi. Le komu so bili potrebni?

Iz članka ne izvemo, ali je bil Srebrnič dejansko partizanski poveljnik in zaradi katerih bojnih ali drugih zaslug je bil leta 1953 proglašen za narodnega heroja! Naj ponovim, da je zanimivo, da v knjigi *Narodni heroji Jugoslavije* (Beograd, 1975) od slovenskih NH manjkata članka o Jožetu Srebrniču in generalpodpolkovniku Dušanu Kvedru - Tomažu, ki se je utopil v Donavi. Res nenavadno!

Skrbno sem prebral vse o življenju in delu Jožeta Srebrniča, zlasti pa zapis iz zbirke *Primorski portreti* (Lipa, Koper, 1986), ki vsestransko opisuje njegov lik in podobo.

Nisem pa našel nobenega zapisa niti omembe o tem, kar je prikrito, in bo zgodovinarjem razkrito, ko bodo Rusi odprli arhive Kominterne.

Naj zaključim. Življenje in delo Jožeta Srebrniča bi lahko strnili:

- Bil je aktiven udeleženec oktobrske boljševidne revolucije 1917 in po povratku v domovino navdušen propagandist sovjetskega sistema oblasti in ureditve (leta 1925 je vodil znamenito akcijo preselitve 42 primorskih družin na Krim, kjer naj bi živeli v kmečki komuni).
- Kot član jugoslovanske sekcije KP(b) je vneto deloval pri širjenju boljševidnih idej, verjetno kot član Kominterne.
- Bil je med soustanovitelji KPI 1921 v Livornu in zatem poslanec v italijanskem parlamentu, skupaj še z nekaterimi italijanskimi člani Kominterne (Gramsci, Longo in drugi).
- Med fašistično vladavino je bil leta 1926 aretiran in je do 1939 preživel v konfinaciji, kjer mu je bilo onemogočeno javno politično delovanje, je pa ta čas izkoristil za preučevanje slovenske prazgodovine.

- Zatem je emigriral v Slovenijo, vendar ni podatkov, ali je vzpostavil zveze s KPS oz. z Edvardom Kardeljem, ki je tedaj že deloval kot agent Kominterne za kontrolo KPI.
- Ljubljanska policija ga je že 1940 predala italijanskim oblastem. Ni podatkov, ali je bil med osumljenci TIGR-a ali Borbe na drugem tržaškem procesu 1941. Po kapitulaciji Italije septembra 1943 se je vrnil v Solkan.
- Oktobra 1943 se je priključil partizanom IX. korpusa in osem mesecev deloval kot propagandist in predstavnik OF. Postal je tudi član KPS. Trmasto je zastopal ideje in zamisli Kominterne, ki so bile v nasprotju s stališči KPS, pa tudi s sovjetskimi interesi v odnosu do zahodnih zaveznikov. Italijanski tovariši so ga označevali kot »besnega moralista«, slovenski komunisti (Lidija Šentjerc) so menili, da gre za »fanatičnega revolucionarja in moralista«, medtem ko so ga ljudje imenovali »naš Joža«. Bil je izredno priljubljen! Iz oddaljenih krajev so prihajali, da bi ga videli in slišali. Postal je narodni junak in vodja ... Ali je koga ogrožal?
- Branko Babič, sekretar oblastnega komiteja KPS za Primorsko ni bil naklonjen Jožetu Srebrniču, zato tudi ni postal predsednik POOF za Slovensko Primorje.

Nasprotno pa je bil 23-letni France Popit - Jokl, ki je bil junija 1944 poslan na Primorsko kot poseben inštruktor SNOS, navdušen zaradi agilnosti 60-letnega Srebrniča! Ko sta 25. junija 1944 skupaj sodelovala na velikem narodnem mitingu v Podragi, so ga navadni ljudje častili skoraj kot boga, Popit je zato menil, da gre za človeka, ki bi lahko predstavljal Primorsko! Popitovo mnenje je zanimivo zaradi tega, ker je bil kmalu zatem postavljen za pomočnika načelnika Ozne za Slovenijo, kmalu zatem, avgusta 1944, pa za načelnika Ozne za področje VII. korpusa.

3. Kdo je bil lahko agent Čeke, Kominterne in sovjetske vojaške obveščevalne službe?

V Pančevu, v Obveščevalno-varnostnem šolskem centru, sem končal enomesečni vojaško-policijski (1959) in trimesečni vojaško-varnostni tečaj (1965), kjer smo se temeljito seznanili tudi s strukturami in delovanjem sovjetskih obveščevalnih služb. Naši častniki in predavatelji, ki so obiskovali sovjetske obveščevalno-varnostne šole, so nam znali povedati, da se je struktura sovjetskih obveščevalno-varnostnih služb in organov, ki so delovali v tujini, vedno spreminjala z določenem ciljem, predvsem pa, da se prikrijejo lokacije in ustanove teh služb ter tako onemogočijo tuji vdori.

Predavatelji v Pančevu so nas tudi opozarjali, da so sovjetske obveščevalne službe sicer dobro prikrite, niso pa dosledno delovale po grobih revolucionarnih načelih Čeke, vendar pa vedno po znanem politično-partijskem receptu internacionalizma (Kominterni) ter zbiranja relevantnih vojaško-obveščevalnih podatkov (vojaška OS) zaradi izvajanja »svetovne proletarske revolucije«. Predstavljeni so nam bili tudi izjemni uspehi sovjetskih varnostno-obveščevalnih služb po vseh kontinentih, seveda pa smo najbolj občudovali »dvojnika« Kima Philbyja in njegovih »pet zlatih dečkov«, ki so krojili tudi usodo »primorskih padalcev« in drugih (Vojaštvo – moj članek: *Stanislav Rapotec - Rappy* iz Kozine, britanski obveščevalni častnik).

Zato samo nekaj osnovnih podatkov iz učbenika *O obaveštajnoj službi SSSR prema Jugoslaviji* (OBVŠC Pančevo, evid. št. 204) o teh treh segmentih sovjetskega obveščevalnega sistema, ki je bil zelo učinkovit.

ČEKA (ВЧК),

v prevodu *Izredna vseruska komisija za bojevanje proti kontrarevoluciji, špekulacijam in sabotadžam*, je bila ustanovljena 20. decembra 1917, njen prvi direktor pa je bil **Feliks Edmundovič Dzeržinski** (1877–1926), sicer Poljak po narodnosti, pozneje tudi notranji minister ZSSR.



Feliks Edmundovič Dzeržinski
(Vir: Google, Slike)

Šlo je za prvo tajno državno policijo, ki ima velike zasluge za zmago boljševistične revolucije in sovjetske oblasti. Navadno ji prepisujejo, da je izvajala t. i. »rdeči teror«, čeprav je dejstvo, da je bilo delovanje njenih naslednic veliko bolj kruto. Po državljanski vojni so Čeko namreč reorganizirali, pa si je naslednica Gpu (Državno-politična uprava), v kateri je Nkvd predstavljala samo oddelek za boj proti notranjemu sovražniku, prislužila zlovešči sloves po gulagih, čistkah in likvidacijah, seveda vse po osebnih Stalinovih navodilih. Na podlagi lažnih podatkov, ki so jih Nemci posredovali Stalinu, je bil leta 1937 likvidiran maršal Mihail Tuhačevski, zatem pa nekaj deset tisoč sovjetskih častnikov, zato je Rdeča armada pričakala nemški napad leta 1941 kadrovsko znatno oslABLJENA. Gnusen je bil tudi pokol 22.000 poljskih častnikov v Katynu maja 1940.

Stalin je neusmiljeno likvidiral tudi vse svoje najbolj zaupne ljudi, šefe obveščevalno-varnostnih služb. Zloglasni nasledniki Dzeržinskega so končali s strelom v tilnik: Genrih Jagoda, Nikolaj Ježov, Lavrentije Berija ...



Josip Visarijonovič - Stalin
(Vir: Google, Slike)

KOMINTERNA

Kominternina, sklop iz »komunistična internacionala«, je bila na Leninovo pobudo dejansko ustanovljena leta 1919 v Moskvi kot nekakšen izvršni organ Tretje internacionale. Združevala je delavske stranke, ki so sprejele leninistično teorijo in boljševistično taktiko nasilne (svetovne) revolucije oz. preobrazbe družbe. Te stranke so sprejele ime komunistične, pa so predstavljale tudi posamezne sekcije Kominterne. Nasprotniki, socialdemokrati, so se odrekli nasilni revoluciji in sprejeli metode parlamentarne demokracije.

Pri nas je bila to tudi Socialistična delavska partija (komunistov), ki je bila ustanovljena leta 1919 v Beogradu; kasneje je razpadla, zato je bila 1920 v Vukovarju ustanovljena KP Jugoslavije (od 1921 po Obznani v ilegali). Med našimi dobrovoljci – ujetniki ruske carske vojske, so bile po letu 1917 ustanovljene razne »jugoslovanske sekcije KP(b)«, kar je treba razlikovati od »prave« KP Jugoslavije.

Od 1919 do 1924 je Kominternino vodil Lenin, po njegovi smrti pa Stalin vse do 1943, ko je bila na zahtevo zahodnih zaveznikov razpuščena, vendar je kljub temu nadaljevala z delovanjem. 1947 je bil oblikovan Informbiro, ki pa je svojo politično-propagandno delovanje usmeril na »socialistični blok« oz. proti Jugoslaviji.

Kominternina je znatno posegla v notranje življenje posameznih KP po vsem svetu, da bi izvedla svetovno revolucijo in internacionalizem. Ideološko-propagandni aparat Kominterne je bil zelo razvejan, v njem pa je bila tudi posebna struktura Nkvd, ki je formirala regionalne obveščevalne centre (pri nas v Zagrebu, vodil ga je Josip Kopinič) ali pa so posamezni agenti delovali po posebnih nalogah (Edvard Kardelj – KP Slovenije in KP Italije, Lovro Kuhar, Ivan Maček, Franc Leskovšek, Dragotin Gustinčič in drugi).

Vrhunski agenti Kominterne so v Sovjetski zvezi najprej končali obvezno šolanje za obveščevalno delovanje na »Akademiji Dzeržinski«, poleg tega pa tudi t. i. enoletno

Leninovo partijsko šolo, tudi Kumze in podobno, posamezniki pa so potem bili tudi na direktni zvezi s Stalinom (Direktor, Ded).

Imeti znotraj italijanskega parlamenta, središča fašističnega zakonodajnega organa, svojega tajnega sodelavca, je vsekakor eden od ciljev vsake obveščevalne službe. Nisem ravno prepričan, da je bil med italijanskimi komunističnimi poslanci kdo bolj pripraven in preverjen kot je bil prav Srebrnič, pa četudi je res, da so nekateri od njih (Gramsci) sodelovali na sestankih Kominterne.

Zanimivo je vprašanje, ali je bil Srebrnič simpatizer oz. pripadnik TIGR-a ali Borbe. Predvidevam, da je bil tako kot vsak Primorec tudi Srebrnič idejni podpornik TIGR-a in Borbe, le da zaradi okoliščin (konfinacija od 1926 do 1939) ni imel priložnosti, da bi se tudi dejansko vključil v eno od obeh organizacij. Tudi raziskovalka TIGR-a, dr. Mira Cenčič, ga ne navaja med člani te organizacije. Ker je bil Srebrnič v zaporih italijanske politične policije Ovre od 23. septembra 1940 do 1942 v Postojni, Gorici in Trstu, so gotovo na vse pretege skušali tudi njega vključiti med obtožence na zadnjem procesu proti tigrovcem, vendar brez uspeha. Namreč, znano je, da so Italijani za zadnji »tržaški« proces proti tigrovcem obtožili 26 simpatizerjev in članov KPI, 12 izobražencev liberalne in krščanske usmeritve in 12 pripadnikov organizacije TIGR, vendar med njimi ni bilo Srebrniča. Čeprav je bil leta 1935 v neapeljskem zaporu, je verjetno kasneje izvedel za sporazum TIGR in KPI, a ga raziskovalci in zgodovinarji niso našli med aktivnimi člani. Domnevam, da je Srebrnič izvedel za prisotnost in finančno podporo TIGR-u s strani britanske obveščevalne službe, pa tudi zato ni silil v ospredje.

Menim, da so domneve nekaterih prijateljev in sorodnikov, da je Srebrnič vsekakor bil pripadnik TIGR-a in da je v Beograd nesel seznam tigrovcev, ki so ga kasneje Nemci našli in predali Italijanom, neutemeljene.

Že prej, nazadnje pa v svoji knjigi *Legendarni slovenski obveščevalci*, Maribor 2011, sem dovolj jasno prikazal, da so imeli Italijani v Obveščevalnem oddelku GŠ VKJ dva dobra vohuna, tudi na konzulatu v Ljubljani, zato je krivično iskati denunciante med samimi Primorci in tigrovci. TIGR je vendarle padel v Ljubljani in Beogradu, kar je vsekakor (na žalost) velik italijanski vohunski uspeh!

Poleg drugih znanih komunistov je tudi Palmiro Togliati, dolgoletni voditelj KPI, v svojih spominih 1976 zapisal nekaj krutih resnic o zgodovini Kominterne in njenih dejanjih. Nepojmljivo mi je bilo ravnanje sovjetskih emisarjev, ko so pošiljali svoje ljudi v Španijo! Tako so Dragotinu Gustinčiču pred odhodom iz Moskve v Španijo izrecno naročili, da nikoli ne sme prositi za pomoč kakšno sovjetsko ustanovo v tujini, sploh pa ne sme povedati, da ga je poslala Kominterne!

Gre predvsem za zgrešen cilj internacionalne pomoči Špancem v letih 1936–1939, ko je hotel Stalin s pomočjo Kominterne in ostalih sovjetskih obveščevalnih služb realizirati poligon za širitev »svetovne revolucije«, pa so tisoči domoljubov in prostovoljcev neustrašeno pohiteli na »pomoč španskemu ljudstvu«. Tako sem v knjigi *Slovenska vojaška inteligenca*, Ljubljana, 2006, prikazal skupni primorsko-slovenski seznam španskih prostovoljcev (532), med katerimi so mnogi darovali svoja življenja, preostali pa

so morali na poti v domovino skozi francoska in nacistična taborišča, potem pa so se podali v nov boj – proti istemu sovražniku, nacistom in fašistom.

Vendar pa mnogi med njimi niso vedeli za Stalinove sporazume z nacistično Nemčijo, šele 22. junija, ko je Nemčija napadla ZSSR, se je razvnel pravi odpor proti staremu sovražniku. Tudi v Sloveniji je znana zmeda okrog 27. aprila 1941, ko je bila ustanovljena Protiimperialistična fronta, šele 22. junija 1941 pa so ustanovili GŠ partizanskih sil, seveda pod novo oznako – OF!

VOJAŠKA OBVEŠČEVALNA SLUŽBA

Vojaška obveščevalna služba je spadala direktno pod Obveščevalno upravo Generalštaba Rdeče armade, ki je zbirala strateško-operativne podatke o sovražniku zaradi načrtovanja vojaških ofenzivnih in defenzivnih operacij. Organizacijsko je delovala prek stacionarnih obveščevalnih centrov v sovražnikovem zaledju. Pri nas je bil najbolj znan center v Zagrebu, ki ga je vodil Ivan Antonov - Srebrnjak, njegova slovenska soproga Francka Klinc pa je bila šele 1948 obsojena kot agentka Gestapa. Centri so se oslanjali množico spečih obveščevalcev, ki so bili razporejeni na operativno-strateških smereh, tudi posebnih obveščevalno-izvidniških skupin, ki so bile kasneje infiltrirane v določene regije in smeri. No, veliko agentov pa so sovjetski obveščevalci pridobili iz poprejšnjega nemško-sovjetskega vojaškega sodelovanja!

Na svojem spletišču VOJAŠTVO sem iz knjige *Jugoslovani v oktobru* (Ljubljana, 1965) objavil seznam 155 Slovencev, ki so sodelovali v »oktobrski revoluciji« 1917. Navajam tistih 53, ki so bili člani KP (boljševikov), pripadniki Rdeče armade (RA) ali Čeke in so se vrnili v Slovenijo. To so bili:

1. BARBIŠ Anton, član KP (b) v Taškentu, pripadnik Rdeče armade (RA)
2. BATAGELJ Franc, Šturje pri Ajdovščini, pripadnik RA
3. BATIČ Vladimir, 1897, Cesta pri Vipavi, pripadnik Čeke
4. CIPRIJAN Alojz, član KP v Tomsku, pripadnik RA
5. CIRMAN dr. Ciril (ANTONOVIĆ Kiril, MILKOVIĆ), 1892, Ljubljana, zdravnik, pripadnik Čeke - obveščevalec
6. ČERNE Josip, Jesenice, član KP (boljševikov) in pripadnik RA
7. ČESEN Alojz, 1890, pripadnik RA - obveščevalec
8. DEMARIN Josip, Trst, predavatelj v častniški šoli v Moskvi
9. FON Franc, 1894, Bovec, član jugoslovanske sekcije KP (b), pripadnik RA
10. GABRIJEL Franc, Slovenski Javornik, pripadnik Čeke
11. GODINA Drago - Brežan, 1876–1965, Trst, 1918 ustanovil sekcijo KPJ v SZ, član KP(b)
12. GOLIA Pavel (SLOBODNIK Anton), 1887–1959, član jugoslovanske sekcije KP(b) v Moskvi, uslužbenec pri ljudskem komisariatu za narodnostne manjšine
13. GUŠTIN Rudolf, 1896, Repentabor pri Trstu, pripadnik RA in Čeke
14. HRIBAR Jože, Zagorje, član KP (b), pripadnik RA in Čeke
15. JENKO Peter, Kočevje, pripadnik RA in član KP(b)
16. JERAS Srečko, 1892, Ljubljane, med prvimi Slovenci postal član KP(b) in pripadnik RA, načelnik štaba fronte in namestnik predsednika Sovjeta narodnega gospodarstva

- Kirgiške republike, ob 50. obletnici Oktobra odlikovan s sovjetskim redom rdeče zastave
17. KALIN Ljudomil, Trst, član KP(b) in pripadnik RA, sekretar jugoslovanske sekcije KP(b) v Turkestanu
 18. KISOVEC, Ljubljana, pripadnik RA, 1920 delegat na sestanku KPJ v Rusiji
 19. KLEMENČIČ Lovro, Ljubljana, pripadnik RA in član KP (b), po vrnitvi član CK KPJ in poslanec ustavodajne skupščine 1920–1921
 20. KLINC Slavko, Ljubljana, pripadnik RA, 1920 udeleženec kongresa komunistične mladinske internacionale v Moskvi
 21. KLUN Ivan (GAVS Adam, Nemeč), 1887, Bušeča vas pri Cerkljah ob Krki, pripadnik RA in član KP(b), končal politično šolo v Moskvi
 22. KODRIČ Jože, 1895, Branik, pripadnik RA in Čeke
 23. KORŠIČ Anton, Vipava, pripadnik RA in predsednik jugoslovanske sekcije KP v Taškentu
 24. KOŠIR Janez, 1889–1967, Ljubljana, pripadnik RA in član KP(b), član vodstva KP Turkestan, oktobra 1920 delegat KPJ v SZ, decembra 1920 poslan na politično delo v Jugoslavijo
 25. KROMAR A., član KP(b) v Taškentu in pripadnik RA
 26. KURALT, član KP(b) v Taškentu in pripadnik RA
 27. KUSOLD Alojz - Vasilij, 1890, Ljubljana, pripadnik RA in član KP(b), končal politično šolo v Moskvi, odlikovan s sovjetskim redom rdeče zastave
 28. MARUŠIČ Andrej, 1892, Opatje selo pri Novi Gorici, član KP (b) in pripadnik RA
 29. MAVER Ivan, 1893, Trst, pripadnik RA in član KP(b)
 30. MAVRIČ Ivan, 1889, Ljubljana, pripadnik RA in podpredsednik delavskega sovjeta
 31. MOŽINA Ivan, 1896, Log pod Mangartom, pripadnik 3. internacionalnega polka v Turkestanu in Čeke
 32. NOVAK Franjo, 1892, Ljubljana, pripadnik RA in član KP(b), končal politično šolo v Moskvi, zvezni poslanec 1953–1957
 33. OPAŠIČ Franc, Istra, član KP(b) in pripadnik RA
 34. PANZI Rudolf, 1891, Muta ob Dravi, pripadnik 3. internacionalnega polka in član KP(b)
 35. PLOS Viktor (tudi Franc), Jermendol, član KPJ v Taškentu in pripadnik RA
 36. PREZELJ Joško, kapetan in adjutant polka Matije Gubca v Tomsku, pripadnik RA in predavatelj v vojaški akademiji v Moskvi 1920–1921
 37. SAMEC Hermin, Trst, pripadnik RA in član KP(b)
 38. SEŠEK Franc, član KP(b) v Taškentu in pripadnik RA
 39. SFILIGOJ Anton, Batuje, pripadnik RA in član KP(b)
 40. SIMČIČ Andrej, Škofja Loka, pripadnik RA in član KP(b), novembra 1920 obiskoval partijsko šolo v Moskvi
 - 41. SREBRNIČ Jože, 1884–1944, Solkan, vodilni član jugoslovanske sekcije KP(b) in pripadnik RA, domov se je vrnil 1919, postal član KPI, pripadnik NOV**
 42. ŠETINA Anton, 1891, Knežak pri Postojni, pripadnik RA in Čeke
 43. ŠMALC Leopold, 1895, Ljubljana, pripadnik RA in član KP(b)
 44. UČAKAR Matevž, 1887, Trbovlje, rudar, pripadnik RA in Čeke, član KP(b), 1921 končal politično šolo v Moskvi
 45. ULČAR Lojze, pripadnik RA in član KP(b), končal partijsko šolo v Moskvi
 46. URBANČIČ Jože, član KP(b) in pripadnik RA

47. URLEP Ivan, 1894, Poljčane, pripadnik RA in kandidat za člana KP(b), končal partijsko šolo v Moskvi
48. UZAR Peter, 1894, Tržič, član KP(b) in pripadnik RA
49. VELNAR Jože, 1891, Ljutomer, poveljnik 27. polka RA in član KP(b), predsednik SO Murska Sobota do 1956, pozneje živel v Kopru, kjer je imel zasebno tiskarno, prijateljaval s Kardeljem
50. VUK Ivan, 1882–1939, Ženik pri Sv. Juriju ob Ščavnici, član KP(b) od maja 1918 (med prvimi Slovenci) in pripadnik RA
51. ZAJC Ivan, 1886, Velika Obreža pri Dobovi, pripadnik RA in član KP(b), 1921 pa je končal poveljniški tečaj v RA
52. ZUPANČIČ Jože, 1894, Ljubljana, častnik v štabu 4. RA, 1919 izvedel prestop dveh bataljonov polka Matije Gubca na stran Rdeče armade, član KP(b), končal politično šolo v Moskvi
53. ZUPANEK Anton, Nova Cerkev pri Celju, član KPJ v Taškentu in pripadnik RA.

Na podlagi njihovih življenjepisov, predvsem pa dejstva, da so bili člani KP(b), pripadniki Rdeče armade ali Čeke, je zelo verjetno, da so organi sovjetskih tajnih služb predvideli možnosti njihovega obveščevalnega delovanja v prihodnosti. Seznam je seveda predstavljen samo kot možnost, ki se je pač ponudila, to pa ne pomeni, da je bila v praksi tudi realizirana.

Na osnovi odkritih obveščevalcev sovjetskih tajnih služb je zato zelo mogoče, da so opravili izbor in regrutiranje tajnih sodelavcev – agentov v tujini, ki so jim zaupali posebne ali pa tudi okvirne naloge. No, večina je verjetno dobila status t. i. »spečih agentov«, ki so morali dolga leta mirovati, na koncu pa so bili aktivirani za kakšne vojaške akcije ali druge specialne operacije. To vemo tudi iz spremljanja delovanja članov sovjetskih vojaških misij med NOB in raznimi obiski sovjetskih obveščevalcev (polkovnik Bogomoljev, Primorska, okrog 1975).

Na podlagi takega seznama ali tudi skopega podatka smo se lotevali rekonstrukcij določenega primera (osebe), seveda pa smo ob tem temeljito raziskali dostopne podatke. Rezultati so bili skoraj vedno vzpodbudni.

Vsi agenti Kominterne so bili prepričani boljševiki, pripravljeni za ideje internacionalizma žrtvovati tudi svoja življenja. Znan je primer agenta Kominterne in Nkvd likvidatorja Mustafa Golubovića - Starega, ki gestapovcem leta 1941 v Beogradu kljub nečloveškemu mučenju (polomili so mu vse kosti) ni izdal niti svojega imena.

Ni znan noben primer, da bi kdo javno priznal: »Jaz sem agent Kominterne!« Dvomim tudi, da bodo raziskovalci v arhivih Kominterne sploh našli kakšne sezname tajnih sodelavcev, agentov in rezidentov, kajti taki sezname se nikoli ne arhivirajo.

V nadaljevanju bom podrobno razčlenil tudi življenje in delovanje Jožeta Srebrniča, da bi lahko odkril konkretne elemente za »obveščevalni« pristop ...

France Klopčič, sicer pisec že omenjenega članka v PSBL, je v *Časopisu za slovensko krajevno zgodovino* (Ljubljana, 1967, str. 65–69) objavil članek z naslovom *Slovenci v*

oktobrski revoluciji, iz katerega povzemam nekaj bistvenih podatkov o dejavnosti Jožeta Srebrniča v Moskvi:

- Dne 14. marca 1918 je bila v Moskvi konferenca vojnih ujetnikov – internacionalistov, od 14. do 18. aprila 1918 pa je bil kongres vojnih ujetnikov Rusije, na katerem je sodelovalo nekaj sto delegatov, ki so zastopali 520.426 ujetnikov, ki so bili naklonjeni novi sovjetski oblasti. Od Slovencev je sodeloval Drago Godina iz Trsta.
- Na kongresu so se uveljavile ideje internacionalizma, sprejeti pa sta bili dve glavni nalogi: (1) podpreti proletarsko revolucijo in se aktivno bojevati za sovjetsko oblast; (2) pripravljati vojne ujetnike za dejavnosti v domovini, da bodo avantgarda socialistične revolucije na zahodu.
- Jugoslovanske vojne ujetnike je zastopalo več delegatov, med njimi Jože Srebrnič, ki je bil izvoljen v CK Revolucionarne internacionalne socialistične organizacije inozemskih delavcev in kmetov.
- Aprila 1918 je bila v Moskvi ustanovljena Jugoslovanska skupina mednarodne socialne demokracije, ki je začela izdajati glasilo »Revolucija«. 16. maja 1918 pa se je iz te skupine izoblikovala **Jugoslovanska komunistična emigrantska partija** kot članica Federacije inozemskih komunističnih skupin pri Centralnem komiteju Komunistične partije (boljševikov) Rusije (skrajšano KP(b)R).
- Dne 16. junija 1918 je **Jugoslovanska skupina Komunistične partije Rusije** objavila statut, ki so ga lastnoročno podpisali ustanovitelji skupine, 40 po številu, med njimi Slovenci: Jože Srebrnič, Drago Godina, Milena Godina, Milan Gorup, Jože Velnar, Ivan Vuk, Srečko in Stanko Lapajne, Pavel Gliha, Ciril Cirman. Srečko Jeras, Lovro Klemenčič, Milan Maver, Emest Pertot, Filip Kumbatovič, Aleksander Skaza in drugi.
- Ko je bilo konec prve svetovne vojne, so se 5. novembra 1918 v Moskvi zbrali slovenski, srbski in hrvaški komunisti ter odločili naslednje: (1) ustanoviti komunistično partijo (boljševikov) Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki naj nadomesti socialnodemokratske stranke v domovini in (2) večje število članov takoj poslati v domovino, da začne z delom nova komunistična stranka (KPJ je bila ustanovljena šele 1920 v Vukovarju).

Kot poveljniki Rdeče armade so se od Slovencev posebej odlikovali Srečko Jeras, Jože Velnar in Jože Horvat (slednji ni omenjen v mojem seznamu).

V obdobju 1918–1920 so v ZSSR izhajali naslednji »revolucionarni« časopisi: »Revolucija«, »Vsaminaja revolucija«, »Sovjetska revolucija«, »Komuna« in glasilo s trojnim imenom »Crveni barjak — Crvena zastava — Rdeči prapor«. Med uredniki in pisci člankov so bili od Slovencev najbolj agilni: Ivan Vuk, Drago Godina, Jože Srebrnič, Pavel Golia in drugi.

Iz navedenega sledi, da so imeli sovjetski obveščevalni organi dovolj oprijemljivih točk, da so lahko dobro preverili Srebrničevo lojalnost in zatem tudi pristopili k seriji razgovorov zaradi bodočega tajnega sodelovanja. Tako se namreč začne pot vsakega agenta, ki je angažiran za tajno delovanje na osnovi patriotizma.

Preden so naštetih pripadniki KP(b), RA in Čeke dobili potrdila in denar za potovanja v domovino, so šli vsi skozi razna prevrtanja, urade, razgovore ... Njihovo delovanje v domačem okolju lahko tako odkrijemo samo z rekonstrukcijo podobnih primerov!

4. Slovenska mreža agentov Kominterne in vodilna vloga Edvarda Kardelja

Slovenskemu bralcu je zelo težko predstaviti, kaj je bila Kominternina in kakšen je bil obseg njene agenturne mreže. O tem ni uporabne literature, učbeniki o bivših sovjetskih obveščevalno-varnostnih službah pa tudi niso dostopni. V Wikipediji je samo osnovna informacija o Kominterni, na koncu pa je navedeno, da so njeno agenturo v Sloveniji predstavljali Edvard, Kardelj, Ivan Maček, Franc Leskošek in Dragotin Gustinčič.

Seveda to ne bo držalo. Če bi imel pri sebi še katerega od učbenikov iz Pančeva, potem bi bil lahko bolj konkreten, saj je vedenje o Kominterni zelo pomanjkljivo, včasih se celo reče, da gre za prikrita »strice iz ozadja«.

Ker sem v *Vojnozgodovinskem zborniku* (Logatec, št. 11 in 12/2003) objavil nekakšno skico za varnostno študijo pod naslovom *Brionski plenum in slovenski delež*, bom iz nje povzel nekaj preverljivih podatkov, da bi vsaj okvirno predstavil, kaj je Kominternina predstavljala in kako je delovala na Slovenskem.

Omenjena študija sicer obravnava predvsem četrti oz. brionski plenum Centralnega komiteja ZKJ, ki je bil 1. julija 1966 na Brionih, in predstavlja zgodovinski mejnik ne samo v razvoju jugoslovanskih varnostnih služb, temveč tudi političnih in družbeno-ekonomskih odnosov v bivši SFRJ. Namreč, na tem plenumu je bil politično likvidiran Aleksander Ranković, podpredsednik SFRJ, organizacijski sekretar CK ZKJ, odgovoren za državno varnost in notranje zadeve in eden najožjih Titovih sodelavcev pred 2. svetovno vojno, med njo in po njej.

Ozadje celotne brionske afere je še vedno zavito v tančico skrbno varovanih skrivnosti. Mnogi sodobniki in najbližji Titovi sodelavci so poskušali, vsak sicer iz svojega zornega kota, odgovoriti tudi na to vprašanje. Vendar ni enotnega odgovora! Odgovor je v arhivih sovjetskih (sedaj ruskih) in jugoslovanskih obveščevalnih in protiobveščevalnih služb in bo verjetno pod strogim embargom vsaj še nadaljnjih 50 do 70 let.

V varnostno-vojaških zapisih pod naslovom *Balkanski vojaški poligon* (Ljubljana, 1998) sem postavil dokaj smelo tezo, da je šlo za maščevalno in širokopotezno operacijo sovjetske obveščevalne službe glede na Titovo zmago v t. i. informbirojevski kampanji, za napad na Tita oz. za kompromitiranje njegovega najzvestejšega sodelavca - Aleksandra Rankovića, s tem pa tudi za razbijanje varnostnega sistema kot prvega cilja v destabilizaciji SFRJ! Pa tudi za kaznovanje dveh vodilnih jugoslovanskih agentov Kominterne po Stalinovem ukazu!

Knjige in članki – pričevanja akterjev brionskega plenuma – so začeli izhajati šele po Rankovićevi smrti, leta 1983. Naj jih samo naštejem: Selim Numić, Vojin Lukić, Dušan Rusić, Pero Simić, Jovan Koser, Anton Duhaček, Dobrica Ćosić, pa tudi spomini dr.

Slavke Becele Ranković z naslovom *Život sa Lekom* in nazadnje še osebne Rankovićeve *Zabeleške*.

Očitno je, da se v Sloveniji nerado piše o Brionskem plenumu, pa tako Slovenija nekaj let zamuja. Nova revija je 1985 objavila zapis Milana Apiha pod naslovom *Leka*. Decembra 1986 je novinarka Mladine Zoja Skušek - Močnik objavila odmeven intervju z dr. Slavko Ranković z naslovom *Tega kratko malo ni bilo*, aprila 1987 pa še z Vojinom Lukićem z naslovom *Brionski plenum*. Leta 2002 je na mojo pobudo v slovenskem prevodu izšla knjiga spominov slovenske partizanke in Rankovićeve soproge dr. Slavke Becele Ranković z naslovom *Življenje z Leko* in podnaslovom *Resnica o Brionskem plenumu*, kar je bil moj uredniški dodatek, saj sem menil, da je z objavo poročila t. i. »vojno-tehnične komisije« odstranjena še zadnja tančica skrivnosti z Brionskega plenuma.

Ker pa v slovenski publicistiki dejansko ni nobene resnejše študije, sem se odločil, da za VZZ napišem skico za varnostno študijo o Brionskem plenumu, predvsem pa o slovenskem deležu. Iskal sem zlasti odgovore na bistvena vprašanja: kdo je predstavljal kominternovsko oz. sovjetsko obveščevalno agenturo v Jugoslaviji in kdo je bil idejni pobudnik in realizator Brionskega plenuma, pa tudi, kakšen je bil slovenski delež?

Že na samem plenumu je osrednjo oceno podal Tito, rekoč, da gre za »frakcijsko-»grupaški« boj, boj za oblast«, saj je dejansko šlo za to, da se odstrani Aleksander Ranković kot Titov naslednik. Namreč, kandidati so bili trije: Kardelj, Bakarić in Ranković, po drugi inačici pa triumvirat – Srb, Hrvat in Slovenec (Ranković, Gošnjak in Kardelj).

Iz opravljene rekonstrukcije priprav na Brionski plenum je potrjeno, da so le-te potekale premišljeno in v daljšem časovnem obdobju. Ker je naivno verjeti, da je mogoče podobne stvari izpeljati brez vnaprejšnjega načrta oz. natančnega scenarija, sem na podlagi dostopnega gradiva poskušal izdelati podrobnejšo rekonstrukcijo. Tako sem ugotovil, da je dejansko šlo za velikopotezno operativno kombinacijo sovjetske obveščevalne službe, naslednice Kominterne, kot povračilo za spodletelo sovjetsko akcijo Informbiroja proti Jugoslaviji v obdobju 1945–1948.

Da bi lahko dokaj objektivno pritrdili omenjeni tezi, moram najprej predstaviti »ostanke« kominternovske agenture v Jugoslaviji oz. prisotnost sovjetske obveščevalne agenture v najvišjih partijsko-političnih in vojaško-varnostnih strukturah. Navajam podrobnosti iz knjige Antuna Duhačka *Izpoved obveščevalca* (Beograd, 1992), podrobneje pa se bom zadržal na slovenskem deležu.

Glavni predstavnik Kominterne za balkanske KP je bil **Josip Kopinič**, ki je v obdobju 1941–1945 ilegalno deloval v Zagrebu, skupaj s svojo grško soprogo Stelo. Vzdrževal je direktno radijsko zvezo z Direktorjem (Stalinom), občasno je pošiljal tudi Titova poročila. O njem sem podrobneje pisal v svoji knjigi *Legendarni slovenski obveščevalci* (Maribor, 2011).

Po nekaterih virih je **Josip Broz** v obdobju 1922–1924 končal obveščevalno akademijo Dzeržinski oz. Nkvd. Zato je bil do 1939, ko je postal generalni sekretar CK KPJ, dejansko vodja vohunskega centra Kominterne za balkanske države. Njegov namestnik je bil Ivo

Lola Ribar, člani pa: Ivan Krajačić - Stevo, Ivan Antonov - Srebrnjak in Jakoš Delibor - Malčić, prej predavatelj na Kumze (Komunistična univerza za narodne manjšine) v Moskvi.

Ivan Krajačić - Stevo je 1935 v Moskvi končal kratek obveščevalni tečaj na Kumze. Zato je leta 1942, po aretaciji Srebrnjaka, nadaljeval njegovo delo kot vodja vojaške obveščevalne službe. Že prej pa je bil na predlog Josipa Broza in Josipa Kopiniča sprejet tudi v Nkvd, za likvidatorske naloge v partijskih vrstah. Svojih stikov z Moskvo dejansko ni nikoli prekinil, niti 1948, ko je prejel nalogo, da likvidira maršala Tita, kar mu je celo »priznal«. Zato je postal Titov najzaupnejši sodelavec. Ker je bila Kominterneta s svojimi strukturami najmočnejša prav na Hrvaškem, je Krajačić zelo skrbno varoval svoje kadre in jih nameščal na glavne funkcije v državi. Med njimi sta bila tudi brata Mišković, ki sta v brionski epizodi odigrala glavno vlogo: generalpolkovnik Ivan Mišković je postal načelnik varnostne službe JLA in hkrati tudi vodja t. i. »vojno-tehnične komisije«, njegov brat Milan Mišković, med vojno nekaj časa tudi domobran, pa je bil zvezni sekretar za notranje zadeve! Ostali njegovi tesni sodelavci so bili: Mihajlo Javorski (ambasador), general Maks Baće, Veljko Mičunović (šef beograjske Udbe, ambasador v Moskvi), Arso Milatović, Jovo Kapičić in Veljko Milatović, vse znani udbovci.

V Sloveniji je obveščevalno službo Kominterne vodila **Zdenka Armič Kidrič - Marjeta**, ki je skupaj s Krajačićem in z Mačkom končala obveščevalno šolo v Moskvi. Njena namestnika sta bila **Edo Brajnik** in **Jože Brilej**, ki je med NOB neposredno vodil slovensko inačico Nkvd (likvidatorsko) – Vos. Slovenska sekcija Kominterne (KPS) je bila zelo kvalitetna, saj je dejansko predstavljala, kot je govoril Krajačić, »rezervo Kominterne, če Hrvaška pade«. Zdenka Kidrič je imela na zvezi že preizkušene sovjetske obveščevalce Kominterne: **Borisa Kidriča** (moža), **Ivana Mačka**, **dr. Aleša Beblerja**, do 1934 pa tudi **Lovra Kuharja – Prežihovega Voranca**. **Edvard Kardelj** je kot agent Kominterne deloval samostojno (kontrola KPI). Kdo je držal na zvezi »Špance« – **Dragotina Gustinčiča** (Danilo Golubjov) in generale **Franca Rozmana - Staneta**, **Dušana Kvedra - Tomaža**, **Josipa Berkopca**, polkovnika **Staneta Semiča - Dakija** in druge, ni povsem znano.

Tudi Kidričeva, ki je bila po osvoboditvi glavni kadrovik v CK KPJ, je dobro poskrbela za svoje kadre. Tako je bil Edo Brajnik pred Brionskim plenumom vodja zvezne Sdv in prvi, ki je maršala Tita opozoril na (skonstruirano) afero prisluškovanja. Mnogi so postali ambasadorji in visoki državni funkcionarji. Številni partizanski obveščevalci pa so tudi kasneje nadaljevali delo v novi obveščevalni službi (kot rezidenti in obveščevalci). To so bili: **Bučar Miloš**, **Dostal Zdenko**, **Flis Drago**, **Frank Božo**, **Golob Nace (Ignac)**, **Gorjan Bogo** (Trst), **Franc Hočevnar**, **Janhuba Rudi**, **Kadunc Maks**, **Kosin Marko**, **Kolman Stane**, **Kos Franc** (Washington, London), **Kostajnshek Davor**, **Kunc Drago** (New Delhi), **Kveder Dušan**, **Lah Tone**, **Mihalič Vlado**, **Močilnik Ratko**, **Pavlič Stane**, **Pirjevec Franc**, **Roljer Drago**, **Rožman Drago**, **Smole Janko**, **Svete Zdenko**, **Trošt Rade** (Kairo), **Venišnik Milan**, **Vilfan Joža**, **Vinter Branko**, **Vratuša Anton**, **Vodušek Žika**, **Zore Slavko** in **Zupan Milan**.

Antun Duhaček je v omenjeni knjigi (stran 246–247) o slovenskih kadrih napisal (v prevodu) tudi naslednje:

*»Nisem mnogo govoril o zelo sposobni obveščevalki Zdenki Kidrič, agentki Kominterne od 1935. V Beogradu je postala kadrovik CK KPJ. Z Edom Brajnikom je koordinirala vse obveščevalne akcije. Pod njenim obveščevalnim vodstvom so bili, poleg Eda Brajnika, še general **Rade Pehaček**, namestnik načelnika vojnoobveščevalne službe, **dr. Aleš Bebler**, predvojni član ObC na Dunaju, **Jože Brilej**, ambasador, prej načelnik uprave v Udbi Slovenije. Glavni konsultant je bil **Sergej Kraigher**, ki je imel vidno vlogo pri organizaciji 4. plenuma. Zelo koristno bi bilo analizirati večji del slovenskih kadrov, ki so delali v najvišjih zveznih ustanovah, in bi tako videli, da so bili mnogi med njimi, tako ali drugače, obveščevalno vezani na Zdenko Kidrič. Ve se tudi, da je prvo organizacijsko shemo obveščevalne službe v zunanjem ministrstvu sestavil prav Edvard Kardelj«.*

Javno sem omenil, da je varnostna služba JLA ločeno vodila akcijo lociranja sovjetske vojaške obveščevalne službe v Sloveniji, zlasti pa smo iskali agenturo, ki so jo formirali člani sovjetske vojaške misije pri GŠ Slovenije, pozneje pa številni inštruktorji Nkvd in drugi. Odkrili smo njihovo bazo v Trstu v okviru Vidalijeve informbirojevske frakcije. Čeprav smo imeli rekonstrukcije delovanja različnih obveščevalnih služb (nemške, italijanske, angleške, francoske in drugih), pa od **Sdv nikoli nismo mogli dobiti rekonstrukcije delovanja sovjetske obveščevalne službe na ozemlju Slovenije. Očitno je bilo, da nekaj prikrivajo.** O slovenskih generalih in častnikih, ki so se šolali v ZSSR, ne morem govoriti, saj sem bil zadolžen za njihovo »operativno« pokrivanje. Celo 70 % jih je izstopilo iz ZKJ.

Šef Kominterne za južnoslovanske KP je bil **Mustafa Golubić - Stari**, ki pa je bil maja 1941 po izdaji v Beogradu aretiran, Gestapo pa ga je nato likvidiral. Njegovo delo je zelo verjetno nadaljeval **Ivo Lola Ribar**. Javnosti pa je manj znano, da je bil šef sovjetske obveščevalne službe v Srbiji **Dragiša Vasić**, pisatelj in akademik, član četniškega štaba generala Draža Mihajlovića. Ker Vasić ni bil komunist, ni bil povezan z ostalo agenturo Kominterne. Po nalogu sovjetske OS se je takoj po aprilskem porazu VKJ priključil četniškemu odporniškem gibanju pod vodstvom polkovnika – generala Draža Mihajlovića, ki pa je bil tudi sam sovjetski agent še iz časov, ko je bil vojaški ataše v Bolgariji. Seveda je Draža Mihajlović vedel, kdo je Vasić, in da ima sovjetsko radijsko postajo ter obveščevalno šifro. Zato se ne smemo čuditi, da je Stalin tako dolgo podpiral četniško gibanje, oziroma da je tudi Tito skušal vzpostaviti stike in sodelovanje z Dražo Mihajlovićem. Seveda je manj znano tudi to, da je Vasić sodeloval pri pogovorih Tito–Mihajlović, saj se Miloš Minić, ki je takrat spremljal Tita, spominja, da ga je Vasić naslavljajal s »tovariš Valter«! Tudi Ranković se je v štabu Draža Mihajlovića srečal z Vasićem, ki je Titu poslal sporočilo, da bo ostal pri Draži Mihajloviću, dokler bodo možnosti za sodelovanje! Ni znano, ali je Vasić pustil za seboj kakšno obveščevalno mrežo. Pred osvoboditvijo so ga skupaj s četniki Pavla Đurišića ujeli okrog Banjaluke in tudi likvidirali, ne vedoč, da je šlo za sovjetskega obveščevalca. Domneva se tudi, da je dejansko šlo za načrtovano likvidacijo kompromitiranega in iztrošenega (sovjetskega) obveščevalca!

Poseben sovjetski agenturni ešalon so predstavljali španski borci, ki ga je dejansko vodil general Koča Popović, sicer topniški poročnik španske republikanske armade. Zato je tudi razumljivo, da je po politični likvidaciji Rankovića prav Koča Popović zasedel podpredsedniški položaj SFRJ. Ostalih španskih borcev ne bom navajal, saj so bili mnogi med njimi kasneje razglašeni za nemške agente in tudi ubiti. Nekateri so bili tudi politično

likvidirani (general Ivan Gošnjak), če so se preveč zavzemali za Rankovića ...

V že omenjeni knjigi *Zarote in atentati na Tita* sem na str. 190 napisal tudi naslednje: »Mitrohinov arhiv nam odkriva, seveda v kolikor so vsi dokumenti avtentični, tudi druge zanimive podrobnosti iz naših logov. Tako naj bi bili agenti Nkvd oziroma Kgb: **Josip Broz Tito** - »Orel« (od 1937, po 1948 pa mu je Stalin dal psevdonim »Mrhovinar«), **Josip Kopinič** - »Zrak« (»Vazduh«), **Aleksander Ranković** - »Marko« (na zvezi ga je od 1941 držal rezident Nkvd v Beogradu Savelij Vladimirović Burtakov - »List«), **Andrija Hebrang** in **Sreten Žujović**«. Iz Mitrohinovega arhiva smo izvedeli tudi za naslednjo podrobnost: že omenjenega Burtakova - »Lista« je konec 1945 zamenjal **Arsenij Vasiljevič Tiškov** - **Timofejev**, kot glavni svetovalec Ozne in glavni sovjetski rezident Kgb, s podružnicami v Beogradu, Zagrebu, Ljubljani in Skopju.

Kominternovska oz. sovjetska obveščevalna agentura, ki sem jo skušal prikazati vsaj v grobih obrisih, je dejansko delovala vse do Informbiroja, nato se je deaktivirala vse do leta 1956, ko je Hruščov obiskal Beograd. Takrat se je začela ponovna aktivizacija, seveda pod drugim okriljem, vendar še vedno pod patronatom starih in preverjenih kadrov. Dejansko so obstajale tri konkurenčne obveščevalno-varnostne strukture, in to: Ozna – Udba oz. Služba državne varnosti, Kos oz. Varnostna služba JLA in Jugoslovanska obveščevalna služba (JOS) oz. Služba za dokumentacijo in raziskovanje v sklopu) državnega (Zveznega) sekretariata za zunanje zadeve (interno: Koordinacijski oddelek« ali samo »Četrto nadstropje«).

Seveda so bile za medsebojne frakcijske in drugačne obračune dobrodošle informacije o lastnih kadrih. Tako je angleški agent »Mery« že 1962 Kardelju in Bakariću poročal o slovenskem in hrvaškem separatizmu, o njihovih zvezah z emigracijo in podobno. To je seveda prišlo na ušesa ogroženim republiškim voditeljem. Kardelju je takrat grozila celo politična likvidacija. Tako se je dejansko že dolgotrajen boj za prevlado nad obveščevalnimi službami med Rankovićem, Kardeljem in Bakarićem prevesil v zaključno fazo. Večina raziskovalcev meni, da se je ta pripravljalna faza Brionskega plenuma dejansko začela 1962, ko se je pravzaprav začelo razbijanje jugoslovanskega varnostnega sistema. Akcijo so spretno vodili preizkušeni agenti Kominterne.

Zanimivo je tudi, vsaj na kratko, pregledati poročila tujih obveščevalnih služb, ki so napovedovala medsebojna trenja v vrhu in način realizacije. Zahodne obveščevalne službe so že 1962, takoj po sestanku slovenske delegacije s Titom, vedele za zanimive podrobnosti s tega vročega sestanka, ko je bilo od Tita zahtevano, da »prenehajo preganjati Kardelja«, v nasprotnem primeru pa bo Slovenija zahtevala večjo samostojnost v partijskem in državnem smislu! In še zanimiva podrobnost: Ivan Maček naj bi tedaj direktno obtožil prav Rankovića, da vodi protislovensko politiko! Iz Romunije in ČSSR so že v začetku 1964 napovedovali, da bo Tito »ločil« Rankovića in Udbo, toda ko je izvedel, da mu »prisluškujejo iz Rankovićeve vile, je to izbilo sodu dno!« Zanimivo je tudi, da naj bi določene informacije tujih obveščevalnih služb o napovedih Rankovićeve odstranitve, pojavih nacionalizma po republikah, antisovjetizma in prozahodne usmerjenosti, povezav z ekstremno in politično emigracijo, pa tudi o prvih poskusih razbijanja SFRJ zadrževal ali filtriral za Rankovića prav načelnik zvezne Sdv – Edo Brajnik. Že pred Brionskim plenumom pa so prihajale tudi informacije o t. i. »dnevu X« oziroma obdobju razpada

Jugoslavije po Titovi smrti (italijanska vlada je razpravljala o konkretnih ukrepih, pa tudi o povratku ezulskih optantov v Istro).

Kot piše Duhaček, je po sestanku CK ZKJ meseca marca 1962, ko so razpravljali o kadrovskih zadevah (na zahtevo slovenskih predstavnikov je bil Edvard Kardelj popolnoma rehabilitiran), se je dejansko začel troboj Ranković–Kardelj–Bakarić, s tem pa tudi proces destabilizacije in rušenja Jugoslavije, saj se je združila stara in preizkušena kominternovska trojka (Kardelj–Krajačič–Bakarić), ki je nekoč že delovala proti Titu na zahtevo sovjetske obveščevalne službe. Ali se zgodovina ne ponavlja? Očitno.

Iz publicističnih virov, tudi novinarskih, sem s posebnim zanimanjem spremljal dokaj žalostno usodo dveh starih slovenskih komunistov, pisatelja Lovra Kuharja - Prežihovega Voranca in publicista Dragotina Gustinčiča, oba agenta Kominterne.

O stikih Voranca s polkovnikom Vladimirjem Vauhnikom v Ljubljani sredi 1942 sem pisal tudi v knjigi *Legendarni slovenski obveščevalci* (Maribor, 2011). Vorančev povojni zaton, zlasti nesoglasja z vodstvom KPS, sem seveda spremljal, nisem pa se mogel povsem prepričati, kakšna je bila v tem sporu Kardeljeva vloga.

O Dragotinu Gustinčiču, publicistu, teoretiku, predavatelju na univerzi Kumze v Moskvi, španskem prostovoljcu pa tudi agentu Kominterne, sem najprej izvedel nekaj podatkov od reškega publicista in prijatelja Vjenceslava Cenčiča, potem pa tudi iz spominov Ane Lokar (Ljubljana, 2004), Gustinčičeve soproge in strojepiske v Kominterni. Pozornost javnosti je vzbudila njena domneva, da je Kardelj v svoji knjigi o slovenskem nacionalnem vprašanju izkoristil Gustinčičeve zapiske, ki jih je ta shranil v pisarni balkanske sekcije v Kominterni. Ko se je Gustinčič po osvoboditvi znašel v Ljubljani in postal prvi dekan ekonomske fakultete, se je kmalu sprl z vodstvom KPS, zato je bil zaradi pisma Kardelju na političnem procesu obsojen na dve leti zapora na Golem otoku. Po prestani kazni se je umaknil iz javnega življenja, 1972 pa je bil sodno rehabilitiran. Jurij Gustinčič, njegov sin in starosta našega novinarstva, se o tem sporu ni hotel izreči! Dragotin Gustinčič in Jože Srebrnič pa sta se tako in tako poznala iz Trsta in tudi Moskve!

Usodi obeh vidnih predvojnih slovenskih komunistov, Lovra Kuharja in Dragotina Gustinčiča, tudi agentov Kominterne, sem primerjal z usodo Jožeta Srebrniča, soustanovitelja KPI, saj se je tudi on močno sprl z vodstvom KP Slovenije, po vsej verjetnosti pa tudi s Kardeljem, ki je v imenu Kominterne nadzoroval delovanje KPI.

Normalno je, da vrhunski agenti Kominterne niso pisali svojih spominov, zato lahko njihovo delovanje razkrijemo samo na podlagi t. i. rekonstrukcij. To velja tudi za Edvarda Kardelja. Poleg tega, da je bil član Vrhovnega štaba in Titov sodelavec, je po navodilih Kominterne opravljal še posebne naloge v Sloveniji in v KP Italija.

O vlogi Edvarda Kardelja je dokaj transparentno pisal akademik dr. Jože Pirjevec v svoji knjigi *Tito in tovariši* (Ljubljana, 2011). Tako navaja, da je imel Kardelj kot agent Kominterne svojo radijsko postajo, kar je pomenilo, da je samostojno deloval in da je užival veliko zaupanje Stalina. Sam je menil, da je Titov namestnik, zato je imel kar nekaj resnih konfliktov v boju za nasledstvo. Bil je zelo vztrajen, trmast in tudi maščevalen. Kdor se mu je enkrat zameril, je bil dejansko odpisan. Imel je seveda številne zasluge, pa tudi napake. 1962 je celo »pobegnil« v London, a je kasneje slovensko vodstvo zahtevalo od Tita, da se pomirita. Njegovo življenjsko vodilo še iz Moskve je bilo: »Bolje se je upogniti kot pa zlomiti!«

Nedvomno je bil Edvard Kardelj pobudnik Vos-a (varnostno-obveščevalne službe), ki je bila ustanovljena 15. avgusta 1941 in podrejena CK KPS. Osnovna naloga je bila zbiranje podatkov o okupatorju in boj proti notranjemu sovražniku. Vos je vodil kolegij v sestavi: Zdenka Kidrič - Marjeta, vodenje in obveščevalno področje, Franc Ravbar - Vitez, varnostno področje in dr. Vito Kraigher - Marjan, specialne naloge (od 1942). Seveda so najbolj odmevale likvidacije domačih »izdajalcev«, ki so jih opravljali posamezni vosovci ali izbrane skupine.

Po letu 1942 se je organizacija Vos razširila na celotno okupirano ozemlje Slovenije. Vos je bil ukinjen 19. februarja 1944, ko je Odsek za notranje zadeve pri SNOS prevzel varnostno-obveščevalne naloge, konkretno enote Vojske državne varnosti (4 brigade VDV, od 15. avgusta 1944 Knoj (Korpus narodne odbrane Jugoslavije, od 1. decembra 1944 tudi 1. (slovenska) divizija Knoj-a.

Zgornje navedbe konkretno potrjuje Mačkov namestnik in informbirojevec (emigrant in povratnik) Albert Svetina - Erno v svoji knjigi *Od osvobodilnega boja do banditizma* (Ljubljana, 2004), zato si velja prebrati zanimive zapise na straneh: 65, 122, 130 in 135. Tako na str. 130 navaja: »Maček je zločine izvajal pod okriljem CK. Partija je vedela za teror in likvidacije. Ozna je bila izvršilni organ. In kakor je za poveljne množične poboje odgovoren Maček, je odgovoren tudi CK«. Svetina tudi poudarja, da so se vse likvidacije in množični poboji izvajali po sovjetskih izkušnjah in usmeritvah, ki so jih dajali sovjetski inštruktorji – člani sovjetskih vojaških misij in posebni svetovalci iz Nkvd. Na str. 135 navaja: »Sovjeti so v partijski šoli, ki je bila pod okriljem obveščevalne šole (Dzeržinski), pridobili partijske kadre za obveščevalno delo ... Nihče, ki je odhajal iz šole, ni deloval samo politično, ampak je bil Moskvi zaprisežen obveščevalec.« Tudi sam je prešel to pot in je zato v tej knjigi lahko opisal tudi nekaj pregrešnih osebnih odnosov (Leskošek–Maček), pa tudi grdih spolnih navad (Zdenke Kidrič, Lidije Šentjurc, Mice Šlander, Mačkove ljubice in podobno).

Javnosti je bolj ali manj znano, da posamezni raziskovalci, zgodovinarji in tudi uradne institucije zbirajo podatke in raziskujejo t. i. primere »revolucionarnega nasilja« na Primorskem v obdobju 1942–1947. Gre predvsem za primere tigrovcev, ki so bili kvalificirani tudi kot angleški vohuni. Mag. Renato Podbršič v svoji knjigi *Revolucionarno*

nasilje na Primorskem 1941–1945 (Ljubljana, 2010) navaja pričevanja pokojnega Zdenka Zavatlava, spreobrnjenega oznovca, tudi mojega znanca, da so vosovci – oznovci s sedežem v Renčah sestavljali sezname nasprotnikov OF in jih po zaslišanjih navadno ubijali kar v bližnji okolici.

Po preoblikovanju VOS v Ozno za območje IX. korpusa so se ti sezname samo še dopolnjevali: lov na politične nasprotnike, tudi tiste sredinske, je bil odprt, kar nam razkriva dr. Miroslava Cenčič v knjigi *Primorska sredina v primežu bratomorne vojne* (Ljubljana, 2011). Med drugim navaja nekaj konkretnih in raziskanih primerov likvidacij (do 1947) znanih osebnost, in sicer:

- Bric Ivo, tajnik SLS na Goriškem, 1943 ustreljen;
- dr. Ivan Martelanc, pristaš slovenskega DB, jeseni 1945 ugrabljen v Trstu z ženo in odpeljan v Ljubljano, izginil;
- Šif Josip, krščanski socialist, aprila 1944 ustreljen v Renčah;
- Šmajt Albin, politik, deloval tudi obveščevalno, februarja ugrabljen v Trstu in pripeljan v Ljubljano, usmrčen;
- Taussic Marcello iz Trsta, bataljonski komisar, 1944 ustreljen v IX. korpusu;
- Terčelj Filip, duhovnik, januarja 1946 pri Davči ustreljen;
- Uršič Andrej, politik, avgusta 1947 na Robiču ugrabljen in izginil;
- Vuk Stanko, krščanski socialist, marca 1944 v Trstu umorjen skupaj s soprogo, sestro in dr. Dragom Zajcem.

O sestavi in delovanju slovenske Ozne, Vdv in Knoja se je najbolje poučiti iz knjige *Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo* (Ljubljana, 1999), avtorice dr. Ljube Dornik Šubej. Tako iz nje tudi izvemo, da je bil od 1. avgusta 1944 načelnik Ozne za območje IX. korpusa prekaljeni vosovec Miro Perc – Maks, ki je 1. aprila 1945 padel s svojimi sodelavci, Nemci pa so zaplenili tudi ves arhiv. Njegov namestnik in tudi naslednik, Jože Sluga - Lenart, je po Mačkovem nalogu maja 1945, tako trdi Niko Kavčič v svoji knjigi *Pot v osamosvojitve Slovenije* (Ljubljana, 2005, str. 143), »končal v popolni izolaciji«!

Približno ob istem času je načelnik Ozne za območje VII. korpusa postal Franc Popit - Jokl, ki pa je bil pred tem, junija 1944, poslan na Primorsko kot inštruktor SNOS! Pri tem je zanimivo, da se je Maček junija 1944 vrnil iz Drvarja (prenesel je Titova navodila o delovanju Ozne v naslednjem obdobju) in takoj določil Popita in Maležiča za svoja pomočnika, kmalu zatem pa je Popit postal načelnik Ozne za območje VII. korpusa.

Popita omenjam, ker je s Srebrničem sodeloval na zadnjem ljudskem zborovanju v Podradi in pozitivno poročal o priljubljenosti Jožeta Srebrniča.

V začetku delovanja Vos je odločitve o likvidacijah sprejemal kolegij, po formiranju Ozne, 13. maja 1944, pa so bile likvidacij tudi v pristojnosti pooblaščenec. Tako iz navedene knjige dr. Dornik Šubejeve (str. 150) tudi izvemo, da so v drugi polovici 1944 od 111 aretiranih likvidirali 55 oseb, med katerimi so bili s Primorske tudi naslednji:

- Anica Černe, Gorica,
- Angelo Barič, Ajdovščina,
- Anton Bratuš, Vrhpolje,

- Filip Čibej, Zapuže,
- Vinko Frelih, Škrlje,
- Alojz Habe, Predgriža,
- Ignac Homovec, Podkovec,
- Janko Justin, Bukov Vrh, po nalogu načelnika II. sekcije Ozne
- Janko Košir, Retnje, Križe,
- Slavno Lazar, Zavran, po nalogu načelnika Ozne 31. divizije,
- Alojz Lippi, Gorica,
- Marija Mozarit, Štjak pri Gorici,
- Ivan Novak, Idrija, po nalogu načelnika Ozne 31. divizije,
- Janez Osolnik, Podbreg, pri poskusu bega,
- Katarina Ogrizeg, Kobarid, samomor,
- Anton Pisk, Kanal,
- Justina Pelhan, Idrija,
- Franc Peterka, Savodenj,
- Ciril Skukin, Ajdovščina.

Po aretaciji je bil vsak zaslišan, nato pa so opravili »čiščenje« posamezne skupine. Zajeti sovražni vojaki in kvislingi, partizanski dezertjerji, vohuni in izdajalci so bili po nalogu načelnika Ozne likvidirani, ostali pa so bili odpeljani na vojaško sodišče. RL, eden od oznovcev s tega področja, pozneje polkovnik JLA, mi je še leta 1987 pripovedoval srhljive zgodbe o tem, kaj vse so mnogi počeli (»Kdor ni hotel priznati, sem ga za prvim grmom počil!«). Bil sem zgrožen, saj smo bili mi povsem drugače vzgojeni in usmerjeni.

Zabeleženo je tudi, da je menda edini pooblaščenec Ozne za Južno Primorsko (str. 165), ki je deloval v Pivki, opozarjal na pravilno ravnanje svojih podrejenih. Seveda, bile so tudi izjeme.

O stikih med Edvardom Kardeljem in Jožetom Srebrničem pa tudi o kakšnem osebnem ali idejnem sporu med njima, nisem zasledil nobenega podatka. Gotovo pa je, da je tudi Kardelj dobival poročila o stališčih in delovanju Jožeta Srebrniča, ki ga je Primorska sprejela kot »svojega Jožeta«!

5. Geostrateški interesi sovjetske vojaško-obveščevalne službe na Primorskem – »postojnska vrata«

Pri predmetu Strategija so nam v Šoli narodne obrambe v Beogradu (1980) tudi svetovali, da je pri sestavljanju vojnih načrtov treba upoštevati, poleg geografskih, tudi zgodovinske izkušnje. Kot načelnik operativno-učnega oddelka Poveljstva IX. armade sem nekaj časa (1987–1988) sodeloval tudi pri sestavljanju in oblikovanju vojnih načrtov po inačici »zahod« (agresija Natovih sil iz Italije in Avstrije), kjer smo upoštevali tudi zgodovinske izkušnje okrog »postojnskih vrat«. Sodeloval sem tudi na dveh »poveljniških potovanjih«, kjer smo skupaj s predstavniki GŠ JLA preigravali in proučevali določene inačice bojnega delovanja na operativni in strateški ravni. Bil sem tudi povabljen v Beograd k tedanjemu načelniku GŠ JLA, generalpolkovniku Stevanu Mirkoviću (prej poveljnik 14. divizije v

Postojni, častni meščan Sežane) glede organizacije obrambe na smeri Šentilj–Maribor–Zagreb. Vsak del vojnega načrta je imel tudi več prilog, osebno pa sem sodeloval pri oblikovanju prilog o »plavih/modrih« (agresorju) ter pri varnostnih oz. protiobveščevalnih prilogah.

Nekaj podatkov o sovjetskih obveščevalnih službah sem črpal iz prilog GŠ JLA pa tudi iz učbenikov in operativne prakse. Velja pa tudi povedati, da smo od leta 1970 naprej intenzivno spremljali interese italijanske obveščevalne službe v operativni akciji »Turist«. Namreč, pripadniki italijanske vojske, predvsem iz štabno-poveljniških struktur, so potovali po naših krajih in podrobno proučevali določene operativne in taktične smeri, geografske in druge objekte, pri čemer so le-te fotografirali (kljub znakom prepovedi), včasih pa so tudi obiskali kakšnega »starega znanca«.

V reviji *Slovenska vojska* je prof. zgodovine Karlo Nanut, podpolkovnik SV v pokoju, od decembra 2011 do marca 2012 objavil pet zanimivih člankov, v katerih je opisal zanimiva vojaška dogajanja v predelih Primorske in Notranjske, ki vodijo skozi »postojnska vrata«. Obravnaval je predrimsko in rimsko obdobje, ko so se tlakovale »rimske ceste« za pohode proti Donavi. Opisuje posamezne značilnosti Primorske, Notranjske in Istre, tudi kako in po katerih smereh so Turki vpadali v našo deželo. V nadaljevanju je predstavil, kako so Napoleonove vojaške enote izvidovale in zasedale določene objekte, kar je odločilno vplivalo na zmago v posameznih bojih in bitkah. Na koncu nam prikaže, kako je slovenska TO izkoristila značilnosti zemljišča pri izvajanju svojih akcij junija 1991. Zanimiva pa je opomba podpolkovnika Nanuta, da problematike »postojnskih vrat« v Slovenski vojski takrat niso poznali.

V učbenikih in načrtovanju vojnih in drugih opravil smo v JLA pogosto omenjali tudi interese sovjetske vojaško- obveščevalne službe na strateški smeri Dunaj–Ljubljana–Postojna–Trst (Milano), s težiščem na problematiki »postojnskih vrat«.

Zdi se mi, da so tudi v sovjetskih vojaških akademijah preučevali zgodovinske izkušnje našega znanstvenika Žiga Herbersteina (1486–1566), omenjam ga tudi v svoji knjigi *Slovenska vojaška inteligenca* (Grosuplje, 2007), saj je v diplomatski misiji obiskal Rusijo in opisoval boje na slovenskem Krasu.

Ob koncu NOB je model naše vojaške obveščevalne službe postavil sovjetski polkovnik Melinkov, seveda kot kopijo sovjetskega, znatno vlogo pa je imel tudi polkovnik Fjodor Mahin, ki je bil pozneje povišan celo v generalpodpolkovnika JLA. O tem in o delovanju sovjetskih vojaških misij v NOV od leta 1944 naprej sem pisal tudi v knjigi *Legendarni slovenski obveščevalci* (Maribor, 2011).

Znano je, da je v GŠ NOV Slovenije že marca 1944 prišla sovjetska vojaška misija, ki jo je vodil podpolkovnik Nikolaj Patrahajevcev. Oktobra 1944 ga je zamenjal agilnejši podpolkovnik Boris Nikolajević Bogomoljev. Februarja 1945 je sovjetska vojaška misija štela že 16 izkušenih obveščevalcev.

O njihovem delovanju bo treba podrobnejše podatke poiskati v nekdanjih sovjetskih arhivih, podobno kot so mladi slovenski vojaški raziskovalci obdelali delovanje ameriške

in britanske vojaške misije v Sloveniji do leta 1945 (dr. Blaž Torkar, major, predstavljen tudi na mojem spletišču **Vojaštvo**).

V že omenjeni knjigi *Legendarni slovenski obveščevalci* sem na str. 287 zapisal: »Sovjetska obveščevalno-varnostna struktura v Sloveniji nikakor ni mogla biti množična, ker za to ni bilo objektivnih pogojev (prejšnje bivanje sovjetskih enot), sploh pa Slovenija ni bila v sovjetski interesni sferi po tajnem sovjetsko-britanskem sporazumu na Jalti. Nekaj gostejša je bila sovjetska vojaška obveščevalna mreža okrog »postojnskih vrat«, posebno pa še v Trstu kot strateškem obveščevalnem punktu. Če je verjeti najnovejšim razkritjem, da so bili vodilni člani KPS (Lovro Kuhar, Josip Kopinič, Edvard Kardelj, Boris Kidrič, Ivan Maček in drugi) obenem tudi del kominternovske in Nkvd-jevske strukture, vsak s svojo posebno agenturno mrežo, potem je situacija lahko povsem drugačna. To trdim zaradi primera Vidalijevega (informbirojevskega) obveščevalnega centra v Trstu, pa tudi operativno akcijo »Priatelj«, omenjeno tudi v *Balkanskem vojaškem poligonu* (Ljubljana, 1998), ko smo v obdobju »napadov na JLA« spremljali JK, znanega sovjetskega obveščevalca, ki je izkazoval določene interese okrog revije *Mladina* in naših starešin! Informbirojevska mreža v Sloveniji ni bila množična, častniki – dezerterji iz JLA ali informbirojevci pa so bili pod našo kontrolo, saj smo imeli, to lahko zdaj že povem, nekaj dobrih sodelavcev tudi v Sovjetski zvezi.

Neraziskan problem so vsekakor slovenski »Španci«, za katere tako in tako vemo, da so bili sodelavci sovjetske vojaške in kominternovske obveščevalne službe. Na podlagi sovjetskih podatkov so mnogi tragično končali (generalpodpolkovnik Dušan Kveder - Tomaž naj bi se utopil v Donavi), nekateri pa tudi kot »gestapovski« agenti. Primer smrtne nesreče generallajtnanta Franca Rozmana - Staneta, ki se je zgodila novembra 1944, seveda ne spada v to kategorijo. Omenjam jo samo zato, ker naj bi, poleg Franca Rozmana, tudi Jožeta Srebrniča likvidirali po nalogu »srbskih oficirjev«!

Nepopolno je bila raziskana tudi vloga slovenskih generalov in častnikov, ki so bili poslani na šolanje v ZSSR, seveda, večina kot sodelavci Varnostne službe JLA, kar so sovjetski protiobveščevalni organi vedeli in mnoge med njimi prisilili k tajnemu sodelovanju. Nekaj jih je tudi ostalo v ZSSR.

Po nekaterih ocenah so sovjetski obveščevalci opravičevali svojo prisotnost okrog »postojnskih vrat« na podlagi starih načrtov za strateško protiofenzivo na pomožni smeri Dunaj–Ljubljana–Milano (načrti iz leta 1945 glede vdora Rdeče armade na obale Atlantika), delno pa tudi zaradi poznejše italijanske prisotnosti v smeri Blatnega jezera (italijanski lovci). Poleg prisotnosti nekdanjih obveščevalnih častnikov so menda sovjetski obveščevalci uporabljali tudi druge oblike (bolgarski zabavni orkester se je leta 1983 zadrževal dalj časa v Postojni, obsojeni v Ljubljani).

Sovjetska vojaška misija pri GŠ NOVS je menda obveščevalno obdelovala Primorsko prav zaradi nameravanega ameriško-britanskega izkrcavanja v Istri oz. v Tržaškem zalivu (četniško-domobranska pričakovanja in analize polkovnika Vladimirja Vauhnik, pripadnika britanskega ObC v Ljubljani).

Vsekakor pa nam primanjkuje konkretnih podatkov o delovanju sovjetske vojaške misije pri štabu IX. korpusa o podpolkovniku Ribačenku in majorju Moloskovskem, vemo le, da

sta vzdrževala tesne stike z Miroslavom Percem - Maksom, načelnikom Ozne za območje IX. korpusa.

Najmanj pa vemo o inštruktorjih Nkvd-ja, ki so se »držali« Ivana Mačka - Matije, prvega načelnika Ozne in kasnejše sive eminence slovenske politike, t. i. »stricev iz ozadja«. Z njim sem se tudi večkrat srečal, zadnjič 1989, ko sem zavrnil njegovo zahtevo, naj denunciram svojega bivšega šefa, generalpodpokovnika Stjepana Domankušića. O treh sovjetskih svetovalcih Nkvd-ja v Bazi-24 (sedežu Ozne) je Ivan Maček - Matija pisal v svojih *Spominih* (Zagreb in Ljubljana, 1981) in omenil, da so enega od njih zalotili kako je angažiral naše ljudi za Nkdv, pa so ga Sovjeti hitro odpoklicali. O njihovi celotni dejavnosti, zlasti pa o deležu pri povojnih pobojih, pa bo potrebno še narediti posebno raziskavo..

Ker je bila Kominternina v tem obdobju že razpuščena, so prav predstavniki sovjetske vojaške in politične obveščevalne službe po vsej verjetnosti vzpostavili stike ne samo z agenturo Kominterne, temveč tudi s »spečimi« agenti.

Vzroka sta vsaj dva: pariranje britanskemu načrtu izkrcanja v Istri ali Tržaškem zalivu 1944 in prodor prek »postojnskih vrat« proti Dunaju, kakor tudi zaradi načrtovane sovjetske protiofenzive na Atlantik in v Sredozemlje, na smeri Dunaj-Trst-Milano.

Po resoluciji Informbiroja so naše protiobveščevalne službe odkrile okrog 1.250 sovjetskih agentov. Če je bilo od tega vsaj 10 % odkritih v Sloveniji, je to kar veliko število – 125! Nekaj jih je bilo tudi na Golem otoku, vendar tudi zaradi drugih razlogov. To lahko trdimo vsaj za ing. Dragotina Gustinčiča, ki se je prikrito sprl z Edvardom Kardeljem, tako vsaj izvemo iz dveh zanesljivih virov – spominov Ane Lokar (Ljubljana, 2002), Gustinčičeve soproge in uradnice v Kominterni ter iz dokumentirane diplomske naloge *Gustinčič: Kominternina – komunizem – nacionalno vprašanje* avtorja Dejana Kaca (Maribor, 2007).

Mimogrede naj še omenim, da je za pripadnike JLA, tudi Varnostne službe JLA, veljal embargo za pristop na območje Kočevske Reke, čeprav smo jim »posojali« vojake, ki so preoblečeni v miličniške uniforme opravljali stražarsko službo. Očitno je, da za vse Mačkove skrivnosti nismo smeli vedeti ...

Ker iz ohranjenih arhivskih virov vemo, da je Kominternina »urejala« mnoge probleme v Slovenskem Primorju, je povsem logično, da je bil tudi Edvard Kardelj obveščen o delovanju vse bolj popularnega primorskega aktivista Jožeta Srebrniča, posebno še o njegovih »škodljivih« idejah ...

S čim in kako se je Jože Srebrnič zameril Kardelju? Kaj je zagrešil?

6. Idejno-politični spori na Primorskem med NOV 1941–1945

Da bi odgovorili na predhodno vprašanje (S čim in kako se je Jože Srebrnič zameril Kardelju, pravzaprav Kominterni, pa tudi kaj je zagrešil?), je nujno, da na kratko analiziramo stanje in ocenimo faktorje, ki so odločilno vplivali na primer v rekonstrukciji.

Ker je v bistvu šlo za idejno-politične poglede, ki bi lahko vplivali na nadaljnji razvoj NOB v Slovenskem Primorju, se moramo ustaviti pri dveh osnovnih vprašanjih, in sicer: stališčih KPS o sodelovanju s KPI in pri konkretnem delovanju Jožeta Srebrniča med NOB na Primorskem.

Stališča KPS o sodelovanju s KPI

Iz posameznih dokumentov, ki so ohranjeni v AS, je nedvomno vidno, da je Kominternina prek svojega predstavnika Edvarda Kardelja vplivala na posamezne faze razvoja odnosov med KPS in KPI, pa tako tudi na sam razvoj NOB v Slovenskem Primorju. Tudi o mejah so odločali v Kominterni!

V *Slovenski novejši zgodovini* (Ljubljana, 2005) je v podpoglavju *Sodelovanje z italijanskimi in avstrijskimi protifašisti* (str. 716–717) prikazano realno stanje odnosov, saj se KPI ni strinjala z odločitvami Avnoja, da se Primorska priključi Jugoslaviji. Podana je tudi zgodovina napetih odnosov med KPS in KPI, seveda pa v uradni zgodovini ni nikjer zapisano, da je te odnose dejansko reševala Kominternina prek svojega predstavnika – Edvarda Kardelja.

Dr. Miroslava Cenčič je v svoji najnovejši knjigi *Primorska sredina v primežu bratomorne vojne* (Ljubljana, 2011) v poglavjih *Sodelovanje z italijanskimi komunisti* (str. 320–333) in *Težave s Slovenci* (str. 334–338) podrobno nanizala celotno problematiko odnosov in zaključila, da sta bila osnovna problema v odnosih med KPS in KPI: meja (razmejitev med Italijo in Jugoslavijo) in pripadnost (položaj) Primorske po končani vojni.

Obenem je navedla, da so po navodilih Edvarda Kardelja v akcijah prepričevanja in sodelovanja med KPS in KPI sodelovali izkušeni partijski funkcionarji (tudi nekateri agenti Kominterne, moja pripomba): dr. Anton Vratuša, dr. Aleš Bebler, Lidija Šentjurs, dr. Jože Vilfan in drugi.

Če strnem: v bistvu je šlo za nacionalno-šovinistično nesoglasje na obeh straneh, predvsem pa za napačno (sektaško) stališče KPS o prehodu v drugo fazo revolucije in prevzemu oblasti, manj pa o bodočnosti Primorske, saj so o njej odločali zavezniki glede na določene interese (interesne sfere) in tajne sporazume, tudi kupčije.

Delovanje Jožeta Srebrniča med NOB na Primorskem

V zbirki Primorski potreti je Goriški muzej leta 1986 izdal knjigo *Jože Srebrnič, narodni heroj (1884–1944)*, v kateri sta podrobno opisana njegova življenjska pot in revolucionarno delovanje, ki ga lahko razmejimo v štiri obdobja:

- sodelovanje v oktobrski revoluciji 1917 in aktivnosti pri ustanavljanju jugoslovanske komunistične sekcije v okvirih ruske KP boljševikov;
- soustanovitelj KPI (1921) in prvi slovenski komunist – poslanec v italijanskem parlamentu (1924–1926);
- kot protifašist je prebil v italijanskih zaporih in konfinaciji od 1926 do 1939 in nazadnje od 1940 do 1943. leta;

- od oktobra (novembra) 1943 do julija 1944 je aktivno sodeloval v NOB na Primorskem kot aktivist, ljudski tribun, član POOF in oblastnega komiteja KPS.

V razpravi ob 100-letnici rojstva, ki je objavljena v omenjeni knjigi, je najbolj šokantna ocena Lidije Šentjurg (str. 106–107), da je bilo delovanje Jožeta Srebrniča »škodljivo«, saj je bila njegova teorija o »sovjetski primorsko-furlanski republiki« povsem nesprejemljiva, neprimeren je bil tudi za funkcijo predsednika primorskega POOF, očitano mu je bilo tudi, da je bil prevelik moralist.

Kdor je poznal metodologijo delovanja KPS, posebej pa poročila po partijski liniji (vosovsko-oznovskih sploh ne omenjam), bo tudi vedel, kaj je takrat pomenilo, če je bil funkcionar ožigosan kot »škodljiv element«, saj so takoj sledile tudi sankcije. Te so izvajali organi Vos oz. Ozne, zlasti če se je oceni dodalo »tuj vohun«!

Če je pri tem šlo za agenta Kominterne, Edvard Kardelj pa je vedel za vsakega od njih njih, je o tem moral poročati osebno Stalinu, ki je zatem zahteval določene sankcije. Navadno je šlo za likvidacije, ki so jih izvajali posebni eksekutorji.

Tudi Jože Srebrnič ni bil nobena izjema! Menim, da ga je (po redni partijski liniji) Edvardu Kardelju zatožil Branko Babič, predsednik Pokrajinskega komiteja KPS za Primorsko (nasprotoval je, da bi bil Srebrnič izvoljen za predsednika POOF za Primorsko), ali pa so to storili določeni inštruktorji KPS, tudi organi Vos-Ozne!

Zato navajam še nekaj elementov, ki bi lahko »obremenjevali« lik in delovanje Jožeta Srebrniča, in sicer:

- bil je dejansko najstarejši komunist – boljševik od 1917, pa tudi soustanovitelj KPI (1921) in dober prijatelj z vodilnimi italijanskimi komunisti (Gramsci, Togliatti, Longo in drugi), med katerimi so bili tudi agenti Kominterne;
- po vrnitvi na Primorsko je od 1919 do 1926 deloval kot prepričan boljševik, saj je leta 1925 celo predlagal, da se večja skupina primorskih kmetov preseli na Krim in tam ustanovi kmečko komuno, kar je celo Dragotin Gustinčič ocenil kot »škodljivo utopijo«;
- bil je prepričan boljševik in proletarski internacionalist, zagovarjal je ideje o svetovni proletarski revoluciji, mednarodnem jeziku, sovjetizaciji Jugoslavije in Italije, pa je tako na zasedanju SNOS v Črnomlju 20. in 21. februarja 1944 predlagal ustanovitev sovjetske »primorsko-furlanske republike«;
- bil je pristaš italijansko-slovenskega sodelovanja in sobivanja, a je vendarle ves čas v konfinaciji preučeval problematiko slovenske avtohtonosti, sodeloval z dr. H. Tumo, obširno pisal o starih Slovanih in njihovih odnosih z Rimljani, Germani, Kelti in drugimi; italijanska policija mu je zaplenila dva obširna »iredentistična« spisa (tako po smrti je menda iz domače hiše izginil tudi njegov osebni arhiv);
- bil je radikalno protiklerikalno usmerjen, govoril je celo o uničenju Vatikana kot inštitucije;
- po značaju je bil čudak, asket, izredno trmast, tudi »fanatičen revolucionar in moralist«;
- gotovo je imel tudi določene zveze z italijansko policijo (sorodnik je bil šef policije v Udinah), saj je Branka Babiča opozarjal, da ima v pokrajinskem komiteju konfidenta,

kar je bilo tudi res (Jože Butinar, organizacijski sekretar, tajni sodelavec italijanske policije);

- med Primorci je bil izredno priljubljen, saj je bil tudi dober govornik. Ljudje so se množično udeleževali zborovanj, na katerih je nastopal; preprosto so ga imenovali »naš Jože«.

Dan po njegovi smrti, 12. julija 1944, so privrženci partizanov že vedeli, kaj se je zgodilo. Njegov ožji sorodnik se je menda spraševal: »Zakaj ravno njega?«

Ko pa so italijanski vojaki našli v Soči štiri trupla z razbitimi glavami in jih ob pomoči krajanov zakopali na levem bregu Soče, so se srhljive zgodbe vztrajno širile širile.

Prvič sem za njih slišal že davnega leta 1961 v Šibeniku, zadnje pa sem izvedel te dni: likvidator naj bi bil domačin, ki je to priznal na smrtni postelji.

Čeprav je skoraj gotovo, da za ime likvidatorja (ali skupine) ne bomo nikoli izvedeli, je vseeno potrebno raziskati, zakaj naj bi bil Jože Srebrnič likvidiran?

Na to vprašanje bom skušal odgovoriti v nadaljevanju.

7. Zakaj je bil likvidiran Jože Srebrnič?

Posedujem izjavo uglednega Solkanca, sorodnika Jožeta Srebrniča, v kateri je navedel tudi naslednje:

“To mi je Joze (tudi Jože Srebrnič, moja pripomba) Povedal sele okoli 1995 ko mi je tudi povedal da poznanec mu na smrtni postelji priznal da med drugimi je imel nalogo z kopitom od puske razbiti glavo ob Jurista in ga utopiti. Verjetno Da vsih pet sotrpincov imajo razbite glave. Streljat se niso mogli, saj Nemci so imeli mocno postojankom v Anhoven”.

V izjavi je omenjeno tudi vprašanje drugega sorodnika: “Zakaj ravno njega?”

Znana mi je tudi izjava sorodnice Jožeta Srebrniča, ki je pred leti kontaktirala udbovskega reemigranta Alberta Svetino, nekdanjega pomočnika načelnika slovenske Ozne, ki je izjavil, da pozna “primer Srebrniča”, vendar ji drugega ni hotel povedati. To je tudi zgovoren dokaz, da je moja hipoteza pravilna! Tudi Svetina je bil agent Kominterne, ki o svojih likvidiranih tovariših pač ne govori!

Uvodoma sem že napisal, da o podobnih likvidacijah zgodovinarji in raziskovalci ne bodo našli nobenega pisnega dokumenta, saj se načrti, ukazi in poročila o takih primerih ne pišejo. Navadno tudi ni prič, ker se tudi te likvidirajo (znana praksa Gestapa, pa tudi Nkvd).

O podobnih primerih se zato vedno naredijo samo rekonstrukcije, tudi s primerjavo podobnih primerov.

V primeru Jožeta Srebrniča kot agenta Kominterne sta podobna primera iz naših logov predvsem Dragotin Gustinčič (interes za njegov osebni arhiv) in generalpodpolkovnik Dušan Kveder (utopitev v Donavi), če ne omenjam številnih likvidacij zaradi trokizma, vohunstva in osebnih zamer s strani Stalina in njegovih rezidentov.

Znano je, da je bila v poveljstvu IX. korpusa močna sovjetska vojaška misija, manj pa je znano njeno delovanje, saj Sdv ni dovolila rekonstrukcije njenega delovanja ali pa je ni hotela pokazati varnostni službi JLA. To je tudi nekako "normalno", saj so Sdv vodili tudi kadri, šolani v akademiji Dzeržinskega. V IX. korpusu je bila tudi britanska vojna misija, ki jo je vodil major **Arthur Tucker**, v Goriška Brda pa je že maja 1944 pristala ameriška vojna misija s kodno oznako "**Date**", ki je vzpostavila zveze s poveljstvom korpusa. Razume se, da je bila predvsem britanska vojna misija pod budnim očesom Ozne!

Domnevam, da je bil Jože Srebrnič likvidiran iz enega od naslednjih razlogov, in to:

Prvič, če bo držala moja teza, da je bil Jože Srebrnič agent Kominterne, kjer je veljalo, da ga lahko likvidira samo Kominternina (po naročilu Stalina), potem je tudi gotovo, da je Srebrnič zvedel in nameraval razkriti kakšno strateško informacijo, najverjetneje pristanek KPS oz. Kardelja, da bo Trst ostal italijanski, saj so prav predstavniki KPI v tistem času to implicitno zahtevali ne samo od KPS, temveč tudi od Kominterne. Ker pa je imel Srebrnič solidne zveze z vodstvom KPI, je gotovo tudi vedel za vsa nesoglasja med KPS in KPI, ki jih je v tistem obdobju reševal prav Edvard Kardelj. Srebrnič je imel tudi stike z italijanskimi partizani – garibaldinci in ozopovci.

Drugič, 60-letni antifašist, Jože Srebrnič, je na Primorskem postal zelo priljubljen, saj je bil na ljudskih zborovanjih tudi glavni govorec. Tako je France Popit - Jokl, ki je bil kot inštruktor SNOS za izgradnjo ljudske oblasti poslan na Primorsko in je tudi sodeloval s Srebrničem na predzadnjem zborovanju junija 1944 v Podragi, poročal v Ljubljano, da je Srebrnič izredno priljubljen med ljudmi, da je za njih kot bog in da ga ljudje imenujejo "naš Jože"!

Tretjič, ne smemo pa spregledati še drugih možnih razlogov za likvidacijo Srebrniča. Namreč, s skupino zvestih Bricev je bil namenjen na pokrajinsko konferenco primorskih komunistov. Sicer ne vemo, ali je pripravil kakšno razpravo, podobno tisti iz Črnomlja, ko je zagovarjal "škodljive" ideje o sovjetski "primorsko-furlanski republiki", gotovo pa je med Kardeljevimi inštruktorji zavladal strah tudi zaradi kakšne Srebrničeve "škodljive" ideje, predvsem pa, da ga delegati ne bi izvolili na čelo pokrajinskega komiteja (pred tem so se Babič in drugi iz komiteja trudili, da Srebrnič ne bi postal predsednik pokrajinskega POOF, ker je bil preveč komunistično usmerjen, zato je bil za predsednika izbran pisatelj France Bevk). Iz raznih virov vemo, da sta bila proti Srebrniču Branko Babič, predsednik pokrajinskega komiteja KPS za Primorsko, pa tudi Tomo Brejc, znani antifašist in agent Kominterne pri KP Avstrije.

Četrto, ne gre prezreti niti mogoče povezave z anglo-ameriškimi vojaškimi misijama na Primorskem in v poveljstvu IX. korpusa, o katerih je podrobno pisal **dr. Blaž Torkar**, major SV v svoji doktorski disertaciji z naslovom *Ozadje delovanja misij ameriške obveščevalne službe OSS v Sloveniji (1943–1945)*, Koper, 2010, objavljena tudi na mojem spletišču *VOJAŠTVO – MILITARY*, nedavno pa tudi v knjigi *Prikriti odpor*, Celovec, 2013. Že uvodoma sem, ne brez razloga, omenil slovitega sovjetskega agenta Philby-ja, ki

je v tem obdobju iz Kaira krojil usodo »primorskih padalcev« in še koga, saj je nazadnje bil tudi glavni šef britanske protiobveščevalne službe proti sovjetski obveščevalni službi – zato tudi naziv »zlatni deček«! Kar je (z)vedel Philby, je vedela tudi Kominterna!

Na zadnjem velikem ljudskem zborovanju v Kožbani 9. julija 1944 pa je, kljub Kardeljevi sugestiji, govoril pred Srebrničem tudi major Arthur Tucker, član britanske vojaške misije pri IX. korpusu, ki je seveda hvalil borbo slovenskih partizanov. Dr. Torkar v svoji knjigi *Prikriti odpor*, str. 242, objavlja fotografijo iz Muzeja novejše zgodovine pod naslovom »Predstavniki italijanskih partizanov in anglo-ameriške misije na partizanskem zborovanju v letu 1944«, na kateri je prepoznati Jožeta Srebrniča med majorjem Truckerjem in italijanskim partizanskim poveljnikom!

V poglavju *Ozna in slovenski padalci ameriških misij* (str. 236, disertacija), dr. Torkar tudi zapiše, da so med vzroke za »spore, sumničenja in nesporazume med partizani in Anglo-Američani«, prispevalo tudi Kardeljevo navodila junija 1944, naj se »anglo-ameriškim misijam ne daje več tolikšna politična vloga in da ni več potrebno in koristno njihovo nastopanje na vseh mogočih zborovanjih in mitingih«. Lahko si je predstavljati Kardeljeve reakcije, ko je zvedel za dogajanje na tem mitingu ...

V obširnem poglavju o nadzoru Ozne IX, korpusa nad člani anglo-ameriških misij, na str. 239 piše tudi naslednje: »...vsi, ki so sodelovali ali bili v stiku z britanskimi in ameriški tajnimi službam, so postali sumljivi«. Povsem je razumljivo, da so organi Ozne podrobno spremljali in poročali o teh stikih, tudi z majorjem Truckerjem. Ohranjeni dokumenti Ozne v AS so seveda dobro prečiščeni, pa zato ni računati na podatke o kakšnem anglo-ameriškem agentu. Mogoče je bil takšne podatek v arhivi Mira Perca - Maksa, načelnika Ozne IX. korpusa, ki pa je kasneje padel in so Nemci pridobili tudi njegov arhiv (kasneje pa Sovjeti ali Američani).

Ali je kdo izdal nalog: Likvidirati Srebrniča kot tujega (britanskega) agenta!, seveda ne bomo našli v nobenem arhivu! Gre samo za domnevo, ki je sestavni del podobnih protiobveščevalnih rekonstrukcij in kot napotilo bodočim raziskovalcem. Ali so bili likvidatorji iz vrst Ozne oz. VDV ali pa gre za izbrano sovjetsko ekipo, tudi ne bomo zvedeli. Določeno pozornost sicer vzbuja večje število oznovcev in pripadnikov VDV v spremstvu skupine, ki je nameravala preiti Sočo, pa tudi dejstvo, da so menda iz štaba Beneško-briškega odreda sporočili, da je prehod čez Sočo možen samo na enem prehodu, pod Anhovim.

In končno: o utopitvi Srebrniča in treh tovarišev ni nobenega očitnega niti dokaza! Tudi drugi skupini se je prevrnil čoln, pa so vendarle priplavali na drugi breg Soče. Osebnost me najbolj moti dejstvo, da je kot vzrok utopitve navedeno, da so imeli Srebrnič in tovariši na hrbtu tudi puške, na jezu v Anhovem pa je najden Srebrničev suknjič in nekaj osebnih predmetov (listek, italijansko odlikovanje). To vsekakor pomeni, da Srebrnič med plavanjem ni imel puške, da je slekel suknjič ali pa so mu ga slekli ...

Čeprav so organi Ozne po Srebrničevi smrti ustrahovali ljudi, ki so govorili o njegovi nenavadni smrti, me osebnost najbolj moti predvsem to, da posamezniki še danes govorijo, da samo nasprotniki NOB širijo govorice o nepojasneni smrti narodnega heroja Jožeta Srebrniča.

Sprašujem se tudi, zakaj v knjigi o narodnih herojih Jugoslavije manjka članek o Jožetu Srebrniču. Ali je nekdo hotel namenoma "izbrisati" Jožeta Srebrniča iz spomina Primorcev? Tako tudi ne vemo, zakaj je bil sploh predlagan za narodnega heroja? Kdo je to doslej počenjal – brisal ljudi in zakaj, pa tudi že vemo!

Spomin na Jožeta Srebrniča moramo zato negovati s posebnim spoštovanjem in tudi ponosom. Tudi nekateri agenti Kominterne so bili veliki domoljubi!
Jože Srebrnič to nedvomno dokazuje!

Dr. Božidar Fajdiga

- vojaški zdravnik petih vojska, tudi partitanske

Je že tako urejeno, da so civilni zdravniki med služenjem vojaškega roka dejansko opravljali tudi službo vojaškega zdravnika, seveda po krajšem usposabljanju, saj na medicinskih fakultetah niso imeli predmeta »vojaške kirurgije«.



Dr. Božidar Fajdiga
(www.gorenjci.si)

Tako se je zgodilo tudi dr. Božidarju Fajdigi, ki je bil rojen 23. 12. 1887 v Ljubljani, medicino pa je študiral v letih od 1905 do 1912 v Innsbuku in na Dunaju, kjer je nato v bolnišnici v Wiednu pri Dunaju opravljal tudi prakso kot stažist na področju kirurgije, dermatologije in ginekologije.

Leta 1914 je bil vpoklican v avstroogrsko vojsko in bil razporejen na dolžnost vojaškega zdravnika. Kmalu zatem je bil 1915 zajet s strani ruske vojske in je leta 1916 postal dobrovoljec srbske vojske v Odesi, kjer je prav tako opravljal dolžnost vojaškega zdravnika. Kasneje je postal zdravnik »jugoslovanske« vojske v Tomsku in se je od prek Sibirije šele 1920 vrnil v domovino. Pomagal naj bi tudi Maistrovim borcem ...

Po nemški okupacije aprila 1942 je postal partizanski zdravnik, kmalu zatem pa je bil zajet, in iz begunjskega zapora poslan na fronto kot zdravnik – pripornik, da zdravi nemške vojake in ujetnike.

Pisci knjige *Kladivarji*, ki je izšla 1936 v Ljubljani in predstavlja zanimiv zbornik spominov slovenskih dobrovoljcev srbske vojske, predvsem soluncev, na dveh mestih omenjajo Fajdigo, in sicer: stran 535 – Fajdiga, dr. in 756 – Fajdiga, dr. (major), brez imena in osebnega opisa, samo je Jaka Grčar, železniški uradnik, v svojih spominih z naslovom *Sibirska katabaza naših dobrovoljcev*, str. 749–786 o »jugoslovanskem polku M. Gubca« zapisal naslednje: »Major dr. Fajdiga kot polkovni zdravnik je s pomočjo dr. Lovšina in dr. Erata organiziral in vzdrževal polkovno bolnišnico«(v Tomsku, Sibirija).

V svoji knjigi *Slovenska vojaška inteligenca*, Grosuplje, 2005, str. 346, v poglavju o slovenskih prostovoljcih v srbski vojski, misleč, da gre za dvoje zdravnikov, sem dvakrat omenil dr. Fajdigo, enkrat kot majorja. Zato sem v dodatnem seznamu srbskih dobrovoljcev, ki je objavljen na spletnem portalu Vojaštvo – Military pod št. 91 in 92 navedel tudi podatek iz *Kladivarja*, vendar sem dodal še naslednje: pod št. 91: *Fajdiga, dr., sanitetni častnik AOV, ruski ujetnik, sanitetni častnik 1. srbske dobrovoljske divizije v Odesi 1916*, in pod št. 92: *Fajdiga, dr., sanitetni major AOV, ruski ujetnik, polkovni zdravnik jugoslovanskega polka M. Gubica v Tomsku, 1917*.

Ker mi kot raziskovalcu ni dalo miru, kdo bi naj bil »major dr. Fajdiga«, brez imena, sem v iskalni vnemi kmalu zatem v Cobissu našel rešitev problema – zapis: Nataše Dolinar, Kranj, Zgodovinski krožek OŠ Staneta Žagarja – Dr. med.univ. Božidar Fajdiga!

Svojega znanca in prijatelja v Beogradu, dr. Aleksandra Nedoga, prleškega rojaka in predvsem raziskovalca srbske sanitete v balkanskih in 1. svetovni vojni, ki je pripravljajl v moji priredbi in prevodu obširen članek za Vestnik, pa je kmalu zatem ugotovil, da gre zares za Božidarja Fajdigo, sanitetnega častnika avstroogrške vojske, ki je 1916 vstopil v 1. srbsko dobrovoljsko divizijo v Odesi in kasneje 1917 pa prestopil v disidentski »jugoslovanski polk Matije Gubca« v Tomsku, Sibirija, ki pa nikakor ni mogel imeti čina majorskega čina.

To sem tudi zapisal v reviji *Rast*, Novo mesto, 2005, v članku *Še zadnjič: Slovenska kri za srbske brate in Slovenci so branili Srbijo*.

Dr. Aleksandar Nedog je v reviji Vestnik, Ljubljana, 2005, objavil članek, v moji priredbi in prevodu Liljana Kranjc Tekavec z naslovom *Prvi slovenski zdravniki in njihovi potomci v sanitetni službi srbske vojske od 1864 do 1918*, v katerem navaja, da je v arhivu 1. srbske dobrovoljske divizije ugotovil naslednje:

- poročnik sanitetne službe – Božidar Fajdiga, dr. med., poveljstvo 1. skupine lažjih ranjencev. Doslej sta bila znana iz knjige *Kladivarji ... dva dr. Fajdiga, od katerih je bil eden major. Očitno gre v obeh primerih za istega zdravnika, ki si zasluži posebno obravnavo. Nazadnje je bil zdravnik v Tomsku, Sibirija, v jugoslovanskem prostovoljskem polku Matija Gubec*.

Tako je uganka rešena!

Dr. Božidar Fajdiga je bil vsekakor kot (civilni) zdravnik rezervni sanitetni poročnik avstroogrške vojske, s tem činom pa je kot ruski ujetnik prestopil v 1. srbsko dobrovoljsko divizijo 1916 v Odesi, kasneje 1917 je prestopil v disidentski »jugoslovanski polk Matije Gubca« pod francoskim poveljstvom v Tomsku, Sibirija, kjer so ga sicer lahko kot

polkovnega zdravnika nominalno povišali v čin sanitetnega majorja, ki pa v vojaški strukturi ne velja, saj nima zakonske osnove (dokumenta vojske ali države), predvsem pa ne velja za rezervne častnike!

Vsekakor pa se dr. Fajdiga verjetno ni potegoval za višje vojaške čine, saj je najprej skrbel za svoje ranjene tovariše v vojski v kateri je pač bil brez svoje volje – bil pa je dejansko v petih vojskah: avstroogrski, srbski, jugoslovanski (1914–1920), partizanski in nemški (1942–1945).

Dvomljiv je samo podatek, da je bil tudi sanitetni častnik pod generalom Maistrom, saj se je dr. Fajdiga vrnil v domovino z zavezniško ladjo »Himalaja«, ki je izplula iz Vladivostoka 3. 8. 1920 in je priplula v Dubrovnik šele 10. 9. 1920. Boji generala Maistra za Koroško pa so bili že zdavnaj končani! Takrat smo Koroško že dejansko izgubili, saj je čez deset dni – 10. 10. 1920 potekal sramotni plebiscit ...

Po uradnem listu Kraljevine Jugoslavije z dne 29. 2. 1924 je bil dr. Božidar Fajdiga, postavljen za okrožnega zdravnika na Trati pri Škofja Loki. Pozneje je premeščen v Kranj, kjer je 1966 tudi umrl.

Postal je samosvoj zdravnik, priznan in uspešen. Postal je legenda med slovenskimi zdravniki. Zato so v spomin na njega uvedeni tudi Fajdigovi dnevi.

Končno – dr. Božidar Fajdiga je tudi del slovenske vojaške inteligence, saj je bil devet let vojaški zdravnik v petih različnih vojskah!

Viri:

- Marijan F. Kranjc, *Slovenska vojaška inteligenca*, Grosuplje, 2005 – Fajdiga, dr.
- <http://users.volja.net/marijankr> - Dr. Božidar Fajdiga, vojaški zdravnik petih vojska
- Vestnik Slovenskega zdravniškega društva, Ljubljana, 2005 – dr. Božidar Fajdiga, sanitetni rez. poročnik
- www.gorenjci.si - Božidar Fajdiga, zdravnik in lovec

Dr. Vladimir Kante,

namestnik upravnika politične policije v Ljubljani, glavni tajni sodelavec Vosa in Ozne

(Poizkus protiobveščevalne rekonstrukcije operativne obdelave dr. Vladimirja Kanteta¹⁸⁷ s strani nemškega Gestapa v obdobju 1941–1945).

Bil sem zaprošen za pomoč pri rekonstrukciji zadnje poti dr. Vladimirja Kanteta, namestnika upravnika politične policije v Ljubljani, vrhunskega tajnega sodelavca Vos in Ozne Slovenije, ki so ga gestapovci 24. februarja 1945 (dvakrat) obesili na dvorišču zapora v Povšetovi ulici v Ljubljani.



Dr. Vlad. Kante, službena izkaznica
(Vir: Google, slike)

Stražniki zapora, simpatizerji OF, da bi nekako rešili svojega predpostavljenege šefa, so namreč »zarežali« vrv in ko so dr. Kanteta prvič obesili, se je vrv pretrgala. Po starem

¹⁸⁷ O njem sem pisal dvakrat: v *Balkanskem vojaškem poligonu*, Ljubljana 1998 in *Legendarni slovenski obveščevalci*, Maribor 2011.

običajju so takšnemu obsojencu oblasti podarile življenje! Toda upanje je bilo zaman. Ko so gestapovci obvestili SS-generalu Erwina Rösenerja o dogodku, je le-ta ukazal: »Ponovno obesiti«!

Tako se je tragično končala življenjska pot enega od vrhunskih tajnih sodelavcev Vos in Ozne Slovenije, ki je štiri leta pod italijansko in nemško okupacijo neutrudno obveščal partizansko politično in vojaško vodstvo Slovenije z vrha kvislinške politične policije in tudi pokrajinske oblasti generala Leona Rupnika.

Poslani so mi bili dostopni arhivski in drugi podatki o delu in življenju dr. Vladimirja Kanteta, manjkali pa so seveda dokumenti nemškega Gestapa in italijanske Ovre.

V načrtovani rekonstrukciji je bilo potrebo odgovoriti na dvojje osnovnih vprašanj iz profesionalne protiobveščevalne prakse, in sicer:

- na kakšni osnovi in s kakšnimi motivi je dr. Vladimir Kante pristal na tajno sodelovanje 1941 z Vosom,
- kako in kdo ga je protiobveščevalno ščitil, predvsem pa kako in kdo ga je »odkril« oz. »izdal«?

Dejstvo je tudi, da doslej o dr. Vladimirju Kantetu ni bila podana zgodovinsko verificirana zgodba, saj se nekaj javnih podatkov (roman, radijska igra, film, vse 1985) ni skladalo s pričevanjem najbližjih prijateljev, posebno pa, zakaj je do 1982 veljala nekakšna prepoved raziskovanja in objavljanja zadnjega obdobja Kantetovega življenja – tajnega sodelovanja z Vos in Ozno Slovenije?

Predvsem je izzivalna izjava Danice Lovrečič v Borcu št. 11/1988, str. 416, ko v članku z naslovom *Iskanje resnice o doktorju Kantetu* navaja izjavo bivšega policijskega agenta Alojza Gvardijančiča, ki je delal pri pokojnem dr. Kantetu, naj ne piše o njem, ker o tem piše Vladimir Svetina - Ivo. Zato je zaključila: »Iz tega sklepam, da Ivo Svetina ni trpel pisanja Branka Lovrečiča¹⁸⁸ in mene, ker je hotel zgodovino prikazati po svoje«. (Oba sta bila pripadnika kriminalistične policije, Branko je bil celo šef, bila pa sta tudi aktivista OF).

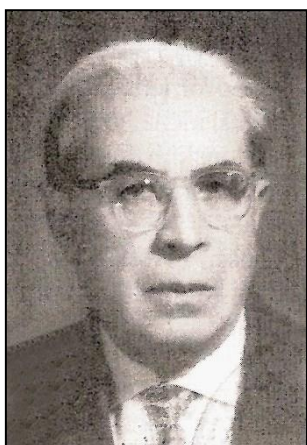
To je tudi eden od glavnih razlogov, da sem lotil te rekonstrukcije in tako pomagati pri iskanju verjetnih in realnih odgovorov, posebno še ko gre za ponarejanje oz. prirejanje dokumentov, da ne rečem zgodovine. Mislim konkretno na arhivske dokumente Ozne oz. Udbe, saj menda vosovskih ni, pa četudi je šlo za vrhunškega tajnega sodelavca Vos-a!

¹⁸⁸ V biografiji Branka Agneletta (1920–1992) je zapisano, da je bil član mladinskega narodnega gibanja v Trstu, ki ga je vodil Zorko Ščuka, pa je na njegovo pobudo ustanovil tajni komite v katerem so bili Viktor Sosič, **Branko Lovrečič** in Bernard Šemrl.

Kaj je potrebno še raziskati in predstaviti?

Iz biografskih podatkov izdvajam štiri segmente, ki bi jih bilo potrebno še podrobneje raziskati in tudi predstaviti.

Prvič, dr. Dr. Vladimir Kante je rojen 1905 v Šmarjah pri Ajdovščini, od koder izhaja več znanih Primorcev. Mislim predvsem na Toneta Batagelja, policijskega inšpektorja na Jesenicah, nazadnje šefa UJKE – jugoslovanske protiobveščevalne službe v Beogradu in rez. majorja VKJ.



Tone Batagelj, šef UJKE
(Vir: Google, Slike)

Ker je tudi dr. Vladimir Kante služboval v Beogradu od 18. 7. 1930 do 21. 10. 1935, je prav gotovo imel stike z vsemi Slovenci – policisti v Beogradu, tudi z Batageljem in dr. Rudolfom Andrejkom, visokim uslužbencem policijskega ministrstva, bratom polkovnika Viktorja Andrejke, načelnika obveščevalnega centra VKJ v Ljubljani, ki je vsestransko sodeloval s policijo in bil eden od glavnih podpornikov TIGR-a na Primorskem.



Viktor Andrejka, polkovnik
(Vir: Google, Slike)

Drugič, Matko Kante, šolski nadzornik se je že leta 1918 s štiričlansko družino preselil v Ljubljano, vendar ni prekinil vezi s Primorsko in je aktivno sodeloval s primorskimi časopisi in revijami. Šlo je za zavedno primorsko družino, ki je gotovo podpirala protifašistični boj svojih rojakov, pa tudi simpatizirala s TIGR-om. Zelo je verjetno, da so bili v Ljubljani v stikih s Primorci, ki so aktivno delovali v raznih emigrantskih društvih. To velja predvsem za Vladimirja, ki je 1929 diplomiral na pravni fakulteti in 1941 postal tudi doktor pravnih znanosti. Vladimir je bil zelo navezan na mater Rozino roj. Gruntar, zavedno Primorko. Stanovali so na Bleiweisovi 17 (sedanji Prešernovi).



Matko Kante
(Vir: Google, Slike)

Tretjič, po službovanju v Beograd (1930–1935) je bil kot dober poznavalec italijanskega jezika poslan v Rim na policijsko specializacijo, kjer je gotovo vzpostavil številne prijateljske stike z bodočimi policijskim šefi v Italiji (v Ljubljanski pokrajini) in Evropi. Ker je zelo verjetno imel stike s člani TIGR-a in je tudi spremljal poskuse italijanske Ovre, da zatre protifašistično delovanje tigrovcev na Primorskem (tržaški in rimski procesi), je dr. Vladimir Kante sigurno simpatiziral in podpiral svoje primorske rojake. O tem sicer nimamo relevantnih podatkov, vendar bi iz rimskih arhivov Ovre verjetno zvedeli za kakšne podrobnosti, predvsem pa, ali je bil v Rimu pod kontrolo Ovre.

Četrtrič, kot izkušen policijski uradnik in šef, je dr. Vladimir Kante prav gotovo iz patriotskih razlogov pristal na tajno sodelovanje z Vos-om in obenem poskrbel za svojo zaščito v protiobveščevalnem smislu. Zato je nesmiselno trditi, da je bil odkrit na osnovi nekih lističev, psevdonima in izjav zapornikov. Policijski in šefi podobnih služb, ki pristanejo na tajno sodelovanje, kakor je to storil dr. Vladimir Kante, prav gotovo poskrbijo za popolno protiobveščevalno zaščito svojega delovanja. Zato je nesmisleno in nestrokovno trditi, da je dr. Vladimir Kante bil odkrit na podlagi lističev, psevdonima, izjav zapornikov in podobno. Iz zgodovine varnostno-obveščevalnih služb lahko z gotovostjo zatrdim, da je **bil dr. Vladimir Kante odkrit na podlagi temeljite in večletne operativne obdelave nemškega Gestapa, ko so mu uspeli podtakniti dva ali tri tajna sodelavca oz. agenta**. Seveda pa obstaja tudi možnost, da je bil odkrit zaradi kakšne napake s strani Vos-a ali Ozne, predvsem pa, ko je šlo za menjavo operativca, ki je

neposredno ali posredno vzdrževal zveze z dr. Kantetom (Vladimir Svetina - Ivo je 29. 12. 1944 odšel v partizane). No, o tem pozneje, ko bom poskušal odgovoriti na vprašanje zakaj »prepoved Udbe« (Vladimirja Svetine) o raziskovanju prav tega občutljivega elementa pri tajnem sodelovanju.

Najvažnejši objavljeni podatki, osebni znanci in prijatelji

Po dostopnih virih so doslej o dr. Vladimirju Kantetu objavljeni naslednji podatki, in sicer:

Javni (osebni) viri (po letu objave):

- **Pavel Golia**, Balada o nesrečnem doktorju Vladimirju Kantetu, Novi svet, 1946;
- **Zvezni odbor za proslavo 20-letnice službe za notranje zadeve**, »Pali nepobedjeni 1944-1964«, Beograd, 1965;
- **K. F./ Marko Selin**, Nič več strogo zaupno II, Ljubljana, 1978, str. 215, 552, 554–556;
- **Jakob Vidic**, Policijskega inšpektorja so dvakrat obesili: zgodilo se je pred 35 leti, 7 dni št. 15, 1980;
- **Branko Marušič**, Kante, Vladimir, Primorski slovenski biografski leksikon, 1982
- **Janez Vipotnik**, roman Doktor, 1982, ponatisi 1983, 1986 in 1987;
- **Vojko Duletič**, film Doktor, 1985
- **Boštjan Hladnik**, film Čas brez pravljič, 1985;
- **Janez Vipotnik in Jadranka Tavčar**, radijska igra Doktor, 1986;
- **Boris Mlakar**, Kante Vladimir, ES, 1990
- **Danica Melihar Lovrečič**, pisec dveh spominskih člankov: Zgodilo se je ... spomine posvečam dr. Vladimiru Kantetu in Branku Lovrečiču, Borec, št. 11/1988, in Iskanje resnice o doktorju Kantetu, Borec, št. 1/1991;
- **Ada Dequal Krivic**, vir št. 10, 1996, str. 8;
- **Ljuba Dornik Šubelj**, Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo, Ljubljana 1999, dr. Vladimir Kante: str. 82, 92, 94, 95, 132 in 142.

Osebni prijatelji in znanci:

- **Danica Melihar Lovrečič**, prijateljica od 1936 do 1945, uslužbenka kriminalistične policije, aktivistka OF; osem let sta z dr. Kantetom prijateljela, hodila na sprehode in izlete, obiskovala gledališče in koncerte, plesala in pela v družbi, se vikala in se pogovarjala v italijanščini (zaradi vaje). Osebno me najbolj čudi dejstvo, da gestapovci, razen nekajurnega pridržanja brata Danila, niso aretirali nobenega od Kantetovih najbližjih prijateljev in znancev ... Danica tudi navaja, da je 1939 zavrnila dr. Kanteta, da bi se poročila, ker menda ni marala gospodinjiti (Kasneje se je poročila z Brankom Lovrečičem, svojim nekdanjim šefom). Vsa se je posvetila policijskemu poklicu (kriminalistiki), saj so jo celo klicali »policijska mati«. Na Cobissu ima dve objavi, in sicer: **Zgodilo se je ... spomine posvečam dr. Vladimiru Kantetu in Branku Lovrečiču**, članek v Borcu št. 11/1988, in **Iskanje resnice o doktorju**

- Kantetu**, članek v Borcu/1991; v svojih zapisih je tudi omenila, da Janez Vipotnik in režiserja Duletič/Hladnik niso verno prikazala življenje in delo dr. Vladimirja Kanteta;
- **Rastko Švajger**, študent, prijatelj, Primorec, po zaslišanju 1938 (udeleženec demonstracij) sta se do 1941 vsako sredo sestajala v njegovem stanovanju, potem pa mu je dr. Vladimir Kante prepovedal ne samo sestajanja, temveč tudi poznanstvo vse do konca okupacije. Danica Lovrečič zvezo poimenuje kot prijateljsko, medtem ko je režiser Vojko Duletič prav na podlagi tako skopega orisa celo predpostavila, da gre za homoseksualno zvezo.
 - **Tone Kozlevčar**¹⁸⁹ **in brata Ogrin**, stalni gostilniški znanci – sestajali so v gostilni, večkrat tudi zapeli, prisotna tudi Danica.
 - **Svetozar Šubarevič**¹⁹⁰, dober smučar, skupaj sta hodila na smučanje.
 - **Robida**, profesorica, Trnovo, večkrat zahajal k njej.
 - **Marija Kralj**, Gerbičeva 31, sodelavka Vos, v poseben bunkerju so gestapovci aretirali Leopoldino Mekino in Nedo Geržinič, našli pa so tudi obremenilni material za dr. Kanteta (lističe s podpisom »Lija«).
 - **Pavla Jesenko**, strojepiska, zasebno mu je v službenem času tipkala razpravo o kriminologiji, ki jo je potreboval za habilitacijo.
 - **Avgust Kokalj in Franc Žagar (Peter Kavčič)**, stražniki, odrejeni za osebno zaščito, vsi trije simpatizerji OF. Kokalja je dr. Vladimir Kante pošiljal tudi na razne naslove, da opravi kakšne posredne naloge, pa je Kokalj pozneje izjavil, kako je vedel, da dr. Vladimir Kante »dela za OF«!
 - **Pavla Jesih**, svetovno znana alpinistka¹⁹¹, lastnica kina Matica, Rimska 11, včasih je zahajal k njej v pisarno, največkrat pa je k njej pošiljal stražnika Kokalja, ki ji je prinašal pisma, živilske karte in podobno.



Pavla Jesih, (1901–1976)
(Vir: Google, Slike)

¹⁸⁹ Tone Kozlevčar (1914–1995), prej prometni policist, je bil od leta 1950 je bil baritonist Slovenskega okteta in drugih skupin, verjetno pa sta bila pevca tudi brata Ogrin.

¹⁹⁰ Po 2. svetovni vojni je postal pripadnik ONZ in leta 1947 eden od ustanoviteljev kriminalističnega muzeja tedanjega Oddelka za pobijanje kriminalitete, od leta 1948 preimenovan v Oddelek za kriminalistično službo. Očitno je Šubarevič pred vojno služboval v kriminalističnem oddelku ljubljanske politične policije, verjetno tudi odlični smučar in prijatelj dr. Vladimirja Kanteta.

¹⁹¹ Po poročanju slovenskih časnikov, je najboljša slovenska alpinistka Pavla Jesih, v navezi s prijateljem Jožetom Lipovcem, doživela 1933 hudo nesrečo v severni steni Velike Mojstrovke. Zanimivo je, da je 1931 plezala v severni steni Šite v Planici v navezi s »Kvedrom in Kantetom«. Verjetno je šlo za dr. Vladimirja Kanteta!? Bila je tudi pisateljica. Med vojno je sodelovala z OF, vendar je doživela potem hudo razočaranje.

- **Silvo (Silvester) Šivic - »Dolfe«**, sodni pristav, namestnik dr. Kanteta, sodelavec Vos in Ozne, član komisiji OF za ugotavljanje vojnih zločinov, po podatkih Udbe in tudi izjavi obsojenega dr. Lovra Hacina je prav Silvo Šivic policiji in gestapovcem odkril in izdal dr. Kanteta kot komunista in tajnega sodelavca Vos/Ozne s psevdonimom »Lija«! Po osvoboditvi je za to dejanje »odgovarjal« (izjava Lidije Šentjurg, Mire Svetina in Vladimirja Svetine), vendar o njegovi nadaljnji usodi zaenkrat ni nobenih podatkov. **Osebnostno smatram, da je prav Silvo Šivic »ključ« za razkrivanje prave resnice o delovanju in usodi dr. Vladimirja Kanteta.**

Zvezni odbor za proslavo 20-letnice službe za notranje zadeve SFRJ, »Pali nepobedjeni 1944-1964«, Beograd, 1965 – zapisano naslednje:

Dr. Vladimir Kante. Od leta 1941 obveščevalec Vos-a za Ljubljano, od maja 1944 obveščevalec Ozn-e. Pred vojno je bil šef političnega oddelka policije. Poznal je vse vodilne revolucionarje v Sloveniji in metode dela komunistične partije. Dragocen sodelavec NOB-ja. Njegove podatke so redno prenašali Kardelju in Kidriču. Februarja 1945 je Gestapo ob priložnosti zaslišanja aktivista OF Silva Šivica odkril zvezo Kanteta z Ozno in ga takoj aretiral. Višje vojno sodišče SS ga je obsodilo in obesilo v prisotnosti generala Rösenerja, ki je ob tej priložnosti objavil posebno sporočilo.

Slovenski primorski bibliografski leksikon, avtor Branko Marušič, 1982, navaja, da je Kantetove zveze »odkrila (izdala) gestapovska in domobranska obveščevalna služba«. Zato navajam celoten zapis iz SPBL:

***KANTE Vladimir**, pravnik, r. 20. avg. 1905 v Šmarjah (zaselek Stegovci oz. Hrastje), u. 24. febr. 1945 v Lj. Oče Matko, šolski nadzornik (gl. čl.), mati Rozina Gruntar. Med prvo svet. Vojno se je K. družina preselila v Lj., kjer se je šolal in doktoriral iz prava na lj. U. Stopil je v policijsko službo, služboval na policijski direkciji v Bgdu in bil nato v Lj. pomočnik upravnika lj. policije; vodil je njen polit. odd. Simpatiziral je s slov. komunisti in že 1941 preprečil, da del policijskega arhiva ni prišel v roke ital. okupatorja. Potem je postal najpomembnejši aktivist OF na lj. policiji ter sodelavec VOS-a. Njegove zveze je odkrila (izdaja) gestapovska in domobranska obveščevalna služba. 9. febr. 1945 je bil zaprt, dva tedna nato pa brez sodnega postopka obešen v Ljubljani na dvorišču Prisilne delavnice. Obesili so ga dvakrat, ker se je v prvem poskusu vrv, na kateri naj bi visel, pretrgala.*

K. v spomin je pesnik P. Golia napisal Balado o nesrečnem doktorju Vladimiru Kantetu (Novi svet 1946, 20-21). Prim.: LdTd 1. mar. 1946, št. 6; J. Pahor, SlovJ 22 febr. 1952, št. 8; PDK 27. okt. 1977, št. 250; Ljubljana v ilegali, IV, Lj. 1970, 36, pass.; M. Selin, Nič več strogo zaupno, II, Lj. 1978, 214, 552, 554-56; Zaščita narodnoosvobodilnega boja, Lj. 1979, 168; PrimN 7. mar. 1980, št. 3; 7D 19. apr. 1980, št. 15; F. Lubej, Odločitev, Lj. 1980, 77, 84, 115-16, 187-88; A. Zlobec, Za blagor očetnjave, Lj. 1981, 266-67.

B. Mar.

Kdo je odkril oz. izdal dr. Vladimirja Kanteta?

Javno so zapisane oz. znane štiri inačice, in sicer:

- Zaprta Leopoldina Mekina - Mimi, Bogo itd, vodilna funkcionarka OF in Vos v Ljubljani, menda je izdala mnogo aktivstov OF, tudi dr. Kanteta, ustreljena 4. maja 1945 na Turjaku. (izjava Pavla Duscha, šefa Gestapa)
- Silvester (Silvo) Šivic, namestnik dr. Kanteta, vosovec od 1942, zaprt, na zaslišanju izdal agentu dr. Joža Miheliču, da je dr. Vladimir Kante komunist in tajni sodelavec Vos-a s psevdonimom »Lija«, takoj obvestil šefa Gestapa Paula Duscha, ta pa ukazal dr. Lovru Hacinu, da se dr. Vladimir Kante aretira (izjava dr. Lovra Hacina na sojenju 1946);
- Pri Mari Kraljevi, Gerbičeva 31, so gestapovci našli v bunkerju arhiv Vos-a in obenem aretirali Nedo Geržinič, vodjo arhiva in Leopoldino Mekina – Bogo, vodilno ljubljansko funkcionarko OF. Prav arhivski dokumenti s podpisom »Lija« so najbolj obremenjevali dr. Kanteta (izjava Danice Lovrenčič in dr. Lovra Hacina);
- Partizanski radio je po osvoboditvi Beograda oktobra 1944 poročal tudi o vojnih zločincih v Sloveniji, tudi dr. Lovru Hacinu, ni pa bil omenjen dr. Vladimir Kante, njegov namestnik, kar je bilo menda gestapovcem zelo sumljivo (izjava Ivanke Gruntar, sorodnice).

Mira Svetina - Vlasta, Lidija Šentjunc in Ivo Svetina (Vladimir Svetina - Ivo, moja pripomba), Prispevki k raziskavi narodnoosvobodilnega gibanja v Ljubljani, Borec št. 2/1986 na str. 121 zapišejo:

Prav gotovo pa Leopoldina Mekinova ni izdala dr. Kanteta. Tega ni mogla storiti preprosto zato, ker zanj ni vedela. Dejansko ga je izdal S. Š., ki je po osvoboditvi zato tudi odgovarjal.

Torej, glavni izdajalec dr. Vladimirja Kanteta je bil do leta 1986 predstavljen samo z iniciali S. Š., pozneje pa ga že navajajo s polnim imenom in priimkom kot Silvo (Silvester) Šivic, vendar brez ostalih podatkov za identifikacijo!

Delovanje Gestapa v Ljubljanski pokrajini od 1941 in zakaj je protiobveščevalno obdeloval dr. Vladimirja Kanteta?¹⁹²

Zaradi uspešnosti delovanja ljubljanskega centra vojaške obveščevalne službe VKJ v obdobju 1919–1941, zlasti po zaslugi polkovnika Viktorja Andrejka in tudi vseh tajnih sodelavcev, predvsem tigrovcev, je Ljubljana postala posebno izpostavljen objekt za tuje obveščevalne službe, posebno italijansko in nemško, ki sta se že dolgo pred samo okupacijo 1941 pripravljali za temeljito »čiščenje« KPS in drugih nacionalnih organizacij (TIGR).

Po aprilski okupaciji 1941 so v Sloveniji delovale naslednje obveščevalno-varnostne in policijske službe: nemška, italijanska, madžarska in dve kvislinški (četniška in domobranska).

¹⁹² Navajam podatke iz moje knjige *Legendarni slovenski obveščevalci, Pro-Andy Maribor, 2011*

Vse nemške službe, Gestapo (Geheime Staatspolizei), SD (Sicherheitsdienst des Reichsführer SS), Kripo (Kriminalpolizei) in Gendarmerie (orožništvo), so bile centralno vodene iz Berlina, s sedeža Rsha (Reichssicherheit-hauptamt) – Glavnega državnega varnostnega urada oz. prek ekspozitur XVIII. vojaškega okrožja v Salzburgu in Gestapa na Bledu.

V Mariboru in na Bledu, pozneje tudi v Trstu, so obstajali uradi SD in Gestapa, v manjših krajih pa njihove izpostave (78 Gestapa in 143 SD. Od 1941 je v Ljubljani delovala prikrita skupina SD, 30 častnikov, na čelu s SS stotnikom Rudolfom Schluiferjem, ki so bili podrejeni uradu SD na Bledu. Najbolj aktiven je bil seveda urad na Bledu, ki sta ga vodila SS polkovnik Alois Persterer (1909–1945), poveljnik Sipo in SD in njegov pomočnik Helmuth Rozumek, kapetan Gestapa, ki sta načrtovala protiobveščevalne vdore v strukture OF Slovenije, tudi v sam vrh (Tone Svetina, Agent Alfa). Iz Celovca, Jesenic in Bleda je aktivno delovala tudi skupina gestapovcev, ki jih je vodil izkušeni Pavel Duscha in so se 1943 premestili v Ljubljano, na Bleiweisovo cesto, poleg sedeža ljubljanske politične policije.

V Ljubljanski pokrajini so v letih 1941–1943 delovale naslednje italijanske obveščevalne službe:

- Ovr (Organizzazione per la Vigilanza e la Repressione dell' Antifascismo) – tajna politična policija;
- Mvsn (Milizia Volontaria per la Sicurezza Nazionale) – prostovoljna vojaška milica za nacionalno varnost;
- Upi (Ufficio Politico Investigativo) – politični preiskovalni urad;
- Carr (Carabinieri Reali) – kraljevi karabinjeri oz. vojaška policija;
- Sim (Servizio Informazioni Militare) – vojaška obveščevalna služba, ki je poleg Ovre predstavljali najbolj aktivno varnostno inštitucijo. V Ljubljani je deloval prikriti protiobveščevalni center Cs (Contraspionaggio) in Ussav (Ufficio Studi Coordinamento Attivita varie) – Znanstveni urad za koordinacijo raznih dejavnosti, čigar zadeve in agenturo je po letu 1943 prevzel nemški Abwher.
- Obveščevalna služba Visokega komisarja v Ljubljani – III. vojaški odsek oz. Center protiobveščevalne službe, ki so jih vodili častniki Sim.

Da je šlo za totalno delovanje italijanskih varnostnih služb govori podatek, da so organi Ozne – Udbe v povojni rekonstrukciji odkrili v Ljubljanski pokrajini prek 60 obveščevalnih centrov in okrog 600 izpostav, v katerih je delovalo prek 1.310 šolanih obveščevalcev, kakor tudi več kot 1.300 ovaduhov (domačinov) na terenu, torej, vaških stražarjev, črnorokcev in domobrancev.

V Ljubljanski pokrajini sta delovali tudi dve kvislinški varnostni strukturi: četniška in domobranska, ki sta se iz predvojnih ilegalni zametkov razvijali pod okriljem okupatorja, italijanskega in nemškega.

Četniška obveščevalna služba je nastala iz razbitih delov vojaške obveščevalne službe VKJ in pripadnikov projugoslovanskih legij (Sokolske in Narodne legije, skupine Pobratim). Najprej se je 1943 imenovala Slovenska informativna služba – Sis, kasneje Jugoslovanska

obveščevalna služba – Jos, da bi 1944 prevzela ime Državna obveščevalna služba – Dos. Nemci so jih zaradi sodelovanja z britansko obveščevalno službi IS sredi leta 1944 razbili.

Po italijanski kapitulaciji septembra 1943 so Nemci iz ostankov vaških straž in drugih skupin, formirali slovensko domobranstva, ki se je nazadnje (maja 1945) preimenovalo v Slovensko narodno vojsko (Snv). V okviru »organizacijskega štaba« je bil ustanovljen tudi obveščevalno odsek, ki je svojo delovanje razvijal prek 17 obveščevalnih centrov na terenu in obveščevalcev po enotah, končna poročila z naslovom »situacija pri tolovajih« pa so morali posredovati Gestapu in SD. Načelnik obveščevalnega odseka je bil stotnik Albert Ilovar, šolani obveščevalec Dravske divizije VKJ, ki ga je nasledil nadporočnik Avgust Kovač. Domobranska obveščevalna služba se je delila na zunanjo in notranjo, zraven pa so imeli še razne priveske, kot so blokovna kontrola (moška in ženska), železniška delegacija (tajna policija) in podobno. Vsaka enota je imela svojega obveščevalca, ki je držal na zvezi številne tajne agente, od katerih so eni skrbeli za zbiranje poročil o partizanskih enotah in delovanju OF, drugi pa so kontrolirali domobrince in njihove zveze.

Ljubljanska pokrajinska uprava, na čelu z divizijskim generalom Leonom Rupnikom, je imela tudi svoj »informacijski urad«, ki ga je vodil kapetan fregate Janko Kregar. Aprila 1944 se je urad preimenoval v Tos (Tajna obveščevalna služba), kmalu zatem pa v Oddelek dopisnikov (Odo) informacijskega urada, nekakšne privatne Rupnikove obveščevalne službe klerikalnega tabora. Končna poročila so seveda morali predajati Gestapu.

Normalno je predpostaviti, da so vse našete varnostne strukture okupatorja in kvistlingov želeli vzpostaviti tudi sodelovanje s tajno politično policijo pokrajinske uprave v Ljubljani. Pravzaprav so prav nemški varnostni organi že prej načrtovali in tudi uspeli na vsa odgovorna mesta v vojski in policiji postaviti »svoje« ljudi – agente. Tako je znano, da je bil leta 1940 načelnik GŠ VKJ armadni general Petar V. Kosić agent nemškega Abwehra, Dragi Jovanović, zloglasni šef beograjski policije pa agent Gestapa.

Da je bil tudi dr. Lovro Hacin nemški agent je več ali manj znano. No, prav gotovo pa so se tako **Italijani kot tudi Nemci že od vsega začetka vpraševali kdo je Hacinov namestnik – dr. Vladimir Kante.**

Povsem sem prepričan, da so tako oboji podrobno proučili vse podatke o dr. Vladimirju Kantetu, njegovih staršev in sorodnikih, uradniški karieri, bivanju v Beogradu, prijateljih in znancih, navadah in hobijih, predvsem pa o političnem prepričanju in tudi o protipravnem delovanju, napakah, hobijih in podobno.

Gestapovci, ki so prvenstveno delovali proti KPS, vsekakor niso spregledali, da je prav dr. Vladimir Kante nekako »prisilil« dr. Lovro Hacinu, svojega šefa, da so na ljubljanski politični policiji pred prihodom okupatorjev **uničili vse sezname KPS** in njihovih pristašev. To je dr. Lovro Hacin izjavil 1946 na zaslišanju, seveda pa ni povedal, da je o tem obvestil gestapovce.

Zanimivo je tudi Hacinovo pričevanje, da sta bila z dr. Kantetom v spremstvu bana dr. Marka Natlačena, ki je aprila 1945 po nemškem napadu vzpostavil stik z nemškim generalom v Celju s prošnjo, da naj bi nemške okupacijske sile zasedle tudi Ljubljano. Ker

sta bila dr. Natlačen in dr. Vladimir Kante primorska rojaka in znanca, je verjetno to tudi razlog, da je bil dr. Vladimir Kante v tej čudni delegaciji ...

Gestapovci so tudi dobro vedeli, da je bil dr. Vladimir Kante 1937–1938 v Rimu na specializaciji, pa je na tej osnovi tudi vzdrževal bolj prijazne odnose z italijanskimi policijskimi funkcionarji, tudi zaradi solidnega znanja italijanščine. Z nemškim policijskim uradniki pa je imel samo uradno zvezo v Celovcu, med tem ko se z »domačimi« gestapovci ni srečeval niti družil. Nekajkrat ga je Pavel Duscha, šef ljubljanskega Gestapa, »prosil« za določene informacije.

Ta odbojnost je verjetno za ošabne gestapovce nekaj pomenila, pa so zato dr. Kanteta tudi bolj podrobno **operativno obdelovali, zlasti pa raziskovali njegove zveze s člani OF, KPS**, da o vosovcih sploh ne govorim.

Iz prakse protiobveščevalnega delovanja je znano, da se sovražna dejavnost odkriva predvsem prek tajnih sodelavcev, sledenja, prisluha, kontrole pošte, včasih tudi z različnimi provokacijami, »dvojnimi« igrami in podobno.

Kot visoki policijski uradnik je dr. Vladimir Kante gotovo primerno skrbel za svojo protiobveščevalno zaščito. Pri tem je bilo predvsem važno, da je ohranil mirne živce in da ni nasedal kakšnim cenanim provokacijam. Namreč, 5. februarja 1945 je svoji prijateljici Danici Lovrenčič prinesel v pisarno rože za njen rojstni dan, a obenem ji je tudi povedal, da se »boji« kontrole, ki je bila v toku (januarja 1945 je bil aretiran in na »njihovi« policiji »obravnavan« njegov namestnik Silvo Šivic). Danica, tudi sama aktivistka OF, mu je seveda svetovala, naj gre »na teren« oz. v partizane, kar pa je dr. Kante odklonil. Kmalu zatem, 9. oz. 10. februarja 1945 je bil aretiran.

Iz izjave dr. Lovra Hacina je zaključiti, da so **gestapovci kot ključnega sodelavca izbrali njegovega namestnika Silva Šivica - Dolfeta, za katerega so ugotovili, da je tudi pripadnik Vos-a**. Predpostavljam, da so v zaključni fazi operativne obdelave zelo verjetno izvedli naslednjo kombinacijo: Šivic naj privoli organe Ozne, da bo prevzel Kantetove naloge, sam dr. Vladimir Kante pa bi naj odšel na teren na kakšno vodilno mesto ... Šlo je namreč za **iskanje izkušenega vosovca, ki bi zamenjal dotedanjega veznika – Vladimirja Svetine - Ivota, ki je 29. decembra 1944 odšel v partizane** in bil postavljen za pomočnika načelnika Ozne za Slovenijo!

Silvo (Silvester) Šivic, tudi sam vosovec od 1942 in član komisije OF za ugotavljanje vojnih zločinov, je moral **uživati posebno zaupanje šefov Vos-a oz. Ozne, da je bil določen za novega veznika dr. Kantetu**. Tako je od organov Ozne zvedel za naloge Kanteta, radi povezovanja pa so mu povedali tudi psevdonim »Lija«. Sama povezava med njima ni bil problem, saj sta imela pisarno eden poleg drugega, pa tudi osebno sta se dobro poznala, saj sta že tudi kontaktirala in debatirala o različnih problemih.

Napako so zagrešili vodilni organi Ozne, predvsem Vladimir Svetina - Ivo, ker niso temeljito preverili Silva Šiviča, ki je za OF zbiral podatke za komisijo OF o vojni škodi in vojnih zločinih. Z druge strani pa so gestapovci v operativni obdelavi dr. Kanteta iskali primerne tajnega sodelavca, in ga po vsej verjetnosti našli prav pri Kantetovem namestniku – Silvu Šivicu!

To je po vsej verjetnosti tudi razlog, zakaj menda Vladimir Svetina - Ivo dolgo časa ni dovolil brskati po arhivskih dokumentih o dr. Vladimirju Kantetu, saj bi vsak izkušeni raziskovalec kaj hitro ugotovil dejansko stanje oz. »resnico«, kakor je zapisala Danica Lovrečič, prijateljica dr. Kanteta.

Namreč, če drži podatek, da je Silvo Šivic šele 1942 postal sodelavec Vos in da ga je na zvezi držal prav Vladimir Svetina – Ivo, verjetno tudi zaradi »kontrole« dr. Vladimirja Kanteta (podatek iz dokumenta Ozne), potem je očitno, kdo je naredil usodno napako!

Vodilni organi Vos-a so verjetno spregledali, da so gestapovci radi neposredne kontrole dr. Vladimirja Kanteta že prej izbrali in pridobili za sodelovanje – prav Silva Šivica!

Ker so Kantetova poročila, poleg Zdenke Kidrič - Marjeta, prve vodje Vos-a, prebirala samo še Edvard Kardelj in Boris Kidrič, dr. Vladimir Kante kot vrhunski sodelavec Vosa ni bil (avgusta 1944) predan na zvezo organom Ozne, temveč je zvezo z njim še nadalje vzdrževal Vladimir Svetina - Ivo vse do 29. 12. 1944, ko je odšel v partizane. To je bila vsekakor pametna odločitev, vendar je dr. Vladimir Kante kljub temu »padel« – **bil je odkrit in izdan po uspešni operativni kombinaciji gestapovcev, prek tajnega sodelavca, ki je celo postal Kantetov vosovski veznik!**

Seveda je organom Ozne oz. Udbe kasneje bilo nadvse nerodno, da bi priznali svojo napako. Namreč, okrog tega, kdo bo nasledil Vladimirja Svetino kot veznika dr. Kanteta, je kar nekaj nasprotujočih podatkov. Tako naj bi Leopoldina Mekina zavrnila to nalogo, pa četudi je menda bila prva, ki je vzpostavila stik z dr. Kantetom, ne pa Boris Kidrič. Menda je nekdo ponaredil njeno izjavo v zaporu ljubljanske politične policije, kar se mi zdi malo verjetno. Če je bilo odločeno, da nalogo veznika prevzame celo mlajši sodelavec Vos-a (Silvi Šivic), je bilo to vsekakor nenavadno in nepremišljeno!

In, če je Silvo Šivic bil že prej tudi agent Gestapa, potem je bila usoda dr. Vladimirja Kanteta že v naprej zapečaten! Če bo to držalo, potem se zares ni niti čuditi, da o dr. Kantetu ni več ohranjenih podatkov (ali pa so bili celo uničeni).

Če si je kdo od vosovcev zaslužil red narodnega heroja, potem je to bil gotovo dr. **Vladimir Kante**, saj je štiri leta pošiljal poročila z najvišjega mesta v politični policiji, pa tudi v gestapovskem zaporu se je odlično držal – priznal je sodelovanje z Vos, ni pa izdajal!

Enako se je zgodilo z dr. Vitom Kraigherjem, sicer visokim šefom Vos-a in Ozne, ki je bil samo dober prijatelj Lovra Kuharja – Prežihovega Voranca, prvega slovenskega sodelavca Kominterne, bil pa je nasprotnik Edvarda Kardelja! Red NH sta od vosovcev dobila samo Franc Stadler in Edo Brajnik – Štefan.

Podatki Ozne – Udbe o izdaji dr. Vladimirja Kanteta

Dr. Ljuba Dornik Šubelj v svoji knjigi *Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo*, navaja naslednje podatke, in sicer:

- Vladimir Svetina - Ivo, vodja komisije Vos za Ljubljano, je po reorganizaciji Vos v Ozno, predal svoje obveščevalne veze Vitalu Oblaku - Klofaču, zadržal je samo neposredno zvezo z dr. Vladimirjem Kantetom in dr. Francem Kosom - Melhiorjem v Rimu;
- Bunker z arhivom Vos pri Mariji Kraljevi na Gerbičevi 31 je ljubljanski politični policiji **odkrila aretirana Nada Dolenc - Asta**, ki je skrbela za zveze med Vos in Nedo Geržinič, vodjo tega arhiva. Na podlagi najdenega arhiva je bilo aretirano 300 aktivistom OF, v samem bunkerju pa sta bili še aretirani Leopoldina Mekina in Neda Geržinič;
- Glede tega kdo je izdal dr. Kanteta – Mekinova ali Šivic, avtorica knjige navaja naslednje: po **izpovedi aretiranega ing. Marka Bleiweisa je bil Silvo Šivic aretiran januarja 1945 kot član komisije OF za ugotavljanje vojnih zločinov**. Silva Šivica je zasliševal dr. Jože Mihelič, menda najboljši policijski zasliševalec, »kateremu je vse priznal. Na koncu je v **dokaz, da se hoče popraviti, še izpovedal, da Hacinov namestnik dr. Vladimir Kante dela za partizane, da je komunist in jih izdaja, da je sam imel z njim zveze ter da je Kantetovo ilegalno ime Lija**«. Zasliševalec je to **takoj sporočil Paulu Duschi, ta je še sam preveril informacijo pri Šivicu, zatem pa ukazal aretacijo dr. Kanteta**. Dr. Lovro Hacin in Maks Loch sta šla skupaj h Kantetu v pisarno, vprašala ali ve, kdo je Lija in Vladimir Kante je takoj priznal. Dr. Lovro Hacin ga je tako aretiral 10. 2. 1945.« Menda ga je najbolj bremenilo priznanje, da je pripravljaval atentat na dr. Lovra Hacina!
- Dr. Lovro Hacin je Silva Šivica kaznoval z dvomesečnim prisilnim delom v Ribnici, zatem pa ga je pridobil kot svojega osebnega zaupnika.

Marko Selin (Karlo Forte), eden od funkcionarjev Ozne in Udbe, v svoji knjigi *Nič več strogo zaupno II*, 1978, na str. 555–556 navedel naslednje: »V preiskavi pred našimi organi je Paul Duscha na podlagi gradiva priznal, da je do **glavnega vdora prišlo po izdaji abverovega agenta Verovška** (na vezi dr. Krošlja Anton - Benko, izdal tudi Kneza) in **kasneje Ivan Erceg**. (natipkal 100 strani, izdal bunker na Gerbičevi 22), ki so ga pridobili za sodelovanje, ter da je **dr. Vladimir Kanteta izdal S. Š. Ker je o primeru moral poročati na Bled, je tudi sam zaslišal S.Š.**« Povedal je tudi, da S. Š. ni izdal samo dr. Kanteta, temveč je močno obremenil Leopoldino Mekino in dal pomembne podatke o organizaciji OF v Ljubljani. **Tudi kasneje je S. Š. sodeloval z Gestapom ...**

Arhivska dokumenta

Zapisniki o zaslišanju dr. Kanteta od 10. do 24. februarja 1945 v zaporih na Povšetovi, niso ohranjeni.

So pa ohranjene *Beležke dr. Vladimirja Kanteta v zaporu*, objavljene v Borcu 1991, str. 422–426, napisane 16.–20. 2. 1945, v zapuščini Helene Biber roj Vrišer (sorodnice).

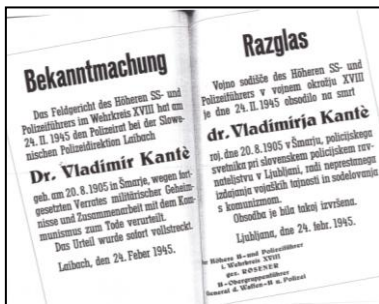
Gre za kratke beležke jedrnate vsebine, za katere preprosto ne bi mogli reči, da jih je pisal zapornik in celo obsojenec na smrt. Navajam samo naslove: Novo – dobro, Pravo danes, Vprašanje zaupanja, Kriminalna psihologija, Causes Celebresa, Občutek tesnobe, Prikrito – očito, Xybris, Egotizem, Časopisna kriminalna kronika, Predmet psihologije, Samomor – greh zoper naravo in življenje, Shematični prerez človekove duševnosti v širšem smislu.

Zaslišanje dr. Lovra Hacina

V mapi Rupnikovega procesa je ohranjeno zaslišanje dr. Lovra Hacina z dne 30. 9. 1946 pred Vojaškim sodiščem v Ljubljani, del z podnaslovom »Slučaj Kante« na str. 21 in 22, iz katerega navajam bistvene podatke:

- V začetku italijanske okupacije je dr. Vladimir Kante delal v kriminalističnem odseku uprave politične policije v Ljubljani, ob njenem koncu pa je bil cenzor slovenskih časopisov;
- Dne 23. 9. 1943 je bil postavljen za namestnika upravnika politične policije, obenem tudi šefa personalnega oddelka;
- V bivši Jugoslaviji **ni bil član nobene politične stranke;**
- Pri svojem delu je bil prizadeven in temeljit;
- Ni imel stikov z agenti politične policije in zasliševalci;
- Dr. Lovra Hacina so agenti večkrat obvestili, da je dr. Vladimir Kante **simpatizer komunistov**, podobno ga je obvestil tudi general Rupnik, vendar dr. Lovro Hacin ni imel konkretnih dokazov;
- Konec januarja 1945 je **eden od zapornikov** (šlo je za S. Š., namestnika dr. Kanteta in sodelavca Vos-a od 1942) zasliševalcu dr. Miheliču (dr. Jože Mihelič, moja pripomba) povedal, da **dr. Vladimir Kante dela za partizane, da je komunist, da je njegov psevdonim »Lija« in da je tudi sam delal z njim.**
- Ker je bil dr. Lovro Hacin zavzet, je dr. Jože Mihelič o tej izpovedi obvestil Paula Duscho, šefa Gestapa v Ljubljani, ta pa je ukazal dr. Lovru Hacinu, da dr. Kanteta takoj aretira. Dr. Hacin je s komisarjem Maks Lochom stopil do Kanteta in ga vprašal, ali je on »Lija«. Dr. Vladimir Kante je pritrdil in bil 10. 2. 1945 takoj aretirani.
- Po zapisu Danice Lovrečič v Borcu sta dva policijska agenta po naročilu dr. Lovra Hacina 9. februarja (?) zvečer vstopila v stanovanje Kantetovih in rekla, da so vsi prisotni aretirani. Doma so bili: sestra Olga in njen mož Ludvig Vrišer, mladoletni sin Igor in gospodinjska pomočnica Mici. Kasneje je prišel njegov brat Danilo. Agenti sta najprej preiskala Vladimirjevo in Danilovo sobo in zatem na policijsko postajo odvedla Danila. S seboj sta agenta odnesla vse papirje iz Vladimirjeve pisalne mize in pisalni stroj.
- Do 15. 2. 1945 ga je zasliševal v zaporih na Povšetovi dr. Jože Mihelič. Dr. Vladimir Kante **ni bil podvržen mučenju, ker je takoj vse priznal** in prevzel odgovornost za svoje dejanje. Dr. Vladimir Kante je priznal, da je organom Vos-a – veznik je bil »učitelj Smole«, dajal vse podatke do katerih je imel dostop. Najbolj ga je bremenilo priznanje, da je sodeloval v pripravi ponovnega atentata na dr. Lovra Hacina.
- Pri aretiranki »Bogo« (Leopoldini Mekina) so najdeni listki s podpisom »Lija«, vendar ista ni hotela priznati kdo je »Lija«. Šele dr. Vladimir Kante je priznal, da so to njegova poročila.
- O rezultatih zaslišanje je **dr. Jože Mihelič istočasno obveščal gestapovca Paula Duscho, ta pa SS-general Erwina Rösenerja.**

- Dne 24. 2. 1945 je bil dr. Vladimir Kante predan Gestapu, nemško vojaško sodišče pa ga je **takoj obsodilo na smrt z obešanjem**. Obsodba je bila izvršena takoj. Za akt obešanja sta se prostovoljna javila dva stražnika mestne policije.
- Zapornika, ki je izdal dr. Kanteta, je dr. Lovro Hacin »kaznoval« z dvomesečnim prisilnim delom v Ribnici, obenem pa ga je **pridobil za svojega zaupnega sodelavca** (gotovo je bil tudi agent Gestapa).



Javni plakat o obsodbi dr. Kanteta
(Borec, Ljubljana, št. 1/1991)

Sklepno poročilo Ozne – Udbe v AS

Predpostavljam, da v arhivih Vos – Ozne obstaja kompleten dosje o dr. Vladimirju Kantetu, vrhunskem tajnem sodelavcu.

Na uvidu sem imel samo dokument, ki nosi naslov »*Kratek pregled delovanja sodelavca VOS Kante Vladimirja*«, ki je verjetno del kakšnega dosjeja, saj nosi oznake strani od 11 do 19. Navajam bistvene podatke, in sicer:

- **Maja 1941 je Boris Kidrič pridobil za sodelovanje s KP dr. Vladimirja Kanteta na nacionalni osnovi;**
- Po ustanovitvi Vos-a so z njim vzdrževali stike: Zdenka Kidrič, Dušan Kraigher, Ivo Svetina (Vladimir Svetina - Ivo, moja pripomba) in drugi.
- O njegovih poročilih sta bila redno obveščena Edvard Kardelj in Boris Kidrič;
- Po nalogu Vos-a je 1942 odklonil formiranje slovenskega dela italijanske policijske uprave (Kazimir Kukovič, plavogardist je to izvedel in bil zato likvidiran oktobra 1942);
- Z odobritvijo Vos-a je postal vodja posebnega oddelka italijanske kvesture (10 agentov), ki so poročali o splošnem razpoloženju ljudi;
- Vosu je posredoval vojaške in druge podatke, ki jih je zvedel pri visokih predstavnikih okupatorskih oblasti in njihovih kvislinških pomočnikih;
- Vosu je posredoval podrobne podatke o sestavi in delovanju italijanske kvesture in obveščevalne službe, plave in bele grade, Gestapa in t. i. »slovenske policije« (domobranske) pod nemško okupacijo;
- Podrobno je Vos obveščal o svojih stikih z italijanskim vicekvestorjem in kvestorjem, četniškimi privrženci Kukovičem, Sternišom, dr. Banom, dr. Kukmanom in drugimi;
- Vosu je tudi poročal o svojih stikih z gestapovcem Pavlom Duschem, častnikom Abwehra Holstom in drugimi;

- Njegova poročila so bil natančna in dragocena, večkrat tudi preverjena;
- Organi Vos so imeli razdelane načrte za odhod v partizane za vse tri tajne sodelavce v politični policiji (dr. Vladimir Kante, Anton Vrečar in Jeranče).

Ali je bil dr. Vladimir Kante simpatizer KPS, na kakšni osnovi je sodeloval z Vos-om in kdo je z njim vzdrževal obveščevalno zvezo?

Po podatkih Sdv v AS, da je Boris Kidrič že maja 1941 vzpostavil stik z dr. Vladimirjem Kantetom, je logično zaključiti, da ni bil samo eden od prvih in vrhunskih tajnih sodelavcev Vos-a ali pa simpatizer OF, temveč tudi prikriti simpatizer – sodelavec KPS, prav gotovo pa primorski domoljub in morda tudi simpatizer tigrovcev!

No, ni šlo za datum o začetku »uradnega« sodelovanja z Vos-om, ker je bil isti ustanovljen šele avgusta 1941. Šlo je dejansko za predhodni stik enega od glavnih funkcionarjev KPS oz. OF, ki ga je vzpostavil z dr. Kantetom. Po nekaterih virih je bila to Leopoldina Mekina, prva okrožna sekretarja OF v Ljubljani, vendar to nekateri viri zanikajo! Po avgustu 1941 so kontakte z dr. Kantetom vzdrževali Zdenka Kidrič, Dušan Kraigher in Vladimir Svetina – Ivo, ki se je dr. Kantetu predstavljal kot »učitelj Smole«.

Vos je odločno vodila Zdenka Kidrič - Marjeta, na čelu tričlanskega kolegija, od februarja 1943 pa Centralna komisija Vos-a. Tako je za zveze s vrhunskimi sodelavci določila posebno izbrane partijce, ki se niso smeli kompromitirati z nekim drugim aktivističnim delom. Dr. Vladimirja Kanteta je držal pretežno na zvezi Vladimir Svetina - Ivo, njegova poročila pa je pošiljal direktno Kidričevi s podpisom »Lija«. Konspiracija je bila skoraj popolna, saj je šlo za izkušenega ilegalca (Vladimir Svetina - Ivo) in preizkušenega policista (dr. Vladimir Kante)! Vendar so se kasneje vseeno prikradle usodne napake.

Osebnostno sem z zanimanjem spremljal zapise o dejavnosti dr. Vladimirja Kanteta, zato sem ga v knjigi *Legendarni slovenski obveščevalci* tudi omenil. Takole sem zapisal:

Če se samo zadržim na bližnjem obdobju, potem je vsekakor potrebno omeniti, da smo Slovenci imeli dva vrhunska obveščevalca svetovnega kalibra: Josipa Kopiniča, polkovnika JLA (vodja sovjetskega OC v Zagrebu) in Vladimirja Vauhniko, polkovnika VKJ (vojaški ataše v Berlinu in vodja britanskega OC v Ljubljani), pozneje brigadnega generala četniške JVvD. Vmes je seveda večje število vrhunskih obveščevalcev (Miro Kranjec v Sežani) in sodelavcev ("Lia" – dr. Vladimir Kante). V ZDA moram seveda omeniti Andreja Kobala iz Cerknega, ki je imel pomembno vlogo in funkcije v Oss in pozneje pri formiranju Cie. Vsekakor je bil najboljši sodelavec Vos-a dr. Vladimir Kante - Lia, eden od šefov ljubljanske politične policije (pred koncem vojne odkrit in likvidiran), kakor tudi umetnostni zgodovinar dr. Franček Kos - Melhior v Vatikanu oz. v Italiji.

Vos Slovenije – obveščevalna dejavnost in metode delovanja

CK KP Slovenije je 15. avgusta 1941 sprejel odlok o ustanovitvi Varnostno-obveščevalne službe (Vos), ki je bil po odlogu SNOS dne 13. 3. 1944 ukinjena, saj je bila takrat ustanovljena enotna jugoslovanska varnostna organizacija Ozna.

Narodnoosvobodilni boj slovenskega naroda je imel nekaj posebnosti predvsem zaradi trojne okupacije (Nemčije, Italije in Madžarske), nemških načrtov o izseljevanju Slovencev, kakor tudi posebnih razmer znotraj slovenske družbe in odnosa klerikalne in liberalne stranke proti marginalni KPS (s 1.200 člani), ki je edina znala odločno organizirati odpor proti okupatorju in domačim kvislingom.

Strateška je bila odločitev o ustanovitvi Osvobodilne fronta, kot skupne borbene organizacije slovenskega naroda že 26. oz. 27. aprila 1941, ki je tako postala čvrst in politično zanesljiv faktor dobro organiziranega ilegalnega odpora in partizanskih enot, ki so stalno naraščale in se razvijale glede na razmere med okupacijo in stanje v svetu.

Že avgusta 1941 je bila ustanovljena edinstvena varnostno-obveščevalna organizacija – Vos. Po svoji strukturi je bil Vos razdeljen na varnostni in obveščevalni del, vendar je prevladoval eksekutivni aparat, ki je izvrševal kazni nad domačimi izdajalci. Obveščevalno službo so tvorile tri službe: množična, posebna in vojno-obveščevalna služba. Množična obveščevalna služba je prek partijskih celic in terenskih odborov OF kontrolirala celoten teritorij in zbirala podatke o domobrancih, četnikih in drugih sodelavcih okupatorskih tajnih služb. Vsak terenski odbor OF je imel zadolženega člana za delo po obveščevalni službi, prav tako pa tudi rajonski in okrožni odbori, da bi že septembra 1941 uvedli funkcijo »okrožnega obveščevalca za množično obveščevalno službo«. Obveščevalci pa so bili določeni tudi za posamezna podjetja in druge organizacije. Že avgusta 1942 pa je Glavni odbor OF izdal »Navodila za organiziranje civilne obveščevalne službe«.

Posebna (specialna) obveščevalna služba je imela dva sektorja delovanja: preiskovalnega in ofenzivno obveščevalnega. Preiskovalni organi so podrobno raziskovali vsak prijavljen primer izdajalskega delovanja posameznikov, nakar so dokumentirane primere predajali varnostni službi oz. eksekutivnemu aparatu, ki je izvrševal kazni (smrtne) na osnovi odločitve kolegija Vos-a (kmalu tudi opuščene zaradi posledic – formiranja vaških straž).

Posebej velja poudariti hiter razvoj ofenzivne obveščevalne službi, ki je že v letu 1942 morala organizirati delo po posameznih sektorjih: bela garda, plava garda, vohuni, denuncianti, policija in drugi.

Pri Glavnem štabu partizanskih odredov Slovenije je bil ustanovljen obveščevalni odsek, pri katerem so se zivali podatki množične obveščevalne službe. Ker pa je bila večina podatkov nekoristnih za vojaške potrebe, predvsem o sovražniku in njegovih namerah, so

spomladi 1942 začeli delovati posebni vojaški obveščevalci, ki so zbirali potrebne obveščevalne podatke za Glavni štab Slovenije.

Glavna aktivnost Vos je bila do leta 1942 na področju Ljubljane (v začetku 2-3 skupine »vosovcev«, kasneje okrog 50 dobro izurjenih »vosovcev«).

Z odlokom SNOS z dne 19. februarja 1944 je bil Vos ukinjen, v veljavo pa je stopil ukaz Vrhovnega poveljnika NOV in POJ z dne 27. novembra 1942 in Navodilo Glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 17. februarja 1943, s čimer je začel veljati enoten sistem organizacije in delovanja vojaške obveščevalne službe. Realizacija je bila naslednja:

Glavni obveščevalni center pri GŠ NOV Slovenije je imel svoje obveščevalne podcentre na Gorenjskem, Notranjskem, Dolenjskem in v Ljubljani.

Pri štabih operativnih con so bili formirani obveščevalni centri operativnih con, v brigadah in odredih brigadni oz. odredni obveščevalni centri (ki so tesno sodelovali z okrožnimi komisijami Vos-a), v štabih bataljona in v poveljstvih partizanskih čet pa je bila uvedena funkcija obveščevalca.

Vsi obveščevalno organi, od čete do brigade, so bili dolžni vzpostaviti svojo mrežo zaupnikov na terenu kjer se nahajajo ali se nameravajo gibati, pri čemer naj bi tudi težili, da prodrejo v sovražnikove strukture oblasti in vojaških enot.

Organi Ozne so v Sloveniji dejansko začeli delovati od avgusta 1944.

Organi Ozne so bili izbrani iz vrst pripadnikov Vos, predvsem pa iz vrst vojaških obveščevalcev, ki pa dejansko niso imeli posebnih izkušenj niti izobrazbe. Šolali so se na kratkih tečajih, prave izkušnje pa so seveda pridobivali v neposrednem spopadu s pripadniki obveščevalne službe nemškega okupatorja in kvislingov – četnikov in domobrancev!

Osebnostne kvalitete in slabosti dr. Kanteta

Vrhunski tajni sodelavci so navadno veliki patrioti in osebe pozitivnih karakternih lastnosti. Pogosto so pripadniki določene ideologije. Dovolj je, če samo omenim roman »Dvojna življenja« Stephena Koča, v katerem opisuje usodo številnih vrhunskih intelektualcev – tajnih sodelavcev sovjetskih obveščevalnih služb. Seveda so obveščevalci in tajni sodelavci podvrženi tudi določenim »slabim« navadam. Tako je v 1. svetovni vojni načelnik avstro-ogrske protiobveščevalne službe, polkovnik Alfred Redl, bil homoseksualec, kar je ruska obveščevalna služba znala dobro izkoristiti in na ta način predhodno zvedeti za vse strateške vojaške načrte in druge pomembne podatke.

Dr. Vladimir Kante menda ni bil član nobene politične stranke, vsekakor pa je bil antifašist in antinacist, pa tudi velik domoljub, če Kidrič navaja, da je bil pridobljen za sodelovanje s KP na nacionalni osnovi!

Nekaj podobnega se je dogajalo tudi pri nas, vendar je Udba podobne primere dolgo časa prikrivala. Ko je Janez Vipotnik, partijski funkcionar in pisatelj, leta 1985 napisal roman »**Doktor**« o delu in življenju dr. Vladimirja Kanteta, je Kantetova prijateljica Danica Vogrinčič izjavila, da mnoge stvari niso točno.

Vojko Duletič je takoj zatem (!) posnel film z istim naslovom in prikrito sporočil, da so tudi geji delali za NOB! Zapisal je naslednje: "Nejasen namig na homoseksualnost glavnega junaka sem v filmu »Doktor« zabil z žensko vlogo. V »Bolečini« pa sem žensko odstranil, tako da pride doktorjeva usmerjenost jasno do izraza." Duletič je cinično zaključil: »Kantetovo dvojno življenje, ki je bilo dvakrat dvojno (ideološko in seksualno), zaradi česar tudi dvakrat umre (prvič se vrv strga!)«.

Danica Vogrinčič, njegova prijateljica, je dokaj verno opisala Kantetove osebnostne lastnosti in karakter.

Predvsem je bil samosvoj človek, pa je tako prijateljici zaupal: »Jaz imam na žalost to napako, da sem preveč orientiran vase in ne toliko na zunanji svet.« Bil je redkobeseden, velik samotar, zato je rad hodil na sprehode tudi sam in se navduševal nad lepotami narave. Bil je tudi poliglot (italijanski, nemški, francoski in angleški) in intelektualec, dobro podkovan v svoji (policijski) stroki, umetnosti in kulturi, ukvarjal se je s filozofijo, ljubil je klasično glasbo in opere, slikarstvo. Velika mu je bila želja, da bi habilitiral za predavatelja umetnostne zgodovine ...

Bil je manjše postave, mišičast. Kot plesalec je bil precej neroden. Rad se je ukvarjal z različnimi športi, med okupacijo se je celo učil drsati. Dobro je tudi jahal.

Po značaju je bil precej zadržan, tudi nedostopen. Do posameznikov, ki mu niso bili po volji, je bil precej sarkastičen.

Ni bil preveč družaben, zato tudi ni imel veliko prijateljev. Kot policist je bil preveč nezaupljiv. Včasih se je obnašal skrivnostno. Oblačil se je zelo elegantno, denarja ni razmetaval.

Glede namigov kontraverznega filmskega režiserja Duletiča o Kantetovi spolni usmerjenosti, imam precej zadržkov, saj ne navaja kje je »zvedel« za ta podatek. V romanu Doktor tega podatka ni, zato je edino možno, da je Duletič za ta »podatek« zvedel od organov Udbe, saj je njegov filmu bil sicer hitro narejen in tudi dolga časa v bunkerju.

Prepričan sem, da so Duletičeve izjave brez vsake osnove in tudi dokaza, zato ni pošteno blatiti ime dr. Vladimirja Kanteta po njegovi tragični smrti. Po izjavi njegove prijateljice Danice so bili njuni odnosi dokaj čudni, vendar je tudi sicer bil karakter dr. Kanteta precej nenavaden. Da ni šlo za nobeno posebno spolno usmerjenost dr. Kanteta navaja Danica tudi primer prijateljavanja z ing. Rastkom Švajgerjem. Spoznala sta se leta 1938, ko ga je dr. Kante zasliševal okrog nekkih študentskih izgrediv. Danica Vogrinčič pravi, da sta bila prijatelja, pa navaja: »Imela sta skupne interese: oba sta bila narodno zavedna Slovenca, s koreninami v okupirani Primorski, oba sta se živo zanimala za glasbo, kulturo in probleme s področja psihologije in medčloveških odnosov. S Švajgarjem sta se sestajala vsako sredo

zvečer v njegovi sobi. Švajger je imel dekle¹⁹³, pa mu je dr. Vladimir Kante omogočil brezplačen ogled raznih predstav. Konec marca 1941 je dr. Kante Švajgerja prosil, da se ga izogiba in naj zanika, da sta se kadarkoli poznala. Srečala naj bi se po koncu vojne...« Po okupaciji sta tudi Danica in Vladimir močno omejila stike! Tipično ravnanje za tajne sodelavce, da bi odvrnili razne sume okrog svojih prijateljskih zvez in poznanstev.

To je povsem razumljivo, saj je tajno sodelovanje zahtevalo celega človeka in popolno koncentracijo. Kot izkušen policijski uradnik je prav gotovo tudi dr. Vladimir Kante sam skrbel za svojo protiobveščevalno zaščito, saj je dobro vedel, da je tokrat šlo zares – za njegov prispevek v boju proti okupatorju in za svobodo svoje domovine!

Zaključek

Na podlagi podanih podatkov je nedvomno zaključiti, da je bil dr. Vladimir Kante pod temeljito in večletno operativno obdelavo Gestapa, ki jo je vodil Paul Duscha, šef izpostave v Ljubljani, kontrolni dosje pa je bil v centrali Gestapa za Slovenijo na Bledu. Zato bi bilo potrebno podatke iskati v arhivih Gestapa v Ljubljani, na Bledu, pa tudi v Berlinu, seveda, če so ohranjeni.

Dr. Vladimir Kante, rodoljub in simpatizer slovenskih komunistov, je bil očitno odkrit na klasičen način – prek sodelavcev nemškega Abwehra in Gestapa, kar potrjujejo že skopi podatki.

Če zanemarimo subjektivno mnenje Danice Lovrečič, da je Vladimir Svetina - Ivo skušal potvoriti »zgodovino« okrog primera njenega prijatelja dr. Kanteta, je nedvomno dejstvo, da je pravi izdajalec dr. Kanteta dolgo skrivan pod iniciali S. Š. Nazadnje smo le zvedeli, da gre za Silva (Silvestra) Šivica, tudi tajnega sodelavca Vos-a od 1942 in člana komisija OF za ugotavljanje vojnih zločinov od 1944. Zvedeli pa smo tudi, da je prav Silvo Šivic izdal svojega šefa dr. Vladimirja Kanteta (menda ga je po odhodu Vladimirja Svetine celo držal na »zvezi« z Vos-om ali Ozno)!

Zato je povsem logično, da je potrebno primer dr. Vladimirja Kanteta dokončno raziskati tudi na podlagi (neznane) usode Silva Šivica od leta 1945, tudi verjetne možnosti, da je bil že predhodno agent Gestapa!

Torej, potrebno je poiskati dosje Silva Šivica kot tajnega sodelavca Vos in Ozne do 1945, pa tudi pozneje. Če je bil Silvo Šivic po osvoboditvi primerno kaznovan kot »izdajalec« dr. Vladimirja Kanteta, vrhunskega vosovega tajnega sodelavca, je gotovo v AS kakšen dokument o tem. Če pa se podatki o njem slučajno skrivajo, potem je vsekakor potrebno tudi primer dr. Vladimirja Kanteta na novo raziskati!

Narod pravi: »Kdor skriva, tudi laže«!

¹⁹³ Po vojni poročen, potomci živi.

Zato so podobne protiobveščevalne rekonstrukcije minulih dogodkov (primerov) tudi potrebne in dobrodošle, saj se vedno kaj novega odkrije.

Dr. V. Kante – dva nova tajna sodelavca Vos-a?

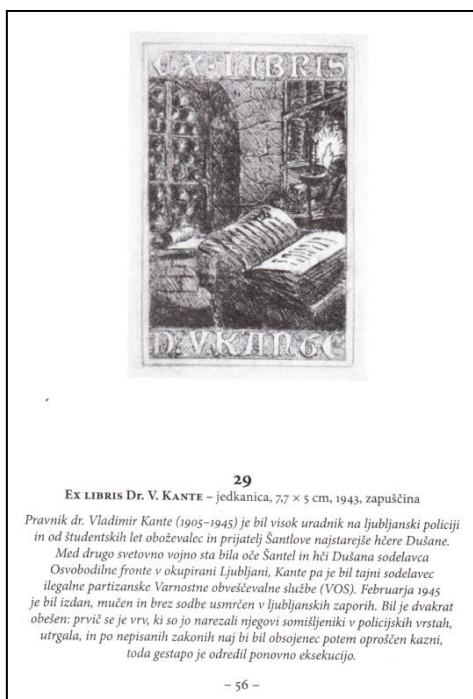
(Dodatek k članku)

Te dni je Igor Longyka v samozaložbi izdal knjigo z naslovom *Ekstlibris Saše Šantla*, ki je bodo najbolj veseli ljubitelji likovne umetnosti.

Saša Šantel (1883–1845) je bil začetnik slovenske moderne grafike. Služboval je v Gorici, Pazinu, na Sušaku in od 1920 v Ljubljani kot profesor na srednji tehnični šoli. Poročen je bil z Ružo roj. Sever (1879–1963), s katero je imel hčeri Dušano in Vojo ter sina Bojana.

Mojo pozornost je vzbudila navedba avtorja, da sta bila Saša Šantel in njegova hčerka Dušana (1908–1988), sicer tudi prva slovenska arhitektka, aktivna sodelavca OF, Dušana pa tudi mladostna prijateljica dr. Vladimira Kanteta, vrhunskega sodelavca Vos-a.

Ali bomo še kaj zvedeli iz privatnih arhivov?



29, EX LIBRIS, Dr. V. Kante, str. 56

Dr. Vida Barič - Deželak, zgodovinarica INZ¹⁹⁴:

¹⁹⁴ Družina, intervju 5. 6. 2011.

Pri soočenju podatkov iz Grgičevih raziskav s podatki iz naše raziskave smo ugotovili kar nekaj t. i. dvojnikov zaradi dveh različnih zapisov priimkov pri eni in isti osebi ali pa zaradi tega, ker je za eno osebo navajal dve različni osebni imeni. Posledica takšnih napak je dvojno evidentiranje ene osebe, zaradi česar je število žrtev v resnici manjše, kakor ga navaja avtor. Dalje najdemo v njegovih seznamih tudi tuje državljane, kar zopet kaže na nedorečen koncept. Napake so tudi pri navajanju povzročiteljev smrti. Pomanjkljivostim in napakam se pri tovrstnem delu, žal, ni mogoče popolnoma izogniti, hudo pa je, če se spregleda ali ne upošteva širše znanih podatkov, zato se lahko pojavijo težke napake, ki potem upravičeno ali neupravičeno mečejo slabo luč na celotno delo. Tako je avtor med žrtve domobrancev oziroma politične policije brez zadržkov prištel znano ljubljansko aktivistko Leopoldino Mekino, ki je bila kot sekretarka KPS in OF ljubljanskega okrožja aretirana v množičnih aretacijah pozimi 1944–1945, nato pa je bila ob koncu vojne neznano kje in kako umorjena. Uradna naj bi umorila politična policija takoj po vojni, 4. maja 1945, v bližini Turjaka, **toda dolgo je že od tega, odkar je bil podan utemeljen dvom v takšno uradno razlago. Vprašanje usode Leopoldine Mekina je bilo v Ljubljani prisotno leta in leta, o tem se je precej razpravljalo in pisalo (!) in vse analize kažejo, da je bila Mekinova skoraj gotovo ena prvih povojnih žrtev Ozne.** Resnično nas čudi, da avtor ob tako znanem primeru teh ugotovitev ni niti omenil. Enako sprejema domnevo kot resnico v primeru znanega, a nepojasnjenega umora zakoncev Vuk v Trstu marca 1944, ki ga pripiše četnikom. Številni so primeri zlasti iz obdobja nemške ofenzive jeseni 1943, ko krivdo za hude zločine nad civilnim prebivalstvom pripiše nemškim enotam v sodelovanju z domobranskimi, čeprav jih je dejansko povzročil le nemški okupator.

Leopoldina Mekina

– vodja Vos-a v Ljubljani, prva povojna žrtev slovenske Ozne

(Varnostna analiza primera)



Leopoldina Mekina
(Vir: Borec, 1993 Ljubljana)

Zakaj je bila Leopoldina Mekina, sekretarka KPS v Ljubljani, proglašena za izdajalko in gestapovko?

Slovenski Ozni (Udbi) so v zadnjem obdobju pripisani mnogi zločini, predvsem množični (poboj domobrancev), pa čeprav nimamo objektivne in strokovne analize zgodovinarjev o dejanskih vzrokih za takšno ravnanje (tajni protokoli zaveznikov leta 1945 na Jalti in v Potsdamu o postopkih proti nacistom, fašistom in njihovim sodelavcem – kolaborantom). Manj znano je, da je v nasprotju z znano parolo (Moše Pijade - Čiče) »Naša revolucija je poštena – naša revolucija ne žre svojih otrok!« slovenska Ozna zagrešila nekaj posamičnih likvidacij.

Verjetno je najbolj znan primer Leopoldine Mekina¹⁹⁵, partijske sekretarke v Ljubljani, ki je bila aretirana januarja 1945 – maja istega leta pa umorjena s strani Ozne, z obtožbo, da je bila izdajalka in gestapovka.

K temu je največ pripomoglo pričevanje znank (Mare Kraljeve, Fanči Bernikove, Lojzke Kerševanove) in matere Rike Geržinič v članku *Iz življenja Nede Geržiničeve*¹⁹⁶, v katerem je zapisana izjava je Nede Geržinič: »Vse je bilo izdano. **Izdajalka pa je bila Mimi, ki je bila že dalj časa v službi gestapa in je vse vedela. Zato je tudi mene zadrževala v bunkerju in me ni pustila v hribe. Posledica njene izdaje je bila aretacija sto in sto naših ljudi, naših najbolj predanih delavcev**«.

V raznih člankih in spominskih pričevanjih je Mekinovi celo pripisano, da je izdala skoraj 800 aktivistov OF v Ljubljani!

Kljub kasnejšim analizam in ugotovljenim dejstvom, da je šlo za zavajanje in neresnice, pogumna Leopoldina Mekina ni bila uradno rehabilitirana niti razglašena za narodno herojinjo!

Po letu 1991 so slovenska sodišča rehabilitirala mnoge posameznike, le na Leopoldino Mekina so pozabili, pa četudi so imeli dovolj pričevanj in strokovnih analiz, da bi nalogo uspešno opravili.

Leopoldina Mekina – izdana, likvidirana in zamolčana!

Brez dlake na jeziku je dr. Vida Deželak Barič¹⁹⁷ pred leti očitala Silvu Grgiču, da je »... med žrtve domobrancev oziroma politične policije brez zadržkov prištel znano ljubljansko aktivistko **Leopoldino Mekina**, ki je bila kot sekretarka KPS in OF ljubljanskega okrožja aretirana v množičnih aretacijah pozimi 1944–1945, nato pa je bila ob koncu vojne neznano kje in kako umorjena. Uradno naj bi jo umorila politična policija takoj po vojni, 4. maja 1945, v bližini Turjaka, toda dolgo je že od tega, odkar je bil podan utemeljen dvom v takšno uradno razlago. Vprašanje usode Leopoldine Mekina je bilo v Ljubljani prisotno leta in leta, o tem se je precej razpravljalo in pisalo (!) in **vse analize kažejo, da je bila Mekinova skoraj gotovo ena prvih povojnih žrtev Ozne. Resnično nas čudi, da avtor ob tako znanem primeru teh ugotovitev ni niti omenil.**«

Znani raziskovalec Milan Brezovar¹⁹⁸ je naravnost šokiral strokovno in predvsem partizansko javnost, ko je leta 1988 nedvomno dokazal, da domobranska policija 4. maja 1945 na Turjaku ni umorila zaprte Leopoldine Mekina, temveč da je Ozna 19. maja 1945

¹⁹⁵ **Leopoldina (Poldka) Mekina**, rojena 17. 10. 1908 v Trstu, znana aktivistka OF in nazadnje sekretarka OK KPS v Ljubljani, psevdonimi: »Bogo«, »Mimi«, »Polonca«, »Nežka«, »Trdina«, »Mlakar«, »Naglič II«, »Roman« in »Marija«, aretirana v ilegalnem bunkerju na Gerbičevi 22 v Ljubljani skupaj z Nedo Geržinič po izdaji Nade Dolenc, umorjena po osvoboditvi s strani Ozne kot »izdajalka in gestapovka« in 15. 5. 1945 podtaknjena med turjaške žrtve.

¹⁹⁶ *Naše borke - Ob 5-letnici ustanovitve OF*, Ljubljana, 1945, str. 82.

¹⁹⁷ Ivo Žajdela, intervju z dr. Vido Deželak Barič o številu vojnih in povojnih žrtev v Sloveniji, *Družina*, 5. 6. 2011.

¹⁹⁸ Milan Brezovar, *Žale v Ljubljani – priča dogajanj med vojno, II. Turjaške žrtve*, Borec, 1988, Ljubljana.

na dokaj primitiven način skušala med turjaške žrtve podtakniti tudi truplo Mekinove! Vsekakor pa prej umorjene!

Deset let kasneje je Vera Hutar¹⁹⁹ na osnovi osebnega sodelovanja z Mekinovo in dostopne arhivske dokumentacije dokazala, da Leopoldina Mekina ni bila izdajalka niti gestapovka, temveč požrtvovalna in pogumna okrožna sekretarka KPS in OF v Ljubljani, ki bi si upravičeno zaslužila naslov narodne herojinje!

Ker pa so gestapovci in domobranski policisti spretno razširili govorice, da je Mekinova v zaporu izdajala, so temu nasedle ne samo njene sotrpinke, temveč tudi odgovorni v slovenski Ozni.

Seveda, pisnega dokaza o tem zločinu ni, ker se dobro ve, da so se v Ozni ukazi za množične in posamične likvidacije izdajali vedno samo ustno. Posredni dokaz je seveda navedel Milan Brezovar, ko je razkril tudi dokumentacijo o tem, kako so Leopoldino Mekina »proglasili« za 30. turjaško žrtev!

Seveda pa Brezovar ni do razkril, kdo vse je sodeloval pri tem nečednem dejanju, čeprav je očitno, da bi o tem lahko pričali člani »komisije za ugotavljanje zločinov okupatorja in njihovih pomagačev«, ki so bili 15. maja 1945 prisotni pri izkopu 29 žrtev na Turjaku, in to:

- dr. Janko Lavrič, v. d. tajnik izredne komisije,
- dr. Franc Hribar, univ. profesor in predstojnik patološko-anatomskega inštituta v Ljubljani, član izredne komisije,
- Čoro Škodlar²⁰⁰, predstavnik Ministrstva za prosveto, član izredne komisije, in
- Iva Nosan, zapisničarica izredne komisije.

Uradno je znano, da je **Silvo Šivic**²⁰¹, član mestne komisije za ugotavljanje zločinov okupatorja pri Okrožnem odboru OF za Ljubljano, dne 9. 5. 1945 prijavil Ferdu Koširju, predsedniku omenjene komisije, tri grobišča pri Turjaku, ki so jih odkrili vračajoči se zaporniki iz Ribnice (29 žrtev je bilo zakopanih v treh jamah, in sicer: 14, 12 in 3 = 29 trupel – svojci so Leopoldino Mekina mrtvo videli v krsti na Žalah, 19. 5. 1945, v zimskem oblačilu in gojzarjih, po prekopu pa samo v spodnjem perilu).

Kdo je bil Silvo (Silvester) Šivic?

Seveda moram takoj povedati, da sem ta članek začel pisati prav zaradi navedbe, da je prav Silvo Šivic »odkril« grobišča na Turjaku!

¹⁹⁹ Vera Hutar, *Žrtvovana – Zamolčana resnica o Leopoldini Mekini*, Novo mesto, 1998, Dolenjska založba.

²⁰⁰ Čoro (Franc) Škodlar, 1902–1996, slikar, novinar, član OF, član komisije za ugotavljanje kulturne škode po okupatorju, uslužbenec Ministrstva za prosveto RS.

²⁰¹ Šivic Silvester (tudi Silvo) - Dolfe, rojen 25. 10. 1909 v Ljubljani, podjetnik, Glinškova ulica 4 – referent komisije za ugotavljanje zločinov okupatorja pri OO OF Ljubljana (Viri, INZ, Ljubljana, 1996). Umrli 1982.

Bralce moram spomniti na svoj članek o dr. Vladimirju Kantetu²⁰², v katerem sem tudi navedel podatek, da je Kanteta izdal S. Š. oziroma Silvo Šivic, ki je bil tudi Kantetov namestnik na ljubljanski politični policiji, pa tudi sodelavec Vos-a od 1942 in šef ljubljanske komisije za ugotavljanje okupatorjevih zločinov, aretiran januarja 1945, dr. Hacin ga je kaznoval z dvomesečnim prisilnim delom v Ribnici, po osvoboditvi je menda »odgovarjal«!

Zanimivo, kajne?

Ko je Ivo Svetina decembra 1944 odhajal iz Ljubljane v partizane, je partijske zadeve predal Leopoldini Mekina, ki pa ni hotela sprejeti na zvezo dr. Kanteta, ker se ni čutila sposobne, da bi z njim sodelovala. Zato je Svetina Kanteta predal na zvezo Silvu Šivicu, ki je bil tudi Kantetov namestnik na policiji, sodelavec Vosa od 1942, zelo verjetno pa tudi stari agent Gestapa!

V omenjenem članku sem zapisal tudi naslednje: *»Javno so zapisane oz. znane štiri inačice, in sicer: - zaprta Leopoldina Mekina - Mimi (Bogo itd.), vodilna funkcionarka OF in Vos v Ljubljani, je menda izdala mnogo aktivistov OF, tudi dr. Kanteta, ustreljena 4. maja 1945 na Turjaku (izjava Paula Duscha, šefa Gestapa v Ljubljani); - Silvester (Silvo) Šivic, namestnik dr. Kanteta, vosovec od 1942, zaprt 1945, na zaslišanju izdal agentu dr. Joži Miheliču, da je dr. Vladimir Kante komunist in tajni sodelavec Vos-a s psevdonimom »Lija«, takoj obvestil šefa Gestapa Paula Duscha, ta pa ukazal dr. Lovru Hacinu, da se dr. Vladimir Kante aretira (izjava dr. Lovra Hacinu na sojenju 1946); - pri Mariji Kraljevi, Gerbičeva 22, so gestapovci našli v bunkerju arhiv Vos-a in obenem aretirali Nedo Geržinič, vodjo arhiva, in Leopoldino Mekina - Mimi, vodilno ljubljansko funkcionarko OF. Prav arhivski dokumenti s psevdonimom »Lija« so najbolj obremenjevali dr. Kanteta (izjava Danice Lovrenčič in dr. Lovra Hacinu); - partizanski radio je po osvoboditvi Beograda oktobra 1944 poročal tudi o vojnih zločincih v Sloveniji, tudi o dr. Lovru Hacinu, ni pa bil omenjen dr. Vladimir Kante, njegov namestnik, kar je bilo menda gestapovcem zelo sumljivo (izjava Ivanke Gruntar, sorodnice).*

Verjetno bi bilo zanimivo »odkriti« kdo je predlagal okolico Turjaka za likvidacijo turjaških žrtev? Silvo Šivic sicer navaja, da so »neki ljudje na prisilnem delu v Ribnici«, med njimi tudi Mara Kralj, soproga akad. slikarja iz Ljubljane, slišali za strele na Turjaku, ko so DM ubili nekega civilista blizu pošte in ga potem odvedli v »Smrečji gozd« pod Turjakom ...

Leopoldina Mekina je vzdrževala zvezo tudi z omenjenim Šivic Silvestrom - Dolfetom, ko ji je poročal o stikih z »Lijo« – dr. Kantetom. To pomeni, da je Mekinova poznala položaj dr. Kanteta, kar obenem tudi pomeni, da izjava Lidije Šentjurg in Iva Svetine o tem, da Mekinova ni vedela za dr. Kanteta, ni točna!

In kdo je bil Silvo Šivic? Na spletu sem našel še dva podatka. V leksikonu **Jugoslovenski savremenici**²⁰³ je avtor članka (šs) napisal naslednje: *»ŠIVIC Silvo (25. 10 1909, Radovljica), profesor Više upravne šole u Ljubljani za Javnu upravu i direktor VUŠ.*

²⁰² Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju, *Dr. Vladimir Kante, namestnik upravnika politične policije v Ljubljani – Kdo ga je izdal nemškemu Gestapu?*, www.vojastvo-military.si (vstavljeno 18. 8. 2014).

²⁰³ *Jugoslovanski savremenici – Ko je ko u Jugoslaviji*, Hronometar, 1970, Beograd.

Diplomirao na pravnom fakultetu. Za vreme rata član Komisije OF za utrđivanje zločina okupatora. Posle oslobođenja bio na raznim dužnostima u državnoj upravi. Napisao više stručnih članaka i rasprava. Adresa: Ljubljana, Glinškova 4«.

Iz slovenskega Cobissa je vidno, da je Silvo Šivic avtor dveh učbenikov: **Organizacija in delo državne uprave** (1966) in **Organizacija in delo javne uprave** (1968).

Mojo pozornost je vzbudilo predvsem obnašanje Franca in Ivanke (Nine) Škodlar²⁰⁴, ki sta bila obsojena na 8 oz. 5 let zapora, ker naj bi širila lažne vesti, da je bilo vodstvo OF v Ljubljani, tudi Ivo Svetina, povezano z Gestapom, pa tudi, ker naj bi si protipravno prisvojila okrog 400 vrednih (zaplenjenih) predmetov.

Zanimive so bile naslednje navedbe javnega tožilca:

- V bivši Jugoslaviji sta oba imela čudne zveze z različnimi tujimi obveščevalci.
- Ivanka Škodlar je kot agentka jugoslovanske obveščevalne (vojaške?) službe večkrat potovala v (rodni) Kobarid in druge primorske kraje ter imela tesne stike z italijanskim obveščevalnim oficirjem Bicchijem.
- Franc Škodlar - Čoro je bil v Ljubljani sodelavec dr. Milka Brezigarja, tajnega sodelavca ObC VKJ v Ljubljani in UJKE v Beogradu ter glavnega agenta britanske Soe v Sloveniji²⁰⁵, sicer starega znanca in rojaka (v ateljeju fotoreporterja Franca Škodlarja na Miklošičevi 15 je Brezigar leta 1938 postavil radijsko postajo zaradi predvolilnega boja za poslanski položaj v Beogradu).
- Po letu 1941 se je Ivanka Škodlar povezala z nemškim orožnikom Čebušnikom v Kranju in se z njim vozila na motorju po Smledniku, zatem pa so 1942 sledile številne aretacije članov OF v Smledniku. Ko se je vrnila k možu v Ljubljano je delala v OF in AFŽ. Hotela se je vriniti tudi v Vos, pa ji ni uspelo.
- Po kapitulaciji Italije je Franc Škodlar odšel v partizane, vendar je zaostal za svojo enoto. Prišel je v Kobarid k svoji tašči, kjer pa je bil aretiran in odpeljan v Tolmin. Tu je dobil stik z znanim agentom Abwehra dr. Ilijo Petričem, ki mu je »preskrbel« mesto tolmača v štabu neke SS enote v Gorici, od koder je ponovno »odšel« v partizane!

No, leta 1987 je Nina (Ivanka) Škodlar v članku **Ob pogrebu turjaških žrtev**²⁰⁶ izjavila naslednje: 1. 2. 1945 je bila aretirana in mučena na policiji v Ljubljani, 4. 5. 1945 pa so jo poslali v delovno taborišče v Ribnico. V Ljubljano se je vrnila 6. maja 1945 in bila članica odbora OF v Ljubljani. Kmalu po osvoboditvi je neki policist pripeljal na vozičku policijske zapisnike, rekoč, da mu je bilo naročeno, da jih zažge, pa tega ni storil. Po nasvetu Mire Tomšič je Nina zapisnike shranila v bivšo Rupnikovo pisarno na magistratu. Zapisnike je potem izročila Vladimirju Kaduncu na Ozni v Zupančičevi 9. Zapisnik Mekinove je bil najobsežnejši, saj je imel okrog 90 strani v trojniku. Ko je izvedela, da bo Mekinova predlagana za narodno herojinjo, je zapisnik pokazala Edu Turnherju, članu

²⁰⁴ *Sodna obravnava proti Škodlarjevima je razkrila vzroke množičnih aretacij ljubljanskih aktivistov OF v letu 1945*, Ljubljanski dnevnik, št. 58, 6. 9. 1951. Oba sta bila aktivista OF, po osvoboditvi pa uslužbenca Federalnega zbirnega centra pri ministrstvu za prosveto LRS, iz Kobarida, stanujoča v Ljubljani, Igriška ulica 2.

²⁰⁵ Dr. Mirko Brezigar - Branko (»Brankova organizacija), Jerca Vodušek - Starič, *Slovenski špijoni in Soe 1938–1942*, Ljubljana, 2002, str. 13–139.

²⁰⁶ *567 – Revija za zgodovino NOB in ohranjanje revolucionarnih tradicij*, 1987, Ljubljana.

kontrolne komisije. Naslednji dan ji je zapisnik vrnil in tudi povedal, da »... ta ženska ne bo nikoli narodna herojinja«!

Leopoldina Mekina ni bila izdajalka niti gestapovka!

Organi Udbe so že do leta 1951 nedvomno ugotovili, da Leopoldina Mekina ni bila izdajalka niti agentka Gestapa!

Na podlagi dokumentov domobranske policije in Gestapa so ugotovili tudi naslednja dejstva:

- Bunker na Gerbičevi 22 je izdala Nada Dolenc.
- Zapisnik o zaslišanju Leopoldine Mekina, ki je obsegal več kot 100 strani, je bil zbirni zapisnik domobranske policije o vseh aktivnostih OF in KPS v Ljubljani (izjava Naceta Čretnika, zasliševalca).
- Paul Duscha, šef Gestapa v Ljubljani, je izjavil, da je Leopoldino Mekina izdala Nada Dolenc, pa tudi, da Mekinova ni bila agentka Gestapa!

Pa vendar so se klevete proti Leopoldini Mekina nadaljevale.
Le zakaj?

Kdo in zakaj je likvidiral Leopoldino Mekina?

Odgovor sem verjetno našel v knjigi *Zamolčana* avtorice Vere Hutarjeve, na str. 23, ko je zapisala, da je bil **Ivo Svetina Poldkin intimni prijatelj**²⁰⁷, na katerega se je mati Marija nenehno obračala vse do leta 1969, ko ji je obljubil, da je bo končno obiskal, pa vendar ni držal besede! Bil je dejansko edini, ki bi lahko razvozlal smrt Leopoldine Mekina in predlagal njeno rehabilitacijo, pa tega ni storil! Tako mati Marija Mekina.

Nasprotno, kljub ugotovitvam Udbe julija 1951 (operativca: Zvone Gabrič in Dušan Čavlovič) ter sodbe Okrožnega sodišča v Ljubljani z dne 6. 9. 1951, da je bila Leopoldina Mekina po krivem obrekovana kot izdajalka in gestapovka, saj je bunker na Gerbičevi 22 izdala Nada Dolenc (njo in še 160 aktivistov pa je predtem izdal Ivan Erceg), se je gonja proti Mekinovi nadaljevala. Naj samo naštejemo pisce člankov:

- Jože Vidic, v knjigi *Po sledovih črne roke*, 1982 (izognil se je ugotovitvam Udbe in okrožnega sodišča iz leta 1951, da Leopoldina Mekina ni bila izdajalka in gestapovka).
- Hela Škulj in Ada Krivic-Dequal, *Prispevek k življenjepisu Nede Geržinič*, *Borec*, št. 12, 1985 (tudi opis izdajstva Leopoldine Mekina, 86 strani, pričevanje bivših aktivistk OF).
- Mira Svetina, Lidija Šentjunc in Vladimir Svetina, *Prispevki k raziskavi narodnoosvobodilnega gibanja v Ljubljani v zadnjem letu okupacije*, *Borec* št. 2,

²⁰⁷ **Vladimir Svetina - Ivo**, 1908–1988, sekretar OF in KPS v Ljubljani (decembra 1944 predal obe dolžnosti Leopoldini Mekina), vodja Vos-a v Ljubljani, od januarja 1945 pomočnik načelnika Ozne za Slovenijo, pozneje tudi notranji minister in poslanec.

- 1986 (Leopoldina Mekina ni mogla izdati Vladimirja Kanteta, ker ga ni poznala, kar pa seveda ni točno!).
- Mojca Drčar - Murko in Srečo Zajc, članek *Zgodba, dolga celo življenje*, *Teleks* št. 50, 1987 (zamolčala ugotovitve Okrožnega sodišča v Ljubljani leta 1951 in Leopoldino Mekina opisala kot izdajalko, gestapovko in neuravnovešeno osebo!).
 - Nina Škodlar, članek *Po pogrebu turjaških žrtev, 567*, *Revija za zgodovino NOB in ohranjanje revolucionarnih tradicij*, 1987 (navaja, kako je dobila zapisnike Leopoldine Mekina in jih odnesla na Ozno v Ljubljani).
 - Milan Brezovar, članek *Žale v Ljubljani – priča dogajanj med vojno*, Ljubljana, *Borec* št. 2, 1988 (dokazal, da je truplo Leopoldine Mekina 19. 5. 1945 podtaknjeno k pobitim turjaškim žrtvam!).
 - Mira Svetina, *Partija in OF v letih 1943 do 1945* v knjigi *Ljubljana v ilegali*, 1970 (nobene besede o Leopoldini Mekina).
 - Članek Olge Lilik, *Moja sestra Leopoldina Mekina*, *Borec* št. 3-4/1993 (objavljen po pritisku GO ZBNOV).
 - Lojz Tršan, *OF v Ljubljani – Organiziranost v času italijanske okupacije 1941–1943*, Ljubljana, 1995 (na koncu knjige je kot »dodatek« naveden *Zapisnik o zaslišanju Mekine Leopoldine, sestavljen na Upravi policije v Ljubljani*, ki obsega 96 strani, avtor pa ga je menda dodal, da prikaže »organizacijsko strukturo OF do osvoboditve mesta«!).

Še vedno pa ni odgovora na glavno vprašanje: **Zakaj je Ozna takoj po osvoboditvi likvidirala Leopoldino Mekina?**

Zanimivo: na to vprašanje je skušal javno odgovoriti Vlasto Kopač, eden od obsojencev na dachauskem procesu²⁰⁸, ko so ga leta 1947 ljubljanski in beograjski udbovci v zaporih »mlatili« do nezavesti, ker so hoteli izvedeti, kje je bil bunker Leopoldine Mekina in kdo jo je izdal.

Kopač je odgovoril takole:

»Beograjska Rankovičeva pomočnika in kar je bilo ostalih zasliševalcev iz Beograda o Nežinem bivanju v bunkerju gotovo niso ničesar vedeli. Zadevo je torej pripravil nekdo od tukaj, naš človek, ki je imel interes, da pokaže na Nežinega izdajalca. To je bil človek, ki je bil najbolj kritiziran, ker je Nežo postavil, čeprav ni bila sposobna za vodenje tehnike in o tehniki tudi ni imela dosti pojma. Kdo je bil to, lahko domnevam. Ta človek je očitno hotel dobiti grešnega kozla ... Ne bom ga imenoval, se pa lahko domneva, kdo je bil, kdo sta bila ali kdo so bili«.

Meni je odgovor povsem znan.

Kakor koli obrnemo: gestapovski peklenski načrt je uspel!

Oznovci so seveda hitro zvedeli za izjavo Nede Geržiničeve, da je bila glavna izdajalka Leopoldina Mekina, ki so jo gestapovci tudi sami namerno širili med zapornicami. In ko so oznovci po 4. maju 1945 tudi izvedeli, da med turjaškimi žrtvami ni bilo Leopoldine

²⁰⁸ *Prispevek za zgodovino represije na Slovenskem po 2. svetovni vojni, Neobjavljen intervju z Vlastom Kopačem iz leta 1986*, intervju vodil Peter Vodopivec, *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 2, 2012.

Mekina, »glavne izdajalke in gestapovke«, so šefi Ozne (pre)hitro sprejeli svojo odločitev – likvidirati Leopoldino Mekina! Seveda pa so določili tudi likvidatorja, vendar ni znano kdo je bil to niti kdaj je bila umorjena.

Devetindvajset turjaških žrtev na čelu z Nedo Geržinič je 4. maja 1945 na Turjaku v treh na hitro skopanih jamah, brutalno likvidirala skupina (pijanih) domobranskih paznikov, ki jih je vodil upravnik zapora Jože Hlebec, bivši četniški podporočnik s psevdonimom »Krpan« (v zaporu Udbe naredil samomor)²⁰⁹.

Za »zgodovino« tega primera pa bo zanimivo tudi dejstvo, da Leopoldina Mekina in Neda Geržinič sploh nista bili konec aprila 1945 (na seznamu) v policijskem zaporu v Ljubljani²¹⁰. Bila je le Ivanka Škodlar!

Le kdaj bo slovensko Vrhovno sodišče končno rehabilitiralo Leopoldino Mekina?

²⁰⁹ Marijan F. Kranjc in Slobodan Kljakič, *Plava garda*, Pro-Andy, 2006 Maribor (Jože Hlebec - Krpan, podporočnik, je bil poveljnik Gorenjskega četniškega odreda.

²¹⁰ Vir: *Slovenke v narodnoosvobodilnem boju II/2*, Ljubljana, 1970.

Dr. Slavka Becele - Ranković

– slovenska partizanka, rez. majorka JLA

Imel sem izjemno čast, da sem spoznal prof. dr. Slavko Becele Ranković (1920, Zagrad pri Novem mestu – 2008, Beograd), slovensko partizansko, rez. majorko JLA, soprogo Aleksandra Rankovića in nekdanjo drugo damo Jugoslavije. Priredil sem slovenski prevod in izdajo njene knjig *Življenje z Leko*, napisal predgovor in dodal nove dokumente, zato tudi podnaslov **Resnica o Brionskem plenumu**.



Prof. dr. Slavka Becele Ranković

(Vir: Grafis Trade Grosuplje, zbirka »Sledi«, 2002)

Začelo se je takole: v času natovskih napadov na Beograd 1999, so v podzemnem zaklonišču na Banjici sedeli stari slovenski znanci: dr. Slavka Becele Ranković, admiral Stanislav Brovet in generalmajor Franc Peterka. Slednji je imel v rokah mojo knjigo *Balkanski vojaški poligon* in razlagal njeno vsebino. V presledkih med bobnečimi

eksplozijami ameriških pametnih raket, je Slavka Ranković vprašala kdo je avtor, pa tudi, ali sem kaj napisal o 4. plenumu CK ZKJ in njenemu pokojnemu soprogu Aleksandru Rankoviću. General Peterka je odgovoril, da sem temu vprašaju posvetil celo poglavje in navedel svojevrstno tezo o prisotnosti sovjetske obveščevalne službe. Presenečenje je bilo popolno, zato je prisotnim prebral naslednji odlomek:

»Resnica je skrita v arhivih varnostne službe JLA! Če pozorno preberemo Titovo uvodno besedo na Brionskem plenumu, da je šlo za politično zadevo, boj za oblast in na stanje "precej podobno pod Stalinom", potem je skoraj gotovo, da je Tito dejansko vedel za celotno ozadje! Zato je logična teza, da je tajno ozvočenje Titove spalnice in kabineta izvedla ena od vodilnih vzhodnih obveščevalnih služb kot nekakšno zapoznelo "maščevanje" za poraz v obdobju resolucije Informbiroja! Najverjetneje je šlo za premeteno akcijo specialnih služb iz tujine, ki so z odstranitvijo Rankovića in iniciranim spopadom dveh varnostnih služb dejansko načrtovali dolgoročno operacijo notranje destabilizacije! In če upoštevamo, da je Tito v letih 1922–1924 v Moskvi končal Akademijo Nkvd ... in da je bil vodilni politični agent ene od sovjetskih obveščevalnih služb na Balkanu, potem je bilo logično pričakovati maščevanje zaradi njegove "izdaje leta 1948", seveda povezano z mnogimi načrtovani atentati – 23!

Neposredni izvajalci pa so bili skoraj zagotovo iz "ožjega kroga", verjetno tudi izbranci Varnostne službe JLA! Drugi se enostavno niso mogli niti približati Titovi rezidenci! Tako ostane le še sovjetska ali neka druga tuja agentura (organi Sdv ali Varnostne službe JLA)... Pred samim odhodom Tita v ZSSR, je Jovanka, po pričevanju generala Vuletića, zahtevala, da naj ostane doma Titov osebni sekretar, podpolkovnik Slavko Popović, češ da je sovjetski agent. Tito je privolil! Zdi se, da je bila Jovanka najboljši sodelavec Varnostne službe JLA ravno proti sovjetski obveščevalni službi, od koder je maršalu Titu grozila največja nevarnost! Tako je že prej »padel« tudi general Žeželj!

Seveda ni ostalo samo pri zameri Sdv do Varnostne službe JLA! Šlo je za resne medsebojne konflikte, ki so bili do Titove smrti še nekako skriti, kasneje pa so prerasli celo v organizirane operativne akcije in razne povezave. Skušal bom tudi dokazati tezo, da je leta 1990 prav spor med zvezno Sdv in Varnostno službo JLA v precejšnji meri vplival na razpad Jugoslavije! To vem iz osebne izkušnje, saj sem pred upokojitvijo v Beogradu 1990 obiskal oba načelnika (Sdv in Vs JLA) in takrat tudi zvedel, da sploh nimata stikov, kaj šele da bi sodelovala! Tako so imeli "razbijalci" Jugoslavije, kakor pravi Mesić, proste roke!«

Čez nekaj časa sem iz Beograda dobil ovojnico v kateri je bila knjiga *Život sa Lekom* s posvetilom dr. Slavke Ranković. Seveda sem se zahvalil in ji v zameno poslal mojo knjigo. Ko sem prebral njeno knjigo, sem prišel na idejo, da bi slovenska javnost s posebnim zanimanjem sprejelo njeno pripoved, ki pa ni samo pripoved slovenske partizanske, temveč tudi zagovor dela in življenja njenega soproga Aleksandra Rankovića, Titovega najožjega sodelavca, ki je bil po izsiljeni zaroti odstranjen iz jugoslovanskega političnega vrha!

Dne 18. oktobra 1999 sem ji odgovoril takole:

Spoštovana dr. Slavka Ranković!

*Prijetno sem bil presenečen, ko sem prejel Vašo knjigo s posvetilom!
Iskrena Vam hvala!*

*Verjetno so Vam moji beograjski prijatelji pokazala ali pa vsaj povedali kaj sem v svojih vojaško – varnostnih zapisih **Balkanski vojaški poligon** napisal o Brionskem plenumu.*

Mojo smelo (in logično) tezo, da je izza Brionskega plenuma dejansko stala sovjetska obveščevalna služba (maščevanje za IB!), so tukaj nekateri zgodovinarji sprejeli s skepso, bivši oznovci – udbovci pa z ogorčenjem! Moje kolege sem nekako pomiril z izpovedjo našega prvega načelnika Varnostnega oddelka 9. armade polkovnika Zvonka Raka. Imenovani je bil dejanski vodja posebne »tehnične« komisije, ki je vse do svoje smrti molčal o svoji vlogi.

Napisal sem tisto, kar je najbližje resnici. Vse ostalo je v arhivih Varnostne službe JLA, pa tudi v sovjetskih.

Vaša knjiga mi je najboljši odgovor!

Ker mi je generalmajor Peterka omenil, da bi bili zainteresirani za izdajo svoje knjige v Sloveniji, bom storil vse, da izide vsaj v Borcu...

Prosim, prejmite iskrene pozdrave!

Dr. Slavka Ranković je s posebnim veseljem sprejela mojo idejo in ponudbo.

Najprej je bilo zamišljeno, da bo njeno knjigo izdala založba **Borec** iz Ljubljane, vendar se je zapletlo okrog tega kdo bo avtor predgovora, kakor tudi glede prevajalca. Ko pa je v reviji **Svobodna misel** izšel kratek prevod iz njene knjige s pripombo uredništva, ali bo kdo v Sloveniji sploh prevedel to knjigo, so se stvari začele zapletati. Uredništvo Borca je odlašalo. Bilo je očitno, da knjige o Rankoviću ne bodo prevedli in izdali.

Zato sem dr. Slavki Becele Ranković predlagal, da zadevo prepusti meni. Kmalu sem našel založnika, financiranje prevoda in izdajo knjige pa je prevzela njena skojevsko prijateljica Marija Mlinar. Moja hčerka, profesorica slovenskega in srbskega jezika, Liljana Kranjc Tekavec, je knjigo prevedla, jaz pa sem napisal izčrpen predgovor. Objavili smo do tedaj neznano poročilo Varnostne službe JLA in izjavo polkovnika Dušana Rusića, mojega znanca. Zato smo knjigi dodal tudi podnaslov **Resnica o Brionskem plenumu**.

Knjiga je izšla julija 2002 in ob predstavitvi sem v Cekinovem gradu v Ljubljani povedal (po opomniku) naslednje:

*Z nekajletno zamudo prihajajo pred naše bralce spomini slovenske partizanske – prof. dr. Slavke Becele Ranković z naslovom **Življenje z Lekom**. Gre za iskreno in pogumno izpoved soproge Aleksandra Rankovića, podpredsednika SFRJ in organizacijskega sekretarja CK ZKJ, legendarnega partizana »Marka«, prvega vodjo Ozne oz. Udbe, najbližjega Titovega sodelavca, ki so ga v družinskem in prijateljskem krogu klicali tudi »Leka«.*

Gre za sugestivno pripoved slovenske delegatke na skojevskem kongresu v Drvarju 1944, ki je bila »dodeljena« Vrhovnemu štabu jugoslovanske partizanske vojske, kjer je nato opravljala zelo zaupne (šifrske) posle za CK KPJ in osebno za Aleksandra Rankovića, Titovega zvestega bojnega tovariša in tudi glavnega partijskega kadrovika. Naravnost

presunljivi so opisi njunih tovariških odnosov, zlasti ko je tudi Ranković spoznal, da ne bo mogel več dolgo skrivati simpatij do črnolase Dolenjke. Nepozaben je prizor, ko je svoji šifrerki in sekretarki dokaj »uradno« povedal, da mora najprej opraviti maturo, nato pa se bosta poročila! Komaj se je premagovala, da ni zavriskala od veselja ... Po poroki je končala ekonomsko fakulteto, kmalu zatem pa je tudi doktorirala. Poleg opisov redke družinske idile in rojstvo sina Slobodana, je doživela tudi nekaj nepozabnih srečanj doma in v tujini, ko je bila tudi uradno druga dama Jugoslavije.

Njeni spomini vsebujejo poleg liričnih opisov otroštva, skojevske zagnanosti, ljubezni do najbližjih, neizmerne žalosti ob smrti brata, sestre in staršev, šegavih dogajanj med partizanskimi tovariši, tudi dragocene in avtentične opise nekaterih zgodovinskih dogodkov, kot je ozračje v t. i. »Titovi pečini« v Drvarju maja 1944, odnose med Titom in Rankovićem ter drugimi.

Ko je bil Ranković skupaj z ožjim vodstvom Sdv julija 1966 na t. i. Brionskem plenumu zaradi zrežiranega prisluškovanja Titu in drugim politično obsojen, je bil to neverjeten šok in presenečenje ne samo za domačo javnost, temveč tudi za tujino. Čeprav so bili kmalu zatem vsi obdolženci abolirani, so bili glavni akterji na čelu z Rankovićem vendarle odstranjeni z vseh položajev in so tako ostali »politično mrtvi«. Sledile so obsežne politično-ekonomske, predvsem pa kadrovske spremembe! Sdv je bila enostavno obglavljena! Obveljala je tudi uradna partijska ocena, da je bil Ranković nosilec jugoslovanskega velikodržavnega centralizma in s tem tudi zavora samoupravljanju. Začela se je intenzivna kampanja proti unitarističnim in centralističnim tendencam, med notranje sovražnike pa so bili uvrščeni še »rankovićevci«! Najprej je bil decentraliziran sistem državne varnosti, pa so tako republike dobile svoje varnostne službe. Varnostna služba JLA se je spretno izognila vsem obtožbam, vendar pa so se odnosi s Sdv poslabšali. Nezaupanje je ostalo!

Sledile so tudi druge spremembe. Najprej je 1971 »izbruhnil« hrvaški »maspok«, potem je sledila »cestna afera« v Sloveniji, v Srbiji pa se je pojavil nekakšen liberalizem. To je seveda privedlo 1974 do spremembe zvezne ustave, ki je republikam priznala še več pravic. Jugoslavija je dejansko postala že konfederacija.

Zato ni zanemarljiva ocena, da se je dejanski razpad Jugoslavije začel že julija 1966 po Brionskem plenumu, ko je bil razbit enoten varnostni sistem. Po Titovi smrti smo lahko na TV ekranih opazovali še razkroj ZKJ, da bi junija 1991 doživeli tudi razpad JLA – zadnji člen v verigi skupne države!

Razumljiva je splošna osuplost, ko je Aleksandar Ranković nenadoma padel v Titovo nemilost. Ljudje tega enostavno niso mogli razumeti, še manj pa bi lahko pomislili, da gre za **vrhunsko operacijo sovjetske obveščevalne službe, kot maščenje za Informbiro 1948!**

Seveda je to veljalo tudi za družino Ranković in njihove prijatelje in znance. Tudi za Srbe in Srbijo! Zato nam avtorica naniza mnoge dogodke, ki potrjujejo, da se odnosi med Titom in Rankovićem niso spremenili čez noč! Prav zaradi tega, predvsem pa, ker je dobro poznala doslednost in moralna načela svojega soproga, **ni verjela v krivične obtožbe proti njemu!** Ranković je sicer psihično zlomljen in zdravstveno prizadet na samem Brionskem plenumu sprejel na svoja ramena »politično in moralno odgovornost«, vendar proti

interesom Partije ni hotel javno nastopati (kakor je to počel Milovan Djilas, ki je svoje glavne napade na Tita objavljajal predvsem v tujini).

Ranković je molčal in zdelo se je celo, da se je sprijaznil s svojo usodo. Pa ni bilo tako! Ranković je vendarle bil izkušen protiobveščevalec in dobro je vedel, da mora resnica enkrat priti na dan. Zato svoje resnice ni skrival. Najraje se je srečaval s partizanskimi tovariši, kjerkoli že. Franc Perovšek nam je v Borcu ohranil zapis njunega slučajnega srečanja poleti 1981 v Strunjanu, ko mu je Ranković odločno zatrdil, da ni organiziral nobenega prisluškovanja Titu in tovarišem, plačal je samo račun za druge!

Ranković je bil trdno prepričan, da bo resnica nekoč zmagala in prišla na dan! Njegova zvesta življenjska sopotnica je vso svojo energijo usmerila v dokazovanje njegove nedolžnosti, zlasti po njegovi nenadni smrti. Najprej je Mladina 1986 objavila odmeven intervju, nato pa je 1998 izdala še knjigo spominov z naslovom **Život uz Leku**. Ocene so bile nadvse laskave.

Nazadnje je zmagala! Pred kratkim je v Beogradu (2001) skupaj s svojima sinovoma Milivojem – Mićom in Slobodanom objavila knjigo z naslovom **Dnevniške zabeleške Aleksandra Rankovića**. Obenem je uspela pridobiti iz arhiva in objaviti znameniti in najbolj vroči dokument – **Poročilo vojno-tehnične komisije**, s pojasnili njegovega avtorja polkovnika Dušana Rusića (tudi mojega nekdanjega šefa), s katerim je dokončno potrjeno, da so bile vse obtožbe proti Rankoviću in njegovim sodelavcem iz **Sdv popolnoma izmišljene!**

Iz objavljenih dnevniških zapisov je tudi vidno, da je Rankovićeva soproga vseskozi prepisovala (tipkala) in skrivala njegove zapiske. Skrivala jih seveda nista doma, temveč na različnih mestih in pri iskrenih družinskih prijateljih, pa čeprav nekateri niso to ostali do konca. Eden od teh je bil tudi priznani srbski pisatelj in politik Dobrica Ćosić, ki je nazadnje pri njem »shranjene« zapiske izkoristil po Rankovićevi smrti za lastno promocijo. Kot prikaz »zaupnih« pogovorov z Rankovićem, ki jih dejansko ni bilo, je objavil 2000 v svojih **Piščevih zapisih 1951-1968**. Tako je dejansko zatajil svoje usluge šefu nekdanje Ozne in tudi »dokazal«, da so bili tudi nekateri znani pisatelji sodelavci tujih obveščevalnih služb! (Kopijo pismo pisatelju Dobrici Ćosiću z dne 29. 1. 2001 mi je dr. Slavka Becele Ranković poslala v vednost, vendar ga ne bom objavljajal).

O slovenskem deležu okrog priprav in izvedbe Brionskega plenuma, ki ni ravno zanemarljiv, ni še celovito opisan. To je verjetno posledica dejstva, da je bil ta delež izsiljen in zato tudi nepravilčen do Rankovića in celotne resnice o ozadju Brionskega plenuma. Vsi raziskovalci tega obdobja se v glavnem strinjajo, da naj bi bil, poleg Ivana Krajačića - Steve in Vladimirja Bakarića, prav **Edvard Kardelj glavni pobudnik in režiser Brionskega plenuma**. To domnevo utemeljujejo s tem, da je celotno afero prisluškovanja dejansko začel Edo Brajnik - Štefan, ko je leta 1965 kot načelnik zvezne Udbe neposredno pisno obvestil Tita, da prav Ranković prisluškuje njemu, Titu, in ostalim državnim in partijskim voditeljem! Seveda pa Brajnik to ni naredil samoiniciativno.

Takrat sta v zvezni Udbi delala tudi dva Slovenca – ing. Pavle Tepina, direktor Varnostnega inštituta Zveznega sekretariata za notranje zadeve (Zsnz) in Stanislav Pavlin, tehnik, pomočnik direktorja tega inštituta. Iz sodnih spisov je vidno, da sta bila aretirana med prvimi, ker naj bi predstavljala »šibki« člen med zaprtimi funkcionarji zvezne Udbe. Kronska priča načrtovanega brionskega sodnega procesa, **Selim Numić**, podsekretar

Zsnz, ki je bil zadolžen za vse operativno-tehnične zadeve, je razkril, da je njegov podrejeni tehnik **Stanislav Pavlin** krivo pričal proti njemu, za kar naj bi pozneje kot nagrado dobil direktorsko mesto v Sežani. Numić tudi navaja, da naj bi se mu Pavlin kasneje tudi opravičeval, češ, da je bil prisiljen na krivo pričanje. Takratni zvezni javni tožilec dr. Franc Hočevnar je koordiniral začetni sodni pregon proti Rankoviću in funkcionarjem zvezne Udbe, menda brez zadostnih dokazov. Kdo je usmerjal slovenske udeležence, je seveda mogoče predpostaviti.

O Brionskem plenumu so napisana številna in dokumentirana pričevanja. Naravnost pretresljiva je osebna izpoved in dokumentiran prikaz operativno-tehničnih posegov okrog prisluškovanja že omenjenega Selima Numića pod naslovom **Dobra zemlja, lažejo**. Vsestranska in poglobljena je tudi študija z naslovom **Aleksandar Ranković – oprostitev brez milosti** (1990), avtorjev Jovana Kesarja in Pere Simića. Konkretna in naravnost uničujoča je kritika vrhunskega obveščevalca Antuna Duhačka z naslovom **Izpoved obveščevalca – vzpon in padec jugoslovanske obveščevalne službe** (1992). Vojin Lukić, tretji obtoženec, pa je 1996 napisal temeljito analizo celotnega dogajanja pod naslovom **Brionski plenum – obračun z Aleksandrom Rankovićem**.

Kljub utemeljenim razlagam neposrednih udeležencev, tudi pričevanjem Aleksandra Rankovića in njegove soproge Slavke, še vedno obstajajo različne interpretacije pravih vzrokov in povodov Brionskega plenuma. Namreč, tudi zgodovinarji še se niso celovito lotili te teme.

Med uradnim partijskim stališče, ki ga je Josip Broz - Tito označil kot »frakcijsko borbo za oblast«, seveda med pristaši centralizma- unitarizma in republiški nacionalisti, kakor tudi utemeljenim razlagam avtorice in njenega soproga Aleksandra Rankovića, da je šlo dejansko za obstoj Jugoslavije, se vsa ostala stališča gibljejo med temi skrajnosti. Zanimive so tudi navedbe nekaterih drugih uglednih posameznikov. Tako je Koča Popović, slavni partizanski general in pesnik, tudi naslednik Rankovića na položaju podpredsednika države, menil, da je šlo za obračun med dvema konkurenčnima službama – Udbo in Kosom. Nepreverjen je sum armadnega generala Ivana Gošnjaka, da je šlo za Titovo osebno maščevanje, ker je Ranković menda odkril njegovo članstvo u prostozidarski loži. Obstajajo tudi podatkih o posegih tujih obveščevalnih služb, predvsem ameriške. Nihče pa doslej ni omenjal poseg sovjetske obveščevalne službe ...

Kakorkoli že, zdi se vendarle, da je najbolj sprejemljiva domneva, da je šlo za dobro pripravljeno in načrtovano **obveščevalno operacijo proti Jugoslaviji in Titu oz. proti Udbi in Rankoviću!**

Ker je znano, da Kominternina (in njene naslednice) ni nikdar odpuščala nezvestobe svojih agentov, je zelo verjetno, da je v tem primeru šlo za maščevanje sovjetskih obveščevalnih služb proti Titu zaradi Informbiroja, za klasično in domiselno akcijo kompromitiranja Udbe in Aleksandra Rankovića, Titovega najbolj zvestega sodelavca.

V prid takšni domnevi govorijo tudi vsa dogajanja, ki so doslej javno znana. Že omenjena trojka režiserjev so bili znani agenti Kominterne, ki so imeli politično podporo ostalih somišljenikov v ZK (Stambolić. Crvenkovski in drugi), v vojaški in civilni varnostni službi (brata Milan in Ivan Mišković) in operativno-tehnično podporo iz Zagreba!

Čeprav je pričevanje polkovnika Dušana Rusića, bivšega namestnika načelnika Varnostne uprave JLA, ki je tudi vodil celotno preiskavo proti Rankoviću in vodilnim funkcionarjem Sdv, tudi avtorja prvega poročila vojno-tehnične komisije, dejansko tudi prelomnica pri razkrivanju ozadja in resnice o Brionskem plenumu, bi zgodovino Brionskega plenuma lahko zaključili, če bi poiskali leseni kovček v katerem so bili spravljene dokumenti te komisije! Vendar tega kovčka menda ni več v arhivih Varnostne službe JLA! Skoraj je gotovo, da ga bodo nekoč našli v Moskvi ...

Neizpodbitno je dejstvo je, da Josip Broz - Tito kmalu po končanem Brionskem plenumu podpisal ukaz o aboliciji Aleksandra Rankovića in ostalih 16 obsojenih funkcionarjev zvezne Sdv. Po pričevanju Vjenceslava Cenčiča mu je Josip Kopinič, Titov prijatelj in stari agent Kominterne, posredoval dokaze, da je Brionski plenum pripravila in realizirala že omenjena trojka (Kardelj, Krajačić in Bakarić), s tehniki iz Zagreba (Rašeta).

Namreč, polkovnik Rusić mi je tudi povedal, da je vodilna ekipa iz Varnostne uprave JLA (načelnik generalmajor Milan Mišković in polkovnika Lojević ter Damić) delovala po inštrukcijah sovjetske obveščevalne službe. Prisluškovanje je bilo seveda zrežirano! (O izredno pomembni vlogi pokojnega polkovnika Dušana Rusića sledi posebni članek).

Avtorica knjige Življenje z Leko – slovenska partizanka, profesorica in doktorica ekonomskih ved, skrbna mati in zvesta soproga, je pogumno in odločno obranila čast in ime svojega življenjskega sopotnika, svoje in svojih potomcev. Obrnila je RESNICO! Mirno in dostojanstveno, strpno in pogumno, brez maščevanja in zamer, vendar odločno – z dokazi in pričevanjem!

*Tako bo s slovensko izdajo njene knjige prišla resnica tudi do njenih partizanskih znancev na Dolenjskem, pa tudi po celi Sloveniji, kjer niso mogli spremljati novih razkritij o ozadju in resničnih vzrokih Brionskega plenuma, Da zaključim: Brionski plenum je bil dejansko uperjen proti Titu in Jugoslaviji! (O tem sem podrobno pisal v svoji varnostni študiji **Brionski plenum in slovenski delež**, objavljeni 2004 v VZG Logatec in na spletišču Vojaštvo - Military.*

V prednjem smislu sem knjigi dodal podnaslov **Resnica o Brionskem plenumu** in napisal tudi predgovor. Z dovoljenjem avtorice sem na kraju dodal priloge, ki potrjujejo navedeno, in sicer:

- Ljubodrag Đurić, general: »Prisluškovanja ni bilo«(Duga, oktober 1986)
- »Tega kratko malo ni bilo, in to trdim s polno odgovornostjo« - intervju avtorice (Mladina, december 1986)
- Tekst abolicije in intervju z Vojinom Lukićem (Mladina, april 1987)
- Intervju z Lazarjem Koliševskim (NIN, junij 1989)
- Gavrilu Dotlić, Neznano o Brozovih (knjiga, 1990)
- Vjenceslav Cenčič, Titova zadnja izpoved (knjiga, 2001)
- Izjava polkovnika Dušana Rusića in Poročilo vojno-tehnične komisije (knjiga Dnevniške zabeleške Aleksandra Rankovića, 2002).

Ker sta poročilo vojno-tehnične komisije in izjava polkovnika Dušana Rusića tudi kronski dokaz o zrežiranem Brionskem plenumu, navajam prevod izjave polkovnika Rusića:

»Rusić P. Dušan, načelnik protiobveščevalnega sektorja Varnostne uprave JLA.

Načelnik Varnostne uprave Ivan Mišković Brk me je junija 1966 poklical na resen pogovor. Bil sem več kot presenečen. Sporočil mi je, da je A. Ranković ozvočil kabinet in zasebno-družinske prostore tovariša Tita. Vprašal me je, ali bi sprejel delo v komisiji, ki jo je odredil tovariš Tito, da vse to preveri. Za trenutek sem bil zaskrbljen in presenečen, pa sem odgovoril, da sprejemem, s komentarjem, da v kolikor je tovariš Marko prešel na tak način v obračun s tovarišem Tito, da bom to natančno ugotovil in zahteval, da se objavi – in če je, da bom zahteval, da se obesi na Terazijah. V kolikor pa ni – da bom vztrajal na ugotavljanju odgovornosti tistih, ki so si to izmislili in zrežirali. Moj komentar na začetku je bil napačen, ker je I. M. – Brk vedel, kdo so režiserji in kdo, kdaj in kje je sprejel takšno odločitev, da se Ranković politično likvidira. Vedel je, da je to laž in neresnica. Čas je laž potrdil. Seveda, jaz takrat vsega tega nisem vedel, pa tudi predvidevati nisem mogel.

*Princip in metoda dela komisije: delala je v dveh skupinah. Eno je vodil I. M. – Brk, drugo, jaz, Rusić. Obe skupini sta imeli **ukaz tovariša Tita, kaj je potrebno raziskati in ugotoviti**. Vsem poklicanim na zaslišanje in razgovor je bil ta ukaz predstavljen. Moja skupina je delala v vojašnici specialne gardne brigade (na Topčiderju), Brkova je delala v Užiški 15. Rezultate – zapisnike sem obdeloval jaz. Na osnovi vseh zapisnikov **sem napisal končno skupno poročilo**, skupaj pa sva ga v končni obliki prebrala oba. S kislim obrazom **mi je Brk dal vedeti, da ni ravno zadovoljen**. Odgovoril sem mu, da je vsebina poročila narejena na osnovi celotne dokumentacije, izjav, dokumentov in podobno, in da **ne bom ničesar spreminjal**, če pa njemu ne ugaja, naj ga popravi, ampak ga potem jaz ne bom podpisal.*

*V poročilu je bilo ugotovljeno, da je bilo vse **okrog insceniranega ozvočenja neresnično, lažno**. Tako je takrat tudi ostalo. Ukazal sem, da se izdela primeren lesen kovček, ključavnica in pečat in vse skupaj spakira in prenese v analitični oddelek Službe (varnosti JLA) v Ustanički ulici – stavba Vrhovnega vojaškega sodišča. Za nadaljnjo usodo te dokumentacije ne vem. Lahko predvidevam, da je o njeni končni usodi odločil Ivan Mišković ali morda še kdo drugi.*

*Vse, kar sem predhodno navedel, in seveda še marsikaj drugega, kar se je delalo v istem duhu, je povzročilo ne ravno pričakovano reakcijo – da je bila tako ostra revanšistična in nemilostna do mene, da so me **proglasili za okorelega rankovičevca**, ki se ga mora tolči z vsemi sredstvi in tudi dotolči, kar se je tudi zgodilo. Da je res bilo tako, priča pet komisij, ki so imele nalogo, da vsekakor dokažejo mojo prevratniško aktivnost v Generalštabu JLA, za kar naj bi izbral in pripravil skupino somišljenikov, ki bi celo stvar realizirali. Poleg teh petih komisije je delalo vojno-disciplinsko sodišče in na koncu tudi komisija Izvršnega komiteja CK ZKJ na čelu s podpredsednikom (Predsedstva SFRJ) Ratom Dugonjićem. Vse te številne komisije, sodišča in izbrani posamezniki so z lažmi, ponaredki, izmišljotinami, podtikanji in zasramovanjem delali vse, da bi prepričali in dokazali mojo rankovičevsko*

prevratniško dejavnost v GŠ JLA in širše. Vredno je povedati, da je bilo vse to predstavljeno tovarišu Titu. Na mojo srečo, a njihovo žalost – vse to je bila notorna laž!«

Resnica je vendarle zmagala!

Te dni (konec avgusta 2013) je srbska vlada sprejela odločitev, da se Aleksandar Ranković tudi uradno rehabilitira. Pokojna dr. Slavka Becele Ranković – umrla je 2008, bi bila zelo vesela te novice. Naj se veselita sinova Mićo in Slobodan in vnukinje Anja, Binki in Ela.

Janko Premlj – Vojko

- tigrovec, partizan in narodni heroj



Janko Premrl - Vojko (1920–1943)
(Vir: Google, slike)

Mnogi me sprašujejo, zakaj se toliko ukvarjam s Primorci in Primorsko. Seveda, brali so moj članek o narodnem heroju Jožetu Srebrnič, o povezavah pisatelja Lovra Kuharja s Primorci, o polkovniku Janku Stibiel Vukasoviću, o kapetanu Stanislavu Rapotcu - Rappyju in še kom. Moram povedati, da nisem noben specialist za Primorce, sem predvsem Prlek, vendar sem po službeni dolžnosti skoraj 25 let »pokrival« Primorsko in od tod tudi nekaj več vedenja o primorskih zadevah, ljudeh in tudi zdrahah!

Uredništvo **Hervardov** ima na svoji spletni strani že nekaj časa članek z naslovom *Srbska okupacija Slovenije in srbizacija slovenske NOV in NOB*, katerega naj bi jim poslal eden od njihovih »sodelavcev«, seveda anonimnih (menda neki Josip Gross – Rito?), ki vehementno piše neresnice o NOV in NOB, predvsem o tem, kako se je »srbska okupacija Slovenije začela že med zadnjo vojno«. Kot to Hervardi navajajo tudi ob drugih (podobnih) prilikah, je ukaze izdajala »srbska KOS«, seveda po nalogu »srbskih prostožidarjev«! Konkretno, navajajo tudi naslednje:

»Srbsko vodstvo ni postavljalo samo svojih oficirjev na najbolj pomembna mesta v slovenski NOV, temveč je poskrbelo tudi za **likvidacije** najbolj uglednih slovenskih partizanskih patriotov in komandantov. Navajam nekaj primerov:

- **Jože Lemut - Saša**: poveljnik 1. prvega primorskega bataljona Simona Gregorčiča, likvidiran 18. avgusta 1942 pri Kromberku.

- **Tone Tomšič**: organizacijski tajnik KPS; do njegove aretacije je prišlo po izdaji partijske kurirke; ustreljen je bil 21. maja 1942.

- **Ljubo Šercer**: komandant Krimskega bataljona; Italijanom ga je izdal VOS-ovec; ustreljen je bil 22. decembra 1941.

- **Maks Rejec – Mladen**: tigrovec; med prvimi organizatorji partizanskega gibanja v Baški dolini in na Šentviški planoti; konec julija 1943 ga je VOS ubila v Prodirih pri Knežkih Ravnah.

- **Anton Majnik**: tigrovec; udeleženec prvega spopada z okupatorjem na Mali gori, 16. maja 1941; eden prvih partizanov; bil je v Ribniški četi in so ga pod vodstvom Filipa Tekavca ves čas odrivali; ustreljen je bil 21. novembra 1943 sredi Ribnice.

6.) **Janko Premrl - Vojko**: tigrovec; eden prvih partizanskih komandantov; ustreljen je bil 16. februarja 1943 v Idrijski Beli, umrl 24. februarja 1943; da zakrijejo svoj zločin, so ga tik pred smrtjo imenovali za komandanta 5. primorske brigade

- **Jože Srebrnič**: že pred vojno je sodeloval z organizacijo TIGR; ko je bil na poti na konferenco na Laznah, kjer bi predstavil zgodovino in avtohtonost Slovencev, so ga VDV-jevci likvidirali, ko je s čolnom prispel čez Sočo.

- **Jože Peršolja - Filip**: pionir narodno-osvobodilnega gibanja v Goriških Brdih in Beneški Sloveniji; sekretar zahodno primorskega okrožja; likvidirali so ga VDV-jevci, ravno tako kot Srebrniča; poleg njiju so likvidirali še **Jožeta Krajca - Žaklja**, španskega borca, inštruktorja pokrajinskega komiteja KPS, in **Krivec Venčeslava**.

- **Franc Rozman - Stane**: španski borec, komandant generalštaba NOV in POS; likvidiral ga je osebno Arso Jovanović novembra 1944 v Črnomlju.

- **Ferdo Kravanja - Peter Skalar**: tigrovec; udeleženec prvega spopada z okupatorjem na Mali gori, 16. maja 1941; eden prvih organizatorjev partizanstva na Primorskem; sekretar Zahodno primorskega okrožja; likvidiran s strani VDV-jevcev 10. oktobra 1944 v Paljevem.

Treba je razumeti, da je VOS in kasnejša VDV dobivala direktive za likvidacije od srbske KOS, a je žal vse arhive, v katerih so bili dokumenti o pobojih slovenskih komandantov in drugih partizanov, sežigala srbska podrepanica Lidija Šentjurc, ki so ji zaradi tega rekli Piromanka. Srbski KOS pa je navodila izdajala srbska masonerija (para-prostozidarji).

Smrt partizanskega generala Franca Rozmana - Staneta ob koncu 1944 ni bila edina in ne

*osamljena "kadrovska sprememba" na vrhu slovenske NOV. ...Ob likvidaciji Staneta Rozmana, je Arso Jovanovič ustrelil tudi načelnika glavnega štaba generala **Lada Ambrožiča**. Težko ranjenega so pripeljali v bolnišnico. Na njegovo mesto je prišel Črnogorec, Mile Kilibarda ...«.*

Tako domoljubni Hervardi potvarjajo zgodovino!

Vsakdo, ki vsaj malo pozna zgodovino NOB, bo takoj dojel, da »sodelavec« Hervardov širi očitne laži in izmišljotine. Namreč, če bi imel prave dokaze za svoje trditve, bi se javno predstavil z imenom in priimkom, seveda pa bi navedel tudi dokaze za svoje trditve.

Absurdnost njegovih trditev sem nedavno že delno dokazal ob smrti Jožeta Srebrnič, NH, ki julija 1944 ni bil likvidiran po nalogu »srbskega KOS«, temveč najverjetneje po nalogu inštruktorjev ali sodelavcev Kominterne oz. sovjetske vojaške obveščevalne službe, ki so tedaj že delovali pri štabu 9. korpusa NOV na Primorskem.

Še bolj smešna je trditev Hervardovega sodelavca, da je general Arsa Jovanović novembra 1944 v Črnomlju **osebno likvidiral** generalmajorja Franca Rozmana - Staneta in **ustrelil** (težko rnil) polkovnika (ne generala) Lada Ambrožiča! Namreč, vojaški zgodovinarji so nedvomno dokazali, da je bil general Franca Rozman - Stane smrtno ranjen ob preizkušanju britanskega minometa, obenem pa je bil takrat ranjen tudi polkovnik Lado Ambrožič in še drugi. Zgodovinarjem je tudi dobro znano, da novembra 1944 generallajtnant Arsa Jovanović, načelnik VŠ NOV Jugoslavije ni mogel biti v Črnomlju, ker je bil po osvoboditvi Beograda popolnoma angažiran na reorganizaciji VŠ NOV in načrtovanju zaključnih operacij NOV (sremska fronta in zaključne operacije JA). Res pa je, da je prav general Arsa Jovanović takoj po smrti Franca Rozmana - Staneta, ukazal **temeljito preiskavo** v katero naj bi vključili tudi britansko vojaško misijo pri GŠ NOV Slovenije. Na njegov predlog je za novega poveljnika GŠ NOV Slovenije postavljen generalmajor Dušan Kveder, za v. d. načelnika štaba pa podpolkovnik Mile Kilibarda, ki ga je ob koncu 1942 prav general Jovanović pripeljal v Slovenijo, seveda po **posebne zahtevi Edvarda Kardelja**, skupaj s skupino 15 preizkušenih poveljnikov NOV Jugoslavije. Torej, nobene srbske masonerije ni bilo vmes, pa tudi general Arsa Jovanović ni mogel biti novembra 1944 v Sloveniji! To so zgodovinsko preverljiva dejstva, ne pa natolcevanje nekega anonimnega sodelavca Hervardov!

Zanimivo je še, da si je France Koncilija v spletnem *Časniku* 11. avgusta 2011 malce sposodil nekaj mojih (ali Leljakovih) podatkov o generalu Arsi Jovanoviću, da bi na koncu dodal, kako je zatem začela v NOV Slovenije delovati »srbsko-črnogorska mreža KOS-ovcev«. Aferim, bi rekli Bosanci!

Ker sem se namenil napisati nekaj besed o **primeru smrti narodnega heroja Janka Premrla - Vojka**, moram takoj poudariti, da tudi on ni bil »ustreljen« po nalogu »srbskega KOS«, temveč je bil smrtno ranjen 15. februarja 1943 v borbi z Italijani, umrl pa je osem dni pozneje, 22. februarja 1943 ob 02.00.



Janko Premrl - Vojko

(Vir: avtor Božidar Jakac, Google, slike)

V *Enciklopediji Slovenije* (št. 9, Ljubljana, 1995, str. 296) je zgodovinar Tone Ferenc zapisal: »V napadu Trnovske čete na it. oskrbovalno kolono v Idrijski Beli 15. 2. 1943 je bil P. **hudo ranjen** in je ranam podlegel«.

Na svojem spletišču *VOJAŠTVO - MILITARX* v seznamu Slovencev – narodnih herojev NOV Jugoslavije navajam pod št. »112. Premrl Janko, 1920, Šentvid pri Vipavi, 1943 **smrtno ranjen** v borbi z Italijani v Idrijski Beli«.

Ob tej priliki naj omenim, da je slovensko partizansko vodstvo lahko samo predlagalo, ni pa imelo nobenih ingerenc za proglašitev narodnih herojev, temveč je ukaze podpisoval osebno Vrhovni poveljnik NOV Jugoslavije - maršal Tito (ne pa predsednik Avnoj-a), torej, šlo je za narodne heroje Jugoslavije!

Dvom o bratovi smrti je že 1957 v tržaški reviji *Zaliv* javno izrazila njegova sestra Radoslava Premrl (1921–2010), pokojna soproga pisatelja Borisa Pahorja. V svoji knjigi *Moj brat Janko - Vojko* (Ljubljana, 1992, str. 125–127) je navedla, kako jim je okrog 1991 Jankov soborec C.V. povedal, da je na Janka v omenjeni akciji **streljal** že pokojni soborec I., doma z Notranjske. Več naj bi vedela soborca C.P. in I. R.

C.P. je gotovo Ciril Pelicon, pa sem njegovo inačico Vojkove smrti tudi navedel. Kaj je napisal I.R., verjetno Ivan Renko – napisal je knjižico »Vojkov vod« (Ljubljana, 1953 in 1973) zares ne vem, ker je nisem bral, saj se mi je zdelo, da govori o začetku Vojkovega »vojskovanja«, kot poveljnik voda, jaz pa sem prvenstveno raziskoval njegovo smrt, ko je bil že postavljen za poveljnika brigade!

Posamezna namigovanja, da je bil Janko Premrl - Vojko ustreljen v hrbet s strani soborcev (soborca?), ker je bil moteč za KPS, češ, da je bil preveč goreč za pravičnost, enakost in vero v Boga, pa celo za zaradi neke ženske, so seveda zelo provokativna in tudi ideološko obarvana.

Janko Premrl - Vojko je bil vsekakor velik domoljub in izredno pogumen fant. Tudi ne vemo, ali je bil formalno član KPS, pa tudi, ali je bil tigrovec. Ne vemo tudi, ali je bil sumljiv organom Vos-a, saj Ozna do februarja 1943 še ni delovala ...

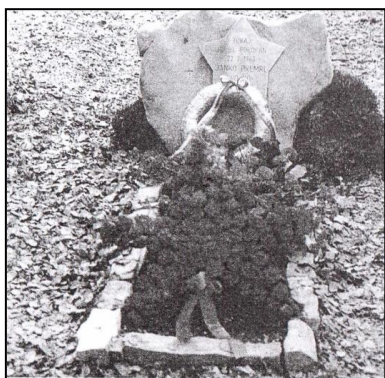
Sestra Radoslava pozneje ni več nadaljevala s poizvedovanjem o bratovi smrti. Škoda, saj je sicer njena pripoved o bratu Janku izredno zanimiva in sestrsko topla (knjigo je treba prebrati). Zamerila pa mu je samo njegovo prepričanje, da bo po vojni postal »popolni komunist« (no, nekateri so ga proglasili tudi za »krščanskega socialista«, pač za strankarske potrebe). Mrtvemu naj bi podtaknili tudi partijsko izkaznico!

No, nekateri so podobne nedokazane dvome o pravih vzrokih smrti takoj proglasili za »zgodovinske«, kar je nasprotnikom NOB dalo povoda, da so še bolj vneto ponavljali svojo »resnici o smrti« Janka Premrla - Vojka! Seveda, nekaterim »raziskovalcem« ni šlo v račun, da je bil Janko Premrl - Vojko zelo pogumen in sposoben partizanski poveljnik in posmrtno že 1944 proglašen za narodnega heroja Jugoslavije!

Čeprav sestra Rada nikjer v svoji knjigi ne govori, da bi bil njen brat Janko tudi tigrovec, v knjigi Mire Cenčič **TIGR** (Ljubljana, 1997, str. 295) beremo naslednje: »Nekatera pričevanja in dejstva kažejo, da niso padli, ampak so bili **zahrbtno ustreljeni** vidnejši tigrovski voditelji in tudi organizatorji partizanskega boja ... in tudi **Janko Premrl**«.

Predpostavljam, da je dr. Cenčičeva mislila na Janka Premrla kot partizanskega poveljnika! No, zanimivo je tudi dejstvo, da poleg neresnice o smrti Janka Premrla – Vojka, nekateri člankopisci (anonimne blogerje itak ne upoštevam!) navajajo še kopico drugih netočnosti.

Janko Premrl, doma iz nekdanjega Šembida, sedaj Podnanosa, kjer se je po domače reklo »pri Johanovih«, je odšel v partizane 2. februarja 1942 kot Giovanni Premolio, dezertir iz italijanske vojske, zato ga je italijansko vojaško sodišče v Rimu v odsotnosti obsodilo na smrt, goriški prefekt pa je nato razpisal tudi visoko nagrado v znesku 50.000 lir kdor privede partizana Janka Premrl živega ali mrtvega! Zaradi drznih in uspešnih akcij (enajst), ki so jih partizani izvedli pod njegovim poveljstvom, je užival med Primorci velik ugled že med NOB, zato je bil tudi predlagan za narodnega heroja! Številne ustanova nosijo njegovo ime, tudi SV ga ni pozabila!



Jankov grob izven Brinovega griča
(Vir. C. Pelicon, knjižica, slika, 2007)

Na portalu *Primorci.si* je napisano tudi sledeče: »Okoliščine boja, v katerem je bil ranjen, in njegove smrti so še danes **nepojasnjene**, saj je Janko Premrl - Vojko bil v svoji gorečnosti za pravičnost in enakost, pa tudi kot veren fant, marsikomu trn v peti«. Navedba je zelo dvoumno in zdi se mi, da ne sodi v javni biografski portal, posebno še, ker ni dokumentirana z nobenim zgodovinskim virom, saj »Goriški panterji« vendarle niso nikakršen zgodovinski vir (njihove spletne strani so nedavno tudi izbrisane). To, da je bil Janko Premrl »veren fant« bo držalo, saj je izvirjal katoliške družine, moramo pa verjeti tudi njegovi sestri Radi, ko navaja, da je brat Janko že v partizanih razmišljal, kako bo po vojni postal »popoln komunist«. Ker so v njegovi četi bili pretežno kmečki fantje, je zelo verjetno, da jim ni branil kakšne večerne molitve ali podobno, tudi obiska pri maši, ker partizanske enote (na Primorskem) niso imele duhovnikov! Njegov glavni ideal je bil, tako sestra Rada: »Živi in trpi z ljudstvom in za njega«!

Tudi rangiranje njegovih partizanskih dolžnostih ni pravilno (namestnik komandanta bataljona in komandir čete ne gre skupaj); najprej je bil borec Primorske čete, vodja desetine, poveljnik voda (»Vojkov voda«), poveljnik čete (Zgornjevipavske in Trnovske) in šele nato namestnik poveljnika Gregorčičevega bataljona. No, formalno je padel kot poveljnik 1. primorske brigade!

Napačen je tudi objekt napada (postojanka, dejansko pa premična oz. oskrbovalna kolona italijanskih gozdnih miličnikov) in tudi mesto pokopa (Brinov grič namesto Lapejže proti Godoviču), kar vse priča o površnosti avtorja prispevka. Kraja ali zaselka Lapejže tudi jaz nisem mogel najti, vsekakor pa je to mesto kjer se je nahajal njegov prvi grob izven Brinovega griča (glej sliko).

Sporne so tudi navedbe, kdaj je postal poveljnik brigade. Harvardi navajajo, da je to postal pred samo smrtjo (ustrelitvijo), dejansko pa ga je Štab primorske operativne cone že 13. 2. 1943 postavil za poveljnika 1. primorske partizanske brigade »Andreja Laharnarja«, ki pa pozneje prav zaradi smrti Janka Premrla ni bila formirana. Novico sta mu menda sporočila Franc Leskošek - Luka, član IOOF (prej poveljnik GŠ NOV Slovenije) in Albert Jakopič - Kajtimir, poveljnik Južnoprimskega partizanskega odreda, ki sta se tistega dne ustavila na Brinovem griču in takoj zvečer nadaljevala pot proti Dolomitom.

Najbolj smešna pa je naslednja navedba iz slovenske Wikipedije: *»Ko se je 16. februarja 1943 od Brusa v Idrijski Beli fašistična postojanka selila v Idrijo, sta jo napadli dve desetini partizanov pod Vojkovim vodstvom. Obstreljevanje je potekalo iz hriba na hrib čez dolino Idrijce. Vojko se je dvignil, da bi se premaknil na drug položaj, takrat pa ga je, po pričevanju soborca, v trebuh zadela zablodela krogla manjšega kalibra, verjetno iz oficirske pištole. Ker je bil hudo ranjen, se je četa takoj umaknila v taborišče na Brinovem griču«.*

Samo kratek komentar: vsi viri navajajo, da je bil napad 15. februarja 1943; ni šlo za nobeno »fašistično« postojanko, temveč za premično kolono italijanske gozdne milice; ni šlo za napad 20 partizanov na postojanko (100 Italijanov), temveč za dejstvo iz zasede; iz zasede so partizani sigurno streljali na kolono, ki se je gibala po cesti, ne pa proti hribu; in glavno: kako je soborec mogel vedeti, da ga je zadela »krogla manjšega kalibra« celo iz oficirske pištole, saj Janko Premrl po ranjevanju sploh ni bil operiran, ve se pa tudi, da so rane na trebuhu skoraj vedno prestrelne in prav nihče ne more trditi za kakšno kroglo je

sploh šlo, ker je nihče ni iskal niti našel! Prav ta podrobnost priča o tem, kako je pisec prispevka (v slovenski Wikipediji so v glavnem anonimni) hotel dejansko povedati, da je Janka Premrla »verjetno« ustretil nek partizanski oficir, saj drugi niso nosili pištola!

In za konec, tudi domobranska Zaveza je v svoji št. 29 zapisala: »*Še vedno ostaja v skrivnost zavita smrt Janka Premrla, slovitega borca za podjarmljeno primorsko ljudstvo!*«

Zato velja prisluhniti javnemu (ne pa anonimnemu ali prikitemu) pričevanju Jankovih soborcev, pa navajam dva primera, ki sta najbolj prepričljiva.

Prvi primer (Vir: Članek v Primorskem dnevniku, Slovanska knjižnica v Ljubljani – www.rutars.net): V *Primorskem dnevniku*, ki je izšel v Trstu dne 29. februarja 1980 je objavljen članek ob 60-letnici rojstva Janka Premrla - Vojka, narodnega heroja, pod naslovom *Bil je lep primorski fant, dobrega in junaškega srca*, v katerem je novinar Tomaž Pavšič opravil razgovor z dvema Jankovima soborcema: Francem Rupnikom – Kašandrovim in Francem Benčinom - Lado, oba iz Koševnika.

Navajam zanimive podrobnosti:

- Franc Benčina je po izvidovanju poročal poveljniku Janku, da se Italijani iz Brusa pripravljajo za premik po dolini Idrijske Bele proti Idriji.
- Ker je zapadel visok sneg, je poveljnik Janko v soteski Idrijske Bele z 20 borci postavil zasedo koloni italijanskih gozdnih miličnikov in vojakov, ki je štela okrog 100 pripadnikov. Napad je popolnoma uspel: kolona je bila razbita in Italijani so pretrpeli velike izgube.
- Ko so Italijani iz zadnjega dela kolone napadli levo krilo zasede, jim je Janko hotel pomagati. Dvignil se je ob bukvi in takrat ga je zadelo v trebuh. Borci so napad prekinili in ranjenega poveljnika naložili na zasilna nosila in odnesli do bližnje Leskovčeve domačije, kjer je popil mleko.
- Od domačih so dobili žimnico in so zatem poveljnika odnesli v svoj tabor (barako) na Brinovem griču (747 m).
- Medtem sta v tabor prišla tudi Franc Leskošek - Luka, in Albert Jakopič – Kajtmir, ki sta tudi naročila, da se ranjenemu Vojku preskrbi takojšnja zdravniško pomoč. Rupnik je takrat zadnjič videl Janka, ker je bil dodeljen kot spremljevalec Leskovšku.
- Ivanko Mikuš iz gostilne v Koševniku so še tisti dan napotili v Idrijo, da pripelje zdravnika dr. Ivana Hribernika (1897–1975), priznanega idrijskega zdravnika (1927–1965), sicer tudi strokovnjak za zastrupitve (z živim srebrom).
- Ker je bila zaradi omenjenega napada na Italijane blokirana tudi Idrija, zdravnik dr. Hribernik ni mogel iz mesta. Vendar je Ivanki dal natančna navodila, kako previjati ranjenca in tudi potrebne injekcije (morfija), ki jih je nato Franc Benčina dajal Janku, da mu olajša bolečine.
- Zdravstveno stanje Janka se ni izboljšalo, pa je 22. februarja 1943 okrog 02.00 umrl. Najbližji partizanski zdravnik dr. Peter je prispel v tabor po Jankovi smrti ...
- Pokojnega poveljnika Vojka so pokopali na skritem kraju v Lapejžu nedaleč od Brinovega griča proti Godoviču, ki ga je izbral Anton Žgavec (dovolj zemlje za globlji grob), pokop pa so opravili še Franc Benčina - Lado, Martin Lampe in Anton Rupnik, oba iz Zadloga.

- Italijani so po izdaji dveh domačinov (nagrada je bila 50.000 lir) 7. marca 1943 napadli »prazen« Brinov grič, ker so iskali Jankov grob, našli pa so samo odvržen in prazen nahrbtnik!
- Italijani groba Janka Premrla seveda niso odkrili, pa je tako 24. 2. 1946 prekopan v Podnanos, 24. 4. 1949 pa v alejo narodnih herojev v Ljubljani.
Drugi primer (Vir: Ciril Pelicon - Rado »*Nanos, gora odpora – svoje spomine hrani kraljeva gora*«, Koper, 2006). Ciril Pelicon (1925–2007), Vojkov soborec in kurir »Rado«, tudi tigrovec, je nazadnje v omenjeni knjižici v poglavju *Kako je bil Vojko ranjen*, še dodal nekaj avtentičnih podatkov, ki docela osvetljujejo Vojkovo ranjevanje in tudi smrt. Navajam njegovo pričevanje:
 - Vojko je bil ranjen po končanem spopadu, ko so njegovi borci že docela razbili italijansko kolono. Le še peščica iz zadnjega dela se je še upirala. Zato se je Vojko namenil k svojim borcem, da jih spodbudi. Tedaj ga je zadela krogla v trebuh. Krogla je šla tudi skozi nabojnico in zato izstopna rana ni bila velika.
 - Očitno je šlo za notranjo zastrupitev, zato je tudi dr. Ivan Hribernik iz Idrije poslal injekcije morfija za blažitev bolečin, saj v tedanjem položaju, brez takojšnje operacije v bolnici, ni obstajalo nobeno upanje na ozdravitev. Dr. Janez Milčinski je pozneje menil, da je šlo za sepso.
 - Podobnih zastrupitev po strelnih ranah je bilo v bataljonu Simona Gregorčiča kar veliko. Vojkovi partizani so kasneje tudi zvedeli, da naj bi bile italijanske krogle zastrupljene ali polnjene s fosforjem, zato je bilo tudi tolikšno število žrtev v njihovi enoti.
 - Verjetno je tudi sam Vojko vedel, da je njegova rana usodna, zato si je takoj v začetku skušal tudi sam vzeti življenje. Njegovi soborci so mu to seveda preprečili in ga skrbno negovali po navodilih dr. Hribernika. Vsi so bili presenečeni, da Vojko ni čutil nobenih bolečin in da se je obnašal povsem normalno. Tudi šalil se je, ker mu je trebuh nekoliko narastel.
 - Podnevi je poslušal radio in ko so se borci vrnili iz akcije, jim je prenašal poročila iz bojišč. Najbolj je bil vesel zmage rdečearmejcev izpred Stalingrada.
 - Umrl je skoraj pri polni zavesti, saj je nazadnje sporočil pozdrave svojim domačim. Nobene bolečine ni kazal, nobenega krika ali vzdihla ni bilo slišati iz njegovih ust. Tisti, ki so ga dobro poznali so vedeli, da si Vojko tega ne bi niti dovolil ...
 Vsa natolcevanja o njegovi »skrivnostni smrti« so zato nesramna in nepoštena!

Umrl je tako kot umirajo samo junaki!

S tem je vse povedano o smrti Janko Premrla - Vojka, narodnega heroja, primorskega ljudskega junaka! Slava mu!

JUGOSLOVANSKA LJUDSKA ARMADA - JLA

(Kratek zgodovinski presek, vojaška prisega)

Jugoslovanska ljudska armada (JLA) je bila oborožena sila SFRJ. Nastala in razvila se je iz partizanskih enot na ozemlju okupirane Jugoslavije. Za obletnico nastanka je bil izbran 22. december 1941, ko je bila v bosanski vasi Rudo ustanovljena 1. proletarska brigada. Marca 1945 so vse partizanske enote prešle v skupno Jugoslovanska armado, ki se je 1951 preimenovala v Jugoslovansko ljudsko armado.

Vrhovni poveljnik partizanskih enot in JLA je bil maršal Josip Broz Tito vse do svoje smrti maja 1980, nato je JLA vodilo Predsedstvo SFRJ do 20. 5. 1992, ko je JLA prenehala obstajati.

Upravne zadeve je vodil državni sekretariat za ljudsko obrambo, operativne pa GŠ JLA, oba s sedežem v Beogradu. Naborne zadeve so opravljala vojaška okrožja.

JLA je bila sestavljena iz treh zvrsti: kopenske vojske, vojnega letalstva in protizračne obrambe ter vojne mornarice, od leta 1968 pa tudi iz teritorialne obrambe.

Po svoji sestavi in moči je bila četrta evropska armada, saj je aktivni del štel okrog 620.000, rezervni pa 3,200.000 pripadnikov.

Operativni del JLA je bil razdeljen na šest armad (Ljubljana, Zagreb, Beograd, Sarajevo, Niš in Skopje) ter korpus (Titograd), nazadnje pa na tri vojskovališča (Zagreb, Beograd in Skopje) ter na poveljstvo vojnega letalstva (Zemun) in vojne mornarice (Split).

Teritorialna obramba je bila organizirana (financirana) po republikah in podrejena vojskovališču.

Veljala je koncepcija splošnega ljudskega odpora in obrambe.

Slovenski delež v JLA je bil 3 % vojakov in rezervistov, starešinskega kadra pa 8 %. Slovenci so v glavnem prevladovali v tehničnih poklicih, kakor tudi v posebnih enotah in službah.

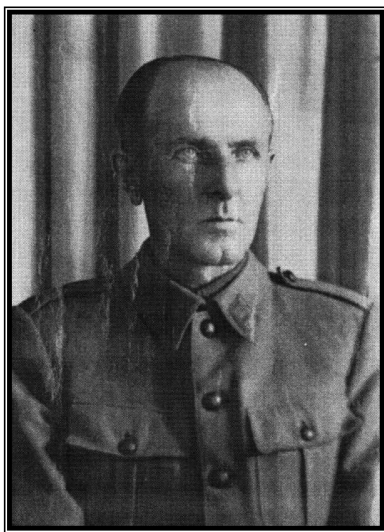
Poleg generalpolkovnika Staneta Potočarja, ki je bil načelnik GŠ JLA (1972–1979), je bil v zadnjem obdobju admiral Stane Brovet namestnik zveznega sekretarja za ljudsko obrambo.

Vojaška prisega:

Jaz, (ime in priimek) slovesno obljubljam, da bom branil neodvisnost, ustavni ustroj, neokrnjenost in celovitost Socialistične Federativne Republike Jugoslavije in da bom varoval in razvijal bratstvo in enotnost naših narodov in narodnosti. Vedno bom dosledno in disciplinirano izvrševal obveze in dolžnosti branilca svoje samoupravne socialistične domovine in se bom bojeval za njeno svobodo in čast, ter ne bom obžaloval, da v tej boju dam tudi svoje življenje.

Ivan Božič,

**častnik štirih vojska, srbski dobrovoljec, generalmajor
JLA – prvi slovenski vojaški kartograf**



Ivan Božič, polkovnik JLA
(Zasebna zbirka, J. Majzelj, Novo mesto)

Oče – Primorac med Belokranjci, tudi kmetijski strokovnjak.

Tako bi lahko predstavili njegovega očeta, Antona Božiča, ki je bil rojen 9. marca 1859 v Dolgi Poljani, tipični primorski vasici na sončni strani med Vipavo in Ajdovščino, ki pa spada pod župnijo Budanje. Skozi vas pelje cesta od Cola na Kovko, znano zbirališče zmajarjev. Šolal se je v Gorici in bil nato zaposlen na Vinarski in sadjarski šoli, prvi slovenski kmetijski šoli, na Slapu pri Vipavi, ustanovljeni leta 1873. Zanimivo je, da je bila ta šola 1886 preseljena na Dolenjsko, z njo pa tudi večina učiteljev. Namreč, zaradi bližine enake kmetijske šole v Gorici, je obisk upadal, pa je zato preseljen na Grm pri Novem mestu bila upravičena.

Kmalu zatem se je Anton zaposlil kot oskrbnik graščinskega dvorca Jurovo na Hrvaškem, tik čez Kolpo pri Metliki. Naselje Jurovo spada pod občino Žakanje, okraj Karlovac. Že prej pa se je poročil z Marijo roj. Pflieger, iz Kromova na Moravskem, ki je umrla 1912. V zakonu sta imela 8 sinov in 5 hčera, od katerih je 6 umrlo pred 1. svetovno vojno. Najstarejši, Drago, je bil uradnik v rudniku Trepča, aretiran 1944 in odpeljan v logor na

Banjico, od tam pa v Mauthausen, kjer je tudi umrl za posledicah mučenja. Drugi brat Milan je že leta 1905 odšel v ZDA, v Kansas, kot delavec, kjer je tudi umrl. Treji brat Slavko je nasledil očetovo kmetijo v Jurovskem brodu in imel tudi trgovino. V letih 1941 in 1944 so ga ustaše zaprli, po osvoboditvi pa je nadaljeval kmetovanje na domačiji. Ivan, rojen 1894 v Jurovem, se je odločil za vojaški poklic. Dve hčerki sta postali učiteljici, Vida v OŠ Suhor pri Metliki, Ljubica pa na OŠ Štrekljevec in nazadnje ravnateljica OŠ na Prulah. Minka, najstareša, rojena 1906 v Metliki, pa je postala medicinska sestra, med prvimi v Sloveniji.



Graščinski dvorec Jurovo, pred letom 1910
(Zasebna zbirka, Janez Majzelj, Novo mesto)

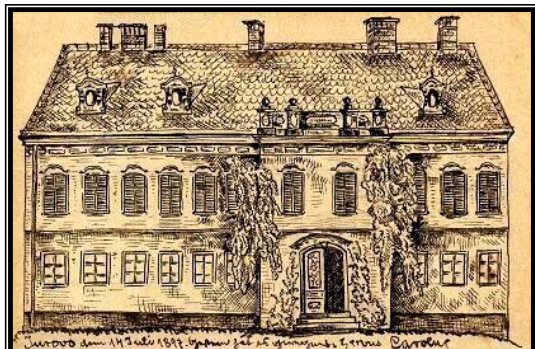
Anton se je odlikoval kot napreden kmetijski učitelj, ki je tudi javno nastopal. V *Dolenjskem listu* je že 1. avgusta 1893 izšel oglas, da se na graščini Jurovo išče »pridna in zanesljiva hišna«, vloge pa sprejema oskrbnik A. Božič. Naslednjega leta je v istem časopisu objavljen članek z naslovom *Megla in pšenica*, v katerem je A. Božič, oskrbnik graščine Jurovo, navedel, da je zvedel od sosednjega kmeta kako se znebiti rose na pšenici, ki okrog svetega Vida nastane iz megla. Poskusil je tudi sam in uspel: dva sta vlekla vrv čez njivo in tako s klasja pšenice otresla roso, ki je prej prav zaradi rose počrnela v klasju in tako je pridelek propadal. Umrl je 1931.

Častnik štirih vojska

Ivan, rojen 9. januarja 1894 v Jurovem, je bil častnik štirih vojska: podporočnik AOV, kapetan srbske oz. dobrovoljske vojske SHS, polkovnik VKJ in JLA in nazadnje generalmajor JLA, vojaški geograf.

V knjigi rojstev je zapisano, da sta bila Antonu krstna botra lastnika jurovske graščine "presvetli gospodin Dragan barun Vranyczany sa suprugom Ivko barunicom«. Namreč, graščina Jurovo je obsegala 225 ha obdelovalnih površin in dvorec, ki je bil arhitekturni biser svojega časa, lastništvo rodbin Zrinski, Benič, Modrušan, Vranyczany, zadnji lastnik pa je bil Ivan Podrebarac, povratnik iz Amerike. Po osvoboditvi je bil v dvorcu matični

urad, leta 1956 pa so ga porušili. Družina Božič od leta 1912 ni stanovala v graščini, temveč v soseski, v Jurovskem brodu, na vzorni kmetiji.



Graščinski dvorec Jurovo, 1897

(Zasebna zbirka, Janez Majzelj, Novo mesto)

Ivan je osnovno šolo obiskoval v Metliki od 1900–1905, nato pa v Karlovcu še realno gimnazijo od 1905 do 1909. leta. Po končani gimnaziji je bil gojenec Kadetsko šole AVO v Karlovcu od 1909. do 1913, zatem pa je bil kot praporščak, z začetnim častniškim činom, služboval od 13. 8. 1913 do 1. 8. 1914 v proslavljenem slovenskem 17. pehotnem polku. Kmalu nato je bil povišan v pehotnega podporočnika in je kot poveljnik čete poslan na galicijsko fronto, kjer je bil zajet s strani ruske carske vojske.

Ujetnik ruske vojske – pripadnik srbskega oz. dobrovoljskega korpusa SHS – poveljnik jugoslovanskega polka Blagodića in ladijskega evakuacijskega transporta v domovino

Kot ujetnik ruske vojske je bil od 1. januarja 1915 do 1. aprila 1917 v ujetniških taboriščih v Kokandi in Taškentu, Turkestan. Zatem je bil od 1. aprila 1917 do 26. junija 1920 pripadnik srbskih oz. jugoslovanskih dobrovoljskih enot in bival v naslednjih mestih: Odesa, Kijevo, Čeljabinsk, Omsk, Tomsk, Krasnojarsk, Irkutsk, Čita, Harbin (Mandžurija) in Vladivostok.

Kot dobrovoljec je najprej pristopil v dopolnilni bataljon 1. srbske divizije »dobrovoljačkog korpusa« v Odesi²¹¹ in od avgusta do oktobra 1917 sodeloval v bojih na romunjski fronti. Zatem je kot kapetan II. razreda in poveljnik čete ostal v Odesu do oktobra 1917, novembra istega leta pa je kot ranjenec (poškodba kolka) prebil v vojaški bolnišnici v Odesi²¹².

²¹¹ Ivan Božič, kapetan, pripadnik dopolnilnega bataljona 1. dobrovoljske divizije v Odesi, 1917, omenjen v mojem seznamu slovenskih dobrovoljcev srbske vojske, kjer so ga našli sorodniki generalmajorja Ivana Božiča.

²¹² Novembra 1915 je v Odesi na inciativo konzula Marka Cemovića in predstavnka srbske vlade Milana Šajnovića, formiran Srbski dobrovoljski odred, ki je štel okrog 1.000 ujetnikov AOV, Srbov, Hrvatov in Slovencev. Po sporazumu ruske in srbske vlade je 3. marca 1916, formirana 1. srbska dobrovoljska divizija v Odesi, pozneje pa 1. srbski dobrovoljski korpus, pozneje Dobrovoljski korpus SHS, ki je štel okrog 35.000

Zatem je bil poslan v Samaro kot delegat za propagando in zbiranje prostovoljcev, pa je na tej dolžnosti ostal od decembra 1917 do avgusta 1918.. Zatem je od decembra 1918 do septembra 1919 bival v Sibiriji, v Krasnojarsku in Vladivostoku, kjer je skrbel za zbiranje in vračanje ranjenih prostovoljcev.

Od septembra 1919 do 26. junija 1920 je kot kapetan II. razreda bil poveljnik bataljona v jugoslovanskem dobrovoljskem polku majorja Matije Blagodića, ki je padel pri zavzetju mesta Kazanj. Zatem je poveljstvo polka prevzel kapetan Božič²¹³, pa je polk padel v ujetnišvo sovjetske vojske, rešila se je samo jedinica s poveljnikom Božičem in še štirimi Slovenci, med njimi tudi neki poročnik Kenda²¹⁴.

V Vladivostoku se je sredi junija 1920 zbralo okrog 3.000 jugoslovanskih dobrovoljcev, predvsem pripadniki Blagodićevega in polka Matije Gubca, ki so se pred enotami Rdeče armade umikali skozi Sibirijo, v glavnem po sibirski železnici. Najbolj številčni so bili čehoslovaški (60.000), poljski (30.000) in romunjski (5.000) legionarji. Evakuacijo je vodil poveljnik zavezniških intervencijskih sil francoski general Janin, neposredno pa od 20. januarja 1920 misija VKJ (polkovnik Žarko Mičić, major Trifunović in intendant Momčilo Trifunović) in konzul Purić.

Po prihodu v Vladivostok je kot kapetan II. razreda bil od 26. junija do 15. avgusta 1920 poveljnik 1. bataljona Evakuacijskega odreda Srbov, Hrvatov in Slovencev, okrog 1.400, med njimi 150 Slovencev, ki so se na britanski ladji »Kildanon Castle« vračali iz Vladivostoka v Dubrovnik, od 26. junija do 13. avgusta 1920.

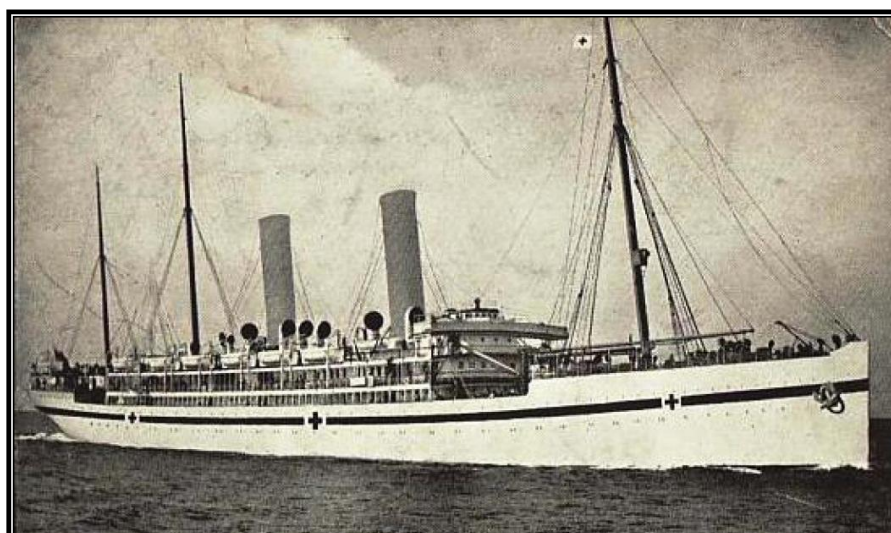
2. bataljona Evakuacijskega odreda Srbov, Hrvatov in Slovencev, okrog 1.300, večina Slovencev iz polka Matije Gubca in 130 Čehoslovakov, so se z britansko ladjo »Himalaja« odpravili iz Vladivostoka šele 3. avgusta 1920. Poveljnik je bil kapetan Jože Šircelj, po rodu iz Mokronoga, nazadnje tudi poveljnik polka Matije Gubca, po smrti majorja Luke Sertića. V Dubrovnik so prispeli 10. septembra 1920.

pripadnikov, pod poveljstvom srbskih častnikov. Leta 1917 je 10.000 pripadnikov korpusa odšlo na solunsko fronto, okrog 25.000 pa je ostalo v Rusiji. Med njimi tudi kapetan Ivan Božič, ki je bil takrat v Samari. Namreč, spomladi se je razvilo t. i. »disidentsko gibanje, ki so bili za formiranje jugoslovanskih enot. Tako je v Kijevu najprej ustanovljen Jugoslovanski revolucionarni bataljon, pozneje preimenovan v Specialni odred oz. Jugoslovanski revolucionarni polk. V Odesi je bil formiran Jugoslovanski revolucionarni odred. Jeseni 1919 je bila ustanovljena Jugoslovanska revolucionarna federacija, katere cilj je bil pošiljanje ujetnikov AOV na solunsko ali zahodno fronto. Del ujetnikov AOV se je priključil tudi Rdeči armadi, večji del pa se je odločil za vrnitev v domovino in se podredil poveljstvu zahodnih intervencijskih sil pod poveljstvom francoskega generala Janina. Gre predvsem za ujetnike AOV, ki so se nahajali v Turkestanu in Sibiriji. To sta pa bila predvsem Jugoslovanski polk Matije Gubca in Blagodićev polk, oba nazadnje pod poveljstvom slovenskih častnikov. Oba polka sta se borila predvsem proti enotam Rdeče armade vzdolž sibiske železnice.

²¹³ *Dobrovoljci kladivarji Jugoslavije 1912–1918*, Ljubljana, 1936. Poleg »Blagodićevega polka« je najbolj znan »Jugoslovanski polk Matije Gubca« in slovenski bataljon, kateremu je poveljeval kapetan Jože Šircelj, v Tomsku, Sibirija, nazadnje tudi poveljnik tudi tega polka in Evakuacijskega odreda Srbov, Hrvatov in Slovencev (drugi bataljon).

²¹⁴ Navedenih štirih slovenskih dobrovoljcev, s poročnikom Kendom, nisem mogel identificirati. Pa tudi sicer doslej nisem nikjer zasledil zapisov o slovenskih dobrovoljcih v Blagodićevem polku niti o majorju Stjepanu Blagodiću, ki je bil najverjetneje hrvaške narodnosti. Končno, tudi ne vemo, kako se je kapetan Ivan Božič znašel v tem polku, da bi na koncu postal tudi njegov poveljnik.

Spominski zapisi slovenskih dobrovoljcev so izšli leta 1936 v zborniku *Dobrovoljci kladivarji Jugoslavije 1912–1918*, še prej pa tudi v raznih časopisih (Novo Jutro, 1927). V omenjenem zborniku so zanimivi opisi življenja in delovanja slovenskih vojakov jugoslavnskega polka Matije Gubca, nikjer pa ni zaslediti zapisov o slovenskih dobrovoljcih v Blagodičevem oz. Božičevem polku. Le v tedenski prilogi *Jutra »Življenje in svet«* z dne 26. 3. 1927 je J. G. (Jaka Gričar) objavil obširen članek o odhodu jugosovanskih dobrovoljcev iz Vladivostoka v domovino, tudi z omembo, da je kapetan Ivan Božič bil poveljnik tega prvega evakuacijskega odreda.



Vojska Kraljevine Jugoslavije – od kapetana do polkovnika, ujetniška kalvarija

Po prihodu v domovino je takoj vstopil v Vojsko Kraljevine Jugoslavije. Priznam mu je staž od 1. aprila 1917, ko je vstopil v Srbski oz. dobrovoljski korpus SHS v Odesi. Po prihodu v domovino je 1922. leta najprej končal šestmesečno Pehotno častniško šolo v Sarajevu zatem pa je opravljal naslednje dožnosti:

- Od 1.2. 1923 do 29. 6. 1928 je v činu kapetana I. razreda in majorja bil pomočnik predavatelja in predavatelj v Pehotni častniški šoli v Sarajevu;
- Od 29. 6. 1928 do 1. 12. 1932 je bil kot podpolkovnik poveljnik bataljona v 23. pehotnem polku;
- Od 1. 12. 1932 do 1. 4. 1934 je bil kot podpolkovnik poveljnik 13. planinskega bataljona v 2. planinskem polku;
- Od 1. 4. 1934 do 1. 4. 1937 je bil kot podpolkovnik in polkovnik kraljev pribočnik v Beogradu;
- Od 1. 4. 1937 do 1. 4. 1939 je bil kot polkovnik poveljnik 18. pehotnega polka;
- Od 1. 4. 1939 do 31. 3. 1941 je bil kot polkovnik načelnik učnega odseka v Pehotni inšpekciji GŠ VKJ v Beogradu;
- Od 31. 3. 1941 do 14. 4. 1941 je bil kot polkovnik poveljnik 9. dopolnilnega polka Timoške divizije, zajet s strani nemške vojske pri Aleksincu.

Bil je poročen z Ruskinjo, Irino Baranov, rojena 1908 v Petrogradu. Spoznala in poročila sta se 15. 1. 1929 v Sarajevu. V zakonu nista imela otrok.

Njen oče, Valerijan Baranov, je bil od 1901–1920 podčastnik in častnik ruske carske vojske, nazadnje tudi poveljnik polka. Kot beloruski emigrant je bil do aprila 1941 kontraktni (pogodbeni) uslužbenec poveljstva Pehotne častniške šole v Sarajevu, med okupacijo pa uradnik v Sarajevu. Mati je bila privatna učiteljica ruskega in francoskega jezika, po osvoboditvi pa profesorica ruskega jezika v Pehotni častniški šoli v Sarajevu. Starejša sestra soproge, Nina, je bila do 1941 uslužbenka v ministrstvu za notranje zadeve, med okupacijo v privatni ustanovi, po osvoboditvi pa v državnem podjetju, ki je gradilo pančevski most.

V VKJ je prejel naslednja odlikovanja:

- Red Belega orla IV. stopnje z meči;
- Vojni križ (čehoslovaški);
- Vojni križ s palmo (francoski);
- Vojni križ (italijanski);
- Medaljo za vojaške vrline;
- Red Sv. Save IV. stopnje;
- Karadjordjevo zvezdo IV. stopnje;
- Krono III. stopnje (čehoslavaška);
- Krono III. stopnje (romunjska) in
- Križ III. stopnje (nemški).



Ivan Božič, polkovnik VKJ (v uniformi) . Metlika, stari most čez Kolpo. ob njem sestri Minka in Vida, na desni soproga Irina, spredaj sestra Ljubica s sinovoma od brata Slavkota, 1939
(Zasebna zbirka, Janez Majzelj, Novo mesto)

V nemškem ujetništvu je bil od 14. aprila 1941 do 16. aprila 1945 v naslednjih nemških mestih: Offenburg, Nürnberg, Strassburg, Barkebrige, Aleksisdorf in Fallingbostel ter nazadnje v Italiji: Rijeka, Vestone, Aversa, Korte, Maggore in Acqaupendente, kjer je bil osvobojen s strani enot 8. britanske armade, ki je bojno delovala v Italiji.

V ujetništvu je bil zelo aktiven. Bil je član raznih kulturnih sekcij, član in nazadnje tudi predsednik Protifašističnega odbora, seveda, tajno povezan z narodnoosvobodilnim gibanjem. Od aprila do avgusta 1945 je posebno aktivno deloval na povratku vseh zajetih častnikov v domovino

Obvladal je številne tuje jezike – popolnoma nemški, ruski, hrvaški in srbski, delno pa tudi francoski angleški in italijanski.

JLA – polkovnik in generalmajor, predavatelj vojne geografije

Po prihodu iz ujetništv 4. septembra 1945 prostovoljno vstopil v JA. Najprej je imel čin podporočnika in je bil veljnik 2. čete 1. bataljona 13. brigade 1. proleterske divizije, kmalu zatem pa mu je bil priznan polkovniški čin in je postavljen kot namestnik načelnika VIII. oddelka GŠ JA. Nazadnje je bil predavatelj vojne geografije v Vojaški akademiji in Višji vojaški akademiji.

V čin generalmajorja je bil povišan 16. 12. 1947 z ukazom maršala Josipa Brota Tita. Član KPJ (ZKJ) je postal 1948.

Upokojen je 26. junija 1955, dolžnost pa je predal šele septembat istega leta.

Umrl je 16. junija 1962 v Beogradu, kjer je tudi pokopan. Kdaj je umrla soproga Irina in kje je pokopana, ni znano.



Generalmajor Ivan Božič, Osнови vojne geografije, Beograd, Vojno delo, 1954
(Zasebna zbirka, Janez Majzelj, Novo mesto)

Kot izkušen geograf je pred upokojitvijo skupaj s kolegom Milanom Kneževićem izdal dve knjigi, in sicer:

- Božič, Ivan. Knežević, Milan. *Osnovi vojne geografije, Opšti deo*, scc, 1954
- Božič, Ivan. Knežević, Milan. *Osnovi vojne geografije: susedne zemlje FNRJ*, scc, 1955.

V *Enciklopediji Slovenije*, Ljubljana, 1987, je v 1. knjigi na str. 351 objavljen članek o generalmajorju Ivanu Božiču, ki ga je sestavil M. Lh. Z istim člankom je omenjen tudi v *Osebnosti – velikem slovenskem biografskem leksikonu*, Ljubljana, 2008. V obeh člankih je napaka, da je bil najprej v italijanskem pa šele potem v nemškem vojnem ujetništvu. Dejstvo je, da je bil zajet s strani nemške vojske 14. aprila 1941 pri Aleksincu, Srbija in odveden v nemško ujetniško taborišče Ofenbach, na koncu leta 1944 pa so Nemci del ujetnikov razporedili tudi v Italiji, kjer je aprila 1945 osvobojen tudi polkovnik Božič.



**Ivan Božič, generalmajor, Jurovski brod, desno sestra Vida
in brat Slavko, 1954**
(Zasebna zbirka, Janez Majzelj, Novo mesto)

Generalmajor Božič, čeprav je prehodil trnovo pot službovanja v štirih vojska, je v Sloveniji skoraj nepoznan. Za njega vemo v glavnem pripadniki vojaških šol JLA, ki smo se vojne geografije Jugoslavije in sosednih držav učili iz njegovih dveh knjig.

Zapis objavljam v tej rubriki predvsem z namenom, da tega izjemno skromnega in poštenega vojaka ohranimo v lepem spominu, obenem pa še dodamo kakšen delček spomina, saj sorodniki Božičevih še živijo ...

Na svojega prednika Ivana Božiča, generalmajorja JLA, so lahko le ponosni!

Bil je častnik štirih vojska in nazadnje tudi dosegel tudi čin generalmajorja. Številna tuja odlikovanja je prejel v VKJ, saj je pod zavezniškim poveljstvom 1919 v Sibiriji poskrbel za zbiranje številnih dobrovoljcev – Srbov, Hrvatov in Slovencev, da so se leta 1920 varno vrnili v domovino, dve leti po končani 1. svetovni vojni. Neznana je sicer njegova vloga poveljnika slovenskega bataljona v polku majorja Blagodića, vendar je dejstvo, da je po smrti majorja Blagodića postal poveljnik tega polka. Namreč, v zborniku *Dobrovoljci kladivarji Jugoslavije* vloga tega polka ni v celotu predstavljena, kapetan Ivan Božič pa je

omenjen samo mimogrede, ko se je izognil zajetju s strani enote Rdeče armade, kakor tudi to, da je postavljen za poveljnika 1. bataljona Evakuacijskega odreda Srbov, Hrvatov in Slovencev. Zgodovino tega polka bo potrebno šele napisati!

Otmar Kreačič

– španski borec, generalpolkovnik JLA, narodni heroj




Otmar Kreačič - Kultura, generalpolkovnik
(Vojna enciklopedija, Beogrda, 1961)

Nadvse me je presenetilo, ko me je nedavno obiskovalec spletne strani vprašal, zakaj generalpolkovnika Otmarja Kreačiča - Kulture ni na mojem seznamu generalov in admiralov slovenskega rodu. Presenečen sem bil predvsem zato, ker sem generala Kreačiča poznal iz svojih prvih dni bivanja v JLA, ko je kot načelnik Politične uprave ZSLO zaneseno vodil akcijo opredeljevanja za jugoslovanstvo. Seveda je bil najbolj znan po svojem partizanskem imenu »Kultura« in po pravih črnogorskih brkih. Do včeraj se mi je zdelo, da je sodil med Črnogorce, čeprav sem vedel, da je bil hrvaški kader. Zato si je bilo treba najprej odgovoriti na vprašanje, kaj sta bila po narodnosti njegova oče in mati. Sledilo je nekaj poizvedovanj in telefonskih klicev. Kmalu nato, se mi je oglasila G. Kreačič, ki je imela popisano zgodovino rodu »trnjskih Kreačičev« vse od polovice 17. stoletja. Posredovala mi je le del zapisov, ki bi me utegnili zanimati. Ob njihovem branju sem ostrmel od začudenja. Prisluhnite zgodbi, ki sem jo sestavil na podlagi teh nadvse zanimivih zasebnih virov!

Rodbina Kreačič iz Trnja pri Brežicah

V vasici Trnje pri Brežicah, domačije se še vedno drži hišno ime »P'r Krajácič«, je živila skoraj dvesto let družina Kreačič (1798-1983)²¹⁵. Tu se je leta 1884 v številni družini rodil Janez Kreačič, oče Otmarja Kreačiča, katerega ime je v brežiški župnijski krstni knjigi zapisano kot Joannes. Nemško sta zapisana tudi ime in priimek Otmarjevega starega očeta Johanna Kreatschitscha, rojenega leta 1859, in prastarega očeta Joannesa, rojenega leta 1829.

Republika Slovenija Respublica Slovenia		Nadškofija Maribor Curia Archiepiscopalis Mariborensis Lavoriosa Archid. Archidiaconus	
KRSTNI LIST - Testimonium baptismi			
Župnija Parruchia	BREŽICE	dne die	15. 12. 2010 St. 452-14/XII/10
Krma lujiga Lib. cop.	avzvek tomus	stran pagina	št. numerus
	R. 1852-1885	336	51
Datum, kraj župnija rojstva Dies, locus, parochia natiuitatis		06. 08. 1884, TERNJE 3, BREŽICE	
Datum krsta Dies Baptismi		06. 08. 1884	
Ime Nomen		JOHANNES	
zakonski, nezakonski, civilno zak. sin, hči legitimus, illegit., civ. legit. filius, filia		zakonski sin	
Krstno in rodbinsko ime, stan, vera	očeta patris	JOHANN KREAČIČ, biserj[ameč], katolik	rojen: natus
Namen, vzgojenost, conditio, religio	matere maris	JOSEFA geb. DERŽIČ	poročena: copulati rojenka: nata
Kraj, št., župnija bivališče staršev Locus, num., parochia commemoratis parentum	TERNJE 3, BREŽICE		
Priimek, ime, poklic bistov Cognomen, nomen, conditio patrinorum	Wurtl		
Krstitelj Baptizans	Anton Pernat		
Opomba (podzakon., birna, poroka, itd.) Adnotatio (legitimo, confirm., matr., etc.)			
Arhivska taksa: 5	EUR	 Podpis - subscriptio	

Krstni list Janeza Kreačiča, 2010
(Avtorjev primerek)

V cerkvenih knjigah se je mogoče poučiti tudi o drugih prednikih, zato navajam različice priimka in letnice rojstva v časovnem zaporedju, kot so jih zapisovali župniki: Joannes Kreatschitsch (1804), Joannes Kraiachizh (1776), Josephus Crejeziz (1721), Joannes Kreizizh (1693) ter Martinus Krezizh in Jacobus Kre(a)shiz z domnevnima letnicama rojstva 1657 in 1635.

Predniki Otmarja Kreačiča so se iz sosednjega Mosteca v Trnje preselili leta 1798. Ob pregledu najstarejših matičnih knjig župnije Brežice (1640-1666, 1666-1694, 1694-1709) je mogoče ugotoviti, da je živel sredi 17. stoletja na tem področju 14 družin z vsemi zgoraj zapisanimi različicami priimka Kreačič.

Kreačiči so bili ugledni vaščani slovenskega rodu, delovni in po duhu uporniki. Mnogi med njimi so bili tudi jugoslovansko usmerjeni

²¹⁵ Leta 1983 je umrl Mihael/Miha Kreačič, Otmarjev stric in zadnji nosilec priimka Kreačič v Trnju. Potomci ene Mihove hčerke še danes živijo na stari domačiji.



Stara domačija P'r Krajáčič (od 1798) v Trnju.
(foto A. Pinterič)

Kot prvega omenjam Otmarjevega starega očeta – Janeza Kreačiča (1859–1941), občinskega svetnika in župana občine Zakota (del sedanje občine Brežic).

Ko je Janezu leta 1879 umrl oče, je kot dvajsetletni fant prevzel kmetijo in skrbništvo nad tremi mladoletnimi sestrami: petletno Josefo (Josipino), sedemletno Ano in 12-letno Antonio. Kasneje se je Josipina poročila s Šolinc Jurijem, uradnikom iz brežiške odvetniške pisarne. Ana se je poročila z Rožman Jožefom, posestnikom iz Sromelj, Volčje 38, Antonia pa s Krošl Jožefom, pismonošo in hišnim posestnikom iz B

Leta 1919 je kot župan Zakota skupaj s krajani postavil spomenik borcem v prvi svetovni vojni. Spomenik stoji v bližini železniške postaje v Brežicah.

Janez je umrl naravne smrti septembra 1941 v 82-em letu. Štirinajst dni potem so Nemci odgnali v delovno taborišče njegovo 78-letno ženo in tri otroke z družinami.

Na spomeniku je vklesano naslednje besedilo:

**UMRLIM IN PADLIM JUNAKOM
NAJ BOG SVETI RAJ PODELI,
UBOGIM RANJENCEM IN HROMIM
V LJUBEZNI POMAGAJMO VSI.
A ONIM, KI SREČNI IN ZDRAVI
POVRNEJO SE SPET DOMOV
NAJ SLAVA ZA NJIHOVA DELA
OSTANE DO POZNIH RODOV.
TA SPOMENIK POSTAVLJEN JE PO TRUDU IN ZASLUGAH
JANEZA KREAČIČA ŽUPANA
JANEZA ŠETINCA ZAPISNIKARJ**



Spomenik padlim v 1. SV, Brežice, 1919
(foto A. Pinterič)

Kot drugega omenjam Otmarjevega strica Franca Kreačiča - Sergeja (1894–1968), upornika²¹⁶, solunskega borca, narednika srbske vojske in vojaka Rdeče armade, ki je v knjigi *Kladivarji* (1936, str. 341–342) kot Franjo Sergej Kreačič napisal svoje spomine pod naslovom *Invalid iz Dobrudže*. V Galiciji je leta 1915 zbežal iz avstro-ogrske vojske, kjer je imel čin korporala, k Rusom.



Franc Kreačič - Sergej, Solun, 1918
(Vir: *Kladivarju*, Ljubljana, 1936)

²¹⁶ Franc Sergej navaja v svojih spominih, da je bil preganjan zaradi politične dejavnosti od leta 1912 in zaprt na ljubljanskem gradu leta 1914. Glede na to, da se gradivo o preganjanju Slovencev v Avstriji v času prve svetovne vojne hrani v fondih nekdanjega c. k. ministrstva za notranje zadeve, le-ti pa se nahajajo v upravnem arhivu na Dunaju, bi bila raziskava o tem poglavju Sergejevega življenja dokaj zahtevna.

Že naslednje leto je kot prostovoljec stopil v srbsko vojsko, postal solunski borec in narednik srbske vojske. Dobil je troje odlikovanj. Dokaz je tudi pričujoča fotografija iz tega zbornika. Žal so bili leta 1941 njegovi pisni spomini uničeni. Ko si je po Solunu pozdravil rane, se je vrnil v Sovjetsko zvezo in se priključil enotam Rdeče armade. Tam je tudi dobil ime Sergej. Domov v Trnje se je vrnil šele leta 1922, a ga je policija zaprla in nato še nekaj časa nadzorovala. Družino si je ustvaril v Lučah v Savinjski dolini. Franc Kreačič-Sergej je tudi na mojem seznamu prostovoljcev srbske vojske in solunskih borcev.

Kot tretjega omenja dr. Antona Krošla (1905–1945), zapisan tudi kot Krošelj, znanega slovenskega zgodovinarja, pedagoga, politika, pesnika in publicista. Bil je sin Antonije Kreačič, sestre Janeza Kreačiča, župana Zakota.

Antonija se je leta 1892 poročila s poštarjem Jožefom Krošlom, sinom Franca Krošla in Margarete Pleterski, ki je v zgodnejših virih zabeležen tudi kot vrtnar v Attemsovi brežiški graščini.



Ob 40- obletnici poroke Antonije Kreačič in Jožefa Krošla (sedita)

Stojijo z leve: sin Jože, hčerka Marija in sinova Janez in Tone
(Družinski arhiv Kreačič)

Anton/Tone Krošl je obiskoval klasično gimnazijo v Mariboru, kjer je začel prijateljevati z Edvardom Kocbekom in Antonom Trstenjakom. Kot izrazito socialno čuteč dijak in študent je bil aktiven član Krekove mladine. Tako je bil tudi urednik glasila krščansosocialistične mladine *Ogenj*. S Kocbekom je sodeloval vse do 30-ih let, ko sta se njuna pota razšla²¹⁷. Iz zgodovine je diplomiral na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je tudi doktoriral leta 1941 z disertacijo *Zemljiška odveza na bivšem Kranjskem: organizacija in delo zemljiškoodveznih organov 1849–1853*. Delal je kot profesor na Trgovski akademiji v Ljubljani in je bil tudi direktor svoje zasebne trgovske šole. Šolski muzej Slovenije v Ljubljani, hrani veliko gradiva o dr. Krošlu, saj je bil tako rekoč začetnik zasebnega šolstva na Slovenskem

²¹⁷ O Kocbekovem razhajanju s Tonetom Krošlom lahko beremo v 21.-ih pismih E. Kocbeka dr. Antonu Trstenjaku (Sodobnost 1986, št. 10). V pismu T. Krošla E. Vilfanu iz Pariza leta 1929 pa Krošl kritizira Kocbekove križarje, češ, da so preveč duhovni in ne zadosti socialni. (glej Ervin Dolenc, 1990).

Leta 1941 je bil med ustanovitelji tajne organizacije *Pobratim*. Imeli so svojo obveščevalno službo in so izdajali so dva časopisa, in sicer *Vir* in *Pobratim*. Leta 1943 se je Pobratim priključil *Narodni legiji*. *Narodna legija* je bila vojaška organizacija, ki se je po razhodu z OF približala Jugoslovanski vojski v domovini - JVvD oz. slovenskim četnikom. Dr. Tone Krošl je zagovarjal zadnjo legalno vlado v Jugoslaviji. Sodeloval je z zavezniki (britanska in morda tudi francoska obveščevalna služba) in ni podpiral partizanov, ker je bil protikomunist.



Prof. dr. Anton Krošl
(Šolski muzej RS, 1930)

Leta 1943/1944 je postal prvi šef propagandnega odseka četniškega Poveljstva za Slovenijo, kasneje pa tudi načelnik Državne obveščevalne službe – Dos, ki je bila obveščevalna služba Jugoslovanske vojske v domovini – JVvD (Kranjc, 2006). Zaradi ugotovljenih zvez z britansko obveščevalno službo, predvsem s polkovnikom Vladimirjem Vauhnikom, so Nemci 28. junija 1944 aretirali skoraj celotno vodstvo Dos-a in jih poslali v Dachau. Po nekaterih pričevanjih je umrl v tragediji ladje Cap Arcona.

Življenje, delo in idejnopolitična pot pozabljenega ali celo zamolčanega intelektualca dr. Antona Krošla, bi vsekakor zaslužilo temeljito raziskavo. Vendar bi bilo raziskovanje njegovega delovanja med leti 1941 in 1944 zahtevno in nepopolno zaradi pomanjkanja virov o tajnih organizacijah in obveščevalnih službah v tistem času.

Vsestranska in prav tako intelektualno močna osebnost je bil Antonijin prvorojenec Jože Krošl (1894-1978). E. Kocbek se ne more načuditi, ko omenja, da je gornjegrajski kaplan obesil službo na klin in šel študirat v Avstrijo za kmetijskega referenta pri velikem županstvu v Mariboru (Sodobnost, 1986, št. 10). Že leta 1930 postane referent kmetijskega oddelka banske uprave (Učiteljski tovariš, 1930, št. 32). Nato do konca druge svetovne vojne deluje kot »civil« in poučuje na Višji kmetijski šoli v Ljubljani. Je zelo aktiven tudi v novi službi, kjer ga leta 1934 zasledimo kot tajnika Prosvetnega društva (Ponedeljski Slovenec, 1934, št. 53). Leta 1944 ga zasledimo kot sopodpisnika²¹⁸ pogodbe ob

²¹⁸ Sopodpisnik pogodbe je bil kot škofov odposlanec tudi prof. dr. Franc Lukman s katerim je Jože prijateljeval tudi po vojni, ki ga velikokrat obiskoval v njegovi župniji v Halozah-Cirkulane. Jože pa je bil podpisnik SLB za štajersko SLS.

ustanovitvi Slovenskega ljudskega bloka SLB (Griesser, str. 104). Slovenski ljudski blok je bil skupni politični forum SLS, katoliške sredine, Straže in KA (Katoliške akcije), ki so se združili v boju proti komunizmu (ibid. str. 104). Po drugi svetovni vojni se vrne v duhovniški stan in deluje kot župnik v Halozah – Cirkulane. Bil je tudi glasbeno nadarjen in je ustanovil cerkveni mešani pevski zbor. Ta še danes deluje v Cirkulanah in se imenuje »Cerkveni mešani pevski zbor Jože Krošl«.

Javnosti je predvsem znan kot pionir na področju pastoralne sociologije²¹⁹ v Sloveniji, katero je tudi predaval na Teološki fakulteti v Ljubljani in nato v Mariboru. Bil je tudi častni kanonik mariborskega stolnega kapitlja, *decanus emeritus*.

Družinske migracije Kreačičev v tujino

Janez Kreačič (1859–1941) je bil sin kmeta (bauer und grundbesitzer), občinskega svetovalca²²⁰ in dolgoletnega zaslužnega komornika Attemsove ustanovne cerkve sv. Rok, Joannesa Kreatschitscha (1829-1879) in Katharine Sorko (Zorko).

Leta 1882 se je poročil z Jožefo Deržič, kmečko hčerjo iz Bukoška. Imela sta 12 otrok, od katerih jih je preživelo šest. Najstarejši, Janez, po domače Ivan, rojen leta 1884, se je podal s trebuhom za kruhom proti Zagrebu in nato v Bosno, kjer so tedaj gradili železniško progo. Sedem hektarjev obdelovalne zemlje, travnika in gozda ter 20 arov vinograda je bilo premalo za delitev posesti, zato se je z Janezom odpravil tudi drugorojeni brat Jožef, po domače Jožko, ki se je nazadnje naselil v Osijeku. Jožkov edini otrok sin Fridrih, po domače Fric, je bil obetavni mladi šahist, katerega kratko življenje se je končalo v vrtincih druge svetovne vojne. Tretji sin Franc (Sergej) si je, po vrnitvi iz Rusije, ustvaril družino v Lučah v Savinjski dolini. Leta 1941 so Nemci izgnali Franca z ženo in štirimi otroki v Srbijo, kjer so ostali do leta 1945. V izgnanstvu je umrla Francova žena Ana Bratanič. Njegov sin Franc, po domače tudi Franjo, je bil po drugi svetovni vojni dolgoletni direktor RTC Krvavec (od 1958 do 1996).

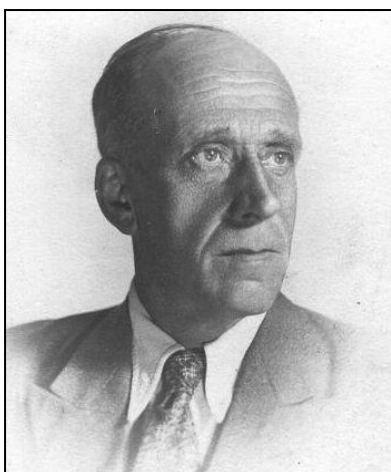
Na domačiji v Trnju je ostal najmlajši sin Mihael, dve hčeri, Ana in Terezija, pa sta se poročili v Brežice in v Mostec. Leta 1941 so Nemci izselili tudi vse prebivalce Trnja, družine Miha, Ane in Terezije pa odpeljali v različna taborišča. Odpeljali so tudi 78-letno Otmarjevo staro mamo Jožefo Deržič. Klena kmečka hči je kljubovala krutim taboriščnim razmeram štiri leta. Podlegla je šele v splošnem kaosu ob kapitulaciji Nemčije. Na begu iz razpuščenega taborišča, ki ga shirana in onemogla ni več zmogla, je za vedno ostala nekje na obalah Baltika. Za mrtvo je bila razglašena 31. 12. 1945.

²¹⁹ Krošl, J. 1973. Uvod v pastoralno sociologijo. Celje: Mohorjeva družba.

²²⁰ Med občinskimi svetovalci zasledimo tudi Otmarjevega pradedo Janeza Kreačiča (1829-1879), in sicer že leta 1877, kjer je podpisan kot 55. občinski svetovalec in cenilec pod skupno pritožbo 17.-ih občin glede višine stroškov cenitve posestev, zapuščinskih obravnav itd., ki jih zaračunava ces. kr. notar oz. sodnijski poverjenik... *Za občino Zakot* : 55. *Janez Kreačič 1. r.(azred), občinski svetovalec in cen.(ilec) ... (Slovenski narod, letnik 10, št. 59 (14.3.1877))*

Življenska pot Otmarja Kreačiča, generala in narodnega heroja

Janez/Ivan Kreačič je v Bugojnu spoznal domačinko Ano Zmajlović, hčerko Filipa Zmajlovića in Eleonore Mešek. Tam se jima je 27. 2. 1913 rodil sin Otmar. Družina se je leta 1925 preselila v Zagreb, kjer so trije sinovi in hčerka, kljub zelo slabim gmotnim razmeram²²¹, nadaljevali šolanje. Janez Kreačič je zaprosil za stalno bivališče na Hrvaškem šele leta 1937 in takrat so mu zapisali ime in priimek kot Ivan Kreačič



Janez Kreačič, Zagreb, 1940
(Družinski arhiv Kreačič)

Otmar je obiskoval gimnazijo v Banja Luki in v Zagrebu. Prvi dijaški kruh je začel služiti kot šepetalec v Narodnem gledališču v Zagrebu, kjer je ostal do leta 1935. Zaposlil se je kot delavec na progi Zagreb–Karlovac, nato pa v železničarski kurilnici v Osijeku. Član KPJ je postal leta 1937. Aktiven je bil tudi v sindikalni organizaciji, predvsem na političnem, prosvetnem in kulturnem področju. Kmalu ga je policija v Osijeku zaprla in izgnala iz mesta. Nato je 8. septembra 1937 odšel v Španijo in sodeloval v številnih bojih španske republikanske armade, najprej kot borec, pozneje pa kot referent za kulturno-prosvetno delo v bataljonu Djure Djakovića. Nazadnje je bil član štaba 129. internacionalne brigade.

²²¹ Otmar se je rad spominjal, kako je šel skoraj vsako soboto z mlajšim bratom Miroslavom in sestro Greto iz Zagreba na obisk k starim staršem v Trnje. Ker je bil oče železničarski delavec, je imela družina zastojne prevoze na vlakih. V nedeljo popoldan pa so stari starši vnuke pospremili na vlak, domov pa so se vrnili otovorjeni s pridelki z vrta in domačega hleva. Pogosti obiski starih staršev pa so prinesli tudi marsikatero prigodo. Miroslav se najraje spominja obiskov v Čateških toplicah. Tam je bil zaposlen kot čuvaj njihov stric Miha, ki jim je omogočal, da so se brezskrbno kopali, ne da bi plačali vstopnino. Zato jim ni bilo težko, ko so morali kdaj pa kdaj pot od železniške postaje v Brežicah do toplic prehoditi. Rad se spominja tudi, da se je, kot vneti ljubitelj pisane besede, večkrat napotil v brežiško knjigarno. Mladega radovedneža, ki si ni mogel kupiti knjig, je opazil lastnik knjigarne, ki se je potem z njim večkrat pogovarjal. Miroslav še zna povedati verze v slovenščini, ki jih je knjigarnar zapisal v knjigo, ki mu jo je podaril. Žal je ta knjiga s posvetilom brežiškega knjigarnarja, kot tudi marsikaj drugega, izginila v vihrav druge svetovne vojne.



Miroslav Kreačić, Zagreb, 2009
(Družinski arhiv Kreačić)

Po končani španski državljanski vojni je bil med leti 1939–1941 zaprt v treh koncentracijskih taboriščih v Franciji. Po okupaciji Francije so ga Nemci deportirali v Nemčijo, v München. Spomladi 1941 je bil tudi v gestapovskem zaporu v taborišču Braunschweig, skupaj s Kostom Nađem, Danilom Lekićem in Dušanom Kvedrom. Vsi so bili potem generali JLA. Po nalogu partije se je sredi leta 1941 ilegalno vrnil v Jugoslavijo. Pri prehodu na ozemlje NDH so mu pomagali sorodniki iz Mosteca.

Poleg Otmarja sta v partizane stopila tudi njegov oče in oba brata, najmlajši je imel komaj 17 let. Otmarjev brat Miroslav je bil poročen z novinarko Vando Tompa, hčerko Janka Tompe²²² in Anine Ožbold²²³. Še danes uživa velik ugled kot organizator povojnega športa v Jugoslaviji, še posebno pa kot vrhunski diplomat in ambasador FLRJ in SFRJ. Drugi brat Vjekoslav je bil polkovnik in predavatelj na Vojaški akademiji v Beogradu, kjer je bila profesorica angleščine tudi njegova žena Vera. Otmarjeva sestra Margareta (Greta), poročena z opernim pevcem Krunoslavom Turkulinom, je bila učiteljica na srednji poklicni šoli. V Zagrebu je Otmar najprej sodeloval pri organizaciji ilegalnih tiskarn, nato pa so ga poslali na osvobojeno ozemlje. Kot vodja agitpropa CK KP Hrvaške je organiziral izhajanje prvih partizanskih časnikov na Hrvaškem: *Vjesnika*, *Partizana*, *Dnevni novina*, *Naprijeda* in drugih. V tem obdobju se je odlikoval tudi pri obrambi partizanskih bolnišnic, ko je samo z dvema desetinama oboroženih borcev preprečeval napade premočnih italijanskih enot. Kljub temu so jim prizadejali velike izgube in tako uspeli rešiti ranjene in bolne borce.

Februarja 1944 je postal politični komisar 12. slavonske divizije, kmalu zatem pa politični komisar 6. slavonskega korpusa NOV Jugoslavije. Na obeh dolžnostih je pokazal izreden pogum v vseh borbah, ki sta jih vodili omenjeni enoti na sremski fronti. Bil je predvsem dober strateg in poveljnik. Na tej dolžnosti je ostal do konca vojne.

²²² Vandina stara mama Wanda Wiesner, por. Tompa, je bila vnukinja skladatelja in sodnika Ferdinanda Wiesnerja iz Celja, ki je v hrvaškem zgodovinospisju zapisan kot Ferdo Livadić. Ko je podedoval posestvo svoje tete v Samoboru, se je preselil tja, prevedel svoj priimek v Livadić in postal, poleg Ljudevita Gaja, osrednja figura ilirskega gibanja na Hrvaškem. Bil je dober prijatelj Stanka Vraza, ki je v njegovem dvorcu v Samoboru preživel eno leto. Vandin oče Janko, prevajalec in brat znanega slikarja Kamila Tompe, je bil potomec ogrske plemiške družine Tompa, izpričane na Hrvaškem že v 15. stoletju.

²²³ Anina Ožbold, poročena Tompa, prof. književnosti, je bila, skupaj z Olgo Žerdik, med ustanoviteljicami AFŽ (antifašistična zveza žena) na Hrvaškem. Po vojni je bila leta 1948 tudi namestnica zveznega ministra za šolstvo (takrat prosveto).

Po osvoboditvi je postal prvi pomočnik načelnika, nato tudi načelnik Glavne politične uprave JA oziroma načelnik Uprave za politično-pravne zadeve v Državnem sekretariatu za ljudsko obrambo. Takrat je bil povišan v čin generalmajorja. Zaradi osebnega poguma je bil 20. 12. 1951 proglašen za narodnega heroja. Leta 1955 je bil postavljen za podsekretarja v Državnem sekretariatu za ljudsko obrambo.

Povišan je bil tudi v čin generalpolkovnika. Sredi 60-ih let se je umaknil v zasebnost in bil redno upokojen leta 1973. Je nosilec najvišjih jugoslovanskih in tujih odlikovanj.

Opravljal je tudi pomembne državne in partijske dolžnosti. Tako je bil član Centralne revizijske komisije KPJ (izvoljen na V. kongresu KPJ), član CK KP Hrvaške (izvoljen na II. kongresu KPH), ljudski poslanec Zvezne narodne skupščine, član CK ZKJ (izvoljen na VI., VII. in VIII. kongresu ZKJ), predsednik Opolnomočstva CK ZKJ za JLA, generalni sekretar Nacionalnega združenja španskih borcev, član Zveznega odbora SZDLJ in predsednik Zveze za telesno vzgojo Partizan.



S Titom na Kalamegdanu, Beograd, 1961
(Družinski arhiv Kreačić)



Z maršalom Žukovim, Moskva, 1957
(Družinski arhiv Kreačić)



Z Gošnjakom, Karadjordjevo, 1961
(Družinski album Kreačić)

Bil je velik ljubitelj lova in športa, saj ga mnogi poznajo kot soustanovitelja NK Partizan v Beogradu, ki je bil oktobra 1945 ustanovljen kot nogometna sekcija pri Domu JLA v Beogradu. Malo je znano, da se je ljubiteljsko ukvarjal s slikarstvom. V spominski Hiši cvetja na Dedinju v Beogradu v Titovem delovnem kabinetu je bila razstavljena tudi njegova slika, krajinski motiv z inicialkama O. K.

General Otmar Kreačić je bil tretji človek JLA²²⁴, saj je poleg Vrhovnega poveljnika maršala Tita in načelnika GŠ JLA vse do 1964 neposredno vodil tretji najvažnejši sektor JLA, in sicer politično-pravni. Obenem je bil vse do leta 1953, ko so bili ukinjeni politični komisarji, tudi neposredni vodja uprave KOS-a oz. XII. uprave KOS, kar pomeni, da je bil nadrejeni načelniku KOS-a generalu Jefti Šašiću. Ni pa bil general Otmar Kreačić nikoli pripadnik Ozne oz. Kosa, kot so mu to nekateri pripisovali²²⁵.

²²⁴ Iz Memoarov Svetozarja Vukmanovića - Tempa (1982), ki je bil od 1945–1946 kot generalpodpolkovnik načelnik Politične uprave JA in obenem 2. pomočnik ministra za ljudsko obrambo maršala Tita, je razvidno, da je bil njegov pomočnik polkovnik Otmar Kreačić gonilna sila politično-pravnega sektorja. Potem ko je leta 1947 Vukmanović zapustil JA in postal minister za rudarstvo, je njegov položaj 2. pomočnika ministra za ljudsko obrambo in obenem načelnika Politične uprave JA prevzel generalmajor Otmar Kreačić. V njegov sektor so sodili, poleg same politične uprave, še vojaško tožilstvo JA, vrhovno vojaško sodišče, pravni oddelek in XII. uprava (KOS). Iz monografije o sestavi in delovanju ZSLO (1989) je razvidno, da je bil general Otmar Kreačić v obdobju 1947–1953 na položaju 2. pomočnika ministra za ljudsko obrambo in vrhovnega poveljnika, od 1953–1964 pa na istem položaju kot podsekretar Državnega sekretarja za ljudsko obrambo. Leta 1964 se je dejansko tudi končala njegova politična pot.

²²⁵ Jakšić, P. Nad uspomnama. 1990. Beograd: Rad.



Pozdrav z maršalom Titom, Beograd, 1955
(Družinski album Kreačič)

Od leta 1945 je živel v Beogradu, a je pogosto obiskoval domače, strica Miho v Trnju in teto Rezko v Mostecu. Bil je poročen z Olgo Žerdik, z ilegalnim imenom Žoga²²⁶, dipl. oec. in Titovo partijsko kurirko od leta 1937 ter hčerko Žerdik Lamberta, ing. gozdarstva in upravnika veleposestniških gozdov v D. Mihaljevcu v Medjimurju. Olga Kreačič je bila direktorica Tanjuga in nato do leta 1967 državna podsekretarka na ministrstvu za informacije. Zakonca nista imela otrok. Umrl je leta 1992, soproga pa leta 1988. Oba sta pokopana v Beogradu.



Čik-pauza s soprogo Olgo, Beograd, 1953
(Družinski album Kreačič)

²²⁶ Prof. dr. sc. Mladen Žerdik (1909-1988), profesor na Fakulteti za tehnologijo v Zagrebu je nekoč povedal, da je s sestro Olgo in prijatelji pred drugo svetovno vojno redno obiskoval slovenske gore. Olga je bila tako kondicijsko utrjena pohodnica, da so ji prijatelji v šali rekli, da skače po skalah kot žoga. Zakaj naj bi jo, sicer pogovorni kajkavci, poimenovali s slovensko besedo *žoga* in ne hrvaško *lopta*, ne moremo več preveriti. Zato menim, da je bolj verjetno, da je Žoga akronim, sestavljen iz začetnic njenega priimka in imena ter zadnjega zloga imena.

Za generala Otmarja Kreačiča se je vedelo, da je bil rojen v Bosni, da je bil Hrvat po materi, tudi Jugoslovan po prepričanju, nismo pa vedeli, da je bil Slovenec po očetu! Nekoč pač nismo spraševali po nacionalnosti ...

Zato bo njegova uvrstitev med slovenske generale in narodne heroje zagotovo najbolj razveselila njegove sorodnike po Sloveniji in svetu ter krajane Trnja in okolice.

General Otmar, dobrodošel med nami!

Viri:

Arhivi

1. Arhiv Mariborske naddokofije, *Krstni list za Janeza Kreačiča*. 15. 12. 2010.
2. Osebni arhiv: Kreačič, G. *Rodbinska kronika*.
3. Osebni arhiv: Kreačič, G. *Izpisi iz matičnih knjig župnije Brežice*.
4. Osebni arhiv: Marko Šidjanin, vnuk dr. Antona Krošla. *Razni dokumenti iz ARS*.

Literatura:

1. Bjelica, O. 1983. *Vojna akademija kopnene vojske 1944–1984*, Beograd.
2. Kranjc, M. F. 2006. *Plava garda – poveljnikovo zaupno poročilo*. Maribor: Pro-Andy.
3. Kranjc, M.F. 2011. *Legendarni slovenski obveščevalci*. Maribor: Pro-Andy, str. 136/137.
4. Dolenc, E. 1990. *Krekova mladina. Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 1/2, str. 49-70.
5. Gresser-Pečar, T. 2007. *Razdvojeni narod. Slovenija 1941–1945*. Ljubljana: Mladinska knjiga, zb. Žepnice.
6. Jakšič, P. 1990. *Nad uspomenama*, 2. del. Beograd: Rad.
7. Trstenjak, A. 1986. *Edvard Kocbek, ekstatična osebnost, ne politik*. Sodobnost, št. 8/9.
8. Vukmanović, S.T. 1982. *Revolucija koja teče – Memoari, I.–IV*, del. Zagreb: Globus
9. *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985*. 1989. Beograd: Savezni sekretarijat za narodnu odbranu II.
10. Jakovina, T. 2002. *Sjećanja koja čine povijest: razgovori s Miroslavom Kreačićem, veleposlanikom i diplomatom FNRJ/SFRJ*, Zagreb: Časopis za suvremenu povijest, št.3.
11. *Dobrovoljci kladivarji Jugoslavije 1912–1918*. 1936. Ljubljana: samozaložba »Sreskih organizacij Saveza ratnih dobrovoljaca Kraljevine Jugoslavije«.
12. *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*. 1958. Beograd: Omladina.
13. *Vojna enciklopedija*. 1962. Beograd.

Internetni:

1. dLib (digitalna knjižnica Slovenije): *Domovina*, letnik 16, št. 38 (2.4.1906).
2. dLib: *Slovenski narod*, letnik 10, št. 59 (14.3.1877).
3. dLib: *21 pisem Edvarda Kocbeka Antonu Trstenjaku 1927–1933*. Sodobnost št. 10, 1986.
4. dLib: *Učiteljski tovariš*, 1930, št. 32
5. Kranjc, F.M.: *Vojaštvo – Militray*, <http://users.volja.net/marijankr>

Stane Brovet

- admiral, načelnik obveščevalne uprave GŠ JLA in namestnik zveznega sekretarja za ljudsko obrambo



Admiral Stane Brovet, namestnik Zslo, 1991
(vir: www.stanebrovet)

Admiral Brovet je v prelomnem zgodovinskem obdobju SFRJ zasedal tretji formacijski položaj po važnosti v JLA. Bil je tudi drugi Slovenec, ki je v JLA dosegel ta najvišji položaj (prvi je bil generalpolkovnik Stane Potočar, načelnik GŠ JLA v obdobju 1973–1979).

Rodil se je 14. maja 1930 v Josipdolu pri Ribnici na Pohorju. Oče Rupert, rojen na Bledu, s koreninami v Kropi, pa v Čabru, po ustnem izročilu pa celo v Franciji ali na Nizozemskem, je bil napredno usmerjen (član Sokola). Kot gozdarski inženir je po prvi svetovni vojni dobil delo v rudniku granita v Josipdolu (gradili ozkotirno železnico), kjer se je tudi poročil z Angelo roj. Mrak iz Raven na Koroškem. V zakonu sta imela troje otrok. Bojan (1928) in Stane (1930) sta se rodila v Josipdolu, hčerka Irena (1944) pa v Trebnjem. Po gospodarski krizi so se preselili v Trebnje, k staršem. Mati je dobila službo poštne uslužbenke na Suhorju, kjer sta Bojan in Stane začela obiskovati osnovno šolo. Nato so se preselili v Mengeš, zatem pa 1941 v Domžale. Tako je Stane dokončal osnovno šolo v Mengšu, nižjo gimnazijo pa začel obiskovati v Ljubljani zatem pa v Domžalah. Oče je bil po aprilu 1941 kot rez. častnik VKJ v nemškem ujetnitništvu v Osnabrücku, od koder se je kmalu vrnil k družini. Ker v Domžalah Stane ni mogel nadaljevati šolanje, se je preselil k materini sestri na Ravne na Koroškem, od koder se je z vlakom vozil v Celovec in tam nadaljeval gimnazijo. Zaradi vojnih razmer potovanja niso bila ravno varna, pa so mu starši našli stanovanje v Celovcu, po zavezniškem bombardiranju pa je bila gimnazija premeščena v mladinsko taborišče ob Milstadskem jezeru.

Oba z bratom Bojanom sta sodelovala z OF oz. Skoj-em, zatem pa v začetku 1945 odšla v partizane, vendar ne v isto enoto. Po končani vojni je bil Stane kot mladoletnik demobiliziran in je nadaljeval gimnazijo v Novem mestu. Oče je po osvoboditvi postal okrajni gozdar v Trebnjem, mati pa upravnica pošte. Nazadnje sta živela v Novem mestu, kjer sta tudi pokopana.

Mladi pohorski partizan pa ni dolgo vzdržal v gimnazijskih klopeh. Kmalu se je opredelil za mornarico in tako se je tudi nadaljevala njegova vojaška kariera v jugoslovanski vojni mornarici, kjer je dosegel admiralski čin, podobno kot so to zmogli pred njim še nekateri drugi Mariborčani – viceadmiral Viljem Tegetthoff (1827–1871), kontraadmiral Heinrich Denning (1833), kontraadmiral Pavel Pachner (1847), mornariški generalni komisar Rupert Pivec (1863) in admiral Josip Černi (1903–2000).

V obdobju 1947–1950 je končal v Divuljah pri Splitu Vojaškopomorsko učilišče z odličnim uspehom. Dva najboljša odličnjaka, praporščaka, Isatbegović Muradif (nazadnje kapetan bojne ladje, vojaški ataše v Indoneziji, pokojni) in Džabić Reuf (kapetan bojne ladje, 1991 emigriral v Turčijo), oba Bosanca, sta bila po zaključku šolanja proglašena za »Titova gojenca«. Z njim v 3. četi (2. razred učilišča je bil razdeljen na 4 čete, skupaj 350 gojencev) je bilo tudi nekaj Slovencev, Stane Brovet pa se je največ družil z Marjanom Gostičem, ki je bil nazadnje kot kapetan bojne ladje predavatelj v Višji vojaškopomorski akademiji v Divuljah pri Splitu. Njegov sošolec Jože Brezec, kapetan bojne ladje in načelnik kadrovskega oddelka Poveljstva vojaškopomorskega območja v Splitu, se ga spominja kot izredno inteligentnega in prizadevnega gojenca, ki je imel poseben smisel za tuje jezike.

Po končanem šolanju so vsi gojenci s činom praporščaka, ki je takrat veljal kot prvi častniški čin, bili večinoma razporejeni na različne dolžnosti na ladje jugoslovanske vojne mornarice. Zastavnik Brovet pa je bil sprejet v Kos – Kontraobveščevalno službo JA in razporejen na dolžnost operativca v samem Vojaškopomorskem učilišču v Divuljah. Po enem letu je bil zaradi potreb službe sprejet v vojaško obveščevalno službo, izredno povišan v podporočnika pomorstva in postavljen za sekretarja prvega vojaškega atašeja polkovnika (nazadnje generalpolkovnika) Bruna Vuletića v Pekingu na Kitajskem, kjer je ostal pet let. Po povratku iz Kitajske je bil razporejen na dolžnost referenta v II. Upravi GŠ.

Leta 1960 je bil zaradi pridobivanja potrebnega trupnega staža (vkrcavanja) razporejen na rušilec »Durmitor« v 1. pomorski floti JVM v Splitu, vendar se je že po enem letu vrnil v Beograd. Kmalu zatem je bil poslan v Rim, Italija, na dolžnost pomočnika vojaškega oz. pomorskega atašeja, kjer se je zadržal do leta 1965.

Iz tega obdobja je zanimiva zgodba, da je v Rimu stanoval (sprejel ponudbo) pri načelniku italijanske pomorske obveščevalne službe, pa je bil tako tudi legalno na izvoru vseh potrebnih podatkov.

Kot partizanski kader je s činom poročnika bojne ladje leta 1966 izredno končal enoletno Višjopomorsko vojaško akademijo v Divuljah pri Splitu z odličnim uspehom, bil oproščen izpita za čin in bil tako povišan v kapetana korvete. Ker je tekoče obvladal skoraj vse svetovne jezike, delno tudi kitajski, je bil zelo uspešen pri opravljanju vojaško-

diplomatskih dožnosti. Tako je zanimivo, da je bil v Londonu celo dvakrat, najprej od leta 1967 kot kapetan korvete na dolžnosti pomorskega, zatem pa kot kapetan bojne ladje od 1979–1981 tudi vojaškega atašeja SFRJ. S te dolžnosti se je predčasno vrnil v Beograd, kjer je namesto obolelega polkovnika Janeza Cerarja (v obdobju 1976–1980 vojaški ataše v ZR Nemčiji), postavljen na dolžnost pomočnika načelnika II. Uprave GŠ JLA. V tem obdobju je izredno končal tudi Vojno šolo JLA (Ratna škola JNA). Zatem je kot odličen analitik in vojaškodiplomatski predstavnik postavljen s činom kontradmirala za načelnika II. Uprave (obveščevalne) GŠ JLA (kot drugi Slovenec, po generalpolkovniku Radetu Pehačku), katero dolžnost je uspešno opravljal v obdobju 1984–1988, ko je bil tudi povišan v čin viceadmirala.

Bil je dvakrat poročen. Prvič se je ločil 1965. Druga soproga Liljana in hčerka Tamara živita v Beogradu. Umrli je zaradi pljučnega raka.

Sestra Irena živi v Ljubljani, brat Bojan pa v Mengšu.



Kontraadmiral Stane Brovet,
načelnik II. Uprave GŠ JLA
(1984–1987)

Ko je takratni generalpolkovnik Veljko Kadrijević postavljen 1988 za zveznega sekretarja za ljudsko obrambo, si je za svojega namestnika izbral viceadmirala Staneta Broveta, ki je kot načelnik II. uprave GŠ JLA odlično poznal mednarodne razmere in odnose tujine do SFRJ in JLA posebej. Kot namestnik zveznega sekretarja je admiral Brovet pretežno »pokrival« civilno področje, kar pomeni, da je bil koordinator delovanja JLA z takratnim Zveznim izvršnim svetom, Zvezno skupščino SFRJ in nazadnje tudi s Predsedstvom SFRJ. Prebivalci nekdanje Jugoslavije se ga še dobro spominjajo iz raznih agencijski in TV poročil, ko je sodeloval pri delu navedenih zveznih organov. V čin admirala (rang generalpolkovnika) je povišan na tej dolžnosti, ob koncu 1991 pa je prejel visoko vojaško odlikovanje – red Svobode.

Ni pa bil admiral Brovet nikakršni svetovalec Anteja Markovića, zadnjega predsednika Zis v Beogradu, kakor je to napačno zapisano v velikem slovenskem biografskem leksikonu – Osebnosti, pa tudi ni vodil nobenih vojaških operacij junija 1991 na Dubrovnik (za to dejanje je bil v Den Haggi obsojen generalpolkovnik Pavle Strugar). O tem sem sicer javno obvestil odgovornega urednika leksikona Martina Ivaniča, vendar je vprašanje, ali bo izšla 2. izdaja in v njej tudi popravek. Naj dodam, da je omenjena napaka po vsej verjetnosti proizvod kakšnega desničarskega »zgodovinarja«, pravzaprav je nekritično prepisana z Googla.

Ko je po razbijanju SFRJ sledil tudi razpad JLA, je takratni srbski predsednik Slobodan Milošević v prvi polovici leta 1992 nameraval spraviti ostanke nekoč četrte evropske armade pod nadvlado srbskega vojaškega lobija. Temu sta najbolj nasprotovala armadni general Veljko Kadijević in admiral Stane Brovet, nakar je sledila njuna prisilna upokojitev, seveda skupaj z veliko skupino 92 generalov jugoslovanske usmeritve.

Dejansko se je razpad JLA začel 6. januarja 1992, ko je armadni general Veljko Kadijević ponudil svoj odstop, pa je za njegovega naslednika imenovan generalpolkovnik Blagoje Adžić, dotedanji načelnik GŠ JLA. Pod Miloševićevim pritiskom so kmalu zatem iz JLA odstranili v treh etapah, poleg slovenskih in hrvaških, tudi vse ostale generale jugoslovanske usmeritve. Tako je februarja 1992 načrtovano, da se odstrani 33 generalov, vendar so jih nazadnje odstrani samo 28, med njimi na prvem mestu tudi admirala Broveta. Kmalu zatem, maja 1992, so upokojili še 38 generalov, med njimi tudi generalmajorja Aleksandra Vasiljevića in Simeuna Tumanovo, načelnika Varnostne službe JLA in njegovega namestnika. Tako je od nazadnje »očiščene« JLA, nastala Vojska Jugoslavije od 20. 5. 1992 do 4. 2. 2003. Maja 1993 sta bila odstranjena še dva sprta in tudi sporna generala – Domazetović in Bošković, skupaj torej 68. In na kraju še podatek, da je dne 8. 6. 2006, po razpadu Zvezne republike Jugoslavije (odhodu Črne Gore), oblikovana Vojska Srbije kot oborožena sila nove države – Republike Srbije.

Od nekdanje JLA je tako ostala le še množica nezadovoljnih vojaških upokojencev z minimalnimi pokojninami (za vodo in elektriko) in nesrečnih članov njihovih družin, ki so dobili zasilna stanovanja po vojašnicah in barakah.

Z admiralom Brovetom sva bila dobra znanca, po upokojitvi tudi prijatelja. Stik sva seveda vzpostavila že leta 1984, ko je admiral Brovet postavljen za načelnika II. Uprave GŠ JLA, jaz pa za načelnika varnostnega odseka 9. armade v Ljubljani. Uradno sva obiskala Ivana Eržena, takratnega načelnika Sdv. Bil mi je tudi predsednik izpitne komisije za čin generalmajorja, pa me je v šali tolažil, naj se ne bojim izpita, saj še vedno velja pravilo, da na tem izpitu ne padajo le bodoči generali v Beogradu in duhovniki v Vatikanu! Seveda pa na samem izpitu ni pokazal nobenega »usmiljenja«, pa čeprav sem na koncu pridelal prav dobro oceno.



Med opravljanjem izpita za čin generalmajorja, Beograd, junij 1989²²⁷
(Vir: zasebni album avtorja)

Admirala Broveta omenjam predvsem zato, ker gre za zelo pomembno (slovensko) vojaško osebnost SFRJ, predvsem pa se mi zdi, da je že prišel čas, da se tudi javno pravilno ovrednoti njegova vloga v procesu razbijanja tretje Jugoslavija!

Osebnost sem to že naredil 1998 v knjigi *Balkanski vojaški poligon*, ko sem nedvoumno zapisal, da bomo (bodo) Slovenci čez petdeset let postavili spomenik admiralu Brovetu in generalu Kolšku, podobno kot smo to storili generalu Maistru! Zasedil sem dve tri desnosredinske floskule, večina pa je po že stari navadi previdno molčala.

Nekateri zamerljivi osamosvojitelji so sredi 1991 in tudi še pozneje admiralu Broveta krivično zmerjali kot izdajalca slovenskega naroda, pa četudi je odigral nadvse pomembno vlogo pri vzpostavljanju mira in preprečevanju nastajanja še hujših konfliktov med JLA in takratnim republiškim vodstvom Slovenijo.

Prišel je tudi v Ljubljano, da bi pomiril strasti, pa so ga nekateri pogajalci sprejeli kar opasani z revolverji, obenem pa ga je organizirana skupinica nekakšnih demonstrantov plakatno in verbalno zmerjala z izdajalcem! Admiral Brovet je hladnokrvno požrl žalitve, čeprav je lahko demonstrativno zapustil sestanek in predlagal kakšne povračilne sankcije. Vendar ni bil maščevalen človek!

Vedel je tudi kdo je dejanski organizator minidemonstracij in provokacij s plakati in vzkliki: Izdajalec! Povsem neprimerno in nadržavotvorno pa je bilo pojavljanje (dveh) oboroženih pogajalcev. Vse to nam marsikaj pove, predvsem pa je dejstvo, kako so bili nekateri ljudje v tistem času indoktrinirani, da so prav verjeli, da do mirnega izhoda iz krize ni mogoče priti, zato je bila oborožena intervencija s strani JLA na Slovenijo skoraj

²²⁷ Osebni album avtorja: z desne na levo: generalmajor Mihailo Pavičić, član, admiral Stanislav Brovet, predsednik, generalmajor prof. dr. Radovan Radinović, mentor in polkovnik Vlado Marojević, sekretar ter avtor te fotografije.

neizbežna, vse po zaslugi prav takšnih provokatorjev in njihovih tujih mentorjev! Lahko bi se konfliktu izognili, kot so to storili Makedonci ... Ampak, že znano je splošno načelo umazane politike, da more biti vsaka stvar polita s krvjo, če želi postati sveta, da bi se lahko iz tega razvil nekakšen zgodovinski ali politični mit o zaslugah. Poznamo namreč tiste, ki so takrat glasno vpili: »Kri, kri – krvi nam treba!«

To se je menda slišalo tudi v Beogradu, pa so jastrebi iz JLA takoj planili. Tudi po Brovetu.

Nedvomno je bil admiral Brovet najprej Slovenec, šele nato admiral, namestnik zveznega sekretarja in vse drugo! Kadarkoli sva se srečala, sva se pogovarjala slovenski. Zgodovinsko je tudi dejstvo, da je bil admiral Brovet odločen zagovornik celovitosti Jugoslavije, dosleden zagovornik Titove ideje bratstva in enotnosti vseh jugoslovanskih narodov in tudi koncepcije SLO in DSZ!

In morda glavno, nesporna je zasluga admirala Broveta, da je prišlo do brionskega sestanka in da je v imenu JLA podpisal brionsko deklaracijo. Zasluge za odhod JLA iz Slovenije so vsekakor Brovetove, saj je dobro vedel, kaj so vse načrtovali »jastrebi« v vrhu JLA, pa je zato tudi dr. Janezu Drnovšku nakazal to možnost. S tem se je tudi distanciral od vseh načrtovanih dejanj ekstremistov in delno tudi moralne odgovornosti za iste.

Kot profesionalni vojaško-diplomatski obveščevalec je odlično poznal ne samo globalne tendence razvoja, temveč tudi vsa ozadja svetovnih velesil v njihovih načrtih za interesne sfere in dominacijo svetovnega kapitala. Bil je suptilni analitik mednarodnih odnosov in skrivnih načrtov sosednih držav do SFRJ. Vem zagotovo, da je bil po združitve obeh Nemčij tudi avtor ideje o »četrtem nemškem rajhu«, saj je v svoji analizi upošteval ne samo nekdanje nemške strateške usmeritve po znanem »Drank nach Osten«, temveč tudi tiste »Drank nach Adriatic«. In končno, admiral Brovet je po svojih prijateljskih obveščevalnih zvezah na visokem nivoju vedel tudi za vse obveščevalne infiltracije Cie, IS, Kgb in Bnd v posamezne jugoslovanske republike in njihove strukture, vodstva.

Ko so leta 2000 v času natovskih napadov na Beograd v nekem zaklonišču dr. Slavka Becele Ranković, generalmajor Franc Peterka in admiral Stane Brovet prebirali moj *Balkanski vojaški poligon*, mi je slednji poslal tudi svojo pozivno oceno in čestitko za pogum. Imel je samo pripombo, da Jovičevi spomini dejansko predstavljajo 70% dezinformacij, 20% poluradnih in samo 10% uradnih resnici o JLA! Dejansko naj bi šlo za programiran protiarmadni pamflet, menda celo po naročilu sosedne obveščevalne službe (kjer je nekoč Borislav Jović bil tudi ambasador).

Admiral Brovet je tudi s posebno naklonjenosti sprejel moj prevod in uvodno študijo v knjig spominov *Življenje z Leko*, sicer svoje sosede dr. Slavke Becele Ranković. Bil je tudi zadovoljen s *Slovensko vojaško inteligenco* in *Plavo gardo*, vendar pa ni dočakal *Spopada nizke intenzivnosti*, za katero me je tudi vzpodbujal.

In še eno resnico moram omeniti, ki naju z admiralom Brovetom povezuje in kar sva naknadno ugotovila v osebni korespondenci. V akciji slovenskega političnega vodstva, da si pred osamosvojitvijo zagotovi podporo (ali pa vsaj nevtralnost) med slovenskimi generali – admirali v JLA, ki jo je menda vodil osebno Jelko Kacin, sva kot črni ovci

izpuščena samo midva z admiralom Brovetom – on v Beogradu, jaz v Bitolju (zvedel sem tudi za emisarja, sicer pokojnega polkovnika, tudi pripadnika varnostne službe, ki je bil poslan na razgovor k pokojnemu generalpolkovniku mag. Konradu Kolšku v Zagreb).

Seveda pa je admiral Brovet imel tudi dve napaki, ki sem mu jih jaz osebno prijateljski očital kot »hude«, vendar jih ni priznal. Zato bo morda zanimivo, da jih tudi razložim.

Kot prvo, priznal je, da je dosleden legalist, saj je tudi v zadnjem intervjuju z B. Gombačem ponovil, da je vsa njegova resnica v ohranjenih dokumentih in postopkih v okvirih zakona. Tako je bil tudi odločen nasprotnik sugeriranega vojaškega udara (admiral flote Branko Mamula, generalpolkovnik Stevan Mirković in drugi), ker bi šlo za protiustavni akt, pa tudi prakso, ker so vse vojaške hunte nepopularne in nerade sestopajo z oblasti). Bil je tudi prepričan, da bi v tem slučaju intervenirale tudi natovske vojaške sile, kar bi lahko privedlo do intervencije takratne sovjetske armade pod vodstvom maršala Jazova in partijskega voditelja Gorbačova. Povsem se je strinjal z mojo oceno, da je dejansko šlo za načrtovano razbijanje Jugoslavije, kjer so prevladovali zunanji faktorji (60 odstotkov). Podobno ocena sta imela tudi z generalom Kadjevićem, s tem, da to razmerje nista vezala za določene odstotke.

In druga, nič manj usodna napaka je bilo znano stališče admirala Broveta, da je potrebno za vsako javno reagiranje pripadnika JLA imeti osebno dovoljenje zveznega sekretarja za ljudsko obrambo, kar je bilo določeno tudi s Pravilom službe v JLA. V zvezi s tem me je nekajkrat opomnil, ko sem brez dovoljenja v slovenskih medijih objavljaj svoja mišljenja in zavračal »napade na JLA«. Njegovo stališče je bilo, da je to naloga partijsko-političnih organov. Jaz se s tem seveda nisem strinjal, saj sem menil, da se nacionalizem v svojih sredinah lahko učinkovito razbija samo s hitro in odločno protiakcijo, ne pa z raznimi demantiji in zapoznelimi odgovori. Nazadnje mi je celo pritrdil, ko je moral takratnemu predsedniku republiške skupščine zatrditi, da sem imel prav, ne pa neki poslanec, ki je napačno citiral Staneta Dolanca!

Bil pa je tudi proti moji nameri, da ga poskušam zavarovati pred »napadi« iz Mladine, konkretno pred dezinformacijami, ki jih je širil novinar Ali Žerdin. Čeprav se je admiral Brovet strinjal, da je tudi sam bil žrtev določenih kompromitacij in dezinformacij po načelih doktrine spopada nizke intenzivnosti (s katero sem pri njem tudi »doktoriral«), se je čutil toliko sigurnega, da na laži in podobne konstrukte ni hotel reagirati, pa čeprav sem ga prepričeval s tistim znanim slovenskim rekom, da desetkrat ponovljena laž postane resnica.

Šlo je za Mladinin članek z dne 22. 10. 1991, bolje rečeno Žerdinov pamflet proti admiralu Brovetu (kasneje leta 1997 si ga je še posebej dobro sposodil v knjigi *Generali brez kape*), češ, da je bil pripadnik nemškega hitlerjugenda (enako so v Mladini »napadli« Staneta Dolanca), da je arijec in pripadnik velikega nemškega rajha! Premeteni novinar je kot pričo celo navedel koroškega Slovenca in veterinarja dr. Marka Dumpelnika, ki naj bi bil Brovetov sošolec v nekakšni višji šole pod pokroviteljstvom hitlerjugenda v Celovcu in Miljah na Koroškem. Da bi bil pa še bolj prepričljiv, je objavil kopije ene od treh šolskih spričeval (brez arhivskih oznak), ki bi naj vse to dodatno dokazovalo in potrjevalo.

Seveda mi je zadeva bila takoj sumljiva, saj sem poznal tudi prakso Sdv, da z različnimi falsifikati »dokazuje« grehe in operativne postopke (glej Spasićevo *Podlasico...*!). Admiral Brovet pa je vztrajal, naj zadevo pustim pri miru, saj bo resnica prej ali slej prišla na dan.

In prav to se je zgodilo nedavno tega. Pri razkrivanju ozadja znane diverzije v Celovcu avgusta 1979, ki sta jo izvedla (in priznala) Luka Vidmar (tudi moj znanec iz Sdv) in Marina Blaj, se je tudi razkrilo, da dr. Marko Dumpelnik ni bil samo novinarski vir, temveč, tako dokument Rsnz z dne 20. 10. 1979, pod oznako državna tajnost navaja, da je imenovani sodeloval v treh diverzantskih akcijah na Koroškem (Komlje, Škocjan in Kopinško jezero), da sicer ni bil sodelavec Sdv, vendar je »na razne načine ponujal svoje sodelovanje«, ki pa ni bilo sprejeto, ker se je menda smatralo, da je provokator. Seveda, tudi pravljica za majhne otroke ...

No, in dr. Matevž Grilc, odvetnik iz Celovca, je v Večeru dne 11. 5. 2010 »odločno zavrnil« trditve slovenske Sdv, da sta z dr. Dumpelnikom izvršila diverzijo »na daljnovid pri Škocjanu«, saj ju je tisti večer napadel neki mladenič, kar sta prijavila tudi avstrijski policiji.

Tako: vse pride enkrat na dan! Staro je pravilo, da resnica vedno zmaga!

Gotovo je, da je admiral Brovet spadal med liberalce, legaliste in reformiste. To bodo pokazali tudi arhivi JLA, tako je povedal tudi sam pred svojo smrtjo, seveda, ko bodo dostopni javnosti. Vse pa kaže, da nekateri posamezniki v Sloveniji niso kaj preveč navdušeni nad vsebino (in resnico) teh in podobnih arhivov (mislim tudi na arhive varnostne službe 9. armade).

Bo pa držalo, da je bil admiral Brovet kot legalist odločen nasprotnik slovenski četverici JBTZ, saj je prav v zadnjem intervjuju dejal, da so »Jugoslavijo štirje neuravnoteženi tipi spravili v bankrot in da je bilo odtlej z njo nekaj hudo narobe« (Nedeljski, 22. 7. 2007).

Očitno bo tudi obveljalo moje mnenje, da je slovenska politika ta proces enostavno vsilila JLA, ker bi bilo normalno, da so četverici (in Bavčarju) sodili zaradi kraje Kučanovega stenograma, partijskega dokumenta, ki je nosil oznako državna tajnost, ne pa zaradi vojaškega dokumenta, ki je omenjal znotraj armade samozaščitne postopke pred rušilnimi demonstracijami, kakršne so se začele na Kosovu ...

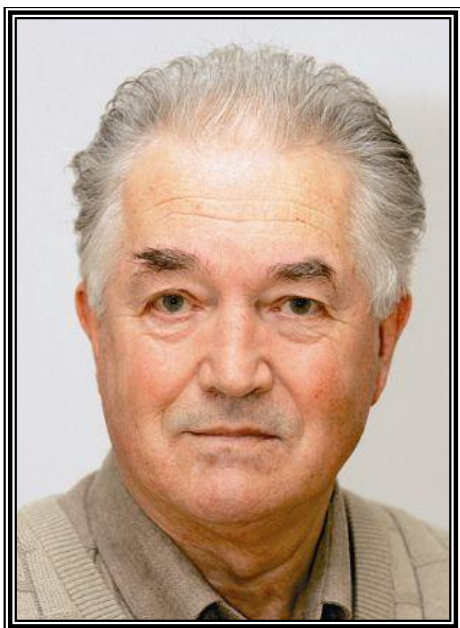
Tudi ne bo držala floskula, da je prav admiral Brovet obtožil Slovenijo za nekakšno kontrarevolucijo ... Kdo pa je organiziral in usmerjal »napade na JLA« pa itak že vemo! Dejstvo, da skupaj z armadnim generalom Kadrijevičem sploh nista podpisala ukaza o »napadu na Slovenijo«, je tudi eden pomembnih dokazov, da je bil admiral Brovet dejansko to, kar je sam zatrdil: ... **»najprej Slovenec, šele potem vse drugo«**. In dodal: »Osebnostno pa sem vztrajal na svojem mestu, da bi se zadeve izpeljale koristno za mojo domovino« je povedal v svojem zadnjem intervjuju zgodovinarju iz Trsta, Borisu M. Gombaču.

Povsem sem siguren, da bodo zgodovinarji, po pregledu dokumentov iz »blindirane kase« admirala Broveta zvedeli za resnice o razbijanju SFRJ in njegovi osebni vlogi. Izkazalo se

bo, da je tudi admiral Brovet zaslužen za osamosvajanje Slovenije. In takrat se bo uresničila tudi moja napoved o postavljanju spomenika ...

Dr. Stanko Kodrin

– vojaški pilot, prvi slovenski doktor obramboslovja



Dr. Stanko Kodrin
(Vir: Google, Slike)

Davnega leta 1955 v Beogradu na vojaški paradi smo nekoliko nas Prlekov in sošolcev nižje gimnazije v Gornji Radgoni doživljali enkratno slavlje. V čelnem ešalonu vojaških akademij smo pred Vrhovnim poveljnikom maršalom Titom strumno korakali v pehotnem ešalonu **Jože Holc** in moja malenkost, v mornariškem **Franci Kodrin**, v intendantskem **Dušan Fetih** in v letalsko-tehničnem **Marjan Zupanc**. No, vsi štirje pa smo bili posebno ponosni, ko je nad nami poletela letalska eskadrilja, v kateri je bil menda tudi **Stanko Kodrin!**

Vsa peterica smo dosegli lepe uspehe v svoji vojaški karieri, ki se meri po činih. Torej, jaz sem postal generalmajor, čin polkovnika so dosegli Holc, Fetih in Zupanc, brata Kodrin pa sta zaradi zgodnjega odhoda iz aktivne vojaške službe dosegla – Franci čin poročnika fregate in Stanko čin letalskega podpolkovnika, da bi leta 1984 postal **prvi doktor obramboslovja!**

To je tudi razlog za ta zapis, saj je Stanko Kodrin zaradi svoje skromnosti premalo znan izven Maribora.

Omenjen je le v največjem bibliografskem leksikonu Osebnosti, 2008, kjer na str. 494 piše naslednje:

Kodrin, Stanko (Ljubljana, 18. 5. 1935), častnik, obramboslovec, 1956 je diplomiral na Vojaški letalski akademiji, 1961 je končal specializacijo v letalski šolski enoti v Pulju, 1984 je doktoriral na FSPN v Ljubljani. Bil je v vojaški službi v Nišu, Skopju in Puli, od 1964 je predaval DSZ in SLO na TF v Mariboru. Delo: *Teorija in praksa podružabljanja obrambe SFRJ*, 1979; *Obramboslovje, sistem DSZ in obrambe SFRJ*, 1989; *Maribor in Mariborčani v zgodovini letenja*, 2005.

Z bratoma Kodrin sem se prvič srečal pri Sv. Juriju ob Ščavnici, kjer smo med nemško okupacijo začeli obiskovati osnovno šolo. Družina je pribežala iz Ljubljane, ker jim je grozila izselitev. Oba sta se rada igrala z nami »vojake«, oborožene z lesenimi puškami, na katere smo montirali tudi frače.

Po osvoboditvi smo skupaj obiskovali nižjo gimnazijo v Gornji Radgoni, potem pa so se nam pota razšla. Stanko, Jože in Dušan so v Mariboru končali srednjo kmetijsko šolo, no, in nazadnje smo se kot »pitomci« vojaških akademij v Beogradu in Splitu, znašli na paradi pred svojim Vrhovnim poveljnikom.

O svoji »prvi ljubezni« – letalstvu mi je Stanko poslal naslednji avtentični zapis:
 »Član aerokluba »Žarko Majcen« v Mariboru sem postal 1951. Prvo šolanje na jadralnem letalu »Vrabc« sem opravil na letališču v Tezmem. Ker pa nam je Letalska zveza Slovenija prepovedala uporabo tega letališča, nam je občina Maribor dodelila novo zemljišče v Slivnici pri Mariboru. Šlo je dejansko za navadne vaške njive, pa smo člani aerokluba pošteno zavihali rokave, da smo poravnali teren, usposobili letalsko stezo in tudi zgradili lopo – hangar za jadralna letala. Tako smo že spomladi 1953 lahko začeli z letenjem. Jaz sem takrat letel na jadralnih letalih »Roda«, »Salamander« in »Čavka«.

Maja 1953 sem maturiral in se takoj prijavil na Letalsko vojaško akademijo. Kmalu zatem me je aeroklub napotil na motorno letenje v zvezni letalski center v Rumo. Kar dva meseca sem prebil v Rumi in pretežno sam letel na sovjetskem motornem letalu »UT-2«. Obenem sem v Zemunu opravil na VZK (vojaško-zdravniški komisiji) temeljite zdravniške preglede in septembra 1953 postal gojenec Letalske vojaške akademije v Mostarju, v Bosni in Hercegovini. Šolanje za vojaškega pilota je bilo vsestransko. Letel sem pa na raznih izvedenkah letala »Aero-2« v Titogradu, sedaj Podgorici, v Mostarju na prehodnem tipu letala »213« in v Puli na zadnjem sovjetskem lovskem letalu »Jak-3«.



Letalska knjižica, Stanko Kodrin, vojaški pilot, 1956
 (Zasebna zbirka, dr. Stanko Kodrin)

Po končani Letalski vojaški akademiji leta 1956 sem najprej služboval v Nišu in letel na ameriškem enosedu lovcu »F-48«. Spomladi 1958 sem bil napoten na prešolanje na reaktivno ameriško letalo »F-84G« in nato premeščen v Skopje, letališče Petrovac«, kjer sem ostal vse do pomladi 1960.



**Letalski kapetan Stanko Kodrin,
na reaktivcu F-84G, Skopje, 1958**
(Zasebni fotoalbum, dr. Stanko Kodrin)

Sledila je premestitev v Pulj, kjer sem najprej opravil šolanje za učitelja dnevnega, instrumentalnega in nočnega letenja na reaktivnih letalih tipa »T-33«, »TV-2« in »F-84G«. Nato sem postal učitelj letenja na navedenih letalih in tudi poskusni pilot in delo opravljal vse do decembra 1963.

Pred premestitvijo za poveljnika eskadrilje v Titograd, sem zaprosil za prevedbo iz aktivnega v rezervni sestav PZO in VL. Izpolnil sem namreč pogoje iz podpisane pogodbe, ki je veljala za pilote. Ker sem veljal za vrhunskega pilota, so me skušali zadrževati, vendarle sem decembra 1963 le preveden v rezervni sestav PZO in VL.

Januarja 1964 sem po nastopnem predavanju pred komisijo visokošolskih učiteljev sprejet kot predavatelj predvojaške vzgoje – kasneje obramboslovja na Visoki tehnični šoli v Mariboru, kjer sem z dvoletno prekinitvijo ostal vse do upokojitve leta 1991.

Namreč, v letih 1968 do 1970 sem delal na Upravi notranjih zadev Maribor in oblikoval oddelke rezervne letalske enote milice v Mariboru, Slovenj Gradcu in Celju.

V že omenjenem aeroklubu, ki se je kasneje preimenoval v Letalski center Maribor, sem nadaljeval z letenjem kot športni pilot na različnih motornih in jadralnih letalih in bil učitelj letenja na motornih letalih. Vodil sem tudi letalsko enoto za protitočno obrambo Štajerske do leta 1993, ko sem tudi prenehal z letenjem.

Ko se sprehajam po mariborskem parku in slišim letalo, vedno pogledam v nebo«.

Tako je Stanko zaključil svojo pripoved.

Izvedel pa sem tudi za majhno skrivnost: vsak pilot je prav življenjsko navezan na 13 različnih mehanikov, ki skrbno pregledajo vsako letalo pred poletom!



Piloti Maistrove eskadrilje v bojih za Koroško 1918-19, Tezno

(sedijo z leve: Ernest Turk, Stane Kveder, poročnik Stjepan Burazović – poveljnik, Vinko in brat Rudolf Arzenšek, stojita: Colnar in Tomšič)

Kakor je bil Stanko uspešen vojaški pilot supersoničnih letal, se je nazadnje vendarle moral posloviti od svoje »prve ljubezni« – letenja v vojaških letalih. Vrnil se je v Maribor in postal predavatelj predvojaške vzgoje na Visoki tehnični šoli. Kakor je prej prednjačil med vojaškimi piloti, se je zdaj z navdušenjem lotil novega poklica. Na področju strokovnega dela je napisal več učbenikov in druge strokovne literature. Sodeloval je v raznih diskusijah in napisal obširna konferenčna poročila. Ob pedagoškem delu je vzporedno opravljal tudi raziskovalno delo v okviru svojega predmeta.

Študentje so vedeli, da imajo pred seboj pilota in strokovnjaka, posebno pa so bili veseli skript, nato pa tudi knjig iz predmeta predvojaške vzgoje. V svoji predavateljski karieri je Stanko napisal in izdal, po Cobissu, naslednje knjige – učbenike:

- Predvojaška vzgoja 1. del, za študente višjih šol, 1965
- Predvojaška vzgoja 2. del, za študente višjih šol, 1967
- Predvojaška vzgoja 2. del (dodatek), za študente višjih šol, 1968
- Osnove ljudske obrambe, 1. del, za študente višjih in visokih šol, 1970
- Osnove ljudske obrambe, 2. del, za študente višjih in visokih šol, 1972

Leta 1979 je na FSPN, zdaj FDV, magistriral na temo *Teorija in praksa podružbljanja obrambe SFRJ*, da bi potem že leta 1985, pod mentorstvom prof. dr. Staneta Južniča, kot **prvi doktoriral** na fakulteti za obramboslovje po temi *Teorija obrambno-varnostne socializacije in inkulturacije posameznika v sodobni družbi*.

Stanko se je v tem obdobju zelo intenzivno ukvarjal kot vodja letalske enote za protitočne obrambe dela Štajerske, po vzgledu na avstrijske kolege, pa je o tem tudi javno pisal.

Vendar so bili »raketaši« oz. zagovorniki (lobisti) raketne obrambe uspešnejši. Danes prevladujejo že plastične mreže za protitočno zaščito vinorodnih nasadov...



Skupina slovenskih vojaških pilotov JLA na vaji, Brnik, 1985

(tretji z desne stoji rez. let. podpolkovnik dr. Stanko Kodrin, foto-album S. Kodrin)

Kot rezervnega letalskega majorja in nazadnje podpolkovnika sem ga večkrat srečal na raznih vajah, ker je bil formacijski razporejen v skupino armadnega poveljstva za usmerjanje letal in letalskih enot v vojnem času.

Po letu 1991 se je upokojil in se posvetil družini.

Kot vojaško-letalski strokovnjak pa vendarle ni miroval. V Večeru je leta 1993 predlagal, naj Slovenska vojska za svojo letalsko obrambo nabavi šest vojaških letal tipa »Tornado«, vendar so se »strokovnjaki« odločili za sedanje pilatuse, da bi nas nazadnje ščitila dva italijanska supersonična aviona ... Vojaški piloti se seveda križajo!

Meni osebno je pred letom 2005 izdatno pomagal pri sestavljanju seznama letalskih častnikov in generalov za knjigo *Slovenska vojaška inteligenca*, brat Franci pa za pomorske častnike in admirale slovenskega rodu.

Nazadnje Stanko ni mogel niti mimo zgodovine vojaškega in civilnega letalstva, pa je skupaj s kolegom Ludvikom Cotarjem 2005 izdal knjigo *Maribor in Mariborčani v zgodovini letenja*.

Kot pripadnik prve povojne generacije slovenskih častnikov, je Stanko normalno tudi pripadnik in član vodstva Združenja borcev za vrednote NOB v Mariboru, ki ga vodi Jože Berce, generalmajor v pokoju.

SLOVENSKA VOJSKA

(Kratek zgodovinski presek, vojaška prisega)

Slovenska vojska je obrambna sila RS.

Po desetdnevni obrambni vojni TO Slovenije z enotami JLA junija 1991 se je 20. 12. 1994 preimenovala v Slovensko vojsko (SV), od 29. 3. 2004 je SV članica NATA.

SV deluje po konceptiji oborožene nevtralnosti RS.

Sestav je: stalni in rezervni. Stalni sestav (profesionalni od 2003) šteje 7.060 pripadnikov. Rezervni sestav je prostovoljni.

SV je sestavljena iz 9 rodov, ki predstavljajo sile:

- za bojno delovanje (1. in 72. brigada),
- za bojno podporo (15. polk vojaškega letalstva in 430. mornariški divizion),
- za zagotovitev bojnega delovanja (Logistična brigada),
- za specialno delovanje (specialne enote).

GŠ SV je v sestavi Ministrstva za obrambo.

Enote SV sodelujejo v raznih mirovnih misijah po načrtih NATO.

Prisega:

Slovesno prisegam, da bom branil samostojnost, neodvisnost, svobodo in ozemeljsko celovitost svoje domovine Republike Slovenije ter vestno in odgovorno izvrševal dolžnosti pri njeni obrambi.

Edvard Vaupotič, podpolkovnik in Drago Kocmut, stotnik

- »pomagača« generala Maistra iz Sv. Jurija ob Ščavnic

S pok. Vinkom Lukačem sva si zadala nalogo, da bova temeljito »obdelala« borce generala Maistra, posebej še častnike – Vinko bi zbral potrebno gradivo in fotografije, tudi rodoslovne podatke (daljnji rod s podpolkovnikom Vaupotičem), jaz pa naj bi napisal članek. In ravno dan preden sem zvedel, da je prijatelj Vinko umrl, sem zastavil pero oz. odprl datoteko na računalniku. Smrt pač prehiteva, zato ne bom mogel napisati še dodatnih pojasnil ...

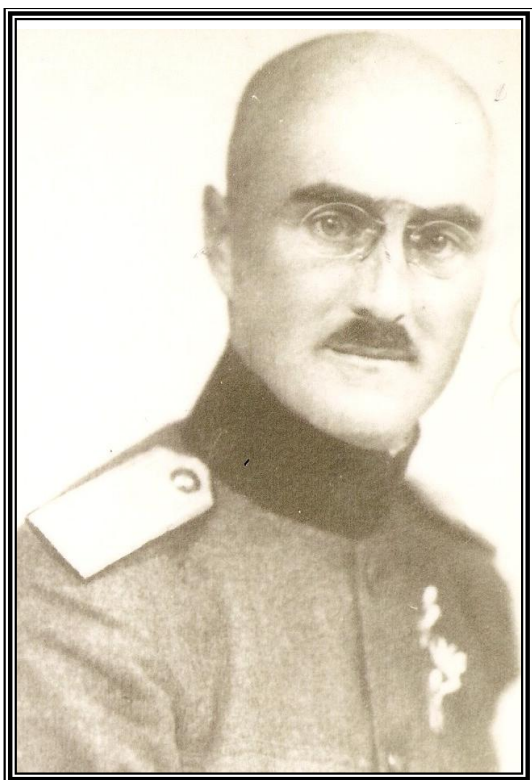
Iz Sv. Jurija ob Ščavnici so se leta 1918/1919 generalu Maistru pridružili naslednji vaščani (po abecednem redu):

- Babosek Martin
- Cvetko Andrej
- Černel Peter
- Domanjko Anton
- Domanjko Jože
- Fekonja Matija
- Filipič Andrej
- Gregorc Jože
- Holc Ludvik
- Jaušovec Alojz
- Kocmut Drago
- Kocuvan Anton
- Kocuvan Jože
- Kocuvan Jurij
- Kocuvan Marica
- Korošec Franc
- Kos Valentin
- Krajnc Alojz
- Krajnc Franc
- Krajnc Franc
- Kreft Henrik
- Lukovnjak Ivan
- Markovič Jakob
- Muhič dr. Franjo
- Nedeljko Jernej
- Novak Jakob
- Prelog Jožef
- Rauter Jernej
- Senjur Jože

- Šantl Anton
- Štuhec Franc
- Štuhec Matija
- Trstenjak Franc
- Vaupotič Edvard
- Vrbančič Mihael
- Zemljak Ludvik

Glavna sta bila podpolkovnik Edvard Vaupotič in stotnik Drago Kocmut. Že doslej objavljenih zapisov in člankov, tudi njihov izjav, ne bova ponovno objavljala, vendar pa je za potrebe lokalne zgodovine vseeno nujno povzeti bistvene poudarke strokovne narave. Namreč, zaradi osebne skromnosti sta oba celo zanemarila navesti svoje zasluge v predhodni podpori generalu Maistru, pa tudi pozneje, ko so se že odvijali boji za našo severno mejo.

Zanimivo je, da obeh ni med odlikovanci s koroške fronte 1918–1919, sta oba na gestapovskem seznamu »Maistrovih legionarjev« izpred 1941, saj sta bila oba tudi izseljena v Srbijo.



Edo Vaupotič, podpolkovnik VKJ, 1925
(Vir: Google, Slike)

Edvard Vaupotič, podpolkovnik Vojske kraljevine Jugoslavije, je bil rojen 25. avgusta 1881 v Vidmu (prej Videm ob Ščavnici), sedaj občina Sv. Jurij ob Ščavnici, v hiši, kjer je bila v stari Jugoslaviji tudi gostilna in posojilnica. Namreč, njegov oče Franc, je bil ugleden in bogat vaščan, gostilničar, mesar, poštni uradnik, prvi predsednik prostovoljnega

gasilskega društva (od 1886 edino PGD v bližnji okolici), tudi naprednjak in vodja Društva kmečkih fantov in deklet (1925–1941). Pri Korošakovih v Vidmu št. 13 se nahaja Vaupotičeva preša, verjetno najstarejša v okolici, saj nosi letnico 1735.



**Spominska plošča na rojstni hiši Edvarda Vaupotiča
– Videm, Sv. Jurij ob Ščavnici
(Vir: foto Lukač)**



**Rojstna hiša E. Vaupotiča v Vidmu (»Posojilnica«), 2009
(Vir: foto Lukač)**

Sedaj je v pritličju hiše priročni »muzej« borcev generala Maistra, ki seveda čaka boljše čase.

Zanimivo je, da o Edvardu Vaupotiču ni na voljo nobenih podatkov, saj ta najbližji sodelavec generala Maistra ni niti v ES niti v Velikem slovenskem biografskem leksikonu. To pomeni, da bo potrebno podatke o njegovem vojaškem šolanju in bivanju v avstro-ogrski armadi, pa potem tudi v Vojski kraljevine Jugoslavije, še poiskati. Imamo samo podatke iz njegove izjave, ki je objavljena v zborniku *Boj za Maribor 1918–1919* (»Maistrov zbornik«), Maribor, 1988. Iz nje povzemam bistvena dejstva:

- skupaj z ostalimi slovenskimi častniki v 26. strelskem polku so se že v začetku 1917 začeli tajno sestajati in razpravljati o zlomu Avstro-Ogrske, pa tudi o uresničevanju jugoslovanske ideje;
- navduševali in pridobivali so vojaštvo 26. polka za velike dogodke, ki so se bližali, kar je bilo odločilno, saj je prav 26. polk postal jedro slovenske vojske pod poveljstvom generala Maistra;
- dne 29. oktobra 1918 se je v Mariboru udeležil demonstrativnega pohoda, ki ga je organiziral rez. nadporočnik Gračner; slovenski častniki so rozete na kapah zamenjali s kokardami v narodnih barvah;



Muzej Maistrovih borcev v Vaupotičevi hiši – Posojilnici
(Vir: foto Lukač)

- 31. oktobra se je udeležil sestanka, na katerem je »štacijski« poveljnik polkovnik Holik sporočil, da jih je cesar Karl odvezal vojaške prisege, zvečer pa se je udeležil tajnega sestanka v Narodnem domu v Mariboru, kjer jim je major Maister dal navodila za preobrat v Mariboru;
- 1. novembra 1918 je polkovnik že ob 8. uri sklical sestanek vseh poveljnikov enot v Mariboru, zato je stotnik Vaupotič predlagal, naj se takoj pokliče major Maister, ki ni vedel za predstavitev ure sestanka – to je bila odločilna (zgodovinska) poteza stotnika Vaupotiča;
- ker je polkovnik Holik predlagal memorandum 12 točk, kako ravnati, da bi Maribor ostal v nemških rokah, je major Maister odgovoril, da je bil pravkar imenovan za poveljnika Maribora in je zahteval pokorščino vseh prisotnih poveljnikov enot;
- stotnik Vaupotič je takoj zatem prevzel poveljstvo nad bataljonom 26. polka, ločil nemške in slovenske vojake, s slovenskim vojaki (85) je takoj zasedel ključne točke v Mariboru in tako onemogočil vse nemške načrte – kar je pomenilo, da je general Maister tudi dejansko lahko prevzel oblast v Mariboru in na Štajerskem;
- 2. novembra je okrepil stražo na železniški postaji, kjer je rez. poročnik Lederhar organiziral prehranjevalnico in tako preprečil večje roparske pohode; major Maister je bil imenovan za generala;

- 3. novembra je general Maister moral sprejeti pomoč nemškega Schutzwehra, da bi tako preprečil ropanje po mestu in okolici – pridružilo se jim je 50 srbskih prostovoljcev – ujetnikov iz Avstrije in dve četi planinskega polka;
- 4. novembra je bil stotnik Kolšek postavljen namesto Vaupotiča za poveljnika bataljona, vendar so častniki tajno sklenili, da ga odstavijo;
- 5. novembra so se začeli nemiri tudi med vojaki, ker so bili utrujeni, lačni in brez denarja (potem so dobivali po 5 kron, nemški pa 6 kron);
- 6. novembra je nemški Schutzwehr narasel na 4 bataljone, vsak je štel nekaj čez 1.000 pripadnikov (nazadnje celo okrog 6.000, kar so nekateri zgodovinarji sprejeli kot pretiravanje, pri tem pa pozabili, da je prav stotnik Vaupotič vodil obveščevalno službo v »štacijskem« poveljstvu v Mariboru, kar pomeni, da je zbral verodostojne podatke);
- 7. novembra je stotnik Vaupotič ponovno prevzel poveljstvo nad bataljonom 26. strelskega polka, obenem pa je bil tudi postavljen za štacijskega poveljnika v Mariboru;
- 8. novembra je stotnik Vaupotič predal poveljstvo bataljona stotniku Metodu Rajhu, ker je postal referent varnostnih zadev pri obmejnem poveljstvu v Mariboru;
- od 9. novembra so se začeli incidenti in manjši spopadi z nemškim Schutzwehrom, katerim so se pridružili tudi nahujskani delavci, posebno socialdemokrati (železničarji);
- prav dejstvu, da je stotnik Vaupotič prevzel **referat za varnostno-obveščevalne zadeve** in organiziral tudi potrebno mrežo tajnih zaupnikov, gre zahvala, da so prav preko enega od njih (pribočnika poveljnika Schutzwehra, Čeha po rodu) zvedeli za načrtovani prevrat na dan 24. novembra, zato se je general Maister odločil, da se Schutzwehr razpusti in razoroži s hitro akcijo;
- načrt strogo zaupne narave je 17. novembra 1918 pripravil stotnik Vaupotič, istega dne pa mu je tajni sodelavec zaupal še vse ostale podatke o jakosti in razporeditvi vseh enot in delov Schutzwehra (general Maister pa je pridobil za sodelovanje nekega narednika v Schutzwehru!);
- general Maister je zvečer 22. novembra sklical tajni sestanek vseh poveljnikov vojaških enot in jim razdelil naloge – napad se je začel naslednjega dne ob 4. uri zjutraj in do 7. ure so bile vse enote Schutzwehra razorožene in naslednjega dne tudi napotene v Avstrijo;
- razorožitev Schutzwehra je bila izvedena načrtno in brezhibno, padel je samo nemški častnik, ki se je upiral vdaji;
- po mestu so bili nalepljeni plakati, ki so prebivalcem razlagali, da so šucverovci načrtovali prevrat in da so bili zato razoroženi in napoteni domov;
- avstrijsko poveljstvo v Gradcu je sicer protestiralo in poskušalo ukrepati, vendar je bil general Maister odločen, da ne potrebuje avstrijske pomoči;
- 30. novembra je stotnik Vaupotič predal dolžnost varnostnega referenta in ponovno prevzel dolžnost poveljnika 2. bataljona, sedaj na novo preimenovanega iz 26. v 45. pešpolk;
- zatem je stotnik Vaupotič vstopil v Vojsko države SHS oz. Vojsko kraljevine Jugoslavije in napredoval do podpolkovnika. (Vsekakor bo potrebno poiskati še njegov kadrovski dosje v arhivu VKJ v Beogradu.)

Ostali zgodovinarji in člankopisci so v »Maistrovem zborniku« navedli samo naslednja dejstva:

- stotnik Vaupotič je od polkovnika Holika 1. novembra 1918 ob 8. uri zahteval, da na sestanek pokličejo tudi majorja Maistra (sestanek je bil sklican za 10. uro);

- znano je, da je bil stotnik Vaupotič najbolj izkušen vojaški poveljnik, zato ga je general Maister tudi postavil za poveljnika 26. pešpolka;
- stotnik, pozneje major, Vaupotič je užival velik ugled med vojaki in častniki.



Vaupotič, stotnik AOV, 1918
(Vir; Google, Slika)



Poročna slika majorja Vaupotiča, 1930
(Vir: zasebni album NN)

To pa je bilo tudi vse. Če sedaj strnemo tisto, kar je napisano, in izluščimo osnovni pomen, bomo vsekakor ugotovili naslednje:

Zasluge za uspešen zaključek bojev za severno mejo moramo pravično porazdeliti tudi med mnoge slovenske častnike, ki so še pred samim razpadom Avstro-Ogrske in njene vojske prikrito in tajno agitirali za osvoboditev izpod avstro-ogrskega jarma in za združitev z ostalimi južnoslovanskimi narodi. Med njimi je vidno mesto zavzemal tudi stotnik Edvard Vaupotič na službi v 26. strelskem polku, ki je bil v začetku 1917 na tirolski fronti. In prav častniki in vojaki 26. strelskega polka so ostali zvesti svojemu novemu poveljniku v odločilnih bojih za Maribor in severno mejo.

Zgodovinske zasluge za razorožitev nemškega Schutzwehra vsekakor pripadajo prav stotniku Vaupotiču, ki je kot referent za varnostno-obveščevalne zadeve preko tajnega sodelavcu pravočasno zvedel za načrtovani prevrat, pa tudi za odlično pripravljeno in izvedeno akcijo zjutraj 23. novembra 1918, ko je bila nemška »zelena garda« razorožena in njeni pripadniki, okrog 6.000 jih je bilo, napoteni domov.

Prav zaradi pravilnega vrednotenja zaslug podpolkovnika Vaupotiča je potrebno, da se kmalu zbere nekaj občinskega denarja in da se priskrbijo arhivski dokumenti z Dunaja in iz Beogradu. Le tako bo mogoče popolnoma raziskati njegovo življenje in s tem tudi zgodovinske zasluge, saj je očitno, da si zasluži dostojno mesto ne samo v spominu Maistrovih borcev, temveč tudi slovenske vojaške zgodovine nasploh.

Po upokojitvi sta se zakonca Vaupotič nastanila v Mariboru, v Ulici Pod Hribom in jo opremila z baročnim pohištvom. Sedanji lastniki so hišo prenovili, zadržali so dragoceno francosko pohištvo, ohranili pa so celo nekaj osebnih predmetov podpolkovnika Vaupotiča. Potomcev, namreč, nista imela.

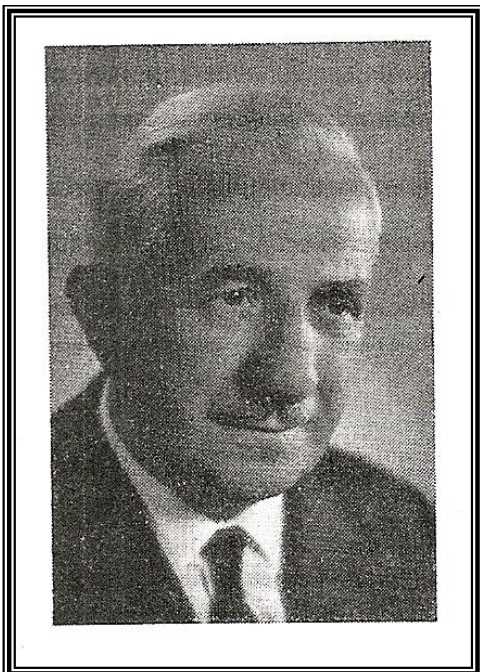


Vaupotičeva hiša, Pod Hribom, Maribor (prenovljena)
(Vir; zasebni album NN)

Podpolkovnik Vaupotič je umrl 1953 v Mariboru in je pokopan na pobreškem pokopališču. Njegova soproga Josipina počiva od leta 1977 poleg njega.



Grob Vaupotičevih, Pobrežje, Maribor, 1977
(Vir; foto Lukač)



Drago Kocmut, rez. stotnik VKJ, 1955
(Vir: zasebni album NN)

Drago Kocmut je bil rojen 1890 v Vidmu št. 3 (stara številka) v veliki in spomeniško zaščiteni hiši in ugledni družini. Njegovi dve sestri sta bili učiteljici, seveda pa sem

najlepše spomine ohranil na »gospodično Lojzko«, pri kateri sva s sestrično Majdo (Korošakovo) opravila 1946 izpit »čez 4. razred«, da sva se lahko vpisala na nižjo gimnazijo. In ko sem potreboval pomoč pri vpisu na gimnazijo v Mariboru, mi je pomagal prav Kocmutov Karlek, kot so mu pravili, takrat direktor banke v Mariboru, da bi mi naslednje leto svetoval vpis v podčastniško sanitetno šolo v Mariboru.

No, Drago Kocmut je 1912 končal šolanje v mariborski kadetnici in kot intendantski častnik avstro-ogrske vojske služboval v Dubrovniku, Sarajevu in Doboju, da bi bil 1917 premeščen v Gradec in nazadnje v Maribor.

V svoji izjavi za Maistrov zbornik navaja, da je 1917 kot nadporočnik intendanture Vojnega poveljstva v Gradcu spoznal majorja Rudolfa Maistra iz 26. strelskega polka in da sta postala tudi iskrena prijatelja. Redno sta se sestajala, s tem, da mu je nadporočnik Kocmut tudi prinašal kopije zaupnih vojaških dokumentov, katere je ta dobil od generalštabnega podpolkovnika J. V., Čeha po rodu in velikega prijatelja Slovencev, iste pa je major Maister posredoval dr. Antonu Korošču, poslancu parlamenta in takratnemu predsedniku Jugoslovanskega kluba na Dunaju. Že takrat mu je major Maister govoril, da bo potrebno tudi vojaško zavarovati severno mejo na Štajerskem in zasesti slovensko Koroško.

Nadporočnik Drago Kocmut se je takoj po zlomu avstro-ogrske vojske 2. novembra 1918 javil majorju Maistru v Mariboru, ki je bil izredno vesel prijateljevega prihodu. Takoj mu je poveril vodstvo intendanture štacijskega poveljstva v Mariboru.

Naloga je bila odgovorna, saj sta bila v Mariboru dve velika vojaška skladišča – pri Magdalenskem parku in v Melju pri carinarnici. Novopostavljeni intendant je najprej dobro zavaroval oboje skladišč in druge objekte (pekarno, kuhinje, častniško obednico), nato pa so v dveh dneh opravili inventuro ogromnih količin živil in vojaške opreme.

Zelo važna je navedba nadporočnika Draga Kocmuta, da je štacijsko poveljstvo v Mariboru takrat razpolagalo z zadostno količino denarja (skupaj so dobili dva milijona kron) za izplačilo vojaških plač, tudi celotna oskrba naj bi bila odlična, kar je znatno pripomoglo, da so bile vse naloge in akcije opravljene v celosti in po načrtih.

Drago Kocmut, ki je bil 1919 upokojen kot intendantski stotnik, navaja, da je bil 23. november 1918, ko so razorožili nemško zeleno gardo, najsrečnejši dan slovenskih vojakov in častnikov, saj je to tudi pomenilo, da je Maribor ostal v slovenskih rokah.

Dne 26. novembra 1918 je posle intendanture prevzel major Dragotin Stropnik, nadporočnik Kocmut pa je vodil referat oskrbe z živili.

Kasneje Drago Kocmut ni nadaljeval vojaške kariere. Po letu 1919 se je v Mariboru zaposlil kot uradnik Mestne hranilnice in nazadnje bil tudi njen ravnatelj. Aprila 1919 je bil z družino izseljen v Srbijo, po povratku 1945 pa je bil direktor Komunalne banke in nazadnje tudi Narodne banke v Mariboru. Umril je 1980 in je pokopan v družinski grobnici v Sv. Juriju ob Ščavnici. Potomci zgleđno skrbijo za ugled Kocmutove rodovine.

Viri:

- Zapiski in fotografije: + Vincenc Luka, 2009, Radenci (pri MFK),
- Zapiski in izjave domačinov iz Sv. Jurija ob Ščavnici (MFK),
- Maistrov zbornik, Boj za Maribor 1918–1919, 1988, Maribor,
- Odlikovanci s Koroške fronte 1918–1919. spletna stran Vojaštvo – Military (MFK),
- Seznam »Maistrovih legionarjev«, spletna stran Vojaštvo – Military (MFK).

Dr. Anton Žabkar

- kapiten SV, prvi slovenski doktor vojaških ved, redni profesor obramboslovja²²⁸



Dr. Anton Žabkar (1935)
(Vir: Google, Slike)

Življenjepis

Rojen je bil 23. novembra 1935 v Beogradu, Srbija. Izhaja iz častniške družine; oče Hinko je bil polkovnik vojske Kraljevine Jugoslavije, ranjen ob nemškem napadu 1941 in upokojen. Po osvoboditvi Beograda je bil predavatelj na Šoli za intendantske oficirje JA, leta 1946 pa drugič upokojen. Tone je z bratom Janezom obiskoval osnovno šolo v Beogradu, kjer je družina živela do leta 1946. Gimnazijo z veliko maturo je končal 1954. leta v Kranju.

Od leta 1957 do 1991 je bil pomorski častnik Jugoslovanske vojne mornarice in dosegel čin kapitana bojne ladje. Bil je v JLA prvi in edini Slovenec, ki je postal doktor vojaških ved. Po napadu JLA na Slovenijo je sredi leta 1991 na lastno zahtevo izstopil iz JVM oz JLA in se vrnil v Slovenijo.

Delo je nadaljeval kot civilna oseba v Centru za strateške študije SV in kot redni profesor obramboslovja na FDV. Bil je tudi svetovalec vlade RS in član Strateškega sveta Predsednika RS. Kot načelnik CSS je bil 1993. leta kot prvi Slovenec povišan v čin

²²⁸ Slovenska *Wikipedija* – povzetek avtorjevega članka.

kapitana SV. Leta 1995 je bil redno upokojen. Živi v Ljubljani. Je poročen in oče dveh otrok.

Vojaška kariera

Pomorsko vojaško akademijo je končal v letih 1954–1957, stažiranje pa je opravil v mornariški pehoti. Kot nižji pomorski častnik je služboval na patroljnih ladjah in torpednih čolnih. Po opravljeni minersko-protiminski specializaciji je služboval kot poveljnik na minolovcih in dvonamenskih minopolagalsko-desantnih ladjah. Od 1965. leta do 1967. leta je kot poročnik bojne ladje z odličnim uspehom končal Višjo vojaško-pomorsko akademijo, nakar je kot prvi v rangu postal predavatelj pomorske taktike in operatike na isti akademiji. Leta 1968 je bil predčasno povišan v kapitana korvete. Specializiral se je za uporabo matematičnih metod v reševanju operativno-taktičnih problemov vojne mornarice.

Leta 1978 je kot kapetan fregate magistriral na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo (Ljubljana), s temo *Evolucija globalne strategije ZDA, SZ in LR Kitajske (1945–1978)*. Leta 1983 je kot kapitan bojne ladje v Centru visokih vojaških šol v Beogradu doktoriral na področju vojaških ved, s temo *Analiza učinkovitosti flote v prvi etapi protidesantne operacije*.

Istega leta je bil izbran za rednega profesorja Mornariške vojaške akademije. Leta 1986 je bil premeščen v Zagreb, kjer je služboval do 1991. leta v Ladjedelniškem inštitutu kot načelnik sektorja za predhodne raziskave in bil izbran za znanstvenega svetnika, obenem pa je bil tudi predstavnik JVM v Svetu za znanstveno-raziskovalno delo JLA.

Znanstveno-raziskovalna in predavateljska kariera

O obsegu znanstveno-raziskovalnega dela priča izredno veliko število objavljenih člankov, razprav in monografij. Je aktiven član uredniških odborov *Slovenskega vojaškega slovarja*, (Ljubljana, 2002) in novega *Večjezičnega vojaškega slovarja*, podpredsednik Evroatlantskega sveta Slovenije, član predsedstva Slovenskega društva za mednarodne odnose, sodelavec *Enciklopedije Slovenije*, Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani in revije *Obramba*.

V tujini je član uredniškega odbora hrvaške znanstvene revije *Polemos* v Zagrebu, sodelavec hrvaške *Pomorske enciklopedije in Pomorskega leksikona* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb) in *Vojno-pomorskega leksikona* in *Vojaškega leksikona* (Vojni leksikon, Beograd, 1981) in Vojaško-tehničnega inštituta v Beogradu. Aktivni je sodelavec številnih tujih znanstvenih in vojaško-strokovnih revij (*Hrvatski vojnik*, Zagreb; avstrijski *Österreichische Militär Zeitschrift*, Dunaj, italijanske *Rivista Maritima*, Rim; do 1991. leta tudi *Vojno delo*, *Mornarički glasnik*, *Glasnik RV i PVO* in *Vojno-tehnički glasnik, vsi v Beogradu*). Redno komentira aktualne vojne in oborožene spopade za *Radio Free Europe* (Radio Svobodna Evropa).

Po letu 1992 je bil predavatelj obramboslovja na FDV v Ljubljani in poveljniško-štabnih tečajih SV. Po upokojitvi 1995. leta pa predava kot zunanji sodelavec FDV na

dodiplomskem in podiplomskem študiju predmete: Uvod v oborožitvene sisteme, Sodobni oborožitveni sistemi, Uvod v vojaške vede, Teorija operacij in Metodologija vojaških ved. Občasno predava tudi na častniških štabnih tečajih Slovenske vojske in Mors.

Je mednarodno priznani analitik globalnih mednarodnih in vojaško-strateških problemov in razvoja sodobnih oboroženih sil. Obvlada več tujih jezikov, aktivno poleg hrvaščine in srbsčine, angleški in ruski jezik, pasivno pa italijanski in francoski.

S svojim kapitalnim delom, *Marsova dediščina*, si je vsekakor zaslužil vzdevek »slovenski Klausewitz«.

Odlikovanja in priznanja

V bivši JVM je bil odlikovan z medaljo za vojaške zasluge, redom za vojaške zasluge s srebrnimi meči in redom JLA s srebrno zvezdo. Prejel je častno plaketo Zveze rezervnih vojaških starešin RS in zlato plaketo Poveljniško-štabne pomorske akademije, leta 1972 pa tudi prestižno nagrado 22. december za znanstveno-raziskovalno delo v JLA. Julija 2007 je prejel srebrno plaketo Poveljniško-štabne šole SV.

Bibliografija

Po evidenci COBISS z dne 24. 10. 2007 je na njegovem naslovu 555 zadetkov: je avtor 132 znanstvenih člankov, 197 strokovnih člankov in 52 sestavkov in gesel v raznih domačih in tujih enciklopedijah, pretežno s področja vojaške znanosti in analize sodobnih oboroženih spopadov. Glavne monografije so:

- *Uporaba matematičnih metod v reševanju operativno-taktičnih problemov*, Center vojaško-pomorskih šol (CVPS), Split, 1969, zbirka rešenih problemov, v srbohrvaščini
- *Evolucija globalne strategije ZDA, SZ in LR Kitajske 1945–1978*, magistrska naloga, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana, 1978
- *Analiza učinkovitosti flote v prvi etapi protidesantne operacije*, doktorska disertacija Center visokih vojaških šol, Beograd, 1983, v srbohrvaščini
- *Vojne mornarice v lokalnih vojnah 1950–1986 (Ratne mornarice u lokalnim ratovima 1950–1986)*, Vojni izdavački zavod (VIZ), Beograd, 1987, v srbohrvaščini
- *Vojne mornarice v vojaških intervencijah in akcijah specialne vojne 1967–1988 (Ratne mornarice u vojnim intervencijama i akcijama specijalnog rata 1967–1988)*, VIZ, Beograd, 1989, v srbohrvaščini
- *The Drama in former Yugoslavia – the beginning of the end or the end of the beginning?* (Drama v bivši Jugoslaviji – začetek konca ali pa konec začetka), Deželna obrambna akademija, Dunaj, 1993, v angleščini
- *Analyses of the Conflict in former Yugoslavia (Analiza spopada v bivši Jugoslaviji)*, Deželna obrambna akademija, Dunaj, 1993, v angleščini
- *Marsova dediščina (1. del: Temelji vojaške znanosti, 2. del Metode in smeri razvoja vojaških ved)*, FDV, Ljubljana, 2003
- *Pehotna oborožitev in oprema (stanje in smeri razvoja)*, SV in Defensor d.o.o., Ljubljana, 2007

Viri:

- *Enciklopedija Slovenije št. 15*, Ljubljana, 2001, str. 281 – Žabkar Anton
- Marijan F. Kranjc, *Slovenska vojaška inteligenca*, Grosuplje, 2005, str. 290–291 (dr. Anton Žabkar) in str. 193 (Hinko Žabkar)
- Dr. Anton Žabkar, *Pehotna oborožitev in oprema*, Ljubljana, 2007. str. 398–400, *O avtorju*
- *Wikipedija* (povzetek avtorjevega članka).

Frank, van Krevel,

nizozemski Slovenec, prvi promotor Slovenske vojske v tujini

Naslov je zares malce nenavaden, saj nizozemski Slovenec Frank van Krevel, po domače France Krevelj, ni vojak SV. Še več, nikdar ni nosil vojaške uniforme!

Te dni je prejel v slovenskem veleposlaništvu v Den Haagu na Nizozemskem iz rok predsednika RS, gospoda Danila Türka, visoko odlikovanje za izjemne zasluge kot predsednik UO Komiteja za priznanje Slovenije.

Ukaz Predsednika RS glasi takole:

Z ukazom št. 094-06-40/2011-1 z dne 28. november 2011

PRESEDNIK REPUBLIKE SLOVENIJE

odlikuje

Skupino Nizozemcev slovenskega rodu in njihove partnerje,
člane Komiteja za priznanje Republike Slovenije

z

REDOM ZA ZASLUGE

za njihov prispevek pri seznanjanju nizozemske splošne in politične
javnosti na poti Republike Slovenije k njenemu mednarodnemu priznanju.

Ljubljana, 29. 11. 2011

Dr Danilo Türk
PRESEDNIK

Pisna utemeljitev glasi takole:

*Predsednik Republike Slovenije dr. Danilo Türk
je na podlagi sedme alineje prvega odstavka 107. člena
Ustave Republike Slovenije ter 4. točke 7. člena in 10. člena
Zakona a odlikovanji/z. Republike Slovenije -
ZOdl-UPB1 (Uradni list RS, št. 69/04) odločil, da*

RED ZA ZASLUGE

prejme

Skupina Nizozemcev slovenskega rodu in njihovi partnerji, člani Komiteja za priznanje

Republike Slovenije, za njihov prispevek pri seznanjanju nizozemske splošne in politične javnosti na poti Republike Slovenije k njenemu mednarodnemu priznanju.

*Komite za priznanje Slovenije je bil ustanovljen 7. julija 1991 v Nieuwegein-u z namenom pridobiti na Nizozemskem družbeno in politično podporo za priznanje Slovenije kot samostojne države ter istočasno nuditi Slovenji v prvem obdobju njenega obstoja pomoč na humanitarnem, gospodarskem in vseh drugih področjih. Prvotna skupina trinajstih ustanovnih članov, ki jo je vodil predsednik Komiteja **Frank Van Krevel** je novembra 1991 štela že 63 registriranih članov, organiziranih po različnih področjih dela.*

Komite se je takoj angažiral pri vzpostavljanju stikov z nizozemskimi političnimi predstavniki. Opravil je številne pogovore s člani parlamenta in predstavniki vlade, njegovi člani so kot gosti nastopili na zasedanjih pristojnih parlamentarnih odborov, jeseni 1991 so organizirali tudi obisk slovenske parlamentarne delegacije v nizozemskem parlamentu v Haagu. Obenem pa so člani Komiteja skrbno vzdrževali stike z nacionalnimi, regionalnimi in lokalnimi mediji, v katerih so objavljali avtorske članke, pa tudi pisma bralcev ali organizirali intervjuje in tiskovne konference ob posebnih priložnostih.

Prek kontaktov z nizozemsko vlado je Komiteju uspelo Slovenijo vključiti v program razvojnega sodelovanja za Vzhodno Evropo, hkrati pa so uspeli, da je nizozemsko Ministrstvo za zunanje zadeve opustilo svoja opozorila pred potovanji svojih državljanov v Slovenijo, pri nizozemski avto-moto zvezi pa vztrajali, da Slovenijo proglasi za turistično varno deželo.

Kasneje je Komite pomagal tudi pri vzpostavljanju gospodarskih vezi ter vezi na področju zdravstvenega varstva. Ves čas pa so se člani Komiteja požrtvovalno vključevali v delo pri zbiranju zdravil in zdravstvenih pripomočkov ter svoje humanitarno delo koordinirali z slovenskim Karitasom in Rdečim križem.

Ob mednarodnem priznanju Slovenije januarja 1992 je Komite prenehal delovati oz. se je preimenoval v društvo "Združenje prijateljev Slovenije, ki še naprej uspešno deluje.

Ljubljana, 29. november 2011



**Spominska fotografija s Predsednikom RS
– Frank van Krevel prejema Red za zasluge
(Foto Stanko Gruden/STA)**



Spominska fotografija s Predsenikom RS
(Foto Stankjo Gruden/STA)

Namreč, 7. julija 1991 se je na domu Antoona Oostinga in njegove soproge (Slovenke) Lidije v mestu Neeuwegeinu na Nizozemskem, samoiniciativno sestala skupina naprednih Slovencev, živečih na Nizozemskem, ki so ustanovili Komite za priznanje Slovenije, za predsednika UO pa izvolili Franka van Krevela, mladega in agilnega demokrata in člana stranke D66. Tako je že 11. 7. 1991 Frank van Krevel predsedniku nizozemskega parlamenta in tudi zunanjemu ministru Hansu Van den Broeku predal peticijo z zahtevo po čimprejšnjem priznanju Slovenije. Na relaciji Nizozemska – Slovenija so zatem sledili številni medsebojni obiski, srečanja, lobiranja, pošiljanja pomoči in tudi informiranja. Tako je že 29. 7. 1991 prvo informacijo o delu Komiteja in peticiji za priznanje Slovenije posredoval Haagische Courant in kasneje drugi mediji. Decembra 1991 je Komite že štel 63 aktivnih članov, ki so delovali v raznih sekcijah in odborih, seveda organizirano.

Ko je Kraljevina Nizozemska 15 januarja 1992 (uradno sicer 23. januarja) priznala RS, se je Komite preimenoval v Združenje prijateljev Slovenije, ki je aktivno delovalo še naprej, trenutno pa ga vodi gospa Mojca Guštin.

O zasluga Komiteta in samem odlikovanju bodo seveda poročali časopisi, radijske in TV postaje. Verjetno pa ne bodo poročale o tem, kako je Frank van Krevel nastopil avgusta 1991 v Arnhemu kot promotor SV. Zdi se mi, da o tem ni poročalo niti slovensko časopisje leta 1991, pa četudi so na Nizozemskem o tem obširneje pisali. Zato sem tudi sklenil, da to epizodo tudi predstavim na tem mestu, seveda pa tudi nekaj drobcev o življenju in delovanju Franka van Krevela, ki je nadvse zanimivo, vsestransko in zelo bogato.

Takole je sam ocenil svoje delovanje: »Zame je bil Komite čudovita priložnost, da osebna zavzetost zraste v izziv, s katerim smo se skupaj spoprijeli. Z ljudmi na tej strani in z ljudmi tod. Mogoče se ne more vse izmeriti, kaj vse smo sprožili, ampak bilo je vredno našega truda.»

»Srečala« pa sva se tako, da je Frank van Krevel hotel dopolniti svoje raziskovanje o zgodovini delovanja naprednih slovenskih izseljencev na Nizozemskem, konkretno o španskem prostovoljcu Ludviku Bračiču. Namreč, na moji spletni strani *Vojaštvo – Military* je naletel na seznam Slovencev, španskih borcev – prostovoljcev, tudi Ludvika

Bračiča, za katerega sem zapisal, da je bil rodom iz Slovenskih Konjic, njegova usoda pa neznana.

Namreč, Frank je tudi v svojih raziskavah naletel na španskega borca Ludwika Bračiča, ki pa je v Španijo odšel kot nizozemski izseljenec in bil nato po povratku oz. okupaciji Nizozemske aretiran s strani Gestapa. Izdal na bi ga Andreas Engwirda, španski borec in nizozemski komunist, sicer agent Gestapa, omenjen kot atentator na maršala Tita tudi v moji knjigi *Zarote in atentati na Tita*, kar je nedavno povzel še dr. Jože Pirjevec v svoji knjigi *Tito in tovariši*.

Tako sva s Frankom načela tudi razpravo o Andreasu Engwirdu, enem od voditeljev nizozemski KP in tudi izšolanem gestapovskem vohunu, ki je septembra 1944 poslan na Vis, da bi izvedel atentat na maršala Tita. Ker je bil Engwirda kot španski borec zelo verjetno tudi sovjetski agent, vrinjen v nemški SD ali Gestapo, vse v okvirih nemške akcije *Rdeči orkester (Rote Kapela)*, ki je bila usmerjena proti sovjetski obveščevalni organizaciji v Franciji pod uspešnim vodstvom izkušenega agenta Leopolda Treperja, sva tudi menila, da je Engwirda dejansko deloval po navodilih sovjetske obveščevalne službe.

Toliko za uvod.

Najprej pa moram gospoda Franka van Krevela predstaviti z njegovo lastno biografijo, zatem pa bom predstavil tudi troje problemov o katerih sva doslej diskutirala, ki so pa zelo verjetno zanimivi tudi za ostale obiskovalce moje spletne strani.

Torej, kdo je Frank van Krevel?

Takole je zapisal:

»Rojen sem leta 1968 v nizozemskem mestu Heerlen, oče je Nizozemec, mama Slavka pa Slovenka. Njeni starši, iz Bovškega, so po prvi svetovni vojni prišli na Nizozemsko, pa je tako že rojena v Heerlenu, dejansko slovenskem rudarskem mestu. Namreč, njen oče Ivan Kenda, iz vasice Kal-Koritnica, je kot rudar delal v italijanskem rudniku Rabelj, pa je prišel 1930 v Limburg za boljšim zaslužkom. Ko je privarčeval nekaj denarja, je za njim prišla iz iste vasice še zaročenka Lojzka, Alojzija Mlekuž, služkinja v Trstu, pa sta se 1935 tudi poročila. V zakonu sta imela štiri otroke. Sicer pa sta družini Kenda in Mlekuž stari bovški družini, katere potomci so razpršeni po celem svetu ...«

Trenutno živi z družino v belgijskem mestecu Maaseik, ki je samo 25 km oddaljen od Heerlena. Vojaškega roka ni služil, bil pa je na naboru, kjer so ga določili kot kandidata za častniško šolo. Vendar so kmalu zatem uvedli profesionalno vojsko, pa se mu je ta »fantovska« zadevščina izmuznila.

Slovenščine se je naučil postopno, najprej doma, največ pa od babice Lojzke, ki se ni naučila nizozemščine. Po osnovni šoli je v domačem kraju vsaki petek zvečer obiskoval pouk slovenskega jezika, ki ga je vodil Slavko Šterman.. Prek njega je kasneje spoznal Mitjo Vošnjaka, predsednika Slovenske izseljenske matice, prej veleposlanika, ki ga je vse od 1986 tudi animiral za raziskovanje zgodovine slovenskih izseljencev na Nizozemskem

in spoznavanje Slovenije. Bil je tudi član društva Sv. Barbare, katerega člana sta bila tudi dedek in babica.

Bil je član in funkcionar Evropskega gibanja, Mladih evropskih federalistov in Mladih demokratov, pa je kot tak bil povabljen junija 1991 v Ljubljano na proslavo slovenske osamosvojitve. Že 1. julija 1991 je prek TV posredoval nizozemski javnosti prve informacije o dogajanju v Sloveniji. In decembra 1991 sodeloval na Svetovnem slovenskem kongresu.

Kot bančnik se v prostem času največ ukvarja z raziskovanjem zgodovine slovenskih izseljencev na Nizozemskem, kakor tudi z znanimi izseljenci.

O nekaterih problemih je pisal članke in razprave, nekaj pa je tudi objavil. Leta 1993 je v lokalnem časopisu objavil članek o srednjeveški romarski poti v Aachen in Maastricht, tudi slovenskih izseljencev, ki se je vršila vsakih 7 let vse od 14. stoletja, predvsem pa o dejstvu, da je v Aachenu dolgo časa nazaj bil ob romarskih dnevih prisoten tudi slovenski duhovnik. V slovenskem Cobissu je zabeležena objava članka 9. februarja 1996 v Dolenjskem list z naslovom *Le promocija površnosti in neresnic*. Leta 1999 je objavil krajšo študijo o slovenskih komunistih in njihovih simpatizerjih na Nizozemskem v 1930-ih letih. Tega problema se je lotil zaradi tega, ker se je o tem premalo vedelo in pisalo. Namreč, tedaj je v Heerlenu izhajalo glasilo z imenom *Slovenska delavsko-kmečka republika*, ki ga je urejal Albert Hlebec. V tem času je skupina Slovencev, komunistov in njihovih simpatizerjev, izvršila nekaj odmevnih akcij, ki sta jih vodila Andrej Forte in Alojz Hohkraut, kasnejši narodni heroj. Pri tem je tudi naletel na novico, da je Aleš Bebler prihajal v sosednji Kerkrake, kjer je skupina šestih Slovencev ustanovila svojo celico KP Nizozemske, katerih člani so bili samo slovenski rudarji. V teh raziskavah arhivov lokalne policije je tako naletel tudi na španskega borca Ludviga Bračiča, o čemer bo še beseda.

Prvi promotor SV v tujini

Poleg tega, da je bil predsednik UO Komiteja nizozemskih Slovencev, ki so aktivno delovali za priznanje RS leta 1991, je Frank van Krevel tudi zaslužen, da je SV tudi javno predstavljena mednarodni javnosti že avgusta 1991.

To se je zgodilo takole: Preko znancev je dobil vabilo na evropsko konferenco vojaških obveznikov, ki je bila avgusta 1991 v mestu Arnhem na Nizozemskem. Takrat Slovenija še ni bila mednarodna priznana, njena vojska, TO, pa je veljala za nelegalno paravojaško formacijo. S tem vabilom v roki se je pogovarjal z organizatorji te konference in jih prepričal, naj povabijo predstavnike SV, pa četudi RS še ni bila mednarodna priznana, saj je prav takrat veljala še brionska deklaracija. Nagovoril je Janeza Stergar, vodjo odbora staršev za vrnitev vojakov iz JLA, poznejšega ljubljanskega župana, da so v Ljubljani izbrali tričlansko delegacijo predstavnikov TO, ki so potem avgusta 1991 zares prišli na Nizozemsko.

Ob vsestranski podpori Franka van Krevla, so bili lepo sprejeti. Vsekakor je šlo za prvo predstavitev SV in tudi aktivno sodelovanje predstavnikov bodoče SV na mednarodnem prizorišču. V nizozemskih časopisih so o tem objavljene številne informacije in intervjuji, pa tudi fotografije treh delegatov SV v uniformah na tujem. Samo nošenje uniform je bilo

takrat dokaj kočljivo početje, saj je po nizozemskih zakonih predstavljajo celo hujši prekršek, vendar so uradni organi to enostavno spregledali. Frank van Krevel je ponosen na to predstavitev SV, saj je bila ideja samosvoja, njegova, izvedel pa je tudi celotno organizacijo v svoji režiji. Seveda ima nekaj dokumentov (za Vojaški muzej SV), osebno pa mu je ostalo prijateljstvo z enim od slovenskih vojakov, Andrejem Horvatom, ki mu vse od takrat nabavlja in dostavlja izborna štajerska vina.

Ludvig Bračič, španski borec.

Na svoji spletni strani Vojaštvo sem objavil seznam Slovenskih prostovoljcev španske republikanske armade (1939 – 1939) oz. krajše španskih borcev, kjer sem in pod št. 37 zapisal naslednje: *BRAČIČ (BABIČ) Ludvik, iz Slovenskih Konjic, usoda neznana*. Drugih raziskav nisem delal, ker sem vedel, da bi to početje bilo brezplodno, saj sem že v prej ugotovil, da je šlo za ilegalne sezname, v katerih so posredovani tudi povsem napačni podatki. Da sem imel prav, naj pokaže tudi podrobna raziskava Franka van Krevla!

Ko je raziskoval delovanje skupine nizozemskih Slovencev, je naletel tudi na Ludwika Bracica, španskega borec, ki je bil rojen 22. decembra 1904 v Judendorfu, Avstrija, poročen 7. aprila 1927 v kraju Heerlen na Nizozemskem z Elisabeth van Dormalen (kmalu zatem je rodila dvojčici). Družina je živela v krajih Brunssum, Heerlen in Hoensbroek, ki so bili tudi otoki slovenskih priseljencev. Ludwig je bil rudar – kopač v rudniku Oranje-Nassau III z rudarsko izkaznico števil. 2444. Potem se mu je sled izgubila. Toda že 21. novembra 1939 se pojavi kot delavec pri pretovarjanju tovora v Hoensbroeku, kjer je bil februarja 1941, skupaj s štirimi Nizozemci aretiran s strani Gestapa, zelo verjetno po izdaji Andreasa Engwirda, natakarja in tudi bivšega španskega borca, zdaj tajnega sodelavca nemškega SD oz. Gestapa.

Bračič naj bi bil izpuščen že avgusta 1941. Ponovno je bil aretiran 1943, saj je bil še vedno zelo aktiven pri t. i. »jugoslovanski ilegalci« i širšem nizozemskem rudarskem revirju, saj je njihova vloga bodise zamolčana ali pa celo zanemarjena. Nekaj več je o tem predstavljeno v knjigi nizozemske Slovenke Milene Mulders z naslovom *S trebuchom za kruhom*, ki je izšla decembra 2011 v Ljubljani v izdaji Slovenske izseljeniške matice. Osnovne podatke je avtorici posredoval prav Frank van Krevel, ki še vedno raziskuje delovanje raznih naprednih skupin med izseljenci na Nizozemskem.

O Bračiču so nadalje evidentni le podatki, da mu je hčerka umrla 1948 v Heerlenu, sam pa je umrl 1965 v Hoensbroeku, kjer se je nastanil že leta 1939, pa se predpostavlja, da je celo okupacijo preživel v tem kraju in tudi pozneje, saj je tam 1979 umrla tudi njegova soproga.

Pri svojih raziskavah o delovanju progresivnih izseljencev na Nizozemskem, je naletel tudi na španskega borca Ludvika Bračiča. Najprej je naletel na članek *Les volontaires Yougoslaves/Slovenses dans la guerre civile espagnole (1936-1939)* avtorja Avgusta Lešnika, ki je bil objavljen v reviji *Annales*, 2007/1, str. 107–138), v katerem je objavljen samo imenski seznam vseh jugoslovanskih prostovoljcev (Slovenci podčrtani). Še-le v

mojem seznamu je naletel na podatek, da je bil Ludvik Bračič iz Slovenskih Konjic, o usodi pa ni nič znanega. Zato je nadaljeval preverjanje.

Tako je v dunajskem Dokumentacijskem arhivu avstrijskega odpora našel naslednji podatek; Ludwig Bracic, rojen 11. avgusta 1900 v Gricah pri Celju (Verjetno Griže pri Žalcu – moja ugotovitev), član KP Avstrije v Leobnu, rudar, poročen, oče dveh otrok, v Španijo odšel 1937 prek Nizozemske, pripadnik internacionalnega bataljona Dombrowski, ranjen septembra 1937, bival v bolnici Murci-ji.

Andreas Engwirda, španski borec, nemški vohun in terorist (atentat na Tita)

Potem se mu sled izgubi. Po končani vojni je bil s strani t. i. »izrednega sodišča« leta 1950 v odsotnosti obsojen na 8 let zapore zaradi »nedomovinskega obnašanja«. Menda so ga obravnavali kot spreobrnjenca, ki je celo pomagal jugoslovanskim partizanom ...

Dne 2. januarja 1952 je beograjska revija *Trideset dana* objavila članek Slavka Odića z naslovom *O jednom pokušaju atentata na druga Tita (O enem od poskusov atentata na tovariša Tita)*, ki so ga takoj zatem povzeli še ostali beograjski in tudi drugi jugoslovanski časopisi.

Zanimivo je, da je na Nizozemskem le *Limburgsch Dagblad* iz Heerlena 8. januarja 1950 poročal, da so v Beogradu objavili, kako je njihov someščan Andreas Engwird nameraval septembra 1944 na Visu izvršiti atentat na maršala Tita. Čeprav je kasneje isti časopis še enkrat poročal o Engwirdu, se na Nizozemskem ni obširneje poročalo o tem, da je bil Engwirda dejansko kot agent SD poslan septembra 1944 radi atentata na maršala Tita, nakar je bil aretiran in predan sovjetski obveščevalni službi.

O primeru se kasneje ni več pisala, saj je menda nastajala zmešnjava okrog pisanja priimka Engwird oz. pravilno Engwirda, sicer frizijskega izvora. Na sojenju 1950 Engwirdu v odsotnosti (obsojen na 8 let zapore), sta dve priči trdili, da je Andreas Engwirda nedolžen in na varnem pri bivših partizanih (bil je dejansko v Sovjetski zvezi).

Časopisi so poročali, da je bil Andreas Engwirda natakhar v hotelu Momuis v Maastrichtu, kar pa ne bo držalo, saj je bil lokal zaprt že 1939. Verjetno je bil natakhar pred odhodom v Španijo, kjer je aktivno sodeloval kot predstavnik nizozemske KP.

Po nemški okupaciji 1941 je postal poveljnik gasilcev v Maastrichtu, obenem pa tudi tesni sodelavec Nitscha, načelnika Politische Gegnerbekämpfung v Maastrichtu. Septembra 1942 naj bi kot agent nemškega SD opravil radiotelegrafski tečaj, zatem se pojavi avgusta 1944 v Mostarju kot sodelavec organizacije Todt.

Kakšna je bila situacija jeseni 1944 na teritoriji okrog Mostarja in v partizanskih vrstah, naj pove naslednji zapis iz članka *Blokada stolačkog garnizona i razbijanje kolaboracionista (avgust – septembar 1944)*, v prevodu *Blokada garnizije v Stolcu in razbitje kolaboracionistov v obdobju avgust – september 1944*, ki je objavljen na www.znaci.net. Navajam v prevodu odlomek na str. 113-114 iz poglavja *Sledovi nekega atentatorja*:

»Ko je v štab 13. brigade na osnovi obvestil terenskih partijskih delavcev, dne 29. avgusta 1944 obvestil divizijski štab, da je Gestapo poslal v partizanske enote »določeno število agentov z nalogo, da izvršijo atentate na poveljnike«, eden od njih naj bi bil »gestapovec Ivica, Slovenc, star okrog 40 let, brez las, srednje postave, z izkaznico na priimek Vuković, prej gestapovski tolmač, naj bi se nahajal v neki od partizanskih enot Hercegovini ali na obali, a o čemer je divizija že naslednji dan obvestila poveljstva I. in II. vojnega okrožja, je iz Mostarja v 3. bataljon na Hrgodu prišel »Nemec«, ki je delal v organizaciji Todt.

Ta postaven petindvajsetletni mladenič, ki se je s posredovanjem partizanskih simpatizerjev zaposlil v tej nemški delovni organizaciji, je uspel vzpostaviti zvezo in izrazil željo, da bi rad odšel v partizane, saj je bil španski borec, kar je menda »spretno« skril v svoji biografiji predani nemški delovni organizaciji Todt. Tako se je tudi znašel med trideseterico prostovoljcev, katere je iz okupiranega Mostarja vodil v partizane Alija Krešo - Ala, obveščevalec 1. bataljona. Prenočili so v vasi Rotimljah pri Dubravah in zjutraj, ko so nadaljevali pot na osvobojeno ozemlje, je manjkal omenjeni »Totovec«. Naslednjega jutra se je vrnil v hišo, kjer so prenočeval in povedal, da je zaspal ko je skupina odhajala, pa zato pričakuje, da ga pošljejo v partizane. Njegova zgodba je takoj vzbudila sume, da nima dobre namene, pa ga je, skritega v sodu, ilegalec Sene Skočijajić iz Blagaja, vasi 20 km južno od Mostarja, odvedel na osvobojeno ozemlje.

V spremnem pismu Svete Kovačevića, političnega komisarja 3. bataljona, ki se je v slabi francoščini pogovarjal s totovcem, je zapisal zanimivo podrobnost, ki se mu je zdela čudna – kako je vse do tega dne ohranil popolnoma novo izkaznico španskega borca s podpisom Erkolija (Toliatija, voditelja italijanskih komunistov).

Dejansko je to bil Andreas Engvirda (tako napisano) natakak iz Loivardena, Nizozemska, ki je bil zares borec 11. internacionalne brigade v obrambi Španske Republike, ki je bil pozneje v svoji državi aretiran, iz zapora pa je izšel kot agent Gestapa. Nato je prišel v Zagreb in vključen v gestapovsko organizacijo, katere cilje je bil izvedba atentata na Josipa Broza Tita, kar je bilo označeno s šifro »Načrt Teodor«. Tako je prek Mostarja in Hrguda prispel v štab 2. udarnega korpusa, kjer se je razgovoril o vsemu, le o svoji vohunski nalogi ne, ker je isto hotel sporočiti »samo višjemu vojaškemu vodstvu«. Zato je korpusni štab poslal Nizozemca v Vrhovni štab, a v dopisu z dne 6. septembra 1944 napisano, da je med zaslišanjem povedal nekaj zelo zanimivih podatkov informativnega značaja, predvsem s področja sovražne špijunaže., vendar je na koncu tudi napisano, da bi »morda lahko šlo za enega zelo prepredenega človeka, ki je v sovražni službi«.

Tako je konec avgusta 1944 Engvirda prispel na Vis v Vrhovni štab, in bil tako skoraj na svojem cilju, vendar kot aretiranec«.

Tako je zapisano v partizanski enoti 11. udarnega korpusa NOV in PO Jugoslavije.

V svoji knjigi *Zarote in atentati na Tita*, 2004, pa sem pod naslovom *Gestapovski poskus atentata na Tita na Visu, operacija »Teodor« - jesen 1944*, napisal nadaljevanje zgodbe kakor je bila že objavljena leta 1952 v članku Slavka Odića

GESTAPOVSKI POSKUS ATENTATA NA TITA NA VISU, OPERACIJA »TEODOR« – JESEN 1944

Po neuspelem desantu na Drvar so nemške varnostne službe pripravile načrt atentata na Tita v VŠ NOVJ na Visu, ki bi ga izvedel infiltrirani in šolani agent, diverzant in terorist – nizozemski komunist Andreas Engvird. Operacijo so pripravili šefi nemških obveščevalnih služb v Beogradu, Mandl, Schrems, Helm, Kungl in Vanek.

Andreas Engvird je bil eden od voditeljev KP Nizozemske, pa so ga Nemci pridobili na svojo stran zaradi razbijanja KP Nizozemske, kriv pa je bil tudi za nemški vdor v sovjetsko obveščevalno mrežo na Nizozemskem (Rdeči orkester in drugi).

Nemci so načrt skrbno pripravili. Izbrali so tri pripadnike delovne organizacije Todt v Mostarju, ki naj bi zbežali v partizane in se nekako prebili do VŠ NOVJ na Visu. Eden od treh prebežnikov je bil tudi Andreas Engvird. V Mostarju so se povezali s simpatizerji NOG in preko njih sporočili partizanskemu odredu v okolici Mostarja, da želijo dezertirati na partizansko stran. Člani partijske organizacije v Mostarju so dobili nalogo, da jih preverijo. Eden od njih je bil preveč vsiljiv, pa ga niso priporočili. Druga dva sta odšla po zvezi v partizane. Mlajši in neizkušeni agent se je hotel takoj povezati z Engvirdom, kar so partizani seveda takoj opazili. Pa tudi sam Engvird je kmalu spoznal, da bo akcija propadla. Zato se je odločil, da bo sam prijavil »sumljivega nemškega« agenta. Tega so partizani aretirali in je kmalu priznal, da je agent Gestapa. Seveda je odkril tudi Engvirda in njegovo nalogo.

Engvird tega ni vedel, saj mu je bilo rečeno, da ostala dva ne vesta za njegovo nalogo – atentat na Tita! Engvird se je partizanom takoj predstavil kot eden od vodečih nizozemskih komunistov, španski borec. Izrazil je željo, da bi preko VŠ NOVJ sporočil zahodnim zaveznikom zelo pomembne podatke.

Zato so ga iz partizanskega odreda poslali v korpus, tam pa ga je sprejel obveščevalni častnik Kosta, ki je dobro govoril angleško. Engvird mu je ponovil svojo željo, Kosta pa ga je prosil, naj ne bo preveč nestrpen, ker morajo najti varno zvezo z Vrhovnim štabom NOVJ.

Med bivanjem v štabu partizanskega korpusa je Engvird lahko videl, kako so partizani premagovali nemške enote, poslušal pa je tudi poročila z vzhodne fronte, kjer so sovjetske armade nezadržno prodirale proti Nemčiji. Na svoje oči je videl trideset ujetih esesovcev, ki so izgledali prav bedno, pa tudi naduti nemški častnik je na zaslišanju kmalu klonil. Korpusni obveščevalec Kosta ga je pospremil do obale, kjer sta Engvirda že čakala dva kurirja iz Vrhovnega štaba. Kosta je enemu od kurirjev predal tudi naslednje pisno poročilo za Aleksandra Rankovića, šefa Ozne:

»Andreas Engvird je vsekakor španski borec. Toda med bivanjem v štabu našega korpusa smo opazili nekaj nasprotujočih si stvari, posebej še glede odpora na Nizozemskem. Očitno je namreč, da že dolgo časa nima zveze s tem odporom. Če se to poveže s posebnim zanimanjem Adelberja Kungla za njega osebno, potem se postavlja vprašanje: kakšna je dejansko njegova naloga? Namreč, povsem gotovo je, da so njegovi tovariši iz odporiškega gibanja lahko te podatke sporočili zahodnim zaveznikom že iz Nizozemske,

posebno, če vemo, da so imeli zavezniški komandosi stalne stike z Nizozemsko. Seveda pa obstajajo tudi zveze Nizozemcev s francoskim odporniškim gibanjem.

V pogovorih z našimi »Španci« smo izvedeli, da so se Nemci takoj po okupaciji Nizozemske vrgli na njihove španske borce.

Potrebno se je spomniti ujetnika iz Bijele, v Hercegovini, pod Prenjem, ki je po napadu na Glavatičevo, od koder je Bajo Stanišić, komaj uspel zbežati. Pozneje se je ugotovilo, da gre za Nizozemca. Bil je agent in Gestapo ga je poslal k četnikom, da bi tam opazoval stanje. Predstavljal se je kot nizozemski nacionalist. Ko smo ga zaslišali, je izjavil, da je bil pripadnik naprednega gibanja, vendar so ga Nemci po okupaciji Nizozemske aretirali in zlomili. Tako je postal njihov agent.

Iz njegovega zaslišanja je razbrati, da so se Nemci takoj lotili nepripravljenih nizozemskih komunistov in španskih borcev. Večino so pobili, slabiči pa so postali njihovi agenti.

Ker smo vse to vedeli in obenem odkrili nekatere nelogičnosti v izjavah Andreasa Engvirda, menimo, da je naš sum upravičen. No, vsekakor je potrebno paziti, da ne bi škodili človeku, če je nedolžen«.

Engvird je z vojaško ladjo kmalu prispel na Vis. Prvi dan so ga namestili v nekem bivšem hotelu. Drugi dan ga je pričakal prijazen partizanski častnik, ki ga je tovariško pozdravil in zaprosil, naj v toku dneva napiše svoj življenjepis, posebej še, kje se je boril v Španiji, kakšne naloge je imel v nizozemskem odporniškem gibanju, natančno pa naj opiše naloge, ki jih je hotel sporočiti zahodnim zaveznikom. Partizanski častnik mu je tudi predlagal, naj se sprehodi po pristanišču Visa, da bo videl, kakšno je glavno mesto partizanske države. Engvird je to tudi naredil, da bi dobro razmislil, kako napisati zahtevano biografijo. Ko se je vrnil s sprehoda, ga je že čakal partizanski major in mu sporočil, da morajo hotel izprazniti zaradi prihoda ranjencev, in da ga bodo namestili v notranjosti otoka. Z džipom sta se odpeljala do neke vasi, kjer je Engvirda odpeljal do kamnite hiše, v kateri je bival starejši zakonski par. Sprejela sta ga prijazno, kakor pač na otokih sprejemajo tujce. Gospodar je bil mornar in je znal nekaj nemških in angleških besed. Tako so se sporazumevali. V skromni sobici ga je čakala postelja in miza s stolom. Na postelji je bila nova britanska uniforma. Major mu je predlagal, naj se preobleče.

Engvird se je najprej lotil svoje todtovske uniforme. Skrbno je izvlekel všito nalivno pero, dejansko pa je šlo za tri ročne bombe izjemne moči, pa tudi majhen revolver. Oboje je zatem všil v novo britansko uniformo, približno na ista mesta, kakor so to Nemci naredili na todtovski uniformi. Seveda je nemško bluzo takoj vrgel na odprto ognjišče, češ da je polna uši, medtem ko je še dobre vojaške hlače dal gospodarju.

Zjutraj je gospodinja poročala majorju, kaj je njihov gost počel. Dodala je, da je ostal poleg ognja, dokler bluza ni povsem zgorela. Naslednji dan je Engvird predal majorju celih sedem strani napisanega življenjepisa. Potem je šel na sprehod med vinogradi. S pomočjo topografske karte in kompasa je izračunal, da se nahaja uro hoda od mesta, kjer naj bi se izkrcala dva nemška diverzanta, ki sta imela nalogo, da ga po atentatu na Tita spravita s hitrim gumijastim čolnom na podmornico, ki je čakala v bližini Visa. Potem bo za nagrado lahko izbiral, kje bo živel in kaj bo delal, so obljubljali gestapovci. Engvird je preračunljivo pomislil tudi na beg, vendar je vedel, da ga bodo Nemci prej ali slej ujeli in ubili. Njegova naloga je bila povsem jasna in moral jo bo izvršiti. Glasila pa se je takole:

»Ko boste stopili na otok, morate zvedeti, kje se nahaja Vrhovni štab. Imate dovolj razlogov, da vas sprejmejo. Če pa tudi to ne bo dovolj, potem se morate do tja prebiti in opraviti nalogo. Ne pozabite, da je to vaša edina naloga in da je morate izvršiti!«

Medtem sta dva partizanska častnika pregledovala Engvirdov življenjepis. Prvo, kar sta ugotovila, je bilo dejstvo, da se je večina napisanega dotikala dogodkov v Španiji, kar je potrjevalo, da je bil resnično tam, medtem ko je bil del o podtalnem ilegalnem delovanju na Nizozemskem neprepričljiv. Sklenila sta, da ga bosta še pustila v dvomih.

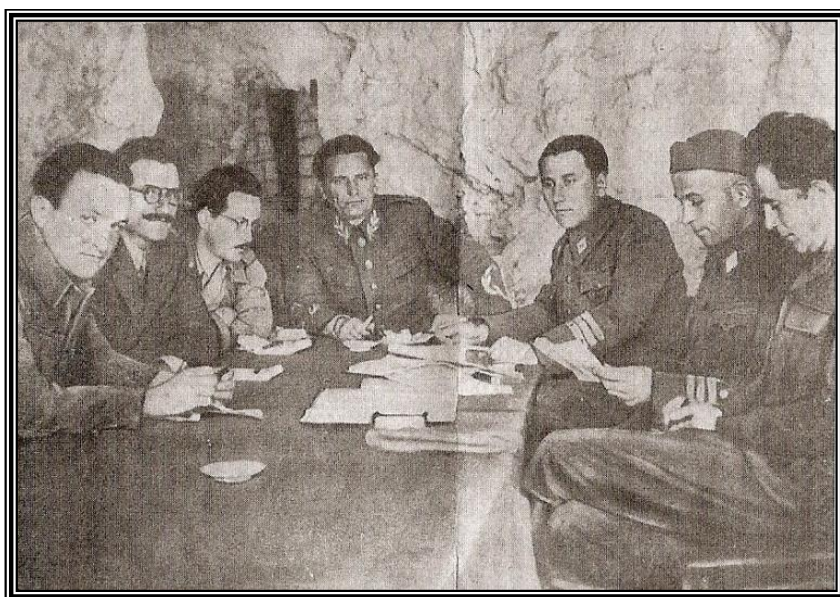
Medtem so sarajevski ilegalci opravili nalogo, ki so jo dobili iz Visa: ugrabiti gestapovskega agenta Adalberta Kungla in ugotoviti, v kakšni zvezi je z Andreasom Engvirdom. Ko je aretirani Kungel videl, da se bo stvar slabo končala, je povedal naslednje: Engvird je postal agent gestapa po okupaciji Nizozemske. Dokler se je nahajal v Mostarju, je bil njegov veznik, vendar ga ni nikoli videl. Bil je samo novinar, ki je hotel pisati o zanimivi dogodkih. Dejansko je šlo za folksdojčerja iz Pančeva, ki je sodeloval z Gestapom.

Na Vis so sporočili, da je Kungel priznal, da je Engvird gestapovski agent in da ga pošiljajo s stražo na Vis. Na Visu je bilo odločeno, da Engvirda takoj aretirajo. To so naredili zelo spretno. Engvirdova bluza je ostala v sobi, pa jo je hišni gospodar prinesel in povedal, da je »vse na svojem mestu«. Mislil je na nalivno pero in ostali diverzantski pribor (revolver, topografsko karto in busolo).

Major je zaslišanje začel nenavadno. Najprej je iz bluze izvlekel gestapovski teroristično-diverzantski pribor, prebral Kunglovo priznanje in postavil vprašanje: »Začeli bomo s konca. Kaj je bila vaša naloga«?

»Moral bi ubiti Tita!«

Tako se je neuspešno končala še ena od akcij nemških obveščevalnih in varnostnih služb, da obglavijo partizansko vojsko. Ni pa to bil zadnji poskus.



Maršal Tito s člani VŠ NOVJ na Visu, 1944

(z leve: Bakarić, Leskošek, Kardelj, Tito, Ranković, Vukmanović in Djilas)

Partizani so Engvirda zatem predali sovjetski vojaški misiji oziroma njihovim obveščevalcem, da bi bolj podrobno raziskali vdor nemške obveščevalne službe v del sovjetsko obveščevalne mreže pod oznako »Rdeči orkester« na Nizozemskem.

JUGOSLOVANSKA VOJSKA V DOMOVINI IN IZVEN NJE – SLOVENSKI ČETNIKI

(Kratek zgodovinski presek, vojaška prisega)

Po kapitulaciji VKJ 18. aprila 1941 so posamezne enote VKJ, tudi po navodilih begunske vlade v Londonu, nadaljevale odpor proti okupatorju, predvsem pa so se usmerile proti partizanskim enotam. Ker so obenem sodelovale tudi z italijanskim okupatorjem, jih upravičeno štejemo za kvislinske (protipartizanske) sile. To zlasti velja za Jugoslovansko vojsko v domovini (četnike, tudi slovenske)²²⁹, manj pa za minimalne sile Jugoslovanske vojske izven domovine (v Palestini in Egiptu), ki so z zahodnimi zavezniki sodelovali v raznih specialnih misijah (obveščevalno-sabotažnih).

Slovenskim četnikom so »poveljevali« (generalštabni) častniki VKJ – konjeniški polkovnik Jaka Avšič (kmalu pristopil k partizanom), major Karl Novak, polkovnika Ivan Prezelj (general Andrej) in Vladimir Vauhnik (general Račič).

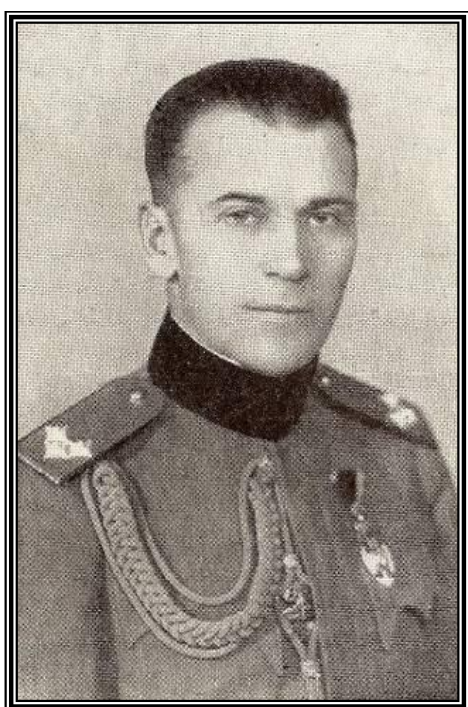
Prisega:

Jaz, (čin, ime in priimek), prisegam pri vsemogočnem Bogu, da bom vrhovnemu poveljniku vseh oboroženih sil kralju Petru Drugemu vedno in v vseh okoliščinah zvest, z vso dušo vdan in poslušen; da se bom pogumno bojeval za kralja in domovino; da nikjer in nikdar ne bom onečastil vojaške zastave ter da bom ubogal in zvesto izvrševal ukaze vseh nadrejenih starešin. Tako mi Bog pomagaj!

²²⁹ Marijan F. Kranjc, *Plava garda – zaupno poveljnikovo poročilo*, Pro-Andy, Maribor, 2006.

Vladimir Vauhnik,

- polkovnik - vojaški ataše VKJ, tajni sodelavec britanskega IS (mreže BBZ), brigadni general JVvD (četniški)



Vladimir Vauhnik, polkovnik VKJ
(Nevidna fronta, 1952 Buenos Aires)

Vauhnik se predstavi ...

Dosedanji raziskovalci so Vladimirja Vauhnik predstavljali kot polkovnika VKJ in kot vojaškega atašeja v Berlinu, ki je pravočasno obvestil GŠ VKJ in jugoslovansko vlado o načrtovanem nemškem napadu 6. aprila 1941. Kot Maistrov borec in emigrant je določenim ideološko-političnim skupinam všečna takšna predstavitev, posebno še, ker je bil idejno protikomunistično usmerjen.

V raziskavi o slovenskih četnikih²³⁰ in začetkih slovenske narodne vojske pa sem na podlagi dostopnih dokumentov ugotovil povsem drugačno podobo. Kljub prleškemu

²³⁰ Marijan F. Kranjc in Slobodan Kljakić, *PLAVA GARDA – poveljnिकovo zaupno poročilo*, Maribor, 2006

lokalpatriotizmu bom skušal svojega slavnega rojaka predstaviti v resnični podobi, ker si to vsekakor zasluži. Predvsem ni bil nikdar »agent Gestapa« kakor se mnogim nekritičnim piscem zapiše (tudi namerno), vendar pa bo držalo, da je določeno obdobje (1941–1944) moral po aretaciji 1941 navidezno sodelovati z nemško SD (posebno obveščevalno službo v tujini pod neposrednim vodstvom SS-generalnega Walterja Schellenberga). Zato sem ga na 16. strani omenjene knjige predstavil takole:

Vladimir Vauhnik (Mihajlovci, sedaj Svetinje pri Ivanjkovcih, Ormož, 24. 6. 1896 – Argentina, 31. 3. 1955), brigadni general JVvD. Bil je poročnik 17. pehotnega polka AOV in pozneje tudi Maistrov borec. Po prestopu v VKJ je končal najvišje vojaške šole in opravljal različne štabno-poveljniške dolžnosti. Leta 1936 je postal načelnik štaba Drinske divizije, od 1938 pa je bil vojaški ataše VKJ v Berlinu. Pravočasno je zvedel za datum nemškega napada na Jugoslavijo, menda celo od Göringa oz. njegovega načelnika štaba generala Hansa Jeschonke, ki je bil slovenskega rodu. Aprila 1941 je Vauhnika aretirali Gestapo in »izgnali« iz Nemčije. Najprej se je priključil vojski NDH, nato pa se je vrnil v Slovenijo. Bil je član in analitik angleške obveščevalne skupine Bbz v Ljubljani (1941–1944). Spomladi 1944 je postal namestnik poveljnika JVvD v Sloveniji s činom brigadnega generala. Junija 1944 je emigriral v Švico in potem v Argentino. Napisal je spomine z naslovom *Nevidna fronta*. V emigraciji so ga identificirali kot partizanskega (sovjetskega) obveščevalca, čeprav je bil dejansko sodelavec britanske in dvojnik nemške obveščevalne službe SD.²³¹ Imel je več psevdonomov: Vlajko, podpolkovnik Vasić, general Račić.

Poročnik avstro-ogrske vojske – Wladimir Vauhnik

Zanimivo je, da v raznih člankih o Vauhniku nisem našel nobenega podrobnega podatka o njegovem začetnem vojaškem šolanju (končal je triletno kadetnico v Mariboru), kakor tudi o njegovem službovanju v 17. pešpolku »kranjskih Janezov«!

Čeprav je bil slabotne in majhne postave – visok je bil samo 164,5 cm, je bil soliden mečevalac, jahač in telovadec, je tako tudi kadetnico končal z odličnim uspehom.

Pridobil sem osnovni dokument iz Vojnega arhiva na Dunaju, iz katerega izhaja, da je po končani kadetski šoli 15. 10. 1914 s činom praporščaka napoten v 17. pešpolk, kakor tudi, da je že 1. 5. 1915 povišan v poročnika. Zakaj ni bil kasneje povišan v nadporočnika, nisem mogel ugotoviti, razen, da se je s 17. polkom nahajal v Judenburgu, ko so se vrstili upori slovenskih polkov ...

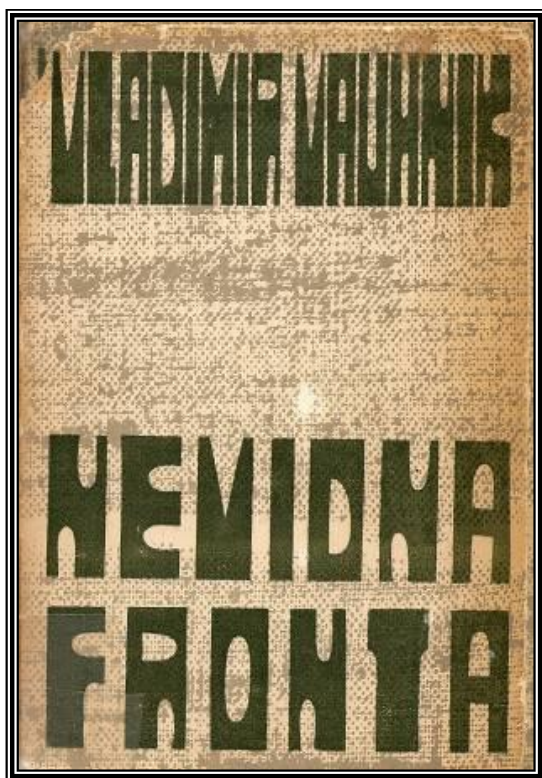
²³¹ Dr. Srečko Baraga, *Ob knjigi Vladimira Vauhnikovega NEVIDNA FRONTA*, predavanje v SKA 15. 10. 1966, objavljeno v reviji *Meddobja, Eseji in razprave*, Argentina, 2003

Različice Vauhnikovih spominov

Do resnice o Vauhniku pa bomo prišli tudi, če predhodno razčistimo kdo in kako je predstavljen slovenski javnosti. Namreč, Vladimir Vauhnik je v emigraciji (Švici) napisal svoje spomine pod značilnim naslovom *Nevidna fronta* (na srečo je napisal slovensko in nemško inačico).

Nekoč sem v polemiki s povsem neukim (slovenskim) publicistom M. S. zapisal, da so znani obveščevalci lahko pisali svoje spomine samo s pristankom svoje matične (osnovne) obveščevalne službe s katero so tajno sodelovali.

V Vauhnikovem primeru je bila to vsekakor britanska IS, ki je pozneje določenemu krogu domobranske emigracije v Argentini (okrog lista Svobodna Slovenija) dovolila, da še-le deset let po Vauhnikovi smrti (1955) izdajo leta 1965 malce »prirejene« spomine! Uvod je sicer iskreno napisal dr. Frido Pogačnik, Vauhnikov prijatelj (in svetnik veleposlaništva v Berlinu), kratki zapis pa je dodal njegov sodelavec »general Ivan Prezelj«, vendar pa je očitno nekatera poglavja ali pa samo podatke samovoljno dodal bivši časnikar Janko Hafner ali nekdo iz kroga izdajateljev (Svobodne Slovenije). To nam v svojih spominih pove tudi dr. Miloš Vauhnik. Tako je v tej izdaji dodano poglavje »Ljubljana važno središče obveščevalne službe« (str. 209–220), kateremu sta v drobnem tisku dodana še zapisa z naslovi Dejstva o katynskem pokolju in Pokolj Slovenske narodne vojske.



Vladimir Vauhnik, Spomini, *Nevidna fronta*
Buenos Aires, 1952

Seveda je še nekaj drugih dodatkov in samovoljnih posegov v avtorske pravice, pa bo tako držalo, da si vse izdaje niso podobne. Osebnostno se mi zdi še najbolj spodobna inačica v nemškem jeziku.²³²

Poročila vojaškega atašeja iz Berlina

Poleg tega, da je polkovnik Vauhnik kot vojaški ataše redno poročal Obveščevalni upravi GŠ VKJ, je redno obveščal tudi Ivo Andrića, takratnega jugoslovanskega ambasadorja v Berlinu.

Začelo se je dejansko z obiskom kneza Pavla v Berlinu leta 1939. Zadnji sestanek je namesto pol ure trajal tri ure. Polkovnik Vauhnik je čakal. Po končanem sestanku je na Hitlerjevem obrazu opazil nezadovoljstvo. Knez je Vauhniku rekel: »Skušajte ohraniti prijateljstvo z Nemčijo, za prijateljstvo z velesilami bom poskrbel sam.« Knez je očitno hotel Jugoslaviji ohraniti mir.

Mesec dni kasneje je Vauhnik odšel v Hamburg, kjer je bila zasidrana šolska ladja »Jadran«. Tam je bil tudi Hitler na pogrebu, zatem, pa je imel sestanek z generali. Vauhnik je od državnega sekretarja s katerim se je seznanil, zvedel, da je Hitler napovedal zavzetje Poljske in sporazum s SZ. Vauhnik je poročal v GŠ, vendar poročilu niso verjeli.

Nemčija je napadla Poljsko septembra 1939. Vauhnik je že prej opozoril GŠ. Najel je vozilo in se pomešal med nemške enote: zapisoval si je številke orožja (tudi brat Miloš je pomagal). Tako je ugotovil sestavo enot in poročal v GŠ, da bo Poljska vzdržala samo 21 dni. Naš ataše iz Varšave je poročal, da bo Poljska vzdržala vsaj pol leta, ob pomoči Francije pa bo odpor stalen. Predsednik vlade Simović in general Mirković sta celo zahtevala, da se Vauhnik odstrani iz Berlina, češ da poveljuje nemško vojsko! Ko pa je poljska vojska klonila po 18 dneh, so osramočeni umolknili! Vauhnik je v GŠ poslal tudi podrobno poročilo o novi taktiki nemškega blickriga, pa nič!

Vauhnik je že 15. marca 1941 imel dokaze, da je Hitler izdal povelje za pripravo napada na SZ. Zaradi tega je Hitler pritiskal na kneza Pavla, da Jugoslavija pristopi trojnemu paktu: odgovor mora dati do 23., pakt pa podpisati 25. marca 1941. Churchill je pritiskal, da morajo v Beogradu za vsako ceno izvesti državni udar! To se je zgodilo 27. marca 1941. Vauhnik in veleposlanik Andrić sta zvedela za odločitev vlade šele dan poprej. Vsi so bili presenečeni, najbolj pa prijatelji Jugoslavije – vojaški atašeji Grčije, Švedske in posebno Turčije! Vauhnik je tudi opazil, da ga Gestapo ne nadzira – vendar je to trajalo samo dva dni!

Peščica častnikov VKJ okrog generalov Simovića in Mirkovića je izvedla državni prevrat. Nekdo je v imenu mladega kralja prebral na radiu, da je kralj prevzel oblast. Angleška agentura je delila denar za sodelovanje na demonstracijah: kričačem po 300 din, nosilcem zastav 1.000 in govornikom po 3.000 din! To so po vojni povedali begunci, ki so jih zasliševali pri IRO v Milanu (Vauhnik Miloš je bil funkcionar IRO v Milanu).

²³² Vladimir Vauhnik, *Memoiren eines Militärattaches*, Celovec, 1967.

Vauhnik je že pred napadom Nemčije na SZ zvedel od italijanskih častnikov, da bo Italija prej ali slej zapustila Nemčijo – po 50 dnevni ekspediciji, ki ni prinesla uspeha, pa so v to bili še bolj prepričani!

30. marca 1941 je nemški ambasador von Heeren po razgovoru z zunanjim ministrom Ninčičem zapustil Beograd. Enako italijanski. Zato so hoteli posredovati preko Italije, vendar Hitler ni dovolil nobenega dogovora.

Polkovnik Vauhnik je že 2. aprila zjutraj poslal GŠ poročilo, da bo Nemčija 6. aprila izvršila napad na Jugoslavijo z bombardiranjem Beograda! Zgodilo se je takole: 1. aprila okrog šeste ure popoldan je bil Vauhnik v svoji pisarni na Budapeststrasse 3. Zazvonil je telefon. Slušalko je dvignil major Pupis, ki je bil v Berlinu zaradi neke dobave (Sic! Neki Pupis je bil nemški agent v poveljstvu letalstva). Neznanec se ni predstavil, vendar mu je Pupis povedal, da bo polkovniku prenesel sporočilo. Ta je odgovoril:

*»Ne vem, ali bi. Toda čas beži! Javite mu, prosim, da bo **Jugoslavija v nedeljo 6. aprila napadena in bo predvsem Beograd spremenjen v prah in pepel!** Bog čuvaj Jugoslavijo!«*

Narednik Tbolar je zdrvel po stopnicah in ujel polkovnika Vauhnik in mu prenesel sporočilo. Vauhnik je takoj po treh kanalih poslal dobesedno sporočilo v Beograd in vse tri brzojavke so prišle 2. aprila zjutraj v Beograd. Predsednik vlade general Simović se za sporočilo menda ni niti zmenil!

V noči med 1. in 2. aprilom je polkovnik Vauhnik sprejel telefonski klic od določene osebe, ki mu je sporočila dogovorjeni znak. To je pomenilo, da mora v svojo garažo na Keithstrasse, kjer bo v zidni razpoklini našel sporočilo. Gestapovca sta spala v avtomobilu, pa je Vauhnik neopaženo prišel v garažo in nato v svoji pisarni dešifriral naslednje sporočilo:

»Konferenca ravnokar končana. Napad na Jugoslavijo določen za 6. april. Obkoljevalni napad od vzhoda iz Bolgarije in od severa iz Madžarske! Božji blagoslov in moje najboljše želje naj Vas spremljajo v tej težki preizkušnji.« Tako je Vauhnik poslal 2. aprila zjutraj še drugo šifrirano brzojavko!

3. aprila je Vauhnik poslal novo brzojavko, po kateri bo Jugoslavijo napadlo 32 nemških divizij iz Bolgarije in Madžarske. Istega dne je poslal majorja Pupisa z letalom v Beograd, da bi ustno poročal, kar je bilo že javljeno!

Nemški general o polkovniku Vauhniku

Generalmajor Wehrmachta **Edmund Glaise von Horstennau**, Vauhnikov kolega iz avstroogrske vojske, po 1938 nemški general za posebne naloge, referent za vojaška grobišča in nazadnje vojaški predstavnik Tretjega rajha v NDH (od 14. 4. 1941 do 7. 9.

1944), je v svojih spominih (Memoaren, II. knjiga, str. 686) omenil tudi polkovnika Vladimirja Vauhnik²³³.

Po vsem sodeč je bil general Horstenu tudi Vauhnikov odličen vir, saj naj bi skupaj končala vojaško akademijo v Dunajskem Novem mestu 25. avgusta 1915, že 1. maja 1917 pa naj bi poročnik Vauhnik postal poveljnik jurišnega bataljona 17. pešpolka.

Ko je postal vojaški ataše v Berlinu je polkovnik Vauhnik stopil v stik z majorjem Waldemarjem–Willyjem Pabstom, prek njega pa tudi z njim. Po oceni nemškega Abwehra je bil polkovnik Vauhnik strokovno najbolj podkovan generalštabni častnik in najbolj obveščen vojaški ataše v Berlinu.

General Horstenu navaja, da se je 28. marca 1941 sestal s polkovnikom Vauhnikom in mu povedal, da se pripravlja nemški napad na Jugoslavijo, da bo prišlo do odložitve napada na ZSSR, kar bo »usodni zasuk« v svetovni zgodovini. Vauhnik se je strinjal, da bo Jugoslavija v tem slučaju poražena za 14 dni, najkasneje v štirih tednih.

Točen datum napada na Jugoslavijo je polkovniku Vauhniku sporočil 2. aprila 1941 zvečer po telefonu generalmajor **Hans Oster**, s tem, da Vauhnik ni vedel kdo je bil poročevalec. Takratni polkovnik Oster je to storil po nalogu admirala **Canarisa**, ki se je predtem še posvetoval z Ernestom von Weizsäckerjem, državnim sekretarjem v ministrstvu za zunanje zadeve. Pred tem je menda polkovnik Oster o Hitlerovih namerah obvestil tudi Norveško, Francijo in ZSSR, rekoč, da je s tem hotel pospešiti propad Hitlerja in nacističnega režima. No, točen datum napada, 6. april 1941, naj bi Vauhniku sporočil major **Pabst** ...

Ker sporočilo, tako pravi Vauhnik, dne 1. aprila proti 18. uri, ni sprejel osebno, temveč njegov pomočnik major Papis, seveda ni vedel, kdo bi to bil. Osebno je domneval, kdo bi to lahko bil, vendar je gestapovcem povedal presenetljivo resnico, da bi to lahko bil samo nekdo iz neposredne Hitlerjeve okolice, kakšen pomočnik ali pribočnik, potem pa samo še Göring, Göbbels, Ribbentrop, Himmler in generali Keitel, Jodl, Hadler ali Jeschonnek

General Horstenu je na kraju tudi zapisal, da je o svojem razgovoru s polkovnikom Vauhnikom obvestil Abwehr, najprej kapetana bojne ladje (pozneje viceadmirala) Bücknerja, bolj podrobno pa tudi polkovnika (pozneje generalmajorja) Osterja. Seveda, da bi zaščitil sebe, saj je vedel, da je polkovnik Vauhnik pod kontrolo Gestapa.

Ko so Nemci polkovnika izpustili iz zapora, mu je SS-general **Schellenberg** ponudil službo v nemški vojni industriji, vendar je polkovnik povedal, da bi raje odšel na kakšno dolžnost v Slovaško ali Hrvaško, nakar mu je Schellenberg rekel: »Na Hrvaškem se nahaja general Glaise von Horstennau in skupaj z njim bode vzpostavili hrvatsko vojsko po nemškem načinu.«²³⁴ Tudi ta ga je že pričakoval. Polkovnik Vauhnik se je javil generalmajorju M. (August Marić, 1885–1957), staremu znanci, ki je bil takrat načelnik GŠ hrvaške (domobranske) vojske. Vendar se z generalom Horstennauem nista lotila nameravane zadeve, ker so bili domobranci v nenehnih spopadih s partizani. Generala Marića je kmalu zamenjal starejši avstro-ogrski generalmajor Lax (Vladimir Lax, 1870–

²³³ Vasa Kazimirović, *NDH u svetlu nemačkih dokumenata i dnevnika Gleza fon Horstenu 1941–1944*, Beograd, 1887, str. 79–84.

²³⁴ Vladimir Vauhnik, *Nevidna fronta*, Buenos Aires, 1965, str. 242.

1945), ki pa je kmalu zbolel. Potem se je v Zagrebu prikazal Ante Anić in z Vauhnikom sta se dogovorila, da bo v Ljubljani center bodoče zavezniške obveščevalne organizacije. Dne 21. novembra 1941 je polkovnik Vauhnik zapustil Zagreb. O tem menda ni obvestil Nemcev ...

Vauhnik – odličen vojaški strokovnjak in slab politik

Polkovnik Vauhnik je bil odličen vojaški strokovnjak! Končno, bil je najmlajši generalštabni polkovnik VKJ. Vse vojaško-strokovne trditve, tudi obveščevalne posege, je zasnoval na matematičnih dokazih. Bil je enostavno vojak – znanstvenik! Bil je tudi plodovit pisec – pisal je pod psevdonimom Marko Strelec, vendar njegova bibliografija ni ugotovljena.

Bil je pravi in edini strokovnjak za četniško vojskovanje, saj so ga izkušnje v prvi svetovni vojni napotile, da je za GŠ napisal razpravo o gverili. Po njegovem mnenju je bila gverila druga možnost za dolgotrajno vojno. Takoj po letu 1918 se je začel ukvarjati z vprašanjem dolgotrajne vojne, ki zahteva trdno gospodarsko podlago. Menil je, da samo gospodarsko čvrsta država lahko vodi vojno. Manjšim državam preostane samo gverila. Prišel je do zaključka, da majhne, a pogumne gverilske enote, lahko povzročijo hude sitnosti vsaki redni vojski, ne morejo pa zmagati v končnem obračunu!

Zato tudi njegovo stališče o uporu proti nemškemu okupatorju!

Zavrnil je ponudbo, da bi leta 1942 prevzel poveljstvo nad slovensko partizansko vojsko, ker je bil prepričan, da ne morejo zmagati!

Britanska obveščevalna organizacija Bbz

Ni povsem gotovo, kdo je po nalogu britanskega IS ustanovil obveščevalno organizacijo – mrežo pod nazivom Bbz.²³⁵ Polkovnik Vauhnik navaja, da je avtor naziva, zdi se mi pa, da je bil glavni organizator major **Ante Anić**, nazadnje policijski komisar v Mariboru. Ker se podobne obveščevalne organizacije ne rojevajo čez noč, je skoraj gotovo, da gre za staro britansko agenturo v Sloveniji in Jugoslaviji ter tudi v Evropi, čigar center se je iz Maribora preselil v Zagreb in nato v Ljubljano, kjer so bili pogoji tajnega delovanja zelo ugodni vse do kapitulacije Italije.

Vsekakor je tudi polkovnik Vauhnik imel v organizaciji posebno mesto, saj je zagrebški del organizacije vodila sestrična **Melita Thaler** vse do aretacije 1942, nakar sta se Anić in Vauhnik »preselila« v Ljubljano. Vsekakor je Vauhnik opravljal analitične naloge, saj je bil zaradi bolezenskih znakov (osivel, gestapovci so ga menda celo drogirali) nesposoben

²³⁵ Vladimir Vauhnik, *Nevidna fronta*, Buenos Aires, 1965, str. 275: kratica Bbz pomeni Berliner Börsenzeitung, kot šifro za britansko obveščevalno skupino v Sloveniji, pomeni pa tudi kratici pisca knjige v cirilici in Zagreb kot glavni punkt obveščevalne mreže

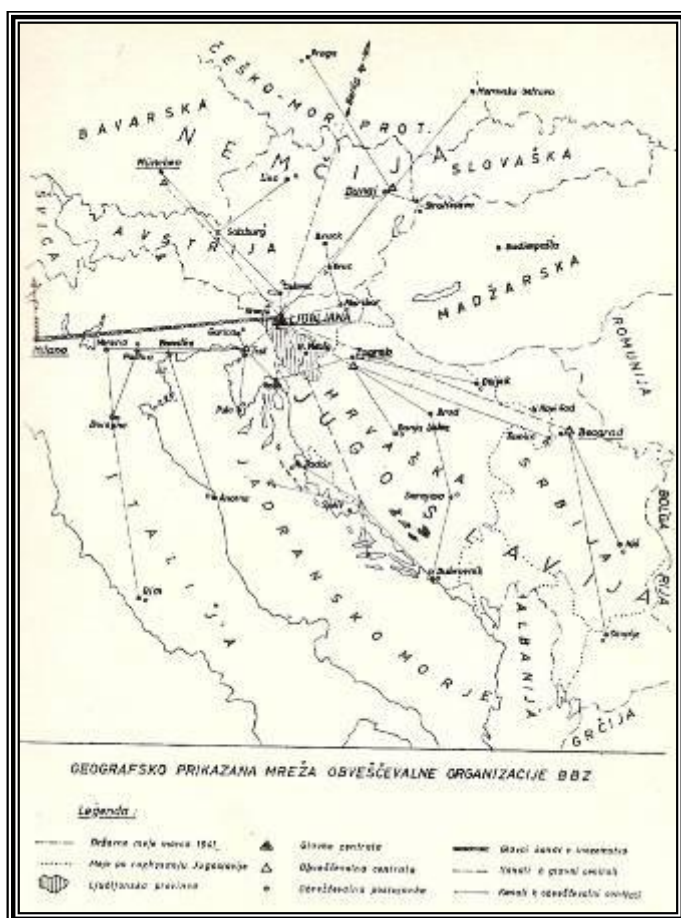
za naporno operativno delo. Da pa je organizacija imela po vsej verjetnosti odlične tajne sodelavce priča skica njihovega razporeda in povezav.

Major Ante Anić, načelnik obmejnega policijskega komesariata v Mariboru, je bil izredno uspešen vojaški obveščevalec, saj je poleg zbiranje vojaških podatkov in propagandnega delovanja, bil uspešen tudi pri izvajanju in izvrševanje diverzij. Osebnostno potoval v Avstrijo, agenturo je imel celo med gestapovci in uslužbenci nemškega konzulata v Zagrebu. Po začetku vojne aprila 1941 se je prikriil v Splitu, kjer je svojo vohunsko mrežo okreplil in razširil. Tako se je povezal z ing. Fellerjem, obmejnim komisarjem Antiševićem, z bivšim poslancem dr. Perom Andjelkovićem in drugimi. Našel je tudi zveze v Vatikanu in v Švici. Zbiral je podatke o NOV, četnikih, Nemcih in Italijanih. Iz Splita je zatem po nalogu IS prešel v Zagreb in Ljubljano, kjer je formiral zelo razvejano obveščevalno mrežo pod šifro Bbz. Posebno močno mrežo je formiral v Zagrebu in mornarici NDH, ki je štela okrog 20 agentov (Mile Tomić, Pio Radoničić, Hočevar, Angeli in drugi). Del te mreže so ustaše odkrili in člane postrelili. V Ljubljani je koristil celoten konzulat NDH (razni podatki in službeni dokumenti). Seveda pa je imel tudi zveze v NOV Slovenije (Nastja Žgur, Samardžija namestnik intendanta 3. operativne cone in drugi). Njegov kurir je bil Blagojević – »Lala« iz okolice Bijeline, član Skoja, z nekim »Študentom« (agentom IS) je delal v beograjski policiji proti KPJ. Zatem ga je »Študent« predal na zvezo Aniću, ki ga je poslal v NOV in je postal kurir Fruško-gorskega odreda. Leta 1942 se je povezal s slovenskim partizani, vendar so ga kmalu odkrili. Zbežal je, vendar so ga ustaše ujele in zatem izpustili. Po osvoboditvi Zagreba se je priključil 39. diviziji NOV, vendar je bil kmalu aretiran.

Ing. **Vladimir Feller** bil na zvezi Ante Anića in je držal celotno mrežo obveščevalnega centra VKJ na Sušaku, pa tudi razne druge zveze v Dalmaciji.

Končna poročila (kodirana, pisna) so pošiljali centru IS v Švico, po nekaterih podatkih pa tudi po radijski postaji za zveze z britansko vojaško obveščevalno službo v Palestini (Egiptu).

Za zveze z britansko obveščevalno službo je imel polkovnik Vauhnik na razpolago tri kanale: preko radijske postaje v Trstu za Padovo (general Aleksander, poveljnik zavezniških sil v Italiji), radijske postaje v Trstu za zvezo z britanskimi podmornicami, ki so prikrito priplule celo v tržaški zaliv, in tretjo, preko radijske postaje v Švici. Seveda je občasno uporabljal tudi četniške radijske postaje majorja Karla Novaka, poveljnika slovenskih četnikov, kakor tudi zveze slovenskega RK, ki so ga Britanci uporabljali za zbiranje obveščevalnih podatkov v Italiji. Pri tem ne gre pozabiti, da so Nemci vsekakor uspešno spremljali in kontrolirali vse te zveze, kar je polkovnik Vauhnik prezrl.



Britanska obveščevalna organizacija Bbz v Ljubljani
(Nevidna fronta, Buenos Aires, 1952)

Zakaj Vauhnik ni postal slovenski partizanski poveljnik?

Kot odlični izvedenec vojaške stroke se je Vladimir Vauhnik s skrivnim imenom »**general Račič**« lotil tudi organizacije »slovenske narodne vojske«, o njenem neslavnem koncu pa sem objavil članek.²³⁶ Od kot takšna Vauhnikova vnema za organizacijske probleme? Velja povedati, da je po izpustitvi iz nemškega zapora 1941, »poslan« na Hrvaško z nalogo, da skupaj z generalom Maričem organizira hrvaško (domobransko) vojsko, ki naj bi potem skupaj z nemško sodelovala v raznih vojaških operacijah (Stalingrad). Po izjavi **dr. Miloša Šnuderla**, člana IOOF Slovenije, je polkovniku Vauhniku po prihodu v Slovenijo v začetku 1942. ponujeno poveljstvo nad partizansko vojsko v Sloveniji. Namreč, polkovnik Vauhnik je že prej pod psevdonomom »Marko Strelec« napisal številne strokovne članke, za GŠ VKJ pa je pripravil tudi študijo o gverilskem vojskovanju. Ker pa je kot vojaški ataše v Nemčiji dodobra spoznal moč nemškega Wehrmachta, je menda Borisu Kidriču predlagal, da je bolje v ilegali pripraviti vse potrebno, ljudstvo, orožje in opremo, in šele po nemškem porazu na sovjetski fronti, začeti z gverilskimi akcijami. Ker Kidrič na takšno strategijo »čakanja« ni pristal, so se razšli. Vendar ne kot sovražniki.

²³⁶ Marijan F. Kranjc, *Kdo je kriv za neslavni konec Slovenske narodne vojske?* Vojaška zgodovina SV, Ljubljana, 2009

Ali je bil Vauhnik agent Kominterne?

Kidrič je vsekakor vedel, da sta brata Vauhnik dobro poznala **Herto Haas**, hčerko znanega odvetnika iz Maribora, saj so skupaj obiskovali gimnazijo v Mariboru. Samo predpostavimo lahko, da bi dober vojaški obveščevalec iz Maribor (major Mile Tomić ali pa Ante Anić) lahko vedel, da je Herta bila kurirka in ljubica Josipa Broza Tita, bodočega generalnega sekretarja Politbiroja CK KPJ. Vauhnik pa je to lahko zvedel tudi od enega od glavnih agentov Kominterne v Sloveniji ...

Po pričevanju brata Miloša je sledilo obdobje Vauhnikovih intenzivnih stikov z **Lovrom Kuharjem – Prežihovim Vorancem**, ki je aktivno deloval kot specialni agent Kominterne v srednji Evropi. Zaradi svojih izkušenj in številnih zvez, je med partijskimi voditelji v Sloveniji (in tudi v Jugoslaviji) izzival zavist, po Stalinovi smrti pa doživel tudi številne neprijetnosti. Vsekakor je od Vauhnik prejel številne in kvalitetne podatke, kar bi se lahko pokazalo šele z raziskavo Vorančevega dosjeja v arhivih Kominterne.

Vauhnik v svojih spominih navaja, da je v Berlinu imel dokaj tesne stike s sovjetsko vojaško misijo v Berlinu, ki jo je vodil general Tupikov. Posebno dobre stike je imel s letalskim polkovnikom Skornjakovim, kateremu je tudi »ponudil« podatke o načrtovanem Hitlerjevem napadu na ZSSR!

Lovro Kuhar – Prežihov Voranc: agent sovjetske vojaške obveščevalne službe ali Kominterne?

Miloš Vauhnik je v svojih spominih zapisal, da je Lovra Kuharja srečal kar nekajkrat. Najprej v avstro-ogrski vojski, potem kot civilista, ko je že imel na sodišču dosje enega od glavnih komunističnih agentov, uradnika sovjetske ambasade na Dunaju, in moskovskega agenta.

Srečal ga je tudi v Ljubljani krajem leta 1941, ko je brat Vladimir prišel iz Zagreba v Ljubljano. Voranc ga je naravnost prosil, naj mu omogoči zveze z bratom, kar je seveda storil. Od tedaj sta se Voranc in polkovnik Vauhnik redno sestajala. Voranc ga je menda svaril, naj se ne sestaja s slovenskimi komunisti, posebno ne s Kidričem in Kardeljem. Voranc je seveda vedel, da je Vauhnik imel v Berlinu odlične zveze s sovjetskim vojaškim atašejem generalom **Tupikovim** in njegovimi pomočniki, pa je skoraj gotovo, da je tudi Vorancu posredoval kakšno zanimivo vojaško informacijo.

Po italijanski kapitulaciji so Nemci Voranca aretirali in poslali v Dachau. Po povratku spomladi 1945 pa je zbuhal zavisti kot siva Stalinova eminca. Po resoluciji informbiroja so se ga Kardelj in ostali znebili.

Iniciativa Voranca je bila, da bi polkovnik Vauhnik postal poveljnik slovenskih partizanov, saj takratni prvi poveljnik **Franc Leskošek** ni obvladoval situacije, ker je bil popolnoma neuk za vojaške zadeve.

Boris Kidrič je predlog zavrnil, ko je Vauhnik predlagal, da bi morali z oboroženim odporom počakati dokler sovjetska armada ne porazi nemško vojsko!

Ali je bil Vauhnik poveljnik slovenskih četnikov?

Polkovnik Vauhnik, sicer sošolec takratnega polkovnika Draže Mihailovića, ki je v Srbiji začel z zbiranjem četniške vojske, je tudi Vauhnik pritegnil v delovanje slovenskih četnikov. Namreč, Mihailović je naročal polkovniku Vauhniku in majorju **Karlu Novaku**, sicer nominalnemu poveljniku slovenskih četnikov, naj izvedeta določene bojne akcije (proti komunistom), obenem pa tudi sporočal, da bo denar iz tujine (Velike Britanije) prišel na naslov enega ali drugega. Ta depeša z dne 8. avgusta 1942 se je glasila: »Zelo energično nadaljujte delo proti k(omu)nistom. Tukaj smo jih povsod očistili, razen na severu zahodne Bosne. Uporabite vse načine, da pridete do orožja, vendar pazite, da ne kompromitirate gibanja. Poročajte o vsem. Ukazal sem, da naj pošljejo pet milijonov lir neposredno Vam ali preko „Vlajka“, če niste v mestu. Ta denar prihaja od zunaj.«²³⁷ „Vlajko“ pa je bilo ilegalno (četniško) ime za polkovnika Vladimirja Vauhnik. Da je šlo dejansko za denar IS-a potrjuje tudi naslednja depeša generala Mihailovića poslana 9. septembra 1942 majorju Žarku Todoroviću, delegatu Vrhovnega četniškega poveljstva za Slovenijo, ki se glasi: »Sporočite Novaku in Vauhniku, naj delujeta še bolj energično. Radijska postaja mora stalno delati. Na določen naslov bo prišel denar iz Švice. Perhinek ima tukaj posebno nalogo. Pošljite še kakšnega slovenskega častnika.«²³⁸

Nedvomno je, da sta bila major Novak in polkovnik Vauhnik vrhunska agenta IS, ki pa še ni odprla svojih arhivov (Novak je po letu 1946 prešel k Cii in je 1975 kot njihov operativec umrl v Atenah, Grčija). General **Draža Mihailović** pa je bil od poletja 1940 »samo« agent Soe s kodno oznako A/H 31, najprej na zvezi britanskega vojaškega atašeya C. S. Clarka v Beogradu.²³⁹

Zakaj je major Novak sovražil polkovnika Vauhnik?

Določeno rivalstvo med majorjem Novakom in polkovnikom Vauhnikom, oba pa sta bila tudi generalštabna častnika VKJ, je bilo tudi vzrok, da je podpolkovnik Novak v svojem zaključnem poročilu zapisal zelo negativno oceno o polkovniku Vauhniku. Takole pravi:

»Medtem ko sta tehnično izvajanje teh izdajalskih in sabotažnih intrig proti naši legalni vojski prevzela podpolkovnika Peterlin in Krener, je kontrolo izvajal duhovni vodja te žalostne akcije, bivši polkovnik Vladimir Vauhnik! Bil je res siva eminenca in svetovalec našim politikom glede vojaških vprašanj. Na žalost je Vauhnik s svojimi napačnimi predvidevanji in napovedmi dokazal, da je nezasluženo nosil avreolo sposobnega vojaško-političnega analitika, ki ga je spremljala še od takrat, ko je bil vojaški ataše v Berlinu. Naši politični oportunisti mu sploh niso zamerili prestopa v Paveličevo vojsko, kjer je bil načelnik glavnega generalštaba. Škodil pa mu ni niti odvzem čina polkovnika s strani naše

²³⁷ Zbornik NOR, XIV-1, str. 555

²³⁸ Zbornik NOR, XIV-1, str. 618

²³⁹ Jerca Vodušek Starič, *Slovenski špijoni in Soe 1938–1942*, Ljubljana, 2002. str. 97

vlade v Londonu! Vse to je spretno prikril s svojimi stiki z britansko Intelligence Service – IS, kar je bilo vsekakor pretirano, saj je bil navaden Aničev agent! Svojo nesposobnost je, med drugim, pokazal z neprestanim dokazovanjem italijanske moči in volje, da bodo nadaljevali vojno na strani Nemčije, celo po padcu fašizma. Zato je v veliki meri odgovoren za tedanjo neodločnost političnih voditeljev».

(Pripis podpolkovnika **Živana Kneževiča** v rokopisu, v cirilici: »Na zahtevo g. dr. Kreka, podpredsednika begunske vlade, je predsednik vlade g. Jovanović zahteval od mene, kot šefa vojnega kabineta, da se polkovnik Vauhnik rehabilitira in da se mu vrne polkovniški čin. Dr. Krek je predsedniku vlade rekel: **»Polkovnik Vauhnik je član britanskega Intelligence Service!«** Ta predlog sem zavrnil, čeprav g. Jovanović ni preveč vztrajal. Vprašal je le zato, da bi zadovoljil svojo radovednost. Potem je dr. Kreku sporočil, da ni nobenih možnosti za Vauhnikovo rehabilitacijo, saj ga je Hitler kot Slovenca poslal, da bi pripravil hrvaško vojsko za borbo proti četnikom in za pomoč ustaškemu režimu.«)²⁴⁰.

Kaj je bilo res pa bo razvidno iz nadaljnje dejavnosti enega in drugega. Namreč, »vojaški komite« Slovenske zaveze, ki so ga sestavljali vodilni slovenski častniki: polkovnik Vladimir Vauhnik, polkovnik **Ivan Prezelj - Andrej**, kapetan bojne ladje **Anton Klinar**, podpolkovnik **Ernest Peterlin - Logar** in major Karlo Novak, je deloval po zahtevah ožjega vodstva Slovenske zaveze, do leta 1943 po željah Italijanov, pozneje pa po ostrih nemških zahtevah. Karakteristična je naslednji Novakova obtožba:

»V Ljubljani so komunisti, klerikalci in neki častniki okrog Vauhnik in Peterlina razvili močno propagando proti slovenskim četnikom, češ da sodelujemo z Italijani! Stari trik, ki so ga zdaj uporabljali tudi vaški stražarji, sami pa so prejeli plačo od Italijanov! Z druge strani pa so med prebivalstvom širili strah zaradi italijanskih represalij proti družinam tistih, ki bi prestopili v vrste slovenskih četnikov«²⁴¹.

Namreč, do italijanske kapitulacije je major Novak po navodilih britanske IS zares navezoval stike z italijanskimi generali (pomagal mu je tudi Klinar, ker je znal italijanski), medtem ko sta Prezelj in Peterlin sodelovala z Vauhnikom, po italijanski kapitulaciji pa sta Prezelj (general Rupnik ga je videl pri Rössenerju) in Peterlin javno sodeloval z Nemci (pozneje zaprli in poslali v Dachau), medtem ko je Vauhnik še vedno moral vzdrževati določene kontakte z nemškim SD v Ljubljani. Seveda pa je imel tudi redne stike z Gpu oz. s Prežihov Vorancem!

Neprimeren za partizanskega poveljnika, primeren za četniškega

Štejem si v zadovoljstvo, da sem verjetno prvi dokazal, da je bil polkovnik Vladimir Vauhnik najprej nominalni, pozneje pa tudi dejanski poveljnik slovenskih četnikov, pa je

²⁴⁰ Marijan F. Kranjc, Slobodan Kljakić, *PLAVA GARDA – poveljnikovo zaupno poročilo*, Maribor, 2006, stran 41

²⁴¹ *Ibidem*, str. 42

kot tak tudi povišan v čin brigadnega generala JVvD! Oboje sem tudi dokumentiral in objavil v svoji knjigi o *Plavi gardi*²⁴², pa tukaj samo ponavljam.

Namreč, v obdobju 1943–1944 oz. po odhodu majorja Novaka v Italijo (verjetno po nemških načrtih!), so njegovi nasledniki v Vojaškem svetu Slovenske zaveze (Klinar, Prezelj, Peternel in Vauhnik), skušali prilagoditi organizacijo slovenskega četništva novonastalim razmeram pod nemško okupacijo. Tako so bili ustanovljeni še naslednji četniški odredi: Dolenjski odred, Notranjski odred pod vodstvom Janeza Marna (bivšega partizana), Gorenjski in Primorski (Soški) odred. Po nekaterih podatkih je bilo glavno četniško poveljstvo razdeljeno na dva dela: glavni del je bil v Ljubljani in ga je vodil brigadni general Vladimir Vauhnik z ilegalnim imenom »**general Račič**«, drugi del pa je bil od avgusta 1944 pri Notranjskem odredu pod vodstvom podpolkovnika Mirka Bitenca - Triglavskega kot poveljnika vzhodne Slovenije. »Primorski« četniki, ki so bili ob koncu leta 1944 v tesnih stikih z liškimi, vsi pa pod poveljstvom vojvode Jevdevića, starega nemškega agenta, so bili že itak povezani z Nemci v Trstu (SS-general **Odillo Globocknig**).

Tudi iz zbirnega poročila Ozne za Slovenijo²⁴³ sledi, da je po reorganizaciji četništva v Sloveniji nastala »nova ilegala« – vojaška organizacija jugoslovanske vojske, ki bi se naj povezala z zavezniki. Glavno poveljstvo je bilo razdeljeno na dva dela: ljubljanski del je vodil neki „general Račić“, medtem ko je bil na Primorskem Ivan Prezelj - Andrej, prav tako povišan v čin brigadnega generala (kmalu zatem tudi v divizijskega), da bi lahko uspešno poveljeval ostankom slovenskih četniških enot in tudi drugih, ki so se umikale proti Italiji pod zaščito zahodnih zaveznikov. Notranjski četniški odred je avgusta 1944 vodil major **Mirko Bitenc - Milan Težan**, kmalu zatem povišan v podpolkovnika in imenovan za četniškega poveljnika vzhodne Slovenije. Skupaj z Dolenjskim, Gorenjskim in Soškim četniškim odredom so vse četniške sile štejele okrog 600 četnikov.

Ko so Nemci zvedeli, da se zavezniške enote ne bodo izkrcale v Istri, so se zelo verjetno prav zaradi tega odločili, da bodo likvidirali še preostale zahodne obveščevalne mreže (Bbz, Dos), ki so delovale v širšem zaledju Istre in Slovenije.

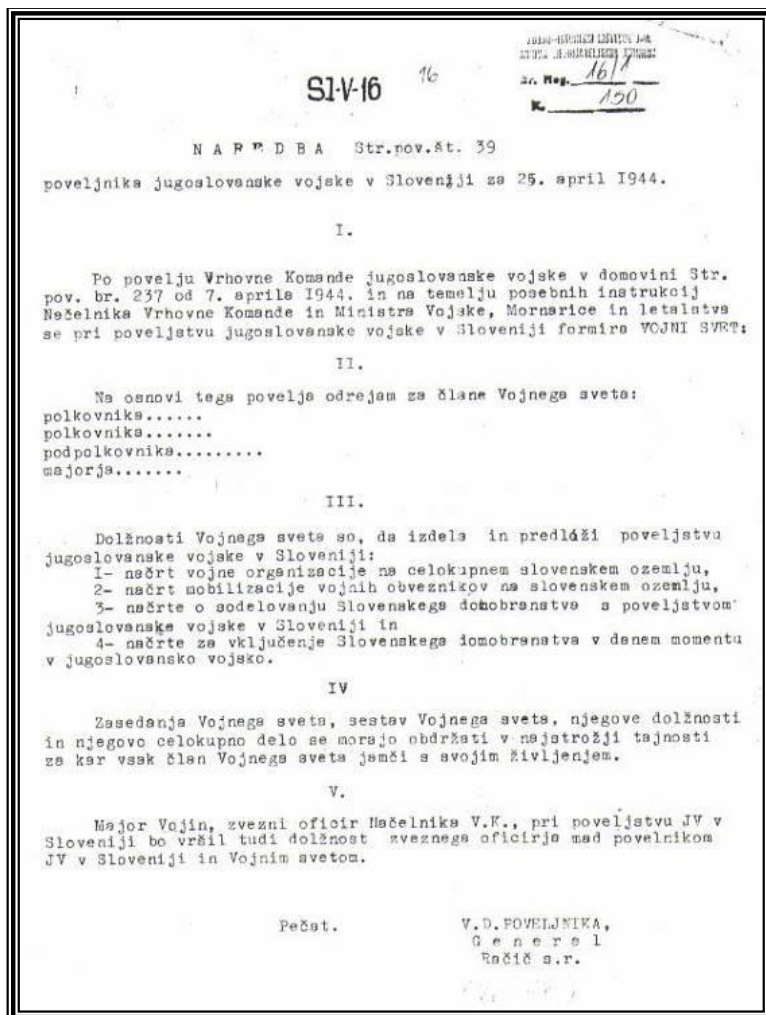
Poleg majorja **Andreja Glušiča**, vodje Dos, in njegovih (22) sodelavcev v Ljubljani, so zaprli slikarja Zorana Mušiča v Benetkah, v Trstu pa Jožeta Golca - Joja in oba sinova generala Maistra – Hrvoja in Boruta (samo na obisku) in vse poslali v Dachau ali Buchenwald (Boruta Maistra v Linz). Poleg tega so Nemci zaprli nekatere vidne sodelavce Vauhnik (ing. Jožeta Sodjo, prej vodjo Dos, podpolkovnika Ernesta Peterlina²⁴⁴ in druge). Zato sta se tudi oba šefa Bbz (Anić in Vauhnik) pravočasno umaknila v Švico, zatem pa v Argentino.

²⁴² Marijan F. Kranjc in Slobodan Kljakić, *PLAVA GARDA – poveljnikovo zaupno poročilo*, Maribor, 2006 in *Slovenački četnici*, Beograd, 2006.

²⁴³ Ljuba Dornik Šubelj, *Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo*, Ljubljana, 1999, str. 105–106

²⁴⁴ Ernest Peterlin, generalštabni podpolkovnik VKJ, nazadnje načelnik statističnega oddelka GŠ VKJ in načelnik štaba Zetske divizije, vodja Slovenske legije, najmočnejše polvojaške formacije, iz italijanske internacije se je vrnil na zahtevo Slovenske zaveze in po intervenciji škofa dr. Gregorija Rožmana, nakar je postal. načelnik organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva. Po osvoboditvi je bil decembra 1945 pred vojaškim sodiščem v Ljubljani obsojen na smrt.

O „generalu Račiću“, brigadnem generalu Vladimirju Vauhniku, sem v beograjskem arhivu VZI pridobil zanimiv dokument, ki sem ga prvič objavil v Vojnozgodovinskem zborniku 21/2005, pa ga sedaj ponovno objavljam (za nejeverne „Tomaže“).



Ukaz v.d. poveljnika Jugoslovanske vojske v Sloveniji za 25. 4. 1944
(Vir: VZI Beograd, SI-V-16)

V seznamu skrivnih (lažnih) imen, psevdonimov in šifer²⁴⁵ jugoslovanskega četništva je tudi navedeno:

- **General Račić** – brigadni general Vladimir Vauhnik, v. d. poveljnika Jugoslovanske vojske v Sloveniji
- **Ppuk. Vasić** – Vladimir Vauhnik - Vlajko, brigadni general, četniški poveljnik Slovenije
- **Vlajko** – polkovnik Vladimir Vauhnik, v. d. četniškega poveljnika Slovenije.

Končno še naj povem, da so mi mnogi zamerili na tem odkritju, posebno še, ko so v najnovejšem velikem slovenskem leksikonu Osebnosti prebrali kratek članek o brigadnem generalu Vladimirju Vauhniku, četniškem poveljniku. Menda je Vauhniku padla aureola

²⁴⁵ Miloslav Samardžić, *General Draža Mihailović – opšta istorija četničkog pokreta*, Kragujevac, 2005, str. 553–633.

častitljivega „polkovnik in vojaškega atašeja“, ki je zvedel za skrivni nemški načrt napada na Jugoslavijo!

Jaz pa odgovarjam takole: vseeno sem ponosen na prleškega rojaka in vojaka Vladimirja Vauhnik, saj si vojaki sami pišemo zgodovino po zaslugah in tudi porazih!

Vauhnikove zveze z nemškim SD v Ljubljani

Če je major Novak v Ljubljani vedel tisto, kar je vedel **dr. Krek** v Londonu, da so Nemci poslali Vauhnik na Hrvaško, da bi pripravil njihovo vojsko za bojno sodelovanje na vzhodni fronti in za boj proti četnikom (in partizanom), potem se ni čuditi, da je tudi Schellenberg, glavni vodja SD, v svojih spominih zapisal, da je Vauhnik po šestdnevni preiskavi razkril svoje metode delovanja (zbiranje podatkov v visoki družbi in točkovanje vsakega podatka do številke 50) in pristal na (izsiljeno) sodelovanje z SD. Takole je zapisal **Schellenberg**: »Torej, ker je bil V. pripravljen, da dela za nas, sem uspel, da zaposlim njega in Juto v naši Službi. On je v glavnem delal v Italiji – govoril je tečno italijansko – in opravil odlično delo«²⁴⁶.

O svoji aretaciji v Berlinu Vauhnik ne pove nič bistvenega, razen, da mu niso dokazali ilegalno obveščevalno delovanje niti spraševali za tajne sodelavce. Seveda pa Vauhnik zamolči, da je pristal na sodelovanje z nemškim SD oz. z Schellenbergom, ki se je s tem javno pohvalil v svojih spominih, tudi kot britanska priča na nürnberškem procesu!

O Vauhnikovih zvezah z nemško SD imamo neposredno pričevanje aretiranega **Josefa Vogta**, nazadnje šefa Gestapa v Mariboru,²⁴⁷ ki je dejal (nelektorirano):

»O bivšem vojaškem atašeju jugoslovanske misije v Berlinu – Vauhniku.

Preden sem bil premeščen kot KdS v juliju 1942 na Bled, me je informiral takratni referent Rsha IV: 5 E, kriminalni direktor dr. Schmitz o bivšem vojaškem atašeju, polkovniku Vauhniku. Vauhnik je Rsha ob napadu na Jugoslavijo aretiral zaradi suma, da je špioniral za Angleže. Po izpustu je šel Vauhnik v Ljubljano, kjer je živel leta 1942. Dr. Schmitz mi je zapovedal, da se naj ne brigam za Vauhnik z Bleda. Z njim je imel posla vodja kontrašpionažne službe, kriminalni komisar Schmidt, od Stapo-ja v Celovcu. Schmidt, kakor mi je rekel dr. Schmitz, je imel dobre odnose z Vauhnikom, ki jih jaz z Bleda nisem smel motiti. Pri tem mi je razložil, da je Vauhnik s svojimi vezami, ki jih je imel iz Ljubljane z Anglijo, služil v korist Nemčije. Tako je igral Vauhnik dvojno vlogo. Sledeč tej zapovedi, se za Vauhnik z Bleda nisem brigal. Pri nekem poznejšem državnem vprašanju ob priliki razgovora z Schmitzem, mi je ta dejal, da o Vauhniku že dolgo časa ni bilo nikakega glasu in se je o njem nameraval informirati pri Schmidtu v Celovcu. Pri tej priliki je dr. Schmitz izjavil, da mora biti pod vsakimi pogoji obveščevalna služba proti Angležem, iz Ljubljane aktivneje vzpostavljena. To mu je zapovedal tudi njegov šef, takratni vodja grupe IV. E v Rsha, Schellenberg.

²⁴⁶ Valter Šelenberg, *U lavirintu špijunaže. Memoari jednog od šefova nacističke obaveštajne službe*, Beograd, 1958, str. 208.

²⁴⁷ ARS, *Gestapo v Sloveniji – Josef Vogt*, Dislocirana enota (kopija pri avtorju).

Radi tega naj bi Vauhnik svoje zveze bolje izkoristil. V kolikor se je to izvršilo, ne vem. V vsakem slučaju je Vauhnik sodeloval z referentom kriminalnega direktorja dr. Schmitza, ki je bil pozneje osebni referent šefa II. Schellenberga in s katerim je bil dobro poznan. Vauhnik je pošiljal poročila Rsha-ju dr. Schmitz preko kriminalnega komisarja Schmidta od Stapo-a v Celovcu.

*Zaslišanec
Josef Vogt, l. r.«*

Zdi se mi, da komentar ni potreben. Vsekakor je šlo za dvojno igro, ki jo je večji Vauhnik uspešno zaključil v korist britanske obveščevalne službe.

Nemški dokumenti o polkovniku Vauhniku in njegovih zvezah

Na str. 159 svojih spominov je **Miloš Vauhnik** navedel tudi dokumente v nürnberškem arhivu, in sicer:

- Rep. 501 XV V 28: *»Šele po atentatu na Hitlerja 20. julija 1944, se pravi štiri leta po napadu na Jugoslavijo, je Gestapo leta 1945 našel med Ernest von Weizsäckerjevimi papirji listič z lastnoročno Canarisovo pisavo. Na enem teh lističev je Canarisov zapis, ki pravi, da je brž ko je zvedel, da bo Hitler napadel Jugoslavijo, stopil k državnemu tajniku W. in se tudi takrat, kot pri vsaki novi Hitlerjevi pobudi, posvetoval, kako vojno preprečiti. Ko sta skupaj dognala, da se ne da nič ukreniti, sta se odločila, da iz »humanitarnih« razlogov obvestita polkovnika Vauhnik in posredno beograjsko vlado.*
- NG 4557 nemškega državnega arhiva v Nürnbergu: ukaz generala Schellenberga z dne 5. aprila 1941, da se aretira polkovnik Vauhnik.
- A 9107 XIV 180 NDA v Bonnu: izročiti nemški policiji jugoslovanske državljane Jakovljević Vojislav, Kranjc Mirko, dr. Logar Josip, dr. Misič Avgust, Nograšek Jožef, Pandurović Milivoje, Pantić Aleksander, Šumenković Radovan, dr. Pogačnik Frido, Stefanović Božidar in polkovnik Vauhnik Vladimir.
- V arhivu so menda tudi vsa Vauhnikova poročila, ki jih je zasledila nemška varnostna služba, katera je v preiskavi polkovnik Vauhnik »priznal« kot rezultat svojega analitičnega dela in točkovanja (vrednostni sistem, do 50 točk), kakor tudi sistem »družbene špijonaže« (poizvedovanje za podatki v javnem druženju).
- Menda je Schellenberg napačno navedel Vauhnikove »ženske« zveze, saj Jutta sploh ni bila aretirana, ostali dve osebi pa so na fotografijah napačno poimenovane.
- Miloš Vauhnik je sicer navedel, da je bil brat Vladimir v gestapovskem zaporu, da so ga celo drogirali in da je posivel, pa se je po prihodu v Ljubljano moral celo zdraviti, ne govori pa o nobenih torturah. Pravi samo, da so ga Nemci morali izpustiti, ker je imel diplomatski status. Torej, sploh ne omenja splošno znano prakso iz gestapovskih zaporov pred katero so bili postavljeni vsi zaporniki – **smrt ali sodelovanje!**

Vauhnikove zveze in bivanje v Švici 1944–1945

Zaradi odkritja vohunske mreže Bbz na Hrvaškem, pa tudi nekaj aretacij v Ljubljani, sta se Anić in Vauhnik pred zasledovanjem Gestapa najprej umaknila v Italijo nato pa v Švico. Vauhnikova osrednja zveza z britanskim IS je bil konzul **Mr. King**, s katerim je vzdrževal stalno zvezo pred in med vojno, pa tudi po njej.²⁴⁸ O načinu vzdrževanja teh zvez sicer ni podatkov, razen da se omenja **Miselj**, ambasador Kraljevine Jugoslavije v Švici, kakor tudi neki »G«, verjetno major Andrej Glušič, Vauhnikov sodelavec in vodja četniške Dos, ki ga je Gestapo aretiral in poslal v Dachau. Glušič je pozneje do 1951 vodil ameriško-emigrantski obveščevalni center v Salzburgu, dokler ga ni zamenjal podpolkovnik **Hrvoj Maister!**

Med raziskovanjem usode sinov generala Rudolfa Maistra²⁴⁹ v ARS nisem mogel potrditi trditve Dušana Lajovica, da je bil Hrvoj Maister analitik v Glušičevem obveščevalnem centru v Salzburgu, našel sem pa (prečiščene) dokumente Udbe, ki potrjujejo, da je Hrvoj Maister kot nekakšne predstavnik slovenskega Rdečega križa deloval (obveščevalno) v Veroni in imel tudi neposredno zvezo s Švico. Realno predpostavljam, da je šlo za solidno zvezo, to pa bi lahko bil samo ambasador Miselj. Ugotovitev pokojnega akademika Aleksandra Bajta, da je v britanskih arhivih WO v PRO Hrvoj Maister evidentiran kot agent posebne skupine četniškega vojvode D. Jevđevića,²⁵⁰ je precej problematična. Prej bi rekel, da je bil na zvezi s polkovnikom Vauhnikom ali pa vsaj z mariborskimi znanci Anićem, Jojom ali Tomićem. Nazadnje je bil Hrvoj Maister načelnik obveščevalnega centra v Salzburgu in dobil čin polkovnika JViD (Jugoslovanske vojske izven domovine), da bi zatem postal urednik slovenskega dela radia Pariz vse do svoje smrti (pokopan v Mariboru poleg svojega očeta).

Oktober 1944 sta v Švico prišla brata Roš iz Beograda, kasneje pa sta se srečala z Maksom Westnom iz Celja, ta pa se je že srečal s polkovnikom Vauhnikom. Brata Roš, Vauhnik in Anić so odšli v Argentino. Kam je odšel Westen? Ne vemo.

Vemo samo, da sta brata Roš končala svojo pot v srbskem samostanu Hilandar na Atosu. Kdor ne verjame, naj tam poišče grob, na katerem piše: »1896–1977, Đurđe S. Roš, kapetan – invalid, bivši norveški generalni konzul v Jugoslaviji (1924–1944)«, izpod pa je še drugi brat – »Dušan S. Roš, rezervni podpolkovnik, solunaš«.

Spomini Vauhnikovega brata Miloša – vir zanimivih podatkov²⁵¹

Dr. Miloš Vauhnik, odvetnik, je napisal zanimive spomin pod naslovom Pe Fau, kar je pomenilo politično sumljiv - politisch verdächtig.

²⁴⁸ Miloš Vauhnik, *Pe-fau, spomini*, Gorica, 1988/89, stran 163.

²⁴⁹ Marijan F. Kranjc, *General Rudolf Maister in njegova sinova*, Nedeljski tednik (feljton), Ljubljana, 2006

²⁵⁰ Aleksander Bajt, Bermanov dosje, Ljubljana, 1999, str. 996.

²⁵¹ Dr. Miloš Vauhnik, *PE – FAU, Spomini*, 1. in 2. del, Gorica, 1988/89

V mariborski klasični gimnaziji je bil sošolec sina in hčerke nemškega odvetnika dr. Haasa. Sin je postal znan skladatelj, hčerka Herta pa je nadaljevala študij v Zagrebu in tam spoznala Josipa Broza Tita, bila njegova kurirka in mati sina Miše.

Oba z bratom Vladimirjem sta bila Maistrova vojaka – Vladimir kot poklicni častnik 17. pešpolk avstro-ogrske vojske, ranjen na ruski fronti, Miloš pa kot rez. poročnik 47. pešpolk iste vojske, ranjen na tirolski fronti.

Vladimir je menda bil celo ranjen in odlikovan v bojih na Koroškem, kar pa nisem mogel potrditi. Sredi leta 1919 je Vladimir prestopil v vojsko Kraljevine Jugoslavije, v kateri je naredil sijajno kariero. Vendar pa je uvodničar Miloševih spominov, Marko Tavčar, tudi zapisal, da je še vedno predmet raznih raziskav.

Miloš je pomagal generalu Maistru na vseh področjih. Ko pa je general Maister postal predsednik Narodne odbrane v Mariboru, je Miloš bil dve leti tajnik.

S svojim stricem Thalerjem, županom Šentilja in župnikom Vračkom so generalu Maistru pripeljali celo četo vračajočih se srbskih ujetnikov iz nemških taborišč, ki so sedaj kot prostovoljci pod poveljstvom poročnika Markovića strumno korakali po ulicah Maribora in strašili nemške meščane, da so prišli iz Soluna kot del antantne vojske!

Miloš Vauhnik je kasneje pomagal vojaškim obveščevalcem Dravske divizije pri njihovem delovanju, nesebično pa je pomagal tudi bratu Vladimirju, ko je leta 1939 postal vojaški ataše v Berlinu. Miloš je bil tudi prizadeven rez. častnik VKJ.²⁵²

Predvsem mu je pošiljal izbrane mesne izdelke in vina, saj so domače zakuske bile izredna prilika za družbena srečanja vsakega legalne predstavnika vojaške obveščevalne službe, predvsem pa vojaškega atašeja v Berlinu, središču nacistične Nemčije. Vauhnikovo načelo je bilo, da je »Hrana najcenejša pot do vsakovrstnih novic« (obveščevalnih podatkov).

No, posebna zasluga Miloša Vuhnika je, da nam je v Berlinu dobesedno odkril dva glavna vira svojega brata Vladimirja.

Na strani 73 zapiše: »Pa tudi nemški letalski general **Jeschonnek** prihaja iz slovenske rudarske družine Ježovnik, ki se je preselila v Nemčijo. Slovensko ime Ježovnik so nemške oblasti spremenile v Jeschonnek. Številni Schocherji v renskih rudnikih so se izkazali kot Žoherji iz Savinjske doline...«. Kdor je prebral Vauhnikove spomine, posebno še o bombnem napadu na Beograd, lahko samo logično sklene, da so podobne podatke lahko vedeli samo Hitler, Göring in načelnik štaba letalskih sil, ki je moral planirati ta napad – to pa je bil osebno Hans Jeschonnek (Ivan Ježovnik)!

In končno – glavni vir: »major P«! Šlo je seveda za majorja Pabsta. In major **Pabst Waldemar**²⁵³ je že med 1. svetovno vojno igral veliko vlogo, ko je po nalogu vlade aretiral

²⁵² Avtorjev članek *Kako je Dravka divizija branila Prlekijo aprila 1941 ob nemškem napadu*, Ljutomer, 2009

²⁵³ www.novemberrevolution.de/personen, www.bundesarchiv.de/zdn, Miloš Vauhnik, *Pe – fau, spomini*, Gorica, 1988/89

Rozo Luxemburg in njenega odvetnika dr. Liebknechta. Miloš Vauhnik mu je poslal bratove spomine v nemščini in major Pabst mu je odgovoril, da je bil Vladimirjev prijatelj!

Na podlagi rekonstrukcije odnosov je mogoče ugotoviti naslednje: admiral Canaris, pa tudi njegova glavna pomočnika generala Oster in Treskow, so majorju Pabstu govorili – posredovali podatke, ki jih je bilo potrebno sporočiti polkovniku Vuhniku, kot glavnemu posredniku podatkov za zahodne države!

Po končani 1. svetovni vojni je Pabst zapustil vojsko in postal gospodarstvenik. Ko se je začela 2. svetovna vojna so ga zopet poklicali in dodeli generalu Thomasu, ki je vodil urad za oboroževanje (Wehrrüstungsamt).

Pri Gestapu je bil slabo zapisan. Ostal je major in pribočnik generala Thomasa, dokler ni pobegnil v Švico. Bil je dvakrat aretiran, vendar ga je admiral Canaris obakrat rešil. Tretjič mu je lahko le omogočil pobeg v Švico!

Dom ali pa urad majorja Pabsta v Berlinu je bilo shajališče vseh protihitlerjevih zarotnikov! Vendar se admiral Canaris ni nikdar osebno eksponiral.

Vse kar je polkovnik Vauhnik dobil v tem uradu, je pošiljal v Beograd, tudi načrte novega orožja. Zato so v Beogradu posamezniki govorili, da Vauhnik povečuje nemško vojsko! Ko je napovedal, da se bo poljska vojska obdržala samo 21 dni – šlo pa je za oceno samega Abwehra (dejansko se je 18 dni), so celo zahtevali, da ga zaradi nesposobnosti odpokličejo! Še hujše je bilo, ko je Vauhnik sporočil, da bo Hitlerjev pohod v Rusijo trajal 4 leta!

Menda je samo ena stvar, ki je Vauhnik ni sporočil v Beograd – skupaj s majorjem Pabstom sta delala načrte, kako odstraniti Hitlerja, pa mu je Vauhnik predlagal, da so najbolj zanesljivi atentatorji z Balkana!

Novinarske in publicistične objave o »primeru Vauhnik«

Osebno sem o Vuhniku najprej zvedel iz obširne reportaže v zagrebškem *Vjesniku v srijedo* od naslovom *Slučaj pukovnika V. (Primer polkovnika V.)*, sredi leta 1966 ko sem služboval v Splitu. Bil sem naravnost frapiran, saj enostavno nisem mogel verjeti, kakšne zaključke sta navedla pisca Kazimirové in Ungaro. Dne 29. 7. 1966 sem jima celo napisal pismo in prosil za pojasnila, vendar se zvedavemu poročniku JLA nista oglasila. Jaz sem

Waldemar PABST, pl. Ohaim, 24. 12. 1880 Hamburg (Berlin), +29. 5. 1970 Düsseldorf, 1899 častnik nemške vojske, major, generalštabni častnik, poveljnik gardnega divizion, januarja 1919 sodeloval pri umoru Karla Liebknechta in Roze Luxemburg, sodeloval kot vodja pri organizaciji neuspelega puča Kapp-Lüttwitz, emigriral v Avstrijo, kjer je na Tirolskem organiziral Heimwehr, 1930 se je priključil nacionalsocialistom Adolfa Hitlerja, sodeloval pri vojaškem udaru proti Röhm, ukvarjal se je s svetovanjem pri obnovi nemške vojaške industrije, po Canarisovem nalogu v Švici vzpostavil stike z ameriško obveščevalno službo (Donovan), pod kontrolo Gestapa zaradi suma zarote proti Hitlerju, 1943 je moral emigrirati v Švico, 1955 se je vrnil v Nemčijo, 1962 je v Spiglu javno priznal svoje sodelovanje pri umoru Liebknecht-Luxemburg, po izjavi Miloša Vuhnika je »P« - »major Pabst« bil v obdobju 1938–1941 glavni posrednik obveščevalnih poročil s strani admirala Canarisa in generala Osterja.

pa primer polkovnika Vauhnik vseeno še naprej intenzivno spremljal in tudi raziskoval, saj sem včasih v kakšni rekonstrukciji obveščevalnih primerov naletel tudi na polkovnika Vauhnik. Eden od takih je bil tudi primer Jovana Djonovića, Črnogorca, ki je na bližnjem Vzhodu delal za zahodne zaveznike, pa sem v njegovem dosjeju našel tudi Vauhnik, Novaka, Rudolfa in še koga.

Miloš Vauhnik pravi, da je novinarjem Milovanoviću iz Zagreba in Mariću iz Beograda, posredoval razne podatke, seveda pa so potem po svoje pisali in krojili resnico o Vuhniku (nacistični agent in podobno).

Šele zgodovinar **Dušan Biber** je v Delu 1972 napisal nekaj objektivnih resnic, med njimi tudi to, da je polkovnik Vauhnik obveščevalno delal za zavezniške obveščevalne službe in da ni točna Schellenbergerjeva trditev, da je iskreno in »odlično« delal za Nemce. Poudaril je tudi, da je o Vuhniku zelo težko navajati določene trditve, ker so pač nemški in jugoslovanski dokumenti uničeni. Ocenil je, da polkovnik Vauhnik ni bil simpatizer komunistov in NOG, nejasna in problematična pa je tudi njegova vloga v času okupacije. Po njegovem mnenju je polkovnik Vauhnik deloval utrujeno in razočarano, pa tako iz njegovega življenja in dela ostaja marsikaj »nejasno in prikrito«!

Vsekakor so najbolj dragocene ocene dr. Maksa Šnuderla, ki si je tudi osebno prizadeval, da bi polkovnik Vauhnik postal poveljnik slovenskih partizanov. Zadržan sem samo ob njegovem navedka, da se je nadporočnik Vauhnik pridružil generalu Maistru, sodeloval v bojih na Koroškem, bil ranjen, odlikovan in povišan, saj ga nisem našel v obstoječem seznamu odlikovancev²⁵⁴. Ne verjamem sicer zakaj bi Vauhnik po vstopu v VKJ moral končati vojaško akademijo (saj je z odličnim uspehom končal kadetnico v Mariboru), zanimiv pa je podatek, da je po generalštabni šoli v Beogradu končal še Ecole de Guerra v Franciji (skupaj z De Gaullem in Dražo Mihailovićem) – bil je najmlajši generalštabni polkovnik VKJ.

Vsekakor je najbolj zanimiva Šnuderlova navedba, da je polkovnik Vauhnik 21. 11. 1941 »pribežal iz Zagreba«, pa so se takoj zatem na njegovo osebno pobudo za sodelovanje z OF dne 26. 11. 1941 v Veselovi ul. 7 sestali Vladimir in brat Miloš s članoma IOOF Rus Jožetom in Maksom Šnuderlom. Vauhnikova takratno stališče je bilo, da bo **Nemčija sicer vojno izgubila, vendar bo vojna dolgotrajna!** Prav zato je zavrnil ponudbo, da prevzame poveljstvo nad NOV Slovenije, ker je menil, da je nemška premoč prevelika in je zato svetoval prikrite priprave, da bi ob nemškem porazu zavarovali red in mir! Partijski vrh je takšno oceno zavrnil. Zavrnil pa je tudi posredovanje Lovra Kuharja – Prežihovega Voranca!

Dr. Makso Šnuderle, ki je edini vedel nekaj več o polkovniku Vuhniku, je za Delo napisal članek na 12 straneh, vendar članek ni bil objavljen. Zanimivo tudi, da ni objavljeno, kako je Borisu Kraigherju, ministru za notranje zadeve 1945, predal Vuhnikov roman o partizanih ... (Upam, da je ohranjen nekje med dokumenti Ozne).

Vsekakor pa je dragoceno tudi Šnuderlovo mnenje, da polkovnik Vauhnik ni bil agent Gestapa, navidezno pa je sodeloval s SD. Seveda z znanjem britanskega IS!

²⁵⁴ Avtorjev članek *Odlikovanci s koroške fronte*, VZG Logatec, 2004 in splet Vojaštvo – Military na <http://users.volja.net/marijankr/>

Nedvomno je bila najbolj odmevna ocena, ki jo je pisatelj **Tone Svetina** napisal in objavil v Nedeljskem dnevniku 9. 12. 1973 pod naslovom *Dvojni agent v vodah izdajstva, K resnici o Vladimirju Vauhniku*. Ker sem bil kmalu zatem napoten k Svetini kot »službeni« svetovalec za varnostna vprašanja, bo kar držalo polovico od tega, kar je Svetina napisal. No, druge polovice pa tudi midva nisva vedela, ker nekateri viri niso bili dostopni, mnogi arhivi pa so bili enostavno zaprti.

Zanimivo reportažo je decembra 1991 za Mladino napisal tudi dr. Bernard Nežmah, češ, da je bil Vladimir Vauhnik najslavnejši slovenski vohun, vendar je natresel tudi kup netočnih podatkov (končal vojno akademijo Theresianum na Dunaju kot poročnik, govoril je devet jezikov, pozabil pa na srbščino, itd), pa tako človek tudi kakšni zanimivi zamisli vsevednega strokovnjaka ni več verjel.

Če bi danes Tonetu Svetini povedal, da je bil morda Vauhnik sovjetski ali celo partizanski tajni sodelavec, da je šef Gestapa Müller prešel na sovjetsko stran, da je tudi general Draža Mihailović bil sovjetski agent, bi samo grdo zaklel in rekel, da je to nemogoče! Potem pa bi zastal in zadovoljno zaključil: Zanimivo, mogoče pa je res!? Tone Svetina je bil dober analitik, predvsem politični! Včasih pa je zanemaril kakšno podrobnost, saj varnostne službe ni doživel na svoji koži. To se mu je posebej maščevalo, ko je »iskal« agenta Alfo v slovenskem političnem vodstvu ...

Vladimir Vauhnik, brigadni general, je bil vsekakor **vrhunski slovenski vojaški obveščevalec, tudi zavezniški** (britanski, slovenski in sovjetski), ki pa zaradi sektaštva KPS ni mogel postati poveljnik slovenskih partizanov. Namesto generalštabnega polkovnika oz. brigadnega generala in odličnega strokovnjaka za gverilsko bojevanje, je CK KPS to dolžnost zaupal vojaško neukemu delavcu Francu Leskovšku, ki je bil kmalu zatem zamenjan ...

Dr. Anton Krošl

– zgodovinar, profesor, publicist, pesnik, politik,
krščanski socialist in četniški obveščevalec²⁵⁵



Dr. Anton Krošl
(Šolski muzej RS, 1930)

O dr. Antonu Krošlu, z napačnim priimkom Krošelj²⁵⁶, sem že pisal pred leti. Na svoji spletni strani VOJAŠTVO v članku o Otmarju Kreačiču, generalpolkovniku in narodnem heroju, pa me je njegova sorodnica, gospa Goranka Kreačič, opozorila na napako v pisanju priimka, ki sem ga zagrešil po »zaslugi« uradnih četniških arhivih. Obenem mi je dovolila, da po objavi njene obširne študije v letošnji prvi številki Zgodovinskega časopisa, lahko povzamem osnovne podatke o življenju in delu dr. Antona Krošla.

Antonija, po domače Tončka, Kreačič (1867–1943), sestra Janeza Kreačiča, župana Zakota pri Brežicah, se je 1892 poročila s poštarjem Jožefom Krošlom, sinom Franca Krošla in Margarete Pleterski, iz Brežic. V zakonu sta imela tri sinove in hčerko. Prvorojenec **Jože Krošl** (1894–1978) je bil župnik v Cirkulanah in pionir na področju pastoralne sociologije

²⁵⁵ Vir: Goranka Kreačič, *Pričevanja: brata Jože in dr. Anton Krošl*, Zgodovinski časopis 1-2/2012, Ljubljana, str. 164–210

²⁵⁶ Marijan F. Kranjc, Slobodan Kljakić, *Plava garda - poveljnikovo zaupno poročilo*, 2006 Maribor: Pro-Andy, str. 210 in *Legendarni slovenski obveščevalci*, 2011. Maribor: Pro-Andy, str. 136/137: Krošelj Anton - Benko (Seljak), napačno zapisan v arhivskih dokumentih, zamenjan pa je tudi z Antonom Krošljem, uradnikom Gestapa v Ljubljani, Gajevica 5.

v Sloveniji, katero je tudi predaval na Teološki fakulteti v Mariboru. Bil je tudi častni kanonik mariborskega stolnega kapitlja. Najmlajši sin, **dr. Anton Krošl** (18. 5. 1905–4. 5. 1945), zapisan tudi kot Krošelj, je bil zgodovinar, pedagog, politik, pesnik in publicist, tudi obveščevalec – načelnik četniške Državne obveščevalne službe – DOS.



Antonija Kreačič in Jožef Krošl, ob 40.letnici poroke, 1932
(Stojijo z leve: sin Jože, hčerka Marija in sinova Janez in Anton
Družinski arhiv Krošl, Ptuj)

Anton Krošl je obiskoval klasično gimnazijo v Mariboru skupaj z Edvardom Kocbekom in Antonom Trstenjakom. Bival je v internatu semenišča, kjer je bil prefekt njegov stareši brat Jože, duhovnik. Kot izrazito socialno čuteč dijak in študent je bil aktiven član Krekove katoliške mladine, križarjev. Bil je tudi navdušen planinc pa je tako bil tudi soustanovitelj dijaškega planinskega društva z imenom *Skuta*. S Kocbekom je sodeloval vse do 30-ih let, ko sta se njuna pota razšla. Bil je romantik in pomalem tudi anarhist. Kritično je nastopal proti pripadnikom organizacije Orli, kakor tudi proti »katoliškemu kapitalizmu«, klerikalnim strankam in proti dr. Antonu Korošču, voditelju SLS. Po končani gimnaziji je bil leto dni študnet bogoslovja v Mariboru.

Jeseni 1927 se je podal na študij zgodovine v Ljubljano. Takoj po prihodu se je vključil v razgibano študentsko življenje in vseskozi zastopal krščansko-socialistično usmeritev. Januarja 1928 je postal odgovorni urednik mesečnika *Ogenj*, glasila Krekove mladine. Kot urednik je Krošl odločno zastopal socializem in se je tudi opredelil za razredni boj. V 12. številki prvega letnika *Ognja* je objavil članek z naslovom *Temelji, naloge in delo krščanskega socializma*, v katerem je tudi zavrnil kapitalizem in liberalizem. Zavzemal se je, da krščanski socializem stoji na stališču razrednega boja in da se proletariat organizira v obrambo pred kapitalizmom. Postavil je tudi zahtevo: kmetu zemljo, delavcu tovarno!

Zaradi takšnih in podobnih zahtev so v SLS že govorili, da je Krekova mladina usmerjena v sovjetski boljševizem, saj je Krošl celo zatrdil, da je bodočnost slovenske duhovne kulture v proletarskem razredu, ki dejansko združuje vse Slovence.

Nekakšno revolucionarno oz. prevratniško usmerjenost Antona Krošla, ki bo seveda prišla do popolnega izraza v naslednjem obdobju, je mogoče izluščiti iz misli, da je krščanski socialist predvsem revolucionar, ki ustvarja novi svet.

Leta 1929 se je odpravil v Pariz na študijski obisk, kjer je zbiral gradivo za temo »*Motiv Leonore v svetovni književnosti*«. V Parizu se je, po izjavi prijatelja Jurčeca, »družil s Kuharjem«, avtorica zapiše z Alojzom, v pripombi pa doda, da gre za starejšega brata Lovra Kuharja – Prežihova Voranca, sicer znanega slovenskega pisatelja, pa tudi enega od vrhunskih agentov Kominterne, ki je prav v tem času deloval v Parizu. Zato bo prav Jurčec kasneje dodal, da je po njegovem tudi Anton Krošl »ves čas delal za Kominterno«. Prav zato je zanimiv tudi njegov obisk v Caenu, Normandiji, kjer bi naj urejal neke delavske pravice!

Junija 1930 je diplomiral na oddelku za zgodovino Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je leta 1941 tudi doktoriral z disertacij o *Zemljiška odveza na bivšem Kranjskem: organizacija in delo zemljiškoodveznih organov 1849–1853*. Delal je kot profesor na Trgovski akademiji v Ljubljani in je bil tudi direktor svoje zasebne trgovske šole. Izdal je nekaj knjig in učbenikov. Šolski muzej Slovenije v Ljubljani hrani veliko gradiva o dr. Krošlu, saj je bil tudi začetnik zasebnega šolstva na Slovenskem. Odlično je obvladal nemščino, francoščino, italijanščino in angleščino, ruščino pa le delno. Bil je izreden poznavalec poezije, tako svetovne kot tudi domače.

Leta 1930 se je poročil z Danico roj. Jeras iz Ljubljane, s katero je imel dve hčerki, Nušo in Nevenko. Kdaj se je ločil ni točno znano. Med okupacijo je živel z ljubico. Stanoval je v Ljubljani, Gradišče št. 1. Pri njem je bival tudi brat Jože.



Dr. Anton Krošl z očetom in materju, 1936
(Držinski arhiv Krošl, Ptuj)

V obdobju 1930–1940 je kljub obveznostim, ki jih je imel kot profesor, bil tudi politično aktiven, vendar bi bilo potrebno to obdobje še temeljito raziskati. Razlogi so trije:

- Trojka dr. Anton Krošl – dr. **Andrej Gosar** in prof. **Janko Šolar** se je okrog leta 1935 odločila za formiranje »nove slovenske politike v novi Jugoslaviji, pa bi bilo zato potrebno podrobneje proučiti motive in idejno-politične osnove za takšno politiko. Konkreten izraz je bila leta 1941 ustanovljena tajna organizacija Pobratim in Naordna

legija, kakor tudi dejstvo, da je dr. Anton Krošl junija 1944 predlagal generalu Draži Mihajloviću, da imenuje dr. Andreja Gosarja za predsednika Nacionalnega komiteja za Slovenijo.

- Ker je menda dr. Anton Krošl užival neomajno zaupanje generala Draže Mihailovića²⁵⁷, bi bilo izredno zanimivo raziskati kje in kdaj sta se srečala, saj je prav gotovo, da brez osebnega stika takšnega zaupanja ni mogoče vzpostaviti. Ker je **Dražo Mihailović** še kot polkovnik bival v Celju kot poveljnik polka, obenem pa tudi obveščevalno deloval proti Nemčiji, je zelo verjetno, da sta se srečala okrog leta 1936. V tem obdobju je polkovnik Draža Mihailović, kot profesionalni obveščevalec (pred tem je bil vojaški ataše VKJ v Bolgariji in na Čehoslovaškem), formiral Društvo za obrambo severne meje, katerega člani so bili Sokoli pa tudi Orli. Ker je bil dr. Anton Krošl tudi prijatelj **Hrvoja Maistra**, sina generala Rudolfa Maistra in poznejšega četniškega in britanskega obveščevalca, pa tudi prof. **Antona Ovna**, ustanovitelja Mrtve straže (1938), je zelo verjetno, da je prav polkovnik Draža Mihailović vzpostavil z njim prve stike, ki so se potem nadaljevali, ko je bil, kot vodja Pobratima oz. Narodne legije, eden od najbližjih sodelavcev majorja Karla Novaka. Navedene predpostavke sem skušal preveriti prek Miloslava Samardžića, pisca obširne monografije o generalu Draži Mihajloviću, ki mi je te dni odgovoril, da za to obdobje delovanja polkovnika Mihailovića v Sloveniji nima podatkov.



Dušan Pleničar
(Vir: Google, Slike)

- Za slovensko četništvo bo vsekakor zanimivo razkritje ozadja odnosa med dr. Antonom Krošlom in **Dušanom Pleničarjem** (1921–1992). Namreč, 28. junija 1944 je bil dr. Anton Krošl, kot **načelnik DOS-a**, skupaj z večjo skupino svojih sodelavcev, aretiran s strani Gestapa, medtem ko je Dušan Pleničar, dan poprej rešil arhiv DOS-a in se kasneje tudi izognil aretaciji. Doslej ni raziskano kako je Pleničar zvedel za nameravano aretacijo vrha DOS-a, sam pa se je isti izognil, še celo rešil dragoceni arhiv. Vsekakor bo potrebno to dejstvo raziskati in tudi ugotoviti za katero obveščevalno službo je Pleničar še delal (britansko, nemško, VOS ali celo sovjetsko). Pozneje je Pleničar emigriral v Italijo, po letu 1945 pa v Veliko Britanijo, urejal

²⁵⁷ Trojni agent **Soklič** je na sojenju 1948 izjavil: »Benko je bil edini Slovenec, ki je pri Draži Mihajloviću užival zaupanje«.

emigrantski list *Klic Triglava* in bil menda pod kontrolo Udbe. Leta 1991 je bil koordinator SSK (Slovenskega svetovnega kongresa) za Veliko Britanjo. Pred smrtjo je prejel visoko vatikansko odličje, 1996 pa je bil posmrtno odlikovan tudi s častnim znakom RS.

Že 1. junija 1941 je bil med ustanovitelji tajne organizacije *Pobratim*, ki je imela tudi svojo obveščevalno službo in je izdajala dvoje glasil: *Vir* in *Pobratim*. Šlo je za izrazito projugoslovansko organizacija, kar kaže tudi samo ime. Leta 1943 se je *Pobratim* preimenoval v *Narodni legiji*, vojaški organizaciji slovenskih nacionalistov, ki se je po razhodu z OF približala slovenskim četnikom pod poveljstvom majorja Karla Novaka, podrejenega generalu Draži Mihailoviću, poveljniku Jugoslovanske vojske v domovini – JVvD.

Dr. Anton Krošl je zagovarjal zadnjo legalno vlado v Jugoslaviji in tudi londonsko begunsko vlado. Sodeloval je z zavezniki (britansko in morda tudi francosko obveščevalno službo) in ni podpiral partizanov, ker je bil protikomunistično nastrojen.



Dr. Anton Krošl - Benko, 1943
(Družinski arhiv Krošl, Ptuj)

V letih 1941/1942 je bil prvi šef propagandnega odseka četniškega Poveljstva za Slovenijo. Skupaj z bratom Jožetom je bil v italijanskem zaporu od 30. 8. 1942 do 12. 4. 1943. Po izhodu iz zapora je postal načelnik Državne obveščevalne službe – DOS, ki je bila po letu 1944 tudi obveščevalna služba Jugoslovanske vojske v domovini – JVvD v Sloveniji.²⁵⁸ Intenzivno je sodeloval z dr. Andrejem Gosarjem in prof. Jankom Šolarjem na projektu Združene Slovenije.

Zaradi ugotovljenih zvez z britansko obveščevalno službo, predvsem s polkovnikom **Vladimirjem Vauhnikom**, so Nemci 28. junija 1944 aretirali skoraj celotno vodstvo DOS-a in jih poslali v Dachau. Po nekaterih pričevanjih je umrl aprila 1945 v tragediji

²⁵⁸ Ibid., Marijan F. Kranjc, 2006

ladje Cap Arcona (katero so bombardirali zavezniki, misleč, da so na ladji nemški vojaki), po drugih pa v taborišču Neuengamme (sestra, Poljanšek M.), medtem ko v arhivu mariborske Nadškofije piše, da je umrl v Rubechu.

Življenje in delovanje skoraj pozabljenega, celo zamolčanega intelektualca dr. Antona Krošla, si je zaslužilo temeljito raziskavo. Lotila se ga je njegova sorodnica, z določeno distanco. Namreč, za obdobje 1941–1944 je bilo raziskovanje zelo otežano zaradi pomanjkanja virov in verodostojnih študij o slovenskem četništvu in njegovih obveščevalnih službah. Avtorica študije je zapisala, da dosjeja Udbe ni našla, seveda pa se ni lotila nemškega in drugih tujih arhivov

Njegov prijatelj Rude Jurčec je zapisal, da je Antona Krošla »ovijala stena misteriozne eksplozivnosti«, da je bil vedno rad tam, kjer se je dogajalo nekaj zanimivega in tajnega, pa je tako od leta 1941 bil zelo delaven v Ljubljani kot desna roka majorja Karla Novaka, »vsemogočnega Mihailovičevega poveljnika jugoslovanskega protikomunističnega boja v Sloveniji«, pa tudi to, da je menda bil »ves čas vojne v službi Kominterne«!

Vsekakor bi bilo zanimivo proučiti tudi vplive starejšega brata **Jožefa**, ki je bil vsestranska in intelektualno močna osebnost. Kot kaplan je šel na Dunaj študirat kmetijsko, da bi potem opravljajal posle kmetijskega referenta v Mariboru in Ljubljani. Pred in med drugo svetovno vojno je bil tudi predavatelj na Višji kmetijski šoli, tajnik Proveysnega društva Slovenije in aktiven član *Slovenske ljudske stranke*. Tako je bil leta 1944 sopolisnik pogodbe o ustanovitvi *Slovenskega ljudskega bloka*, kot skupnega političnega foruma SLS, katoliške sredine, Straže in Katoliške akcije. Po drugi svetovni vojni se je vrnil v duhovniški stan in deloval kot župnik v Halozah – Cirkulane. Bil je tudi glasbeno nadarjen in je ustanovil cerkveni mešani pevski zbor, ki še danes deluje v Cirkulanah kot »*Cerkveni mešani pevski zbor Jože Krošl*«. Javnosti je bil predvsem znan kot pionir na področju pastoralne sociologije v Sloveniji, katero je tudi predaval na Teološki fakulteti v Ljubljani in nato v Mariboru. Bil je tudi častni kanonik mariborskega stolnega kapitlja. No, največje presenečenje za raziskovalko je bilo dejstvo, da je bil Jože tudi sodelavec Udbe vse od leta 1949, vendar pa v njegovem dosjeju o bratu Antonu prav nobenega podatka!

Iz roda Kreačič v Trnju št. 3 izhaja tudi **Franc Kreačič - Sergej**, prostovoljec na solunski fronti v prvi svetovni vojni, zatem pa do leta 1922 celo pripadnik Rdeče armade, kakor tudi **Otmar Kreačič - Kultura**, španski borec, narodni heroj in generalpolkovnik JLA ter njegov brat Miroslav Kreačiča, diplomat in ambasador SFRJ.

Za bodoče raziskovalce zanimiva naloga!

Hrvoj in Borut, Maister

- sinova generala Rudolfa Maistra v primežu tujih obveščevalnih služb in slovenske udbe

O primeru Maistrovih sinov – Hrvoja in Boruta – sem doslej pisal trikrat. Najprej sem v Nedeljskem dnevniku 2006 objavil članek z naslovom *General Rudolf Maister in njegova sinova*, nato pa sem 2009 na svoji spletni strani Vojaštvo – vohuni objavil še članek z naslovom *Zakaj generala Rudolfa Maistra ni bilo v NOV Slovenije?* Kopijo navedenega članka sem ponovno objavil 2015 na domeni Vojaštvo – Military z naslovom *Zakaj generala Rudolfa Maistra ni bilo v slovenskih partizanih?*



Brata Hrvoje in Borut Maister, 1932, Maribor
(Iz zasebnega fotoalbuma Maistrovih)

Podrobneje sem o tem primeru pisal v svoji knjigi *Legendarni slovenski obveščevalci*²⁵⁹ v poglavju z naslovom *Hrvoj Maister – rez. častnik VKJ, polkovnik Jugoslovanske vojske v tujini – četniški obveščevalec v Veroni in načelnik ameriškega-emigrantskega obveščevalnega centra v Salzburgu.*

Oba Maistrova sinova sta bila rezervna častnika Vojske Kraljevine Jugoslavije (VKJ). Hrvoje je pred aprilom 1941 v svoji enoti odkril nemškega vohuna, ki ga je vojaško sodišče obsodilo na smrt. Zaradi tega, pa tudi zaradi možnega nemškega maščevanja zaradi očetovega delovanja se z bratom Borutom po kapitulaciji VKJ nista vrnila v Maribor,

²⁵⁹ Marijan F. Kranjc, *Legendarni slovenski obveščevalci*, Pro-Andy, 2012, Maribor, str. 186–199.

temveč sta odšla na Rakek. Mlajši Borut je tam tudi ostal, medtem ko se je Hrvoje že konec 1941 odpravil v Italijo, da bi bil zunaj dosega nemških vojaških oblasti.

Hrvoje je v Italiji in tudi kasneje v tujini (Avstriji, Franciji) deloval obveščevalno, in sicer:

- V Veroni je bil predstavnik Rdečega križa Slovenije (in Hrvaške), ki je deloval po navodilih britanskega IS – vzdrževal je stik s svojo zvezo v Švici.
- Po podatkih iz britanskega arhiva je bil pripadnik specialne četniške skupine vojvode Jevđevića.
- Skupaj s slikarjem Zoranom Mušičem je v Benetkah pomagal tržaški izpostavi Bbz, ki jo je vodil mariborski rojak Jože Golec - Jojo. Leta 1944 jih je gestapo aretiral in poslal v Buchenwald.
- Brat Borut, ki je bil takrat na obisku pri Hrvoju v Trstu, je bil tudi aretiran, a poslan v delovno taborišče v Linzu.
- Po končani vojni se je Hrvoje znašel v ameriškem-četniškem obveščevalnem centru v Salzburgu²⁶⁰ in opravljal analitične naloge. Ko je načelnik centra major Andrej Glušič odšel v ZDA, je šef postal Hrvoje Maister in bil obenem povišan v čin podpolkovnika JViD (Jugoslovanske vojske izven domovine). Na tem položaju je bil vse do vse do leta 1949 (dejansko do 1953), ko je bil center ukinjen zaradi približevanja SFRJ zahodnim državam. S posebnim kraljevim ukazom so bili vsi častniki povišani v višji čin, kar pomeni, da je Hrvoje dobil čin polkovnika).
- Hrvoje je odšel v Pariz, sprejel francosko državljanstvo in postal napovedovalec, kasneje pa direktor slovenskega radia v Parizu.
- V Maribor se je vrnil 1967 in občasno odhajal na zdravljenje v Francijo.
- Umril je 1982 v Parizu, pokopan pa je v Mariboru poleg svojega očeta.

Borut se je po koncu vojne vrnil v Maribor in dobil službo kot gradbeni direktor taborišča v Šterntalu – današnjem Kidričevem. Po pričevanju četniškega vojvode »Triglavskega« je vzdrževal zveze z bratom Hrvojem. Umril je 1984 in je pokopan v družinski grobnici v Mariboru.

V omenjeni knjigi sem tudi ponovil predlog za rehabilitacijo zavezniških obveščevalcev Andreja Glušiča, Hrvoja Maistra in Ivana Rudolfa, vendar iz urada PR nisem dobil nobenega obvestila.

Leta 2005 sem v dislociranem oddelku AS pregledal (prečiščen) dosje o ObC v Salzburgu in ugotovil, da se je Hrvoje Maister verjetno skrival pod psevdonimom »kapetan Đogas (tudi Džokas), obenem pa mi je šefinja oddelka povedala, da Hrvoje Maister nima osebnega dosjeja, kar tudi pomeni, da ni bil v operativni obdelavi Sdv Slovenije.

Deset let pozneje smo izvedeli za delček drugačne resnice!

Štirje Maistrovi v CAE, Hrvoje pa v operativni obdelavi Sdv

Roman Leljak je v svoji zadnji knjigi z ironičnim naslovom »Zbrana dela« Janeza Zemljariča²⁶¹ objavil dolg seznam operativnih nalog, ki jih je 1975 tedanji načelnik Sdv

²⁶⁰ Dušan S. Lajovic, *Med svobodo in rdečo zvezdo*, Nova obzorja 2003, Ljubljana, str. 75.

²⁶¹ Roma Leljak, *Zbrana dela udbovca Janeza Zemljariča*, Radenci, 2015, str. 213.

Slovenije predložil predsedniku SR Slovenije. Mene je pritegnilo predvsem ime Hrvoja Maistra, saj se je s tem potrdil moj sum, da je bil najstarejši sin generala Maistra vendarle v operativni obdelavi Sdv Slovenije, konkretno Csdv v Mariboru.

Ko pa sem dobil še kopijo originalnega teksta CAE (centralne aktivne evidence), v katerem so zajeti trije Maistrovi (tudi Stojan, sin Boruta) in Marija – soproga Hrvoja, ki se seveda bistveno razlikuje od tistega prirejenega seznama www.udba.net četniškega poročnika Dušana Lajovica, sem razumel ozadje, zakaj je bil general Rudolf Maister tako dolgo zamolčan v slovenskem zgodovinskem spominu.

V CAE je zabeleženo sedem (7) oseb s priimkom Maister, in sicer: **Borut**, rojen 1908 v Mariboru, gradbeni tehnik; Franc, 1928, avstrijski policist; Hana Christi, Avstrijka; **Hrvoje**, 1905 v Ljubljani, ekonomist, francoski državljani; **Marija**, roj. Vrančič, 1924 v Šentlovrencu, uslužbenka, francoska državljanka; **Stojan**, rojen 1943 v Ljubljani, očetovo ime Borut in matere Sonja Zalokar, kemik – fizik, prebivališče v Celovcu, jugoslovanski državljani. Ali so ostali trije v kakršnemkoli sorodstvu z generalom Maistrom, ne vem.

Ker je kopija seznama CAE precej nejasna, navajam prepis po originalu, in sicer:

554162.	MAISTER	BORUT	ROJEN:12/06/08	(NAROD:EVANJE)
IME MATERE:MARIJA * KRAJ.PREBIVALISCA:MARIBOR TOMŠIČEVA 12/C * POKLIC:GRADBENI TEHNIK * NARODNOST:SLOVENSKA * DRZAVLJANSTVO:JUGOSLAVIJA * SPOL:MOŠKI * POROCEN * VISOKA IZOBRAZBA * OSEBA LOKALA *				
KAZNIVO DEJANJE:LETO 74 * OSEBA JE ZABELEŽENA V KAZENSKI EVIDENCI				
JV: KAZNIVO DEJANJE:LETO 74 * UNZ MURSKA SOBOTA DOSJE:0018642 ZAKONIK: ČLEN:255 - ST.000 - BRISAN I *				
KAZNIVO DEJANJE:LETO 74 * UNZ MURSKA SOBOTA DOSJE:0018642 ZAKONIK: ČLEN:314-A ST.000 - BRISAN I *				
DV: DOSJE SDV:ZA -0002543-0000				
554163.	MAISTER	FRANC	ROJEN:02/12/05	CR:0305345-8 ST.CR:0953834
DRZAVLJANSTVO:AVSTRIJA * REP.DRZ.PREBIVALISCA:AVSTRIJA * POKLIC:POLICAJ * DRZAVLJANSTVO:AVSTRIJA * SPOL:MOŠKI				
DV: DOSJE SDV: -001940-0073				
554164.	MAISTER	HANA CHRISTI	ROJEN:29/04/97	CR:0305344-0 ST.CR:3208429
KRAJ ROJSTVA:ORAZ * DRZAVLJANSTVO:AVSTRIJA * POKLIC:POLICAJ * XVII:00000098202				
554165.	MAISTER	HRVOJE	ROJEN:02/12/05	CR:0305345-8 ST.CR:0953834
KRAJ ROJSTVA:LJUBLJANA * DRZAVLJANSTVO:FRANCOSKA * POKLIC:EKONOMIST * XVII:00000105352				
REP.DRZ.PREBIVALISCA:FRANCOSKA * KRAJ.PREBIVALISCA:PARIZ * RUE HOCH 53 * POKLIC:EKONOMIST * NARODNOST:SLOVENSKA * SPOL:MOŠKI * POROCEN * TUJEC S STALNIM BIVALISCEM * XVII:00000105352				
DV: DOSJE SDV:ZA -0002075-0000				
554166.	MAISTER	IVONA	ROJEN:23/07/47	CR:0305349 ST.CR:0945177
KRAJ ROJSTVA:ŠENTLOVRENC * DRZAVLJANSTVO:JUGOSLAVIJA * POKLIC:KEMIK * NARODNOST:SLOVENSKA * SPOL:ŽENSKI * OSEBA LOKALA *				
KRAJ.PREBIVALISCA:LJUBLJANA * DRZAVLJANSTVO:FRANCOSKA * POKLIC:KEMIK * NARODNOST:SLOVENSKA * SPOL:ŽENSKI * OSEBA LOKALA *				
JV: DRUŠI PRIIMEK:ZALOKAR * IME MATERE:KRIŠTINA * REP.DRZ.PREBIVALISCA:FRANCOSKA * POKLIC:KEMIK * NARODNOST:SLOVENSKA * SPOL:ŽENSKI * OSEBA LOKALA *				
DV: DOSJE SDV: -0015173-0055				
554167.	MAISTER	MARIJA	ROJEN:15/03/24	CR:0305349 ST.CR:0945177
KRAJ ROJSTVA:ŠENTLOVRENC * DRZAVLJANSTVO:JUGOSLAVIJA * POKLIC:KEMIK * NARODNOST:SLOVENSKA * SPOL:ŽENSKI * OSEBA LOKALA *				
KRAJ.PREBIVALISCA:PARIZ * DRZAVLJANSTVO:FRANCOSKA * POKLIC:KEMIK * NARODNOST:SLOVENSKA * SPOL:ŽENSKI * OSEBA LOKALA *				
JV: DRUŠI PRIIMEK:ZALOKAR * IME MATERE:KRIŠTINA * REP.DRZ.PREBIVALISCA:FRANCOSKA * POKLIC:KEMIK * NARODNOST:SLOVENSKA * SPOL:ŽENSKI * OSEBA LOKALA *				
DV: DOSJE SDV: -000999-0000				
554168.	MAISTER	STOJAN	ROJEN:19/10/43	CR:0305342-3 ST.CR:0942320
KRAJ ROJSTVA:LJUBLJANA * DRZAVLJANSTVO:JUGOSLAVIJA * POKLIC:KEMIK * NARODNOST:SLOVENSKA * SPOL:MOŠKI * POROCEN * VISOKA IZOBRAZBA * OSEBA LOKALA *				
REP.DRZ.PREBIVALISCA:AVSTRIJA * DRZAVLJANSTVO:AVSTRIJA * POKLIC:KEMIK * NARODNOST:SLOVENSKA * SPOL:MOŠKI * POROCEN * VISOKA IZOBRAZBA * OSEBA LOKALA *				
JV: DRUŠI PRIIMEK:ZALOKAR * IME MATERE:SONJA * REP.DRZ.PREBIVALISCA:AVSTRIJA * POKLIC:KEMIK * NARODNOST:SLOVENSKA * SPOL:MOŠKI * POROCEN * VISOKA IZOBRAZBA * OSEBA LOKALA *				
DV: DOSJE SDV: -0016288-0000				

Kopija CAE Rsnz SR Slovenije, 1975

554162: MAISTER Borut, rojen 12. 6. 1908, CR: 0305342-3, st. CR: 0942320. Kraj rojstva: Ljubljana, občina roj.: Ljubljana Center, očetovo ime: Rudolf, materin deklinški priimek: Stergar, ime matere: Marija, kraj prebivališča: Maribor, Tomšičeva 12, poklic: gradbeni tehnik, narodnost: slovenska, državljanstvo: Jugoslavija, spol: moški, poročen, oseba je zabeležena v kazenski evidenci JV – kaznivo dejanje 1974 – UNZ Murska Sobota dosje: 0018642, zakonik: k. člen: 255 – brisan in k. člen 314-A – brisan, DV: **dosje SDV: za 0002543-0000**;

554165: MAISTER Hrvoje, rojen: 2.12. 1905, CR: 0305345-8 st. CR:0953834, kraj rojstva:Ljubljana, občina rojstva Lj. Center, očetovo ime: Rudolf, materin deklinški priimek: Stergar, ime matere: Marija, država prebivališča: Francija, kraj prebivališča: Pariz, Rue Hoche 53, poklic: ekonomist, narodnost: slovenska, spol: moški, poročen, tujec s stalnim bivališčem, XVII:00000105352, DV: **dosje SDV: za 0002075-0000**;

5544167: MAISTER Marija, rojena 15. 3. 1924, CR: 0305349, st.CR: 0945177, kraj rojstva: Šentlovrenc, občina rojstva: Maribor, deklinški priimek: Vrančič, očetovo ime:

Ciril, materin dekliški priimek: Radaj, ime matere: Kristina, država prebivališča: Francija, kraj prebivališča: Pariz, Honor 181, poklic: uslužbenka, narodnost: slovenska, spol: ženski, XVII:00000020227, oseba je zabeležena v kazenski evidenci, DV: **dosje SDV: 000999-00000**;

554168: MAISTER Stojan, rojen 19. 10. 1943, CR: 0305352, st. CR:3100786, kraj rojstva: Ljubljana, občina rojstva: Lj. Center, očetovo ime: Borut, materin dekliški priimek Zalokar, ime matere: Sonja, država prebivališča: Avstrija, kraj prebivališča: Celovec, Volkermarkterring 1, poklic: kemik – fizik, narodnost: slovenska, državljanstvo: Jugoslavija, spol: moški, XVII:00000065601, oseba je zabeležena v kazenski evidenci, DV: **dosje SDV: 00162258-00000**.

Torej, Maistrovi so bili skoraj vsi v CAE in pod totalno operativno kontrolo Sdv, saj so prav vsi imeli dosje Sdv.

No, leta 1975 je bil zavedena tudi operativna obdelava za Hrvoja Maistra, prepis iz omenjene knjige na str. 213 pa izgleda takole:

Predhodna operativna obdelava »PERO«.

Cilj: ugotoviti povezanost s francosko obveščevalno službo in slovensko politično emigracijo in ukrepati zoper njega ali ga pridobiti za operativno kombinacijo.

Naloge:

- večkrat ponoviti akcijo 2050 TP (tajni pretres, moje navedbe v oklepajih) in 522 FN (brezžično kontrolo) v stanovanju v Mariboru;
- organizirati sledilsko kontrolo;
- ugotavljati in proučevati njegove zveze, med zvezami pridobiti sodelavsko mrežo, s katero bodo bolj neposredno spremljali njegovo aktivnost.

Operativne pozicije: (niso navedene).

OTS (operativno-tehnična sredstva): KTT (tajna kontrola telefona), PI (tajna kontrola pisem), PT (tajna preiskava prostorov).

Nosilec: CSDV Maribor.

Stalna naloga.

Ali je bil Hrvoje Maister tudi tajni sodelavec slovenske udbe?

Kako se je končala predhodna operativna obdelava pod šifro »Pero«, verjetno ne bomo izvedeli iz arhivov slovenske udbe, temveč šele, ko bodo v Srbiji odprli arhive zvezne udbe.

Ko sem leta 2006 v dislociranem AS pregledoval dosje ObC v Salzburgu, sem ugotovil, da je bil dosje očiščen. Namreč, v nobenem poročilu oz. informaciji ni omenjen Hrvoje Maister.

Na podlagi predhodnih izkušenj, ko je bil leta 1944 dokaj lahek plen gestapa, se je tokrat očitno Hrvoje Maister dobro prikriil – zakomufliral! To mi potrjujeta dva indica. Na enem od originalnih dokumentov je operatavec udbe zapisal letnico 1962 in besedo »preverka za

Hrvoja Maistra«! In drugo, neki »Đogas« je pogosto poročal o svojih obiskih pri znanih Slovencih na Koroškem, kar se ujema z izjavo domačih, da je Hrvoje med bivanjem v Avstriji pogosto potoval na Koroško in vzdrževal zveze s svojimi številnimi znanci, po določenih kanalih pa tudi z domačimi v Mariboru (bratov sin Stojan je bival v Celovcu).

Menim, da je bil Hrvoje Maister tajni sodelavec Ozne ali Udbe že med leti 1945–1953 in verjetno tudi pozneje, saj je 1967 brez težav dobil dovoljenje za stalno bivanje v Mariboru, leta 1982 pa je bil tudi pokopan s slovensko zastavo!

To delno potrjuje raziskovalka dosjeja podpolkovnika Andreja Glušiča, ki je našla kar nekaj pisem sodelavca udbe s psevdonimom »Franjo Kovač«²⁶², tudi sicer dobrim prijateljem! Šlo naj bi za »preverjenega agenta«, ki se je »vrinil v obveščevalni center« in 1949 »pripomogel k točni analizi stanja GOC in oceni sedanjih metod dela ameriških obveščevalcev«!

Izkušeni strokovnjak za varnostno problematiko sploh ne potrebuje točnejše identifikacije »preverjenega agenta«, ki tudi analizira stanje v Glavnem obveščevalnem centru ... To je lahko samo Glušičev naslednik – podpolkovnik Hrvoje Maister!

Povsem drugo dejanje je že omenjena predhodna operativna obdelava »Pero«, ki je bila uvedena proti Hrvoju Maistru zaradi ugotavljanja zvez s francosko obveščevalno službo in slovensko politično emigracijo, katere cilj je bil, poleg ukrepanja, tudi »pridobiti za operativno kombinacijo«!

Kdor se vsaj malo spozna na delovanje varnostnih ali protiobveščevalnih služb, bo dobro razložil, kaj pomeni nekoga »pridobiti za tajno sodelovanje« ali »pridobiti za operativno kombinacijo«, ki se navadno usmerja proti konkretnemu obveščevalnemu centru, tudi proti francoskemu konzulatu v Ljubljani ali Mariboru ...

Toliko v razmislek bodočim raziskovalcem o usodi generala Maistra in njegovih sinov. Največ odgovorov bodo vsekakor našli v Beogradu, predvsem pa v ameriškem vojaško-obveščevalnem arhivu DIE.

Osebnostno bi predvsem rad izvedel, kdo od operativcev CSDV Maribor je bil nosilec omenjene operativne obdelave, saj je bil eden od njih pozneje zelo vnet častilec generala Maistra, le sinov se je nekako izogibal.

²⁶² Mateja Čoh, *Dosje Andreja Glušiča*, Studia historica Slovenica števil. 2 – 3, 2011, Maribor, str. 518.

Stanislav Rapotec - Rappy,

stotnik JViD, britansko-četniški obveščevalec, slikar svetovnega slovesa

Stanislav Rapotec – »Rappy« je kot obveščevalec JViD in tajni agent britanske Soe pod šifro 999 in kodno oznako A/H69 v obveščevalni operaciji »Henna« januarja 1942 s podmornico izpred otoka Mljet, od koder se je podal v Split, Zagreb in Mostar. Po opravljeni nalogi se je vrnil v Carigrad oz. Kairo in podal obširna in tudi prva obveščevalna poročila o stanju v okupirani Jugoslaviji. Osnovni namen tega sestavka je predstaviti njegovo glavno poročilo, ker zadeva tudi stanje v Sloveniji in razvoj slovenskega četniškega gibanja. Zato njegovo poročilo lahko uvrstimo med primarne zgodovinske vire. Iz srbsčine prevedel in uredil avtor, dodal pa tudi podatke o izvoru rodbine in njegovem obveščevalnem delovanju nasploh. Lektorirala Liljana Kranjc Tekavec, dipl. uni. prof. slovenščine, srbsčine in hrvaščine.

I. Rodovina Rapotec – izvor in dejavnost njenih članov

Statistični urad RS za 2010 navaja 21 priimkov Rapotec, od tega 16 v obalno-kraški regiji (Divača in vasi okrog Sežane). Torej, držalo bo, da gre za slovensko rodovino. To navajam zaradi tega, ker je javno objavljen napačni podatek, da je Stanislav Rapotec rojen v Trstu, pa se je celo pomišljalo, da je italijanske narodnosti. Dodajam še dve potrditvi.

V Velikem slovenskem biografskem leksikonu²⁶³ so navedeni štirje Rapotci, in sicer:

- Franc (1887–1976), Nabrežina, poštni uradnik, skladatelj in kulturni delavec;
- Josip (1898–1968), Kozina, zdravnik in zborovodja;
- Vinko (1889–1969), Nabrežina, odvetnik in publicist, častni konzul Francije v Mariboru, stric od Stanislava;
- Stanko (1911–1997), Trst, stotnik in slikar.

Vsi štirje ugledni člani rodovine Rapotec po vsej verjetno izvirajo iz debla, ki ima korenine v okolici Kozine, kar bi potrdila že kratka genealoška raziskava. Namreč, za starše Stanislava smo ugotovili, da so živeli v vasi Rodik pri Kozini, pa čeprav je kot rojstni kraj vpisana Kozina. Ker gre za rodovino z značilnom priimkom, je skoraj gotovo, da izvirajo iz enega gnezda.

Zapisanega v leksikonu Osebnosti ne bom ponavljal, dodal bi le nekaj podatkov iz drugih virov, ki se nanašajo na njihovo politično in obveščevalno dejavnost. Mislim predvsem na dr. Vinka Rapotca, odvetnika, ki je bil tudi francoski častni konzul v Mariboru. Kdorkoli pozna, kako so tuje obveščevalne službe delovale v Sloveniji do aprilske vojne 1941, se ne

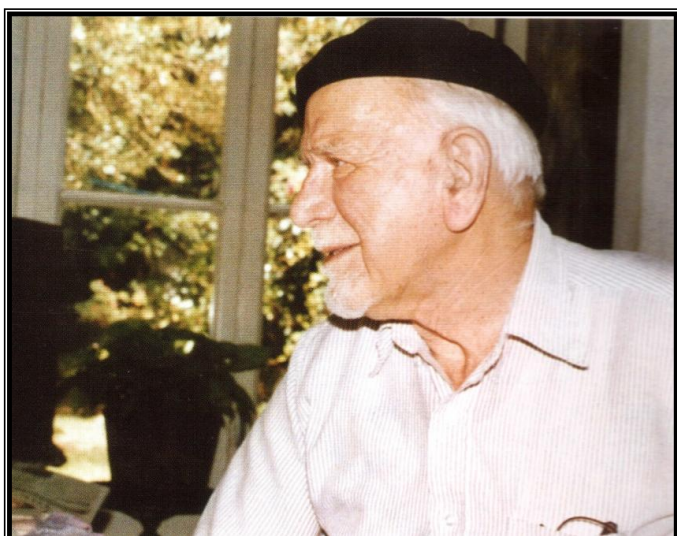
²⁶³ Veliki slovenski biografski leksikon – *Osebnosti*, Ljubljana, 2008

bo čudil, da je francoska obveščevalna služba vse do 1938 aktivno delovala proti Nemčiji tudi iz Slovenije. Funkcija častnega konzula je ponujala tudi legalizacijo določenih stikov in politično-propagandnih akcij. Po letu 1938 so Francozi svoje obveščevalce umaknili iz Slovenije, nakar so jih zamenjali Britanci.

Udba je po vojni, vse do leta 1952 temeljito spremljala velik del rodbine Rapotcev. Predvsem so nadzorovali zveze in povezave s Stanislavom Rapotcem, ki je bil sicer izseljenec, emigrant v Avstraliji, vendar je za njega bilo znano, da je bil četniški in britanski obveščevalec. Zaradi zvez s francosko obveščevalno službo so operativno kontrolirali njegovega strica dr. Vinka Rapotca, ki je služboval Kopru, v radijskem arhivu, pogosto pa je hodil v Trst, kjer je živela soproga. Udba je tudi kontrolirala in zasliševala Rapotčevo sestro Cveto, poročeno Čajić, ki je prej živela v Zagrebu.

II. Stanislav Rapotec – ekonomist, stotnik, obveščevalec in slikar

Znana umetnostna zgodovinarica, dr. Irene Mislej, mi je posredovala skenirani del iz RK župnije Kozina za leto 1911, ki nedvomno potrjuje, da je bil Stanislav Rapotec rojen v Kozini, ne pa v Trstu.



Stanislav Rapotec (1911–1997)

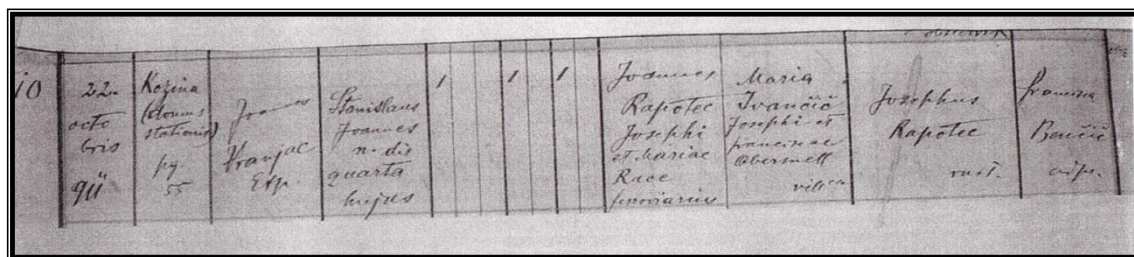
(Dr. Irene Mislej, fotografija v razstavnem katalogu, 2011)

Glasi pa takole:

- rojen 22. oktobra 1911 v Kozini (Wikipedija, Osebnosti in drugi viri navajajo 4. oktober 1911 v Trstu)
- krščen Stanislav Janez
- oče Janez, Ivan (Joannes) Rapotec, železničar, sin Jožefa Rapotca in Marije Race
- mati Marija Ivančič, gospodinja, hčerka Jožefa in Frančiške Obersnel
- botra Jožef Rapotec, kmet in Frančiška Beučič (ali Baučič)
- družina Janeza in Marije Rapotec je živela v Rodiku pri Kozini.

Po slovenski Wikipediji, torej doslej znanih podatkih, je njegovo življenje potekalo nekako takole: rojen 4. oktobra 1911 v Trstu (napačen dan in kraj rojstva), končal trgovsko akademijo v Ljubljani, diplomiral 1938 na Ekonomski fakulteti v Zagrebu, 1940 se zaposlil v Splitu, bil rekrutiran, v aprilski vojni zajet, zbežal in se priključil odporniški skupini, odšel v Veliko Britanijo, postal častnik, zatem poslan na Bližnji vzhod, po vojni odšel v Avstralijo, leta 1952 diplomiral iz ekonomije in se posvetil slikarstvu, prejel Red Avstralije za dosežke na slikarskem področju, prihajal v Sveče na Koroškem, umrl je 1997 v Avstraliji.²⁶⁴

Suhoparno, nezanimivo in napačno! Nekaj več podatkov nam ponudijo tuji publicisti²⁶⁵, tudi izseljeniški²⁶⁶, marsikaj zanimivega pa zvmemo iz arhivov Ozne – Udbe in zapisov okrog kardinala Stepinca²⁶⁷, predvsem pa iz knjige Jerce Vodušek Starič, *Britanski špijoni Soe v Sloveniji 1938–1942*. Dragoceni pa so predvsem najnovejši podatke dr. Irene Mislej, znane umetnostne zgodovinarke, ki je proučevala Raspotca kot slikarja²⁶⁸, vključno z izpiskom iz RK župnije v Kozini za leto 1911, ki ga tudi posredujem:



Župnija Kozina, rojstna knjiga za 1911
(Zasebna zbirka, rodbina Rapotec, Škofja Loka)

Po letu 1994 je Rapotec nekajkrat obiskal tudi Slovenijo in dr. Irene Mislej je z njim tudi govorila, predvsem o slikarstvu. Govorila pa je tudi z znanim britanskim brigadirjem Williamom Deakinom, ki je povedal, da ga je Rapotec večkrat obiskal na njegovem domu v južni Franciji. Rapotec naj bi bil po njegovih besedah izredno pogumen in iznajdljiv obveščevalec, pa se je rad videval z britanskimi kolegi iz Kaira in Jeruzalema. Menda je imel, ob avstralskem, tudi britanski diplomatski potni list.

Kdo je bil Deakin ni potrebno podrobneje pojanjevati. Z Rapotcem sta se spoznala 1942 v Kairu, ko se je Deakin kot stotnik britanske vojaške obveščevalne službi pripravljaval za odhod k maršalu Titu kot vodja prve (britanske) vojaške misije pri Vrhovnem štabu NOV Jugoslavije. Tudi kasneje je maršal Tito prijateljeval z brigadirjem Deakinom, kar je je tudi

²⁶⁴ Wikipedija, prosta, slovenska, www.wikipedia

²⁶⁵ Stanislav Ivan Rapotec, Artist and Patriot, Gabor Gergely, GCSJ

²⁶⁶ Glas Slovenije v Avstraliji, december 1999

²⁶⁷ Nikola Milovanović – Draža Mihailović, Britanske vojaške ustanove nudijo pomoč izdajalcem, www.znaci.net,

Ivan Gabelica, Blaženi Alojzije Stepinac u NDH, Nekritičko manipuliranje nevjerojstnim izvješćima Antun MASLE, Nadbiskup Alojzije Stepinac radio je u NDH za britansko obaveštajnu službu, Globus, Zagreb, 1. avgust 1997, str. 4–9

²⁶⁸ Dr. Irene Mislej, Stanislav Rapotec, 1911–1997, slikarstvo/paintings, Pilonova galerija, Ajdovščina, oktober 2011

pomenilo, da je imel skoraj neposredni pristop k angleški obveščevalni službi. No, to je več ali manj znano. Bolj malo pa je znano dejstvo, da je z Deakinom konec maja 1942 prišel v Kairo tudi britanski poročnik James Klugman, za katerega je kasneje ugotovljeno, da je bil v tem času že sovjetski agent, tudi povezan z legendarnim Philbyjem oz. peterico »zlatih« sovjetskih agentov v samem vrhu britanske protiobveščevalne službe. Menda je Burgessu in Macleanu pomagal pobegniti v Moskvo ...

Ker pač vsaka obveščevalna služba maksimalno izkorišča dostopne podatke, lahko samo predpostavljamo, da je tudi sovjetska obveščevalna služba vedela za Stanislava Rapotca in njegovo obveščevalno delovanje ... Toliko kot uvod v izredno zanimivo pot slovenskega častnika in zavezniškega obveščevalca.

III. Stanislav Rapotec - rekonstrukcija biografije

Ker je povsem očitno, da je Stanislav Rapotec bolj znan kot slikar, manj pa kot obveščevalec – častnik, se mi je zdelo potrebno, da opravi rekonstrukcijo njegove biografije, saj je verjetno, da je iz raznoraznih razlogov pomanjkljivo ali celo napačno predstavljen.

Namreč, obveščevalci radi skrivajo svoje identifikacijske podatke. Že sem omenil, da je Stanislav Rapotec bil rojen 22. oktobra 1911 v Kozini, ne pa 4. oktobra 1911 v Trstu. Sam je pravil, da je (slovenski) Trst navajal v tujini zaradi hitrejšje identifikacije, navedeni datum pa je bil menda posledica napake v dokumentih. Družina je živela v vasisi Rodik pri Kozini. Oče Janez (Ivan) je bil železniški uradnik. Zaradi vojnih in kaotičnih razmerah na Krasu po soških bitkah, je zelo verjetno, da Stanislav še ni obiskoval osnovno šolo v Kozini.

No, ker so Italijani po rapalski pogodbi zasedla del slovenskega Primorja, tudi Kozino, se je družina leta 1918 umaknila v Slovenijo, najprej v begunsko taborišče Strnišče (današnje Kidričevo) pri Pragerskem, kjer so nekaj časa živeli v železniškem vagonu. No, kmalu zatem je oče Janez dobil službo v Škofja Loki, kjer so se tudi nastanili.. Stanislav je bil takrat star šele sedem let, pa je tam tudi začel obiskovati osnovno šolo. Meščansko (srednjo) šolo je obiskoval v Škofja Loki in Ljubljani (Po nekaterih podatkih je v Ljubljani obiskoval trgovsko akademijo). Bil je izredno dejaven v akademskem klubu »Jadran« v Ljubljani.

V Zagrebu je študiral na Visoki ekonomsko-komercialni šoli (po nekaterih podatkih ekonomsko fakulteto), vendar zaključnega državnega izpita ni polagal. Razlog ni docela znan, razen, da so mu skrajneži grozili. Namreč, v Zagrebu se je prvestveno družil z naprednimi študenti in aktivisti nacionalnih organizacij. Bil je predsednik Zveze jugoslovanskih študentov. Po prepričanju je bil celo ultranacionalist in član Jugoslovanske nacionalne stranke.

Zanimive so navedbe dr. Staričeve²⁶⁹, da je Stanislav Rapotec še kot študent tajno sodeloval z dr. Milkom Brezigarjem, vodilnim britanskim agentom v Sloveniji, stike pa je

²⁶⁹ Jerca Vodušek Starič, *Slovenski špijoni in Soe 1938–1942*, Ljubljana, 2004, str. 103.

imel tudi z dr. Milanom Orožnom, dr. Otom Ambrožem in dr. Adolfom Ribnikarjem, ki so bili tudi obveščevalno zainteresirani za podatke iz sredine zagrebških študentov.

Kot že rečeno, Stanislav ni dokončal študija, temveč se je kot absolvent najprej zaposlil pri Državni hipotekarni banki v Ljubljani, nato pa pri isti banki v Splitu. Aprila 1941 je bil kot rez. poročnik vpoklican v vojsko, ni pa znano kdaj in kje je bil zajet. Že prej je bil v šoli rez. častnikov v Sarajevu verjetno sprejet tudi v obveščevalno službo VKJ. V Sarajevu je takrat spoznal dr. Vinka Vrhunca, tudi enega od vodilnih britanskih agentov v Sloveniji, ki je po vsej verjetnosti odločilno vplival na Rapotčeve opredelitve glede obveščevalnega delovanja. Predvidvam, da je bil že v tem obdobju tudi sprejet v britansko Soe, čeprav je šele kasneje dobil šifro »999«, junija 1942 pa tudi uradno kodo A/H69, pač postopno preverjanje, po starem kolonialnem pravil!

Iz nemškega ujetništva aprila 1941 je uspel zbežati s konvoja ali ujetniškega taborišča. Prebil se je v Split, od koder se je po naročilo nacionalističnega uporniškega gibanja (četnikov), verjetno pa britanske obveščevalne službe, odpravil na dolgo in nevarno pot na Bližnji vzhod radi vzpostavljanja stika z jugoslovansko vlado v emigraciji in zavezniki.

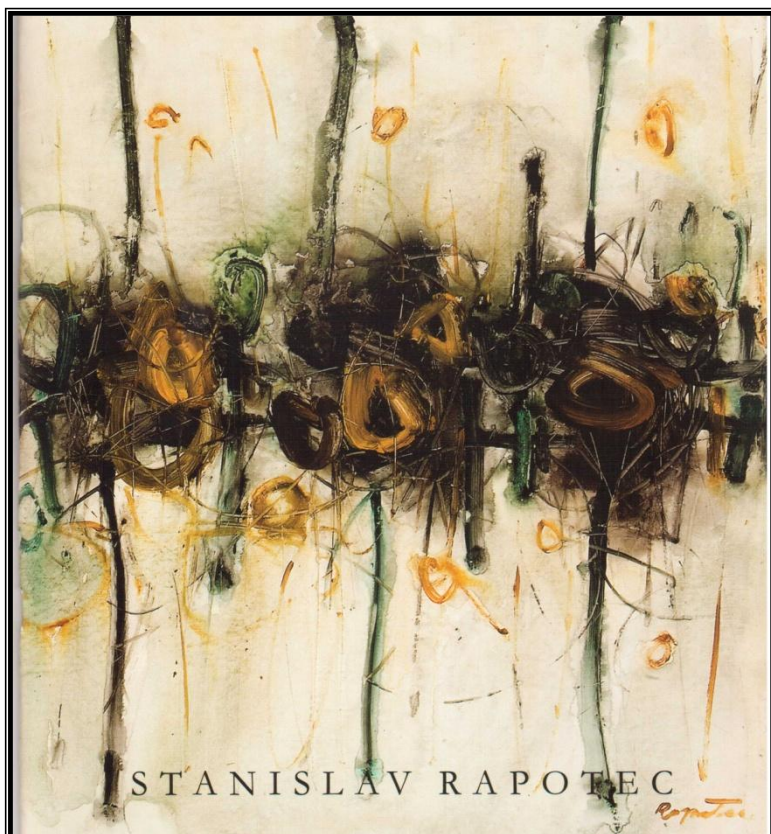
V Kairu je menda vstopil v britansko vojsko in bil kot agent Soe dodeljen obveščevalni službi SIS. V začetku leta 1942 je bil v obveščevalni akciji »Henna« iskrecan s podmornice pri otoku Mljetu, skupaj z radiotelegrafistom, opremo in denarjem. Uspel je vzpostaviti načrtovane zveze v Splitu, Zagrebu, Ljubljani, Beogradu in Mostarju. Glavna je bila povezava z zagrebškim nadškofom Alojzijem Stepincem, menda britanskim agentom, in majorjem Karlom Novakom, poveljnikom slovenskih četnikov. Napisal je zanimivo obveščevalno poročilo, ki bo predstavljeno v celoti in prevodu tudi v tem zapisu.

Po večmesečnem bivanju v Jugoslavoiji se je po dolgi in nevarni poti preko Carigrada kot uslužbenec Rdečega križa vrnil v Kairo in podal splošno in posebna poročila o stanju v domovini.

Zatem je bil postavljen na dolžnost poveljnika čete v bataljon kraljeve garde v Palestini 1944 pa je bil povišan v stotnika JViD. Menda je enak čin dobil tudi v britanski vojski.

Ko so ga jeseni 1948 demobilizirali, se je odločil ostati v tujini. Odpotoval je v Avstralijo in se najprej nastanil v Adelaidi, kjer je uspešno zaključil študij ekonomije (zagrebškega, ko smo videli, ni dokončal). Tako je imel diplomu in poklic ga je čakal

Vendar pa se je kmalu zatem odločil, da se bo posvetil slikarstvu, ki ga je privlačilo že od mladih let. V začetnem obdobju je slikal v realističnem slogu. Ko pa se je 1955 preselil v Sydney, je doživel pravo »globinsko preosnovo«, saj je začel intenzivno ustvarjati abstraktne »umetnike visoke vrednosti in z močnim duhovnim sporočilom«, kakor je ugotovila umetnostna zgodovinarica dr. Irene Mislej, njegova dobra znanka.



Dr. Irene Mislej, Stanislav Rapotec, 1911–1997, slikarstvo/paintings,
Pilonova galerija, Ajdovščina, oktober 2011

Uvrstil se je med vodilne avstralske likovne umetnike, pa je prejel tudi visoko kraljevsko odlikovanje za zasluge na umetniškem področju.

1961 se je poročil z Andreo Du Boise, ki je prekmalu umrla (naredila samomor) 1976.

Po njeni smrti je često prihajal v Evropo in obiskoval svoje britanske vojne prijatelje, znanke in rojake.

Tako je v Rimu spoznal kiparja Goršeta iz Koroške, pa je pozneje v vas Sveče pogosto zahajal in imel tam tudi poletni atelje. Zadrževal se je tudi v vatikanski Sloveniki. Avstralska vlada je 1976 poslala v Vatikan, na prošnjo samega papeža Pavla IV., v zbirku sodobne sakralne umetnosti eno od najboljših Rapotčevih del, pa sta tako v njej zastopana dva Slovenca (še Spazzapan iz Torina) in Hrvat (Meštrović).

Po letu 1991 je prihajal tudi v Slovenijo, vendar se je gibal predvsem v umetniških krogih. Zanimvo je, da je bil na svoji prvi razstavi v Ljubljani 26. junija 1991, dve uri pred slovesnostjo na Trgu republike.

Stanislav Rapotec ni neznan v slovenski umetnostni zgodovini. Bil je vključen v raziskovalni projekt Slovenski izseljenci in kultura, bibliografija pa je kar obsežna, in sicer:

- Slovenski likovni ustvarjalci po svetu. Starejša generacija iz obeh Amerik in Avstralije. Ahčin, Gorše, Grom, Jager, Kramolc, Perušek, Rapotec, Remec, Sulčič. Slovenska izseljenska matica in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, katalog uredila dr. Irene Mislej, Dolenjski muzej, Novo mesto, 1989 in Mestna galerija, Ljubljana, 1990
- Stanislav Rapotec, Slovenska izseljenska matica, katalog uredila dr. Irene Mislej, galerija Equrna, Ljubljana, 1991
- Stanislav Rapotec. Evropski mesec kulture, katalog uredila dr. Irene Mislej, razstava galerija Zala, Ljubljana, 1997
- Irene Mislej, Down under, velika država tam spodaj (Stanislav Rapotec) v: Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem: Šumijev zbornik, ob 20. letnici Znanstvenega inštituta FF. Ljubljana : Razprave Filozofske fakultete, 1999
- Irene Mislej, Stanislav Rapotec, slikarstvo (1911-2011). Pilonova galerija, katalog ob razstavi, Ajdovščina, 2011

Stanislav je umrl 18. novembra 1997 v Sydneyu, kjer je tudi pokopan. Otrok ni imel.

Njegova vloga v britanski Soe je bila javno predstavljena šele leta 2002 v knjigi Jerce Vodušek Starič *Špijonih Soe v Sloveniji 1938–1942*, v slovenskem četniškem gibanju pa v moji *Plavi gardi – poveljnikovem zaupnem poročilu* leta 2006, kjer sem predstavil tudi del že omenjenega obveščevalnega poročila.

IV. Stanislav Rapotec in britanske obveščevalne akcije

Da bi popolnoma dojeli vlogo in pomen slovenskega častnika in obveščevalca Stanislava Rapotca, tokrat sicer v britanski obveščevalni službi, je potrebno prikazati celotno dejavnost te službe po okupaciji Jugoslavije, pa vse do ugotovitve kdo se dejansko bori proti Italijanom in Nemcem. Kronološko poročilo²⁷⁰ bi izgledalo takole:

Do novembra 1941 je bil pri generalu Draži Mihailoviću britanski častnik za zveze, stotnik Duane T. Hudson - „Bill“. Po spopadu med četniki in partizani pri Užicah se je Hudson „izgubil“ in šele aprila 1942 je ponovno vzpostavil stik s četniki.

To tudi pomeni, da zavezniške sile niso imele celovite slike o tem kdo se v Jugoslaviji dejansko bori proti okupatoru – partizani ali četniki. Zato je po naročilu britanske vlade poveljstvo britanskih sil na Bližnjem vzhodu planiralo poslali v toku leta 1942 več obveščevalnih misij v Jugoslavijo.

Glavno vlogo so namenili misiji britanskega majorja Therensa Aterthona, ki je pred vojno kot novinar več let bival v Jugoslaviji in je imel širok krog zanimivih zvez. Pomožno vlogo pa je imel slovenski poročnik Stanislav Rapotec. Tako je 17. januarja

²⁷⁰ Nikola Milovanovića , Draža Mihailović, ibd.

1942 iz Aleksandrije izplula podmornica „Torn“, ki je vozila dve misiji v obveščevalne akcije.

V akciji „Henna“ sta se poročnik Stanislav Rapotec in podnarednik Stevan (Štefan) Šinko (šifra: Stevan Jovanović), menda tudi Slovenec, radiotelegrafist, dne 27. januarja 1942 izkrcala ob otoku Mljet, z nalogo, da zbereta obveščevalna poročila o stanju na Hrvaškem in v Sloveniji. Poleg radijske postaje, je misija imela večjo količino denarja.

V akciji „Hydra“ so se major Therence Aterthon, stotnik Radoje Nedeljković in narednik Patric O'Donovann, radiotelegrafist, dne 4. februarja 1942 izkrcali v bližni Petrovca v Črni gori. Prvi poskus izkrcanje pred Budbo je zaradi burje odpadel. Major Aterthon je prispel v VŠ NOVJ, vendar so ga na poti proti štabu generala Draže Mihailovića sredi maja 1942 pri vasi Tatarevina ob reki Čehotini ubili četniki Spasoja Dakića. Major Aterthon je imel podatke, da četniki sodelujejo z Italijani, pa je to nameraval sporočiti britanski vladi.

V akciji „Disclaim“ se je 5. februarja 1942 s padali na Romanijo spustila posebna skupina, ki so jo sestavljali major Keven Eliot, poročnik Pavle Crnjanski, vodnik Petar Miljković in narednik Robert Chapmann, radiotelegrafist. Sredi marca 1942 so domobranci NDH ujeli vse štiri padalce.

Četrta skupina še ni bila določena, razen, da so predvidevali, da se spusti v Črni gori po zahtevi vodje akcije „Hydra“.

Zaradi padca Simovićeve vlade pa so se pojavili problemi, saj je novi predsednik Slobodan Jovanović že 9. januarja 1942 zahteval, da Soe prekine s pošiljanjem obveščevalnih misij v Jugoslavijo. Toda bilo je prepozno.

Dne 26. januarja 1942 se je podmornica „Torn“ približala otoku Mljet, kjer sta se izkrcala poročnik Rapotec in podnarednik Šinko. Na otok sta z gumijaskim čolnom prepeljala dve radijski postaji, osebno orožje, 3,5 milijona lir in 300 zlatih funtov (Rapotec navaja 3,700.000 lir in 200 Napoleondorjev, seveda zlatih – opomba MFK). Čeprav sta imela nalogo, da takoj vzpostavita radijsko zvezo z Malto, to nista storila zaradi tega, ker sta se znašla v neznanem okolju. Zato sta na primernem kraju na obali zakopala obe radijski postaji in skoraj ves denar. Dva dni sta se skrivala v nekem gozdičku, nato pa sta odšla v najbližnjo vas Korita, kjer sta se prvemu domačinu predstavila kot begunca iz Hercegovine. Naslednji dana se je Rapotec prijavil na postaji italijanskih karabinjerjev in kot begunec – Slovenec zaprosil za dovolilnico za potovanje v Split in dalje v Slovenijo (V poročilu navaja, da je dovolilnico za potovanje do Splita dobil od karabinjerjev v Korčuli in ob posredovanju bivšega podbana dr. Ivkovića – opomba MFK). Na poti do Splita se je za nekaj dni ustavil na Korčuli in obiskal nekaj bivših politikov. Vsi po vrsto so ga zavrnil in grozila je celo nevarnost, da ga prijavijo italijanskim oblastem, kar pa ni bilo res. Zato se je takoj odpravil v Split, kjer je takoj uspel vzpostaviti stik z vojvodo Ilijem Trifunovićem - Birčaninom, četniškim poveljnikom Dalmacije.

Podnarednik Šinko se je medtem skrival na Mljetu, vendar so ga Italijani kmalu odkrili in aretirali. Seveda so ga temeljito zaslišali in verjetno ugotovili njegovo identiteto.

Zaprli so ga v hotel „Porto Sabra“, od koder je s pomočjo enega od lastnikov hotela uspel „zbežati“ in se z ladjo odpeljal v Split, kjer je našel Rapotca, ta pa ga je seznanil tudi z četniškim vojvodom Birčaninom. Vsekakor je Rapotec deloval neoprezno, ker je moral pretpostaviti, da je podnarednik Šinko celo misijo lahko izdal.

Ker je vojvodo Birčanina predvsem zanimal denar, pa tudi dve radijski postaji, je takoj organiziral akcijo odkopavanje dragocenega tovara. Dva četniška simpatizerja s Korčula sta zakopano našla, vendar ko sta čez nekaj dni prišla s čolnom, da radijski postaji in denar prepeljeta v Split, jih je nekdo prehitel. Birčanin je mislil, da sta simpatizerja s Korčule zgrešila mesto, zato jima je poslal podnarednika Šinka, da ponovno poiščejo zakopani „zaklad“. Že v Vela Luki na Korčuli je podnarednik Šinko menda zvedel od nekega italijanskega podčastnika, pa tudi meščanov, da so karabinjeri na Mljetu „našli neko orožje, radijski postaji in 2 milijona lir“. Zato seveda ni nadaljeval pot na otok Mljet, temveč se je z ladjo „Jastreb“ vrnil v Split.

Ko je Rapotec zvedel, da je ostal brez radijskih postaj in denarja, je takoj zapustil Split in se z ustaškimi dokumenti za gibanje po NDH odpravil najprej v Zagreb. Podnarednik Šinko je nameraval „ilegalno“ odpotovati v Beograd, vendar mu je to oprezni vojvoda Birčanin preprečil in ga s stražo poslal v Knin k vojvodi Đujiću, kjer je dobil nalogo, da organizira obveščevalno službo v Dinarskem četniškem območju, seveda proti NOG.

Poročnik Rapotec je opravil naslednje kontakte: v Zagrebu z nadškofom Alojzijem Stepincem (usmeren proti Paveliću), z nekaj častniki NDH (jugoslovansko usmerjeni) in z majorjem Karlom Novakom, poveljnikom slovenskih četnikov (predal šifre), posredno pa verjetno tudi z dr. Milkom Brezigarjem; v Beogradu z majorjem Žarkom Todorovićem, četniškim poveljnikom Severnih pokrajin (posredna zveza z generalom Draža Mihailovićem, predal šifre) in z starim znancem, sedaj četniškim podporočnikom Tugomirjem Prekorškom, načelnikom centra radijskih zvez; v Mostarju z nekaj častniki NDH in v Splitu s četniškim poveljnikom Dalmacije vojvodom Birčaninom in njegovimi sodelavci. Ni uspel vzpostaviti radijsko zvezo z Malto (ne bi niti mogel, ker akomutarja nista bila formirana), ni pa niti raziskal, ali je morda podnarednik Šinko Italijanom izdal celotno akcijo in si prisvojil denar.

Poročnik Rapotec je dejansko prvi podal celovito poročilo o situaciji v Jugoslaviji, da se četniki borijo proti partizanom, ni pa poročal, da tudi sodelujejo z okupatorjem. Podal bom tudi pripombe na to poročilo, posebno pa preverjanje z britanske strani.

Julija 1942 se je major Hudson prebil do štaba generala Draže Mihailovića, pa je tako nadaljeval sodelovanje. Britanci so poslali posebno misijo, da bi osigurali radijsko zvezo s četniki in majorjem Hudsonom. Nazadnje je britanska vlada v štab generala Draže Mihailovića 26. decembra 1942 poslala polkovnika Stanley W. Baileyja, pred vojno večletnega direktorja rudnika Trepče in stotnika Kenneth Greenleesa, da bi četnike privolila v sodelovanje z zavezniki v borbi proti Nemcem in Italijanom.

V. Soe in misija Stanka Rapotca²⁷¹

V svoji knjigi *Slovenski špijoni in Soe 1938–1942* je avtorica posvetila veliko pažnjo Stanislavu Rapotcu, agentu Soe pod oznako »999« in kasneje s kodo A/H 69, celo posebno poglavje z gornjim naslovom na 58 straneh (str. 259–317).

Tako je tudi slovenska javnost širše spoznala pomen in zasluge stotnika Stanislava Rapotca kot obveščevalca JVvD in pozneje britanske Soe.

Ne bom ponavljal zgodovine nastanka in delovanja Soe v Jugoslaviji, temveč bom omenil samo Slovence, ki so delovali za Soe ali pa tudi za SIS (Secret Intelligence Service ali »C«).

Vsekakor je največje zaupanje Britancev v Kairu užival Ivan Rudolf. Določene naloge pa so opravljali Dimitrij Omersa, Boris Furlan, Franc Snoj, Miha Krek, dr. Ivan Čok (strokovnjak za radijske postaje), Lojze Kuhar in Franc Gabrovšek.

Britanci so imeli tudi stike s pravimi agenti SIS, za katere pa še niso pripravljeni odkriti arhivske podatke. Med njimi sta vsekakor na prvem mestu dr. Milko Brezovar, dr. Vinko Vrhunec in ing. Janko Mačkovšek.

Aktivni pa so bili tudi legalni vojaški obveščevalci: podpolkovnik Milan Prosen, vojaški ataše v Ankari, polkovnik Franc Stropnik, šef vojne misije v Palestini, diplomat in sodelavec obveščevalne službe VKJ Nikola Vilhar iz Sušaka ter drugi.

Dr. Staričeva je »izbrskala« tudi nekaj zanimivih podrobnosti iz udbinih arhivov. Tako tudi zvedo, da je Stanislav Rapotec po uspelem begstvu iz nemškega ujetništva sredi junija 1941 odpotoval iz Splita proti Ljubljani. V Karlovcu se je sestal s sestro Cveto, ki je živela v Zagrebu. Povedala je samo, da se je brat Stanislav po treh dneh vrnil iz Ljubljane. Vsekakor pa se je Rapotec odpravil v Ljubljani po nalogi, da vzpostavi stike s slovenskimi vodilnimi liberalci. Tako se je sestal z dr. Albertom Kramarjem in predvsem z dr. Vinkom Vrhuncem, ki mu je dal potreben denar²⁷² za potovanje v Carigrad, sestal pa se je tudi s Vojnim svetom Slovenske zaveze v Ljubljani, ki mu je do 15. julija 1941 posredoval poročilo v Zagreb, pa je tako Rapotec šele konec tega mesca odpotoval v Carigrad.

V Ljubljani je dobil potni list Rdečega križa (katerega predstavniki so sodelovali z britansko obveščevalno službov Italiji), da kot njihov predstavnik obišče slovenske vojne ujetnike v Bolgariji. Seveda so ga Nemci v Bolgariji aretirali, pa je moral odigrati vlogo pravega predstavika RK – kako, ne vemo.

V drugo je Rapotec julija 1942 prav tako iz Beograda odpotoval v Carigrad, kjer ga je najprej sprejel konzul Ljubomir Hadži-Djordjević in Jovan Djonović - Monkey²⁷³, novi šef obveščevalnega centra (prfej major Perić), nato pa sta ga napotila v center Soe v

²⁷¹ Jerca Vodušek Starič, *Slovenski špijoni in Soe 1938–1942*, Ljubljana, 2002

²⁷² S. Pavlovitsch, *Unconventional perceptions of Yugoslavia*, str. 67-105. Menda je Stevan Pavlović nekajkrat govoril z Rapotcem in imel najbolj popolne podatke o njegovih privatnih in službenih zadevah

²⁷³ Jovan Djonović, po vojni je skušal vzpostaviti zveze s častniki JVM, pa smo zato za njega vodili leta 1964 operativno obdelavo. Dosje je bil kar zajeten ...

Carigradu, od koder je John Bennett šele 8. avgusta 1942 poslal poročilu Centrali Soe v Kairu, obenem pa tudi v London.

Rapotec je 14. avgusta 1942 v Carigradu napisal obširnejše obveščevalno poročilo o Jugoslaviji. Tako je o razmerah v Sloveniji poročal, da so organizacijo odpora prevzeli demobilizirani rez. častniki, medtem ko so se politiki povlekli v ozadje. Podobno je poročal za druge kraje, pri čemer je očitno, da je povsem zanemaril pravi odpor – partizanski! Zato se tudi njegova predvidevanja, na katerih so Britanci gradili svojo politiko, niso uresničili, pa je tako britanski premier Churchill moral kasneje poslati v Jugoslavijo svojega sina Randolfa. In drugo, poročnik Rapotec je povsem zanemaril očitne podatke, da četniki sodelujejo z Italijani in Nemci. Ali je temu kriva naivnost ali pa napačna terenska poročila, ne morem komentirati.

Dejstvo je, da so britanski obveščevalci vseeno še dolgo preverjali verodostojnost Rapotčevih poročil, kar samo po sebi govori, da mu niso povsem zaupali. Potrebno je omeniti, da je SIS v Londonu imel dve neposredni radijski zvezi z Ljubljano! Zaradi vseh preverjanj in zaslišanj, je bil poročnik Rapotec zelo razočaran in menda ni hotel več sodelovati v nobeni obveščevalni misiji. Odšel je za poveljnika čete v gardni bataljon v Palestini

Moram pa dodati še zanimiv podatek, ki ga navaja dr. Staričeva. Namreč, Rapotec se je po vsej verjetnosti sestal v Zagrebu tudi z ing. Jankom Mačkovškom, vodilnim britanskim agentom v Sloveniji, ki je že 17. junija 1942 poročal v London, centrali SIS, o Rapotčevi akciji in težavah. No, verjetna je tudi inačica, da mu je Rapotec samo poročal v Ljubljano, s katero je imel tri sigurne kurirske zveze.

Očitno je, da vsega še nismo zvedeli.

VI. Poročilo poročnika Stanislava Rapotca, začetek avgusta 1942²⁷⁴

„POROČILO

s potovanja v domovino v času od 15. januarja do konca junija t. l. po ukazu takratnega Zastopnika Vrhovnega poveljnika z nalogo in navodili, ki so bila sestavljena v Vrhovnem poveljstvu.

V Jugoslaviji sem se mudil polnih pet mescev. Medtem ko sem prva prva dva meseca skoraj neopažen²⁷⁵ in živel relativno mirno, brez večjih skrbi za varnost, sem zadnja tri meseca imel na svojih plečih kar štiri tiralice s vsemi „zahtevami“ italijanskih, nemških

²⁷⁴To poročilo poročnika Stanislava Rapotca, poročnika JViD, je povzeto in prevedeno iz knjige dr. Ljuba Bobana, Hrvaška v diplomatskih poročilih begunske vlade, 1, in 2. del, Zagreb, 1988. Izpuščena sta dva poglavja in sicer: Splošna situacija in Stanje v splitskem sektorju, Dinari in Liki. Poročilo je bilo prevedeno dobesedno, brez večjih lektorskih posegov.

²⁷⁵Kar seveda ne bo držalo, saj so italijanski karabinjerji na Mljetu kmalu naši dve radijski postaji in večjo količino lir in zlatih funtov, še prej pa je opažena sovražna podmornica in zato je bil pomorski promet nekaj časa celo prekinjen, karabinjerji pa so izdali Rapotcu legalno propustnico za potovanje v Split – opomba MFK.

in hrvaških vojaških in policijskih oblasti. Zato je tudi razumljivo, da med svojim bivanjem nisem pisal nobenih zabeležk, razen zelo važnih stvari. S tem opravičujem pomanjkanje datumov in eventualne netočnosti v tem poročilu.

Vtise, ki sem jih zbiral danonočno, mnoštvo dogodkov, važnih in manj važnih, tisoče razgovorov z odgovornim in preprostimi ljudmi – in na koncu, takšno tragedijo, tolikšne muke in žrtve – s vsemi podrobnostmi, opisom in zaključimi, ne bi mogel staviti na papir v nekem krajšem roku. Živci, ki so bili pet mesce do skrajnosti skoncentrirani, so popustili šele takrat ko sem se znašel na sigurnih tleh. Razumljiva pa je tudi prirodna reakcija, ki mi ne dovoljuje, da bi sedel na miru. Zato bom pohitel s tem kratkim poročilom, po katerem bodo nadležni lahko zaključili kakšen je položaj v državi, kakšni so odnosi med posameznimi skupinama, kakšne so možnosti zvez, pošiljanja pomoči itd. Samo potovanje, bolje rečeno njegovo tehnično stran, bom opisal v posebnem referatu. Pišem tudi obširnejše poročilo, ki ga bom iz navedenih razlogov predložil kasneje.

Skupaj s podnarednikom Stjepanom Šinkom, radiotelegrafistom, sva se podala na pot s podmornico, ki je izplula 15. januarja 1942 iz pristanišča v Aleksandriji. Na isti podmornici je potovala tudi ekipa majorja Aterthona za Črno goro.

Po enajstih dnevih, t. j. 26. januarja ob 4. uri zjutraj sem se izkrcal na otoku Mljetu (na skrajnem vzhodnem delu) skupaj z radiotelegrafistom in naslednjo opremo: dve radijski postaji, dva akumulatorja, 3,700.000 italijanskih lir, 200 Napoleondorjev, manjši kovčeg z rezervnimi deli, štirje revolverji, nekaj streliva in hrane ter osebni predmeti. Samo izkrcavanje je potekalo nemoteno. Bilo je sicer predvideno, da se izkrcam na otoku Hvaru, ki je bližji Splitu, vendar to ni koveniralo poveljniku podmornice, ker bi samo za manvriranje izgubil dan in noč. Velika oddaljenost od Splita pa tudi nepoznavanje terena in ljudi me je sicer skrbela (Hvar mi je bil zelo dobro znan), vendar se je bilo potrebno odločiti za izkrcanje ali povratek v Aleksandrijo. Kot sem že navedel, o samem potovanju bom namenil poseben referat, pa se sedaj ne bom zadrževal na podrobnostih tega potovanja.

Na otoku Korčuli sem četrtega dneva bivanja v domovini naletel na podbana g. dr. Ivkovića (dr. Svetozar Ivković, bivši hrvaški podban s sedežem v Splitu – opomba MFK). Čeprav je dr. Ivković vedel za moj odhod iz države, sem ga lahko prepričal, da sem prišel samo do Beograda, od koder se vračam. Vseeno sem ga obvestil, da se nahajam v manjši misiji in da prinašam določeno vsoto denarja za akcije v Splitu. Tako sem v njegovem stanovanju skrtil 400.000 lir in 70 Napoleondorjev, kolikor sem vzel od vsote denarja, ki sem jo zakopal v bližini mesta izkrcanja. Med tridnevnim bivanjem na Korčuli sem bil gost v njegovi hiši, z njegovim posredovanjem pa sem od karabinjerjev dobil legalno dovolilnico za potovanje do Splita. Pojavljanje podmornice v bližini Mljeta je bilo že registrirana, pa je bil ves pomorski promet prekinjen. Tri dni sem čakal za prevoz do Splita. Bil je to celo vojaški transport.

Dr. Ivković mi je posredoval prve ugodne pa tudi prve zaskrbljujoče vesti. Od njega sem tudi izvedel, da se v Splitu nahaja četniški vojvoda Birčanin (Ilija Ž. Trifunović - Birčanin, 1877–1943 – opomba MFK), Niko Bartulović (predsednik Nacionalnega komiteja za Dalmacijo – opomba MFK), Danko Anđelinović (odvetnik – opomba MFK), dr. Juraj Arnerić (odvetnik, prej na Korčuli – opomba MFK), četniški vojvoda Dobroslav Jevđević (“Aero”, odvetnik, četniški poveljnik Like in Istre, tuji agent –

opomba MFK) in drugi. Zvedel sem tudi, da v Splitu in v obalnem pasu vlada zelo strogi režim, hermetična zapora meja in podobno.

V Split sem prišel 3. ali 4. februarja ob 19.50 uri. Zahvaljujoč nekaj komadov ameriškega mila "Palmoliv", katere so finančni in policijski uslužbenci pri pregledu prtljage našli na vrhu kovčka in z velikim veseljem pospravili v svoje žepe, a za dovoljenje niso niti spraševali, je pregled bil hitro končan. Uspel sem izpod srajce prenesti vseh 400.000 lir in 70 Napoleondorjev. Eden od financarjev, ki se mu je dopadlo milo "Palmoliv", mi je preskrbel še dovoljenje za gibanje v Splitu, ker je policijska ura že začela ob 19. uri.

Prespal sem v stanovanju svojega prijatelja. V isti hiši je stanoval tudi Danko Anđelinović, kateri me je še iste večeri spoznal s stanjem v Splitu in se zavezal, da bo naslednji dan sklical malo konferenco osebnosti, ki so bile po svoji avtoriteti brez dvoma poklicane, da prevzamejo skrb za del sredstev, ki sem jih prinesel. Šlo je za osebe, ki bi naj sestavljale vodstvo organizacije, ki je bila že v formiranju. Posebno me je razveselilo, da sem tako hitro srečal avtoritativni osebi kot sta vojvoda Birčanin in Niko Bartulović in tudi takoj pridobil njihovo zaupanje.

Na sestanku kateremu so prisostvovali vojvoda Birčanin, Niko Bartulović, Danko Anđelković in dr. Juraj Arnerić, sem na kratko razložil svojo nalogo in jim tudi sporočil direktive Vrhovnega poveljstva za delovanje in sporočil pripravljenost Kraljevske vlade in Vrhovnega poveljstva, da bosta v konkretnih pogojih in možnostih pošiljala vso potrebno pomoč, tako finančno, v orožju in strelivu, kakor tudi, da bom lahko sporočil odgovore na tisoč vprašanj, ki se postavljajo izven domovine, tudi trenutno sedaj, ko se je menjala vlada, itd. Na tem sestanku je tudi narejen načrt za dalje delo okrog moje misije, skrb za prenos materiala in denarja z Mljeta pa je bila zaupana dr. Arneriću, prav tako pa tudi razmestitev radijskih postaj.

Z vojvodom Birčaninom sem se sestajal vsakodnevno. V njegovem stanovanju sem srečal mnoge kurirje in častnike v posebnih misijah, ki so prihajali iz Mostarja, iz štaba poveljnika Bosansko-hercegovskih odredov pokojnega generalštabnega majorja Boška Todorovića, iz Črne gore in Like. Tako sem že prve dni prišel v stik z majorjem Boškom Todorovićem prek njegovega pribočnika rez. podporočnika Mutimira Petkovića, ki je prišel v Split v posebni misiji. Nekaj dni pozneje so prišli k vojvodi Birčaninu še stotnik Vidak Kovačević in rez. poročnik Milan Šantić (urednik "Politike"). Stotnik Kovačević je bil v Splitu kot kurir na poti h generalu Draža Mihailoviću, a rez. poročnik Šantić je bil poslan v Beograd s posebno nalogo. Po mesecu dni, ob njihovem povratku, sem imel priliko za ponovni razgovor z obema.

V Mostar sem potoval trikrat in sem tako tam prebil štirinajst dni. Bil sem v stalnem stiku z Radmilom Grđićem, bivšim sekretarjem Sokola v Beogradu, ki je bil zastopnik vojvode Birčanina na hercegovskem območju. Namreč, vojvoda Birčanin je v začetku aprila 1942 sprejel polnomočja generala Draža Mihailovića, s katerim je postavljen za poveljnika celotne obalskega območja, razen Črne gore, kjer je postal poveljnik general Đukanović. V Mostarju sem imel stik tudi z Dobrosavom Jeđevićem, s katerim sem se že prej seznanil v Splitu, z Ristom Tutom, namestnikom Radmila Grđevića, z dr. Aleksandrom Solom in drugimi.

Zahvaljujoč prijaznosti vojvode Birčanina in zaupanju katerega mi je izražal, pa tudi dejstvu, da me je seznanil v vsemi, ki so prihajal k njemu s terena, kakor tudi v neposrednih stikih s političnimi osebnostmi in predstavniki Jugoslovenskih nacionalistov, HSS in SDS (v Splitu), sem v Splitu med dvomesečnim bivanjem ustvaril zelo jasno in popolno sliko o stanju v obalnem območju, ki jo bom v nadaljevanju prikazal objektivno. Izpustil bom samo zelo zaupne podatke, katere bom ustno sporočil nadležnim organom.

(izpuščeno)

Prilike na Hrvaškem in v Sloveniji, bivanje v Zagrebu

V Zagrebu sem prebil dva in pol meseca: aprila, maja in prvo polovico junija 1942. Ves ta čas pa sem bil tudi v stalnem stiku s Slovenijo, kamor, na žalost, nisem mogel potovati zaradi izjemno težkih prilik in zelo stroge mejne kontrole. Imel pa sem medtem stalno in zelo dobro kurusko zvezo. V kurirski zveze sem ostal tudi s Splitom in Mostarjem. No, vso pozornost pa sem namenil proučevanju prilik, odnosov in razpoloženju na hrvaškem območju. Bil sem v stalnem stiku z vodstvom HSS, posebno z mladimi v HSS, nadalje z Jugoslovensko revolucionarno organizacijo, z nekaj mlajšimi častniki in mnogimi vplivnimi posamezniki.

Petkrat sem bil tudi v audienciji pri zagrebskem nadškofu prezvišenem dr. Alojziju Stepincu. Želel sem dobiti od njega osebno pojasnilka na mnoga vprašanja. Prek nekaj uglednih družin sem hitro ustvaril solidno obveščevalno mrežo, ki je segala vse do Paveličevega kabineta. Zelo veliko materiala sem dobil od doc. prof. dr. Filipovića, gospe Vilder, gospe prof. Marušić – Vurdelja in drugih.

Že sem navedel, da sem bil v stalnem stiku s političnim in vojaškim vodstvom Slovenije, t. j. s Slovensko zavezo in z Dražinom pooblaščenecem generalštabnim majorjem Novakom (Karl Novak, 1905–1975, poveljnik Slovenskih četnikov oz. JVvD do sept. 1943, pozneje predstavnik Draža Mihailovića pri zaveznikih v Italiji – opomba MFK). Ob svojem potovanju v Dražin gorski štab v začetku junija 1942 se je major Novak za pet dni ustavil v Zagrebu. Ob tej priliki sva z majorjem Novakom do podrobnosti proučila stanje in položaj v Sloveniji in vse mogoče smeri razvoja situacije. Major Novak mi je predal tudi poročilo Slovenske zaveze (v filmu), ki ga prilagam v enem primerku. Poročilo je namenjeno Kraljevski vladi in Poveljstvu jugoslovanskih enot

Slovenija preživlja od božiča (1941) naprej težke dneve. Težave ponovno nastajajo zaradi razhajanj dveh skupin, dveh pogledov na svet – gre za dve taktiki glede vodenja boja s sovražnikom. To sta dva računa, od katerih je eden napačno sestavljen. Ta račun je narejen s predpostavko konca vojne minulega poletja in ruski zmagi. Tukaj gre za partizane. Nameravali so nesrečo v kateri se je znašel slovenski narod, poleg borbe proti okupatorja, izkoristiti tudi za socialno revolucijo in za obračun z domačimi političnimi nasprotniki. Zaradi njihove velike napake najbolj trpi vas, kmet, ljudsko imetje in na stotine nedolžnih talcev... Iz boja, v katerega so šli relativno slabi, brez potrebnega orožja in streliva in s proračunom v katerem je bil čas velika neznanka, preprosto ne morejo zmagati. Njihovo borbo lahko najboljše vzporedimo s kačo, ki je zagrizla žrtev, vendar ji ni kos – njeni zli zobje ne morejo popustiti, čeprav je pravočasno spoznala, da bo podvig plačala z lastno glavo. Od takšne borbe nobena fronta nima nobene koristi, še najmanj vzhodna. Od te borbe ni nobene koristi, razen,

da narod in imetje trpita neizmerno škodo. Težina nesreče je tudi v tem, ker je mobiliziranega tudi mnogo iskrenega idealizma, preveč mladosti in premnogo iskrenih želja in volje, da se pomaga nesrečnemu in zaslužjenemu narodu – in s tem kapitalom razpolaga neko povsem neskrbno vodstvo.

Nosilec zgoraj opisanega stanja in borbe v Sloveniji je OF (osvobodilna fronta), katera je bila v začetku morda celo dobro zamišljena, vendar so pozneje glavno vodstvo prevzeli ekstremni – komunisti. Tako je ta borba dobila povsem drugi karakter in smer. OF danes negira Dražo, begunsko vlado in Jugoslavijo.

Drugo skupino, ki si prizadeva za osvoboditev Slovenije predstavljajo podmlajeni kadri tradicionalnih slovenskih strank. To so SLS, JNS, SDS, socialisti in druge manjše skupinice. Skupno politično telo je znano pod imenom Slovenska zaveza. Vojaški del organizacije je pod neposrednim poveljstvom zastopnika Draže Mihailovića – generalštabnim majorjem Novakom. Spopadom z OF se izogibajo. Zdi se, da bo Slovenska zaveza od te zime naprej v Sloveniji popolnoma prevzela iniciativo v svoje roke. To je tudi mnenje majorja Novaka.

S Slovensko zavezo in z majorjem Novakom sem imel, to sem že poudaril, stalni stik. Predal sem jim vsa navodila in sporočila, ki sem jih dobil. Zahteval sem, da se čimprej določijo kraji (lokacije), kamor bi jim pošiljali pomoč. Na žalost pa jim sedanje stanje tega nikjer ne dopušča, pa bodo lokacije o krajih za sprejem pomoči posredovali pozneje. Potrebna jim je velika pomoč v denarju. Predal sem jim tudi pooblastila, ki sem jih pred odhodom iz Aleksandrije dobil od Britancev in v prisotnosti polkovnika T. Dimitrijevića in stotnika Z. Krstića, ki se nanašajo na sklepanje posojil za financiranje raznih akcij. Takšna pooblastila sem predal tako vojvodi Birčaninu, kakor tudi Slovenski zavezi v Ljubljani.

Z Ljubljano sem dogovoril tudi šifro, ki se bo lahko uporabljala v primeru, da bomo vzpostavili stike potom radijskih zvez (šifro bom predal v posebnem referatu).

Majorju Novaku, sem ob priliki njegovega bivanja v Zagrebu, posredoval vse do tedaj zbrane podatke, posebno tiste iz Hrvaške, ker se je predvidevalo tudi njegovo imenovanje za začasnega Dražinega zastopnika za območju Hrvaške (Ko sem se po 14 dnevih ponovno sestal z majorjem Novakom v Beogradu – on se je ravno vrnil iz Dražinega gorskega štaba – je imel to polnomočje). Predal sem mu vse zveze v Zagrebu, ki sem jih ostvaril med dvojnopol mesečnim bivanjem – politične in vojaške. Predal sem mu tudi dvoje navodil in naslovov za vzpostavljanje stikov z vojvodom Birčaninom v Splitu in Mostarju. Kurirske zveze iz Zagreba z Ljubljano, Splitom in Mostarjem je možna in in tudi uspešna. Malo težje je z Beogradom. Ko sem bival v Zagrebu, je obstajala dokaj redna in sigurna zveza, katero pa sem koristil samo enkrat, saj sem za njo zvedel zelo pozno. Za to zvezo (namreč z Beogradom) skrbi Jugoslovanska revolucionarna organizacija v Zagrebu. Prilagam tudi obširno poročilo o stanju v Sloveniji in razvoju situacije od začetka do maja t. l., ki ga Slovenska zaveza pošilja Kraljevski vladi in Poveljstvu jugoslovanskih enot.

K prednjemu poročilu o stanju v Sloveniji dodajam še seznam ilegalnih časopisov, ki tedensko izhajajo v Ljubljani. Že samo število teh časopisov dovolj jasno dokazuje veličino in žar borbe katero vodijo Slovenci za vstajenje skupne domovine – Jugoslavije:

- "Slovenska zaveza" (skupno glasilo strank združenih v Slovenski zavezi)
- "Svobodna Slovenija" (glasilo SLS)
- "Pobratim" (glasilo vojaške organizacije Pobratim oz. Narodne legije)
- "Svoboda ali smrt" (glasilo Poveljstva JVvD v Ljubljani)
- "Zarja svobode" (glasilo nacionalistov)
- "Naprej zastave slave" (glasilo Sokolske legije)
- "Stara Pravda" (glasilo skupine Stara Pravda – ing. Nagode)

Zgoraj navedena glasila pripadajo skupinam v „Slovenski zavezi“. Razen teh, izhaja tudi „Slovenski poročevalec“ in „Delo“ kot glasili OF.

Slovenska zaveze mi je v Zagreb poslala svoj predlog oz. boljše rečeno sugestijo, ki bi jih morali upoštevati v bodočnosti pri določanju državnih meja (Navaja se podroben pregled poteka meje okrog Slovenije).

Hrvaška

Dobil sem nalogo, da raziščem tudi prilike oz. razpoloženje ljudi in možnosti koordinacije z ostalimi deli v državi – iz Hrvaške. Prepotoval sem območja NDH kjerkoli se je dalo (Obalno območje, Mostar, Sarajevo, Slavonski Brod, Zagreb, Bjelovar, Karlovec v NDH se prebil dva in pol mesca). Že sem navedel s kom sem bil vse v stiku.

Teško je pisati poročilo ob tako kompliciranem sklopu problemov kakršni so nastali na Hrvaškem. Lahko se sicer pohvalim, da sem politične razmere na Hrvaškem (pred vojno) zelo dobro poznal. Sedem let sem študiral v Zagrebu in v tem obdobju sem se udeleževal v političnem življenju, posebno v mladinskem. No, vzroke in pojasnila za premnoge dogodke, ki so se zgodili v preteklem tragičnem letu, enostavno ne morem najti. Mnogo gorja sem videl na potovanjih po Bosni in Hercegovini. Še več pa sem o tem slišal. Slike, ki se tukaj vidijo parajo srce, še bolj pa strašne zgodbe iz notranjosti Bosne, Hercegovine, Like in Korduna. Cifre o številu žrtev, ki tukaj krožijo, so lahko točne ali pa ne, težko jih je preverjati. No, strašno je samo po sebi že dejstvo, da je število pobitih Srbov s tisoč že prešlo na stotisoč. Stotisoč grobov nedolžnih ljudi meče svojo povsem jasno senco prek cele Hrvaške, na vse Hrvate! Vsaki Hrvat, a posebno tisti, ki so bili daleč proč od vseh teh zločinov, občutijo povsem razumljivo neprijetnost ko se v razgovorih samo omeni to ogromno število nedolžnih žrtev. Zato je tudi razumljivo, da se prek te temne sence gleda tudi na vse bodoče problem, katerih rešitev se s tem samo zapleta. Čeprav je bila velika večina Hrvatov daleč proč od teh zločinov in jih obsoja, vseeno se veliko število nedolžnih žrtev postavlja na tapeto kolektivne odgovornosti Hrvatstva. Mučen in delikaten je to problem, ker je potrebno računati tudi o pravični in strogi kazni za tolikšno število zločinov, pa tudi o dejstvu, da nas usoda in bodočnost vežeta na skupno življenje.

V zahvalo vsem tistim Hrvatovm, ki se dobro držijo tudi v teh prilikah in delajo vse, da obranijo obraz Hrvatov – bom opisal v tem kratkem referatu samo svetle trenutke in primerne dogodke, katere sem na teh potovanjih zapazil pri Hrvatih. Temne strani sem dovoljno jasno označil, ker so znane, vendar jih bom še obdelal v daljšem referatu.

Stališča in delovanje HSS

S HSS sem bil v stalnem stiku. Z vodstvom prek gospoda Forlfija²⁷⁶, javnega uslužbenca z otoka Visa, ki zda stalno živi v Zagrebu, z mladimi prek gospoda Vojislava Krstulovića, sekretarja HSS v Splitu, ki je prišel v Zagreb samo zaradi vzdrževanja te zveze med Splitom in Zagrebom in mi je bil stalno na uslugi. Njegovo sodelovanje mi je zelo koristilo.

HSS je začel šele od začetka maja letos s sistematično in organizirano akcijo proti sedanjemu režimu. Razlog za takšno neaktivnost je predvsem strahovit pritisk režima med celim letom, saj je za vsako nerodno izgovorjeno besedo šla glava. Vodstvu HSS – tako glavnemu kot pokrajinskim odborom, je bilo od samega začetka povsem onemogočeno delovanje. V pokrajinah so najbolj ugledne HSS-ovce v glavnem pozaprl, internirali ali pa samo postavili pod strogo policijsko kontrolo. Predsednik HSS dr. Vladko Maček je bil od samega začetka posvem onemogočen. Prva tri meseca je bil v Kupincu pod strogim nadzorom, zatem so ga internirali v Jasenovcu, v začetku marca letos pa je ponovno pripeljan v Kupinac, kjer se sedaj nahaja v hišnem priporu. Varuje ga 40 ustašev. K njemu lahko pridejo samo soproga, otroci in zdravnik. Ob vsakem razgovoru sta prisotna najmanj dva ustaša. Ostali člani vodstva HSS, Torbar, ing. Košutić, Smoljan in drugi, so bili sicer na svobodi in dovoljeno jim je bivanje v Zagrebu, vendar pod zelo strogim policijskim nadzorom (z detektivi pred stanovanjem). Z dr. Smoljanom in Torbarom je bil možen stik že nekaj mesecev prej, ing. Košutiću pa so šele četrtega dne pred mojim odhodom iz Zagreba, umaknili detektive izpred stanovanjskih vrat. Smoljan in Torbar nista hotela izkoristiti svojo relativno svobodo za stike, nekaj zaradi nedovoljne osebne iniciative, nekaj pa tudi zaradi strahu, ki pa je razumljiva, saj brez znanja in direktiv dr. Mačka in Krnjevića nista hotela prevzeti odgovornosti na svoja ramena. Tako so mi vsaj povedali sami HSS-ovci.

Na pritisk z vasi, posebno mladih, so se maja, kakor sem že navedel, začele organizirane akcije. Bil je že skrajni čas, saj so množice, HSS orientirane, sicer razpoložene za odpor, začele prehajati k partizanskim centrom odpora, saj niso od svojega vodstva imeli nikakršnih direktiv niti povezav. Po vseh poročilih, ki sem jih prejel s terena in po tistem, kar sem sam opazil, pa tudi po podatkih, ki mi jih je podala na razpolago Jugoslovanske revolucionarna organizacija v Zagrebu, je razpoloženje HSS-ovcev imelo dokajšnji jugoslovanski naglas. V HSS z gotovostjo računajo, da bodo v določenem trenutku imeli vso vojsko ob sebi. Gospod Farfoli me je obvestil, da HSS vodi pogajanja z nekaj višjimi častniki glede prevzemanja vojske.

HSS je dr. Krnjeviću poslala zelo kratko sporočilo. Njena vsebina je v glavnem že zajeta v prednjem poročilu. HSS je želela poslati prek meje dva mlada člana z materialom. Kolikor sem lahko, sem jim pomagal z nasvetom in denarjem, do mojega odhoda pa je bila cela stvar šele na pol poti.

Dr. Maček, to sem že navedel, se od marca nahaja interniran v Kupincu. Varuje ga oddelek 40 ustašev. K njemu ne more nihče, razen soproge, otrok in zdravnikov (dr. Belošević in dr. Špoljar). Vodstvo HSS ne more vzpostaviti niti najmanjši stik z dr.

²⁷⁶ Dr. Ivanko Farfoli, član vodstva Hss in predvojni poslanec, prek švicarskega konzulata je vzdrževal zveze z dr. Jurajem Krnjevićem, članom begunske vlade v Londonu (opomba – MFK)

Mačkom. Vsakemu razgovoru, tudi tistim s svojo soprogo in otrokom, sta prisotna po dva ustaša. Dolgo sem se pogovarjal z dr. Špoljarjem, ki vsaki dan odhaja v Kupinec zaradi injekcij, katere mora dr. Maček prejemati vsakodnevno. Dr. Špoljar je bil pripravljen, da vzpostavi tudi najmanjši stik. No, vsi napori so ostali brez rezultatov. Dr. Špoljar, s katerim sem se vsaki teden sestajal v Zagrebu (Prihajal je iz vasi Zdenčina pri Kupincu), mi je sicer posredoval veliko zanimivega materiala, vendar same povezave na žalost ni mogel vzpostaviti. V obdobju dveh mescev je imel samo nekaj sekund, da je dr. Mačku šepnil dve tri besedice. Ta izjemna prilika se mu je ponudila, ko je v sosednji sobi pozvonil telefon, pa sta oba ustaša skočila, da dvigneta slušalko. Pozneje je dr. Špoljar pozvan v vojsko, pa je tako propadla še ta edina možnost, da se z dr. Mačkom vzpostavi stik. Preučevala se je tudi možnost, da se to stori preko duhovnika – spovednika, no, to je odpadlo, ker je dr. Maček starokatoličan.

Avtoriteta dr. Mačka je na Hrvaškem vsaki dan večja. To je dejstvo, ki se ne sme zanemariti. Okoliščine v katerih živi in jih prenaša kljub visoki starosti, odločno zavračanje vseh predlogov za sodelovanje, tako z ustaško oblastjo kot tudi z Nemci – so zelo prispevala k njegovi avtoritei. Njegove prve direktive, ki jih je izdal v dneh ko je obstajal še manjši stik z njegovimi sodelavci (prva tri meseca po zlomu), so se nanašala na preganjanje in ubijanje Srbov. Od Hrvatov je zahteval, da storijo vse za zaščito življenja Srbov in da jim nudijo pomoč. Kolikšen je bil odmev njegovega klica in koliko se je po njem ravnalo, pa tudi z druge strani kaj je preprečevalo, da ga Hrvati niso uresničili, bo pokazala skorajšnja bodočnost.

Katoliška cerkev je na Hrvaškem odigrala zelo žalostno vlogo. To velja posebno za območje Bosne in Hercegovine, Dalmacije, Like in Korduna. Na njo pada strahotna odgovornost za eno od največjih kulturnih sramot 20. stoletja. Stotisočev grobov nedolžnih bodo večne priče, večna obtožba proti tem “propovednikom ljubezni”!

In v tej temi je nekaj svetlih zvezd, ki pa ne morejo noč spremeniti v dan. Navajam imena treh škofov: Alojzija Stepinca, đakovskega škofa Akšamovića in splitskega Bonefačića. Akšamović se je na primer demonstrativno umaknil s svojega položaja in storil vse mogoče, da je olajšal trpljenje Srbom.

Pri zagrebškem nadškofu dr. Alojziju Stepincu sem bil osebno. Sprejel me je v pet avdiencijah. Želel sem od njega zvedeti pojasnila na mnoga vprašanja. Že samo dejstvo, da me je sprejel, vedoč kdo sem in od kot prihajam – pove mnogo tega.

Velika je škoda, ker ta človek ne uživa podpore svojega klera. Je osamljen, in skoraj brez vpliva, posebno na versko vzgojo. Bil je zelo zadovoljen, ker sem ga obiskal. Zelo je nesrečen zaradi razvoja razmer na Hrvaškem. Osebno je zelo zelo naredil za mnoge preganjane Srbe in Hrvate, pa celo Jevreje. Poskrbel je za 500 pregnanih slovenskih duhovnikov, skrbi za vzdrževanje 200 Poljakov, vsakodnevno intervenira in spravlja ljudi iz zaporov in logorjev, poskrbel je za prehrano in varnost velike skupine srbskih otrok itd. Posredoval mi je vse svoje pridige v katerih povsem jasno šiba in kritizira današnji režim. Na mojo opombo, da ljudje od njega pričakujejo močnejšo kritiko, močnejši protest, mi je odgovoril, da mu cerkev predpisuje dočeno obliko in da prek tega ne more v javnost. En govor nadškofa Stepinca je povzročil, da je banjaluški škof pisno protestiral (nadškofu Stepincu je poslal pismo zaradi izdajalskega in protidržavnega tona).

Nadškod dr. Stepinac čvrsto verjame v vstajenje Jugoslavije. Ko sem bil zadnjič pri njemu, mi je povedal: "Povejte zunaj, naj pri bodoči ureditvi države vsekakor vodijo računa o federaciji", a v zvezi z vestmi, ki krožijo po državi o načrtih zaveznikov, da formirajo eno katoliško državo s centrom na Dunaju, v katero pa bi bile vključene Bavarska, Avstrija, Slovenija, Hrvaška, morda pa tudi Madžarska, nadškod Stepinac je odločno izjavil naslednje: "Naj vedo, to jim svobodno povejte, da Hrvati in Slovenci (morda je celo rekel katoličani – ne spomnim se dobro) nikoli ne bodo pristali na takšno rešitev!"

Na prigovor enega od uglednih Hrvatov, ki se nahaja v izgnanstvu v Splitu, posredovan dr. Stepincu glede zločinov, ki so jih storili posamezni duhovniki, mu je dr. Stepinac odgovoril in prosil, naj mu sporoči za vsaki takšen primer, obenem pa naj to prijavo podpišeta še dve priči iz dotične občine, on pa bo storil vse, da bo takšen duhovnik takoj izgnan iz duhovniškega stanu. Znano mi je, da dr. Stepinac nekaj takšnih grešnikov drži v škofovskih hišnih zaporih. Napadi na dr. Stepinca prek emisij londonskega radija so sprejeli z velikim nezadovoljstvom v vseh protirežimskih vrstah, pa tudi pri Srbih v Zagrebu, ki stališča in delovanje dr. Stepinca zelo dobro poznajo. Želja je vseh teh ljudi, da takšni napadi v bodočnosti prenehajo.

Odnos med oblastjo in dr. Stepincem je takšen, da nadškof stalno pričakuje aretacijo. Med državo in cerkvijo je koncem maja prišlo do odprtega spora ob imenovanju mostarskega in križevskega škofa, ki je opravljeno brez vedenja hrvaške vlade.

Ko sva razpravljala o pomoči srbskim in slovenskim beguncem, je nadškof Stepinac ponudil svoje usluge in izrazil pripravljenost, da pomaga na način, katerega bom nadrejenim usmeno razložil.

Ko sem navajal prednje o nadškofu Stepincu, nisem hotel z nobeno besedo braniti stališča katoliške cerkve na Hrvaškem, za katero bi moral odgovarjati tudi nadškof dr. Stepinac, če bi imel potreben vpliv. On je že pri svojem imenovanju sprejet pri podrejem kleru zelo hladno. Pred samim zlomom je bil v svojem škofovanju precej oviran in tudi osamljen s svojim mišljenjem in stališči, kar se je po zlomu samo še potenciralo. "Lahko sem se demonstrativno umakniti in oditi v samostan", je rekel nadškof Stepinac, "a po vojni uživati reputacijo mučenca, vendar s tem ne bi mogel pomagati sami stvari, pa tistim, ki so pomoči potrebni, ne bi mogel pomagati!"

Hrvaška vojska. *Računa se, da šetje okrog 60.000 vojakov. Oborožitev je slaba in nepopolna. Morala je slaba, borbenost nikakršna. Kamorkoli jo pošljejo v akcijo, zavzema nekakšno pasivno zadržanost. Režim rešuje situacijo s formiranjem posebnih muslimanskih enot ali pa s posebnimi "elitnimi" enotami, za katere so predvideno samo ustaško razporejeni vojaki. Najtežje in najdelikatnejše naloge pa so seveda zaupane samo ustaško-partijskim enotam.*

No, tega je vse manj, a odpor je vse večji in pojavlja se že na več krajih. Na primer, v čiščenju vzhodne Bosne spomladi letos, hrvaška vojska sploh ni sodelovala, a časopisi so poročali o 10.000 ustaših, ki se bojujejo, vendar so glavne naloge opravili sami Nemci. Isti slučaj se je kmalu zatem ponovil na Kordunu. Ustaše so začeli boje, očistili Kordun od partizanov in potem objavili na prvih straneh časopisa "Hrvaški narod", da se nudi brezplačna vozna karta kdor se hoče na licu mesta prepričati o efikasnosti ustaškega čiščenja. Ni pa še minil mesec dni, ko so se na tem "očiščenem" terenu začeli

vnovični boji, vendar je zdaj tukaj operirala italijanska vojska, saj niti ustaške niti redna hrvaška vojska nista bili sposobni, da bi očistili relativno majhno področje.

Vodstvo hrvaške vojske je v rokah starih avstrijskih častnikov. Narod in vojaki jih zaradi njihove nesposobnosti, starosti in negibljivosti imenujejo „naftalinci“. Isti izraz uporabljajo tudi nemški častniki kadarkoli govore o njih. Med njimi in mlajšimi častniki je velika jama. Razlogi so povsem razumljivi. Še večja pa je razlika med hrvaško vojsko in ustaško organizacijo.

Vojskovodja Kvaternik (Slavko Kvaternik, vojskovodja, edini in najvišji generalski čin v NDH, 1878–1947 – opomba MFK) je postal tudi smešna figura. Predal se je razvratu, prireja pijančevanja in preganja mlada dekleta. Prek njega izvajajo Nemci svoj vpliv na Hrvaškem. Je šef germanofilskega krila ustašev, medtem ko je sam Pavelić znan kot italijanofil. Mnogi znaki kažejo, da se je spopad med obema kriloma že začel.

S častniki je zelo težko vzpostaviti stik. Ne zaradi njihovega razpoloženja in mišljenja, temveč predvsem zaradi velikega nezaupanja in bojazni, da jim nekdo ne pride na sled. Dobro obveščeni so me prepričevali, da je častniški zbor večinoma jugoslovansko razpoložen. Temu jugoslovanstvu sicer ni potrebno zanikati iskrenosti pa čeprav je v njegovem izražanju nekaj “zadržanega”. V tej “zadržanosti je tudi potrebno iskati razloge za dogodke, ki so se zgodili letos na Hrvaškem, dejstvu, da bodo morali v bližnji bodočnosti opravičevati zakaj so stupili v hrvaško vojsko. Mnogi se bodo opravičevali zaradi materialnih in družinskih razlogov, drugi zaradi represalij, katere so pričakovali v slučaju, da ne pristopijo v hrvaško vojsko, nekaj pa je tudi takšnih, ki bodo lahko dokazovali, da so vstopili v hrvaško vojsko v nameri, da je sabotirajo, a največje je število tistih, ki so vstopili, pa bodo tudi izstopili zaradi oportunitizma!

Znano mi je, da imata HSS in Jugoslovanska revolucionarna organizacija zelo dobre zveze s posameznimi častniki. Eni in drugi so me prepričevali, da še ni čas za nekakšno organiziranje, ker je nezaupanje med samimi častniki tolikšno, da na to še ni mogoče računati.

Marca, aprila in maj letos je iz hrvaške vojske izstopilo veliko število častnikov, ki so rojeni v Dalmaciji in anektirani k Hrvaškemu Primorju. Zanimivo je, da tem častnikom popolno zaščito nudi italijansko poslanstvo v Zagrebu. Dejstvo, da so rojeni v Dalmaciji in na anektiranem področju, koristijo tudi vojaški obvezniki, ki redno odbijajo pozive na osnovi objave, katero jim izdaja italijansko poslanstvo. Ta objava je dovolj, da jih morajo hrvaške oblasti smatrati kot tujce.

Zveze katere sem vzpostavil s posameznimi častniki hrvaške vojske, sem predal majorju Novaku, kateri jih bo lahko kasneje koristil in prek njih formiral še več celic. Posebno omenjam brata Koludrović (eden je letalski poročnik, drugi pehotni stotnik), katera sta mi posredovala dragocene informacije in omogočila uporabo vojaških objav za vožnje, a katere so mi dali na razpolaganje iz svojih čet in tako omogočili potovanja mnogim kurirjem, ki sem jih pošiljal na teren oz. v Split in Mostar.

Če se želi prek londoskih radijskih emisij pomagati pri rušenju režima na Hrvaškem in vplivati na hrvaško vojsko, posebno še na častniški zbor in v hrvaški vojski dobiti potrebne oslonce za akcije proti obstoječega režima in v bilokakterem pogledu računati na sodelovanje v določenem trenutku, potem je potrebno propagando v londonskih

emisijah voditi bolj premišljeno. Ko govorimo o hrvaški vojski, ne smemo misliti samo na izdajalce in sodrgo, ki se je tukaj zbrala, temveč tudi na elemente in razpoloženje, katerega bomo nekga dne potrebovali.

Jugoslovanska revolucionarna organizacija²⁷⁷. Najbolj sem bil prijetno presenečen v Zagrebu tistega dne ko sem zvedel, da se je od ostankov bivših jugoslovanskih političnih stranke (mladih elementov) in nacionalnih organizacij v Zagrebu (Sokoli, Narodna obramba, skauti in druge) ustanovila tajna jugoslovanska revolucionarna organizacija, za katero sem med svojim bivanjem v Zagrebu ugotovil, da sicer ni posebno močna in številčna, vendar je zato sijajno in resno organizirana in vodena. V "tajno" so me usmerili tovariši iz študentskih dni – jugoslovanski nacionalisti, od katerih so nekateri vedeli, da sem pred nekaj meseci odšel iz države. V tej organizaciji imajo glavno besedo mladi. Organizirani so po sistemu trojk. Povezani so z Ljubljano in Beogradom. Vodstvo mi ni znano, pa čeprav mislim, da sem se pogovarjam z nekaj člani vodstva. Vsi koristijo gesla, dogovorjene znake in podobno. Nikakor jih nisem mogel prepričati, da je potrebno da zvem vsaj za njihovo približno jakost in nekoliko imen vodstva, seveda, če želijo in računajo na podporo in pomoč vlade in vojske. Najprej sem mislil, da so nezaupljivi napram meni osebno, no, ni major Novak, kot Dražin pooblaščenec ni bil boljše sreče, pa čeprav so dobro vedeli kdo je on. Tudi Dražin štab v Beogradu, s katerim imajo stalne zveze, do konca junija ni vedel za vodstvo. Major Novak se je zaradi tega nezaupanja in prevelike tajnosti zelo razburjal in toliko je "kričal", da so mu obljubili, da ga bodo na povratku iz Beograda povezali z vodtvom organizacije. Jaz sem se manj razburjal – nasprotno, to njihovo stališče o tajnosti, popolna disciplina in točnost v izvrševanju nalog – so mi zelo imponirali. Čas in prilike v katerih se mora živeti in delati v Zagrebu ravno zahtevajo takšen postopek. Ljudje s katerimi sem se srečal in z njimi vzpostavil stik, a še bolj pa njihovo delovanje, so mi bili dovoljna garancija za njihovo resnost.

Zanimivo je, da so mi na vprašanje, ali potrebujejo denar za delovanje, odgovorili, da imao začasno na razpolaganju dovolj finančnih sredstev. Šele naslednjega dne so mi naknadno sporočili, da bi za določeno širokopotezno akcijo potrebovali nekaj več denarja. Tudi to dejstvo potrjuje solidnost in resnost te organizacije. Pozabil sem omeniti, da se z vodstvom komunicira prek sekretarja – pribočnika, ki vsa vprašanja zapiše in referira vodstvu, naslednji dan pa sporoča obširne in obrazložene odgovore.

Člani so v ogromni večini Hrvati. Sodelujejo pa tudi mnogi Srbi, ki so ostali v Zagrebu. Zgoraj omenjeni sekretar, s katerim sem vsakodnevno kontaktiral, je na primer, Srb. Program je podoben tistemu, ki ga ima Slovenska zaveza v Ljubljani. Sporočite zunaj, mi je povedal eden od vodilnih članov, da se v prvi vrsti borimo, da razsvetlimo obraz Hrvaške, borimo se za reputacijo Hrvatsva, da popravimo, kar se popraviti še da.

²⁷⁷ V Plavi gardi sva s soavtrojem Slobodanom Kljakićem v končni opombi št. 105 zapisala: »Šlo je za pripadnike ilegalne organizacije Jurepo – Jugoslovanskega revolucionarnega pokreta (gibanja) v Zagrebu, sicer ustanovljenega v Splitu in na Sušaku. V Zagrebu so izdajali ilegalna časopisa *Sloboda i slovansko bratstvo* in *Jugoslovanska revolucija*. (S. K.)

Fikreta Jelić Batić, *Četnici u Hrvatskoj 1941–1945*, Jurepo je formiral Grdić, bivši sekretar Sokola, v Splitu v začetku 1942, celo usmerjen proti Draži Mihailoviću, zato je major Žarko Todorović potoval v Zagreb, kjer ga je Gestapo aretiral. Dejanska vodja, Drago Matjašić in dr. Stanko Tončić, sta bila leta 1943 aretirani.

Jugoslovanske revolucionarna organizacija ima dokaj dobre zveze v zagrebški policiji in v vojski. Vzdržuje zveze, to sem že omenil, z Ljubljano in Beogradom. V Zemunu imajo zelo dobro organizirano celico, katera nabavi vse potrebne dokumente za prehod v Beograd. Obveščevalne celice imajo na Sušaku, v Banjaluci, Sarajevu, Karlovcu, Bjelovarju in še v drugih centrih. Pustil sem jim veze katere sem imel s Splitom in Ljubljano, dva potrebna naslova in dvojne navodil za vzpostavljanje stikov z mladimi v Ljubljani in HSS.

Ko sem si po določenem časovnem zamiku ustvaril približno sliko o njihovi organizaciji in delovanju ter zaključil, da so resnično na višini, sem jim predal ista navodila in sporočila, katere sem imel za Split in Ljubljano. No, izredno sem bil presenečen, ko so mi drugi dan sporočili, da oni že imajo in tudi delajo po navodilih, katera sem jim zdaj še jaz predal. Na vprašanje po kakšnih to navodilih delajo in od koga so jih prejeli, so mi pokazali strogo zaupni cirkular Ministrstva za vojsko v Zagrebu, poslan vsem Velikim županom. Ministrstvo navaja, da so pri zajetih zavezniških padalcih, ki so se spustili nekje na planini Romaniji in so jih zajele enote hrvaškega domobranstva, med drugim našli tudi navodila jugoslovanskega Vrhovnega poveljstva v Kairu za delovanje tajnih organizacij in zbiranje podatkov o sovražniku. Ta navodila so v cirkularju objavljena s pripombo, da morajo oblasti postati pozorne na vsakega, ki bi takšne podatke zbiral (Slučaj z omenjenim cirkularjem Ministrstva vojske v Zagrebu je bil za mene osebno zelo zanimiv, ker sem takšna navodila ravno sam sestavljal na zahtevo Ministrstva za vojsko in britanskih obveščevalnih servisov. Seveda je bila še bolj zanimiva pot po kateri so ta navodila prišla v roke ljudi, katerim so bila dejansko namenjena). Eden od takih cirkularjev iz Ministrstva vojske ali Velikih županij prek zaupnika prišel v roke Jugoslovanske revolucionarne organizacije, kateri zdaj služi kot vodič v delovanju.

Namera Jugoslovanske revolucionarne organizacije je bila tudi, da priskrbi močno predajno radijsko postajo s katero bi vzpostavili zvezo z Londonom. Radijski aparat so trebali nabaviti že v času mojega bivanja v Zagrebu, vendar se je stvar zaradi nepredvidljivih težav zavlekla. V slučaju, da bodo vseeno uspeli, sem dogovoril šifro, katero bom predal Poveljstvu v posebnem referatu.

Center odpora v Gorskem kotarju je v tujini malo znan, čeprav obstoja že dalj časa, je zelo aktiven in dejansko drži Gorski kotar v svoji oblasti. Na žalost, direktni stik z vodstvom nisem mogel vzpostaviti niti sem uspel preveriti podatke, katere sem dobil od zelo dobro obveščenih in verodostojnih oseb.

Po podatkih, katere sem uspel zbrati, je ta center sestavljen od treh skupin: severna – partizanska (na meji bivše Savske in Dravske banovine), centralna (sam naziv Gorskega kotarja), katero vodi poročnik bojne ladje Pavao Župan in ima po vseh poročilih čisto nacionalistično obeležje – in tretja, južna skupina, v kateri delujejo pravi čestniški odredi. Med temi skupinami ni nobenih spopadov, nasprotno, obstoja tesno sodelovanje. Borci centralen skupine se imenujejo šumarji, večino predstavljajo Hrvati. Predstavljajo najbolj organizirano aktivno in močno hrvaško borbena skupino. Verjetno je Sušak idejni center tega odpora. Iz Sušaka dobivajo tudi največji del pomoči. V svojih rokah držijo skoro celotno področje Gorskega kotarja. Vsi uradi in šole delujejo normalno. Iz zagrebskega gledališča je semkaj zbežala večja skupina igralcev z znanim

Afrićem na čelu, pa so na svobodnem ozemlju organizirali ljudsko potujoče gledališče. Prvo predstavo so uprizorili v Mrkopolju.

Odredi šumarjev in četnikov stalno ogrožajo progo Sušak–Zagreb. Dejansko ni dneva, da ne bi vladki v Zagreb prihajali z zamudo od 5 do 12. ur. Zelo pogosto pa je promet prekinjen tudi po nekaj dni. Proga se dejansko ruši vsako noč. Predel proge skozi Gorski kotar predstavlja že pravo pokopališče železniških lokomotiv in vagonov. Še hujše je na progi Split–Zagreb. Ta ni obratovala polnih pet mesecev, od decembra lani do aprila letos. Koncem aprila so jo sicer usposobili za promet, vendar ne za dolgo. Po desetih dneh je bila ponovno porušena (v bližini Vrhovin). Promet na tej progi funkcionira 3 do 5 dni, da bi potem 10 dni zastal zaradi popravila.

Odporniške sile v Gorskem kotarju štejejo okrog 5.000-6.000 pripadnikov. Točnost teh števil nisem uspel preveriti, no, po aktivnosti in po ozemlju, ki ga držijo v svojih rokah, je število verjetno.

Ostali centri odpora na Hrvaškem so v Zagorju, Bjelovarskem in Pakraškem okraju ter na področju med Karlovcem in Zagrebom. V Bjelovarskem in Pakračkem okraju sodelujejo Srbi in Hrvati, skupine pa so v glavnem sestavljene od tistih, ki niso hoteli v hrvaško vojsko. Prednjačijo pripadniki HSS, vendar pa zaradi neaktivnosti vodstva HSS grozi nevarnost, da bodo komunisti vpregli svoje ljudi, prevzeli vodstvo in kanalizirali to splošno nezadovoljstvo v partizanski smeri. Takšni primeri so se že opaženi na terenu, pa sem o tem opozoril vodstvo HSS (Bjelovarski okraj, severni predel Zagorja in planine Ivančice). Jakost vseh teh skupin ni velika, med seboj niso povezane, slabo so organizirane, vendar so dokaj aktivne. Mislim, da bi z večjo aktivnostjo vodstva HSS dosegli še boljši rezultati in tako ustvarili močne in prave odporniške centre. Upam, da so po mojem odhodu stvari šle na bolje, pa tudi, da je vodstvo HSS ukrepalo, da se nezadovoljstvo, ki se je pojavljalo v veliki meri, usmeri v pozivno smer odhoda v gozdove in med upornike.

To poročilo zaključujem s konstatacijo, da se je položaj na Hrvaškem v veliki meri izboljšal in da je nerazpoloženje proti režimu že tako naraslo, da je sam minister vojske Draža Mihailović smatral za potrebnim, da za območje Hrvaške imenuje svojega poblaščenca²⁷⁸.

Problem Hrvatov in Hrvaške je zaradi neverjetnega pokola Srbov prejšnjega leta postal zelo resen in težak. Pravična kazen za vse tiste, ki so krivi za te pokole, nesme izostati. Na to je potrebno stalno računati. No, z druge strani pa, če smo se že dogovorili, da ostanemo pod skupno streho, moramo tudi pravočasno poiskati vse tiste svetle in prave stvari, na katerih bomo postavili temelje bodoče skupnosti, brez obzira kako bo ta skupnost znotraj urejena.”

²⁷⁸ Kar je netočno, saj major Karl Novak takšnega pooblastila vseeno ni dobil – opomba MFK

VII. Poročnik Stanislav Rapotec in major Karl Novak – zveze s slovenskim četniki

V svoji knjigi *Plava garda – poveljnिकovo zaupno poročilo*²⁷⁹ je generalštabni polkovnik Karl Novak v svojem poročilu v II. poglavju pod naslovom *Prvi poskus in razočaranje* na str. 55 zapisal naslednje:

»V Zagrebu sem se sestal z dr. Rapotcem, ki je iz Kaira prispel s podmornico v posebni tajni misiji naše begunske vlade²⁸⁰. Na žalost so njegov prihod opazili vaščani na Korčuli, zaradi njihove prijave so italijanske oblasti zaplenile celotno količino denarja za Kraljevo jugoslovansko vojsko in radijsko postajo. Na sestanku v Zagrebu je bila tudi skupina jugoslovanskih nacionalistov²⁸¹ in dr. Farfoli, delegat kmečke stranke dr. Mačka²⁸².

General Draža Mihailović, ki so mu ustaši in komunisti očitali protihrvaška stališča, kar je bila grda laž, je bil zelo vesel, ko je zvedel za moj stik s hrvaškimi predstavniki, in mi je celo dal pisno pooblastilo, da nadaljujem informativne pogovore o možnostih sodelovanja in združevanja akcije. Vendar nikakor nisem mogel prebiti hermetične pregrade, ki jo je ustaška policija postavila med dr. Mačkom in zunanjim svetom. Zaradi tega je to nalogo prevzela skupina majorja Žarka Todorovića – dr. Stanka Tončića, toda tudi oni niso uspeli rešiti tega našega »hrvaškega vprašanja«, ker so bili kmalu zatem aretirani in poslani v nemško kazensko taborišče²⁸³.

Na str.137 sem v 3. Prilogi objavil najbolj zanimive dele Rapotčevega poročila pod naslovom: **3. Obveščevalec Stanislav Rapotec begunski vladi in poveljniku jugoslovanske vojske v Kairu: Poročilo o razmerah na Hrvaškem in v Sloveniji, avgust 1942.**

²⁷⁹ Marijan F. Kranjc, Slobodan Kljakić, *Plava garda – poveljnिकovo zaupno poročilo*, Pro Andy Maribor, Ljubljana, Beogrda, 2006

²⁸⁰ Major Živan Knežević je pripisal na Novakov tekst naslednje: »Rapotec je potoval zaradi specialnih nalog britanskega poveljstva na Bližnjem vzhodu, brez vednosti begunske vlade.« Izvleček njegovega poročila o razmerah v Sloveniji predstavljamo v prilogi 3, v katerem pa ni najti potrditve tega mnenja. (S. K.). Pripomba majorja Kneževića je bila povsem netočna – opomba MFK.

Jerca Vodušek Starič, *Slovenski špijoni in Soe 1938–1942*, str. 282–293 navaja, da je Tom Masterson, vodja Soe za Jugoslavijo v Kairu, v operaciji »Henna« s podmornico (z Malte na Mljet) poslal rez. poročnika Stanislava Rapotca (šifra 555) in narednika Štefana Šinka - Stevana Jovanovića, oba Slovenca, da vzpostavita stik z odporniškimi organizacijami v Sloveniji, Istri, Hrvaški in Dalmaciji. Na pobudo generala in vojnega ministra Ilića pa je Rapotec imel nalogo, da mimo Soe vzpostavi tudi direkten stik z generalom Dražo Mihailovićem. Major Novak se je z Rapotcem sestal dvakrat v Zagrebu junija 1942, ko je potoval h generalu Mihailoviću in mu poročal o stanju v Sloveniji. Rapotcu je tudi omogočil stik s predstavnikom generala Mihailovića – slovenskim četniškim častnikom Tugomirjem Prekorškom. (M. F. K.). Tudi ta navedba je netočna, saj je Rapotec bil tudi agent Soe – opomba MFK.

²⁸¹ Šlo je za pripadnike ilegalne organizacije Jurepo – Jugoslovanskega revolucionarnega pokreta (gibanja) v Zagrebu, sicer ustanovljenega v Splitu in na Sušaku. V Zagrebu so izdajali ilegalna časopisa *Sloboda i slovensko bratstvo* in *Jugoslovanska revolucija*. (S. K.)

²⁸² Dr. Ivanko Farfoli, ugleden član in predvojni poslanec Hss (Hrvaške kmečke stranke), je menda preko švicarskega konzulata v Zagrebu vzdrževal zveze z dr. Jurajem Krnjevićem, prvakom Hss in podpredsednikom begunske vlade v Londonu. (S. K.)

²⁸³ Major Žarko Todorović je bil takrat poveljnik severnih pokrajin, dr. Stanko Tončić, s skrivnim imenom Stiković Tihomir (tudi Teodor Stančić), pa je bil organizator ravnogorskega gibanja na Hrvaškem oziroma v Zagrebu. (M. F. K.)

Če primerjamo oboje poročil, Rapotčevo in Novakovo, potem bomo ugotovili naslednje bistvene napake:

- Ni znano, odkod je majorju Novaku podatek, da je Rapotec dr. (doktor)?
- Rapotec očitno ni Novaka točno obvestil, da se je izkrcał na otoku Mljetu, saj Novak navaja otok Korčulo.
- Rapotec je predstavil svojega radiotelegrafista kot Slovenca – Štefan Šinka alias Stevan Jovanović, kar pa ne vemo zagotovo.
- Vsekakor ne bo držala pripomba majorja (polkovnika) Živana Kneževića, da je poročnik Rapotec potoval v Jugoslavijo brez vednosti begunske vlade, saj je sestavljal tudi posebna poročila prav za begunsko vlado in Vrhovno poveljstvo!
- Ne bo držala Rapotčeva navedba, da je bil major Novak postavljen s pisnim pooblastilom generala Draže Mihailovića za poveljnika hrvaških četnikov. Dejansko je imel samo pisno pooblastilo za pogovore s predstavniki Ravnogorskega gibanja na Hrvaškem (dr. Stanko Tončić) in HSS v Zagrebu. Končno, takratni poveljnik Severnik pokrajin, pod katere so spadali Slovenija, Hrvaška in Srem, je bil major Žarko Todorović.
- Poročnik Rapotec je Jugoslovenski revolucionarni pokret – Jurep, predstavil kot Jugoslovansko revolucionarno organizacijo, ki pa je izvirala iz Splita in Sušaka in verjetno že takrat izdajala dva lista: *Jugoslovanska revolucija* in *Sloboda i slovansko bratstvo*.
- Major Novak sicer ne navaja, da mu je poročnik Rapotec predal zagrebške obveščevalne zveze, zato tudi ne vemo za njihovo usodo.

Lahko zaključimo, da je poročnik Rapotec sprejel in begunski vladi – Vrhovnemu poveljstvu JVvD prenesel poročila slovenskih četnikov in posebej Slovenske zaveze ter z majorjem Novakom dogovoril določeno organizacijo in delovanje radijskih zvez. Kakšnega posebnega pomena pa Rapotčevo bivanje ni vplivalo na razvoj in delovanje slovenskega četništva.

VIII. Hrvaške pripombe in kritike Rapotčevega poročila, zlasti cerkvenih krogov.

Ker je bilo Rapotčevo poročilo prvič objavljeno na Hrvaškem²⁸⁴, je tudi povsem razumljivo, da so prve analize, pripombe in kritike prišle prav iz vrst določenih krogov na Hrvaškem, predvsem cerkvenih.

Namreč, Rapotec se je v začetku 1942 petkrat sestal z nadškofom Alojzijem Stepincem. Ali je to storil na svojo osebno pobudo ali pa na pobude tretje strani, je seveda zanimivo vprašanje, ki pa ga poročnik Rapotec ne zastavlja. Odgovor bomo dobili v nadaljevanju.

²⁸⁴ Dr. Ljubo Boban, *Hrvaška v diplomatskih poročilih begunske vlade*, 1, in 2. Del, Zagreb, 1988

Najbolj napadane in sporne naj bi bile naslednje štiri temeljne Rapotčeve navedbe o nadškodu dr. Alojziju Stepincu, in sicer:

- *Katoliška cerkev je na Hrvaškem odigrala zelo žalostno vlogo. Odgovorna je za eno od največjih kulturnih sramot 20. stoletja – masovne poboje nedolžnih Srbov.*
- *Petkrat ga je sprejel v avdienco, čeprav je vedel, da je britanski agent in da je prišel iz Kaira, pa je na koncu pristal celo na nudenje pomoči.*
- *Čvrsto verjame v vstajenje Jugoslavije in v jugoslovansko federacijo.*
- *Odnos med nadškofom in klerom je slab, pa tudi z oblastjo, NDH, saj stalno pričakuje aretacijo.*

Seveda pa Rapotčevi kritiki na Hrvaškem ne navajajo vseh štirih navedb, temveč se navajajo samo nekatere med njimi, predvsem projugoslovansko orijentacijo nadškofa Stepinca.

Najbolj žolčna je vsekakor kritika izpod peresa Ivana Gabelice, predstavnika proustaške Hrvaške strana prava²⁸⁵, ki jugoslovanskemu obveščevalcu, Slovencu in idejnemu privržencu Draže Mihailovića, očita, da je njegovo poročilo o nadškofu dr. Alojziju Stepincu, zlasti pa njegova “projugoslovanska” usmerjenost docela izmišljena in napačna.

Omenjeni pravaški kritik pa v uvodnem delu pod naslovom *Nekritično manipuliranje z neverodostojnim poročilom* seveda ne omenja, da je nadškof Stepienec predvsem odločno obsodil masovne ustaške poboje nedolžnih Srbov. No, najbolj pa ga prizadene, da so Rapotčevo “izmišljeno” poročilo povzemali uradni zavezniški diplomatje kot so Emil Kekich, posebni pomočnik ameriškega veleposlanika v Atenah kot avtor memorandum o “Katoliški cerkvi v Jugoslaviji” leta 1944 poslal amerškemu državnemu sekretarju, Ilija Jukić v članku “In memoriam kardinalu Stepincu”, Stella Alexander, Jure Krištof in drugi.

Ivan Gabelica enostavno ne verjame, da bi nadškof Stepinac lahko verjel v Jugoslavijo, saj je menda imel odlične odnose z NDH in je čvrsto zastopal njen razvoj in obstanek. Pri tem se sklicuje na dvoje Stepinčevih letnih poročil Svetemu sedežu 1942 in 1943, seveda pa pri tem ne navaja nobenega konkretnega podatka. Kot glavni dokaz pa navaja, da nadškof Stepinc med drugo svetovno vojno ni v Rimu nikdar obiskal dr. Nika Moscatella, duhovnika in jugoslovanskega poslanika v Vatikanu!

Gabelica tudi ne verjame jugoslovanskemu obveščevalcu Stjepanu Jakšekovcu, ki je leta 1943 poročal iz Švice v London, da nadškof Stepinac podpira partizane, pa četudi je vedel, da so ubili prek 60 duhovnikov, kmalu zatem pa je v pridigi še ostro napadel komunizem. Podobne manipulacije naj bi zagrešil tudi Prvislav Grisogono iz Zemuna, drugače Hrvat, unitarist in član Jugoslovanske narodne stranke, ko je sredi leta 1942 v pismu nadškofu

²⁸⁵ Ivan Gabelica, *Blaženi Alojzije Stepinac u NDH*, www.hrvatskastrankaprava

Stepincu zelo hudo obtožil NDH in katoliško cerkev na Hrvaškem za zločine nad Srbi, pozneje pa je avtorstvo tega pisma zanikal.

Gabelica enostavno trdi, da izjavam posameznikom, od Rapotca do Jakšikovca, ni treba verjeti, saj vsa dejavnost nadškofa Stepinca od nastanka do propada NDH, kakor tudi

pozneje, dokazujejo, da je čvrsto stal ob hrvaški državi in branil njen obstoj. Menda v svojih stališčih ni kazal nobenega kolebanja.

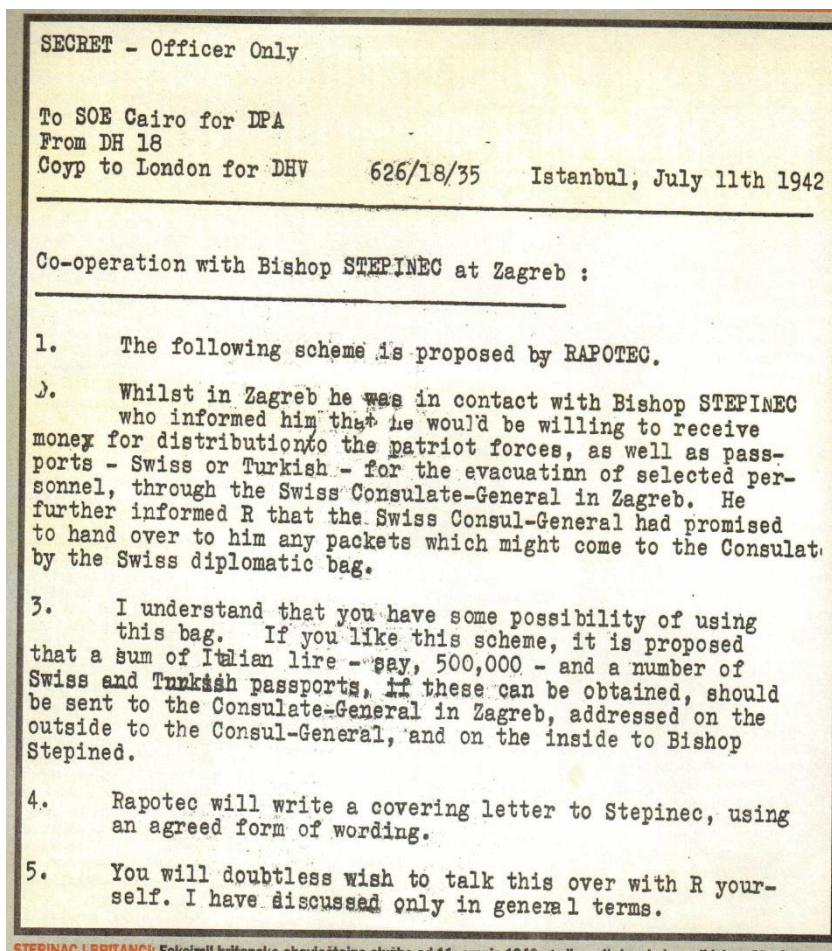
Ali zares?

Dne 1. kolovoza 1997 je zagrebški tednik *Globus* objavil svetovno senzacijo oz. zgodovinsko odkritje pod naslovom:

NADŠKOF ALOJZIJE STEPINEC JE V NDH DELAL ZA BRITANSKO OBVEŠČEVALNO SLUŽBO!

Namreč, Globusov novinar Antun Masle je med tajnimi dokumnti iz obdobja 2. svetovne vojen v Javnem londonskem arhivu (Public Record Office) našel dokumente britanskih obveščevalce v letu 1942, ki odkrivajo nadvse frapantno novico, da je kardinal dr. Alojzije Stepinec delal za britansko obveščevalno službo!

Za nejeverne Tomaže objavljam tudi kopijo tega dokumenta, ki odkriva, da je prav slovenski poročnik Stanislav Rapotec bil tisti vezni agent, ki je petkrat kontaktiral 1942 tedanjega nadškofa Stepinca, prejel obveščevalna poročila o stanju na Hrvaškem in mu obenem posredoval nove naloge.



STEPINAC | BRITANCI: Faksimil britanske obavestajne službe od 11. jula 1942. godine otkriva da je nadškof Stepinec

Obveščevalno poročilo z dne 11. 7. 1942 iz Istambula o agenturnih nalogah nadškofa Alojzija Stepinca
(Antun Masle, Globus, Zagreb, 1. kolovoz 1997)

Prednje obveščevalno poročilo je sestavil britanski obveščevalec s kodno oznako DH 18 za Center Soe v Kairu, s tem, da se kopija pošlje v London.

Naslov je: Sodelovanje s škofom Stepincem iz Zagreba. Kontaktni agent je bil Rapotec. Škof je obljubil, da bo sprejel denarna sredstva za financiranje odporniških sil, ki bodo prišla prek švicarskega generalnega konzulata v Zagrebu, kakor tudi nekaj (švicarskih ali turških) potnih listov za evakuacijo določenih oseb. Rečeno je celo, da se diplomatska pošiljka naslovi na švicarski konzulat, znotraj pa se na ovojnici napiše, da je to za škofa Stepinca. Tajni dokumenti tudi odkrivajo, da so v akcijah britanske obveščevalne službe sodelovali tudi drugi organi katoliške cerkve na Hrvaškem – šibenski škof.

Poleg omenjenega poročila je poročnik Stanislav Rapotec 30. julija 1942 poslal še obširno poročilo z naslednjimi poglavji: 1. Splošna situacija, 2. Četniki, 3. Partizani, 4. Načrti osovinski sil, 5. Oblasti na okupiranih področjih, 6. Zveze in finančni aranžmaji, ki jih izvaja Rapotec in 7. Splošne informacije.

In prav v tej sedmi točje je zanimiv opis kako je Rapotec preko katoliške cerkve pošiljal britanski denar na Hrvaško. Takole piše:

»Denar je prek Vatikana poslan škofovoma v Zagreb in Šibenik (dr. Jeronim Mileta) za begunce iz Poljske. Podobni aranžami za denar in potne liste se lahko aranžirajo tudi za Jugoslovane: naslovljeni bodo na škofa in poslani v švicarski diplomatski pošti iz Istambula švicarskemu generalnemu konzulu (v Zagrebu je bil Friedrich Kaestli), ki je škofov prijatelj (De Chastelaine mora to organizirati)²⁸⁶. Prihod v Italijo je na ta način zelo otežan. Duhovniki ne morejo v Italijo, za zdaj samo škofje. Od šibenskega škofa ne smemo preveč zahtevati. Rapotec sugerira pošiljanje denarja in drugega prek Italije v Zagreb, a pot bi se lahko našla kasneje!«

Površen pregled zapisov na spletu nam pove, da ni bilo neposrednih reakcij na sodelovanje nadškofa Stepinca za britansko obveščevalno službo.

V povsem nepotrebnih sodnih farsih je bil nadškof Stepinca 1946 obsojen na 16 let zapora. Šlo je za politični pritisk na Vatikan. No, v svojem zagovoru na sodišču pa nadškof Stepinac seveda ni nikjer omenjal svoje sodelovanje z britansko obveščevalno službo, pa čeprav je omenjal vse humanitarne akcije, ki jih je vodil v korist Srbov, Jevrejev in drugih. To bi bilo povsem iluzorno, saj bi ga še dodatno obdolžili sodelovanja s tujo obveščevalno službo. Zato misel novinarja Masleta, da je nadškof Stepinac deloval za zavezniško obveščevalno službo ne spada v kontekst takratnih državnih odnosov z bivšimi zavezniki – 1946 je bil to poglaviti greh sovražnega delovanja.

Logično predpostavljam, da je Ozna 1946 vedela za stike nadškofa Stepinca in poročnika Rapotca, tudi po verjetnem posredovanju sovjetskih agentov v vrstah Soe. No, Ozna oz. preiskovalni organi so v Zagrebu nujno potrebovali pričo – Stanislava Rapotca, ki je do 1948 deloval kot častnik (stotnik) britanske vojske, pozneje pa se je umaknil v Avstralijo. Tudi zato je Udba vse do srede petdesetih let vodila operativno obdelavo, ne samo za Stanislava Rapotca, temveč tudi za nekaj sorodnikov.

Namen tega spisa je predvsem, da vzpodbudim zbiranje in objavljanje spominov sodobnikov s stotnikom Stanislavom Rapotcem o njegovih obveščevalnih podvigih, ki so ostali prikriti.

Njegova slikarska dela so znana in priznana v svetovni likovni srenji!

Če k temu prištejemo njegove obveščevalne podvige in veliko ljubezen do domovine, potem si Stanislav Rapotec, stotnik, obveščevalec in slikar svetovnega slovesa, vsekakor zasluži najvišje posthumno priznanje RS.

Njegovi sorodniki še živijo

Tako bi se vsaj skromno oddolžili še enemu velikemu Slovencu!

²⁸⁶ Verjetno uslužbenec švicarskega konzulata v Istambulu – opomba MFK

SLOVENSKI DOMOBRANCI – KVISLINŠKA VOJSKA

(Kratek zgodovinski presek, vojaška prisega)

Enote slovenskega domobranstva so nastale iz vaških straž in klerikalnih oboroženih enot t. i. »bele garde«, ki so se borile izključno proti partizanom. Februarja 1944 so javno prisegli Hitlerju, kot pomožne policijske enote nemškega Wehrmachta pod poveljstvom SS-policijskega generala Erwina Rössenerja.

Organizacijski štab je vodil bivši častnik VKJ, potem četniški – podpolkovnik Franc Krener. Od maja 1945 je kot brigadni general poveljeval nekajdnevni Slovenski narodni vojski, ki se je skupaj z Nemci umaknila na Koroško. Zavezniki so po določilih jaltske konference zatem vse pripadnike kvislinških enot, četnike in domobrance, izročili Jugoslaviji.

Prisega:

Prisegam pri vsemogočnem Bogu, da bom zvest, hraber in svojim nadrejenim pokoren, da bom v skupnem boju z nemško oboroženo silo, stoječo pod poveljstvom vodje Velike Nemčije, SS četami in policijo, proti banditom in proti komunizmu, kakor tudi njegovim zaveznikom, svoje dolžnosti vestno izpolnjeval za svojo slovensko domovino kot del svobodne Evrope. Za ta boj sem pripravljen žrtvovati tudi svoje življenje. Tako mi Bog pomagaj!



Vinko Levstik

- domobranec in emigrant – prvi pobudnik
sprave v bivši »Ljubljanski pokrajini«



Vinko Levstik, DMB poročnik, 1944
(Vir: avtor, zasebni arhiv)

V svojem projektu za letošnje leto 2014 sem tudi načrtoval, da bom napisal obširnejši prikaz o pokojnem Vinku Levstiku, domobranskem nadporočniku in vodilnem slovenskem političnem emigrantu v Italiji.

Pisati pozitivno o nekem vodilnem slovenskem emigrantu je še vedno bogokletno dejanje, tudi po letu 1991. Ko sem pred nekaj leti skušal v Delu – Sobotni prilogi in Nedeljskem dnevniku objaviti dokumentirani prikaz, da je bil pobudnik sprave Vinko Levstik, domobranec in emigrant, ne pa dr. Spomenka Hribar, članek ni bil objavljen!

No, slišati bo nenavadno, vendar sem uspel pred obiskom maršala Tita v Italiji in Vatikanu marca 1971, prepričati svoje predpostavljene, da so Vinka Levstika sprejeli kot »prijatelja VS JLA«, da je aktivno sodeloval v protiobveščevalni zaščiti tega obiska.

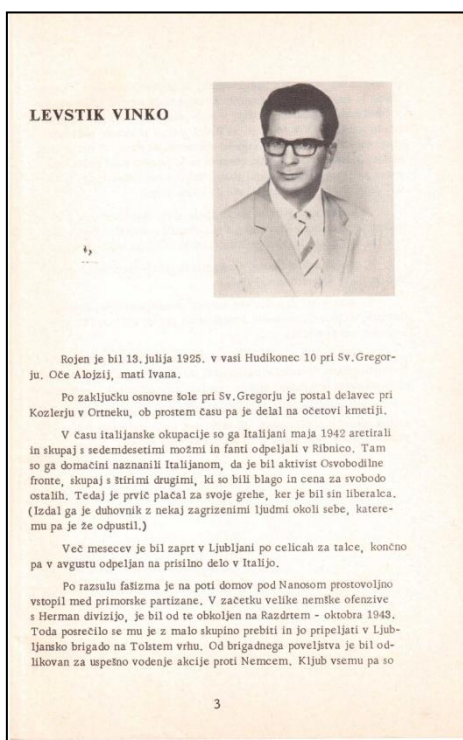
Ko se je Vinko Levstik iz Rima preselil v Gorico (italijansko), sva vzpostavila pisne prijateljske stike, ki so bil, žal, prekinjeni z njegovo nenadno smrtjo 2003.

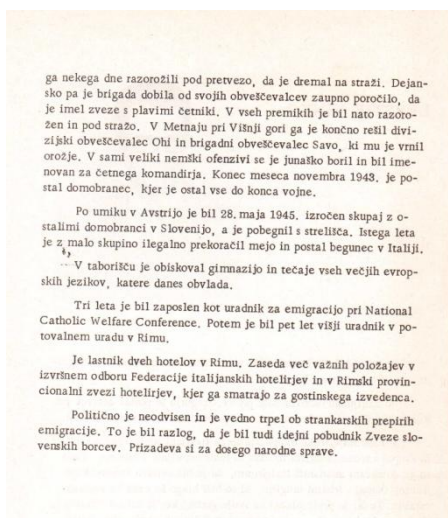
Zaradi spoštovanja Levstikovega pozitivnega prispevka k slovenski zgodovini, ki ga seveda ne bi našli v nobeni partijski ali udbovski matrikoli okrog »sovražnega delovanja« Vinka Levstika, bom dokumentirano navedel vsaj dva-tri Levstikova pozitivna prispevka (prvi pobudnik sprave, sodelovanje v akciji »Jadran«, sodno oproščen vojnih zločinov).

Bistven je vsekakor poudarek, da **sprava ni potrebna za celo Slovenijo, temveč samo za bivšo Ljubljansko pokrajino (1941–1945) oz. krajih, kjer so se spopadali domobranci in partizani!** Znano je namreč, da mariborski škof Držečnik ni dal blagoslova za štajerske domobrance, za razliko od škofa Rožmana, ki je idejno podprl domobrance v bivši Ljubljanski pokrajini!

Kdo je bil pokojni Vinko Levstik?

Posredujem avtentično biografijo Vinka Levstika (1932–2003) s sliko (iz brošure **Tri odprta pisma k narodni spravi**). Odbor Ljubljanske brigade je dne 30. 4. 1989 v ND objavil, da so navedbe Vinka Levstika o njegovi »partizanščini« docela izmišljene. Naj presodijo dokumenti iz arhivov obeh strani, predvsem pa izjave obveščevalcev...





Kdo je začetnik sprave na Slovenskem?

Po zaplenjeni emigrantski literaturi, ki smo jo dobivali od Sdv Slovenije, je to vsekakor Vinko Levstik oz. Ciril Žebot. O tem sem napisal članek s prednjim naslovom, ki v Sloveniji ni bil objavljen, vendar pa je objavljen dne 1. 11. 2001 v italijanski Gorici na slovenskem jeziku in v verskem časopisu »*Novi Glas*«. Glasi pa takole:

Tudi letos so v slovenskem časopisju potekale razprave o spravi, predvsem pa o tem, ali gre za spravo na osebni ali pa za spravo na splošni, narodni ravni. Tudi tokrat so se razpravljavci izognili prestižnemu vprašanju kdo je bil dejanski predlagatelj oz. začetniki sprave na Slovenskem...

*Sam sem o teh rečeh že pisal v **Balkanskem vojaškem poligonu**, ki je bil predstavljen tudi v ND dne 7. in 14. februarja 1999. Na strani 89 sem o **prvi** znani iniciativi in predlogu za narodno spravo zapisal naslednje:*

*»Tako je **dr. Ciril Žebot**, slovenski politični emigrant, **avtor ideje o samostojni Sloveniji in o narodni spravi**. Takrat se je pisalo leto 1967. Torej, avtorja samostojne Slovenije nista Maček niti Kučan, pa tudi Spomenka Hribar ni avtorica narodne sprave. Zasluge gredo čez mejo ...«*

*Nekaj eminentnih publicistov in zgodovinarjev me je pozneje sicer spraševalo za vir teh podatkov, ki baje javno niso dostopni v NUK (nisem preverjal). Namreč, vir sem sicer navedel (Ciril Žebot, **Misli ob petdesetletnici prve slovenske vlade**, Washington, 1968), nisem pa omenil, da je šlo za zaplenjeni propagandni material slovenske politične emigracije, ki smo ga dobili v Sdv Slovenije.*

Zaradi zgodovinskega vrednotenja začetnikov sprave pa navajam še naslednja dejstva:

*Podrobneje je o narodni spravi pisal in razpravljaj takrat vodilni politični emigrant v Italiji, domobranski poročnik (ne narednik!) Vinko Levstik, ko je 1968 v Rimu izdal brošuro **Tri odprta pisma k narodni spravi** (Rim, 1968), s prdegovorom Ljuba Sirca,*

političnega emigranta v Veliki Britaniji, ki je pred leti tudi kandidiral za predsednika republike Slovenije.



Vinko Levstik, *Tri odprta pisma k narodni spravi*, Rim 1968
(Vir: Sdv Slovenija, zaplenjeno)

Vinko Levstik je v brošuri objavil tri pisma, in sicer: prvo slovenski politični emigraciji, drugo Zdenku Roterju ob njegovem članku **Vojni hudodelci**, tretje in hkrati najobsežnejše pa je bilo namenjeno Mitji Ribičiču ob njegovem članku **Slovenski narod in skupnost jugoslovanskih narodov**.

Seveda je najbolj tehten in zanimiv Levstikov nagovor slovenski politični emigraciji, predvsem domobrancem, ki jih je bilo **potrebno prepričati o potrebi po narodni spravi**. Realno je analiziral takratni položaj politične emigracije in napake, ki so bile storjene s strani dokaj neenotnega vodstva. Na osnovno vprašanje: **»Kaj ostane slovenski emigraciji, če ne bo živela s časom?«**, je odgovoril (str. 13) takole:

»Predlagal bi, da se začne tudi med emigracijo resno misliti na narodno spravo, delati v duhu le-te in kar se tiče domovine, nastopati kot enotno telo. Da bi prišli do tega, se mi zdi nujno, da se stranke pomladijo z novim duhom, da koordinirajo svojo dejavnost na sodobni problematiki, da ustanovijo skupni reprezentativni odbor, ki naj išče poti za dialog z domovino...«

Levstika so verjetno na takšen predlog spodbudili tudi slovenski študentje, ki so februarja 1968 v Trstu izdali dokument z naslovom **Slovenija 1968 – kam?**, saj je ob zaključku prvega pisma tudi sam postavil vprašanje **Slovenska emigracija v bodočnosti – kam?**

Tudi drugi dve Levstikovi pismi sta po svoje zanimivi in še vedno aktualni, posebno še obširno pismo Mitji Ribičiču, v katerem polemizira o temeljnih vprašanjih razvoja slovenskega naroda. Osnovna zamera je bila, zakaj se pri obravnavi narodnostnih vprašanj pozablja na »slovensko celoto«, torej tudi na mnogoštevilčno emigracijo – ekonomsko in politično. Danes je to vprašanje rešeno, prej pa so obstajale razne ideološke in druge nepravilne delitve.

Zato bi bilo smiselno, da se nekdanji slovenski politični emigraciji priznajo tudi **pozitivni deleži in zasluge**, ki so nedvomno obstajale. **Pobuda o narodni spravi je vsekakor prišla 1968 iz njenih vrst (Žebot, Levstik)! Ostali pobudniki, tudi tisti ob »Lipi sprave«, so se pojavili šele pred nekaj leti, predvsem zaradi strankarskih in drugih interesov.**

Vem, da je osnovna zavora za takšno dejanje oz. priznanje predvsem v kolaboraciji domobrancev (in četnikov) z nemškim in italijanskim okupatorjem, kakor tudi oporečno mišljenje o njihovem boju proti »**komunistični revoluciji**« v Sloveniji. Sam se ne želim opredeljevati o tem vprašanju, saj bodo to storili zgodovinarji v bližnji prihodnosti (podobno kot bo to storila avstrijsko-slovenska komisija zgodovinarjev).

Namreč, stališča nekdanjih sovražnikov so tako nasprotujoča, da o bližnji in **vseslovenski spravi ne more biti niti govora**. Ne bodo pomagale niti svečane deklaracije Zveze borcev. To najbolj potrjuje misel iz članka gospoda Antona Podgorška, dipl. iur. Iz Ljubljane, ki je v članku, objavljenem nedavno v Delu, sporoča »...**dokler kolaboracije ne boste priznali, nikakršna sprava ni možna!**« Z druge strani pa smo iz Dela zvedeli, da je naš rojak – emigrant, prof. dr. Silvio Eiletz z Dunaja, poskušal domobransko kolaboracijo opravičiti s primerom »kolaboracija boljševikov z Nemci« v oktobrski revoluciji! Pri tem navaja (tudi v Mladini) razne zgodovinske vire in dokaze, kako so Nemci dejansko financirali »veliko« oktobrsko revolucijo.

O tem, da je bil Lenin tajni sodelavec nemške vojno-obveščevalne službe in da je prejel okrog 50 milijonov zlatih mark, da bi po nemških tajnih načrtih destabiliziral Rusijo, sem tudi sam pisal v **Balkanskem vojaškem poligonu** (revija Borec, 1998, stran 223), na podlagi podatkov ruskega novinarja Ilije Sevršnjeva iz Moskovskega komsomola, objavljenih v Nedelu 18. oktobra 1998. Navedene podatke je potrdil tudi ruski zgodovinar Artjunov v francoski dokumentarni oddaji z naslovom Hitler – Stalin, ki jo je naša TV predvajala 3. novembra 1998. Lepo je slišati, da je do podobnih odkritij prišel tudi naš rojak, znanstvenik in bivši domobranec, prof. dr. Silvin Eiletz, ki je o tem izdal knjigo v Mohorjevi založbi.

Vse kaže, da bo potrebno še počakati na razkrivanje tujih obveščevalnih podatkov o dejavnosti posameznih agentov na partizanski, četniški in domobranski strani, posebno vodilnih, saj je znano, da se tudi tako lahko zelo uspešno izvajajo načrti sovražnih sil. Dokaz je tudi **Bermanov dosje** Aleksandra Bajta (sam razkril, da je bil četniški agent!). Že ob prelomu s Kominformom l. 1948 so predstavniki slovenske politične emigracije (Ciril Žebot in drugi) trdili, da je to tudi zgodovinska priložnost, da voditelji KP Slovenije odkrito priznajo kolaboracijo z boljševiki pri izvajanju »komunistične revolucije« kot druge faze narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji.

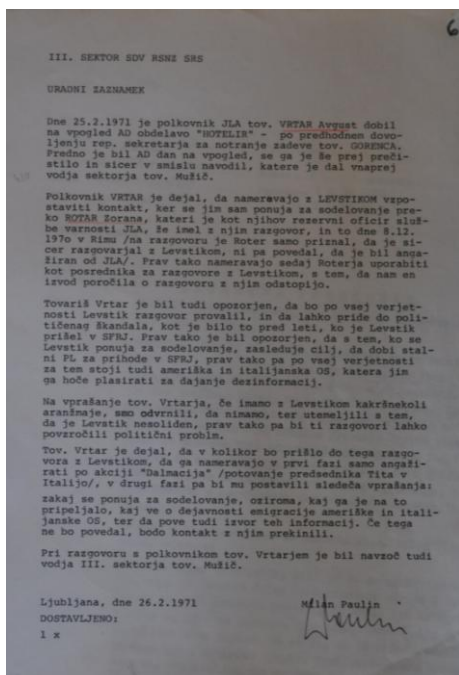
*Če k vsemu temu dodamo še šokantna razkritja iz knjige Vjenčeslava Cenčiča **Titova zadnja izpoved (Titova poslednja ispovijest, Beograd 2001)**, seveda, če niso ponarejena, potem bodo zgodovinarji in raziskovalci imeli polne roke dela. Tudi v Sloveniji. Tako je že prišlo na dan, da naj bi Edvard Kardelj – Sperans »plonkal« iz knjige »slovenskega komuniste Martinčiča« oz. Dragotina Gustinčiča, očeta znanega (pokojnega) novinarja in publicista Jurija Gustinčiča, ki je že najavil izdajo doslej »prepovedane« knjige! Tako se bomo lahko še sami prepričali, kaj so vse resnično počeli naši »ljubi in veliki« voditelji! Na obeh straneh!*

Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju, Ljubljana

Pripomba:

Zamejski Slovenci v Italiji so, po pisnem obvestilu Vinka Levstika, z velikim zanimanjem, pa tudi čudenjem, prebirali navedeno pismo, saj se še ni zgodilo, da bi verski časopis objavil pismo kakšnega generala!

Zanimivo je tudi, da dr. Zdenko Roter v svoji knjigi **Padle maske** (Ljubljana, 2013) sicer omenja »znanega političnega emigranta« Vinka Levstika (telefonski razgovor z Levstikom, prisluškovanje Sdv, možnost aretacije in podobno), vendar pa nikjer ne omenja svojega pisma Levstiku z naslovom **Vojni hudodelci** (Teorija in praksa, števil. 12, Ljubljana, 1967). Objavljam tudi kopijo zabeležke referenta Sdv Slovenije z dne 26. 2. 1971 o predaji (očiščenega) dosjeja pod šifro »Hotelir«, ki je izkoriščen za predlog o sodelovanju Vinka Levstika v operativni akciji »Jadran«. Obenem sem iz tega dosjeja ugotovil, da so obtožbe proti Vinku Levstiku kot »vojnemu hudodelcu« navaden konstrukt sodelavcev Sdv Slovenije – brez materialnih dokazov!



Dokument SDV Slovenije

»Prijetelj VS« 9. armade – tajni sodelavec protiobveščevalne zaščite obiska maršala Tita v Italiji, 1971

Z Vinkom Levstikom sem, na njegovo iniciativo (prek Jožeta Dežmana, urednika **Borca**), vzpostavil pisni stik po izidu moje knjige **Balkanski vojaški poligon**, ki jo je kasneje poslal tudi v ameriško Kongresno knjižnico! Z njegovo **privolitvijo** (in pregledom spodnjega teksta), sem razkril tudi njegovo aktivno sodelovanje v protiobveščevalni zaščiti obiska maršala Tita v Italiji marca 1971.

NEOFAŠISTIČNO-USTAŠKI NAČRT ATENTATA V ITALIJI IN VATIKANU, OPERATIVNA AKCIJA »JADRAN« – MAREC 1971²⁸⁷

Prvi Titov obisk v Italiji je bil načrtovan od 7.–8. decembra 1970, vendar je bil v zadnjem trenutku odpovedan. Namreč, dan pred samim obiskom so italijanski neofašisti vdrli v stavbo notranjega ministrstva sredi Rima, da bi izvedli državni udar. Akcijo je vodil Valerio Borgeze, vodja zunajparlamentarne skupine Nacionalne fronte. Borgeze je bil sicer bolj znan kot bivši poveljnik Mussolinijeve divizije X-MAS, ki je likvidirala okrog 800 partizanov, bil je obsojen kot vojni zločinec, nato pa pomiloščen in izpuščen.

*Očitno je šlo za namerno neofašistično provokacijo, da bi onemogočili Titov obisk v Italiji. Visok policijski funkcionar je časopisu *Il Setimanale* celo namignil, da so možne tudi druge kombinacije, po katerih so neofašiste financirali sovjetski agenti in podobno. Verjetno pa bo držala ocena Srdjana Price, takratnega jugoslovanskega ambasadorja v Rimu, da je bil Titov obisk odpovedan zaradi tega, ker je Aldo Moro, italijanski zunanji minister, dal izjavo o Trstu, ki jugoslovanskemu vodstvu ni bila po godu. Ambasador Prica je v naslednjih mesecih skušal zgladiti nesporazume, pa je bil končno Titov obisk napovedan od 25.–29. marca 1971.*

Vendar je bil tudi tokratni obisk skoraj v zadnjem trenutku odpovedan. Dan poprej je neidentificirana oseba, verjetno pripadnik ustaške emigracije, vrgla bombo (peklenski stroj) na stavbo jugoslovanskega konzulata v Milanu. Ambasador Prica je že zgodaj zjutraj obiskal Alda Mora, in skušal zvedeti rezultate policijske preiskave. Incident je bil ocenjen kot slučajen in obrobnegega pomena.

*Dopoldan 25. marca 1971 je italijanski predsednik Giuseppe Saragat na rimskem letališču pričakal maršala Tita na njegovem prvem povojnem obisku Italije. Zvečer je predsednik Saragat priredil sprejem v vladni palači Quirinale, naslednjega dne pa je sprejem priredil Tito v hotelu Grand. Ker je osebje hotela stavkalo, so takoj, ko so zvedeli, da je Tito izbral njihov hotel, prekinili stavko. Glavna atrakcija tega sprejema je bila filmska igralka Silvia Koscina, partizanka iz filma *Bitka na Neretvi*.*

Zadnjega dne je Tito obiskal Vatikan. Papež Pavel VI. je Tita sprejel izredno naklonjeno, saj je šlo za prvi obisk nekega komunističnega voditelja. Po starem španskem protokolu, so se gostje zbrali v dvorani Clementina, nato pa je Tito odšel na sprejem k papežu v njegovo zasebno knjižnico. Zanimivo je, da je papež sprejel Tita pri vratih knjižnice in mu podal roko, čeprav je običaj, da goste sprejema sede in mu gostje poljubijo roko.

²⁸⁷ Marijan F. Kranjc, **Zarote in atentati na Tita**, Grafos Grouplje, 2004, str. 344–347.

Titov obisk v sosednji Italiji in Vatikanu je potekel normalno in tudi brez varnostnih zapletov. Nekaj zaslug sem imel tudi jaz.

Namreč, kot referent v protiobveščevalni skupini 9. armade v Ljubljani sem bil zadolžen za slovensko politično emigracijo (vojaški del) in zahodne obveščevalne službe (Italijo, ZR Nemčijo in ZDA). Nekaj mesecev pred Titovim obiskom v Italiji, smo začeli t.i. »protiobveščevalne priprave«, med katerimi smo podrobneje pregledali vse naše sodelavske in druge pozicije in tudi njihove možnosti za učinkovito protiobveščevalno zaščito Tita med obiskom. Nekaj izkušenj sem imel že iz nedavne akcije »Slavija«.

Ker sem med temi pripravami dobil na pisalno mizo (februarja 1971) obilen dosje Sdv Slovenije pod šifro »Hotelir«, sem v nekaj dneh tudi z nadurnim delom komaj pregledal več kot tisoč strani tega dosjeja. Šlo je za dosje pokojnega Vinka Levstika, vodilnega slovenskega političnega emigranta v Italiji. Organi Sdv Slovenije so menda obupali nad njim, saj jim je sproti odkrival namere in poskuse, da bi ga dodatno kompromitirali ali pa zasnubili za sodelovanje. Ker pa so naši sodelavci in prijateljske zveze nastopale pri Levstiku povsem drugače, smo prejeli tudi kvalitetna poročila in solidne analitične ocene.

Ker sem tudi operativno poznal širši Levstikov krog znancev, ne nazadnje smo imeli tudi v Vatikanu odličnega sodelavca, sem na enem od pripravljanih sestankov v zvezi z akcijo Jadran predlagal, da kot vir podatkov poskušamo pridobiti tudi Levstika, rekoč, da mnoge obtožbe na njegov račun iz časov NOB enostavno ne držijo. Dodal sem tudi, da sem osebno zvedel za mnoge njegove pozitivne postopke, ki so prevladali v končni varnostni oceni. Menil sem, da je najbolj preprosto, da mu predlagamo, ali bi prevzel nalogo in odgovornost za Titovo varnost in zaščito v času njegovega bivanja v Italiji. Predlog je bil nenavaden, dilema očitna! Postavljeno je bilo vprašanje, kaj storiti glede njegovih zvez z italijansko in ameriško obveščevalno službo. Predlagal sem, da to stvar pustimo ob strani. Celo nasprotno, če je Levstik slučajno povezan s katero od obveščevalnih služb, bo to imelo še dodatno težo pri njegovem delu. Predlog je bil sprejet, vendar v operacionalizaciji nisem sodeloval.

Skupino Vs JLA je tudi tokrat vodil polkovnik Dušan Rusić, namestnik načelnika Varnostne uprave JLA, člana (z znanjem italijanščine) pa sta bila podpolkovnika Radoš Orlandini, operativec Kog IV. armade iz Splita in Ante Mohorović, načelnik varnostnega odseka 14. divizije iz Postojne.

*Oba sem seveda dobro poznal. Odločeno je bilo, da bo imel podpolkovnik Ante Mohorović (sedaj polkovnik v pokoju, v Ljubljani) tudi nekaj posrednih kontaktov z Vinkom Levstikom. Razumljivo je, da zaradi osebne integritete ne bom omenjal teh veznikov, razen seveda enega, ki je že bil javno omenjen v Vrhunčevi knjigi **Šest let s Titom**, pa tudi Levstik je o tem pisal. Namreč, podpolkovnik Mohorović se je dvakrat dnevno v eni od rimskih cerkva sestajal tudi z našim konzulom Slavoljubom Aleksićem v Rimu, ki je imel prijateljske stike z Levstikom. Konzul Aleksić je bil Titov svak, saj je bil poročen z Jovankino sestro, Zoro Budisavljević. Vrhunec sicer piše, da je bil Aleksić odpoklican iz Rima prav zaradi zveze z Levstikom, kar pa ne bo držalo. Zelo verjetno je bil odpoklican zaradi poznanstva s polkovnikom Rusićem, ki je pozneje »padel« v nemilost pri generalu Ivanu Miškoviću, ker ni hotel sodelovati v konstruiranju obtožb proti Rankoviću!*

Polkovnik Radoš Orlandini je pozneje postal vojaški ataše v Italiji in je verjetno zahajal tudi k znancem iz akcije Jadran.

Po povratku iz Italije mi je polkovnik Ante Mohorović razlagal, kako je vsa stvar potekala. Posebej je pohvalil izbor Vinka Levstika, ki je dokaj suvereno poročal, da ni bilo nobene nevarnosti za Tita. Po opravljeni nalogi pa ni mogel dobiti nobenega priznanja. Našel ga je šele 1998 v mojem zapisu Balkanskem vojaškem poligonu. Od takrat sva tudi zasebno kontaktirala.

Vinko Levstik je bil nedavno tega tudi sodno oproščen obtožb zaradi vojnih zločinov v času NOB, kar sem osebno tudi pričakoval, saj sem zelo dobro poznal okoliščine teh nekaj zadnjih primerov. Vinko Levstik je tudi javno izjavljal, da je kot eden od vodilnih slovenskih emigrantov »moral« sodelovati z ameriško (in še kakšno) obveščevalno službo. Nesporno je tudi njegova zasluga, da si je zaradi pametnega taktičnega ravnanja slovenska emigracija prislužila pridevnik »politična«, ne pa »ekstremna«! S tem je vsekakor ohranil nekaj mladih (slovenskih) življenj – emigrantov!

Ker je med NOB pomagal tudi mnogim partizanskim znancem, prijateljem in sošolcem, med akcijo Jadran pa tudi maršalu Titu prek njegovega svaka Aleksića, Vinko Levstik ni zanikal te enkratne in izjemne pomoči. Malo pred nenadno smrtjo mi je sporočil »Napiši kakor je bilo!« Zato sem mu tudi poslal to poglavje na vpogled.

Zaradi resnice sem zatem v Nedeljskem dnevniku objavil nekakšen epitaf z naslovom Ob smrti Vinka Levstika.

Ob smrti Vinka Levstika²⁸⁸

Zares je hvalevredno, da se je Vinka Levstika ob njegovi smrti spomnila tudi »uradna« slovenska zgodovina, čeprav dokaj enostransko Ker nisem zgodovinar se mi zdi še preuranjeno delati zaključke šestdesetletnega partizansko-domobranskega spora. Tudi o vlogi Vinka Levstika je še marsikaj neznanega in nepriznanega²⁸⁹.

*Prav zaradi te resnice želim razgrniti nekaj neznanih podatkov, da bi neobremenjeni zgodovinarji in bralci pravilno vrednotili človeški lik in častniško podobo Vinka Levstika! Ne gre za »domobranskega narednika«, temveč za poročnika slovenske domobranske vojske (od aprila 1945), tudi kvislinške, »na napačni strani« in podobno, toda gre vendarle za častnika in pripadnika slovenske vojaške inteligence! O tem mi je Levstik že pred leti predložil pisni dokaz, ki (zaman) čaka na objavo v reviji **Borec**.*

Tudi ne gre za navadnega poveljnika domobranske enote, temveč za vojaškega obveščevalca in hkrati protiobveščevalca (slovenske) domobranske vojske. Če je v tej vlogi deloval v laški domobranski garniziji, potem je imel kot domačin razpredeno široko mrežo

²⁸⁸ Dne 19. 8. 2003 članek poslan *Delu – Sobotna priloga* – ni bil objavljen. Objavljen je bil 23. 8. 2003 v *Nedeljskem dnevniku*.

²⁸⁹ Objavo medsebojne korespondence sem odložil za poznejši čas. Čakam na objavo Levstikovih spominov. Njegova nenadna smrt mi je tudi preprečila, da bi do kraja raziskal, ali je bil Levstik morda celo partizanski agent v domobranskih vrstah ...

terenskih sodelavcev in obveščevalcev, da bi zaščitil svojo enoto in bojne tovariše. Verjetno je (bo) o tem kaj napisal v svojih spominih. Zelo malo tudi vemo o njegovem obveščevalnem delovanju v obdobju 1945–1947, ko so še obstajali in delovali razni emigrantski obveščevalni centri v zamejstvu, seveda pod patronatom zahodnih obveščevalnih služb, in tudi sovjetske. Lahko samo ugibamo, kako se je prav obveščevalni poročnik Vinko Levstik povzpел v Rimu na pozicijo glavnega slovenskega povojnega političnega emigranta in priznanega hotelirja!

Jugoslovanske varnostne službe so takoj po koncu vojne temeljito operativno »pokrile« prav vse vidnejše emigrante v tujini. Tudi v Italiji. Levstikov hotel »Bled« v Rimu je predstavljal nekakšen glavni emigrantski obveščevalni center, seveda ob blagohotni italijanski in ameriški podpori, kjer so pripadniki različnih varnostnih služb iskali, menjavali in tudi »kupovali« strateške in druge podatke. Kakorkoli že, zasluga Vinka Levstika je bila, da je kot pravi vojaški obveščevalec odklanjal agresivne metode delovanja proti matični državi, Jugoslaviji in Sloveniji, zato si je prav po njegovi zaslugi slovenska »sovražna« emigracija priborila oznako »politična«, za razliko od ekstremne ustaške in četniške emigracije, kjer so imele glavno besedo kame in revolverji.

Prav zaradi takšne politične usmeritve je bil Vinko Levstik tudi prvi pobudnik (1968) za spravo med Slovenci! O tem je dovolj pisnih dokazov, in o tej zadevi sem, na grozo pristašev Spomenke Hribar, že javno opozoril prav v Nedeljskem dnevniku! Znal je animirati dr. Cirila Žebota in druge slovenske intelektualce v emigraciji, da so se lotili tudi resnejših projektov od navadne protirežimske propagande.

Vinko Levstik je bil sodno oproščen krivde za vojna hudodelstva, zato je po njegovi smrti nekorektno naštevati razna »napihnjena« junaštva, obenem pa povsem zanemariti in spregledati tudi kakšno pozitivno človeško dejanje Vinka Levstika do nekdanjih partizanov, sošolcev in drugih, ko jih je reševal gotove smrti! Pričevanj je dovolj.

*Vinko Levstik vsekakor **ni bil agent Udbe niti Kosa!** To vem zagotovo zaradi dejstva, ker so koncem 1970 organi Sdv Slovenije izročili varnostni službi 9. armade celoten dosje operativne akcije »Signal« (prečiščenega je po oprostilni sodbi arhiv RS »prodal« Levstiku, saj je meni poslal nekaj dokumentov VS 9. armade!). Na tej podlagi, predvsem pa ob dejstvu, da smo ugotovili mnoge Levstikove vrline in pozitivna dejanja, smo se odločili za enkratno in hkrati tvegan pristop k Levstiku z nalogo protiobveščevalne zaščite obiska maršala Tita v Italiji (in Vatikanu) marca 1971! Stik smo vzpostavili preko konzula Slavoljuba Aleksića v Rimu, Titovega svaka! Levstik je to enkratno nalogo izvedel profesionalno in nadvse korektno, le odlikovanja mu razpadla država ni mogla podeliti. Ker pa akterji te naloge živimo v Ljubljani in Beogradu, sem v sožalni brzozjavki njegovim domačim lahko izrekel le: Hvala, Vinko!*

Naj bo njegov večni počitek pri Sv. Gregorju na Slemenih ne samo vrnitev v domovino, temveč tudi izraz dokončne sprave!

Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju, Ljubljana

»Cerkvena vojska«

Neobvezen sklep o vojaških prisegah²⁹⁰

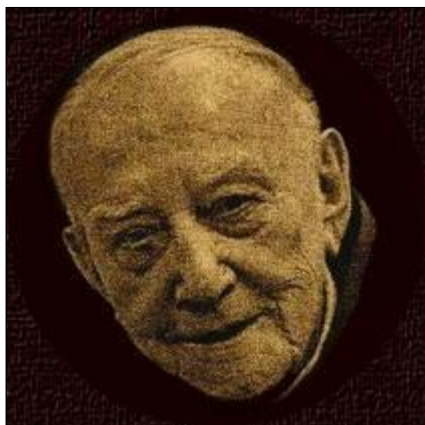
Ob koncu tega zgodovinskega opisa, kdaj, komu in kaj so slovenski uporniki, prostovoljci in vojaki prisegli ali (za)obljubljali, ne bom delal nobene znanstvene analize niti primerjave, kaj je katera vojaška prisega pomenila v življenju vojaka oz. vojske. Zlasti ne želim razpravljati o posledicah neizpolnjevanja prisege ali hujših kršitev. Ker naj bi vsaka prekršitev vojaške prisege pomenila tudi smrtno obsodbo – v prisegi AOV je bilo to tudi neposredno poudarjeno –, sem se odločil, da ta opis končam z izkušnjo najstarejše vojske na svetu, dva tisoč let stare cerkvene »vojske«.

Priznani slovenski teolog, dr. Jožef Korošak – pater Bruno, mi je odgovoril takole: »Načelno naj bi veljalo, da se redovne in duhovniške zaobljube ne morejo primerjati s prisegami ali zaobljubami vojakov. Bog je edini, ki lahko zahteva, da mu žrtvujemo tudi naše življenje. V vseh stoletjih človeštva pa so se vedno našli številni vladarji, od faraonov do različnih partijskih šefov, ki so si domišljali, da jim je Bog podelil oblast razpolagati z življenjem drugih, ki z različnimi vrstami priseg izjavijo, da so pripravljeni zanje ali za njihove ideologije žrtvovati tudi svoje življenje, sprejemati sankcije in podobno. Kristus je jasno prepovedal vsake vrste prisege. V evangeliju po Mateju 5, 34.37 je rečeno: »Jaz pa vam pravim: sploh ne prisegajte!« in po Jakobu 5, 12: »Predvsem pa, moji bratje, ne prisegajte, ne pri nebu ne pri zemlji, ne s kako drugo prisego«.

²⁹⁰ Marijan F. Kranjc generalmajor v pokoju, *Vojaška prisega slovenskih upornikov, prostovoljcev in vojakov* (Military Oath of Slovenian Insurgents, Volunteers and Soldiers), Revija Vojaška zgodovina, 1/2010, Ljubljana.

Dr. Jožef Korošak,

pater Bruno - božji bojevnik« iz Prlekije



Pater Bruno J. Korošak (1920–2015)
(Vir: Slike, Google)

Pred tremi leti mi je 92-letni pater Bruno, sorodnik po materi – Korošakovi, sporočil, da ima svoje spletišče, katerega sem seveda podrobno pregledal. Bil sem enostavno vznemirjen in sem se odločil, da bom njegovo življenjsko pot in delovanje predstavil tudi na svoji spletni strani Vojaštvo – Military, pa četudi ni vojak. Je pa vsekakor »Božji bojevnik«, vreden občudovanja. Seveda sem njegovo spletišče takoj dal tudi kot povezavo na svoji spletni strani. Toliko za uvod.

Rodovnik Korošakovih

V spletni predstavitvi rodovnika z naslovom »**500 let Korošakovih**« sem zapisal naslednje:

»Duhovniki iz Korošakove rodovine, njih sedem, pa še dva po ženski liniji, predstavljajo vodilno intelektualno skupino Korošakovih in so kot taki dajali tudi pečat celotni rodovini, posebno "Mihlovim" iz Grabonoša. Za vse sem uspel zbrati potrebne podatke in jih posredoval javnosti ter župnijskemu uradu Sv. Jurij ob Ščavnici.

Prvi, ki se je odločil za duhovniški poklic je bil **Anton**, rojen 1783 v Grabonošu št. 4, umrl pa je 1840 kot župnik v Desterniku. Njegov nečak Matija je bil mežnar v desterniški župniji, pa je tako bil tudi začetnik grabonoško-desterniške veje Korošakovih v Desterniku in Vintarovcih. Antonu je sledil nečak **Matej** (1805-1864) iz Grabonoša št. 43, ki je bil tri leta pred smrtjo tudi župnik v matični župniji. Iz grabonoške veje

"Mihlovih" sta tudi naslednja dva duhovnika - **Jakob** (1844-1920) in **Jožef** (1878-1910), oba rojena v Rožičkem vrhu 11, pri "Kucovih". Med frančiškane sta se podala dva - **Janez** kot pater Amat (1866-1890) iz Kraljevcev 21, po domače "Rakušev" in **Jožef** kot **pater Bruno**, rojen 1920 v Mariboru, iz grlavsko-mariborske veje "**Farkaševih**", po praočetu Simonu (1766) iz Grabonoša pa peti duhovnik "Mihlovih"! Od mlajše generacije se je v duhovniški stan podal tudi **Bojan** (1964) iz župetinsko-ljubljanske veje "Cikovih", ki je ob koncu 1999 postal tudi prvi in zatem tudi dvojni doktor znanosti (filozofije in psihologije) med Korošakovimi«.



Pred cerkvijo sv. Duh na Stari gori, 2003
(Vir: foto-album avtorja, z leve: Vinko Korošak,
pater Bruno in MFK)

Ker je bil duhovnik tudi moj stric Jožef (1876–1944), »Lukačev« iz Radoslavcev v Slovenskih goricah, je tudi moja mati želela, da bi šel v duhovniški stan. Nekaj od tega sem opisal tudi v intervjuju z naslovom »**Od ministranta do generala**«²⁹¹.

No, kmalu po sestavljanju rodovnika Korošakovih, sem doživel troje prijetnih presenečenj. Prvo je bilo vsekakor srečanje s prvim doktorjem teoloških znanosti patrom Brunom, ko sem ga obiskal z družino v samostanu Kostanjevica pri Novi Gorici. Drugo presenečenje je prišlo, ko je Vinko Korošak po mojem rodovniku napisal romansirano povest o Korošakovih z naslovom (po mojem predlogu) »**Kmečka dinastija**«²⁹². In slednjič, ko je Ivan Fras, tudi sorodnik, v graškem arhivu našel stare posestne listine, ki dokazujejo, da so Korošakovi v Kraljevce prišli iz Grabonoša, kjer je ta rod bival okrog **1470.** leta. Takole zdaj zglada vrh rodovnika Korošakovih:

²⁹¹ MFK, Balkanski vojaški poligon, CD, Pro-Andy Maribor, 2008

²⁹² Vinko Korošak, Kmečka dinastija, 1500–2000. Prlekija, založba Humar Bilje, 2003

Po osnovni šoli je Jožef tri leta obiskoval klasično gimnazijo v Mariboru, kjer je bil ministrant pri frančiškanih in vodja »križarjev«. Zaradi družinskih razmer ga je oče poslal v frančiškanski konvikt (dijaški dom) v Novem mestu.

Po mali maturi na realni gimnaziji v Novem mestu je bil najprej nekaj časa pri kartuzijancih v samostanu Pleterje, zatem pa je bil 14. avgusta 1935 sprejet v frančiškanski red. Zatem je šolanje nadaljeval v Ljubljani, kjer je z odliko končal gimnazijo. Prejel je nagrado ljubljanskega župana Adlešiča. Zanimivo je, da edino iz verouka ni imel odlične ocene, saj naj bi profesorja teologije nenehno spraševal o raznih verskih resnicah. In dejansko že od takrat išče »čisto resnico«!

Takoj po končani gimnaziji je bil leta 1939 pozvan in potrjen na vojaškem naboru, vendar so mu služenje vojske Kraljevine Jugoslavije odložili do končanih študijev. Še pred italijansko okupacijo, aprila 1941, se je vpisal na teološko fakulteto, zatem pa je opravil slovesne zaobljube in se septembra 1941 podal v Rim, kjer je nadaljeval teološke študije na frančiškanski univerzi Antonianumu.

Leta 1966 je bil imenovan za direktorja osrednje frančiškanske univerzitetne knjižnice Antonianuma in naslednje leto tudi za profesorja kristologije za slušatelje dogmatske specializacije na frančiškanski univerzi Antonianumu

Leta 1967 je postal profesor dogmatike oz. onostranskih stvarnostih na Vatikanski univerzi Urbanianum, posebne tečaje pa je vodil tudi na teoloških fakultetah Marianum in Teresianum.

Leta 1978 je bil imenovan za generalnega tajnika Vatikanske univerze Urbanianum, ki je skrbela tudi za 32 bogoslovnih študij v Afriki in Aziji, nekatere od njih pa je tudi osebno vizitiral kot inšpektor za semenišča v misijonih.

Istega leta je bil na univerzi v Cambridgu uvrščen v mednarodni seznam izrednih razumnikov.

Poleg doktorata in številnih teoloških razprav, je pater Bruno posebno skrb posvetil učenju starih in sodobnih jezikov. Je pravi poliglot, saj obvlada kar 14 (15) tujih jezikov. Od starih jezikov izredno dobro obvlada latinščino, grščino, hebrejščino in staroslovanščino, kar mu je omogočilo, da je disertacijo napisal v latinščini, posebno skrb pa je posvetil prevajanju sv. pisma stare zaveze in drugih teoloških del. Od novejših jezikov solidno obvlada (govori in piše): srbsščino, hrvaščino, nemščino (strokovnjak za gotico), francoščino, angleščino in italijanščino. Dobro razume: španščino, portugalščino in holandsščino. Delno razume ruščino in cigansščino.

Leta 1984 je bil upokojen in bil imenovan za župnika v Žabnicah in oskrbnika svetišča treh dežel na Višarjah.

Nazadnje, leta 1995 se je predal spovedovanju v samostanu Kostanjevica v Novi Gorici in na Sveti Gori ter pisanju teoloških člankov in razprav.

V mlajših letih se je ukvarjal s športi, rad je plaval in hodil v hribe. Imel pa je tudi dve grdi razvadi – kajenju se je sicer že zdavnaj odpovedal, ne pa tudi črni kavi!

Teološko delovanje, raziskovanja in publicistična dejavnost

Potem ko je bil 11. julija 1943 posvečen za duhovnika, je tri leta nadaljeval višje teološke študije, nakar se je kot član mariološke komisije posvetil zbiranju pričevanj o Marijinem Vnebovzetju, ki je bilo potem 1950 proglašeno za versko resnico. To je bil spodbuden začetek za mladega teološkega raziskovalca.

V obdobju 1950 do 1966 je bil član komisije za beatifikacijo škotskega teologa John Duns Scotus – Janeza Škota iz Dunsca. No, v istem obdobju je bil tudi študijsko zelo aktiven. Tako je leta 1954 **doktoriral iz teologije** iz izdal svojo doktorski disertacijo v latinščini z naslovom *Mariologia S. Alberti Magni eiusque coequalium*²⁹³ (Nauk o Mariji sv. Alberta Velikega in sodobnikov). Leta 1958 je izdal knjigo z naslovom *Doctrina de immaculata B. V. Mariae conceptione apud auctores qui Concilio tridentino interfuerunt*²⁹⁴ (Nauk frančiškanskih teologov na tridentskem koncilu o Marijinem brezmadežnem Spočetju), nato pa še obsežni esej o Marijinem doprinosu h Kristusovem Odrešenju.

Vsa leta poučevanja kot univerzitetni profesor teoloških znanosti je v Rimu pod okriljem Vatikanske kongregacije za svetnike pripravljaj zgodovinska in teološka raziskovanja kandidatov za blaženega ali svetnika, med katerimi so bili, poleg Italijanov in Francozov, tudi Slovenci. Naj jih naštejemo:

- škof Friderik Irenej Baraga – škofijski in apostolski proces
- škof Janez Franc Gnidovec – škofijski proces
- škof Anton Martin Slomšek – glavni del apostolskega procesa
- frater Monald Koprski (+1278) – beatifikacija.

Leta 2008 je sicer izšel seznam vseh njegovih teoloških del in publikacij²⁹⁵, v katerem je navedeno 26 knjig in **64 člankov**, vendar pa je v Cobissu do zaključno 2011 evidentirano 49 del, od tega **35 knjig**, 8 člankov in 1 esej. To pomeni, da bo potrebna nova specifikacija, ki nam jo praktično nudi prav Cobiss.

²⁹³ *Mariologia S. Alberti Magni eiusque coequalium*, Romae 1954

²⁹⁴ *Doctrina de immaculata B. V. Mariae conceptione apud auctores qui Concilio tridentino interfuerunt*, Romae 1958

²⁹⁵ Branko Lušina, *Vodnik po knjižni razstavi farnčiškana p. Bruna Korošaka ob 65. obletnici mašništva*, Nova Gorica, 2008

Raziskovanje in odkrivanje verskih resnic

Že sem omenil, da se je pater Bruno predvsem posvetil raziskovanju in odkrivanju verskih resnic. Radoveden po karakterju, pa tudi kot odličen poznavalec starih jezikov, je zlahka preverjal nekatere verske resnice oz. cerkvene dogme. Ni šlo toliko za zavajanje teologov in podobno, temveč za **napačne prevode**. Tudi pater Bruno se je skušal držati pravila, da je v učbenikih in poljudnih teoloških člankih v glavnem bolj varno razpravljati po tridentinskih smernicah, zato je o novih odkritjih pisal v malo manj razširjenih verskih revijah in neopaženih esejih. Namreč, tudi v cerkvenih krogih prevladujejo konservativci, ki se strogo držijo starih resnic. Bil je tudi večkrat kritiziran, vendar je svoja odkritja branil na »prleški način«, torej, trmasto in vztrajno!

Navajam nekaj primerov:

Pater Bruno v eseju o **Breznadežni** teologe opozarja, da je zadnji čas, da se katekizemski nauk o **Adamu in Evi posodobi**. Adam in Eva nista bila prva ustvarjena človeka, ampak prva, ki sta uresničila **Božjo idejo o človeku**. Ta se je v dolgih tisočletjih telesno in umsko razvijal, tako da je šele med 35.000 in 10.000 letom pred našim štetjem postal sposoben dojemati, da obstaja neka nadzemska sila, neko **višje bitje**, kakor se to da razbrati iz umetniških slik v podzemeljskih jamah. Toda šele s prehodom človeka k poljedelstvu in živinoreji, v 7. tisočletju pred Kristusom, je njegov duh toliko dozorel, da je v tej višji Moči nad nami zaznal osebnega Boga.

V starih **perzijskih spisih** je pater Bruno odkril, da nekatere naše preproste razlage o **grehu Adama in Eve**, ki naj bi ju neka kača zavedla v greh, ki naj bi obstajal v tem, da sta pojedla jabolka, polna vitaminov, veljajo za prvošolske otroke, ne pa za odrasle. Dejansko je Eva rodila dvojčka, spačka, ki ju je Adam velel po takratnih navadah ubiti. Vendar je Eva od Adama izprosila, da ju ubita ne vržeta v prepad, ampak da ju spečeta in pojedsta in tako v sebi nekako ohranita. Pred spočetjem teh spačkov je Eva še verjela v čarobno moč kače, upodobljene na malem talismanu kot simbolu življenja, potem pa je jasno izpovedala, da so **otroci Božji dar**.

Na vesoljnem cerkvenem zboru v Trentu so škofje odločili, da morajo vsi verniki sprejeti kot versko resnico, da je Adam (sam, ne skupaj z Evo) prenesel to svojo grešno krivdo na vse svoje potomce. Pri tem so se naslanjali na dva svetopisemska mesta: na sv. Pavla v pismu Rimljanom 5, 12 in na Psalm 50, 7. V starem latinskem prevodu sv. Pavla Rimljanom res piše, da smo v Adamu vsi grešili, toda v **grškem izvirniku** vsi poznavalci svetega pisma že štiri stoletja opozarjajo, da tam sv. Pavel samo ugotavlja, da po Adamovem času vsi grešimo, kakor lahko beremo v najnovejši izdaji **Vulgate**, potrjene po papežu Janezu Pavlu II. Prav tako se že od nekdaj v latinskem prevodu Psalmov trdi, da je Davidova mati svojega otroka »v **grehu spočela**«, med tem ko se v hebrejskem izvirniku moli: »v **vročici** (po latinsko in calore) **me je spočela moja mati**«. Zato je tudi papež Janez Pavel II poudaril, da legalno poročeni starši pri spočetju otrok v vročici ali orgazmu

ne samo **ne grešijo**, ampak izvajajo Bogu všečno dejanje. Naj tukaj omenim, da je pater Bruno o tem imel intervju, ki je bil objavljen v »Jani« 17. januarja 2012.

Tridentinski cerkveni zbor pa je imel prav, ko je Adamu pripisal **negativni vpliv** na svoje potomstvo, namreč nagnjenje k **nasilstvu**, kar so šele v današnjem času odkrili psihoanalitiki in psihiatri. Namreč, njegov sin Kajn je v podedovani nasilnosti ubil svojega brata, in Kajnov sin je to podedovano nasilnost še stopnjeval. Samo zaradi madeža nasilstva postaja razumljivo, da so vsi svetniki Stare in Nove Zaveze zabičevali, da morajo očetje pobiti svoje lastne otroke, če opazijo, da so padli v malikovalstvo. Šele II. vatikanski cerkveni zbor je jasno zatrdil, da moramo svojega **bližnjega ljubiti** ne samo kot samega sebe, ampak kakor nas je Kristus ljubil, in da prava čednost kristjana **ne obstoji v bojevitosti, ampak v krotkosti**.

Pater Bruno je tudi razkril, da Sveto pismo nikjer ne govori o vicah in **peklu** ter da je popolnoma napačno in protiversko govoriti o večnosti pekla, saj bi s tem pritrjevali obsojeni **verski zmoti**, da v večnosti poleg Kristusovega kraljestva obstaja tudi **kraljestvo Satana**, ki naj bi se po tej krivi veri vso večnost naslajal z nasilnim nabadanjem in praženjem teles pogubljenih grešnikov.

Zanimivo je tudi, da je pater Bruno v vsakdanji molitvi kristjanov »**Oče naš**« opazil več pomanjkljivosti. Ena od teh je tista, s katero prosimo Boga, naj nas »ne vpelje ali zavaja v **skušnjavo**«, ki so jo francoski škofje že pred 80 leti skušali popraviti s prošnjo, naj nam Bog pomaga, da ne podležemo skušnjavam. Potem je tista, da smo prošnjo za **kruh življenja** svojevoljno **zamenjali** s prozaično prošnjo za **vsakdanji kruh**; nadalje, da nadaljujemo s prošnjo, da nam Bog pomaga plačati naše denarne dolgove, itd.

Rimskokatoliška cerkev in Vatikan

Rimskokatoliška cerkev (tudi RKC) je krščanska cerkev, ki jo vodi in usmerja rimski škof, trenutno **papež Frančišek**. Nastala je pred več kot 2.000 leti iz prvotne krščanske družine, ki jo je ustanovil Jezus Kristus, razširili pa apostoli, zlasti Sveti Peter.

Katoliška cerkev je vsekakor **največja** krščanska cerkev, saj predstavlja približno polovico kristjanov. Trenutno šteje več kot **milijardo** ljudi, kar je okrog šestine svetovnega prebivalstva.

Katoliško cerkev sestavlja poleg Rimskokatoliške (imenovana tudi Zahodna ali latinska), še dvaindvajset Vzhodnih katoliških avtonomnih cerkva.

Najvišjo oblast v RKC ima papež, ki mu svetuje Škofovski kolegij. Teritorialno je RKC razdeljena na škofije (latinska cerkev) in eparhije (vzhodna cerkev), ki jih je okrog 2800.



**Pater Bruno pri papežu
Janezu Pavlu II. v Rimu, 1979**
(Vir: zasebni foto-album patra Bruna)

Sloveniji je od 2006 razdeljena na dve nadškofiji (tudi metropolitiji) – ljubljansko in mariborsko ter štiri škofije – murskosoboško, celjsko, novomeško in koprsko.

Vatikan (tudi **Sveti sedež**) je najmanjša neodvisna država na svetu, ki zavzema del Rima v Italiji. Je sedež papeža in predstavlja osrednjo oblast RKC. Ime je dobil po gričku Vatikan na desnem bregu reke Tibere.

RKC je največje organizirano telo med vsemi svetovnimi verstvi. RKC je obenem tudi najmočnejša organizacija na svetu – finančna, politična in diplomatska.

Njeni diplomatski predstavniki (nunciji) imajo izredno velik vpliv tudi na posvetnem področju. Vatikan ima tudi svojo banko, ki je izredno stabilna. Vatikan ima tudi svojo **policijo** (trenutno 130 pripadnikov), ki skrbijo za notranjo varnost države. Znana »**švicarska garda**« je samo protokolarna vojaška enota.

Vatikan nima svoje vojske niti vojaške doktrine, vendar pa ima suptilne organizacije, s pomočjo katerih pripravlja in izvaja določene aktivnosti, ki krepijo RKC in s tem tudi Vatikan. To so predvsem jezuiti, Opus dei, Malteški vitezi, Vitezi Kolumba in drugi.

Res je, da Vatikan in RKC pozivata vse narode in verstva sveta k miru, pa se zato Papež in poglavarji vseh drugih verstev enkrat na leto zberejo k skupni molitvi za mir na grobu frančiškanskega ustanovitelja sv. Frančiška Asiškega.

Jezuiti so vsekakor najmočnejša in najbolj militantna organizacija, ki dejansko kontrolira vse druge. Tako pač ugotavljajo mnogi viri.

Zato pogledjmo na kratko kdo so jezuiti in kako delujejo v Sloveniji.

Jezuitski red oz. Družbo Jezusovo, je ustanovil španski častnik **Ignacij Lojolski** (Loyola), potrdil pa ga je **1540** papež Pavel III. Pripadniki tega redu se zaobljubijo ubožtvu, čistosti in pokorščini, vendar so obenem tudi zelo dobro organizirani in strogi do samega sebe, pa tudi do drugih kristjanov. Lojolski je že 1551 v Rimu ustanovil tudi

ugledno versko šolo Collegium Romanum, ki je postala vzor za vse druge verske šole v Vatikanu.

Kot dušni pastirji, misijonarji, verski učitelji in znanstveniki so si jezuiti kmalu priborili pomembno vlogo v političnem in kulturnem življenju posameznih držav.

Veljali so za glavne protireformatorske bojevnike.

Brezpogojno se pokoravajo papežu in svojemu generalu

Francoski novinar in publicist Edmond Paris, ki je podrobno proučil zgodovino političnega delovanja jezuitskega reda od ustanovitve v 16. Stoletju do današnjih dni, je prišel do zaključka, da so jezuiti dejansko predstavljali **papeško skrivno vojsko**.

Po mnenju omenjenega avtorja so prav jezuiti bili vse od ustanovitve udarna pest papeštva. Kot najbolj zvesti in bojeviti vojščaki so branili absolutistično oblast papežev in zanje osvajali nova ozemlja. Podrejali so si posvetne vladarje in netili spore in spopade med posvetnimi državami, kadar in kakor je to koristilo papeški oblasti in rimski cerkvi. Bili so spovedniki in učitelji vladajočih slojev, kar pomeni, da so nadzorovali tudi njihovega duha. Pod geslom 'Vse za večjo Božjo slavo« so, kot trdi avtor , odločilno prispevali tudi k vzponu evropskega fašizma in rasizma. Avtor je celo, prepričan, da so s tem neposredno prispevali k začetku prve in druge svetovne vojne.

Kurati, vojaški duhovniki, izvirajo iz Severne Amerike in niso pripadniki jezuitskega reda.

Glavni vodja jezuitov – **pater general** (predstavnik) je od 2008 Španec **Adolfo Nicholas**, vseh jezuitov pa je trenutno na svetu okrog **18.000**

Slovenski jezuiti so organizirani v petih skupnostih: treh v Ljubljani in dveh v Mariboru.

Frančiškani – Frančiškanski red

Pater Bruno se je že kot šolar družil s frančiškani, ki so za mlade dijake ustanovili društvo imenovano »Križarji«, za dekleta pa »Klarice«. Pozneje je bil v frančiškanskem dijaškem domu v Novem mestu. Zatem pa se je odločil za kartuzijane v Pleterjah, vendar jih je zaradi polnočnega vstajanja in molitev kmalu zapustil. Odločil se je, da postane frančiškan, pa je pri zaobljubi dobil tudi redovno ime »Bruno«.



Pater Bruno ob biserni maši pri škofu F. Kramberger, Maribor, 2003
(Vir: zasebni fotoalbum avtorja)

To je tudi prilika, da zvedemo nekaj več o tem redu.

Frančiškani so ime, naziv enega izmed mnogih cerkvenih redov, ki delujejo na podlagi duhovnosti sv. **Frančiška Asiškega**. Dobro pa je vedeti, da znotraj družine obstajajo še trije redovi in sicer:

- **Prvi (moški) red**, ki šteje okrog 30.000 članov in se deli na tri veje, in sicer:
 - **frančiškani**, OFM, nosijo temnorjav habit s kapuco, kar je bilo oblačilo kmetovalcev v dobri Frančiška Asiškega,
 - **minoriti** ali **konventualci**, OFMConv, nosijo črn habit s kapuco
 - **kapucini**, OFMCap, nosijo rjav habit s kapuco
- **Drugi (ženski) red – klarise**, šteje okoli 7.000 članic
- **Tretji (laiški in mešani) red – Frančiškov svetni red**, šteje okoli 3 milijone članov.

Potrebno je dodati, da so cerkveni redovi nastajali v 13. stoletju, ko je nemirno življenje in razkroj družbe močno vplivalo na tedanje versko življenje. Močne osebnosti, zlasti takšne kot je bil Frančišek Asiški, so narekovale prenavo cerkvenega in posvetnega življenja in obnašanja, duhovno preobrazbo. Širil se je evangelijski duh, duh ljubezni, resnice, ponižnosti in odpovedi.

In takšno življenje se je zdelo mlademu patru Brunotu nadvse mikavno, zlasti pa iskanje resnice.

Slovenski frančiškani so organizirani v t. i. provinci svetega Križa, ki je nastala iz Bosenske vikarije, ki je bila ustanovljena 1339 in je kmalu zatem imela že 35 samostanov.

Provincialne minister sv. Križa je trenutno brat Stane Zore²⁹⁶.

Križarske vojne

Križarske vójne so imele predvsem versko ozadje, kasneje pa tudi ekonomsko in politično. Vodili so jih papeži in vladarji krščanske proti svojim zunanjim sovražnikom, pretežno muslimanom.

Križarske vojne so dejansko temeljile na Stari zavezi, ker je Mojzes v božjem imenu zapovedal, da je **treba poklati vse krivoverce**, ne samo moške, temveč tudi ženske, otroke in celo živali. Danes se zdi skoraj nedopustno, da so papeži po križarski prisegi delili odvezo kazni za pretekle grehe (odpustke).

V Novi zavezi pa je Kristus vse to prepovedal, zato se smatra, da so bile križarske vojne škodljive in nepotrebne. Ostale so nekakšen madež na rimskokatoliški cerkvi.

Bilo jih je kar devet, ki so se zvrstile skozi 300 let pohodov in krvavega klanja. Zato jih predstavljam kakor so se zvrstile:

Prvo križarsko vojno (1095–1099) je vodil papež Urban II. s ciljem, da premaga muslimane in zavzame Jeruzalem in Sveto deželo. Vojna se je končala uspešno, saj so križarji v Siriji in Palestini ustanovili štiri »križarske« države.

Drugo križarsko vojno (1145–1149) je vodil papež Evgen III, ker je propadla ena od križarskih držav, vendar se končala neuspešno.

Tretja križarska vojna (1189–1192) se je začela zaradi padca Jeruzalema. Križarsko vojsko sta vodila angleški kralj Henrik II. in francoski kralj Filip II. Ker pa je Henrik umrl, je na njegovo mesto stopil Rihard I., pridružil pa se mu je rimski cesar Friderik I. Zaradi razprtij so se nazadnje vse tri vojske vrnile domov.

Četrta križarska vojna (1202–1204) ni imela za cilj osvoboditev Svete dežele, temveč ropanje Egipta in drugih dežel ob Jadranskem morju.

Peto križarsko vojno (1217–1221) je najprej vodil papež Inocent III, zatem pa Honorij III, vendar Jeruzalem ni bil osvojen. Zaradi poplav in izgubljene bitke na morju je bil sklenjen mir z muslimani.

Šesto križarsko vojno (1228–1229) je brez sodelovanja Vatikana vodil Fridrik II. in dosegel velik uspeh: osvojil je vsa tri sveta mesta Jeruzalem, Betlehem in Nazaret.

Sedmo križarsko vojno (1248–1254) je vodil Ludvik IX s ciljem zavzeti Egipt, vendar brez uspeha.

²⁹⁶ Ljubljanski nadškof in metropolit od 2015.

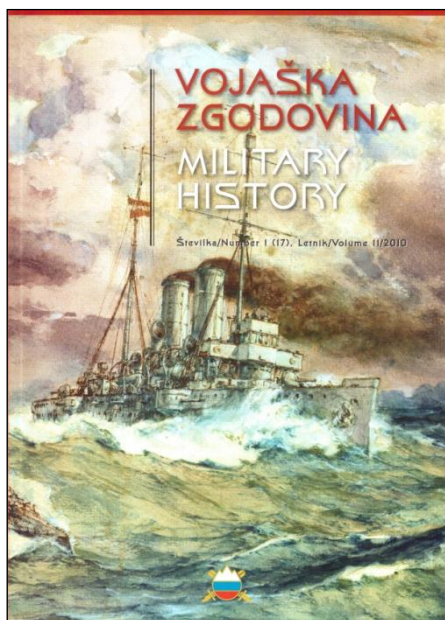
Osmo križarsko vojno (1270) je ponovno vodil Ludvik IX s ciljem pomagati Siriji, vendar se je usmeril proti Tuniziji, kjer je umrl, pa se je vojska vrnila.

Deveto križarsko vojno (1272 – 1291) je vodil bodoči angleški kralj Edvard I. in sklenil premirje z muslimani, ki so pozneje še osvojili Tripoli in Akon. Tako so dokončno pregnali kristjane iz Svete dežele.

Pater Bruno seveda ne odobrava križarskih vojn, saj niso bile v Kristusovem duhu! Celu ga čudi, da je bil sv. Bernard, ki je pripravil dve križarski vojni, proglašen za svetnika, škof Peter, ki pa je nasprotoval pokolom nevernikov, pa samo za Častitljivega.

Vojaška prisega slovenskih upornikov, dobrovoljcev in vojakov

V članku z gornjim naslovom, ki je bil objavljen v reviji SV **Vojaška zgodovina** št. 1, 11/2010, sem na koncu zapisal: »**Neobvezen zaključek**. Ob zaključku tega zgodovinskega orisa kdaj, komu in kaj so slovenski uporniki, prostovoljci in vojaki prisegali ali (za)obljubljali, ne bom delal nobene znanstvene analize niti medsebojne primerjave, kaj je katera vojaška prisega pomenila v življenju vojaka oz. vojske. Zlasti ne želim razpravljati o posledicah pri neizpolnjevanju prisega ali pri hujših kršitvah. Namreč, kakor je vsaka prekršitev vojaške prisega pomenila tudi smrtno obsodbo – v prisegi AOV je bilo to tudi neposredno poudarjeno, sem se odločil, da ta oris zaključim z izkušnjo najstarejše vojske na svetu, dva tisoč let stare cerkvene »vojske«!



Vojaška zgodovina, št. 1, 11/2010
(Vir: Mors, Ljubljana)

Priznani slovenski teolog, **dr. Jožef Korošak - pater Bruno**, po očetu iz Grlave, mi je odgovoril takole:

»Načelno naj bi veljalo, da se redovne in duhovniške zaobljube **ne morejo** primerjati s prisegami ali zaobljubami vojakov.

Bog je edini, ki lahko zahteva, da mu žrtvujemo tudi naše življenje. V vseh stoletjih človeštva pa so se vedno našli številni vladarji, od faraonov do raznih partijskih šefov, ki so si domišljali, da jim je Bog poveril oblast razpolagati z življenjem drugih, da z različnimi vrstami priseg izjavijo, da so pripravljeni zanje ali za njihove ideologije žrtvovati tudi svoje življenje, sprejemati sankcije in podobno.

Kristus je jasno **prepovedal** vsake vrste prisege. V evangeliju po Mateju 5, 34.37 je rečeno: »Jaz pa vam pravim: sploh ne prisegajte!« in po Jakobu 5, 12: »Predvsem pa, moji bratje, **ne prisegajte**, ne pri nebu ne pri zemlji, ne s kako drugo prisego«.

Bodoči vojaški ordinariat SV bo verjetno moral zahtevati ukinitev »slovesne prisege« v Slovenski vojski. V profesionalni vojski je prisega le lepotni okrask in spomin na nekdanje prave vojaške prisege ...«

Stiki s patrom Brunom

Po pisnih stikih glede sestavljanja in izdelave rodovnika Korošakovih, sva se s patrom Brunom najprej srečala na dvorišču samostana v Kostanjevici pri Novi Gorici, nato pa še enkrat v družbi Vinka Korošaka v Šempetru pri Gorici.

Seveda je bilo najlepše srečanje ob **Brunovi biserni maši** v cerkvi sv. Duha na Stari gori 2003, kjer smo tudi organizirali srečanje vseh Korošakovih in obenem proslavili izdajo knjige **Kmečka dinastija**, ki jo je napisal **Vinko Korošak**.

Prav prisrčno pa je bilo srečanje v Ajdovščini 18. septembra 2009 ob predstavitvi moje knjige **Vojni spomini Franje Malgaja**.



Ob Malgajevih vojnih spominov, Ajdovščina, 2009
(Vir: zasebni foto-album avtorja, z leve: MFK, pater Bruno in Vinko Korošak)

Drugače pa sva s patrom Brunom tudi internetno povezana. Ker je nedavno izšlo tudi njegovo spletišče, sem ga z velikim veseljem povezal tudi z mojim.

Letos je pater Bruno praznoval častitljivo 92. obletnico plodovitega življenja in teološkega delovanja²⁹⁷. Pravi, da je srečen človek!

Zato kličem: Bog Te poživi, dragi pater Bruno!

P. s.

Dne 7. 8. 2015, sem prejel nadvse žalostno novico, da je v šempeterski bolnišnici umrl v svojem 95 letu sorodnik in prijatelj – pater Bruno.

V spomin na svojega rojaka, pravega božjega bojevnika, objavljam predhodni zapis o njegovem plodovitem delu in življenju.

Počivaj v miru, pater Bruno!

²⁹⁷ O življenju in delovanju p. Bruna obstoji polurni film, ki ga je Marijan Drobež vodil v pogovoru z njim oktobra 2009 za televizijo VITEL. Podrobno je o njegovem delovanju v Rimu pisal Marko Benedik, *Delovanje slovenskih duhovnikov v Rimu v XX. stoletju*, Celje 2010, str. 237-239, 252-255. Obširen popis vseh njegovih knjig in člankov je objavil Branko Lušina, *Vodnik po knjižni razstavi frančiškana p. Bruna Korošaka ob 65. letnici mašništva*, Nova Gorica 2008. Nekaj knjig in novejših teoloških esejev se nahaja na spletišču Pater BJK, ki ga je sestavil Štefan Rutar (www.rutars.net) in je tudi v povezavi z spletno stranjo Vojaštvo.

